

کوملری سیر
وہزارہی پانچواں
دہائی پوسٹیری و بلاو کرموہی

دیوانی نامی

فرہنگی نامی

لیکولینہ و وسایغ کردینہ و

نووسینی

دوکتور عارف خزانہ دار

باریلہ دہری پروفیسور لہ کولجی کدہ ایان
رکستانی بندا

۱۹۷۷

بہ غما

ئەم كۆنپە

لە ئامادە كۆرۈنى پىنگە

(مىنىرى) (قۇرئان كەرىم)

WWW.IQRA.AHLAMONTADA.COM

بۇ سەردانى پىنگە:

[/https://www.facebook.com/iqra.ahlamontada](https://www.facebook.com/iqra.ahlamontada)

بۇ سەردانى پىنگە:

<http://iqra.ahlamontada.com>

کۆماری عێراق
وهزارهتی راڤه‌یاندن
دهزگای پۆشنییری و بلاوگرنهوهی کوردی

دیوانی نالی

فرهنگی نالی

لیکۆلینهوه و ساع کردنهوه

نووسینی

دوکتور مارف خه‌زنه‌دار

یاریده‌دهری پرۆفیسۆر له کۆلیجی نه‌ده‌بیات
زانستگای به‌غدا

١٩٧٧

به‌غدا

دار الحریة للطباعة

« دەسکردی هونەرۆه‌ری کورد قەرەنی
جەمیل ، بەتایبەتی بۆ ئەم چاپەنی دیوانی
(نالی) کیشراوه » .

شاعری کورد نالی

۱۸۵۶ - ۱۸۰۰

نالی

۱۸۰۰ - ۱۸۵۶

- * خدری کوری نه‌حمەد شاوہیسی نالی بەگی مکاییلی شارەرووری یە .
- * له گوندی خاکو خۆل ، له ناوچەیی شارەزووری وولاتی سلیمانی له دایک بوو .
- * له قەرەداخ و سلیمانی خۆندوووبەتی ، له گەلی جیکەیی تری کوردستانیشدا ژانی خۆندنی بردۆتە سەر .
- * له پیش رووخاندنی میرنشین سلیمانی وولاتی بە جێ هێشتووو چوو بە جەج .
- * له مەلبەندی ناوارەیی له ئەستەموول کۆچی دووایی کردوو .
- * پێوەندی له گەل مەستورەیی کوردستانی دا بوو .
- * هۆش و بیرو خەیاڵ و ژیری و بلیمەتی و حەکیمی خۆی بۆ زمانی کوردی تەرخان کردوو ، بەرزترین شیعی ئەو سەردەمەیی هێناوەتە ناو زمانی کوردی بەو .

میتزوی بلاوکردنه وهی شیعی نالی

- میتزوی بلاوکردنه وهی شیعی نالی .
- نالی و شیعی له لای خۆمان و له رۆژه لاتدا .
- نالی و شیعی له رۆژئاوا .
- دیوانی دهسنووس و به یازو دهفتیری شیعی کۆن و دیوانی چاپ کراوی نالی بنجی ئەم چاپەن .
- ئەو شیعرانە هی نالی نین .
- شیعیکی تورکی به ناوی نالی به وه تۆمار کراوه .
- بهرنامه بۆ تیکه یشتنی نالی .
- فهرهنگی دیوانی نالی .
- دووا و وشه .

بلاوکردنه وهی به رهه می نه ده بی و لیکۆلینه وه له ژبان و شیعرى نالی نه گه یشتۆته پلهی شاعیر به تی و رادهی به رزی و چه کیمی و ژیری و بلیمه تی به تی و نه و ناوبانگه ی که له کورده و زری دا ده ری کردووه . له گه ل نه وه ش دا نه گه ر بیتو له م لایه نه وه له گه ل شاعیرانی تر دا به راووردی بکه بن ده بینین له ریزی پتیشه وه ده وه ستیج .

هیتستا شاعیر له ژبان دا بووه که ناوو ناوبانگی گه یشتۆته نه وروپا ، به ئینگلیزی و پرووسی باس له خۆی و شیعرى کراوه ، به فره نسى و نه له مانى ناوی هاتووه ، رۆژنامه و کۆوارى کوردی له سه ره تای سه ده ی بیسته مه وه تا ئیستا شیعریان بلاوکردۆته وه ، به عه ره بی باس له شاعیر و به ره ه می کراوه ، تا پتیش نه م چاپه چو و ژر جارى تریش دیوانى له چاپ دراوه .

میژووی بلاوکردنه وه ی شیعرى نالی

نه وه ی ئیمه له م با به ته وه ده یزانین نه وه یه که له پتیش چاپ کردنی دیوانى بۆ یه که مین جار کۆوارى « رۆژى کورد » له سالى ۱۹۱۳ دا « ده » پارچه غه زه لى نالی له ژیر ناوی « دیوان شاعر شهیر حضرت نالی » (۱) بلاو کرده وه به بچ نه وه ی ه یچ جو ره لیکۆلینه وه ی تیکى تیدا بکری ، یا ووشه قورسه کانی لیک بدرینه وه ، یا مانا داخراوه کانی شی بکری نه وه ، جگه له وه ش نه وه نده هه له ی چاپى تیدا به یه کتیکى به کجار شاره زای ژبانى ناوه وه ی شیعه کانی نالی نه بچ هه ر تى ناگا .

میر ئالای موته قاعید نه مین فه یزى له سالى ۱۹۲۰ دا چهنه پارچه شیعرى کى نالی به ئیملاى کۆن بلاو کرده وه (۲) ، نه م بلاو کردنه وه یه بۆ سه رده می خۆی نرخیکى تاییه تی بووه ، له گه ل نه وه ی شیعه کان له بلاو کردنه وه دا شتیاوون و هه له ی تیکى زۆرى چاپیشیان تی که وتوووه .

له سالى ۱۹۳۱ دا بۆ یه که مین جار دیوانى نالی له لایهن (کوردی و

(۱) کۆوارى « رۆژ کرد » ، استمول ، ۱۹۱۳ ، ژماره (۱) ، ل ۲۹-۳۱ .

(۲) امین فیضى ، انجمن ادیبان کورد ، استمول ، ۱۹۲۰ ، ل ۱۷ ، ۱۸ ، ۲۰ ، ۳۲-۳۶ ، ۴۸-۵۰ ، ۵۳ ، ۵۴ ، ۶۵-۶۹ ، ۸۹-۹۶ ، ۱۱۳-۱۱۸ ، ۱۲۲ .

مهريوانى (يهوه بلاو كرايه وه (۲) ، ئنجا له سالى ۱۹۴۸ دا عهلى موقبىلى سه نه نه ده جى بۆ جارى دووهم له چاپى دايه وه (۴) ، له پاشان دا چاپخانهى كوردستان له سالى ۱۹۶۲ بۆ چاپى سى يه م چاپى كرده وه (۵) ، ئنجا له دوو واى ماوه يتىك و له سالى ۱۹۶۴ بخارىكى تر چاپه كهى سالى ۱۹۶۲ى دوو باره كرده وه وه كو خۆى (۶) ؛ له پاش ماوه يتىك ده سگاي « كتيب فرۆشى سه ييديان » له مه هابادى كوردستانى ئيران به ريگه ئى ئۆفسيت چاپى هه ولتيرى ديوانى نالى له چاپ دايه وه به بن ئه وهى ميژووى له چاپ دانه وهى ديارى بكا .

له م ماوه به دا وه سفىكى كورتى هه موو چاپه كانى ديوانى نالى ده كه بن :

(۱) - چاپى به غدا برىتى به له (۶۹) لاپه ره كه بۆ غه زهل وقه سیده كان ته رخا ن كراوه ، جگه له دوو لاپه ره بۆ به سه رهاتى نالى به ، بلاو كه ره وه كان ، كوردى و مهريوانى ، له هه ندى لايه نى ژيانى نالى دوو اوون به بى ده ست نيشان كردنى سه رچاوه له چاپ كراو يا ده سنو وهى يا ده مى شاره زايانى ئه و رۆژگاره . به لام دياره بلاو كه ره وه كان ئه م زانپاړى يانه يان له ئه ده ب دو ست و نالى په ره رانى ئه و كاته وه رگرتو وه ، وه ئه وهى پتويسته له م لايه نه وه بووترى ئه وه به كه بلاو كه ره وه كانى ئه م چاپه ده سكارى شيعره كانيان نه كرده وه ، ته نيا ئه وه نه بى ئه داتى فرمانى ئىستا « ده = ده كه م » يان كرده وه به « ئه = ئه كه م » ، وه ئه وهى له م لايه نه شه وه پتويسته بزائرى ئه وه به كه له هه موو ده سنو وه كان دا ئه م ئه داته هه ر به شپوهى « ده » نوو سراوه نه وه كو « ئه » .

ئه وهى نرخى ئه م بلاو كه ره وهى نزم كرده وه ئه وه به كه هه لهى چاپى به كجار زۆرى تيدا به ، ئه مه ده بيته هۆى ئه وهى ئه گه ر خۆ نه رى ديوانه كه شاره زايى يتكى ته واوى له شيعرى كلاسيكى رۆژه لائى ناوه راست و ئىسلامى نه بى له مه به سى شاعير ناگا .

(۲) - چاپى سه نه ، برىتى به له (۷۳) لاپه ره ، له مه دا دوو لاپه ره بۆ به سه رهاتى نالى دانراوه ، به لام به فارسى نوو سراوه ، بلاو كه ره وهى ديوان

-
- (۳) ديوانى نالى ، (كوردى و مهريوانى) ، ژماره (۱) بغداد ، ۱۹۳۱ .
 (۴) ديوان نالى شاعر شهير كرد ، ناشر آقاى على مقبل ستنده جى ، چاپخانه بهرامى ، ۱۳۲۷ [۱۹۴۸] .
 (۵) ديوانى نالى يادگارى مه لا خضرى شاره زوورى به ، چاپخانهى كوردستان ، هه ولتير ، ۱۹۶۲ .
 (۶) ديوانى نالى ، يادگارى مه لا خضرى شاره زوورى به ، چاپخانهى كوردستان ، هه ولتير ، ۱۹۷۴ .

زانباری تازهی له بابەت نالی یهوه نهختۆته روو ، بهلكو هەر ئهوه بهسههاتهیه که له چاپی یهکهمدا به کوردی نووسراوهو کراوه به فارسی . ئهم بلاوکراوهیه له چاکترین چاپهکانی دیوانی نالی به له رووی ئهوهوه که دهسکاری نهکراوهو ههلهی چاپیشی کهمهوههندی له ووشه قورسه کوردی بهکان ، یا ئهوه ووشه کوردی بهتی یانهی که له زمانه ئێرانی بهکانی تردا نین به فارسی لیک دراوتهوهو له پراویزی لاپههکاندا تۆمار کراوون . ئهگهر تاکو تهراش ههله له گۆرینی ووشهکاندا ببینرێ ئهمه له نرخێ کارهکه زۆر کهم ناکاتهوه .

کهمو کووری ئهم چاپه ، بهتایبهتی بۆ نهوهی خۆندهواری تازهی کورد لهوهدایه که پێهوهی ئیملای کوردی نهکرهوه ، بهلكو به ئیملایکی فارسی ئامێز نووسراوه . ههروهها چهند پارچه شیعریکی بێگانهش ، واته هی شاعیرانی تر کهوتۆته نار چاپهکهوه ، له جیگهییکی تری ئهم پێشهکی بهدا ئهوه شیعره نزم و بێ کهلکانهیه که لهگهڵ پلهی شاعیری بهتی نالی ریک ناکهوون دهست نیشان کراوون ، ئهم شیعراوه له چاو نالی نزم و بێ کهلکن وه گهر نه بۆ لیکۆلینهوه له میژووی قوتابی یانو قوتابخانهی ئهدهبی نالی له نیوهی دووهمی سهدهی نۆزدهم و سهههتای سهدهی بیستهمدا دهست دهدهن .

(۳) - چاپی ههولێر ، بریتی به له (۹۶) لاپههه لهگهڵ پێشهکی ریک ، ئهگهر بلاو کههوه وهکو ئهوانهیه پێش خۆی تهنیا به زانباری بهکانی چاپی یهکهمی بهغدا بوهستایه گاریکی خراپ نهدهبوو ، بهلام ئهوه هاتوو به بێ بهلگه ههر له خۆیهوه بیرورای سهیری خستۆته روو که به هیچ جۆرێ لهگهڵ مهقامی شیعری نالی ناگونجێ ، وه ئهم ریاانهی له جیهانی ئهدهب و هونهردا جیگهیان نابێتهوه ، له قسهی سههر بێ بازاری دهکهن چهچیان له مملهکهتی تۆمار کردندا نییه ، جگه لهمه بلاوکههوه له ههندی شۆن به ئارهزووی خۆی دهسکاری شیعرهکانیشی کردوو وهکو ههموو ئهوه دیوان و شیعره کلاسیکی یانهی که تا ئیستا که به چاپی گهیا ندهوون ، ئهوهندهش ده بێ بۆ راستی بووتری که دهسکاری کردنی له دیوانی نالی له ئهوانیتر کهمتره .

له بهر ئهوهیه ههر لیکۆلینهوه ریک له بابەت نالی و شیعرهکانی بهوه ده بێ له رووی ههموو چاپهکانی دیوانی بهوه بێ ، ئهگهر ههمووشیان له ژێر دهستدا نهبن تهنیا نابێ باوه به چاپی ههولێر بکری ، دیاره لێرهدا ئهگهر بلێین ئهم چاپه دیوانی نالی ههموو گهرو گرفت و تهنگو چهلمه بیکمان بۆ له ناو دهبا له راستی دوور ناکه وینهوه .

ئهوه چاپانهی له ناوهوهن هیچ یهکیکیان چاپی زانستی نییه ، چونکه تی یاندا نییه بلاوکههوه کهی ههولێر ئهوهی دا بێ دیوانه که له سههر بنچینهی

چهند دهست بووستیک چاپ بکا ، وه وشه قورسهکان و پرسته سهختهکانی لیک بداتهوه ، دیوانی نالی بهو شیوانهی که چاپ کراوه سوودیکی نهوتو ناگه بیئیتته خویندهواریکی ناوهنجی .

له پاش جهنگی جیهانی یه کهم و دابهش کردنی کوردستان جاریکی تر تا سهردهمی ئیستامان به دهگمن ریک کهوتووو پرژنامه یا کوزر بووین و شیعری نالی بلاو نه کرد بیتهوه ، بهتابهتی نهو چاپمه نی یانهی له کوردستانی خوواروودا بلاو دهکرانهوه به شیوهی کرمانجی خووارووی زمانی کوردی .

له م ماوه یه دا دهین نهوش لهبیر نه کهین که هه موو نهو شاعرانهی به ناوی نالی بهوه تۆمار کراوون و له چاپهکانی دیوانی خۆی و پرژنامه و کوارهکاندا چاپ کراوون وه نه بچ هه موویان هی نهو بن ، دیاره ئیره جیگهی نهوه نی به به لیکولینهوه و به لکه پیشان دان نهو شاعرانه دهست نیشان بکرین چونکه نهمه زۆر ده کیشی ، ته نیا نه و نه ده هیه له پاش لیکولینهوه و ییکی قول و هه ولدانیکی دوورو دریز هه موو نهو شاعرانه مان لهو دیوانه دوور خستهوه که به باوه پری ئیمه هیچ پیوهندی ییکیان به سهر نالی بهوه نی به . ته نیا لیره دا دهین هه له ییکی بلاو که ره وهی نهو دیوانه راست بکریتتهوه ، پیش نهوهی بیته هۆی برس له لایهن خویندهوارانهوه .

له سالی ۱۹۷۱ دا مارف خهزنهدار له ووتاری « سچ غهزه لی بلاو نه کراوهی نالی و سالم » (۷) غهزه لیک پینج دیری نالی بو یه کهمین جار بلاو کردهوه ، نهو بوچوونهی نهو کاته هه له بوو ، ئیستا نهو غهزه له پینج دیری به به شیعری نالی نازانجی ، له بهر نهوه به جیگهی له م دیواندا نه بووهوه .

له یووی بلاو کردنه وهی به ره می شیعره وه ، وه کو دهرده کهوچ نالی له شاعرانی تر به اختیار تر بووه ، دهین هۆی نه مه نهوه بووین که شاعریکی به دهسه لات و گه وه به ناو بووه ، شاعران پیره وی شیعری نهویان کردوووه چونکه شیعرهکانی نیشانه و ره می شیعری هه ره به رزی سهردهمی خۆی بووه ، بۆیه بووه به مامۆستای شاعر . بیجگه له نالی ئیمه که سی ترمان بهرچاو نه کهوتوووه له ناو شاعرانی کورددا « خهزرت = حضرت » یان پچ ووتیب ، نه مه بووه به هۆی نه وهی نهو هه موو چاپه ی دیوانی نالی بکه ویتته ناو نامه خانه ی نه ته وهی کورده وه .

---

(۷) مارف خهزنهدار ، سچ غهزه لی بلاو نه کراوهی نالی و سالم ، کواروی « نووسه ری کورد » ، ژماره (۱) ، سال (۱) ، بهغدا ، ۱۹۷۱ ، ۳۷-۳۵ ل .

نالی و شیعری له لای خۆمان و له رۆژههلات دا

ئوهی ئیمه ده بزاین ئه وه به که له سالی ۱۹۲۰ ئه مین فهیزی له بابته نالی به وه نووسیو به تی : « نالی خه لقی دئی بیته که له شاره زوور که واقع بووه له تهره ف شهرفی سلیمانی ، ئیسمی خاکو خۆله . مهرحووم تهحسیلی له قهره داغو له سلیمانی دا ئیکمال کردووه ، قهره داغ شهش سعات دووره له سلیمانی به وه . نالی بۆ ئیفای جهج چووه ته حیجاز . له وئی دهرحهق جهزهره تی فهخری ره سوول قهسیده بیتهکی موکه مهمل و موته ووه لی نهزم کردووه . چووه ته نهسته موول له نهسنای سوچه تدا له گهل ئوده باو فوزه لای ئه وئی گهل ئاساری فیکرو فهتانه تی نوواندوه ، وه زۆر مهزه هری ته وه ججوه بووه ، تا نیها به تی عومری له نهسته موول دا ماوه ته وه ، مه دفه نی مباره کی ئه وه ته له نه سکودار . زه کای نالی ئینکار ناکرئی ، لاکین ئه وه نده ی سه نایبعی له فزی به ئیستیعمال کردووه رهنگه بلئی شیعری ئه و نه تیجه ی عیلم و ئیشتیغاله » (۸) .

له سالی ۱۹۲۵ دا کۆواری « دیاری کوردستان » هه ندی زانیاری تری خستۆته روو له بابته نالی به وه ، دیاره سوودیشی له بیرو پراکانی ئه مین فهیزی وه رگرتووه ، پاش ئه وه ی ئه و زانیاری بانه دووباره ده کاته وه ده لئ : « . . شیعری نالی زۆر خۆشو ئابداره ، گهل سه نه ته کارانه یه ، له شامه وه قهسیده بیتهکی (۳۳) (۹) به تی ناردووه بۆ سلیمانی ، سالم به (۲۹) (۱۰) به تی جووایی داوه ته وه ، ئه م دوو قهسیده به ئه حوال و وه زعی به تی ئه و زمانه ده نویتن ، گهل به قیمه تن » (۱۱) .

گرنگترین و کۆنترین سه رچاوه له باره ی ژبانی نالی به وه پیشه کی چاپی به که می دیوانه که به تی (۱۲) ، بلاوکه ره وه کانی تری نالی هه موو زانیاری به کانیان له و وه رگرتووه و شتیکی تازه ی ئه و تووی به لکه داریان نه هیتناوه ته ناوه وه .

له سالی ۱۹۳۱ پیره میردی شاعیر به هۆی ده رچوونی چاپی به که می دیوانی نالی به وه ووتاریکی له رۆژنامه ی « ژبان » دا بلاوکرده وه به ناوی

---

(۸) امین فیضی ، انجمن ادیبان کورد ، استمول ، ۱۹۲۰ ، له ۵ ، ۶ .

(۹) ئه م قهسیده به له م دیوانه دا (۴۳) دیره شیعره .

(۱۰) وه لاهمه که ی سالم (۳۶) دیره شیعره .

(۱۱) کۆواری « دیاری کوردستان » ، ژماره (۴) ، سال (۱) ، بهغدا ، ۱۹۲۵ ، له ۹ .

(۱۲) دیوانی نالی ، بهغدا ، ۱۹۳۱ ، له (ج ، د) .

« خدمتیکی بچ هه متا به مونا سه به تی ته به می دیوانی نالی به وه » (۱۲) . ووتاره که زیاتر سۆزیکێ رۆمانتیکی به خراوه ته قالبی وه سستیکی خه یالاری له بابته دهرچوونی نالی له سلیمانی به وه بۆ وولاتی ئاواره ، ئنجا شیعره کانی هه لده سه نگیینی و به شاعیری گه وری له فه له م ده دا . له و کاته ی که سوپاسی کوردی و مه ریوانی ده کا بۆ له چاپ دانی دیوانی نالی ، ده بوو که مو کوو پری چاپه که ش ده ست نیشان بکا ، هیچ نه بچ له پووی هه له ی چاپی زۆره وه ، نه وه ی گه یشتۆته راده بیتک نه گهر خۆنه ر شاره زایی له جیهانی نالی دا نه بچ که لکی لی وه رناگری .

محمد ئه مین زه کی له چاپی کوردی « خلاصه به کی تاریخی کوردو کوردستان » که له سالی ۱۹۳۱ له به غدا دهرچوو ، نه وه کو ته نیا ناوی نالی نه بردوو به لکو باسی ئه ده بی کوردی و ناوی ئه و (۲۸) شاعیر و نووسه ره کورده شی نه بردوو که له چاپی عه ره بی کتیبه که دا باسیان لیه کراوه ، که چی محمد علی عه ونی له کتیبی « خلاصه تاریخ الکرد و کردستان » که ته رجمه ی کتیبه که ی محمد ئه مین زه کی به و له سالی ۱۹۳۶ ته رجمه ی ته واو کوردوو وه له سالی ۱۹۳۹ له قاهره چاپی کوردوو ، له خۆ به وه فه سلیکی تازه ی خستۆته ناو کتیبه که و باسی له ژبانی نالی ده کا (۱۴) .

له سالی ۱۹۳۹ محمد ئه مین زه کی له کتیبی « میژووی سلیمانی و وولاتی » دا هه ندی زانیاری له بابته نالی به وه به ده سه ته وه ده دا (۱۵) .

له سالی ۱۹۴۱ هه ره کۆل نازیزان (جه لاده ت به درخان) له نالی دوواوه ، به لام وه کو دهرده که وئ هه موو زانیاری به کانی دووباره کورده وه ی ئه وانن که

(۱۳) رۆژنامه ی « ژبان » ، ژماره (۲۹۳) ی ۱۴ ی ئه یلوالی ۱۹۳۱ (ئه م ووتاره له لایه ن محمدی مه لاکه ریمه وه به ناوی « پیره میتر د نالی هه لده سه نگیینی » دووباره بلاو کراوه ته وه) . « برونه : کۆاری (به یان) ، ژماره (۳۵) ، به غدا ، نیسانی ۱۹۷۶ ، ل ۱-۳ » .

(۱۴) محمد امین زکی ، خلاصه تاریخ الکرد و کردستان ، ط ۱ ، القاهره ۱۹۳۹ ، ص ۳۵۸ ، ۳۵۹ ؛ ط ۲ ، بغداد ، ۱۹۶۱ ، ص ۳۴۰-۳۴۱ (ترجمه من الکردیه الی العربیه محمد علی عونی) .

(۱۵) محمد امین زکی ، تاریخ سلیمانی و وولاتی ، به غدا ، ۱۹۳۹ ، ل ۲۴۵ ، ۲۴۶ (ئه م کتیبه له لایه ن مه لاکه جهمیلی به ندی رۆژ به یانی به وه ته رجمه ی عه ره بی کراوه وه له سالی ۱۹۵۱ له به غدا چاپ کراوه) .

له پيشه كى چاپى به كه مى بهغداى ديوانى نالى هاتوو ، هه ره كۆل نازيزان ناوى نهو چابه دهبا به بېخ نهوهى ههلى به ستهنگينى (١٦) .

له سالى ١٩٥١ له بهخشانتيكدا كه مەرسى به بووه به هۆى مردنى حاجى توفيقى پيره ميره وهه عهبدو لالا گۆران نووسى بوويه وه له بابته نالى به وه ده لى : « قه له ميك به دهست پىرى به كه مى شيوهى سليمانى نالى به وه بوو ، شيعرى كلاسيكى بى نهووسى به پيچه وانهى نهو ههستى به سه هندو حورمه ته وه به رامبه به نالى له دلنا بوو دهستت بى قه له مى نهو نه برد ، چونكه نهو وه ستايى كى به هه ره دار بوو ، به لام له سه ر تانبو پۆى نه ده بو وه رووزى بيگانه نه خشى نه چنى ، ته نيا چينى به رزى خۆنده وارى سه رده مى ده ره به گى نه يتووانى تى بى بگا ... » (١٧) .

عه لانه ددين سه جادى له سالى ١٩٥٢ ، له ميژووى نه ده بى كوردى له چوارده لابه رده له نالى ده دوئ (١٨) . نهو زانبارى يانهى له چاپى به كه مى ديوانه كهى بلاو كراوون بوون به سه رچاوه بۆى ، وه نه گه ر شتيكى تازهى نووسيب بى نهو زانبارى به گشتى يانهن كه ده تووانرئ بۆ هه موو شاعيرى كى كلاسيكى بووترئ ، جگه له وهش دهست بۆ هيج سه رچاوه يتك دريژ ناكا . سه جادى هه ندى پارچه شيعرى جوانى به به لگه و نمونه هيتاوه ، ده بى نه وهش بزانهن كه نالى شيعرى ناشيرينى نى به ، به لام به بى نه وهى باس له شيعرى نالى بكا له رووى روخسارو ناوه رو كه وه ، له گه ل نه وهش دا نه م كاره وه كو هه ولتيكى سه ره تاي بۆ نووسينه وهى ميژووى نه ده بى كوردى بى كه لك نى به ، به لام ده بى هوشيارانه و ژيرانه سوودى لى وه ربگيرئ به وهى باوه ر به هه موو گه روه بچوويكى بيروراكانى نه كرى وه كو چۆن سه جادى خۆى باوه رى به هه موو شتيكى نووسراو يا باس كراو يا بيستراو كرده وه به بى نه وهى زانابانه و ووشيارانه لى بان وورد بيته وه بۆيه « چونه حه جى نالى له گه ل سولتان عه بدوله زبى سايهى خودا له سه ر رووى زه وى و خه ليفهى

---

(١٦) هه ره كۆل نازيزان ، كلاسيكى مه - نان شاعير و نه دبى مه يتن كه فن (٦٤-١٤) ، كووارى « هاوار = Hawar » ، ژماره (٣٣) ، سال (٩) ، ئوكتۆبه رى ١٩٤١ ، ل ١٢ .

(١٧) گۆران ، « ووتارى مامۆستا گۆران » ، بلاو كراوهى « يادى پيره ميترد » ، بهغدا ، ١٩٥١ ، ل ٧٥ . (نه م تيبينى يانهى گۆران وه كو شتيكى به جى و به سند خۆيان ده نوئين ، به لاي ئيمه وه و پنه يتكى زياتر هونه رى به بۆ به ر وورد كردن له نى وان نالى و پيره ميترد هه لسه نگاندى شيعرى نالى له وهى زانستى بى ، له به ر نه وه به ئيمه بيروپاى ترمان هه به له م بابته وه له ليكو كينه وهى تايبه تيماندا له بارهى نالى به وه ده رى ده بى ن) .

موسولمان و نیمپراتوری عالم !! « ئهوهی سهجادی بۆمانی دهگیریتنهوه له ئهفسانهی دێوی رهش و سپی و کلای سهخری جینی بهر گۆی ناگردانی کوردهواری نهبن له هیچی تر ناکا ناز. ئهم ئهم کورده که لاش خووارهی که پاشاکهی دلی دهستی تورکه عوسمانی بهکان بوو چون گه یشته ناو که زاوهی چوونه چه جی سایه ی خودا له سهر پووی زهوی !!؟ .

ههروهها له کتیبی « ئهدهبی کوردی و لیکۆلینهوه له ئهدهبی کوردی دا » سهجادی غهزه لیکۆ نالی شی دهکاتهوه له پووی پهخنه ی زانستی بهوه ، لیره دا ریچکه ی بهلاغه ی عه ره بی بۆ ئهم مه به سه وه رگرتوه (۱۹) ، ئه مه ش وه نه بی کاریکۆ زۆر به جۆر بی بۆ لیکۆلینهوه له ئه ده بی کوردی .

له وانه یه سه جادی له تۆمارکردن و شی کردنه وه ی دوو قه سیده به ناوبانگه کی نالی و سالم تا پله ییک سه رکه وتوو بی (۲۰) ، به تایبه تی له پووی کردنه وه ی چیگه و شۆنه کانی که پتوه ندی بان به پووداوه کانی ئه و سه رده مه وه هه به که ئهم دوو نامه شیعی به یان تیدا نوو سراوه ته وه . به لام وا چاوه پووان ده کرا که له شی کردنه وه ی ئه و ته عبیرو زاراوانه ی که پتوه ندی بان به مه لایه تی به وه هه به سه رکه وتوو تر بی .

له سالی ۱۹۵۶ خاوه نی ئهم پیشه کی به دوو غه زه لی نالی وه رگیراوه ته سه ر زمانه ی عه ره بی و به کورتی باسی له ژبانی نالی کردوو (۲۱) ، به لام له بهر ئه وه ی له کاتی خۆی دا سالی له دایک بوون و مردنی نالی له میژووی ئه ده بی کوردی وه رگرتبوو ، هه ندێ هه له که وتبووه باسه که به وه .

له سالی ۱۹۶۶ د. عیزه دین مسته فا ره سوول له پوویکی تره وه ته ماشای نالی ده کا ، کاتێ قه سیده که ی نالی ده بینج ، ئه وه ی له وولاتی شامه وه بۆ سلیمانی ناردبوو بۆ سالی شاعیرو ئه ویش به قه سیده ییکی تر وه لامی دابوووه ، دیته سه ر ئه و باوه ره که نالی وولاتی سلیمانی ی له کاتی دا به جۆر هیشته ئه و ناوچه یه سه ربه خۆ بوو ، به لام که له چه جگه یابه وه بۆ شام بیری له و نیشتمانه سه ربه سه ته کرده وه که چۆن داگیرکراوه له به ده ختی و نازار

---

(۱۸) علاءالدین سجادی ، میژووی ئه ده بی کوردی ، به غدا ، ۱۹۵۲ ، ۲۱۴-۲۲۷ ؛ چاپی دووه م ، به غدا ، ۱۹۷۱ ، ل. ۲۴۰-۲۵۵ .

(۱۹) علاءالدین سجادی ، ئه ده بی کوردی و لیکۆلینهوه له ئه ده بی کوردی ، به غدا ، ۱۹۶۸ ، ل. ۲۶۸-۲۷۴ .

(۲۰) علاءالدین سجادی ، دوو چامه که ی نالی و سالم ، به غدا ، ۱۹۷۳ .

(۲۱) معروف خزنده دار ، افغانی کردستان ، بغداد ، ۱۹۵۶ ، ص ۵۲ ، ۵۳ .

زیاتر شتی تری تیدا نی به ، سالم ئه و راستی بهی بۆ ئاشکرا ده کاو نالی ناگه پێتهوه (٢٢) .

کۆمه لێک بـیروای به جـن له ووتاری « هه ندێ یادگاری ئه ده بی » بـلاو کـراوه ته وه ، ئه م بـۆ چـوونـانه هـی که ریم به گی همه به گن و د . ئیحسان فوئاد به زمانی ئه وه وه ده یانگێ پێته وه ، ئه م رایانه هه ندێ سه رنجی شاره زایانه یان تیدا به له بابته به شج له شیعره کانی نالی به وه (٢٣) .

له ووتاریکی (١٩٥) لاپه ره بی دا به ناوی « چه پکیک له گولزاری نالی » (٢٤) مه سه وود محه مه د کۆمه لێک دێره شیعری له م لاو ئه ولای دیوانی نالی هه لبژاردوو و پوونبان ده کاته وه . له گه ل هه موو قوولێ و وورده کاری و وه ستایه تی نالی نه وه کو ته نیا له م شیعرا نه دا به لکو له سه رانه ری دیوانه که ی ، هێشتا به لای ئیمه وه (١٩٥) لاپه ره گه لێک زۆره بۆ لێکدانه وه ی که متر له (٦٠) دێره شیعری . دانهر ده ی تروانی جـنـی هـهـندێ له تـیـبـینی به به جـن به کـنـی له لاپه ره ی که متر دا بکاته وه ، به لام دياره زۆربه ی سه کانی له دوور نزیکه وه به هـیچ

---

(٢٢) عزالدین مصطفی رسول ، الواقعية فی الادب الکردي، بیروت، [١٩٦٦] ، ص ٧٨ ، ٧٩ .

(٢٣) ئیحسان فوئاد ، هه ندێ یادگاری ئه ده بی ، « ده فته ری کورده واری » ، ژماره (٢) ، به غدا ، ١٩٧٠ ، ل ١١٧-١٢٣ .

(٢٤) مه سه وود محه مه د ، چه پکیک له گولزاری نالی ، کـۆـواری « کۆری زانیاری کورد » ، به رگی دووه م ، به شی دووه م ، به غدا ، ١٩٧٤ ، ل ٧٠-١١١ ؛ به رگی سه یه م ، به شی یه که م ، به غدا ، ١٩٧٥ ، ل ٧٩-١١١ ؛ به رگی سه یه م ، به شی دووه م ، به غدا ، ١٩٧٥ ، ل ٧٢-٨٠ . « له پاشانا نووسه ر بۆ جاری دووه م ئه و (١٩٥) لاپه ره ی له کتیبیک دا بلاو کرده وه ، پاش ئه وه ی پێشه کی یکی (٦٨) لاپه ره یی و به شتیکی تری (٨٧) لاپه ره یی خسته سه ر . له پێشه کی به که دا خۆی به کوردناسی سه ده ی نۆزده م (خۆدزکو) وه هه لواسیوه ، وه کو که سی تر ناوی نالی نه هیتایب و شیعری بلاو نه کرد پێته وه له سه ری نه نووسی ب ، ده بـن له به ر ئه وه نه بـن که ناویکی زلو بـیـگانه یه ؟! خۆ ئه گه ر ئه مه بن دياره نووسه ر به هه له چوه چونکه بـیـگانه ی له خۆدزکۆش به هـیـز تری وه کو مینۆرسکی و سۆن باسی نالی یان کردوه ! هه رچی فه سله تازه که شه جوینه وه ی ئه و زانیاری یانه یه که نووسه ری ئه م کتیبه له و دووایی به دا بلاوی کردۆته وه » (بروانه : کۆواری پۆژی کوردستان ، به غدا ، ژماره (٣٢) و (٣٣) ، ١٩٧٥ ، ژماره (٣٤) و (٣٥) و (٣٦) ، ١٩٧٦ ؛ وه کۆواری رۆشنبیری نوێ ، به غدا ، ژماره (٤٥) ، ١٩٧٥) .

جۆرئ هەر پتوهندیان به نالی بهوه نی به ، هەرچی ئوسلوویشه ، مه بهس ئوسلووبی خاوهن ووتاره ، به لای ئیمه وه شیعرى نالی چه ند قورسه له پیش تی گه یشتن ده بئ ئه وه نده ئاسان بئ به روون کردنه وه ، که چی له زۆر جیگه دا شتیه ی نووسینی خاوهن ووتار وای کردوه که لیکۆلینه وه و روون کردنه وه کانی پتویستیان به لیکۆلینه وه و روون کردنه وه ببئ . ئه وه ی ئیمه ده بزانی له لیکۆلینه وه ی ئه ده بی دا به تابه تی شیعر ئه وه به که داخراو بکریته وه و قورس ئاسان بکری . ئه مه و پرسیاریکی تریش سه ره له دینئ ئه ویش ئه وه به ئایا رسته ی « چه بکئ له گولزاری نالی » که رسته ییکی هونهری و ئه ده بی به ، له وانه به رۆمانتیکیش بئ بۆ لیکۆلینه وه ییکی زانستی ده ست ده دا ؟ ئیمه زۆر باش ده زانی که له جیهانی ئه ده ب دا « زانستی و لیکۆلینه وه » شتیکه و « هونهر و داهینان » شتیکی تره .

هه ره تازه ترین زانیاری له بابته نالی و شیعره کانی به وه به زمانی کوردی ئه و زنجیره ووتارو بلاو کردنه وانه به که له کوتابی سالی ۱۹۷۵ و سه ره تای سالی ۱۹۷۶ له کواره کوردی به کان دا له لایه ن نووسهری ئه م کتیه وه به م ناوانه بلاو کرانه وه : « چه ند دانه گه وه هر یکی تری نالی و که یفی » و (۲۵) « له جیگه ر گوشه یی شیعرم مه ده معنایی خه راپ » (۲۶) « له ده فته ری نه مری دا له گه ل نالی » (۲۷) « چه ند په راویزیکی دیوانی نالی » و (۲۸) « نالی و حاجی و که یفی چه وساره و قوربان ی بیری رۆشن و چاکه ی چینی ده ره به گه بوون » (۲۹) .

-
- (۲۵) کوارى « رۆژى کوردستان » ، به غدا ، ژماره (۳۲) تشرینی به کم ، ۱۹۷۵ ، ل ۳۵-۳۶ .
- (۲۶) کوارى « رۆژى کوردستان » ، به غدا ، ژماره (۳۳) تشرینی دووهم ، ۱۹۷۵ ، ل ۵۸-۶۱ .
- (۲۷) کوارى « رۆشنیرى نوئ » ، به غدا ، ژماره (۴۵) تشرینی دووهم ، ۱۹۷۵ ، ل ۶-۷ .
- (۲۸) کوارى « رۆژى کوردستان » ، به غدا ، ژماره (۳۴) کانوونى به کم ، ۱۹۷۵ ، کانوونى دووهم ، ۱۹۷۶ ، ل ۴۱-۴۴ .
- (۲۹) کوارى « رۆژى کوردستان » ، به غدا ، ژماره (۳۵) ، شوبات ۱۹۷۶ ، ل ۴۵-۵۵ (به شى به کم) ؛ ژماره (۳۶) مارت ۱۹۷۶ ، ل ۴۱-۴۴ (به شى دووهم) .

نالی و شیعری له پوژنلوادا

ئەدەبی کوردی بە گشتی ، وە ئەدەبی تازە و ئەدەبی کوردستانی خواریو بە تایبەتی له پوژنلواناسی ئەوروپادا چینگەییکی دیاری نییە . له لایەن نالی و شاعیرەکانی دەورو بەری ئەووە وینەییکی تایبەتی دەبینین ، لەوانەبە نالی لەم لایەنەشەو بەختەوهرترین کەس بێ ، بەو هیج نەبێ بە تیبی لاتینی له پیش ھەموویاندا ناوی نووسراوە .

نالی ھیشتا له ژیاندا بوو کە ناوی گەشتۆتە ئەوروپا ، کە دەلێن ناو مەبەسمان لەویدا ئەو بە کە تەنیا باسی ئەو یان کردوو کە شاعیرێک له کوردستاندا بوو ، ناوی نالی بوو .

پوژنلواناس و کونسولێ رووس له پاریس خۆدزکۆ له ناوەرستی سەدە ی نۆزدەمدا له سالی ۱۸۵۳ چاوی بە ئەحمەد خان ناویک کەوتوو ، خەلکی سلێمانی بوو له ئەستەموولەو چوو بۆ ئەوروپا ، خۆدزکۆ ھەوالی شاعیربەتی نالی لەو ئەحمەد خانە بیستوو و گۆیا دۆستیشی بوو (۲۰) .

له پاش زیاتر له نیو سەدە ، کوردناسی ئینگلیز ئی. بی. سۆن له سالی ۱۹۱۳دا نالی بە شاعیری بەناوبانگی نیو یەکەمی سەدە ی نۆزدەم له قەلەم دەداو له باسی کیشو قافیە ی شیعری کلاسیکی کوردی ھەندێ بەلگە له شیعری نالی دینیتەو (۲۱) ، دێرە شیعەرەکان ئەمانەن :

۱ - بۆ ھەرگەس مەبزوولە تەریقێکی ئەمانەت

ھەر عاشقی بێ چارە له رێ ی خەوفو خەتەرما

دیدم ھەموو شۆراوہ بە شۆراوی سەرشکەم

لەم لەوچە نیگارینە نہ عەینو نہ ئەسەر ما (۲۲)

۲ - ئەگەر دل غەیری حووبی تۆ ی تیا بێ

بە دەستی خۆت دێم دەریتە قوربان

لە بۆ خەلқи خەلات بەخشانی ماچە

خەلاتی من ھەموو خۆ جوینە قوربان

(30) A. Chodsko, Études philologiques sur la langue kurde (dialecte de Sulémanié), *Jornal Asiatique*, 1857, 5sér, t. IX, pp. 297-356.

(31) E.B. Soan, *Grammar of the Kurmanji or Kurdish Language*, London, 1913, p. 168.

(۲۲) سەرچاوە ی پێشوو ، ل ۱۶۸ .

فوتسووری چاوه کانت نانوینی
به (نالی) فیتنه بهس بنوینه قوربان (۳۳)

۳ - شەش دێر له غەزەلی :

که تو هاتی له نەومییدی نەما باس
له هیجرو ئینتیزار ئیدی نەما باس (۳۴)

ئنجا هەر لەو سەردەمەدا مینۆرسکی له بابەت نالی بەو دەلخ : « بەلام
ئەوێ پێوەندی بە سەردەمی تازەوێ هەبێ ئێوەیە که مەلەبەندی شاعیرانی
کورد گۆزرایەوێ شاری سلیمانی ئەوێ که نالی تێیدا ژباوە و گەلێکیش
بەناوبانگ بوو (۳۵) .

له پاش ئەمە مینۆرسکی تەرجەمەیی رووسی سێ دێرە شیعی کوردی
بلاو دەکاتەوێ بەبێ تێکستە کوردی بەکانی ، دوو دێرە شیعی بە تەنیا :

زولفت رە قەددا که بەریشانۆ بلاو
نەمڕۆ له مینی شیفته ئالۆزو بە داو
بۆچی نەتیریم سەد کەرەتم دل دەشکینی
مەیی بۆ نەڕۆژی شووشە له سەد جێوێ شکاوه (۳۶)

ئینجا دێرە کەمی تریش بە جودا :

هەرچەندە که رووتم بە خودا مایلی رووتم
بێ بەرگری بە عیلاەت که هەتیو مەیلی هەتاوێ (۳۷)

---

(۳۳) سەرچاوەی پێشوو ، ل ۱۶۹ .

(۳۴) سەرچاوەی پێشوو .

(۳۵) ف . ف . مینۆرسکی ، کورد . تیبینی ، پیتروگراد ، ۱۹۱۵ ، ل ۱۷ .
« بە زمانی رووسی »

(ئەم کتێبە لە رووسی بەوێ لە لایەن ماری خەزەندارەوێ تەرجەمەیی
عەرەبی کراوە و لە ساڵی ۱۹۶۸ لە بەغدا بلاو کراوە ، بروانە ، ل . ۴۰-۴۱) .

(۳۶) سەرچاوەی پێشوو .

(۳۷) سەرچاوەی پێشوو .

له بهراویزی ئه و لاپه‌په‌به‌دا ده‌لێ : ئه‌م دوو پارچه شیعره‌م له زمانی کوردیکی سابلاغی وه‌رگرت ، وابزانم دانهریان نالی یه . بێ‌گومان ئیمه ده‌توانین وه‌لامی مینۆرسکی بده‌ینه‌وه که ئه‌م شیعرانه هی نالین ، وه هر سێ دێره‌که له غه‌زه‌لێکن ، دێری به‌که‌م و دووهم سه‌ره‌تای غه‌زه‌له‌که‌یه ، به‌لام دێری سه‌یهم نه‌وه‌ی به‌ ته‌نیا به‌ دێری چواره‌می غه‌زه‌له‌که‌یه ، غه‌زه‌له‌که‌یه هه‌مووی نو دێره .

له سالی ۱۹۵۵ دا تۆما بووا به‌ زمانی فه‌ره‌نسی له ووتاریکی دا ناوی نالی ده‌باو ده‌لێ گویا له سالی ۱۹۳۱ دیوانه‌که‌ی له به‌غدا له چاپ دراوه (۲۸) . به‌لام فاسیلی نیکیتین هوشیارانه له سالی ۱۹۵۶ دا له بابته نالی به‌وه ده‌لێ : « به به‌ره‌ ترین شاعیرانی کوردی سه‌رده‌می تازه ، له ریزی پێشه‌وه ده‌بێ ناوی شاعیرانی سه‌ده‌ی نۆزده‌م به‌ین ، نالی ، کوردی ، سالم و حاجی قادری خه‌لکی کۆبه » (۲۹) .

ئنجا له سالی ۱۹۶۳ دا جۆیس بلوو له نالی ده‌دوێ و ده‌لێ : نالی ده‌رگای تازه‌ی له رووی ئه‌ده‌بی کوردی کرده‌وه (۴۰) . ئه‌مه راسته ، به‌لام هر دووا به‌ دووای ئه‌م رسته‌یه ده‌لێ : شاعیرانی ئه‌و سه‌رده‌مه هه‌ولیان داوه له روخساری شیعرێ کۆن لابده‌ن و له روخساری شیوه‌ی میلی نزیك بینه‌وه . شیعر له پێناوی خه‌باتی نه‌ته‌وه‌ی کورد داده‌نرێ ئه‌و خه‌باته‌ی له دژی زۆلم و زۆری عوسمانی ده‌کری .

لامان وایه ئه‌م تێبینی به‌ سه‌ر بێ و نازانستی یانه بۆ نالی و شاعیرانی سه‌رده‌می نالی ده‌ست ناده‌ن ، به‌لکو ئه‌مه ده‌توانرێ بۆ ئه‌و « شیعرێ تازه » به‌ بووترێ که نووری شیخ صالح و ره‌شید نه‌جیب و عه‌بدووللا گۆران و هی تر ده‌ستیان بێ کرد ، ته‌وانه‌ی نه‌وه‌ی سه‌یهمی قوتابخانه‌ی نالی بوون .

له مارتی ۱۹۶۶ دا نووسه‌ری ئه‌م کتێبه له « ده‌وره‌ی زانستی سالانه‌ی دووهمی ئامۆزگای رۆژه‌لاتناسی ئه‌کادیمیه‌ی زانستی سو‌قیهت » باستیکی به‌ ناوی « دامه‌زرینه‌رانی شیعرێ تازه‌ی کوردی له کوردستانی خواروودا » به‌ زمانی رووسی پێشکه‌ش کرد ، له ووتاره‌که‌دا نالی وه‌کو دامه‌زرینه‌ری

(38) Th. O. P. Bois, Coup d'Œil sur la littérature Kurde. — "Al-Machriq", [Beyrouth], 1955, mars-avril, p. 210.

(39) B. Nikitine, Les Kurdes, Etude Sociologique, Paris, 1956.
بروانه چاپی رووسی ئه‌م کتێبه (مۆسکو ، ۱۹۶۴ ، ل ۳۹)

(40) J. Blau, Le problème Kurde, Essai sociologique et historique Bruxelles, 1963, p. 16-17.

بڼچينه يې نهم بزووتنه وه په پيشان دده ، نويشكى ووتاره كه له كتيبى دهوره كه دا به زمانى پووسى بلاو كرايه وه (٤١) .

نوهى پتويسته لهم پووه وه بووتري نوه به كه به شتيك له ناوه روكي نهم ووتاره له سالى ١٩٧١ به زمانى عه ره بى بلاو كراوه ته وه (٤٢) .

هروه ها نووسه رى نهم پيشه كى چه له كتيبى « له بابته ميژووى نده بى كوردى تازه » دا هه ندي زانبارى به زمانى پووسى له بابته نالى به وه دده به دهسته وه (٤٣) . ليره دا نوه كو تنيا له هه ندي لايه نى ژبانى نالى دده وى ، به لكو باس له ره نكلدانه وهى ژبانى كومه لايه تيش ده كا له شيعرى نالى ، وه هه ندي نمونه ي شيعرى شى گزيوه ته سه زمانى پووسى .

نهم به كورتى پيشاندانى نه وه ول و ته قه لايانه بوو كه له پوژه لالت و پوژنا وادا درا بوون بو ناسينى نالى ، دياره نهم نوه به كه نيمه ناگامان لى ي هه به . نهم تيشكيكى « چراى دزان » ه له چراخانى ژبان و به ره مى نالى بى پاىان و سنور .

---

(٤١) مارف خزنه دار ، دامه زرينه رانى شيعرى كوردى تازه له كوردستانى خواروو ، « سامانى نووسراو و هه ندي مه سه له ي ميژووى خونده وارى نه ته وه كانى پوژه لالت » ، نويشكى ووتاره كانى كونفرانسى دووه مى سالانه ي ناموژگاي پوژه لالتناسى نه كاديميه ي زانستى سوڤيهت ، لينينگراد ، ١٩٦٦ ، ل ٥٠ - ٥١ . « به زمانى پووسى »

(٤٢) معروف خزنه دار ، مؤسس الادب الكردى الحديث فى كردستان الجنوبية نالى ١٨٠٠-١٨٥٦ ، مجلة « شمس كردستان - پوژى كوردستان » العدد ٥ و ٦ ، ايلول - تشرين الاول ١٩٧١ ، بغداد ، ص ١٣-١٧ .

(٤٣) مارف خزنه دار ، له بابته ميژووى نده بى كوردى تازه ، موسكو ، ١٩٦٧ ، ل ٣٦ - ٣٧ . « به زمانى پووسى » .

دیوانی دهنوسو و به یازو دهفتیری شیعی کۆنو دیوانی چاپ گراوی نالی بنجی ئەم چاپن

شیعی نالی و شاعیرانی کلاسیکی کۆن له دهنوسو و دهفتیرو به یازد: پارێزراپوون ، وه به هموو ناوچهکانی کوردستانی خواروودا بلاو بوو بوونهوه ، ئەم دهنوسانه له حوجره و مهدرسه و دیوه خان و مالی خۆنده وارو دهوله مهندانی کورددا دهست ده کهوتن . شیعی نالی له سه زاری مهلاو فهقی یانا بوو ، خۆنده وارانی ئەو پۆزگاره ، له دووا سالانی سه دهی نۆزدهم بهم لاره پۆشنیرو خۆنده وارانی کوردی تازه بابتهش بایهخی به شیعی نالی و شاعیرانی تر ده دا . وا بوو که چاپ و چاپخانه کهوتنه کوردستان ، یا راستتر خۆنده وارو پۆشنیبری کورد فیتیری چاپ و چاپکاری بوون له ریزی پیتشه وه بایهخیان به به رهه می نالی دا .

بۆ ناماده کردنی ئەم چاپی دیوانی نالی هموو ئەو سه رچاوه و که ره ستانه ی لای خواره وه به ووردی و قوولی لی بیان کۆلرا وه ته وه و ساغ کرا ونه ته وه ئنجا هوشیارانه وه رگیراوون و له م چاپه دا خۆیان نوواندوه :

- ۱ - دیوانی نالی چاپی به غدا .
- ۲ - دیوانی نالی چاپی سنه .
- ۳ - دیوانی نالی چاپی هه ولیر .
- ۴ - دیوانی نالی چاپی هه ولیر (ئۆفسیتی مه هابادی کوردستانی ئیران) .
- ۵ - دهنوسوی دیوانی نالی که له لایهن مهلا عه بدوللا له سالی ۱۲۱۶هـ / ۱۸۹۸مدا روونوس کراوه .
- ۶ - دهنوسوی دیوانی نالی به دهستی جهالی مهلا ئەحمهد له ئاغستۆسی سالی ۱۹۱۳ روونوس کراوه .
- ۷ - دهنوسوی دیوانی نالی که له لایهن محمهد حوسینی قهره داخی له سه ره تای سه دهی بیستمدا روونوس کراوه .
- ۸ - دهنوسوی دیوانی نالی له دهفتیریکی بچوکی گهرفاندا له سالی (۱۳۲۱هـ / ۱۹۰۳ز) له لایهن محمهد ئەمین زهکی میژوو نووسی کورد روونوس کراوه .
- ۹ - دهنوسوی دیوانی نالی له (۵۹) لاپه ره دایه له دووا سالانی سه دهی نۆزدهم یا سه ره تای سه دهی بیستم نووسرا وه ته وه .
- ۱۰ - دهنوسوی دیوانی نالی له (۹۳) لاپه ره دایه له سالی (۱۳۲۱هـ / ۱۹۰۳ز) نووسرا وه ته وه ، تیکستهکانی سه رو ژیریان بۆ کراوه .

11 - دهنوسى Ms. or. oct. 1209. SB Marburg Berlin
له ئەلمانيا (٤٤) ، بەتايهتى ئەو شيعرانەى كه تا ئىستاكه له ديوانى نالى دا
بلاو نه كراونه توه ، به پى قسهى ئوسكارمان ئەم دهنوسه له سالى
١٨٨٠ دا نووسراوه توه .

12 - به يازىكى گهروهى (٥٠٠) لاپهريه ، له لاپهريه يىكى دا سالى
١٣٣٨هـ/١٩١٩-١٩٢٠ى له سهر دانراوه .

13 - دهنوسى « سۆزى نىشتمان » ، (٥٧٤) لاپهريه ، له لاين
نهجمه ددين مهلاوه له سالى ١٩٤٥ نووسراوه توه .

14 - دهنوسى مينۆرسكى له سالى ١٣٣١هـ/١٩١٣ز نووسراوه توه و
له سالى ١٩١٤ له ناوچهى زههاو دهستى كهوتوه ، ئەم دهنوسه ئىستا
له نامۆزگاي رۆژه لاتناسى ئەكادىمىهى زانستى سؤفيهت پاريزراوه .

15 - دهنوسىكى تر له سالى ١٣١٧هـ/١٨٩٩ز نووسراوه توه .

16 - كۆمهله دهفتهرو به يازو پهريه كاغەزى كۆن كه له م لاوله ولا بهرچاومان
كهوتوه به تايهتى له حوجرهى مزگهوت و نامه خانه تايهتى به كانى ههندي له
خۆنده وارانى كورد له وولاتى سليمانى .

17 - وهرگرتن له زارى ئەو كه سانهى شيعرى نالى يان له بهره ، له مه دا
ههندي شيعرى تازه راست كرده وهى ههله كانى ديوانى چاپ كراو
دهنوسه كان هاتۆته دهست .

18 - كۆمهله دهفتهرو به يازو پهريه كاغەزى كۆنى ئهرشيفى نامه خانهى
تايهتى خۆمان (٤٥) .

له پاش ليكۆلينه وه له هه موو ئەم سهرچاوانه ، به تايهتى ديوانه
دهنوسو و چاپكراوه كان راستى بيكمان بۆ دهركهوت ئه وىش ئه وه بوو كه له
يروى زانستى به وه ده بوو چاپى سهنى ديوانى نالى بكرى به بنچو بناوان بۆ
ساغ كرده وهى شيعره كان ، بۆيه ههر پارچه شيعريك له سهر كاغەزىكى

---

(44) Kamal Fuad, *Kurdische Handschriften*, Wiesbaden, 1970, S.
98-100.

(٤٥) ئەمه به شىك بوو له و سهرچاوانهى كه كهلكيان لى وهرگراوه به وهى
شتى تازه يان تيدا بووه ، يا ههلهى سهرچاوهى تريان راست كرده توه ،
له راستى دا زياتر له بيست نوسخه ديوانى دهست نووسى نالى به كار
هينراوه بۆ ناماده كردنى ئەم چاپه .

تایبتهی نووسرایهوه ، ننجبا بهرامبهرو بهراوورد کرا له گهل هموو چاپو دهسنووسهکائی تر ، لهمهدا ههلهی چاپیو ههلهی لهبهر نووسینهوهو پروونووس کردنو دهسکاری کردنی شیعرهکان ناشکرا بوون . له نهنجامدا نهو تیکستهمان ههلبژارد که له گیانی نالیو ئوسلووی نالیو دنیای نالیبهوه نزیکه ، خو نهگه ربکوتینایهته بهرامبهردوو تیکست یا زیاتر که هموویان له نالی دهوشینهوه نزدیکترینیان له نالی له ناو شیعرهکهدا تۆمار کراوونو نهویریان له بهراویزی لاپهړهکهدا نووسراوتهوه .

بچ گومان ناگاداری نهوشین که شاعیر یا نووسر یا هر هونهروههړیکي تر هموو بیرو دهیتنانیکي دهخاته ناو قالبی تاقه تیکستیکهوه ، بهلام لهبهر نهوهی وهکو ووتمان دوو تهعبیر یا زیاتر هموویان نالیبانه بوونو له نالی دهوشانهوه هموومان تۆمار کردن ، لهمهدا نهگه قازانچ نهبچ زیانیش هر نییه .

لهم لیکولینهوهبهدا راستی بیکي تریشمان بو ناشکرا بو ، نهویش نهوهیه وهنهبچ هموو دهسنووسو دیوانه چاپکراوهکائی نالی له شیعری بیگانه به دوور بن ، واته ههندي شیعر که هی نالی نییه پهپروهته ناو دیوانیبهوه ، نیمه لهم پرووهوه له شیعری زیادهی دهسنووسو بهبازهکان نادویین ، بهلکو لهم لایهنهوه تهنا دیوانی چاپکراوی نالی بژار دهکهین هموو شتیکی بیگانهی لی دهردیئین .

نهو شیعرانهی هی نالی نین

له چاپی بهغدای دیوانی نالی شیعری وامان بهرچاو نهکوت که گومان له نالیبهتی بکړی ، بهلام چاپی سنه پینج غزهلی بیگانهی تی کهوتووهو ناشکرا به هی نالی نین ، چاپی ههولتیریش بهبچ ووردبوونهوه غزهلهکائی به ناوی نالی تۆمار کردووه ، له لای خوارهوه نهو غزهلانه دهست نیشان دهکهین :

۱ - روخم رهنگینی رهنگی روومهتی رهنگینته بازا

شەش دێره شیعره ، چاپی سنه (۶ل) ، چاپی ههولتیر (۸ل) .

۲ - عەزیزم رووخی شیرینم دوو جاووم

ههشت دێره شیعره ، چاپی سنه (۲۴ل) ، چاپی ههولتیر (۲۷ل) .

۳ - ماچی دهمهکهی دامی که دامی سهرو مالم

شەش دێره شیعره ، چاپی سنه (۲۳ل ، ۲۴) ، چاپی ههولتیر

(۲۸ل) .

٤ - هینده بیتزاری که زانیومه به زاری نایهوه
حهوت دیره شیعره ، چاپی سنه (٣٨ل) ، چاپی ههولیر (ل) ٧٢ ،
٧٣ .

٥ - با رهفیکاتم بگهن شینم که وهفتی زارییه
ههشت دیره شیعره ، چاپی سنه (٣٧ل) ، چاپی ههولیر (ل) ٤٤ .
جگه لهمانه چاپی ههولیر (ههردوو چاپی سالی ١٩٦٢ و سالی ١٩٧٤)
سج غهزله و قهسیده ییکی تریشی به ناوی نالی بهوه تۆمار کردوه ، بهلای
ئیمهوه ئههه هی قوتابی نازیره کی نالین :

١ - سهیری هیجرت بهردی بنچینهی له رهگه هینامه دهر
نۆ دیره شیعره (ل) ٢٠ .

٢ - شهوی بهلنایه یا دهیجوره ئهمشهو
پینج دیره شیعره (ل) ٣٩ .
ئهم غهزله به کتیکه له بهرهمهکانی مستهفا بهگی کوردی له
بنجیشدا نۆ دیره شیعره نهک پینج (٤٦) .

٣ - ئهمرۆ عاشوورایه دونیا بۆیه تارو پر تههه
حهقده دیره شیعره (ل) ٧٥ .

٤ - دهرویش نیهم کهوتوووه ئیل به حهی حهی
دووازده دیره شیعره (ل) ٨٥ .

له دهسنوو سهکاندا شیعری وامان بهرچاو نه کهوت که گومان له
نالیه تی یان بکری ته نیا دوو سج پارچه غهزله نهیج ، بهلام له به یازو دهفتهری
شیعرهکاندا هه ندیج شیعری وا به ناوی نالی بهوه تۆمار کراوون نابج هی
ئهوبن .

شیعریکی تورکی به ناوی نالی بهوه تۆمار کراوه

ئهم ماوه به چیکه وهلام دانه وهی ئهو پرسیاره نی به که ئایا نالی زمانی
تورکی زانیوه یا نا ؟ یا راستتر شیعری به زمانی تورکی عوسمانی ووتوووه
یا نا ؟

(٤٦) دیوانی کوردی ، بهغدا ، ١٩٣١ ، ل ٢٢ ، ٢٣ .

نهوهی گرنگ بی نهویه له کومه له دهسنووسیکو به یازو دهفتهری
شیردا پارچه شیریکي شهش دپری تورکی به ناوی نالی یهوه نووسراوه ،
له لای خواروهه بۆ به کمین جار بلاوی ده که بنهوه :*

تیر ناز نگهک هر دلی گچسه یری وار
عاشقک پاینه زلفک گبی یوز بیک سری وار
اول مه زهره جبین در بناگوشنه چوق
نامور سبعمه سیاره گبی مشتری وار
بزم می در نمما جمع قدح گرده شده
سوفی کمین ورد دعای سحر ایله یری وار
عکس زلفک قدح دیده گریا نمده
نشای سنبل تر شیوه نیلوفری وار
نودان قلم (نالی) فصاحتده همان
نشای آب بقا زمزمه کوثری وار
نفس ساعت گبی ایشلر سه گری یادایله طاعتدر
بر آنک فورمهسه پیر یولنه احیای ساعتدر

به راستی جپی شانازی و گوشادی ده بوو که نه غهزه له تورکی بهش
جیگه ی خۆی له دیوانی نالی دا بگردایه وه ، وه کو غهزه له تاقانه فارسی به که ی
که له دیوانه دا بهرچاوی خونده وار ده که وی . نهوه ی ناشکرایه نه وه نده ی
شیره فارسی به که به دم هاوار ده کاو ده لچ : من نالیم ! نه وه نده شیره
تورکی به که ده لچ : من نالی نیم !

من باوه یم به هیزه که نه شیره تورکی به له پووی داریشته وه له جیهانی
خه یالی نالی یه وه دووره ، نه گهر چی له مانادا نه وه ی دروستی کردوه
شاره زای نالی بووه . من له سر نهو باوه یم که یه کیکی شاره زای نالی نهو
شیره ی داناره بۆ نه وه ی نه لچین نالی شیر ی تورکی نه بووه ، بۆ به جاری نهو
غهزه له مان له دیوانه دوور خسته وه .

(*) له پاش لیکولیتنه وه بیکی باشو پرسیار کردن له شاره زایانی نه ده بی
کلاسیکی فارسی و عوسمانی و هموو زمانه تورکی به کان گه یشته نهو
رایه ی که نهو پارچه به جۆرتیک له « موسمه مهت = مسط » یا
« موه ششع = موشح » دا بنیم .

بەرنامه بۆ تېگه‌یشتنی نالی

بۆ کردنه‌وه‌ی ده‌رگای ئه‌و جیهانه نه‌ینی‌یه‌ی که نالی پڻ ده‌لێن پتو‌یست به‌ به‌رنامه‌ییکێ ریکو‌پیتیک هه‌یه . هه‌رچه‌نده ئیمه له ده‌می‌که‌وه خه‌ریکی هه‌تانه‌دی ئهم به‌رنامه‌یه‌ین ، به‌لام ئهمه ریکه له که‌س ناگرێ که خه‌ریکی نالی پڻ ، چونکه جیهانی نالی ئه‌وه‌نده فراوانه ، ئه‌وه‌نده ته‌نگوچه‌که‌مه‌ی تێدا‌یه هه‌ول و کۆشش و شه‌ونخوونی زۆری ده‌وێ .

به‌ لای ئیمه‌وه تېگه‌یشتن له شیعری نالی و خۆشه‌ویست کردنی له لای نه‌وه‌ی خۆنده‌واری تازه پڻ که‌یشتووی نه‌ته‌وه‌ی کورد به‌ ساغ کردنه‌وه‌ی به‌ره‌مه‌ی شیعریه‌تی ئهمه‌ش به‌ سڤ قۆناغ دیته‌ دی ، ئهم قۆناغانه هه‌ر به‌که‌یان پتو‌هه‌ندی به‌ ئه‌و‌تره‌وه هه‌یه ، هه‌موویان به‌ تێکرای وێنه‌ی راسته‌قینه‌ی نالی ده‌ده‌ن به‌ ده‌سته‌وه :

۱ – بلاو کردنه‌وه‌ی دیوانی نالی به‌ پڻ هه‌له‌و ساغ کردنه‌وه‌ی هه‌موو ته‌نگوچه‌که‌مه‌ییکێ که له ده‌سنووس و دیوانه چاپ کراوه‌کان‌دا هه‌یه . (ئیمه هه‌ولمان داوه له‌م چاپه‌دا ئهم مه‌به‌سه به‌یتینه‌ دی) .

۲ – فه‌رهه‌نگی نالی . (له‌م چاپه‌دا ئهمه‌ش به‌رچاو ده‌که‌وێ) .

۳ – لیکۆلینه‌وه له ژبان و به‌ره‌مه‌ی نالی (ئهم کاره به‌ ده‌سته‌وه‌یه) .

هه‌تانه‌ دی ئهم به‌رنامه‌یه نالی ده‌خاته جڤی راسته‌قینه‌ی خۆی له ئه‌ده‌بی کوردی‌دا ، هه‌روه‌ها له دلی خۆنده‌واران‌دا جڤی خۆی ده‌گرێ .

ئیمه که‌که‌می له‌خۆنده‌وارانی نه‌وه‌ی تازه ده‌که‌ین له‌بابه‌ت ئه‌وه‌وه که نالی و شاعیرانی کلاسیکی تر ناچنه‌ ناو دلیانه‌وه ، نابڻ ته‌نیا بیر له‌وه بکه‌ینه‌وه که ئهمانه هوشیارانه‌و له‌ رووی تېگه‌یشتنه‌وه ئه‌ده‌بی نالی به‌ ئه‌ده‌ییکێ پڻ بایه‌خ و به‌ سه‌رچوو داده‌نێن . راسته‌ له‌وانه‌یه هه‌ندێک که‌سی وا هه‌بڻ ، به‌لام ئهمه ته‌نیا ئه‌دگاری کۆمه‌لی کورده‌واری نی‌یه ، به‌لکو شه‌پۆلیکی به‌ره‌للایی‌یه له هه‌نده‌رانه‌وه رووی له‌ ئیمه‌ کردووه .

هۆی ئه‌وه‌ی که نالی نه‌چۆته‌ ناو دلی نه‌وه‌ی خۆنده‌واری تازه‌ی کورده‌وه ئه‌وه‌یه که به‌ ته‌واوی تڤی نه‌گه‌یشتووه ، ئهمه نه‌وه‌کو له‌به‌ر ئه‌وه‌ی خۆی هه‌یچ نازانێ ، به‌ پێچه‌وانه‌وه ده‌توانین بلیین هوشیارو شاره‌زایه ؛ هه‌روه‌ها ته‌نیا له‌به‌ر ئه‌وه‌ش نی‌یه که شیعره‌کانی نالی « قورسو داخراوون » به‌لکو له‌به‌ر ئه‌وه‌یه که شیعری نالی به‌راستی و پوخته‌یی و پڻ هه‌له‌ نه‌که‌وتۆته‌ ناوه‌وه له ژێر ده‌ستی‌دا نی‌یه .

له‌وانه‌یه بووتری سڤ چووار جار دیوانی نالی له چاپ دراوه ، ئهمه

راسته ، بهلام چاپی به کممی بهغداى له گه‌ل نه‌وهى هه‌له‌ى چاپیشی زۆر تىدايه بهلام به ده‌گه‌من چنگ ده‌که‌وئى ، هه‌روه‌ها چاپى سنه له‌گه‌ل نه‌وهى چاکترين چاپه با به ئيملاى کۆنى کوردى فارسى ئاميزيش چاپ کرابين ، لای چه‌ند که‌س ده‌ست ده‌که‌وئى ؟ هه‌رچى چاپى هه‌وليترو ئۆفسیتته‌که‌ى مه‌هاباديشی به‌تى نه‌وه‌نده ناله‌بارو پر هه‌له‌و ناغیلمی یانه‌به مێشکيکی ته‌لیسماوى ده‌وئى که تێى بگا . ئیتر ئیمه بۆچى ده‌بى گله‌بى له نه‌وهى خۆنده‌وارى تازه بکه‌ين ؟

من پيتم وایه بـرورا نه‌وه‌کو به‌رامبه‌ر نالی به‌لکو به‌رامبه‌ر به‌ هه‌موو داھینانیکی هونەری پێوه‌ندی به‌تینگه‌یشتنى به‌ره‌مه‌که‌وه هه‌به ، پیاو له شتیک نه‌گا بچ گومان ناچیتته دلێ به‌وه ، من له‌وه دلنیاام ئه‌گه‌ر بیتو ئیمه شیعیره‌کانی نالی به‌بچ هه‌له‌و وه‌کو خۆی چۆن بووه بخه‌ینه به‌ر ده‌ستی خۆنده‌وارانه‌وه ده‌بـچ چاوه‌پرووانی نه‌وه بین که زه‌وقی لێ وه‌رده‌گرنو تا راده‌بیتکیش تێى ده‌گه‌ن ، ئنجا ئه‌گه‌ر بیتو وشه قورسه‌کانو ته‌عبیره داخراوه‌کان به‌ جۆرتیک روون بکرتنه‌وه که ئاسان بین - نه‌ك قورستر بکرتین - له‌و کاته‌دا به‌ ته‌واوی نالی ده‌چیتته ناو دلێ خۆنده‌وارانی کورده‌وه ، نه‌وه‌کو ته‌نیا وه‌کو شاعریکی غه‌زل ، به‌لکو وه‌کو چه‌کیمیکی به‌کجار بلیمه‌تو خۆنده‌واریکی بچ هاوتاو شاره‌زاییکی که له‌ کهمال نزیك بۆته‌وه .

فهرهنگی دیوانی نالی

ریکخستن و دانانی ئه‌م فهره‌نگه بۆ شاعریکی کوردی وه‌کو نالی به‌که‌مین هه‌ول و ته‌قه‌لایه له لیکۆلینه‌وه‌ی ئه‌ده‌بی کوردی‌دا . سوودی فهره‌نگی نالی ته‌نیا له‌وه‌دا نی‌به که تا راده‌بیتک مانای شیعری شاعیر روون ده‌کاته‌وه ، به‌لکو ده‌توانین ئه‌م فهره‌نگه به‌ کلیلی قفلی شیعری کلاسیکی کوردی دابنیتین له کوردستانی خوواروودا که نالی دامه‌زرینه‌ری به‌تى له سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی نۆزده‌مه‌وه تا ماوه‌ی نیوان هه‌ردوو جه‌نگ ، چه‌نگی جیهانی‌ی یه‌که‌مو دووهم ، چونکه ئه‌و کۆمه‌له وشه‌و ته‌عبیرانه‌ی که نالی به‌کاری هینا‌وون (٤٧) زوربه‌ی هه‌ره زۆریان به‌ردی بناغه‌و بنچینه‌ی زمانی شیعری ئه‌ده‌بی کوردستانی

(٤٧) ده‌بچ لیره‌دا نه‌وه‌ش بووتری که گه‌لیتک له‌م وشه‌و ته‌عبیرانه ، نه‌ژادیان هه‌رچى بێکی هه‌به با بېچ ، له شیعری کلاسیکی هه‌موو نه‌ته‌وه‌کانی رۆژه‌لاتی ناوه‌پراستو قه‌فاسو ئاسیای ناوه‌پراستو هیندستانو جیگه‌ی تر به‌کار ده‌هینرین .

خواروو بوون ، دياره هر شاعيره و کومه له ووشه و تعبيرىکى تايبه تى
خوشى هيه .

بۆ دانانى ئەم فهرهنگه ره چاوى ئەم شتانهى خوواره وه کراوه :

۱ - ووشه و پرسته كان به ئيملاو دهستوورى نووسىنى كوردى
نووسراوون وه كو ئيملاى ناو تىكسته كان ، ئەگەر ووشه يا پرسته كه بيگانه بى
به تايبه تى عه ره بى و فارسى ، به ئيملاى عه ره بى و فارسى به سهرو ژيره وه تو مار
كراوه .

۲ - سهرو ژيرى هه ندئ تىپى ووشه ي عه ره بى له فارسى و توركى
عوسمانى دا وه كو يه ك نين ، ئيمه ليره دا تماشاى لايه نى موسيقى بزوينه كه مان
كردوه ، نه وه ي به جوانترمان زانيوه نه ومان نووسيوه .

۳ - هه ولمان داوه له فهرهنگه كه دا هه موو ماناكانى ووشه و پرسته كان
بخه ينه روو ، ليره دا دياره خونهر كه به ره ورووى هه موو ماناكان ده بى ده تووانى
ئهو مانايه يا نهو مانايانه ي كه شاعر مه به سه تى جو دا يان بكاته وه ، ئەمه له
لايىك له لايىكى تر يشه وه ووشه و تعبير و پرسته ي نالى نه وه نده مانايان زوره ،
نه وه كو له هه ندئ چيگه ئەم فهرهنگه له هه قى نه ها تو وه به ككو گه لى فهرهنگى
گه وه گه وه ي تر يش له هه قى نايىن .

۴ - هه موو ووشه و تعبير و پرسته عه ره بى به كان به ئيملاى كوردى
نووسراوون ، به پى تىپى به كه مى ووشه كه يا پرسته كه له فهرهنگه كه دا
ده وژينه وه . ئيمه ناچارىن وه كو هه موو نه وه يىكى تر پيره وى ئيملاى
نووسىنى كوردى خو مان بگه ين . نالى گه لى ووشه ي وه كو نه مانه ي له شيعردا
به كار هتئاوه : (زات) ، (زاهر) ، (زايغ) ، (زه وړه) ، بۆ روون كردنه وه و
نه هيشتنى سه ر لى تىك چوون له فهرهنگه كه دا له بهرامبه رى ئەم ووشانه
شيوه ي عه ره بيشيان نووسراوه : (ذات) ، (ظاهر) ، (ضائع) (ذرة) .

۵ - ئەگەر ديره شيعرىك يا نيوه ديره شيعرىك هه مووى عه ره بى بى به
به ئيملاى عه ره بى نووسراوه . نهو ووشانه ي له شيعره عه ره بى به كان دا به كار
هيتراوون و به تايبه تى نهو ووشانه ي له شيعرى وژه هلات دا به كار ناهيتريىن
بشت گو خراوون .

۶ - ووشه و پرسته ي فهرهنگه كه به پى نه لفاى كوردى تىپى
عه ره بى دانراوه ، دياره به پى تىپه بى دهنگه كان ، چونكه ووشه ي كوردى
هه ميشه به تىپى بى دهنگ دهست بى ده كا ، وه كو لاي خوواره وه :

ئ ، ب ، پ ، ت ، ج ، چ ، ح ، خ ، د ، د ، ز ، ژ ، س ، ش ،
ع ، غ ، ف ، ق ، ك ، گ ، ل ، م ، ن ، و ، ه ، ي .

۷ - تپیی دووهمی بزوتین له ووشه‌دا به پئی ریزی خوواره‌وه ریکخراوه .

ê = ٲ ، î = ٲ ، e = ه ، a = ا
 u = و ، û = وو ، o = ۆ ، ö = ۆ ، i = ٲ (٤٨) .

ئیتتر هه‌موو تپه‌کانی تری ووشه نه‌گه‌ر بئی ده‌نگ بئی به پئی بئی ده‌نگه‌کان ریز کراوه ، وه نه‌گه‌ر بزوتین بئی به پئی بزوتینه‌کان ریز کراوه .

دووا ووشه

من نالتیم نالی گه‌وره‌ترین و مه‌زنتس‌رین شاعیری کورده ، چونکه له ئه‌ده‌ب‌دا وه نه‌بئ ووشه‌ی « گه‌وره » و « گه‌وره‌تر » و « گه‌وره‌ترین » شتیکی به‌جئ بئی ، به‌لام ئه‌وه‌نده ده‌لتیم ئهو پله‌به‌ی که نالی گه‌یشتوو به‌تئ له شیعری کوردی‌دا پله‌بیکه له دووای ئه‌ودا هیچ پله‌بیکه‌ی تر نی‌به ، له پیش نالی و له پاش نالی و له‌ناو هه‌موو نه‌ته‌وه‌بیکه‌ی و له هه‌موو رۆژگارێک‌دا ، پله‌ی شیعری نالی له جیهانی جوانی و هونهری‌دا بئی ناته‌واوی‌به .

من نالتیم کهس هینده‌ی من له‌گه‌ل نالی‌دا نه‌ژباوه ، به‌لام ئه‌وه‌نده ده‌لتیم کهم کهس ده‌توانئ ئه‌وه‌نده له‌گه‌ل نالی بژی ئه‌وه‌نده‌ی من له‌گه‌لی ژباوم و ده‌ژیم .

سوپاس

سوپاسی بئی سنوورم بۆ هه‌موو ئهو که‌سانه‌ی ، ده‌سنووستیکی نالی‌بان بۆ هیناووم ، به‌یازی شیعریکی نالی‌بان بۆ ناردووم ، ووشه‌بیکیان بۆ یوون کردوومه‌ته‌وه ، شیعریکی له‌نگیان راست کردۆته‌وه ، پیشنیاریکی به‌جئ‌بان بۆ کردووم ، یا هیچ نه‌بئ هانیاں داووم ئه‌م کاره‌ پیرۆزه‌ بیه‌مه‌ سه‌ر ،

(٤٨) ئه‌م تپه‌ بزوتینه‌ له ئیملا‌ی کوردی به ئه‌لفبای عه‌ره‌بئ وئینه‌ی نی‌به ، به‌لام بئی گومان خۆنده‌وار جیکه‌ی له ووشه‌دا ده‌دۆزیته‌وه .

به تاييه تي مامۆستايان و قوتايي يان و هاويري يان و دۆستاني وهك : محمهد صالح ديлян ، دوكتور كه مال فوناد ، هيمن موكرياني ، جه مال محمهد ، شيخ محمهدى خال ، مهلا ره ووفى سهليم ناغاي جه ويزي ، مهلا محمهدى شهماشي ، محمهد ئەمين كاردۆخى و مامۆستاياني به شى زماني كوردى و رۆژه لاتناسى له كوليجى نه ده بياتي زانستگاي به غدا .

به لام نه و كه سانه ي ته گه رهيان ده خسته بهر ئەم كاره به وه ي كه ره سته و سه رچاوه و ده سنووس و به يازيان لى ده شاردمه وه له نالي ناساني هه ندي ده سگاي زانستى كوردى و نه وانه ي پتوه ندي يان به وانه وه هه به ، من لى يان ده بوورم ، نه گه ر كه موكوورى له م كاره دا هه بى - بى گومان هه به - له هه نديكى دا نه وان بهر پرسيارن .

مارف خه زنه دار

به غدا : ۱ى نيساني ۱۹۷۵

ديوانف نالی

نمونه‌ی هندی لهو دیوانی ده‌سنوسو به‌یازو ده‌فتری
 شیعرانه‌ی که به‌رهمی نالی‌ان نیتدا تو‌مار کراوه
 له نیوه‌ی دووه‌می سده‌ی نو‌زده‌م
 سه‌ره‌تای سده‌ی بیسته‌م‌دا

دایره‌ی بیان که شامل انبای عشره	هر توری‌ی تیدا که مات بودایوه
سبیل لیز عزت شمشاد تانه‌دا	کاتو به‌طعن دوره‌ی بسیرایه‌ی کجا یوه
خضرا دل زیند به‌چاین خطایوه	غیر ادب سمایه به‌شس و شمایوه
برو العجزه یکم که نیو به‌غیر بود	دینا ام‌چه رنگ و چه بوئیکه‌ی دایوه
غیر تری عشق و حرارت نا فنا	بقریش لردو گرمی سخبات توایوه
هر چاوه‌ی که و سکو عقیقی بلند یه	دک طبع من بنظم خورشید نغیه‌ی رایوه
صافو رزان و زرد و کوزنم و حرارت	یک رنگ نیکه یعنی که کاتو کرایوه
صوفی ریایه‌ی خاوته‌ی بون به‌بارک و	کاتو در سایه‌ی چایر حساب یوه

نالا باده شعر قوی خیال شعر

نواد که که شاعر صد داور رایوه

ای قطره‌ی هم که دلی اوج بودی	دیکه قدر حریر که دلی قات بودی
دک قافیه‌ی این قابل اکمال ترخ	دک برج سما لیتی اجمال بودی
ای آهوی نادیده به‌تأثیر می‌ی	یا کو هر اصداف و یا قوت بودی
بر مجلس پیدی بسب شوق سراچی	بو راود سوار علم زین سرودی
صد حیفه‌ی که در کعبه‌ی حسنت که بسیرا	تبخانه‌ی خط کاتوه نزدیکه‌ی خردی
توین قیمت چه پارنگ به‌تعامات	مشهوره‌ی حکایات ابو‌نیر سرودی
هر چند دکن قطع است دیوه‌ی	دک هندو ستار چه چارو بودی
معلومه‌ی لور باز خطور دل نالی	از اصل بقلی و با سرام بودی

بغیر و قود ناره سنجار مسیره	اکثر کتبه تابع بر دمرارته
بر خند سره قانع معیار در مسیره	بانه که در هر کتبه خندان یک سره
لوکتبه کتبه را کورا در صفره	لوکتبه کتبه دایه کورا بی سیم بر
فخوشی جمع حاضره از خیر اکثره	احتمالاً کتبه عوارضه حالان
خالص دیاره عیبی که سر مسیره زنده	خوشه رفقه چه بجه لکفر در اه
خفنه دیاره و کور در سیره	در بیکر خاد بونه طراف کتبه ط
مزلان بر سنجار مؤ دیده بجز	که ان کتبه مشاده لبره در دکت
که لار حاصلاته بیدار بر بدوره	مصارف مشاده لبره که منصفه
که بجز با بر سیری بیان در تقیر	سوی بهار جوانه خور و زرتوکی
که هر دو کتبه کتبه چون بنوعی	چم شوم در دمارت کتبه کتبه
وقتی بان بوه طول نه مدت تقیر	سپه بایر شو و در زنده شود
بیان غره ام اسبجه	سوار طره اد استباه سبوجان
در کلکی طویس در کلکی تقیر	مکونند بهار در بیزر و بایزکرت
که تنگی شبه صبح در شام بیزر	مباراد شود در دن رین نامی کتبه
منوره لطف نوزده بوه به نظیر نوزده	سپه نوزده هو سو که سر در دو
زبل نکه دگیری که عکس رتس بیزر	سرور نکه که عکس در کابورنق
تغی بلال که بطنف جوان بطنف بیزر	بلیل رتس بوه بود کتبه
سقیم عاجز تقیر رابطته بیزر	که شرح هیت تنی بدن که هر خنه
که قطع صحت سمانه خفنه تقیر	تیدا عدیش حوتت منصفه کتبه

مستوره که حسن و اذیه بحساب
 لاتر و نه معظم بیرون مکنه و اب
 هر مسئله بختری که بتوشیح کرایه
 آینه هم آینه دیو رنگ نما به
 کتیکه ظریفه به نصیب طرف به
 ام سره چه مثل شهابه نسوا به
 و کلا تحف کاشیا کان بقا به
 و کاضیه بر دیکه دو استون بیاب
 یا کو نوز نور کجلا هر لست
 و کاست صوفی که در نوبلوه خزان
 کاسیکه بلورین که تخون به سر آب
 یا هر نیکه بقر یکی که حسن شکا به
 کلام آهو اوسته به نشونا به
 لورکانیه ایچوزده بر کوسی روا به
 یا قهر مقلد که له آدینه کرایه
 یا کینه ترست که در نیویا قهر سراب
 یا قهر مقلد که در کوه قهر نصیب به

لاتر خرم شو بچه ناز و چه عتاب به
 بتو اکر ام مشکله حل کنه بجواب
 مکن نیه کس و خدی بکا چیدن خطابه
 مستوره هم مستوره دبه مور شکا به
 تقریبی و کم بلکه لبورد نشا به
 در یکی سیتی که سبابه نسبا به
 قبه لقا به نقا به نقا به
 سر طیلکی سخن به تراکت قضا به
 مطلق به بجلی به مثل مشت مقلد
 مستور غیزه شرف نهوه جهاب
 تخلیک لبر موع لطافت قضا به
 قندیل مغیری کند آهو هوا به
 یعنی اوسط کایک کرم تیزا به
 بر جوزده بیوه سه کیکی قضا به
 یا غنچه شکفته که آورنده به
 الون کل آینه شکر سیرتیا به
 هر قطره آویک که نیودا قضا به

۷۰۰
 ۷۰۰

<p>سینه درد دست راست و چپ را که از درد کوفت زده جایزیم</p>	<p>سینه درد دست راست و چپ را که از درد کوفت زده جایزیم</p>
<p>بر چنانکه کسی عید بود روز دوم و نیم با مکره خواجه</p>	<p>دست راست و چپ را که از درد کوفت زده جایزیم</p>
<p>سینه درد دست راست و چپ را که از درد کوفت زده جایزیم</p>	<p>دست راست و چپ را که از درد کوفت زده جایزیم</p>
<p>ای قیصر که دلی خسته و دایمی بگویم در لافک علمت که گمان بود از راه</p>	<p>دست راست و چپ را که از درد کوفت زده جایزیم</p>

که در شراب و به طعم تا بشا اترد دودی سبزه خورد که شراب
به لکله بهیوه به دست دود و شقاو بهیوی نه ام کس و هتانه
بهیوی دانه کی گنر ضبته رومت چاوت چه فتنه می هر می و
بوی سگری سنبلی زلفت لیری دم اللمش سزه کم مسکنه

قدربان و ره تا ام خله تازه که بر کمی

عز و شرفی نالیه تشریفی قدری تو

ضمو طولی پیشی زلف بی شرفا به بی طوله املی غفر زنجیر

هاتن رقیبو قدسی من فروش شویم که دعوی به هر لایه بگو شری

آ کرده ابروی یعنی حجاب کچی فرمی ام قبله ای تمام عالم جوی شری

روسی تو و شام خلقی طلعتی صبح که شام زلفی توده صبحی ایجه ظا

ابو اشکو آهی خودم ایچم بر بریا که باقی نخته کی شو تا موا ایستدین

نشانه کی نخته کی بی رقیبه نالی اگر نخته می

به حجت طری تکه نامه به چه شکسته که خواه

به جز نتر از اجابت در دل
 جرم کعبه جای را گشت
 چو میید
 سینه است
 ترا چیزیست با آن که ابرو
 که جان آصفه میران است
 منت کت بیون
 الملك الرب
 از دست
 کلان
 شعر سیم الآخر
 ۱۸
 در که خواند و طبع در ارم
 چو سینه کند کارم

دیوان شاعر شهیر حضرت نالی

دور لو کله بخاره کلزار لکن بشمه صوف پوش غم باره اوبار لکن بشمه ققط بیج اسرنانی دستار لکن بشمه مستوره به بشمینه اسرار لکن بشمه مکرکان تره جاوی بیدار لکن بشمه عاشق ز کوریشی تو هوسار لکن بشمه اچبال له لاهنه ادوار لکن بشمه	سبودا زدکه زلفت ازهار لکن بشمه صوفی که گران بازه بیغز و سبکاره دیوانه که شیدانی توکی سری مودانی سیه دل بیکمینه صافی و کون آینه عاشق که دکا راوی ظلمات شوه داوی صوفی جیه ایسی توهر کایه حشیشی تو چند واسعه ام ذهنه افلاک بتار هنه
--	--

نالی که نمد پوشه مستانه و سر جوشه

خاموش نمد پوشه اشعار لکن بشمه

فوره سر جیاهوم پروانه وک آونبه روانه که ام افلاک چند لاکه که ام کردونه چینه دونه له لیا جبر دوران طوق جزخ کردونه بی خطه سلیمان صواد ظل کدرونه	سرش من که سیلاوی غبار کوه هامونه منجم کر کسو لاشه لکن شتیکه نازانی له دوران طبیعت الله لکن شور فاک جوته له سایه شخصی سایه بلند آسودیه شازی
--	---

بوده سپر خیابانی ریاض دفتر نالی

که صف صنف مصرع برجسته مرد سر و مور وونه

بشکینه بیک توبه دو صد ماتم توبه یاری که دن معتقد کردش ادبه بر جلق دگینی که هر وریش جدوبه بو خزد و برور شوته ای هیزه قلوبه ای مست ریا ساهلمه هشیار لوبه سر کرده وره به مر شو دهنن خوبه	ساقی بی کهنه لسه عادت توبه قح قدح کردش کردون دشکینی ای نفس مرانی چه کر انباء تکالیف بغضت له فقیران جیه قربان و کو قصاب اسب نفت دیت و دجید گرم عنان دک داستارت که هتمه بل هالن
--	--

نالی مبه تا جز که ادو وره مسجوره

ساقی گرمی بیک توبه توبه

مثل طول امل عمر خضر زنجیر سودا مه که دعوا یه له هر لای بگری سودا اسلامه امه قبله تمام علوجه مود امامه له شام زانف تو و صبح امینه ظلمت شامه له بانی ختکی سو تام و ایستهش یم دل خامه	شکنج عرض طبرای بیچ زانف بی سر استجانه بشر هان ز قیب و مدعی من خوشی خوشیمه اشاره م کرده بروی یعنی محراب کچه فرمونی له سایه روی تو و ه شام خلقی ظلمت صبحه له آب و تاب اشک آه خود مدامل بریانی
--	---

(مکه اخلاف او وعده)

مکه اخلاف او وعده‌ی که فرمودت ؟
 دخیلت بم که خانہ‌ی صبرہ کم سوت .

له روت وقوت وک من رومپوشه ؟
 که وصل تو به قوت عاشق روت .

اوه لبو اتوبو پر له خنده
 که وا شکرده باری کل ده بشکوت .

ده که‌ی نمخچیر صد دل هر به تیری ؟
 الاهی هر بیتی دست و بازوت .

جه شیرینه خطوط دور لبوت .
 بلی معلومه خوشه خط یا قوت .

— نالی —

لاپره‌یتک له کتیبی « نه‌نجومه‌نی نه‌دیوانی کورد »
 نه‌سته‌موول ۱۹۲۰

تاناى سهرى تورره بى پر پيچشى بادا
 هر تاييكي تاييكي گول و ناهه به بادا(۱)
 گول هاته دهرى لافى له جورى بو تاندا
 لهرى قهدى بهرزي له رقا زولفى كه بادا
 شهو چه بگن و نيؤفهرى بو جيلوه بى ره قسى
 شهرمنده دهكا زهره بى زههرا له سه مادا(۲)
 خوش سوبحه ميگه كه به خنده دهنويى
 بهس زهره بى خورشيد له زهره بى سوادا(۳)
 دهمدم كه دهكا زارى پر نازارى به غونچه
 بو دهه وه تى ماچى له بى گويى دهى نادا
 سَهْمَ الْفِ الْقَدِّ فَقَدَ صَادَ فَوَادِي
 صَادَ هُوَ مِنْ عَيْنِهِ قَدَ صَادَفَ صَادَا
 بو ماچى دهى رهنگه له عيشوهى خه مى نه برو
 جويى به قا خوى له دهى تيفى فه نادا
 (نالى) كه غولامى مهدهدى زولف و بروته
 شاهيگه له بن سيبهرى بالى دوو هومادا(۴)

بالمزى يكي نه هليسى

- (۱) تاناى سهرى تورره بى پر پيچشى بادا
 هر تاييكي تاييكي گول و ناهه به بادا
 (۲) شهو چويى بو نيؤفهرى بو جيلوه بى ره قسى
 شهرمنده دهكا زهره بى زههرا له سه مادا
 (۳) خوش سوبحه ميگه كه به خنده دهنويى
 بهس زهره بى خورشيد له بهك زهره سوادا
 (۴) (نالى) كه غولامى مهدهدى زولف و بروته
 شاهيگه له بن سيبهرى دوو بالى هومادا
- * ● *
- (نالى) كه غولامى مهدهدى زولف و بروته
 شاهيگه له بن سايه بى بالى دوو هومادا

ئەستىرە ھەمىو، مەحوە لە نىو نوورى قەمەردا
يا شەمىسى جەمالت شەوى گىپراوہ بە فەردا

خاکی بەرى پىت ھەم گلە ھەم گۆل بە سرىشکم
وہختى غەم و شادى ئەوہ کردووہ بە سەردا

ئىسبائى خەت و خائە بە سەد دىدەى گریان
ناچىتەوہ ئەم نوقتە لە نىو دىدەى تەردا

شەوقى، کە نەبىج باسىرە مەئىووسە لە دىتن
ھەر شەوقى ئەوہ قووہتى دىتنى بە نەزمەردا (۱)

تەلپىسى نىيە گەر کەسە دىوانەى پووتە
بەچ چارە نەما غەبرى حەياتىكى لە بەردا

ھەر چەندە کە ئىنسانە لەبەر چاوى مەن و تۆ
مومکەن نىيە ئەم نوقتە لە ئىنسان و بەشەردا

ئالوودە نەبىج دا بە زەبوون گىرى بە خۆنم
بۆ کوشتنى مەن دامەنى پاكى لە کەمەردا

رەنگى نىيە روخسارەى رەنگىن و لەتىفى
رەوشەن بووہ ئەم نوقتە سەباتى لە بەسەردا

(نالى) خەبرى بى ئەسەرە غائىبە ئەمما

نالەىكى حەزىن دى لە موناچاتى سەھەردا

يا زەرباز گەردن گەرزەردل بەرەبەنگەر گەرزەرد

(۱) شەوقى کە نەبىج باسىرە مەئىووسە لە دىتن

ھەر شەوقى ئەوہ باعىسى دىتن لە نەرمەزدا

(۴)

جۆششى تاوه له نىيو دىلەي گريانمدا
چ تەنوووريگە لە تەنووورەي تۆفانمدا

شەبەهي زولفي شەبەه گۆنەي روو گەرداني
بە سەري ئەو كە بە سەودا سەر و سامانمدا

شەرەري تابش و بارش لە دەمي رەعدى بەهار
ئەسەري سۆزشى گريانە لە ئەفغانمدا(۱)

تۆ كە حۆري وەرە نىيو جەننەتي ديدەم چ دەكەي
لەم دلەي پىر شەرەر و سينەي سۆزانمدا

قيمەتي ماچي دوو سەد كيسەي ساغە و نيمە
غەيري يەك كيسەي سەد پارە لە گيرفانمدا

شيرەبي جانە گۆتم ، يا مەيە ، چا بوو فەرمووي
عەكسي لەعلي لەبي مەرجانە لە فينجانمدا(۲)

بەحسي سەري دەهەني نوقتە بە نوقتە بگەري
سەري مووي نىيە بي نوقتە لە ديوانمدا

(نالی) ئەو نوقتە گەوا بوو بە نيشانەي چاوي

من لە سەفحەي روخي ئەو دولبەرە نيشانمدا
روو

رەسەنەي مەخسوسە

(۱) شەرەري تابش و بارش لە دەمي هەوري بەهار
ئەسەري سۆزشى گريانە لە ئەفغانمدا

(۲) شىوہي جامە گۆتم ، يا مەيە ، چا بوو فەرمووي
عەكسي لەعلي لەبي مەرجانە لە فينجانمدا

(۵)

گهر بچیه دهري سهری رهوانی له ئیره‌دا
وهر نایح دهري ئاهوویی چینی له حهره‌دا (۱)
عیشقت له دل و دیده‌یی پر ئمشك و ئله‌دا
گونجایش و ته‌سکینی نریه زوره له که‌دا
بی فائیده بوو لافی دهمت غونچه له ده‌میا
با خوستی بری خستی که مستیکی له ده‌دا
دل موزمه‌حیلی دهرده وه‌کو دیده له نه‌دا
حه‌یران و به‌ریشانه وه‌کو قه‌تره له به‌دا
(نالی) و مه‌سلی حالی له ئمشکه‌نجه‌یی غه‌دا
وه‌ک ناله له نه‌دا وه‌کو ناله له قه‌له‌دا

(۶)

ته‌به‌سسوم دهرده‌خا حوققه‌یی ده‌می جه‌وه‌هر له نیو ئه‌دا
به‌ئیی میسقاله زهره زاهیره جیلوه‌ی له پرت‌ه‌وا
به‌ بوولن نامه‌وی دهرمان له نه‌شئهی چاوی‌به‌ عیله‌ت
به‌ فلسف ناکرم عنبر له‌گه‌ل زولفی نه‌وه سه‌ودا
له ئمشکه‌نجه‌یی شکه‌نجی زولفی نه‌و بی وعه‌ده مورغی دل
ده‌نالینتی وه‌کو بلبیل له سو‌بجی کازیبی شه‌ودا
ره‌قیبی جو‌فته‌لی ، نایبته نه‌خچیرت که خه‌رگوریه
ئه‌لیفی چایه‌ره دایم له قه‌شقه‌یی که‌ردز و جه‌ودا
سیلاخی په‌رچه‌می پر خه‌م ئه‌گه‌ر تاره ئه‌گه‌ر ماره
برو غه‌مزه‌ی که‌وان و تیره گه‌ر هه‌ودا ئه‌گه‌ر مه‌ودا

---

(۱) گهر بچیه دهري سهری رهوانی له ئیره‌دا
وهر نه‌ی‌به‌ دهري ئاهوویی چینی له حهره‌دا

به تیری دوو نیشانه چا نری به نهی پرووچه کم ! شیرین
به غمزه‌ی تاقه بهک تیری له فرهاد و له خوسره‌ودا

وهها مهستی تهماشای چاووته (نالی) که نازانی

به بیداری دهینی یا له نه‌شنه‌ی مهستی و خودا

کله شیره
تانه زینر بوزره

(۷)

نه‌ی جیلوه‌دیری حوسن و جلمو کیشی تهماشا
سهر رشتیه‌ی دین بی مه‌دهدی تو نری به حاشا

زه‌رراتی عوکووسی کششی میهری جه‌لالن
وا دین و ده‌چن سمرزده سوختان و شه‌نشا

فه‌یازی ریازی گول و میهر و مول و له‌علن
نه‌ی شه‌وقی روخ و زه‌وقی له‌بت زائقه به‌خشا (۱)

جان بهر له‌بی بو‌سه‌ی له‌بته عاشقی زارت
(فالبائس یسنتوهب من فیک مەاشا)

بهو ره‌حمه‌تی عامه که ده‌کا سه‌نگی سیهه زهر
له‌م قه‌لبه وه‌کو به‌ردم‌ره‌شی ره‌ششی ره‌شاشا

(لا حَسولَ ولا طَولَ ولا قِووةَ إلاَّ
بِاللهِ لهُ القِدرَةُ والکائِنُ ماشا)

(نالی) : نیه‌تی سیحری به‌یان ، حیکمه‌تی شیعره

نه‌مما هه‌یه‌تی قووه‌تی دل قودره‌تی ئینشا (۲)

---

(۱) فه‌یازی ریازی گول و میهر و مهه و له‌علن
نه‌ی شه‌وقی روخ و نیعمه‌تی دل زائقه به‌خشا

(۲) (نالی) نیه‌تی سیحری به‌یان ، حیکمه‌تی شیعره

نه‌مما نیه‌تی قووه‌تی دل ، قودره‌تی ئینشا

(۸)

یا بَدْرُ عَلَواً وَضِيَاءُ وَكَمَالاً
فَالْفَصْنُ مَعَ الْأَصْلِ إِلَى قَرَعِكَ مَالاً (۱)
تا سونبولى زولفت له نيهالى قهدت نالا
من دوودى ههنا سهم گه بيه عالمى بالا
ما عادتلك البان ولا اللينة ليناً
اذ عادتلك البارىء حُسْنًا وَجَمَالاً
من گريه نه تو خنده به يه كدى ده فروشين
من له على بده خشان و نه تو لوتكوى لالا
بادر و اغر كو كبة البدر بداراً
قند فقت سنا الشارق لاذقت زوالا
توردهت وه كو تو ماري شكسته و سهرى كولمت
بو نوورى سه وادم بووه ته شه مى موتالا
نهو چاوه غمزاله فه ته راتى سه و ماله
نهو نيترسه كاله نه منى هيشت و نه كالا
شيققهى فهله كوله تلهسى نهستونه بى زهردين
بى بيكه به تاراي سه و سر كهى خمز و والاً (۲)
دونيا به فيداى قهددى بكه و دامه نى بگره
طوبى لمن اختار على المال مالا
(نالى) به ئوميدى زه فه رى توق و ته ليه ست هه نه قه لئى كورده
مارى سرى زولفت له مل و گه رده نى نالا (۳)

(۱) يا بَدْرِي عَلَواً وَضِيَاءُ وَكَمَالاً
فَالْفَصْنُ مَعَ الْأَصْلِ إِلَى قَرَعِكَ مَالاً

(۲) شيققهى فهله كوله تلهس و نهستونه بى زهردين
بى بيكه به تاراي سه و سر كهى و والاً

(۳) (نالى) به ئوميدى زه فه رى توق و ته ليه ست
مارى سه و زولفت له مل و گه رده نى نالا

(۹)

حیرت زده وا دیده وه کو حلقهیی دهرما
بی پایه نییه عاشقی بی چاره بفرما
بی سهروی رهوانم که له بهر نهشکی رهوانم
خرقه بووه ته غرقه کهوا سهوزه لهبرما
نهی واعیزی بارید چیه هر وه هرسی کتو
بهو وه عزه که بایه هموو هاتوویی به سهرما
بو هر کهسی مه بزووله تهریقیکی نهمانت
هر عاشقی بی چاره له ریی خوف و خاتهرما
وا زهن مبه روخسارهیی تو غایبه قوربان
بنواره چوون نه قشه له نیو دیدهیی تهرما (۱)
دیده هموو شو راه به شو راهی سریشکم
لهم لهوجه نیگارینه نه عین و نه نهسهرما
یا توره تی یا غوربه تی باری بشکینن
هر مونتزهیره (نالی) نه گهر مرد و نه گهر ما (۲)

---

(۱) وا زهن مبه روخسارهیی تو غایبه قوربان
بنواره که چوون نه قشه له نیو دیدهیی تهرما

(۲) یا غوربه تی یا توره تی باری بشکینن
هر مونتزهیره (نالی) نه گهر مرد و نه گهر ما

* ● *

یا توره تی یا غوربه تی باری بشکینن
هر مونتزهیره (نالی) نه گهر مرد و نه گهر ما

(۱۰)

جهناني وهك جينان كردم به مهئوا
 حهبيسه مائياوا مائى ئاوا (۱)
 ههلاى بى نيكاحى جوورى عينم
 به جووتى نازبرى شهرع و فهئاوا
 زه فافه تگامى پسه دهى ئالى چاووم
 موبارهك هه جله به بو بووك و زاوا
 سه داق و پوونما وو وه سلى شاهيد
 له گهل شايى گهران بى دهنك و داوا
 ويسالى بى كه م و كه ينى حوزوورى
 له (نالى) گهر ده پرسى به عنى ئاوا نامم راى
 حوزو بوى پوز

(۱۱)

پيچه يى په رچه مي يو پسرچى سيا
 ههر ده ئى مائگه شه وه كولمى تيا
 لاده ده سر و كه يى هه وورى له جه بين
 ده ركه وى شهمس و قه مهر ، نور و زيا
 لى وى تو ئاوى به قا من خدرم
 فه بزي تو په حمهت و من سه موزه تيا

(۱) جهناني وهك جينان كردم به مهئوا

حهبيسه مائى ئاوا مائى ئاوا

مائياوا : ناوى نهو گونده به كه حهبيسه تيدا له داىك بووه ، به پينچ
 شهش كيلو مه تره پيك له قهره داخه وه دوور بووه ، كه و بوه نيوان
 گونده كانى و وليانى و باخان . هه ندى كهس ده لىن ناوى گونده كه
 (نالباوا) بووه ، هه ندىكى تريس ده لىن (سالياوا) بووه .

کەس بە ئەلفازم نەتێ خۆ کوردی بە خۆ کردی بە
 ھەر کەسێ نادان نەبێ خۆی تالیبی مەعنا دەکا
 بێتە حوجرە پارچە پارچە موسوودەم بکری بە یووح
 ھەر کەسێ کووتال و پارچە بێ بەدەل سەودا دەکا
 شیعری خەلقى کە ی دەگاتە شیعری من بۆ ناسکی
 کە ی لە دیقەتدا پەتک دەعوا لەگەڵ ھەودا دەکا (۱)

(۱۲)

ئەحوەلی تەفریقە نەزەر نەقوی بەتێ سەبەب دەکا
 عاریفی وەحدەت ناشنا لەم قسە بە ئەدەب دەکا
 بەندە ی ئەزەل بە خەتێ خۆی قابیلی قیسەتێ بوو
 ئیستە بە ئیقتیزای عمەل جیکە یی خۆی تەلەب دەکا (۲)
 داری ئەراک و داری ھیند ھەردوو کە عوودە ئیسیمیان
 ھەمەدەمی سووتنە ئەم ئەو مەیلی ئەبێ لەھەب دەکا (۳)
 سەھم و نەسیبی ئەسڵی بەحسی گیاھ و گۆل نیری
 تووتنە خەرجی سووتنە مۆدەنەبە ماچی لەب دەکا
 لەومی زەمان دەکە ی کە بۆچ خواری بە پاستی ی دەوی
 غاڤلی دەستی راستی خۆت خۆمەتی دەستی چەپ دەکا
 تووتی یی تو لە حیرسی دل بەندی تەمەع دەگاتە مل
 بلبلی من لە عیشقی گۆل تەغنیە وو تەرەب دەکا (۴)
 (نالی) حەریفی کەس نیری ئەولف و ئەلیفی کەس نیری
 بەیتی رەدیفی کەس نیری تەفریقە نووسە گەپ دەکا

-
- (۱) شیعری خەلقى کە ی دەگاتە شیعری من ئە ی (نالی) ۱
 کە ی لە دیقەتدا پەتک دەعوا لەگەڵ ھەودا دەکا
 (۲) بەندە ی ئەزەل بە حەززی خۆی قابیلی قیسەتێ بوو
 ئیستە بە ئیقتیزای عمەل جیکە یی خۆی تەلەب دەکا
 (۳) بۆ دروستی کیشی شیعەرە کە دەبێ (ئەم ئەو) بە شتیوہ ی (ئەمەو)
 بووتری .
 (۴) تووتی یی تو لە حیرسی دل داوی قەفەس دەخاتە مل
 بلبلی من لە عیشقی گۆل تەغنیە وو تەرەب دەکا

(۱۴)

پیم ده‌لین مه‌جوبه خیل و قیچه مه‌یلی شهر ده‌کا
خیل و قیچه یا تهرزووی نازی نه‌ختی سهر ده‌کا

خیل و قیچه یا به غمزه بو نیشانه‌ی دل به چاو
مه‌یلی راست ناویتی موژگانی دل به‌ی‌کهر ده‌کا

چاوی هم ره‌نگی گوله مه‌ستی شهو و ریژن مه‌دام
به‌ک له نه‌شکفته به‌فشه به‌ک له نیلوفر ده‌کا(۱)

هه‌کسی چاوی تو له چاوی‌دا به خواری تی ده‌گی
که‌ج نه‌زهر که‌ی فمرفی خوارو ژوور و خیر و شهر ده‌کا

ههر که‌سی نو‌قسانی رووی باویتی سهر رووی نایینه
شاهیدی ههر چهنده ره‌نیولعه‌ینه که‌ی باوه‌ی ده‌کا

کاتبی خیر و شهر ی عوششاقه بو وه‌سل و فیراق
لوتف و قه‌هری ههر به‌جاری سهری دوو ده‌فتمر ده‌کا

(نالی) نهو وه‌حشی غمزاله کس وه‌بهر داوی نه‌که‌وت

چونکه شاهیتی دوو چاوی تیژه دایم سهر ده‌کا

(۱۵)

چاوه‌که‌ت ناگر له سینه‌ی عاشقی مسکین ده‌کا
مه‌سته مه‌یلی چهنده که‌باییکی دلی خونین ده‌کا

نالیبی لیوین و جه‌لقه‌ی زولفمان پیشان ده‌دا
ده‌ره‌هوی میسرین و نهو روومان له مولکی چین ده‌کا

(۱) چاوی هم ره‌نگی کله مه‌ستی شهو و ریژن مه‌دام
به‌ک له نه‌شکفته به‌فشه به‌ک له نیلوفر ده‌کا

تا موعه‌یمن بن که زورن دستگرویی و دستگوژی
 بهرقی سهر بهنجعی به خونای جهنا یرنگین دهکا
 بی قسه غونجه‌ی دهمت وهقتی ته‌به‌سسوم روو به روو
 هه‌تکی شوعلهی بهرق و نه‌زمی دائیره‌ی به‌روین دهکا
 تیری موژگانت له سینهم‌دا ده‌چن بۆ چاوی دل
 هینه‌گه‌چ نایینه‌ قه‌سدی خانهدانی دین دهکا
 گول به دم بادی سه‌باوه پیکمنی به‌عنی ومره
 تو له وه‌سکم بۆ به‌ره ، وا بویه بلبل شین دهکا(۱)
 چاوی من به‌حری موحیتی تویه بۆ ده‌فمی گزه‌ند از به
 لیت موعه‌یمن بن که (نالی) گول به دل به‌رژین دهکا

(۱۶)

بللی ته‌بعم نه‌وا دیسان سه‌نا خوانی دهکا
 نوکته سه‌نجی و به‌زله‌ گویی و گه‌وه‌مر نه‌فشانی دهکا
 ههر که‌سی ئیزهاری دانایی بکات و مه‌قسدی
 خود به‌سندی بن ، به‌قین ئیزهاری نادانی دهکا
 خه‌رقه‌پوشی که‌ی ده‌پوشی جه‌وه‌ری زاتی نه‌من
 بی‌نیتی جیلوه‌ به‌رستی خوی به‌ عورباتی دهکا
 زابیتهی ته‌بعم سوواره‌ نی‌دی‌عای شاهی هه‌به
 موخته‌شهم دیوانه‌ داوای ته‌ختی خالقانی دهکا

(۱) نه‌م دیره‌ شیعه‌ ، دیره‌ شیعیکی ترمان دینیتتوره‌ یاد که ده‌لن :

گول به دم بادی سه‌باوه پیکمنی بلبل فری
 به‌عنی عاشق لازمه‌ دوور بن له یاری بن وه‌فا
 مانا و مه‌به‌سی هه‌ردوو دیره‌ شیعه‌ به‌که ، به‌لام نالی به‌ دوو وینه‌ی
 خه‌یا‌لبازی و ئوسلوویی شاعیری ده‌ری خستووه .

شاهیدی فیکرم که بیته جیلوه‌گاهی دلبه‌ری
 شاهى خوسره و رووحي شیرینی به قوربانى ده‌کا(۱)
 نووکی خامه‌ی من که بیته معنی نارایی کهمال
 خمت به خمت نیزهاری نه‌قشی سووره‌تی مانی ده‌کا
 نیستیتاعه و قووه‌تی تبعم به کوردی و فارسی
 عاره‌بی ، نیزهاری چالاکی‌بو چه‌سپانی ده‌کا
 خاتریکی شوخ و خوش و بن غم و چه‌ممم هه‌بوو
 ئیسته بو زولفی کسج مه‌شقی په‌ریشانی ده‌کا
 هودهودی دل حبسی به‌لقیسی سه‌بای دیوه یه‌قین
 خۆی که دامینگیری شاهى ئاسه‌فی سانی ده‌کا(۲)
 نه‌و کسه ته‌حدیسی نیعمه‌ت بن مراد و مه‌تله‌بی
 میسلی (نالی) ئیمتیسالی ئه‌مری یه‌زدانی ده‌کا

(ب)

(۱۷)

زولفه‌ینی به‌خه‌م مار و به‌هلقه‌ن وه‌کو عه‌قردب
 شیعی‌ری له‌فغو نه‌شرن چ موشه‌وو‌ه‌ش چ مورده‌تته‌ب(۳)
 جی‌ی ده‌م ده‌مه جی‌ی له‌ب له‌به ساقی و‌مه‌ نه‌مشه‌و
 هه‌م ماچی ده‌ما ده‌م به‌هه‌م جامی له‌با له‌ب

-
- (۱) شاهیدی فیکرم که بیته جیلوه‌گاهی دلبه‌ری
 شاهى خوسره و رووحي شیرینی به قوربانى ده‌کا
 (۲) هودهودی دل حوسنی به‌لقیسی سه‌بای دیوه یه‌قین
 خۆی که دامینگیری شاهى ئاسه‌فی سانی ده‌کا
 (۳) زولفه‌ینی به‌خه‌م مار و به‌هلقه‌ن وه‌کو عه‌قردب
 شه‌عی‌ری له‌فف و نه‌شرن چ موشه‌وو‌ه‌ش چ مورده‌تته‌ب

بو شههدی کهلامت که به ئیشرابی له تافهت
 لهززهت دهگه یینتی به دل و زیهنی موخاتهب
 عاجز مهبه ههرگیز له درۆ و ئیفکی ره قیبیان
 دونیایه دهبن سهگه بوهری شیعه بکا سهب (۱)
 وهك سووفی بی سافی مهبه نالووده به دونیا
 بی هووده موگهددهر مهکه سهرچاوه بی مهشرب
 عاشق ههوهسی مهیکده وو عیلمی بهسینه
 عاقل تهلهبی مهدرسه وو جههلی موره ککب
 قاروونه فهلهك موستهحهقی گرتن و خهسفه
 زیو و زهری شهمس و قهمره ، درهمی کهوکب
 قهلابی جیهان نهقدی عه یاری نی به قوربان
 (نالی) مهحهکی هیممه تی کردوو به موجه رهب

(ت)

(۱۸)

مووی سپی کردم به شوشتن ناوی عهینی شوهره شهت
 شوهره شهت به معنی که تبیدا خود به خود قهل بوو به بهت
 هه لکرا وهك شهمعی کافووری به شهودا موو به موو
 وا سیاه روو بوو به خوئم نوقته نوقته خمت به خمت (۲)

(۱) عاجز مهبه ههرگیز له درۆ و ئیفکی حه سوودان
 دونیایه دهبن سهگه بوهری شیعه بکا سهب

(۲) هه لکرا وهك موومی کافووری به شهودا موو به مووم
 وا سیاه روو بوو به خوئم نوقته نوقته خمت به خمت

من دهلیم شو بوو به پوژ ، نهفسم دهلی پوژ بوو به شو
 نهو موسیبه ، چونکه چاوی پی سپی بوو من غلمت
 رهوغنی دیدم ریایه سهر کیتابی خهتسی خوم
 چاو له ئیشی نهو سپی نووریش به سهر نهودا سهقت
 سهرد و گهرمه ناههکم سهوزهگیای کردم به پووش
 پاییزی روو بوو به بوردی سوور و زهردی موختهلمت(۱)
 وهجههکم ئیسمی به یاز ، نهما وهرق زهرد و سیاھ
 با موختهتم پی به کافووری کهشیدهی خوش نهعت
 چونکه لهوچی روو سیهه ، روو زهردی بی تهزینییه
 خوئی چاووم جهدوهلی بی قهترهکانیشی نوقت
 نهقشی دوو مووی له دهوری رووی دهپتته عهیبی شهیب
 ئاینهی رووپاکییه رووناکیه نوور و شهعت(۲)
 یا گهدایتکه غنی یا پادشاهیکه فهقر
 له دوو خالی نییه (نالی) له رووی جهددی وهعت

(۱۹)

چاووت له برو یعنی له ژیر تافی نهزارهت
 بی بهره عهیان دپتته نهکالوم به ئیشارهت
 شایستهیی شان ، لایقی مل ، توردهیی تویه
 نهک توورهیی شاهنشاهی بوو تهوقی وهزارهت (۳)

-
- (۱) ناههکی سهردم ههمو سهوزهگیای کردم به پووش
پاییزی روو بوو به بوردی سوور و زهردی موختهلمت.
  - (۲) نهقشی دوو رووی له دهوری رووی دهپتته عهیبی شهیب
ئاینهی رووپاکییه رووناکیه نوور و شهعت
  - (۳) شایستهیی شان ، لایقی تورره ملی تویه
نهک توررهیی شاهنشاهی بوو تهوقی وهزارهت

سهر خاتیمه یی حوسنی عیبادت که نه هاتی
 باری بگه به فاتحه وو ده نی زیارت
 کی دهستی ده گانه بهی و ناری نه گه شتووت
 لهو ته خته کهوا ساحیی مؤرن به سهارهت
 دهرۆکه یی هه وری چ حیچاییکه که تی دا
 شَمْسُ فَلَکِ الْحُسْنِ اَنَارَاتِ فَتَوَارَاتِ
 { هر چهنده گوناهی دهمه کهت باره له سهر لیو }
 { همدی چیه (نالی) که بلی ماچه که فارهت }

(۲۰)

مه که ئیخلافی نهو وه عده ی که فهرمووت
 ده خیلت بم که خانهی سه بره کهم سووت
 له رووت و قووتی وه من روو مه پۆشه
 که وه سلی رووته قووتی عاشقی رووت
 موژهت قولابی به هم تهر و هم شر
 برۆت میحرابی به هم تاق و هم جووت
 له سندووقی پیری سینهم بترسه
 که ناگر بهربداته تهخت و تابووت (۱)
 نهوه لیوی نه توی به پر له خهنده
 کهوا شه ککر ده باری و گول ده شکووت (۲)
 فیدای دهست و کهمانت بم به تیری
 ده پیکی سی و دوو هم تاق و هم جووت

(۱) له سندووقی گری سینهم بترسه
 که ناگر بهربداته تهخت و تابووت

(۲) له بهر خهنده یی له بی له علی نه تو بوو
 کهوا شه ککر ده باری و گول ده شکووت

ده‌کە‌ی نه‌خچیری سە‌د دل هەر به تیری
 ئیلاهی هەر به‌پیتی دەست و بازووت
 چ شیرینه خوتووتی دەوری لیتووت
 بە‌لێ معلوومه خوشه خەتتی یاقووت
 هه (نالی) بە‌لکو بیکیشی به نالین
 به ناله دامە‌نیشه مات و مە‌بهووت

(٢١)

ئە‌ی سە‌روی بلند قە‌دد و برو تاڤ و مە‌مک جووت
 کچی دەستی دە‌گانه بهی و ناری نه‌گە‌یشتووت
 دە‌م هە‌مە‌دهمی غونچیکه نه‌پشکووتووه هیشتا
 با کە‌شفی نه‌کرد بە‌رگی عە‌تر پۆشی گولی پووت
 گریانی من و خە‌ندهی تو ئیسته دە‌شووبه‌ین
 به‌و موسیمی بارانه که‌وا غونچه دە‌پشکووت
 خرخالی قە‌دهم وه‌ک خە‌می زولفە‌ینی سە‌راپات
 پشستانی قە‌دت بیت و فی‌دای بازنی بازووت
 خالی نیه (نالی) دلە‌کە‌ت ساتی له هه‌جران
 تا تازی وو‌جووت نه‌پسینی مە‌له‌کولووت

(ح)

(٢٢)

ساقی وەرە رە‌نگین که به پە‌نجە له‌بی ئە‌قداح
 بە‌م راحه له سەر راحه دە‌لین راحتی ئەر‌واح
 بە‌م کاسه له سەر پە‌نجە دە‌لین نووری عە‌لا نوور
 رە‌خشانه له می‌شکاتی قە‌ده‌ح‌دا وه‌کو می‌سباح

قه‌تره‌یکه له به‌حری کهره‌م و ره‌حمه‌تی فه‌تت‌اح
 نه‌ک عاره‌قی کهرمی عینه‌ب و شه‌ربه‌تی توف‌ف‌اح (۱)
 به‌و ده‌سته که‌وا مه‌ره‌مه بو‌ نه‌م دله‌ خه‌سته
 به‌و به‌نجه که بو‌ بابی گوش‌ایش نه‌وه می‌فت‌اح
 به‌و دنن و قه‌ر‌راه که ده‌کا په‌ش‌شه به‌ عه‌نقا
 نه‌ک به‌و خومی نیله که ده‌کا با‌خه به‌ تیم‌س‌اح (۲)
 پر‌که قه‌ده‌حی پر‌ فه‌ره‌حی بی‌ ته‌ره‌ح و غه‌م
 نا‌ول‌سنی و نا‌د‌سنی و غا‌زل‌سنی با‌لا‌ف‌را‌ح (۳)
 له‌م گه‌رد‌شی مینایه که‌وا ده‌وره نه‌ جه‌وره
 سا‌قی کهرمی سا‌بی‌قه (نالی) مه‌که نی‌ل‌ح‌اح (۴)

(۵)

(۲۳)

ا‌س‌روان تو‌و طبیب‌سان دل اف‌کاران‌سد
 هر دو پی‌وس‌ته ازان بر سر بیماران‌سد
 گنج رخ‌سار تو‌و دین‌دن نبود زه‌ره‌ مرا
 که دو زلف تو‌و بر او خفته سیه‌ماران‌سد

-
- (۱) قه‌تره‌یکه له به‌حری کهره‌م و ره‌حمه‌تی فه‌تت‌اح
 نه‌ک عاره‌قی کهرمی عینه‌ب و شه‌ربه‌تی توف‌ف‌اح
 (۲) به‌و دننی فوراته که ده‌کا په‌ش‌شه به‌ عه‌نقا
 نه‌ک به‌و خومی نیله که ده‌کا با‌خه به‌ تیم‌س‌اح
 (۳) پر‌که قه‌ده‌حی پر‌ فه‌ره‌حی بی‌ ته‌ره‌ح و غه‌م
 تا پر بی‌ دل و یو‌وحی نه‌من نی‌سته له‌ نه‌ف‌را‌ح
 (۴) له‌م گه‌رد‌شی مینایه که‌وا ده‌وره نه‌ جه‌وره
 سا‌قی کهرمی سا‌بی‌قه (نالی) بکه‌ نی‌ن‌ج‌اح

ما هزاران ز غمت خسته و ناکام ولی
 کامیاب از گل روی تو خس و خارا نند
 بر سر کوی خود از گریه مکن منع مرا
 زانکه گل‌های چمن منتظر یارانند
 نرگسان تو که خواب همه عالم بردند
 خفتگانند ولی رهزن بیدارانند
 نالیا از چه سگانش همه شب نالانند
 که نه آن شیفتگان نیز جگر خوارانند

(ر)

(۲۴)

نیلیقای بولاد و ناسن هر نیزاعه و گرودار
 جمعی ماء و نار و زهند و زهنده وو مهرخ و عفار
 نم له سهر تمعزیم و گهوره گرنتی نمو بن قوسوور
 نمو له سهر تمحقیر و تهخفیف و شکستی ژارهمار
 نم له جیی نمو داده‌نیشی دهم وه‌کو گول خندهران
 نمو دهبین هستی که نمو بن چاو بهک و قه‌تره همزار
 نم به چاو دور و به سهر له‌علی همدی‌به‌ی بو دهب
 نمو به تف دهیکا به میزابی شکسته‌ی تابشار(۱)
 نهمی (نالی) میسلی ئاوه ئاینه‌ی ژهنگی نیه
 دوو پووه بو سه‌یری خاتر بهک خه‌فی ، بهک ئاشکار(۲)

(۱) نم به سهر ده‌پوا و به چاو له‌علی همدی‌به‌ی بو دهب
 نمو به تف دهیکا به میزابی شکسته‌ی تابشار

(۲) نهمی (نالی) میسلی ئاو و ئاینه‌ی ره‌نگی نیه
 دوو پووه بو سه‌یری خاتر بهک خه‌فی ، بهک ئاشکار

(ز)

(۲۵)

خاو و بی خاوی دوو زولفی خاووم نهز
 چاوه چاوی یهك غزاله‌ی چاووم نهز (۱)
 گهر نی یه ناگر له سینهم دا به تاو
 بۆج له بهر قولقول غهریقی ناووم نهز
 ناری سینهم گهر نه بی غهرقم نهمن
 ناوی چاووم گهر نه بی سووتاووم نهز
 غهیری زولفی توو که ریشته‌ی عومر مه
 دهس له مافیهای زهمان بریاووم نهز
 تازه نه برۆت وهسمه کیشاوه به ناز
 دل له تی شمشیری تازه ساووم نهز
 نه‌ی ره‌فیقان سوچه‌تی (نالی) مه‌کن
 سووک دهبن ، ریسواوو همم بهد ناووم نهز (۲)*

---

(۱) خاوی بی خاوی دوو زولفی خاووم نهز
 چاوه چاوی یهك غزاله‌ی چاووم نهز

(۲) نه‌ی ره‌فیقان سوچه‌تی (نالی) مه‌کن
 چونکه من بی تالغ و بهد ناووم نهز

(★) بۆ دروستی کیشی شیعره‌که ده‌بی قافیه‌کان (خاوومهز ، چاوومهز ،
 ناوومهز ، سووتاوومهز ، بریاوومهز ، ساوومهز ، ناوومهز)
 بخۆندرینه‌وه .

(ژ)

(۲۶)

هه‌ی گهریکم بوو چ په‌یکه‌ر ته‌ی کهری هه‌وراز و لیژ
سینه بان و مووچه گورت و شانه بهرز و گو دریژ (۱)
بن زگ و جهبه‌ت سپی کلک بژ و دامنه سیاه
په‌ککه‌ناس و سب بر و دوو باد و شمش دانگ و دریژ
که‌له وه‌ک جه‌رده‌ی شهرب و پر نه‌شات و ته‌ر ده‌ماغ
شیری نه‌ر، ناهوویی به‌ر، گورگی سه‌فه‌ر قه‌مچی نه‌چیژ
مل عه‌لم، شیرین قه‌لم، ناهوو شکم، مه‌یموون قه‌ده
سم خر و کلک ئیستر و مه‌نزل بر و عاره‌ق نه‌ریژ (۲)
زه‌رق و زه‌راقی وه‌کو خاکسته‌ر نه‌مما بی غوبار
به‌رق و به‌راقی وه‌کو پی‌روژه نه‌مما بی کریژ (۳)
سم وه‌کو به‌شم و له په‌شمی تووکی بی‌دا سه‌رنگوون
چاو وه‌کو بی‌جاده یا دوو شه‌و چرافی شو‌عه‌ ریژ
گو‌دریژی بار و کورتان، بهرز و پالانی به‌ زین
چوست و ووریا‌تر له گو‌کورتانی پالانی بو‌ گئیژ
قانیعی بابی په‌زا و رازی به‌ پووش و دیک و دال
سالیکی سه‌بر و ته‌حه‌ممول بورد بار و هیج نه‌ویژ
سائیمودده‌ری به‌ ریژ نه‌مما به‌ ریژووی بی‌ نیه‌ت
قائیمولله‌یلی سولووک نه‌مما سولووکی بی‌ نویژ

-
- (۱) من کهریکم بوو چ په‌یکه‌ر ته‌ی کهری هه‌وراز و لیژ
سینه بان و مووچه گرد و شانه بهرز و گو دریژ
(۲) مل عه‌لم، شیرین قه‌لم، ناهوو شکم، مه‌یموون قه‌ده‌م
سم خر و مه‌نزل بر و کلک ئیستر و عاره‌ق نه‌ریژ
(۳) زه‌رقی زه‌راقی وه‌کو خاکسته‌ر نه‌مما بی غوبار
به‌رقی به‌راقی وه‌کو پی‌روژه لاکین بی کریژ

عاقلی بوو ناوی کەر بوو قاتیعی ږیگه و سه فەر
 خوښ سولوو کتر بوو له سهد ئینسانی هه رزه و گیتز و ویتز (۱)
 هینده پیم خوښ بوو زمانی حالی ده یگوت : نالیا !
 ههردوو چه یوانین نه تو گو کورت و نه منیش گو دریتز (۲)

(س)

(۲۷)

که تو هاتی له نهومییدی نه ما باس
 له هیجر و ئینتیزار ئیدی نه ما باسی (۳)
 له سایه ی زولفی تووه شه و دریتزه
 له سویح و نووری خو رشیدی نه ما باس
 فهلهک تویدا که نه مشه و ږوژمان بووی
 له په جمی نه جمی نهومییدی نه ما باس
 چه وادیس جام و دهوران بوو به ساقی
 له بهزی جامی چه مشیدی نه ما باس
 شو کور چه معی به تیککی بی نیکزاعه
 له شه رری موددهعی و گه ییدی نه ما باس

---

(۱) عاقلی بوو ناوی کەر بوو قاتیعی ږیگه و سه فەر
 خوښ سولوو کتر بوو له سهد و یلدانی هه رزه و گیتز و ویتز

* ● *

عاقلی بوو ناوی کەر بوو قاتیعی ږیگه و سه فەر
 خوښ سولوو کتر بوو له سهد و یلکدashi هه رزه و گیتز و ویتز
 چه نده پیم خوښ بوو زمانی حالی ده یگوت : نالیا !
 ههردوو چه یوانین نه تو گو کورت و نه منیش گو دریتز (۲)

ره قیب و مووده می هر دوو له خه ودان
 هه تا چند ساعه تیکی دی نه ما باس
 سهماع و گهردشی عیشقه حقیقه
 له سوؤفی و ره قس و تهقلیدی نه ما باس
 له سایه ی قمدی مهوزوون^{کیشرا} کو دوو زولفی
 له (نالی) و شاعر و تهسویدی نه ما باس
 نووسین
 رهش کردنه ده

(۲۸)

له کن نهو جهوهره فهرده له هه یوولا نیه باس
 له حیکم پهروهری بی بوو عهلی سینا نیه باس (۱)
 سوؤفی یان هاتنه مهجلیس وهرهقی دیده بشوون
 له کن نهو دیمی به ووشکانه له ده ریا نیه باس (۲)
 بهزمی رهندانه نه مه مهلمه به بی وه عز نی به
 له بهد و نیکی یو قهلابی بی دنیا نی به باس
 نه مه جیی ره مز و نیشاراتی دهروونه له گهرووی
 تونگی پر غه رغه ربه ی و اعیزی غه ررا نی به باس
 به سهر ناوینه یی چاوینه یی کله یی سهریان
 له که ییو قه یسهر و نه سهکنه ر و دارا نی به باس
 جیی زمان گرتن و دل رهوشه نی یو سووتانه
 موخته دا شه مه که خاموش نی به نه ما نی به باس
 جهزرتی هه بی به ته نهک غه بی بهت و ربی بهت (نالی)
 نه للا نه للا ج حوزووریکه که نه سلا نی به باس (۳)

-
- (۱) باس (باث = بحث) .
 (۲) بۆ دروستی شیعره که له رووی کیشه وه نیوه دیری دووهم ده بیج بهم
 جهزه بخوند ریته وه :
 له کنه و دیمی به ووشکانه له ده ریا نی به باس
 (۳) جهزرتی هه بی به ته نهک غه بی بهت و ربی بهت (نالی)
 نه للا نه للا ج حوزووریکه له ده ریا نی به باس

(۲۹)

عومری بچ حاسیلی من چوو به عبهس (۱)
نمهلم هر چی هه بوو بوو به عبهس (۲)
میهری بچ میهری دهرت گراوه
له منی سایه سیفت چوو به عبهس (۳)
قهسدی یارینه له کن بزمی ره قیب
یاری من خوت مه که به دخوو به عبهس !
خانه بی دل که خهراپه ج بلیم
به خهیاالت که بفهرموو به عبهس.
(نالی) نهو غونچه دمه پیزاره

مه که ماچی دهسی نهرچوو به عبهس کاری بی -

کجا (در)

(۳۰)

سابوونی که فنی پیته که فی زاری چابلووس
خاسی به تی ره فی هه به نهرمی زمانی لووس.
نهی دل خهراجی حاسیلی زولمه تی به حر و بهر
میراتی نیعتیباره له فرزنددی فهیله قووس.
بونییانی کیبر و سه رکه شی به تاقی کیسره وی
دانانی زولم و روو ره شی به تهختی ئابنووس (۴)

(۱) عبهس : عبث .

(۲) عومری بچ حاسیلی من چوو به عبهس
نمهلم هرچی هه بوو بوو به عبهس

(۳) سهری بچ میهری دهرت گراوه
له منی سایه سیفت چوو به عبهس.

(۴) بنیادی کیبر و سه رکه شی به تاقی کیسره وی
دانانی زولم و روو ره شی به تهختی ئابنووس

بنواریه بوونی ئهوههلت و چوونی ئاخیرت
 هاتی چ رووت و قووت و ههلاتی چ لووس و بووس
 گهر پهر و تاج و زینهت و شهوکت وهفای دهبوو
 بچ دهردی سهر دهمانهوه بو تاووس و خورووس
 گهر ئاب و تاب و جهنهتی و دۆزهخیت دهوی
 بنواریه ئیوچهوانی بهشووش و برۆی عهبووس
 بو مهشقی عیشقی زولفی نیگار و نیگارشی
 (نالی) له خامدا بووته شاهی توپره نووس (۱)

(ق)

(۳۱)

قوربان مهحاله پیکهوه بن سهبر و ئیشتیاق
 خاریج له نهسسی ئابهته ته کلیفی لا یوتاق
 مهعناى نوور و زولمهت و نهشری جهیات و مهوت
 وهك روو و زولفه پۆژی و بسال و شهوی فیراق
 ئیزهاری ئیددیعی تهسهببور له وهسلی تو
 یا مهکره یا دهسیسهیه یا کیزبه یا نیفاق (۲)
 بو تو که بیکر و تازه وهکو خووری جهننهتی
 قهیدی چیه عهجووزهیی دونیا بدم تهلاق
 شیرینییه و له تالی و ترشی خهلاسه رووت
 خالت له سهر جهین بووته دانهی سماق

-
- (۱) بو مهشقی عیشقی زولفی نیگار و نیگارشی
 (نالی) له خهوی دا بووته شاهی توپره نووس
 (۲) ئیزهاری ئیددیعی تهبهسور له وهسلی تو
 یا مهکره یا دهسیسهیه یا کیزبه یا نیفاق

سوڤي له فەقر و فاقه وهكو فاقه فاقى دا
 تەسبيحى دام و دانەيه ريشى دوو فاقى فاق
 ئەى ميهري ميهربان وەرە سەر بامى باميداد
 دا مەرووان بين بە هيلالى شەوى مەحاق (۱)
 (نالى) كه سەدرى مەسندى تەمكىنى تەگيه بوو
 بو تو بووه بە دەربەدەرى كووچە و سوقاق

(۳۲)

چيه گواره گوناهى وا به نهستەق
 به گو هەتاوه سيوه سەر موعەللىق
 دەخيلت بىم نهخيللى يا روتابى
 وهها شيرين و سينه نەرم و دل رەق (۲)
 سەرپاي گرتو وى زولفەينى خساووت
 موسەلسەل هەم موخەلخەل هەم موتەووهق
 له پيت ئالاره حەلقەى ماري گيسووت
 عەجايب حەيى بى جان قەيدى موتەلق
 كه ليل و سوور و كول بوو چاوى تيزت
 ئەوهەندەى بى دەريژى خوونى ناحەق (۳)
 شوکور (نالى) سەرى خەسمت وهكو گو
 به خواری نەك به يارى دايه بەر شەق (۴)

-
- (۱) ئەى ميهري ميهربان وەرە سەر بامى باميداد
 تا مەرووان بين بە هيلالى شەوى مەحاق
 (۲) ئەتو قوربان نهخيللى يا روتابى
 وهها شيرين و سينه نەرم و دل رەق
 * ● *
 ئەتو قوربان تری يا خود هەنارى
 وهها شيرين و سينه نەرم و دل رەق
 (۳) كه ليل و سوور و كول بوو چاوى تيزت
 ئەوهەندەى بى دەريژى خوونى ناحەق
 (۴) شوکور (نالى) سەرى خەسمت وهكو گو
 به زارى نەك به يارى دايه بەر شەق

(ك)

(۳۳)

ښه شوخي بڼه نياز و گران ناز و غمزه سووك
تيزي موژهت نيشانهي دل گون دهكا به نووك
كوشتهيي نيگاهي ديدهته گهر مهست نهگهر خهراپ
بهستهي كهمهندي زولفته گهر شبيخ نهگهر سولووك
نهقدي دلي كه رايجي سهوداي توي نهبي
مهغشووش و كهه عياره و هم قهلب و هم چورووك
سوږي وهره بچينه زوهووراتي باغ و راغ
لايخ همموو شكوفه و لايخ همموو تولووك
دهس بهندي يانه دين و دهچن سهروو ناروهن
ساحيب نهوا و سايه و بهرگن وهكو مولووك(۱)
كاني دهزين به تاو و درهخت ناووسن به بار
شايي بههاره بلبله داماد و غونچه بووك
وهك چاوي ووشكه سوږي به كاني له دار و بهرد
دهردين به سمد تهره ننوم و گريان و نووكه نووك
رايالي تار و پوودي كوكوي بهفهره تابشار
با باي دهوات و ماسي پيدا دي وهكو مهكووك
دهستي چناري رووت و سهري شاخ و كيو و كل
پازانهوه به خيلمهتي ديباوو بهرگن و تووك
شهونم كه نهزم و نهسه له نهوراقي غونچهدا
تويو بووه به زار و زمان و ددان و بووك
(نالي) عهجهب به قوهتي حيكهت نهدا دهكا
معنايي زور و گهوره به لهفزي كهه و بچووك

---

(۱) دهس بهندي يانه دين و دهچن سهروو ناروهن
ساحيب كلاوو سايه و بهرگن وهكو مولووك

(۳۵)

﴿ فاتیحه ! ﴾ ته‌سخیره شاری دل به تابووری ئەلمەم
مووددەتییکی زۆره پاتەختە لەبۆ خاقانی غەم
حوکمی قانوونی سەفا یۆیی لە رەومی رومەدا
تا هوویدنا بوو لە رۆما گەردی ئاشوویی عەجەم
لەزەتی دنیا کە هیچ و بووچە لای ئەهلی ئەدەب
ئەووەل و ئاغازی جەور و دەردە ، ئەنجامی ستم
تۆزی ئاینەیی سەکنەمەر وا بە دەم باوە وەلی
گەردی دامانی غەریبانە بلووری جامی جەم
بۆ دەکەیی تەکلیمی رەسمی ئولفەت و یاری لە من
کەیی بە سووچەت ئاشنایە سالیکی رینگەیی عەدەم
من مەتەم جاوہ ، چاووم باخەبەر بێ موشتمەری
تا غەزەل سەودا نەکا لای تاجیری چیتی بەقەم
کەیی دەکا شەرح و بەیاناتی رومووزی دەردی دل
روو رەشی هەر وەک دەوات و دوو زمانی وەک قەلم
(نالی) یا بێ هیممەتی تاکەیی بە دەست میخەتتەوہ
فاتیحییو رۆستەماسا ، ساحیبی تیغ و ئەلمەم

(۳۶)

دل دەلی سەیری چەمەن خۆشە جەوابی نادەم
مووددەتییکی لە قەفەس دایە عەزابی نادەم
مەجلیستیکی چەمەن و بلبیل و بەزمی گۆل و مول
بە دوو سەد مەدرەسەو دەرسی کیتابی نادەم
گوتەم : ئەی ماھ ! دلەکەیی من بە دلێ خۆت بکەرە
گوتی : من بەردی بە قییمەت بە کەبابی نادەم

گۆشه گيرم له برۆت و موله و حهيش له موژهت
 يووحى شيرينه و بهر شير و قولابى نادهم (۱)
 تهلهبى سينهى چاكم مهكه بهو چاوانه
 سينه كه چاكه به ئينسانى خهراپى نادهم
 (نالى) يا ! ئهم غهزله تازه كه تازهت گوتوو
 به دوو سههده مهسنهوى يو لوبى لوبابى نادهم

(۲۷)

وهى كه يوو زهردى مهدينه و يوو سياهى مهكه خووم
 دهرگراوو دهر بهدر يا رهه ده خيلى عهفوى تووم
 دهفتهرى نهعمالى من بچ قهتره بىكى رهحهتهت
 كهى به سههده زه مزهه سياهى نوقته بىكى لچ ده شووم
 كهعه ئيشراقى وهكو خورشيدىه من چاووم زه عيف
 ليم بووه رهوشهه كه بوعدى قوربه قوربى بوعدى بووم (۲)
 بو جيوارى حهق له ههر جى سىدى نيهت كافى به
 من له بهتووللاه ئيشاللاه بئيزنيللا دهرؤوم
 ليم حهرامه دانهوو ناوى حهماماتى حهرهه
 من كه بازى ديهه بازم نهكه شهوارهى دهسته مووم
 تابه كهى وهكه راوى به وهكه ساتى به سچ بهل شكاو
 بچ تهواف و سهعى و عومره ههر بخهوم و ههر بخؤوم
 من لهوانهه چى كهوا نههلى وهسيهلى مهسههلهه
 عاميل و ناچار و مهعزور ئهر بلين ههر بئنه بووم

-
- (۱) گۆشه گيرم له برۆت و موله و حهيش له موژهت
 يووحى شيرينه به بهر شير و قولابى نادهم
 (۲) كهعه بى ئه شواق وهكو خورشيد و من چاووم زه عيف
 ليم بووه رهوشهه كه بوعدى قوربه قوربى بوعدى بووم

خهوفى من ليره له بهر زورى گوناوه يهك به سهه
 گهرچى عاسى و موزنييم نهه ما موقير و بن دروم
 شادمانى بن وه فايه يارى تيى و مهستى به
 يارى تهنگانهم غهه با هر غهه خوم خوم بخوم
 لامده (نالى) له نهبارى خهزىنه سالتان
 گهرچى بيه خوشهچيني دانه يى خهروانى روم

(۲۸)

گهر ده پرسى من له بهر چى كهه ده خوم
 من به برسى قهت مهزانه غهه ده خوم
 ئاوى سورى چاو و ببارى تالى ليو
 سور و تالى ده مدهم و زه مژهم ده خوم
 تا سهرى زولفى له سهه روو هلقهه
 من وه كو مارى سهه ئاىر خهه ده خوم
 ئاوى كهوسهه نوشى سوڤى بن كه من
 ئاوى ئينسان بهعنى ماچى دهه ده خوم
 شهريهتى خهوف و رهجاي نهغيار و يار
 ترش و شيرين ههه ده چيژم ههه ده خوم
 من له تهورى عالم و جهورى فهلهك
 زه ربى لازيب زهخمى بن مه رههه ده خوم
 تالى بن يار و ديبارى تار و مار
 هلقهه چى نهرقهه چى سهه ده خوم
 نهوعه ئينسانى ههيه غهه قووتى به
 من غهه خوم و غهه عالم ده خوم
 غهه دهلج : (نالى) كه غهه خواريم دهك
 ناعيلاجم من بهنى ئادهه ده خوم

(۲۹)

لهبت ميم و قهدت ئهلف و زولف چيم
دهزانی بهم سځ يانه تاليسي چيم (۱)
وهفای عهده له من رووح و له تو ماچ
چي به چارهي نهمانهت غهيري تهسليم
که هاتي تيفي بيزاريت له سهر دام
سهری خوّم خود به خود هه لگرت و يويم
تهواو بوو نينتيخابي شيعري (نالي)
له تازه و کونه ههر چي بوو بڼ نووسيم

(۴۰)

هنايي کردووه په نجهي به خوناوي دلي زارم
نهمه رهنگي شهادهت بڼ که کوشتهي دهستي دندارم
گوتم : نايابه زاري خوّت ده پرسي حالي زاري من
بروي هينايه بهك وهك شكلي (لا) به معني که بيزارم
عهجب نهمستيره شهو هه ندي له تاوي خوسرهوي خاومر
له رووي توّم دیده هه نايڼ شهو و يوژ گهر چي بيزارم
بروت بائي هوما سایه ي له سهر سولتاني حوسنت بوو
خهتت هات و گوتي : من ناسيخي توغرايي خونگارم
تهبيبي من دهبي دهخلي بڼي ساحيب نيشارهت بڼي
مهگهر چاووت بزاني من له بهر چي مهست و بيمارم (۲)

-
- (۱) لهبت ميم ، قهد ئهليف ، زولفت وهکو چيم
دهزانی بهم سځ يانه تاليسي چيم
(۲) تهبيبي من دهبي دهخلي بڼي ساحيب موروهت بڼي
مهگهر چاووت بزاني من له بهر چي مهست و بيمارم

به سهرووم گوت که راست و سه رکش و بهرزی که چی له رزی
 که فهر قیشم بگاته ناسمان بهنده ی قمدی یارم
 له شیرینی نه تو نهی خوسرهوی یووی زه مین رهنگه
 بگاته ناسمانی بن ستون فهر هادی هاوارم (۱)
 سهراپا هر وه کو حلقه ی زری په رویتزه نی خونم
 به نووکی تیری موژگانی زری دووزت بریندارم
 حمایل که دهی تیفت له حلق و گهردهنی (نالی)
 مه گهر تیر ناو بین بهو نهوعه تینووی ساعیدی یارم

(۴۱)

دهورانی به وهک هیلکه کی سهودا سهری گیتزم
 بویه به دهقیقی مهسه له هر چی ده بیتزم
 هر په رچم پیشانی به فیکری شهو و یوژم
 هر گهردهن و زولفه نه مملی دوور و دریتزم
 بن دیدهوو دیداری نه تو خوننه گرینم
 به معنی گول و نیرگس گنه نه بن لاله ده نیتزم (۲)
 پهنگ و نه سر و شوپشی له علی نه مه کینه
 نه م نه شکه که بهم سووری یو سووری به ده بیتزم
 بن سوونته تی ته قبیلی ده مت عاتیله یوژووم
 بن حه زه تی میحرابی برۆت عاتیله نویتزم (۳)
 (نالی) وه کو لاله که شهیدی غم و داغه
 له م باغه به فرموو که نهویش لیره ده نیتزم

-
- (۱) له شیرینی نه تو نهی خوسرهوی ته ختی زه مین رهنگه
 بگاته ناسمانی بن ستون فهریادی هاوارم
 (۲) بن دیدهوو دیداری نه تو خوننه گرینم
 به معنی گولی نه سرین که نه بن لاله ده نیتزم
 (۳) بن نیه تی ته قبیلی ده مت عاتیله یوژووم
 بن حه زه تی میحرابی برۆت عاتیله نویتزم

(٤٢)

عومریکه به میزانی ئهدهب توحفه فرۆشم
زۆرم گوت و کەس تێ نهگهیی ئیسته خهموشم
لهو گهردهن و عیقهده که پره گهردهن و گوشت
بهو پینه کهنارم که پره دامهن و کوشم
وهک تورهیی پیچیدهیی تو ساغ و شکهستم
وهک نیرگی نادیدهیی تو خوش و نهخوشم
سهرخۆشی شهراپی لهبی تو بووم و نهویستا
قوربان ! سهری تو خوش که نهماوه سهری خوشم
شیخیو سهراپا دهکهک و رپوی دهپۆشی
(نالی) م و به رووتی له ههموو دیده دهپۆشم

(٤٣)

شهو هات و نهمن مهستی خهیاڵاتی کهسیکم
مهشغوولی نهفەس گرتنی موشکین نهفەسیکم
لهم حوجره له بهر پهنجهره کهوتووم و دهخوونم
بیعهینی دهکێی بلبلی گۆشهی قهفەسیکم
گهردهن کهچی تووم بێ کهششی رست و قهلاده
وا زهن مهبه نا عاریف و ههرزه مهههسیکم
ههه واریسی فههادم و ههه نابیی مهجنوون
وا تێمهگه قوربان که گههه و بولههوهسیکم
وهتلههی کلۆی سهری من چهرخێ دههاتی
بیوایه به دامانت نهگهر دهست رهسیکم
باومر مهکه جان سهختی غههی فیرقهتی تو بێ
بئۆ هاتنی تو باقییه نیوه نهفەسیکم

هر له حزه ده لیم من سه گئی دهر گام و ره قیپیش
 دیته سهر و چاووم که منیش سه گئ مه گه سیکم
 گرتوویه سه گت چاکم و لای تو مه وه دینن
 به عنی و هره (نالی) که منیش دادره سیکم

(۴۴)

لایقی مه خزهنی تبعه هه موو که نزی غه زهلم
 قابیلی زه ربی رهواجه زهر و زیوی مه سهلم
 سایه بی پایه وه کو بالی هوما و بازی سپیم
 نه وه کو بوومی قه دم شووم و ، نه هه مرهنگی قهلم
 که و که بهی تله مته تی شاهانه بی تو م بوره انه
 که له سهر مودده عی سو لتهانی موینه جه دهلم
 پوژ سهری کولمه پووناکی بی نووری به سهلم
 شهو خه می زولفته تاریکی بی تووتی نه مهلم
 حه ره کاتم سه که ناتم سه ره کات
 چوسته سستی ، قهوی به زیعف و سه ریه که سهلم
 پیش و کهم بی شکم و حیرس ، وه کو تیغی ره زیع
 زاوی به پیشکه م و ، بی شکم و بی حی سهلم
 خوانی زی شانی جیهان ههنگی خوشاههنگه وه لی
 میشی ده م نوشم و ، دو م نیشم و ، عه کسی عه سهلم
 عاجزی شوکری ته مامی نی سه م سهر تا پا
 که نه ریش بهلم و ، نه کوسه و ، نه کهل و گوج و شهلم
 (نالی) بو سینه بی کینه بی چاکم نه ماما
 چاکی دامه ن تهرم و ، ووشکه سه رابی عه مهلم

(ن)

(۴۵)

که تو قبیلہی دہمت سا بیٹنہ قوربان
 له بو قولہ دلّم مهشکینه قوربان (۱)
 وهره بنسواره دوو دهستی ههنا ییم
 ههنا یی چی هه موو خو خوینه قوربان
 له ئاوی چاوی مندا خۆت بیینه
 له باتی مهنزمه و ئاوینه قوربان (۲)
 نه گهر دن غهیری خوینتی تو ی تینا بی
 به دهستی خۆت دلّم ده ریینه قوربان (۳)
 له بو خه لقی خه لات به خسانی ماچه
 خه لاتی من هه موو خو خوینه قوربان
 بو نه هه سا رد بو نه سوو
 بو غه زه کله سن
 فوت سووری چاوه کانت ناویسنی
 به (نالی) فیتنه بهس بنوینه قوربان

(۴۶)

له دوگمه ی سینه دۆنن نوژی شیوان
 به یانی دا سپیده ی باغی شیوان (۴)
 (۱) که تو قبیلہی دہمت سا بیٹنہ قوربان
 له سه قولہ دلّم مهشکینه قوربان
 (۲) له وانه به نه م دیره شیعه ه ی نالی نه بن .
 (۳) شه قی که ، غهیری خو بی تو ی تیدابن
 به دهستی خۆت دلّم ده ریینه قوربان
 (۴) له دوگمه ی سینه دۆنن بانگی شیوان
 به یانی دا سپیده ی باغی شیوان

له خموفی تلمعتی یۆژ هر وه کو شیت
 به رووزهدی ههلات و کهوتسه کیتوان (۱)
 دوو چاوی من کهوا کهیلی سیشکن فریبیل
 دهپیتوون ئاوی بهحری خو به پیتوان
 مه که لۆمه ی پەشیوی دل که ئەمشه
 پەشیواوه له بهر پەرچهم پەشیوان (۲)
 شهراپی له علی یوممانی له (نالی)
 حهرا به بی مهزه ی ماجیکی لیوان
 ئەم حۆردنه عه ره که گه له عه ره ق و عه ره و با به عه ره و با به عه ره ی
 (۴۷)

ئه هلی ته عداد و مو حاسیب نووسیان
 خال بهک و زولفی دووان ، هر دوو سیان (۳)
 کوفری زولفه تار و ماری ئه رقه من
 سفری خاله حهلقه بی هیندووسیان
 زولفی جهرراری سه فاسه ف خسته پیش
 به عنی زهنگی له شکری قیرووسیان (۴)
 ئه م غهزالانه که نه قشی دیدهن
 تهن سپین و دیده کال و مووسیان

-
- (۱) له شهرمی تلمعتی یۆژ هر وه کو شیت
 به روو زهدی ههلات و کهوتسه کیتوان
 (۲) مه که منعی پەشیوی دل که ئەمشه
 پەشیواوه له بهر پەرچهم پەشیوان
 (۳) ئه هلی ته عدادی مه حاسین نووسیان
 خال بهک و زولفی دووان ، هر دوو سیان
 (۴) زولفی جهرراری سه فاسه ف خسته پیش
 به عنی پهنگی له شکری قیرووسیان

نهرم و زهرقی فیرقه‌بی سالووسیان
 شاهیدی زووره زمسانی لووسیان
 حاکمانی مه‌حکمه‌ی نامه سیاه
 قهت نه‌ماوه غیرهت و ناموسیان
 چاوه‌کسه‌م مه‌نواپه رهنگی زاهیری
 خوت دهنانی یوو سپی چند یووسیان
 ناوی مه‌خمووران نه‌بی (نالی) له نیو
 حلقه‌بی واعیز له‌وین جاسووسیان

(۴۸)

ره‌قیب و مودده‌ی فیتنه و عه‌لاقه‌ی چاوی جادوتن
 له گوشه‌ی گوشواره‌ت نایی هاروت و ماروتن
 نه‌باتای زهوی وه‌ک مونزه‌وی هاتوننه دهر به‌عنی
 سه‌راسه‌ر پی‌که‌نینی گول له‌باله‌ب غونچه پشکوتن
 وه‌ره نیو به‌زمی گول‌زاران و گول‌زاران ته‌ماشاکه
 هه‌موو سه‌رخوش و مه‌ست و یوژپه‌رست و عاشقی یووتن
 چ قوتر و دائیره و تاقی تیندا تو تاقی نالاقی
 نه‌ی و موتریب ، مه‌ی و ساقی ، گول و بلبل هه‌موو جووتن (۱)
 له شه‌وقی یوویی شه‌مع و زولفی دوود و تورده‌یی مه‌جمه‌ر
 سپه‌ند و عوود و په‌روانه ، بخوور و غالیه سووتن
 جه‌یبان هم‌ره‌می نا‌هوو ده‌نوشن یاحی ره‌یحانی
 ره‌قیبان هه‌مه‌ده‌می نا‌ه و ده‌کیشن دوو‌که‌تی تووتن
 گه‌لی شیر و پلنگ و فه‌هد و باز و شاه‌ینی شاهی
 وه‌کو (نالی) به‌دل نه‌خچیری یاوی چاوی نا‌هووتن (۲)

(۱) به‌لج له‌م جی‌به‌دا میسلت نی‌به‌بیللاهی تو تاقی
 نه‌ی و موتریب ، مه‌ی و ساقی ، گول و بلبل هه‌موو جووتن

(۲) گه‌لی شیر و پلنگ و فه‌هد و باز و شاه‌ینی شاهی
 وه‌کو (نالی) به‌دل نه‌خچیری یاوی چاوی نا‌هووتن

(٤٩)

خندهی دهی مهجوبه کهوا زور نههکینن
بهس خوشه نهگهر خو نههکی زهخم و برین
غیلمانه گوتم خالی لهتیت که له سهردا
نهم قیله برویانه که غارهتگهری دینن
ناهووی حهرههی قیلههی نهبرون که به دیده
نهم شههد لهبانه که هموو شاهیدی چینن
سیمین بهدهن و سهروو قهد و لهنجه تهزمیروون
کافر نیگهه و رهشک له بوتخانههی چینن
دهندان گوهر و لهب شهکهر و بهنجه بلوورن
ناسک بهدهن و مووکهمهر و سیم سورینن
زولفانی سییه ماره به نازاری دلای زار
گاهن له یهسارن به جهفا گه له یهمینن
موژگانی سییه مهسته وهکو چاوی (حهبیه)
غارهت که بکهن دین و دهچن یووح بریفینن
(نالی) وهره لاده له خهدهنگی موژهی یار
نهو کافره مهستانه که غارهتگهری دینن

(٥٠)

نهم سهرسهری بازانه کهوا ههمسهری بوومن
موشکیل بگهنه ساعیدی شاهیکی وهکوو من
تا نهشته نهچیژی له لهبی کهوسهری ساقی
بیچاره چوزانی که هموو مهستی زهقوومن

پرووناکی ی روو شهوقه له نیو زولمته تی موودا
 وهجهی نهویه دل هه موو پهروانه یی موومن (۱)
 زولفت به نه سبب سیلسیله یی رفعت و شانہ
 من دهیخمه بهر پی که حبش زاده یی روومن
 من سهروی رهوانی چه منی عالمی بالام
 (نالی) به توفیلی بووته سایه له دوومن (۲)

(۵۱)

دووری له من خسته وه ، بی سبه بن یاری من
 باری خودایا که تو ، بگری سبه بکاری من
 مهستی خه یالی نه وه ، له حزه ژمیری شهوه
 دوژمنی خوئی خه وه ، دیده یی بیتاری من
 دیده نیگه بسانی یار ، تیپی سریشکم هزار
 نالهی دل نه ی سووار ، ناهه عه له مداری من
 گریه به خور دیتنه خوار ، هر وه کو سهیلی بههار
 خوش بووته نایشار ، مدمهعی سرشاری من
 دلبری عالی دماغ ، هه مقدهمی سهروی باغ
 بیتنه نهمرگی فراغ ، دیده یی جو باری من
 حیکمته تی تو موله مه ، هه م قدمت مهره مه
 موسته حه ققی مهره مه ، سینه یی نه فکاری من

(۱) پرووناکی ی روو شهوقه له نیو زولمته تی موودا
 وهجهی نه مه ته دل هه موو پهروانه یی موومن

(۲) من سهروی روانی چه منی عالمی بالام
 (نالی) سوفیلی بووته سایه له دوو من

* ● *

من سهروی رهوانی چه منی عالمی بالام
 (نالی) به سهیلی بووته سایه له دوو من

شاهیدی عدل و سفا ، مہدنی سیدی و وہ فا
 ہاتوہ دہرمان بکا ، قلبی برینداری من
 نہی تہلفی گفتوگو ، جامعی کیزب و درو
 واعیزی بہ نیشی تو ، عاشقی بہ کاری من
 مہرہبی (نالی) گہلی ، تالہو و ترشہ بہلی
 موعتہریفہ و خوی دہلی ، چانی بہ نہتواری من

(۵۲)

نہم تاقمہ مومتازہ کہوا خاسسہیی شاہن
 ناشووی دلی مہلکات و قلبی سوپاہن (۱)
 سہفسف کہ دہوہستن بہ نہزہر خہتی شواعن
 حلقہ کہ دہہستن وہکو خہرمانہیی ماہن
 نیرگس نیگہہ و ساقہ سہمن کورتہ ونہوشہن
 موو سونبول و روومہت گول و ہم لالہ کولاہن
 گولزاری دہر و دہستن و غیلمانی بہہشتن
 ناہوو سہف و تابش بہگہف و تیز نیگاہن
 سہحرا بہ تہجللا دہکنہ وادییی نہیمہن
 قامت شہجر و مہزہری نہنواری نیلاہن (۲)
 لالہن بہ بہدہن نہتلمسی نہخزہر کہ دہپوشن
 نہورہستہ گولی بہستہ لہگہل دہستہ گیاہن

(۱) مہبس لہم تاقمہ مومتازہ لہشکرو سوپای میرنیشینی سلیمانہیی بہ لہ
 دہوری فہرمان رہوایی نہحمد پاشادا ، نہم پارچہ شیعہ لہ وہسفی
 نہو لہشکرہ بہ .

(۲) سہحرا بہ تہجللا دہکنہ وادییی نہیمہن
 قامت شہجر و مہزہری نیلتافی نیلاہن

گهه تاووس و گهه کهبکن و گهه بووقهله موونن
 گهه ئاتەش و گهه شووعلهوو گهه دوودی سیاھن
 تەنھایی سەمەن بەرگی وەنەوشە کە دەپۆشن
 وەك نووری دلی غەرەبی زولماتی گوناهن
 یۆ سەیری خەرامیدەنی ئەم سەرۆ قەدانە
 سوۆفی لە تەلەب دان و ھەموو سالیکی راھن
 بۆ زولف و روخ و پەرچەم و ئەبرۆیی سیایان
 عالەم وەکو (نالی) ھەموو با نالەوو ئاھن(۱)

(۵۳)

شەکافیکی کلافەیی زولفی موشکین
 دەریژێ موشک و ەنبەر لێرە تاچین
 بە جان سەختی یو دل بەردی من و تو
 بیەینی ھەر وەکو پۆلاد و بەردین
 وەرە با ناگریکی وەسلی خۆمان
 بخەینە قاوی عومەری دوژمنی دین
 پەقیب و موودەعی وەك پووش و پووشوون
 بسوووتین کە وەك بەرقین لەبەر قین
 دەفەرمووی دل وەکوو ئاوینە سافە
 بلی بەم ئاوینە بۆ بووی بە خود بین
 وەرە با عالەمی قەلبت نیشان دەم
 کەوا فەقەری غینایە مردنی ژین(۲)

(۱) (نالی) بەخودا حەیفە دەرەنجینی دلی خۆت

ئەم ناخمە مەخسووسە ھەموو ساحیبی جاھن

(۲) وەرە با عالەمی قەلبت نیشان دەم

کەوا فەقەر و غینایە عالەمی ژین

به سهد ئوممپيد و بيم و گريهوو سئوز
 بههار و پايسيز و زستان و هاووين
 لهگهل مورغي چمهن (نالي) دناللي
 كه يعنى عاشق و هم فهد و فهدين

(٥٤)

خهتات فهدوو كه خوشه چين و ماچين
 كه ناچين ليتره خوشه چيني ماچين (١)
 بروت هه چين و پهچهم چين له سهر چين
 نهوهنده چينه قوربان ييم بلتي چين ؟
 له سهر بهرگه و كليلى باغي حوسنت
 هزار گولچيني بي بهرگه و نهوا چين (٢)
 نهتوو ميهري يو مهروويان ستاره
 له خزمهت شهوقى تودا شهو چرا چين
 ههموو زهرداتسى ميهري رووتنه پر قين
 خوداييه رى بده تا ليتره لاچين
 بلا (نالي) به ئهربابى وهفا بين
 ههموو موحتاجى خاك و بيل و پاچين

---

(١) مهكه مهدهى كه خوشه چين و ماچين
 كه ناچين ليتره خوشه چيني ماچين

(٢) له سهر بهرگه و گولووكى باغى حوسنت
 هزار گولچيني بي بهرگه و نهوا چين

(9)

(۵۵)

هر چهنده كه عومرى خدر و جامى جهمت بوو
چونكه نهملت زوره چ عومريكى كهمت بوو

ئهى جاميى دونياو قيامت به خيالآت
ئهو روزه كه مردى نه نهوت بوو نه نهمت بوو (۱)

بيزاره له تو ئبيسته هم ناغووشى عهدوته
دونيا كه له كن خوت حرمى موحتهرهت بوو

دقنى چ بوو دهندا به زمان لافى كرامهت ؟
نهرۆ نهدهمت بوو نهدهمت بوو نهدهمت بوو (۲)

عومرت نهفسيكه له همموو عالمى بالا
بهره له غمىدا كه همموو سهرفى غمىت بوو (۳)

وهك شهلتته پهبين گه پر و گه خالى به بهتنت
سهوم و نهملت باعيسى نهفس و شكهمت بوو

(نالى) چى به وا مىسلى جوعهل غمرقى شياكهى

خۆ تو به حيسابى وهكو پهروانه شهمت بوو

---

(۱) ئهى جاميى دونياو قيامت به خيالآت

ئهو روزه كه رۆبى نه نهوت بوو نه نهمت بوو

(۲) ووشه رسته له بهكچووهكان بهريز بهم مانايه هاتوون : نهدهمت بوو =
دهم زارت نهبوو ، نهدهمت بوو = خۆن وهناسهت نهبوو ، نهدهمت
بوو = پهشيمان بووى .

(۳) عومرت نهفسيكه له همموو عالمى دونيا

بهره له غمىدا كه همموو سهرفى غمىت بوو

تا فهلك دهورى نهدا سهد كهوكهبي ناوا نه بوو
 كهوكهبهى ميهرى موبارهك تلههتى پهيدا نه بوو(۱)
 تا نهگريا ناسمان و تهم وولاتى دانهگرت
 گول چهمن ناراه بوو ، هم غونچه ليتوى وا نه بوو(۲)
 تا چهمن پيرانسهر نهسلى درهختى لانهدا
 فرعى تازه و خوردهم و بهرز و بلند بالا نه بوو
 تا سليتمانان نهبوونه سهدرى تهختى ناخبرهت
 نههمدى موختارى ئيمه شاهى تهخت ناراه نه بوو
 قيسسه بېپهرده و كينايهت خوشه شاهى من كهوا
 عاديلى بوو قهت عهدلى نهو له دونيادا نه بوو
 بو نشينگاي مورغى رووحى نهو كه عالى فيترهته
 چيگه بې خوشتر له رهوزى جهننه توله نوا نه بوو(۳)
 وهك قياسىكى له موبسهت بې نه تيجهى بيته جې
 همندو ليلا شهه كه عالى جا بوو خاتى جا نه بوو
 شاهى جهمجا (نالى) يا « تاريخى جهم » تاريخى به(۴)
 دانه لېتن لهم عسرهدا نهسكه ندهرى جهمجا نه بوو(۵)

-
- (۱) تا فهلك دهورى نهدا سهد كهوكهبي ناوا نه بوو
 كهوكهبهى ميهرى موبارهك تالعى پهيدا نه بوو
 (۲) تا نهگريا ناسمان و تهم وولاتى دانهگرت
 گول چهمن ناراه بوو ، هم غونچه ليتوى وا نه بوو
 (۳) نهشه گاهى مورغى رووحى نهو كه عالى فيترهته
 چيگه بې خوشتر له رهوزى جهننه توله نوا نه بوو
 (۴) رستهى « تاريخى جهم = تاريخ جېم » به حسابى نه بجهد له سهر
 شيوهى نووسينى كون دهكا (۱۲۵۴) نههه سالى هيجرى مردنى سليمان
 پاشاو له سهر تهخت دانىشتنى نههمد پاشايه .
 (۵) شاهى جهمجا (نالى) يا « تاريخى جهم » تاريخى به
 تانه لېتن لهم عسرهدا نهسكه ندهرى جهمجا نه بوو

(۵۷)

دل شیشه‌یی پر خونه فیراقی فیره‌قی بوو
مه‌کسووری ره‌قیب بوو دلی وه‌ک به‌ردی ره‌قی بوو
نه‌و نه‌شه که‌وا ساقی به‌ نه‌و عه‌قل و دلی سه‌ند
نه‌ک نه‌و عه‌ره‌قی بوو که له قه‌تره‌ی عه‌ره‌قی بوو
خمنده‌ی نه‌فهمی تو بوو وه‌کو سووچ و نه‌سیم
یا گول ده‌می پشکووتن و عه‌تری و مه‌ره‌قی بوو
ریققه‌ی به‌تی تن ، ریققه‌تی دل ، ریققه‌تی گه‌ردن
مه‌خسووسی ره‌قیب بوو له منی خه‌سته ره‌قی بوو (۱)
هیند موته‌زیری تو بوو هه‌تا چاوی سپی بوو
نیرگس که له سه‌ر به‌ک قه‌ده‌م و دیده چه‌قی بوو
تا پینه‌که‌نی گول به‌ ده‌می بادی سه‌باوه
نه‌مگوت که شه‌وی بلبلی بی چاره حه‌قی بوو
(نالی) له هه‌وا که‌وته سه‌ما بوو به شه‌ناوه
به‌و ووشکه مه‌له بیمی هیلاک و غه‌ره‌قی بوو

(۹)

(۵۸)

زولفت که له سه‌ر روو به‌ خه‌م و تابشه نه‌مرۆ
دوودی سیه‌هی عووده له سه‌ر عاریزی پشکو
ده‌ستم که به‌ سه‌د وه‌عه‌ده له سه‌د چپگه شکاوه
جه‌بری نی‌به‌ نه‌م که‌سه‌ره هه‌تا نه‌یخه‌مه نه‌ستۆ (۲)

-
- (۱) رسته‌ی « ره‌قی بوو » بۆ دروستی کیشی شیعه‌که وا ووتراره ، له راستی‌دا « رقی بوو » به واتای « رقاو کینی لیج بوو » به .
(۲) ده‌ستم که به‌ سه‌د وه‌عه‌ده له سه‌د جیوه شکاوه
جه‌بری نی‌به‌ نه‌م که‌سه‌ره هه‌تا نه‌یخه‌مه نه‌ستۆ

خالت چیه ؟ دانهی گنمی جهننه تی رووته
 چاووت چیه ؟ فیتنهی حمره می قیله یی ئه برۆ (۱)
 شهوبۆیی سه ری سونبۆلی زولفت له سه ری دام
 ئیسته ش سه ره که م مه سته له بهر نه شه یی شهوبۆ (۲)
 نه بیستوو هه رگیز له ده مت بیسی وه فایین
 هه ر چه نده سه راپا گو لی ، نه مئا گو لی هیرو
 قوربان و مه تا نه م غه زه له تازه له بهر که یین
 عیز و شه ره فی (نالی) یه ته شریفی قه دی تو

(۵۹)

دهروونم پر که باب و ده رده بی تو
 دلم گهرم و هه ناسه م سه رده بی تو
 خه ریکی شه شه ری هات و نه ماتم
 خه لاسیم قه ت نی یه له م نه رده بی تو
 لیباسم ماتهمی و شینه له شین دام
 سه ریشکم سوور و ره نگم زه رده بی تو
 عه زیزم دل ره قه خۆم فهرد و ته نهام
 ده ترسم به کوزی ئه م ده رده بی تو (۳)
 به بی دیداری تو خو لاته (نالی)
 عه جب هه سته وه ئه م چه ند فه رده بی تو

-
- (۱) خالت بووه دانهی گنمی جهننه تی روومهت
 چاووت چیه ؟ فیتنهی حمره می قیله یی ئه برۆ
 (۲) شهوبۆیی سه ری سونبۆلی زولفت له سه ری دام
 ئیسته ش سه ری من مه سته له بهر نه شه یی شهوبۆ
 (۳) عه زیزم دل ره قه من فهرد و ته نهام
 ده ترسم به کوزی ئه م ده رده بی تو

نهمردم من نهگەر نهمجاره بئ تو
نهچم شهرته ههتا نهو خواره بئ تو^(١)
دهروونم خالییه وهك نهی دهنالی
ههواریکي چ پر ههواره بئ تو
بينايم گوره ههکنایين به رووی گهس
موژهه يهك يهك دهلسی بزماره بئ تو
ههموو نهعزایی نالينم دهنالی
سهراپام میسلی موسیقاره بئ تو
قهسهه بهو شهرهتی دیناری پاکت
شهرابم عهینی زههري ماره بئ تو
له کن تو خار و خهس گوتزاره بئ من
له کن من خههمهنی گول خاره بئ تو
له کن من با ووجوودی ناس و نهجناس
کهسی تینا نییه نهه نگاره بئ تو
ههموو روژی له تاو هيجرانی نهه سال
تهههناي مردنی پیراره بئ تو^(٢)
ههتا توّم ناشنا بهووی ناشنام بوون
نههپستا موو به موو نهغیاره بئ تو
له ههسرهت سهروی قهددت چاوی (نالی)
دوو جوگه ، بهلکو دوو رووباره بئ تو

---

(١) نهمردم من نهگەر نهمجاره بئ تو
نهچم شهرت بئ ههتا نهو خواره بئ تو

(٢) ههموو روژم له تاو هيجرانی نهه سال
تهههناي مردنی پیراره بئ تو

(۵)

(۶۱)

ساقی به مہی کونہ لہ سہر عادی نہوبہ
بشکینہ بہ یلک نہوبہ ، دوو سد ماتہمی نہوبہ
ساقی تہدہچی گہردشی گہردوون دہشکینہ
باری کہ دہبج موعتہقیدی گہردشی نہو بہ
نہی نہفسی مہرای ج گرانبارہ تہکالیف
بو خہلقی دہکیشی برو ہر ریش و جلدو بہ
برغزت لہ زہعیفان چی بہ قوربان وہکو قہسساب
بہو غہزز و بہز و ریشوہتہ نہی حیزہ قہلہو بہ(۱)
نہسپی نہفہست دیت و دہچی گہرمہ عینانی
نہی مہستی ریازت ہلہہ ہوشیاری جلدو بہ
وہک ماہ و ستارہت کہ نہبج شہوقی ہلہلان
سہر کردہیی روژ ، رہرہوی شہو ، رہزہنی خہو بہ
(نالی) مہبہ عاجز کہ نہمہ دورہ نہ جہورہ
ساقی کہرمہی ! یلک بہ یلک و نہوبہ بہ نہوبہ

(۶۲)

خاللی بہینی چاو و نہبروت نیتتیخلی کاتبہ
بہعنی نوقتہی فہرقی نینولوقلہ ، نینولوحاجیہ
عہیب و لہعبی خہلقی کرد تا یاری خستہ داوی خوی
خہسمہکھی من کہلبی ناہوو گیرہ خیرسی لاعیبہ

---

(۱) بوغزت لہ زہعیفان چی بہ قوربان وہکو قہسساب
بہو غہزز و بہز و ریشوہتہ نہی حیزہ قہلہو بہ

لهشکری خه‌تی شکسته و تپیی زولفی تار و مار
 پادشاهی حوسنی عالمگیری هیشتا غایبه
 حازدی نهمر و خیتابه دل نه‌گهر چی مونه‌یه
 راجیعی تویه زهمیری من نه‌گهر چی غایبه (۱)
 (نالی) نیسته تاجی شاهی و ته‌ختی خاقانی هه‌یه
 شه‌وکه تئارا ، موخته‌شهم دیوان و فیکرته سائیبه

(۶۳)

دهستم له گهرده‌نی خوت هه‌لمه‌گره نه‌ی حمیبه !
 وه‌بزانه خونوی خومه یا مننه‌تی ره‌قیبه
 سهر بهره‌بازی ریته ، تن ته‌خته به‌ندی جیته
 دل مه‌یلی خاکی پیته ، رووح مالی خوته بیبه
 تو نه‌وشکوفته وهردی ، من مایلم به زهردی
 تو هه‌مسهرت نه‌سیمه ، من هه‌مدهم له‌هیبه
 شاهینی دیده‌بازه ، مه‌ستی شه‌رابی نازه
 دلدار و دنه‌وازه ، دلکیش و دلفریبه
 نه‌و تیغله خورده ساله ، همر چه‌نده وه‌ک غه‌زاله
 نه‌مما که هاته نه‌خچیر ، شیر سه‌ولته و مه‌هیبه (۲)
 دل په‌ی ده‌کا نیگاهی ، سه‌همی موژه‌ی سیاهی
 ره‌مزی هه‌وو به‌لایه ، غه‌مزه‌ی هه‌وو موسیبه
 نه‌ی چاوی پر نه‌دامته ، دل پر غه‌م و غه‌رامته
 بگری که ووشکه سو‌فی ، له‌م فه‌یزه بی نه‌سیبه

(۱) خاتیری نهمری خیتابه دل نه‌گهر چی مونه‌یه
 راجیعی تویه زهمیری من نه‌گهر چی غایبه

(۲) نه‌و تیغله خورده ساله بی‌مه‌ینیه‌ی غه‌زاله
 نه‌مما که هاته نه‌خچیر ، شیر سه‌ولته و مه‌هیبه

ئەي خەلوەتى مورايى ، ئەي رەنگ و خود نومايى
 رەنگ زەردى عاشقى بە ، نەك زەردى پوو شەقى بە
 (نالى) لەبى حەيبە ، ھەم تىبە ھەم تەيبە
 . خولاسەوو لەيبە ، فەرمانبەرى لەبى بە

(٦٤)

لە دلدانا تەشى عىشقت بۆيسەي ميسلى تەندوورە
 شەتى ئەشكەم نەبى مانىع دەسووتىم دەبەمە كۆي نوورە
 بە ئاوى چاۋ و نارى دل جەسەد وەك حەزرتى موسا
 تەرىقى بەحرى فەرەون و رەفىقى ئاتەشى توورە
 دەچىن بۆ لاي رەقىب خۆشە وەلى ئەو داخە كوشتومى
 لە لاي ئەو چەندە مەجبورە لە كەن مەن چەندە مەغرورە
 پەيامت ھات و پى توت پووى خەيلەم ناردە دووى گەي بە
 رەسوولم كەوتە پى تى گرتى ھەنای وەك ناگرە سوورە (١)
 كە دىتم شەكلى سەد رەنگى گوتم : بابايى عەيسارە
 كە بىستەم لەفزی بى دەنگى گوتم : شەپوورى شاپوورە
 گوتم : راستى سەبا ھەستە ، گوتى : مەشرەب موخالیفيە
 گوتم : نارى ، گوتى : بايە ، گوتم : ئەوجى ، گوتى : دوورە
 گوتم : قوربانى تۆ بىم مەن ، گوتى : قوربانى تۆ سەگە بى
 گوتم : شىشەي دلت ناوى ، گوتى : بۆچىمە مەكسوورە

خەراباتى دلى (نالى) مەفەرموو چا نى بە قوربان
 بە مەرگى تۆ قەسەم چاۋوم بە زىكرت بەيتى مەعمورە (٢)

(١) « ھەنای » يا « ھەنای » كورتكراره و سووككرارهى (ھىنای) يە ، بۆ
 دروستى كىشى شىعرە كە شاعىر دەستكارى ووشەكەي كردووه .

(٢) خەراباتى دلى (نالى) مەفەرموو چا نى بە نايتم
 بە مەرگى تۆ قەسەم چاۋوم بە زىكرت بەيتى مەعمورە

وسفی روخساری له فیکری بهنی ئادهم به دهره
ئیتیندای مه دحی ده می و ملک خه بیری بئ ئه سهره
نهونه مامی قهدی تو عهر عهری دلخواهی منه
راسته دلخواهه وه لئ حه یف کهوا بئ سه مهره
تو بلئ زولفی ئه گهر دووکه له بۆچ ناره سهره
قامه تی سه روی ئه گهر بئ به ره بۆچ باره وهره (١)
زولف ئه گهر دووکه له ، دووکه ل به ری گولناری نی به
سه روو ئه گهر قامه ته که ی سه روی ره وان ناره وهره (٢)
به حه قی جه رری هه یاسه ی زهر و زولفهینی که چی
دلی گوم گه شته یی من گو شته یی پشت و که مهره (٣)
سه ر ئه گهر بیته دهرت ده یده به به رشق وه کو گو
نی به زاتیشی نه یی دل چ بکا قور به سه ره (٤)
سه ده می ناله یی زارم دلی پر زه مزه مه که م
وه لوه له ی حه ق و گه رووی (نالی) له گه ردوون به دهره

-
- (١) تو بلئ زولفی ئه گهر دووکه له بۆچ ناره سه ره
قامه تی سه روی ئه گهر بئ به ره بۆچ ناره وهره
(٢) زولف ئه گهر دووکه له دووکه ل به ری گولناری نی به
سه روو ئه گهر قامه ته که ی سه روی ره وان باره وهره
(٣) به حه قی جه رری هه یاسه ی زهر و کاکۆلی سه ری
دلی گوم گه شته یی من گو شته یی پشت و که مهره
(٤) سه ر ئه گهر بیته دهرت ده یده به به رشق وه کو گو
نابئ پازیش که نه یی دل چ بکا قور به سه ره

(٦٦)

سهراپای گواره زهردی ترس و لهرزه
ده لئجی عاسی بووه لهو جیگه بهرزه (١)
سروشکم ئاب و دانهی ناره ، کئی دی
به گهرمی داوهری بهم تهرزه تهرزه
ئهلا ئهی ئاسکی ناسک به باسک
شکانت گهردهنی سهد شیریی شهرزه
ئهلا ئهی نازهنین ئاهوو به ئاهوو
دئسی سهیادی خۆت هینایه لهرزه
ده فهرموو ! چاره کهم زنجیر که (نالی)
که مولهق چانی به ئینسانی ههرزه

(٦٧)

حمله دهر گووشی کهفی رهنگینی تویه ئهم دهفه
با نهنالی ئی عهده عن له تمیهی کوفه لکهفه
ئهی که ساحیب سرره سهرتاپای به ئایهی کون کونه
بائینی قیف قیف عهلا سرری به زاهیر قهف قهفه (٢)
خۆشتره عوزری گونه هکاران له سهد زیگری ریا
ئهو به نهرمی عهفوه عهفوه ئهم به توندی عهفهفه
شیخیو سهر لینگه دهستاری به دهستاری بوزورگ
دهنم و دهستاری کهلهی من دهفه نهک میندهفه

---

(١) سهراپای گواره زهردی ترس و لهرزه
ده لئجی عاسی بووه لهو بانه بهرزه

(٢) ئهی که ساحیب سرره سهرتاپای به ئهرمی کون کونه
بائینی قیف قیف عهلا سرری به زاهیر قهف قهفه

خادیمی مه‌خدرومی به ماقوولی نا ماقوولی به
 له‌م دهره ناسف سلیمان و سلیمان ناسفه
 ساحیبی عیلمولکیتابه موتربی هودهود نه‌فس
 یا سلیمان له ئیخوانوسه‌فا ناسف سه‌فه
 جامی تاقی مه‌یکده میشکاتی قهندیلی دل‌ه
 شیشه پر قهرقه‌ف له ره‌رفه‌ف شاهی عالی ره‌رفه‌فه
 ته‌بی (نالی) هینده تونده وا به نه‌شهی نیم نیگاه
 مهستی ره‌حراح و مه‌یو یاح و قهرح و قهرقه‌فه

(٦٨)

که‌وا زم‌رتاری به‌کتایی ده‌ل‌سی خورشیدی ئافاقه
 مه‌لی خورشیدی ئافاقه بل‌ج میهری که‌وا تاقه
 ره‌باحین په‌رچم و لاله کولاه و یاسه‌مه‌ن توره
 بنه‌فشه خال و نیرگس چاو و گولزار و سه‌مه‌ن ساقه
 بنام دولبه‌ری خوم چنده بر وه‌سف و ج بن‌عه‌به
 به چاو مه‌ست و به دل هوشیار، به نه‌برۆ جوت و تاقه
 نه‌وای ناهنگی « قهد قامه‌ت » ته‌ریقی جه‌می زوه‌هاده
 قهد و قامه‌ت به له‌جه‌ی راستی، تووبایی عوششاقه (١)
 به زولفی تویه وا به‌سته له من دل گهر به‌ریشانه
 به نه‌برۆی تویه به‌یوه‌سته له من تاقه‌ت نه‌گهر تاقه
 به نه‌هری که‌وسمر و شیر و عه‌سل چند تینووه سو‌فی
 له‌بی (نالی) دوو چندان بو له‌بانی له‌لی موشتاقه

(١) بو دروستی کیشی شیعه‌ره‌که وشه‌ی « راستی = rasti »
 که دوو که‌رته ، ده‌بن بکری به سئ که‌رت « راستی rasiti » .

(٦٩)

به مهرگی تو قهسهه زاهید هه موو عومرت عوبووریکه
مهکان و مهزلت ناخیر له کن جهمی قوبووریکه (١)
دلّم بمرده نهگه شاخه به چاوی سووکی مهروانی
به خۆرای نهسووتاره نه میسه کبوی تووریکه (٢)
شوعای رووت له گهردهندا دیاره دل دهسووتین
بنازم بهم ته جهلایه چ خورشید و بلووریکه
له خهلوته هانهدر سوئی قور و بهردی به سرمادا
مهکن مهنی له بهر خهلوته نه میسه نوعه غورووریکه (٣)
غمی چاووت له چاوومدایه هی قهددت له سینهدا
له بهر سستی و زهعیفی نم خهویکه و نهو خوتووریکه
به زاهیر شادمانیه له بهر کهتمی هه موو دهردان
که (نالی) گهر بنالتین نه میسه نهشته و سوورووریکه

(٧٠)

سهری ههر مووی بهدمم ته رزه ته مهنناییکه
گهردشی تووکی سهرم هیلکه کی سهوداییکه
ومره سهر سهیری سهفاکاهی نه زهرگی چاووم
که عهجهب مهنزههیی سهیر و ته ماشاییکه

-
- (١) به مهرگی تو قهسهه زاهید هه موو عومرت عوبووریکه
مهکان و مهزجت ناخیر له کن جهمی قوبووریکه
(٢) دلّم سووتا نهگه بمرده به چاوی سووکی مهروانی
به خۆرای نهسووتاره نه میسه کبوی تووریکه
(٣) له خهلوته هانه دهر سوئی گل و بهردی به سرمادا
مهکن مهنی له بهر خهلوته نه میسه نوعه غورووریکه

سۆز شىپكى نەفەس و شۆرشى نائى نايى
 ھەر يەكە نەوعە غىنايىكە بە مەعنايىكە
 ھەلقە ھەلقە چ دەكەى داوى كەمەندى زولفت
 بۆ دىلى خەستە ، كەوا بەستەيى ھەودايىكە
 ھەر دەمە فەرشى كەسكى كەيە بىن مەھر و نىكاح
 دوور لە چاكان چ عەجەب فاحىشە دونايىكە
 (نالى) ئاسوودە نىيە توولە نەمامى عومرت
 بە نەفەس دېت و دەچى ئەسلى لە سەر بايىكە

(۷۱) ۹

شاھىنى دوو چاوت كە نىگا و مەيلى بەدانگە
 كىشەنى بە قوللابى دلاويىزى بزانگە
 سۆفى و سەرو مېزەر ، مەن و زولف و سەر و دەسمال
 مەن كوشتەيى لاجانگم و ئەو كوشتەيى جانگە
 فەرمووتە كە بانگم كە شەوئ ديمە كەنارت
 قوربان وەرە شەو يۆيى ئەوا وەعدەى بانگە
 بنوئىنە برۆ يەئنى ھىلالى سەرى ماھت
 چوون وەعدەيى ماچى سەرى كوئمت سەرى مانگە(۱)
 (نالى) مە كە تۆرا بوو لەبەر جەبەيى گرژت
 نايىتە نەلات عىجىزى لەبەر دووكەلى قانگە

---

(۱) بنوئىنە برۆ يەئنى ھىلالى سەرى كوئمت
 چوون وەعدەيى ماچى سەرى كوئمت سەرى مانگە

(۷۲)

بنواریه ووشکه سوّفی و ره قسی به هلهله
دیسان له به حری ووشکی هموا کهوته بئ مهله
نهم نمرزه مزرعی عمهله و گولخه نی نهمه
هنندی بووه به مهسجید و به عزّی به مزبکه
شیخم چ گهرمه حلقه یی زیکرت به ره شبهلهک
حالی نهمانه خو به جنابت موحه ووهله
دائیم له دووته مئ گلی ژن و نیر گلی پیوا
بهم ریشهوه له پیشهوه بووگی به سه رگه له
دوینا محه للی کهون و فه سادیکه خیره دوون
معلومه چند موجه ییله ، چ عه یاره چند ده له (۱)
تو شیخ و نمو عه جووزه عه جب دوستی به کترن
بئ شاهد و نی کاکه دیاره موعامه له
(نالی) سمرت له گونبه ده که ی خانه قا ده چی
لاین پره له مه شمه له لاین له مه شفله (۲)

(۷۳)

شکه نجی عه رز و توولی پیچی زولفت بئ سه رنه جامه
مهسه ل توولی نهمه ل عومری خدر زنجیری سه و دامه
به شهر هاتن ره قیب و موده عی من خوشی خوشیمه
که ده عوایه له هر لاین بکوژری سوودی نیسلامه

(۱) دوینا محه للی کهون و فه سادیکه حیز و دوون
معلومه چند موجه ییله ، چ عه یاره ، چند ده له

(۲) (نالی) سمرت له گونبه ده که ی خانه قا ده کا
لاین پره له مه شمه له لاین له مه شفله

مهکن مهنم که ناکم یادی مهلووفه‌ی به مهلووفه
دیاره دوو زمانی خامه‌وو هم یوو رهشی نامه
نیشاره‌م کرده نه‌بروی به‌عنی میجرابی که‌چی فهرمووی:
نمه قیله‌ی ته‌واوی عالمه جین سوجه نیمه
له سایه‌ی یووی تووه شامی خه‌لقی تلمه‌تی سوجه
له شامی زولفی تووه سووچی نیمه زولمه‌تی شامه
له ناب و تابی نمشک و نامی خومدا بووم به بریانی
له باتی بوخته‌گی سوونام و هیشتا بیم ده‌لی خامه
نیشانه‌ی بوخته‌گی بچ ده‌نگی به (نالی) نه‌گه‌ر بوخته‌ی
به حوججه‌ت ته‌ی بکه نامه به حیدده‌ت په‌ی بکه خامه

(۷۴)

سه‌ودا سه‌ره‌که‌ی زولفت ، نه‌زاری له کن په‌شمه
دوور لهو گوله به‌عنی یووت ، گولزاری له کن په‌شمه
سووفی که گرانباره ، بچ مه‌غز و سه‌بوکباره
سووف بووشی غمی باره ، نهو باری له کن په‌شمه
دیوانه که شه‌یدا بچ ، تووکی سه‌ری سه‌ودا بچ
قمت هیچی له سه‌ر نابچ ، ده‌ستاری له کن په‌شمه
سینه‌ی دل‌ی بچ کینه ، سافه وه‌گو ناینه
مه‌ستوره به په‌شمینه ، نه‌سراری له کن په‌شمه
عاشق که ده‌کا راوی ، زولماتی شه‌وه داوی
موژگانی ته‌ره چاوی ، بیتاری له کن په‌شمه
سووفی چی‌به نیشی تو ، هر کایه جه‌شیشی تو
عاشق وه‌گو ریشی تو ، هموساری له کن په‌شمه

چەند واسىيە ئەم زېھنە ، ئەفلاكى تېبا رەھنە
 ئەجىالى لە لا عېھنە ، ئەدواری لە کن بەشمە
 (نالی) كە قەدەح نۆشە ، مەستانەوو سەرخۆشە
 خامۆش و نەمەد پۆشە ، ئەسەاری لە کن بەشمە (۱)

(۷۵)

بایى لە تەرەف قىبلەمەوہ دېت وەزانە
 يا عەترى ھەناسەى دەمى غونچەى لەرەزانە (۲)
 ئەشکەم كە لە گەل عىشقمە تىفلىكى فەھىمە
 ھۆشم كە لە کن خۆشمە پىرىكى نەزانە
 تىژاوى سرىشکەم وەكو ئەكسەرى سۆھەيلە
 روخسارەى زەردەم وەكو نەوراى خەزانە
 شىخەم وەرە دەر فەسلى بەھار و تۆل و گەشتە
 ئەييامى لە گەرمابە خزان فەسلى خەزانە
 ئەو شىخە بە كەم مەترە كە بەشمىنە مورىدە
 ئەو رىشە بە سەردار و رەئىسىكى بزانە
 بەحرى غەزەلم پىر لە دوو و گەوھەرە ئەمما
 گەوواسى دەوى بەعنى بە تەعمىقى بزانە
 پىر دانەيە ئەمما نەوہكو دانەيى چەتووك
 بەحرم گونووہ نەك وەكو گۆلى مەرەزانە
 حوسنى نەزەرە ئەسلى نەزەر حوسنە بە عىسەت
 سۆفى كە دەگا تەركى بە ئىنسانى مەزانە
 ئەو گەوھەرى نوكتەى كە لە (نالی) دەدزى خەلق
 ئاوى نى بە وەك ئاگرى بى شەوقى دزانە

(۱) (نالی) كە قەدەح نۆشە ، مەستانەوو سەرخۆشە
 خامۆش و نەمەد پۆشە ، ئەسەاری لە کن بەشمە

(۲) بایى لە تەرەف قىبلەمەوہ دېت وەزانە
 يا بۆنى ھەناسەى دەمى غونچەى لەرەزانە

(۷۶)

سروشکی من که لیلای غویاری کتو و هاموونه
 و مره سرچاوه کهم بنواره و مک ناوینه چند پوونه
 مونه جیم کهرگس و لاشی له کن شه یئیکه نه زانی
 که نه م نفلاکه چند لاکه که نه م گوردوونه چند دوونه
 له دهورانی ته بیعتدا له گهل سوری فله مک جووته
 له ملیا چه مبره ی دهوران و تموقی چرخ ی گوردوونه
 له سایه ی هیمنه تی شه خسی بلند ناسووده یه شار ی
 به لئ خیتته ی سلیمانی سهوادی زیلی گوردوونه (۱)

و مره سهیری خیابانی به یازی ده فتهری (نالی)
 که سهف سهف مه سره می بهر چه سته ریژی سهروی هموزوونه
 لیمو ۵۵۰ دین سو در زینک
 (۷۷)

دل سیه سهنگ نه بن مایلی خاکی وه تمنه
 خالی له علی چه به شه ساکینی بوردی به مهنه
 بهر چه می سونبولی یو قهددی قهزیبولبانی
 زولف به مالوولی یو خمت زهنگی یو وه جهی چه سه نه (۲)
 ته لعه تی نایه تی جان مه زه هری ئی عجاز و به بیان
 له بی دورج و ده هنی سرر و که لامی عه له نه (۳)

-
- (۱) له سایه ی هیمنه تی شه خسی بلند ناسووده یه شار ی
 به لئ خیتته ی سلیمانی سهوادی زیلی گوردوونه
 (۲) بهر چه می سونبولی یو قهددی قهزیبولبانی
 زولف بالوولی یو خمت زهنگی یو وه جهی چه سه نه
 (۳) ته لعه تی مه زه هری جان مه نتیقی ئی عجازی به بیان
 له ب و پووح و ده هنی سرر و که لامی عه له نه

دهس له خوڼم مدهه نالووده مه که دامه نی پاک
خونی من سایته باتیل نی به وهک په رنگی خه نه

وه کو گول ناتهشی خه مایوه به بهرگی چه مهنی
قامه تی نار به ره ، نار و مره ، نار وه نه

رهوشه نی دیده به ئینسانه که موژده ی قه ده مت
رهوشه نی دیده ی غم دیده ی به بتولحه زه نه (۱)

دلای (نالی) که نه نیسی قه ده داغه ئیسته ش

داغی سه رچاوه وو دیوانه یی دار و ده وه نه (۲)

سه ده مت مینر ار به پرمعازو که
سوتانین یا به کار صحنای نر بر این
سمتیه همین راسته

(۷۸)

لهو وه ختموه بیستومه ، دیتن به قه ده ر چاوه
هر مووم له به ده ن به کسر ، وهک عه نی فنهر چاوه

فهرمووی که هه موو ده م بی ، گریان و شهویش نه نوئی
نهم به نه یه م نه ووره ، نهم نهمه له سه ر چاوه

جیگای که نه زه رگا بی ، شمش جانیبی ده ریای بی
نه ی مردمی سه برانی ، له م خیتته به هر چاوه

چاوشی له (نالی) کرد ، دین و دل و جانی برد

گهر زولفه نه گهر نازه ، گهر خنده یه گهر چاوه

(۷۹)

زولفت به قه ده تا که به ریشان و بلاوه
نهمرو له منی شیفته نالووز و به داوه

نهم عومری عزیزه که له به وت نه قد و دراوه
سه د حه یف و دریفه که موسولمانی نه ماوه

(۱) رهوشه نی دیده یی ئینسانه که موژده ی قه ده مت
رهوشه نی دیده یی غم دیده یی به بتولحه زه نه

(۲) دلای (نالی) که نه نیسی قه ده داغه ئیسته ش

داغی سه رچاوه وو دیوانه وو دار و ده وه نه

بۆچی نەگىرىم سەد كەپتەم دل دەشكىنى
 مەى بۆ نەزى شوشە لە سەد جېئو شكاو
 ھەر جۆگەو جۆبارى كەوا سوور و سوپىر بى
 جىئى جۆشى گىرانى منە خۆن نەزىاۋە (۱)
 ھەر چەندە كە پوتەم بە خۇدا مايلى پوتەم
 بى بەرگىرە عىللەت كە ھەتتو مەيلى ھەتاۋە
 بى فائىدەيە مەنى من ئىستاكە لە گىران
 بۆ عاشقى بى چارە زوو ئەم ئاۋە پىزاۋە
 سۆزى دلە بەعيسى تاۋو كولى گىران
 مەلوومە كە ئاگر سەبەبى جۆشى ئاۋە
 عومرىكى دىزە بە خەيالى سەرى زولفت
 سەوداۋو بەرىشانم و سەوداىپكى خاۋە
 مانى نىھەتى قوۋەتى تەسۋىرى برۆى تۆ
 ئەم قەوسە بە دەستى مۆتەئەففىس نەكشاۋە
 (نالى) ۋەكو زولفت كە مۆتەئەبەرى پىتە
 تىكى مەشكىنە ۋە بە جەفا مەيخەرە لاۋە

(۸۰)

ئەو سىياسىلە ۋا موشكى خەتا ناۋى براۋە
 پىر پىچ و شەكن ، خەم بە خەم و خەلقە كراۋە
 لەۋلاۋىكە لەۋ لاۋە بە ئەم لاۋە كشاۋە
 يا ياسەمەنى خاۋە بە پوۋى پۆزە پوۋاۋە (۲)

- (۱) ھەر جۆگەو جۆبارى كەوا سوور و سوپىر بى
 جىئى جۆشى گىرانى منە خۆ نەزىاۋە
- (۲) بۆ دروستى كىشى شىعەرە كە ۋوشەى « پۆزدا » كورت كراۋە تەۋەو
 كراۋە بە « پۆزە » .

یا دووکه‌لی جه‌سته‌ی منه بهو شه‌مه سوتاوه (۱)
 یا هه‌وری سیا تاره که مانبع له هه‌تاوه
 داویکه له پووی دانسه‌یی خالت تهنراوه
 زنجیره له پی مایلی ئهو پووته نراوه
 هه‌ی هه‌ی غه‌له‌تم گوت ئه‌مه زولمه‌ت ئه‌وه ئاوه
 بهو زولمه‌ته بهو ئاوه جه‌یاتم غه‌له‌تاوه
 دل تینووه سووتاوه به‌بین تاقه‌ت و تاوه
 ریگم به سهر ئاوه که ده‌چم رییم به‌سراوه
 ئهو شه‌ربه‌ته ، ئهو جامه شه‌رابه له‌بی ناوه
 بو (نالی) به تاخیر که خودا بو ئه‌وی داوه

(۸۱)

تا له من ئهو زولفه‌ پی‌ی بۆس و که‌ناری گرتووه
 ناو ده‌م بی شوپه‌ تامی زه‌هری ماری گرتووه (۲)
 نه‌ژده‌های زولفت له ده‌وری گهنجی حوسنت حاریسه
 حلقه حلقه چین به چین سهر تا به خواری گرتووه
 خوش له سهر سینه‌ی سهری هه‌لداوه دوو گۆی سهر به مۆر
 مات و جه‌یراتم که چۆن عه‌رعهر هه‌ناری گرتووه (۳)
 ماهی من ته‌نها مه‌هیکه سهد نوجوومی مه‌حوو کرد
 یاری من ته‌نها گولتیکه سهد هه‌زاری گرتووه

(۱) بۆ دروستی کیشی شیره‌که وشه‌ی « سووتاوه » کورت کراوه‌ته‌وه و کراوه به « سوتاوه » .

(۲) تا له من ئهو شوخه پی‌ی بۆس و که‌ناری گرتووه ناو ده‌م بی شوپه‌ تامی زه‌هری ماری گرتووه

(۳) خوش له سهر سینه‌ی سهری هه‌لداوه دوو گۆی سهر به مۆر مات و جه‌یراتم که عه‌رعهر که‌ی هه‌ناری گرتووه ؟

دامنه‌ی پاکی مهداری دائیره‌ی خامه‌ک نی‌یه
 خوونی مه‌قتوولانه وا دامانی یاری گرتووه
 گهرد و بادی هیجری تو وا عالمی لښ کرده توژ
 نه‌ک دوو چاووم به‌لکو همتا دل غو‌باری گرتووه (۱)
 له‌علی شه‌ککهر باری تو تیراوی ، شه‌ککهر باری‌یه
 لښوی می‌حنه‌ت باری من ین ناوه باری گرتووه (۲)
 ین مو‌حبابا ناو ده‌پژئی گه به فهور و گه به دهور
 چاوی من مودده‌یکه شیوه‌ی ئابشاری گرتووه
 بر جه‌فایه ین وه‌فایه زوود جه‌نگه و دیر سولج
 سهد درینخ و جه‌یفه ته‌بمی یووزگاری گرتووه
 شه‌ربه‌تی عوننابی لښو و شه‌ککهری بانامی چاو
 سه‌روی قهددت راسته ، ئهنوعی سیماری گرتووه
 شه‌می به‌زمی من کهوا سووتاوو زهرده و نه‌شکرپژ
 قمت نریه فهدریک نه‌لښ ږه‌نگی مزاری گرتووه
 مودده‌می زه‌جرم ده‌کات و پیتم ده‌لښ سه‌برت بیښ
 کمر به له‌عنه‌ت ین که عاشق که‌ی قهراری گرتووه
 یادی کانی دمدم و سه‌رچاوه‌یی گۆمی ده‌کا
 به‌کره‌جۆی چاووم هوایی سه‌رچناری گرتووه (۳)
 (نالی) وا دائیم که مه‌شفوولی فیغان و ناله‌یه
 باعیسی هیجرانی یاره دل شه‌راری گرتووه

(۱) گیتژ و لوولی هیجری تو وا عالمی لښ کرده توژ
 نه‌ک دوو چاووم به‌لکو همتا دل غو‌باری گرتووه

(۲) له‌علی شه‌ککهر باری تو تیراوه ، شه‌ککهر باری‌یه
 لښوی می‌حنه‌ت باری من ین ناوه باری گرتووه

(۳) چاوی (نالی) دائیما فرمی‌سکی لښ ده‌پژئته خوار
 وا ده‌زانم هر که شیوه‌ی سه‌رچناری گرتووه

چاوه‌کانم دائیما فرمی‌سکی لښ ده‌پژئته خوار
 که‌س به (نالی) قمت نه‌لښ ږه‌نگی مزاری گرتووه

یادی کانی دمدم و سه‌رچاوه‌یی گهرمی ده‌کا
 به‌کره‌جۆی چاووم هوایی سه‌رچناری گرتووه

گوبونى قەددت لە قوبەى سىنە غونچەى کردووه
 غونچە بەم شیرینی به قەت نەیشە کەر نهى کردووه
 نهخلى بـالـات نـوبـەرە تـازە شـکـۆفـەى کردووه
 تۆ که بۆى شیرت له دەم دى ئەم مەمەت کهى کردووه ؟
 قامەتت نهخلى به شیرە فايقى پەى کردووه
 نهخلى بى نیشى مەمەت شەهدى سپى قەى کردووه
 خۆم به قوربانى سەر و دەسمال و دوگمەى کردووه
 خۆم به قوربانى دوو چاوى پر له سورمەى کردووه (۱)
 سىو وو یوممان پیکهون یا باغەوان وهى کردووه
 سەروى هیناوه له سىو و بهى مۆتوربهى کردووه
 خۆش به هەردوو دەست و دەم گرتوو به تۆخەى کردووه
 کیزب و توهمەت ، ئیفتیرا و بوهتان و تۆبهى کردووه
 بۆ مەمک (نالی) چ منداڵانە وهى وهى کردووه
 گەرچى مووى وهک شیرە بهو شیرە شکۆفەى کردووه

گەرمى و تەپرى بەهارة که بشکۆ کوژایهوه
 بشکۆى گول ئاتەشى به نەسیم بۆ گەشایهوه
 لاله که مەجمەریکه به با خۆش و گەش دەبى
 ناوى که پر خەلووزە به شەونم کوژایهوه (۲)
 گولزارى وا که هەرچى دەمپیکى بوو پیکەنى
 غونچە گوشا که بهعنى گریى دل گرایهوه

(۱) خۆم به قوربانى سەر و دەسمال و دوگمەى کردووه
 وهجەى نوتقى لاله تەئسیری له خامەى کردووه

(۲) لاله که مەجمەریکه به با خۆش و گەش دەبى
 ناوى که پر خەلووزە به شەونم گەشایهوه

غمسلجی که هر له فمرقی به شهر تا ره گئی شه چهر
ووشکی به غهیری سوئی و عاسی نه مایه وه

لهم فهیزی نووره هر چی که وا ناره مردوه
بهم نه فخی سووره هر چی که خاکه ژیا به وه

همنجیری نهو شکوفه که پر بوو له شیری ساف
تیغلی عینب شکوفه ی کسرد و رشایه وه

دایه ی زمین که حامیلی نه بنای مه حشره
هر تو خمیکی تیا که نه مانمت بوو دایه وه

سونبول له بهر رو عوونه تی شمشادی تازه دا
هات و به تعن و دهوره به سهریا شکایه وه (۱)

خهزرا ده لئی زهمینه به چین و خه تایه وه
غهبرا ده لئی سه مایه به شمس و سوهایه وه

بهردوله جووزه بیکی که نه بیوو به غهیری بهرد
دونییا نه وه چ رهنگ و چ بوئیکی دایه وه

غهیری ته ری بی عیشقی حرارهت نوما نه ما
به فریش له سگرد و گهرمی خه جالتهت تووایه وه

هر چاوه بین که ووشک و عمیقی بلندی به
وهک ته بی من به نه زمی خوشی نه غمهزایه وه

ساف و رهوان و نهرمه وه کو زمزمه و فورات
نهک رهنگی نیله به معنی که هاتو گهرایه وه (۲)

---

(۱) سونبول به سر رو عوونه تی شمشادی تازه دا
هات و به تعن و دهوره به سهریا شکایه وه

(۲) ساف و رهوان و نهرمه وه کو زمزمه و فورات
نهک رهنگی نیله به معنی که هات و کرایه وه

سۆفی ریایه خەلووتی بۆنی بههاری کرد
هاته دهرفی له سایه چایه حسایهوه

(نالی) به داوه شیعری دهقیقی خهیالی شیعر(۱)
بۆ ئهوه کهسه که شاعیره سهد داوی نایهوه

(٨٤)

موشه خخهس لهشگری خهتتی له سهه تهسخیری بالابه
که تورهی میری میرانم نیشانهی سهبتی توغرایه

خوسووسهن هیندوویی خهتتی بهیازی روویی مهحموودم
له مولکی رۆمدا ئیستتهش خهلیفهی شاری بهغدايه

له بازاری مهحهبهتدا ههدیه و توحفهیی میران
له بۆ خورشیدی تابانم پیالهی شوخی مینایه

به کتیی نهجده ، ئیستاکه وهکیلی قهیس مال ویران
منم مهجنوون و زنجیرم گریی گیسوویی لهیلایه

کلای فهخر و تهعزیم گهیشه چهرخه ئهتلهس پهنگ
که بیستم قهلبی میرانم له سهه مهملووکسی ئاغایه(۲)

له دونیا جهنهتی باقی تهلاری شاهیه ساقی
(جهیبه) تورهیی تهوقی ملی شیرین و عهزرایه

نیشانهی فهخره بۆ من گهر به سهه پیم نهک به پین ئههما
به مهرگی تو قهسهه شاهم عوزد مهسمووعه سهرمایه

---

(۱) (نالی) به داوه شیعری دهقیقی خهیالی شیعر

بۆ ئهوه کهسه که شاعیره سهد داوی نایهوه

(۲) کلای فهخر و تهعزیم گهیشه چهتری ئهتلهس پهنگ

که بیستم قهلبی میرانم له سهه مهملووکسی ئاغایه

به حهققى تارى كاكۆلى سهرابا لوولى نمو شوخه
نهگر چى بهشمه نهما دل له توردهى زولفى سهودايه
موحهققهق مهشرهبي (نالى) له شيعرا ههروهكو خاكى
خهياالى كوردويه بهيتى سهرابا زولفى دوو تايه(۱)

(۸۵)

سهرمایهبي سهودا كه دهليين زولفى دوو تايه
ههه پيچيش و تاييكي سههه ناشووبي تايه
بيسه به دلهم شيفته بو شيفته چاكه
بيخه مالم نهو قهيدنه به ديوانه رهوايه
خاكى دهركهت مهسكهنى سهههه سالههه شايههه
جاري له دهى توو بيبييم سهههه به وهفايه
زولفت سهههههه دل به عوزارت كه دهسووتى
سووچى شهوه گهر قاتيلى پهروانه چرايه(۲)

(نالى) كه ويقارى نيه به بين باكه له خهلقى
سووفى كه سولووكيكى ههيه عوجب و ريبايه

---

(۱) موحهققهق مهشرهبي (نالى) له شيعرا ههروهكو خاكى
خهياالى كوردويه بهيتى سهرابا زولفى دوو تايه

* ● *

موحهققهق مهشرهبي (نالى) له شيعرا ههروهكو خاكى
خهياالى كوردويه بهيتى سهرابا زولفى دوو تايه

(۲) زولفت سهههههه دل به عوزارت كه دهسووتى
سووچى شهوه وا قاتيلى پهروانه چرايه

(۸۶)

بیستم له هموو لایه ، مهیلی شهړ و دهغوايه
سهودا له سهرمدایه ، بکام چ له غوغایه
فهرمووی به موژهی مهستی ، نازانهوو تهر دهستی
سادهی له دلی سستی ، تیری به تمهنایه
چهرخی چهپی گهردوونه ، راست و چهپی چمند دوونه
بن چاکه چ بن چوونه ، راستی له چهپی نایه
پیتم گوت : مه که چاکه چاکم ، پیش خزمهتی زور چاکم
فهرمووی : به سهری گاکم ، داغت له دلمدایه
زاهید مه که منعی دل ، بو تو نییه وهستی گول
خاکت به سهر نهی غافل ، کهوتوو به چ سهودایه
(نالی) که ویقاری نییه بن بکام له خهلقی
مهلوومه که سهری تو ، مهشهوره له دونیایه

(۸۷)

سهری زولفت که رشتهی عومری خدری نیوه ههودایه
چ ههوداییکه هر حلقهی دوو سهد زنجیری سهودایه
بروت تیغیکه وهسمهی سهیقلی مهسلول و موکاره
که عیشوهی جهوهره رهز و نیشارهی ناو و مهودایه
به نهشهی سستی یو مهستی وهما مهستور و مهخمووره
نزانم (۱) خو له چاووتدایه یا چاووت له خهودایه (۲)

(۱) بو دروستی کیشی شیعره که وشهی « نازانم » کورت کراوه تهره و
کراوه به « نزانم » یا « نهزانم » ، لیره دا دهستکاری کردنیکی به چی
کراوه به تاییه تی وشهی « نازانم » ی شیهی کرمانجی خوارووی
زمانی کوردی له شیهی کرمانجی سهروودا « نزانم » ه .

(۲) به نهشهی سستی یو مهستی وهما سهرمهست و مهخمووره
نزانم خو له چاووتدایه یا چاووت له خهوا یه

له سایه‌ی کوفری زولفت دل فهنا فیننووری ئیمانہ
 مه‌لین زولمعت خه‌راپه وه‌سلی په‌روانه له شه‌ودایه (۱)
 هه‌ناسه‌م زولفه‌که‌ی لادا و مه‌یلکی نه‌کرد چاوی
 نه‌سیم نه‌نگوت و شه‌و رابرد و نیرگس هه‌ر له خه‌ودایه (۲)
 له ده‌وری تۆبه‌ نه‌ی خورشیدی پرتو به‌خشی شه‌و گه‌ردان
 که (نالی) وا له حالاتی مه‌حافی ماهی نه‌ودایه (۳)

(۸۸)

ئه‌للا ئه‌للا که چ عقل و چ که‌مالیکی هه‌یه
 له‌گه‌ل ئه‌و عقل و که‌ماله چ جه‌مالیکی هه‌یه
 دل رفینیکه له بو وه‌سفی سه‌راپای قه‌دی ئه‌و
 واجیبه مه‌ذحی بکا هه‌ر چی که مالیکی هه‌یه
 نه‌هلی ئه‌م شاره هه‌موو نوکه‌ر و نه‌تباعی ئه‌وون
 یووسفی میسه‌ره عه‌جیب جاه و جه‌لالیکی هه‌یه
 گه‌ر خه‌یالی ده‌هه‌نی بینمه ئیو ئه‌م غه‌زله
 دین ده‌لین ئه‌م غه‌زله وورده خه‌یالیکی هه‌یه
 خه‌تی سه‌بزی له که‌ناری له‌بی ، (نالی) هه‌ر وه‌ک
 خه‌ری زینده له سه‌ری چاهه زولالیکی هه‌یه

-
- (۱) له سایه‌ی چاره‌کانست دل فهنا فیننووری ئیمانہ
 وه‌کو روژ ئاشکاره وه‌سلی په‌روانه له شه‌ودایه
 (۲) هه‌ناسه‌م زولفه‌که‌ی لابرده و مه‌یلکی نه‌کرد چاوی
 نه‌سیم نه‌نگوت و شه‌و رابرد و نیرگس هه‌ر له خه‌ودایه
 (۳) له ده‌وری تۆبه‌ نه‌ی خورشیدی پرتو به‌خشی شه‌و گه‌ردان
 که (نالی) وا له حالاتی مه‌حافی ماهی نه‌ودایه

- عاشقی بے دل دهنالنج مهیلی گریانی ههیه
 بئشکه ههوره تریشقه تاوه بارانی ههیه(۱)
- چاوی من دهمدم ده ریژی ئاوی ساف و خوئی گمش
 دا بلین دهریایی عوممان دورر و مهرجانی ههیه(۲)
- روومتهی وا داده پۆشی ئهو به پیچی زولفه کهی
 دا به ریژی پیی بلین شهمعی شه بستانی ههیه(۳)
- ناسمانی حوسنی مه جوویم به ئه برۆ و زولف و یوو
 دوو هیلال و دوو شهوو دوو ماهی تابانی ههیه
- ئبو و سینتهت ههردوو یان بۆ من به دهرخه دا بلیم
 لهلی پوممانی ههیه یا لهل و پوممانی ههیه(۴)
- وه حوشی به لیمان له بهر تهعنه ی ره قیبی سه گه سیفته
 راسته ههردووی رووحن بۆ وه سواسه شه بیتانی ههیه(۵)

- (۱) عاشقی بے دل دهنالنج مهیلی گریانی ههیه
 بئشکه ههوره تریشقه تاوی بارانی ههیه
- (۲) چاوی من دهمدم ده ریژی ئاوی ساف و خوئی گمش
 تا بلین دهریایی عوممان دورر و مهرجانی ههیه
- (۳) روومتهی خوئی داده پۆشی ئهو به پیچی زولفه کهی
 تا به ریژی پیی بلین شهمعی شه بستانی ههیه
- (۴) یا لهبی یا سینتهتی ههردوو به دهرخه تا بلیم
 لهلی پوممانی ههیه یا لهل و پوممانی ههیه

- بهرچه می روو داده پۆشی پیچی زولفی پیچهیه
 تا به ریژی پیی بلین شهمعی شه بستانی ههیه
- (۵) وه حوشی به لیمان له بهر تهعنه ی ره قیبی سه گه پدەر
 راسته ههردووی ئینسانه بۆ وه سواسه شه بیتانی ههیه

دل موشه بيهك بوو له بهر نيشان و نيشانی موژت
 حهيفه قوربان ناخر ئەم نيشانه نيشانی ههيه
 له حزه يتك و له محه يتك چاووم به چاوی ناکهوی
 کن ده لئ و وحشی غه زاله مه یلی نيشانی ههيه (۱)
 تو ئەگەر هستی له جی راوهستی دههری و کافریش
 دین ده لئین بی شک قیامت راسته ههستانی ههيه
 فارس و کورد و عه رهب هه رسیتم به ده فتمه گر توه
 (نالی) ئەمرۆ حاکی سئ مولکه دیوانی ههيه (۲)

(۹۰)

بهرگی دنیا هینده کورت و کۆته و بازاری به
 چونکه ناگانه گونی دیوانه که ی لسی عاری به
 من له بی بهرگی محم پرسى که بۆچ یووتی ؟ گوتی :
 یا رهیبی شیت بى ئەگەر شادبم به بهرگی عاری به
 خیله تی ته شریفی هه کس بی چیه غه یری که فهن
 هه نهوه هه م فاخیره بۆ ناخیرهت به کجاری به
 کونجی راحت تاجی عیززهت خاریجی مەعمووری به
 کوندبوو هه بانگه بانگ و هودهودیش هاواری به
 پۆست به کۆلی عامیری وابوو به کتوی بوخته بوو
 جهوتی سه رکتیوان گه لئ چاتر له تالی شاری به (۳)

-
- (۱) له محه يتك نهك له حزه يتك چاووم به چاوی ناکهوی
 کن ده لئ و وحشی غه زاله مه یلی نيشانی ههيه
 (۲) فارس و کورد و عه رهب هه رسیتم به ده فتمه گر توه
 (نالی) ئەمرۆ حاکی سئ شه ره دیوانی ههيه
 (۳) پۆست به کۆلی عامیری فەرمووی که وا بۆ بوخته بوون
 جهوتی سه رکتیوان گه لئ چاتر له تالی شاری به

قوش قوشی راوی نهبی مورغی کولانه و ناخوره
سهگ سهگی تازی نهبی کادینی بو نهباری به
فهرقی کوساران له پاساران دهزانی وهک چیره ؟
وهک عزیززی باز و وهک بی جورمه تی پاساری به
سههمن تا جههه نشین بی کون و زهردی خهلوته
قهوسی تا چیلله گوزین بی هر نهسیری خواری به (۱)
نزمی (نالی) رهنگه هر کس بی بی بی بیگانه گو
چونکه نزمی ساف و وورده هر وهکو مرواری به (۲)

(۹۱)

بیدی مهجنوونه ووجودم له ههموو بهر بهری به
نه کسهج مونتفهیمی بهک بهری یا سیبهری به (۳)
چیت له کاکولی سهر و مووی میان داوه که مو
ههموو هر ههم و بهریشانی بو دهردی سهری به
بهریا باری تهکالیف و روسوومی خهلقی
چ دهکیشی نههه باریکه علاوهی کهری به
موتنهین خاتیر و نههمن مههه ههرگیز له شهری
نهفسی نههماره ، که نهه ماره لهگهل تو شهری به
لومه بی (نالی) بی دیوانه مهکن نهی عوقه لا
موده تیگه که زهدهی له تمه بی دهستی بهری به

-
- (۱) سههمن تا جههه نشین بی گونه زهردی خهلوته
قهوسی تا چیلله گوزین بی هر نهسیری خواری به
- (۲) نوسحی (نالی) رهنگه هر کس بی بی بی بیگانه گو
چونکه نزمی ساف و وورده هر وهکو مرواری به
- (۳) بیدی مهجنوونه ووجودم له ههموو بهر بهری به
نه کسهج مونتفهیمی دوو بهری یا سیبهری به

(۹۲)

ئەو كەسەى دىنى ئەتۆ نوورى دل و ئىمانىيە
يوو بە زولفت دامەپۆشە يەئنى كافرىستانىيە
دل كەوا ھەم قاسىيە ھەم عاسىيە دوورە لە تۆ
موزەجىر نابىن كە حويىي تۆ لە قاسى دانىيە
تۆت لە ئاوازەى سرىشكى من گرانى گوارەيە
غافلى لەم دورى بەحرەين و عەقىقى كانىيە
يوومەتت شەمى شەوى قەدرە دىم پەروانەيە
نەحرى مینای پۆزى عیدە يووحەكەم قوربانىيە
خۆنى سرفە پىي سەرى دەستى حەنايى كردووە
رەنگى دەست و سەر نىيە رەنگى سەرى دەستانىيە(۱)
دوور لە تۆ (نالى) سەگىكە بى وەفایە ھەرزەگۆ
بۆچى بانگى ناكەى ئەم كەلبە كە نانى نانىيە

(۹۳)

ئاخ لەگەل ئىمە (حەبىبە) سەرى پەيوەندى نىيە
نەيشەكەر قەدەدە بلا بەندى ھەبە و قەندى نىيە
عادەتتىكى ھەبە ھەرگىز لە كەسى ناپرسى
زالمتكى وەبە قەت خەوفى خوداوەندى نىيە
دائىما دەرەقەى من سەر كە فرۆشە بە بىرەو
دەرەقەى غەبرى ئەمن غەبرى شەكەر خەندى نىيە
خانەقاش ھەر وەكو مەبخانە كە ھەر ئاوا بى
مەجلىستكى ھەبە ئەمما گەپ و گۆيەندى نىيە

---

(۱) خۆنى سرفە پىي سەرو دەستى حەنايى كردووە
رەنگى دەست و سەر نىيە رەنگى سەرى دەستانىيە

واقعا خانقا خوش زمزمه بیکی تبتدایه
 هم بلا قندی هیه ، کندی هیه ، رندی نییه
 دولبریکم هیه مشهوره به بی همتایی
 بپشک و شوبه خودا شاهیده مانندی نییه
 نهلی دنیایی له بهر حیرس و تمهع هوشیارن
 به خوسووسی بگریزی هست و خیره مدندی نییه
 مدرسه مهجسهیه ، مبعسهی پر وهسوهیه
 کسی تبتدا هیه نمما خوش و خورسندی نییه (۱)
 تالیسی راهی حجازم له موخالیف هلندن
 بچ نهوا قلبی حزینم قهوتی بهندی نییه
 شیعره کانم که جیگر گۆشی منن دهره دهرن
 دلی (نالی) چ رهقه قمت غمی فرزندنی نییه

(ی)

(۹۴)

نهی قلمهیی ماهم که دهلی نیی بوری بوری
 وهی قوللهیی دوری که دهلی نیی قامهتی عوجی
 وهک قافی زوی قابیلی نیکمال و تهره قتی
 وهک بوری سهما لایقی نیقبال و عوروجی (۲)
 نهی ناووی نادیده به تهنسیری کمینی
 یا گوهیری تهسافی بو یا قوتی دوروجی

-
- (۱) مدرسه مهجسهیه ، مبعسهی پر وهسوهیه
 کسی تبتدا هیه نمما دلی خورسندی نییه
 (۲) وهک قافی زهمن قابیلی نیکمال و تهره قتی
 وهک بوری فهلهک لایقی نیقبال و عوروجی

ٻو مهجيس و ياري سبهبي شوق و سراجي
 ٻو راو و سوواري علمي زين و سوووجي
 سد حيفه له ٻو كهعبي حوسنت كه به سهربا
 نهجاشي خعت هاتووه تهذيبكه خورووجي (۱)
 هر چنده دهكمن قهتي سمريت دي يهوه نهى موو
 وهك هينوووي سحجاري مهجوسى چ له جووجي
 تهلبيسى رهقبت چي بهيان كم به مقامات
 مشهوره حيكاياتي نهبوو زهيدى سوووجي
 معلومه لهوى راز و نيازى دلى (نالى)
 (اذ حل بقلبي وب! سراره نوچي)

(۹۵)

گهر بازي نهزهر بازي ، لهم راوو شكارهت چي
 ٻو ياري يو دهسبازي ، لهم دست و نيگارهت چي
 گهردهن كه چي زولفي بووي ، سا دل مهده بهر موژگان
 وا خوت له تهناف داوه ، ئيتر له قهنارهت چي (۲)
 نهو چاوه كه ههلديني ، سد عمر بهده دهنوٽي
 هر رووجه كه بستيني ، لهم عمرى دووبارهت چي
 گهنجينه بي نيو سينه ، ژهنگينه به سد كينه
 نهى له ككهى ئاينه ، يارهبي به غارهت چي

(۱) سد حيفه له ٻو كهعبي حوسنت كه به سهربا
 بو تخانهبي خعت هاتووه تهذيبكه خورووجي

(۲) گهردهن كه چي زولفي بووي ، سا دل مهده بهر موژگان
 وا خوت له تهناف داوه ، ئيتر له قهنارهت چي

(۹۷)

ساقی وهره مه‌بخانه که تو کونه ره‌فیقی
گهر مایلی ته‌وقی حهره‌م و به‌یتی عه‌تیقی (۱)
یه‌ک ره‌نگم و بچ‌ره‌نگم و ره‌نگین به هم‌موو ره‌نگ
به‌م ره‌نگه ده‌بچ ره‌نگ ره‌زی عیشقی حه‌تیقی (۲)
مرواری بی نه‌شکم وه‌کو یاقووتی ره‌وانه
ساقی بده لهو له‌عله شه‌رایتیکی عه‌تیقی
دائیم له حه‌زردا سه‌فهری به له وه‌ته‌ندا
غوربه‌ت کمش و مه‌جزوون به نه‌گهر نه‌هلی ته‌ریقی
خه‌لقی که هم‌موو کووده‌کن و به‌سته زمان
با باین و له (نالی) بیهن شیعری سه‌لیقی (۳)

(۹۸)

به‌ریقه‌لبه‌سهر له به‌رقی ته‌له‌تلوئی له‌نالی
خه‌سه‌فه‌لقه‌مهر له ئیشراق قیامه‌تی جه‌مالی (۴)
نی‌یه مه‌ردومی چ دیده ، نی‌یه دیده‌یی چ مه‌ردوم
له فورووعی خه‌ددی فارغ له خه‌یالی خالی خالی

-
- (۱) ساقی وهره مه‌بخانه‌یی دل کونه ره‌حیتی
گهر مایلی ته‌وقی حهره‌م و به‌یتی عه‌تیقی
(۲) یه‌ک ره‌نگم و بچ‌ره‌نگم و ره‌نگین به هم‌موو ره‌نگ
به‌م ره‌نگه ده‌بچ ره‌نگ ره‌زی عیشقی حه‌تیقی
(۳) خه‌لقی که توفه‌یلین و هم‌موو به‌سته زمان
با باین و له (نالی) بیهن شیعری سه‌لیقی
(۴) به‌ریقه‌لبه‌سهر له به‌رقی ته‌له‌تلوئی له‌نالی
خه‌سه‌فه‌لقه‌مهر له شه‌وقی قیامه‌تی جه‌مالی

سەرى ھەر دوو كۆلى داخۆ تۆلى نەوبەھارە ياخۆ
 تەرەفى نەھارە زولفى زولفون مینەللەيالى
 يەمى ديدە پر لە مەرجان و لە يەشمى ئاودارە
 شەوہە شەبىھى زولفى سىياھترە لە خالى
 بە مەلاھەتى تەكەلوم ھەموو زەمزەم و مەليحي
 بە سەباحەتى تەبەسسوم ھەموو كەوسەر و زولالى
 نەزەرم پرە لە نوورى شەو پۆزى تەلمەتى تۆ
 كە بە پوو شوغاعى شەمسى بە برۆ خەمى ھىلالى
 پوخی تۆ گۆتیکە سەد وەك ھەزارى عاشق ئەمما
 لە ھەموو چەمەن ديارە بە ئوسوولى نالە (نالى)

(۹۹)

بنوارە نەوبەھار و فوتووحاتى گۆلشەنى
 گۆل زارى كەردەوہ لە دەمى غونچە پى كەنى
 لەم پارچە لۆكە ھەورە بە قەد پووى ھەموو زەوى
 بەم رايەلە قەدىفەيى سەوزى عەجەب تەنى (۱)
 بۆرچى درەختى سەوزى بۆندە وەك ئاسمان
 پىتوہى شەكۆفە ھەر وەكو نەجمن بە رەوشەنى (۲)
 بەزمى ھەزارە ، قەل فرى ئەغيارە دەورى گۆل
 سۆفى برۆ مەبە بە دىك تۆ لە ئيمە نى (۳)

-
- (۱) بەم پارچە لۆكە ھەورە بە قەد پووى ھەموو زەوى
 بەم رايەلە قەدىفەيى سەوزى عەجەب تەنى
 (۲) بۆرچى درەخت سەوز و بۆندە وەك ئاسمان
 پىتوہى شەكۆفە ھەر وەكو نەجمن بە رەوشەنى
 (۳) بەزمى ھەزارە ، قەل فرى ئەغيارە دەورى گۆل
 سۆفى برۆ مەبە بە دەرەك تۆ لە ئيمە نى

هر داره بهرگز و هر گوتنه رهنگی خهلاتی به
 هر جوودی نهوبه هاره که عالم ده کا غهنی
 دیسان له بگره بهردهیی گوتلچین و باغهوان
 بلبیل کهناری گرت و دلی غونچه راجهنی
 خارایی سهوز و شینی له بهر کردووه جهبل
 داوینسی وهرده سوورکه به دستم به دامهنی (۱)
 وادی بووه به وادی پر نووری تووری نار
 نعلهین له بی فری بهه (نالی) به نیمهنی

(۱۰۰)

موساوی وهک بهک و لوولن له هردوو لاهه زولفهینی
 نمونهی عهکسی حهرفی میم و نوون و واوه زولفهینی
 به داوه گرژ و خاوه بهعنی نالوژاوه زولفهینی
 دوو تان و دوو سیان و شیوه کهی شیواوه زولفهینی
 بهریشان و شکسته و سهرنگوون داماره زولفهینی
 تومهز بادی سهبای چین و خهتای لی داوه زولفهینی (۲)
 له جیی پواتهوو گهردهنلخی داناوه زولفهینی
 که وهک نهژدهر له بیوو گهردهنی نالاهه زولفهینی

---

(۱) خارایی سهوزو شینی له بهر کردووه جهبل
 داوینسی وهرده سوورکه به دستم به دامهنی

* ● *

خارایی سهوز و شینی له بهر کردووه جهبل
 داوینسی وهردی سووره که دستم به دامهنی
 بهریشان و شکسته و سهرنگوون داماره زولفهینی (۲)
 تومهز بادی سهبای چین و خوتهن لی داوه زولفهینی

دوو جادوو ماری مهغزی نادهمی خواری قهرار داوه
 له سهر شانی وهکو زهححاك و ناوی ناوه زولفهینی
 به تورده ورك بهری تاووس به گهردهن ناهووه بهمنی
 له سهر ناهوویی گهردهن همر دوو حهلقهی چاوه زولفهینی
 به زاهیر زولمهت و دووده به باتین نوور و تاریکی
 به عوود و عنبر و موشکی خهتای بهرداوه زولفهینی
 شكهنجهی تاری پر موشکی تهتاره و تاره نهما نو
 دوو تا ، همر تایه باریسکی له عنبر ناوه زولفهینی
 وهکو دوودی سییاه و ناهی (نالی) نهه رهقیبانه
 له سهر تاپای له بهرگی مهرگ و ماتهم ناوه زولفهینی

(۱۰۱)

گول که یاغی و دم دپاو بوو کهوته لافی رهنک و بوی
 باغوان گوی گرت و دای هینا به دهستی بهسته بوی
 رهنگی زهرد و شووری خوف و خهجهت و ناوی حهیبی
 وا تکا و نهرجوو دهکا عهفوی بکا وهك عهبدی خوی (۱)
 چونکه بونی بی وهفایی و ناز و شوخی لی دههات
 ناردی به بازاری ریسوایی که بیدن سفت و سووی
 دهس به دهس چوو تا گهشته دهستی عهتاری سهفیه
 نایه سهر نار و عهزایی رووحی داو شوستو شووی
 چونکه مهنشووری گولهندهمی به نامی خوی دهوی
 یار نهگهر لهو یاغی یانه کس بمینن عاره بوی
 مهه به شهو ههلدی پنهنا دهگریت و دنوینن به رۆژ
 نا بگاته سرری پیچی بهرچهم و سهفنی بروی

(۱) رهنگی زهرد و سووی خوف و خهجهت و ناوی حهیبی
 وا تکا و نهرجوو دهکا عهفوی بکا وهك عهبدی خوی

گەر بلیتم : شەمسی ، دەلتی : ئەو خۆشڕەوی بێن پەردەییە
 وەر بلیتم : سەروی ، دەلتی : ئەی ئەحمەقە کوا گفتوگۆی (۱)
 دیدەوو دل ھەر دوویان جۆبار و جۆبای قەددی تۆن
 سەروی دلجۆی عەرەمرە دلجۆی ئەمامی دیدە جۆی
 چونکە باوکی میسری بە ، دایکی جەبەش بوو مایە بەین
 پۆژ و شەو کافوور و موشکی روو گەنم خال دەنگە جۆی
 من گۆتم : سەروی قەددت مەوزوونە ئەو تەبەم ھەبە
 ئەو گۆتی : (نالی) بە میزابی کینایە تەمان دەشۆی

(۱۰۲)

وەرە ساقی بە شینی مەزھەبی دەی
 ئەوا فەرشی جەباتی خۆم دەگەم تەی (۲)
 دەزانی خەو دەچیتە جۆی غەربان
 بە مەرگی خۆت ئەگەر چاوان سیا کە
 گە ناکەم ئەوەندە دەنگە جۆی
 ئەگەر کەللەئە سەرشم پەر لە کا کە
 ھەموو وەقتەم دوغایە داخۆ کە ی بێی
 بە تیریگم شەھیدی کەربەلا کە ی (۳)

- (۱) گەر بلیتم : شەمسی ، دەلتی : ئەو خۆشڕەوی بێن پەردەییە
 وەر بلیتم : سەروی ، دەلتی : ئەو ئەحمەقە کوا گفتو گۆی ؟
 قافیەئە نیوہ دێری یەگەم و نیوہ دێری دووہمی ئەم دێرە شیعەرە لەگەل
 قافیەئە گشتی غەزەلە کە کە « اکە ی » یە پێک ناکەوئە ، بەھیبج
 جۆرئیکیش ئەمە غەزەلە کەئە لە رووی ھونەری بەوہ نزم نەکردووہ .
 وەرە ساقی بە شین و نەدب و واوہی
 ئەوا فەرشی جەباتی خۆم دەگەم تە ی
 (۳) ھەموو قەستەم دوغایە داخۆ کە ی بێی
 بە تیریگم شەھیدی کەربەلا کە ی

چ خوشه من وهكو تاژي بنووزم
نهتوش هر وهك غمزاله‌ي بهر هه‌پراكه‌ي
به حسره‌ت عومري من به‌كباره فهوتا
مه‌گهر عومري دوو باره‌م پي عه‌تا كه‌ي

(۱۰۳)

بيحه‌مديللا دوو چاوي يارم توخه‌ي
به بن مه‌ي مه‌سته بن مه‌ي مه‌سته بن مه‌ي
له بوستاني نيره‌مدا قه‌ت نيه وهك
شه‌مامه‌ي وهك شه‌مامه‌ي وهك شه‌مامه‌ي
شه‌وي هيچر و به‌قاي عومري ره‌قيبم
خودا ته‌ي بن خودا ته‌ي بن خودا ته‌ي
ومره موتريب به كوري چاوي نه‌غيار
سه‌دای نه‌ي ده‌ي سه‌دای نه‌ي ده‌ي سه‌دای نه‌ي
له دووري نازه‌نينم رهنك زهردم
وهكو به‌ي هر وهكو به‌ي هر وهكو به‌ي
له نه‌هره‌يني دوو چاووم نه‌شكي خونين
په‌يا به‌ي دي په‌يا به‌ي دي په‌يا به‌ي
گوتی : (نالی) نه‌تو بمره نه‌من ديم
خودا كه‌ي بن خودا كه‌ي بن خودا كه‌ي (۱)

---

(۱) گوت : (نالی) نه‌تو بمره نه‌من ديم
خودا كه‌ي دي خودا كه‌ي دي خودا كه‌ي

دهروونی ایبارباشا اره زووری وه بهردیبهی
 که فرمیسیکی گهرمین نیلا ناوی سهردیبهی (۱)
 تهرا وهردهتهن قروتهن وه جووتهن وه سایقهن
 فهیا قووتهتی مین جروتیهی سومه فهردیهی
 تهرا عینه تهله بدانی مین خاکر خولیهی
 تهرا مهنده له لئه هوراقی مین توژ و گهردیبهی
 تهرا دهشتهتهن بیارهردی کانهت بههشتهتهن
 نهرا رهردی بارانون علاوه خاگ و بهردیهی
 شهزانی سلیمانی ، سهبای پیرمه سووره کهی
 کهزانی قهره داغ و ههوا ی داری زهردیبهی (۲)
 که نه ننه که ناره نه زیهی ناسمانه هر
 له به زیهی دووری وه سه زیهی عهردیبهی
 نهما سهوچنارون عهینرن جاری بهتون لهو
 نهما تانجه رهۆ شه سابه مهجنرونه ههردیبهی
 فه باغاتوهو داغاتو جهرگیلشه قاییقی
 فهوا ده زدهتی مین خاری خارین لیوهردیبهی (۳)

(۱) زمانی ئەم شیعره زمانیکی تیکه لاوی کوردی و عهره بی به ، نهوی
 ناشکر شه نهویه که ئەم دوو زمانه له بنچ و بناوان و بنیادی دهستووری
 زمان ، وهک ناسمان و پیمان له به کتری دوورن ، جگه له وهی له ژبانی
 کۆمه لایه تیشد. زمانیک دروست نه بووه که له کوردی و عهره بی پیک
 هاتبی و خهکی قسهی پیکهن و پیکهنوسن . بهلام نه گهر ناو پیک له
 هندی زمانانی گیتی بده نه وه ده بین زمانی وا هه به له ووشه و پسته و
 فۆنیتیکی جیباوازی شیوه و دهستووری زمانی دوو زمان یا زیاتر
 پیک هاتوره .

(۲) شهزانی سلیمانی ، سهبای پیرمه سووره کهی
 کهزانی قهره داغ و ههوا ی داره زهردیبهی

(۳) فه باغاتوهو داغاتو جهرگیلشه قاییقی
 فهوا دهروونی مین خاری خارین لیوهردیبهی

وهكهم ناله (نالی) مهن شهفا ساقیانیهی
 شیفا همل شهفا مهن ناله (نالی) بیدمردیهی
 دَرَوْنِی لِیَسْدَارِ الشَّارِزُورِ وَبَسْرَدِه
 كَفَرْمِیْسَكِ كَرْمِ اِلَیْ اَوْ سَكْرَدِه (۱)
 تَرِی وَرْدَه قَوْتَا وَجَوْتَا وَسَاقِیَا
 فِیَا قَوْتِی مِنْ جَوْتِه ثُمَّ فَكْرَدِه
 تَرِی عِیْنَه الْاَبْدَانِ مِنْ خَاكُو خَوْلِه
 تَرِی مَتَدَلِ الْاَوْرَاقِ مِنْ تَوَزِ وَكْرَدِه
 تَرِی دَشْتَه بِالْوَرْدِ كَاثَتْ بِهَشِیْتَه
 تَمُ الْوَرْدِ بَارَانِ عَلَی خَاكِ وَبَسْرَدِه
 شَوَانِی (سَلِیْمَانِی) صَبَای (پِرْمَسُورَه كَتِی)
 كَوَانِی (قَرَه طَاغِ) وَهَوَای (دَارَزَرْدِه) (۲)
 كَاَنْ كَنَارَ اَرْضِیْهِ اَسْمَاثَه
 لَبْرَزِیْ وَدَوْرِی ، وَسَبْزِیْ عَسْرَدِه
 اَمَّا سَكْرُچِنَارَ عِیْنِی جَارِیَه لَه
 اَمَّا تَانْجِرُو قَدِ صَارَ مَجْنُونَ هَسْرَدِه
 فَبَاغَاثِه دَاغَاتِ جَرْمِ الشَّقَایِقِ
 فَوَا دَرَدَسِی مِنْ خَارِ خَارِ لِیَوْرَدِه (۳)
 وَكَمْ نَالَه نَالِی مِنْ شِیْفَا سَاقِیَانِه
 شِیْفَا هَلْ شِیْفَا مِنْ نَالِ (نَالِی) بِدَرَدِه

(۱) له بهر نهوهی ئەم شیعره به زمانیکی تیکه لاری کوردی و عه‌ره‌بی نووسراوده، وامان به باش زانی که به نيملاي عه‌ره‌بی و ژيرو زه‌به‌ری عه‌ره‌بی به‌وه بينووسینه‌وه .

(۲) شَوَانِی (سَلِیْمَانِی) صَبَای (پِرْمَسُورَه كَتِی)
 كَوَانِی (قَرَه طَاغِ) وَهَوَای (دَارَزَرْدِه) ه

(۳) فَبَاغَاثِه دَاغَاتِ جَرْمِ الشَّقَایِقِ
 فَوَا دَرَدَسِی مِنْ خَارِ خَارِ لِیَوْرَدِه

حەریقی زیقی هیجرانم نەسیمی سووچەدم با بێن
 ئەگەر یووچی منت باقی دەوی ساقی مەیی نا بێن
 ئە وەسلای تو زیاتر خەوفناکم نەك لە هیجرانت
 بە میسلی شەمع و پەروانە بەلێ عاشق دەبێن وا بێن
 نێ یە دەخلم بە شانامە و مەسافی غەیری ئەم نوکتە
 کە کوشتەیی بەندی تۆیە هەر کەسێ نازاد و نازا بێن
 کەسێ پشستانی بالانە حەریفی ئال و والانە
 کە شوبهیی کاکۆلی ژوولیدە سەرگەردان و سەودا بێن
 فیدای تەشریفی رێگەت بێن خەراجاتی خەزینەیی دل
 نیساری تۆزی بەر پیت بێن لە چاودا قەترە گەر ما بێن
 مەگەر هەر یاری نەقشینم بپیتە نەقشەبەندی دل
 کە نەقشی رەنگی غەیری ئەو بە ناوی دیدە شۆرا بێن
 سوووتت باعیسی نەفیی منە وەك لامی زولفەینت
 لە هەر دوو لا قەدەت بگرتتە ناو وەك لام ئەلف لا بێن (۱)
 گەهێن ناھوو رەووش شاھی ، گەهێن لوتلوو مەنیش ماھی
 بلا با سینە سەحرا بێن ، بلا با دیدە دەریا بێن
 کەمەندی زولفی دوو لانە ، لە بۆ گەبر و موسولمانە
 دەگیشی بێن موحابانە ، چ لەم لا بێن چ لەو لا بێن
 ئە عەکسی زاتی بێن رەنگت هەتا کە ی دیدە رەنگین بێن
 جونوونی لەیل و مەیلی نەقشەبەندی عەکسی ئەسما بێن (۲)
 لەئالی ئەشکی (نالی) بێن کەسە غەلتانی نێو خاکە
 مەگەر سەمعی قەبوولت موشتەری لوتلوئی لالا بێن

(۱) ووجوودت باعیسی نەفیی منە وەك لامی زولفەینت
 لە هەر دوو لا قەدەت بگرتتە ناو وەك لام ئەلف لا بێن

(۲) لە عەکسی زاتی بێن رەنگت هەتا کە ی دیدە رەنگین بێن
 جونوونی لەیل و کەیلی نەقشەبەندی عەکسی ئەسما بێن

(۱۰۶)

خوشا رهندهی له دنیا بن موبالات و موجهرده بن
به رۆژ زیندهی جماعت بن به شهو مات و موجهرده بن
به سووردت جیاوهتی و غمرقی ، علایق ههر وه کر خه لقی
به مهنا خه لره تی و مهستی ، موناچات و موجهرده بن
نه گهر عالم بیته خیاه تی ته شریفی سهر تا پای
ووچوودی بن ووچوودی بن موبهات و موجهرده بن
به زاهر ناووسی رهنگین سیفاتی تیه عمله تناهی
به باتین قهری بی خاکستهری زات و موجهرده بن
نه گهر ته کیه و نه گهر شیخه هه مرو داوی علایق بوون
بلا (نالی) بچی مهستی خرابات و موجهرده بن

(۱۰۷)

له چاوی روودبارم نووری دیتن وه قنه تاری بن
نه پیش با ماجهرای هیجرانی (نووری روودباری) بن (۱)
چ میعمار له بو ته عیری که بهی دل ده چیتسه حج
خودا یار و مهده کار و نیگه هدرای عهاری بن

(۱) وه کو له ناوه رۆکی شیعره که ده رده که وی یادیکی دآسۆزانهی شاعیره
به رامبه رهاویری بیتی که ناوی « نووری » بووه و خه لکی شاری روودباری
ناوچهی مازنده رن بووه . له وانیه نووری هاتبته وولاتی شاره زوورو
سلیمانوی به کتری یان ناسیبی و بیکه وه چوبنه وولاتی شامو حیجازو
له وی له به کتری جیا بووبنه وه ، یا له حج به کتری یان ناسیبی و له
پاشانا نووری گه رابته وه وولاتی خۆی و نایش ده ربه ده ری وولاتی
ئهسته مبول بووبن . له لاییکی تر شه وه له وانیه نووری کوردستانی
بووبن و له بنچ دا بابو باپیری خه لکی روودبار بووبن و ئهم له قه بهی
له وانیه بو مابته وه . ههروه ها بۆمان هه به بیر له وهش بکه پنه وه که
ئهم نووری به خه لکی روودباری ناوچهی هه ورمانی دیوی ئیران بن که
له وی « رووار » ی پنه دهلین .

خاکی نی به ره شماری دوو زولفت له به لاین
 حلقه ی شهری یان به ستووه هر به که له لاین
 عاشق دلی ناین له دلرامی جودا بی
 نه بهت که دلرامی لهوی بی دلی ناین (۱)
 نه قدی دل و جان بو قدهمت نیمه به مایه
 غهیری نهه قوربان به خودا نیمه به مایه
 بنواره ج خوش ره قسه له گهل خهرقه بی نه زرق
 مومکین نی به بهم پاکی له نهرز و له سه ماین (۲)
 مومکین نی به جهلی دلی خوبان به من و تو
 نه بیستووه ته سخیری مه لایسک به مه لاین
 نهی شهع بترسه له هه ناسم که بگانه
 نهو دیو که له زولفه که بهریشانه به باین
 تا چاکی نه که ی پر له ههوا سینه بی (نالی)
 وهک زه نگزله ناوازی دهنگی دلی ناین (۳)

-
- (۱) عاشق دلی ناین له دلرامی جودا بی
 نه بهت که دلرامی له ری بی دلی ناین
 (۲) بنواره ج خوش ره قسه له گهل خهرقه بی نه زرق
 مومکین نی به بهم پاکی له نهرز و له سه ماین
 (۳) تا چاکی نه که ی پر له ههوا سینه بی (نالی)
 وهک زه نگزله ناوازی دهنگی دلی ناین

خالی نی‌به ره‌شماری دوو زولفت له به‌لایین
 حه‌لقه‌ی شه‌ری‌یان به‌ستووه ههر به‌که له لایین
 عاشق دلی نایین له دل‌رامی جودا بی
 نه‌بته که دل‌رامی له‌وی بی دلی نایین (۱)
 نه‌قدی دل و جان بی‌قه‌ده‌مت نیمه به‌مایه
 غه‌یری نه‌مه قوربان به خودا نیمه به‌هایین
 بنواره چ خوش ره‌قسه له‌گه‌ل خه‌رقه‌بی نه‌زردق
 مومکین نی‌به به‌م پاکی له نه‌رز و له سه‌مایین (۲)
 مومکین نی‌به جه‌لبی دلی خوبان به‌من و تو
 نه‌میستووه ته‌سخیری مه‌لایینک به‌مه‌لایین
 نه‌ی شه‌مع بترسه له هه‌ناسه‌م که بگاته
 نه‌و دروکه‌له زولفه که به‌ریشانه به‌بایین
 تا چاکی نه‌که‌ی پر له هه‌وا سینه‌بی (نالی)
 وه‌ک زه‌نگرله ئاوازه‌بی ده‌نگی دلی نایین (۳)

-
- (۱) عاشق دلی نایین له دل‌رامی جودا بی
 نه‌بته که دل‌رامی له ری بی دلی نایین
 (۲) بنواره چ خوش ره‌قسی له‌گه‌ل خه‌رقه‌بی نه‌زردق
 مومکین نی‌به به‌م پاکی له نه‌رز و له سه‌مایین
 (۳) تا چاکی نه‌که‌ی پر له هه‌وا سینه‌بی (نالی)
 وه‌ک زه‌نگرله ئاوازی ده‌هوی دلی نایین

(ت)

(۱)

ماتىم وەكۆر زولفەينى سىيەھ گىرتى سەراپات
 پۆشى لە روخت تەعبىيەيى بەيدەقى شامات (۱)
 ئاقازنە بەتسىمى خەلفە فى قەترەيى نىسمان
 تۆ خۆش بى ، سەدەف بىرۇ بە فېدات دىوربى لە ئافات
 بۆ فەوتى سەدەف جەيفە بىرېژى دورەرى ئەشك
 زايع مەكە دوردانە بە غارات و خەسارات
 دىدەت وەكۆر گۆل سوورە پىرى شەونى ئەشكە
 يا لالەيى پىر ژالەيە دوو نېرگسى شەھلات
 بەو گىرەيى تۆ رەنگە مېنىش ھېندە بگىرىم
 گەوھەر بىرژىنىم بە بلىدى قەد و بىلات
 لاکىن ئەمە دونيايە گەھى سىرورە گەھى شىن
 لا يَسْأَلُ مِنْ عَاشٍ وَهَنْ مَاتَ وَمَنْ فَاتَ
 بەس گىرە بگە بۆ پەدەر و بابى حىجاب
 بى بابىيى تۆ مەورىسە بىر وەسل و مولاقت
 بى بابىيى تۆ بۆ من و تۆ بابى فورتووحە
 بى بابىيە تۆ خواستەيى من بىرۇ بە ئاوات
 بى بابى مورادى من و تۆ بوو بە تەمەننا
 بى بابى دوغايى من و تۆ بوو بە موناچات
 ئەو بابە گە فەتخ و زەفەر و قەلمەيە قەمەيى
 يا قەلمى بىكا زەلزەلەيى ھادىمى لەززات

(۱) وەكۆر لە ناوھەرۆكى ئەم قەسىدەيە دەردەكەوئ دەبى شاعىر بە ھۆي
 مردنى باوكى دەسگىرئى يا خۆشەويستەكەي ووتبىتى .

ٿهو پيري خهرف ٺافه تي مهرواوو سهفا بوو
 ٽو شوخ و جهوان دور بي له ٺافات خورافات (۱)
 ٿهو فهوت و وهفاته ، سهبهي عهد و وهفاته
 چون ساعيقه بي بهردى عه جووز و گول و مول هات
 گول تاجي له سهر ناوه چه من مه خمه لي پوشي
 هات موژده كه خيله ت گهي به بهر به موباهات
 هات زه مزه مه بي بلبل و ٺاوازه بي قومري
 هات بادي سهبا ، دين و دهچن عه رعر و بانات
 نهجم و شهجر و نييرگس و ٺهنواري شكوفه
 جيلوهي چه منن به معني زه مين بوو به سه ماوات
 ماوه رده له سهر خه رمه ني گول عه تر فشانه
 يا ٺاوي هه ياته عه رفق و وه رده موحه ييات (۲)
 گول شهن وه كو به زمي كه كه ٺاحادي هه زاري
 بو ٺاقه گوليكي گهي به روتبه بي ميئات
 ٽو باقي بهوو ساقه به بي سه خني چه من به
 مه ينان هه موو مه يدانه به كاسات و به ٺاسات
 (ٺالي) بهك و ٺهو كس كه ٺعمامي غه زه لي بيست
 مه علوومي بسوه زور و كه مي خار يقى عادات

-
- (۱) ٺهو پيري خهرف ٺافه تي مهردى بو سهفا بوو
 ٽو شوخ و جهوان دور بي له ٺافات و خورافات
 (۲) ماوه رده له سهر خه رمه ني گول عه تر فشانه
 يا ٺاوي هه ياته عه رقه تي ووردي موحه ييات

(چ)

(۲)

عیشقت که مه جازی بن خواهش مه که نیلا کچ
شیرین کچ و لهیلا کچ ، سهلا کچ و عهزرا کچ
فهرقی کچ و کور رهوشمن وهك فهرقی مهه و میهره
نم فهرقی شهو و پوژه وهك فهرقه له کور تا کچ
مهه مهه له مهی ساده ، یعنی له قهمر لاده
هم شمس و سوردهییا کچ ، هم زوهرهیی زههرا کچ
بن بینه گولی ژاله ، هم بن بهره هم تاله
قد سهروو و سنهوبر کور چاو نیرگسی شههلا کچ
کور وهك گولی گولزاره ، نهما سهمیری خاره
وهك ههنگی چزووداره ، ههنگوینی موسهففا کچ
کچ پهرچمی چین چین ، دوو مهکی له سهر سینه
وهك شانیهی ههنگوینه ، بو لهزهتی دونیا کچ
جهزلی سهمهر و سایه بو سهولتهتی نهعا کور
نخلی سهمیری مایه بو دهولتهتی دونیا کچ
کور زیبی دهبستانه ، کچ شهمی شهبستانه
بو بهزمی تماشیا کور ، بو خهلوهتی تنها کچ
موو سونبولی ناشوفته ، دور دانیهی ناسوفته
دهم غونچهیی نهشکوفته ، تی فکره کوره یا کچ ؟
کور تاینهیی حوسنی تا وهك کچه مهنزووره
گرتی که غوباری موو چینی کور و مینا کچ
کور تازهوو تهر مادام ساده وهکو خوشکی بن
نهما که رووا سهبزه دیبا کور و زیبا کچ
بو شهربت و شیرینی فینجانه له سهرسینی
مهم توحفهیی توفحاحی شه عهنبهری بوویا کچ

ههم گرتبونی بن خاره ، ههم مهزرهعی نهزهاره
 ههم مهخزهنی نهسراره نهسابی موههیا کچ
 جهننهت پری وبلدانه ، خادیم ههموو غیلمانه
 خانم که تیلدا حژرین بهکسهه ههموو حسنا کچ
 گهر نهشرفی مهحبووبه ، ییوسف کوری بهغقووبه
 کچ برو به خریداری بهعنی که زولهیخا کچ
 سددیقی عهزیز ههر وهک ییوسف که نهبی بوو کور
 سددیقهیی مهعسوومه وهک داکسی مهسیجا کچ
 بابیکی ههیه دونیا بو عیشقی مهجازی و بهس
 (نالی) چی به نهو بابیه نادهم کور و جهووا کچ

(ر)

(۲)

شهوی بههاری جهوانی خهوی بوو پر تهشویر
 له فهجری پاییزی پیری بهیانی دا تمعبیر
 چ شهو چ روژی وهه گرت لههوو لهعب و میزاح
 که ههر دوو ههر وهکو بهک چوون به نهغمهیی بهم و زبر
 نهسهف دریزی شهوو روژی نهو شهوو روژهه
 قوسووریان بروه تووالی نهدامهتی تهقسیر
 سهوادی توررهیی نهو نیشتیباهی سههری جهوان
 بهیازی غوررهیی نهو نینتیباهی سووجهیی پیر
 وهکو نههاری بههاری دریز و پاییزی کورت
 نههل گهلیک و تهویل و عمهل کهمیک و قهسیر
 غوباری نهو شهوو روژهه ردینی ماش و برنج
 که تیکمکن شهبههی سوویح و شام و شیر و قیر

سږی نه‌زیره ، هم‌وو مرو له سهر سرری دوو موو
 مرنه‌ووهره له تهرهف نروره‌وو بووه به نه‌زیر
 هروروری نه‌کسه که عه‌کسی قه‌مه‌ر ده‌کا به ره‌مه‌ق (۱)
 زو‌روای نه‌کسه ده‌تیرئ که عه‌کسی ریشی به شیر (۲)
 ده‌لیلی ره‌وشه‌نه بۆ به‌دئ و عوودی کورتی بی عمر
 ته‌نی مه‌لال که به ته‌لعت جه‌وان ، به خه‌لعت پیر (۳)
 له شه‌رحی هه‌یه‌ته‌نی مه‌ته‌نی به‌ده‌ن که ههر جرزی
 سه‌قی‌دی عا‌جیب‌زی ته‌سه‌جی رابیی‌تی ته‌دبیر
 تیدا هه‌دیس‌ی هه‌داسه‌ت زه‌عیفی مه‌ترووکه
 که قه‌ته‌ه سی‌ججه‌تی ئیسنادی عه‌نه‌نه‌ی ته‌ق‌ریر
 ج مشت‌ی به‌نجه‌ وه‌کو مشت‌ی شانه‌ ره‌ق که ده‌ل‌ی
 له شه‌ئ‌ی‌دا نه‌بروه ده‌ستر بردی گوشت گیر
 ج قه‌د که‌وانی وه‌کو بیج شکاوو ئو‌فتاده
 که بازی سی قه‌ده‌می قه‌ت نه‌داوه وه‌ک به‌ری ته‌ر
 له نه‌حرو سهر‌فی نه‌داتی پرسی نه‌ی مو‌عرب
 که ره‌ف‌ع و نه‌سب و جه‌ر و جه‌زمه‌ ناله‌تی ته‌ق‌ریر
 وه‌ها سه‌قی‌دی مو‌جه‌ززا عه‌وامی‌لی نه‌ج‌زا
 که ناله‌تی عه‌مه‌لی نه‌حوی مه‌حوی سه‌حری زه‌میر
 حوروفی جه‌ریه‌ تیان‌دا نه‌ماوه ئاوی عه‌مه‌ل
 هه‌موو مرعه‌لل‌ه‌ق و مو‌لف‌ای‌ی عا‌می‌لی ته‌ق‌دیر
 به‌غه‌یری (عه‌ن) که له بۆ نه‌زعی عه‌زای زه‌نبوره
 که ژاره‌ماری نه‌چی‌ترئ عه‌سه‌یله‌بی هه‌نجیر

(۱) پیچه‌وانه‌ی وشه‌ی « قه‌مه‌ر = قمر » وشه‌ی « ره‌مه‌ق = رمق » ه .

(۲) پیچه‌وانه‌ی وشه‌ی « ریش » وشه‌ی « شیر » ه .

(۳) ده‌لیلی ره‌وشه‌نه بۆ به‌دئ و عوودی کورتی بی عمر
 ته‌نی مه‌لال که به ته‌لعت جه‌وان ، به خه‌لعت پیر

خوروچی (با) له لوسووق و (علا) له ئیستیعلا
 دوخوولی عهتبهیی (عن) ، فاسیله له تیری جهفیر
 ئەلیف نهگیره و پێگانە ناییتسه تەعریف
 عهلهم موشاییهی غهیره مولایمی تهنگیر
 نیگاهی دوختهری دۆشیزهتانی تازهوو تهر
 به ووردی دیت و دهچچ وهك تهسهووری تهسویر(۱)

(٤)

قوربانی تۆزی رینگهتم ئەی بادی خۆش مورووور
 وهی پهیکی شارەزا به ههموو شاری شارەزوور(۲)
 ئەی لوتفهکەت خەفی و ههوا خواه و هههمه
 وهی سروهکەت بهشارهتی سهر گوشهیی حوزووور
 ئەی ههه میزاجی ئەشکی تهر و گهرمی عاشقان
 توفانی دینه و شههری قهلبی وهك تهنووور
 گاهێ دهبی به رهوح و دهکەیی باوهشینیی رووح
 گاهێ دهبی به دم دهمههینیی دهمی غورووور
 مهحوی قهبوولی خاتیری پر فهیزی عاتیره
 گهردی شهمال و گیتی جهنوووب و کزهی دهبوور(۳)
 سووتا رهواقسی خانهیی سهبرم دل و دهروون
 نهی ماوه غهیری گوشهیی زیگریکی یا سهبوور

-
- (۱) نیکاحی دوختەر و دۆشیزه ، گانی تازه وو تهر
 به ووردی دیت و دهچچ وهك تهسهووری تهسویر
- (۲) قوربانی تۆزی رینگهتم ئەی بادی خۆش مورووور
 وهی پهیکی شارەزا به ههموو دهشتی شارەزوور
- (۳) مهحوی جهمالی خاتیری عاتیر شهمیمته
 گهردی شهمال و گیتی جهنوووب و کزهی دهبوور

هم همعینانی نام و هم همریکابی نمشک
 رهحم به نام و نهشکه بکه هسته بی قوسور
 وهك ناههكم دهوان به ههتا خاکی کوی یار
 وهك نهشکهكم رهوان به ههتا ناوی پرده سور(۱)
 بهو ناوه خوت بشو له کهدوراتی سر زهمین
 شاد بن به وهسلی بهکدی که توی تاهیر ، نهو تهوور
 نهجا مهوهسته تا دهگهیه عهینی سهرچنار
 ناویکه پر له نار و چنار و گول و چنور
 چشمهیکه میسلی خور که له سهد جی به رهوشنی
 فهورانی نووری سافه له سر بهردی وهك بلور
 یا عهکسی ناسمانه له ناوینهدا کهوا
 نهستیرهکانی رادهکش و هك شهایی نوور(۲)
 یا چشمهساری خاتیری پر فهیزی عاریفه
 بهنبووعی نووری دادهپژینتی له کیوی توور(۳)
 دههگوت دوو چاوی خومه نهگهر بهکرهجویی نمشک
 نهبوايه لیتل و بی سهمر و گهرم و سور و سور
 داخل نهبی به عهنبهری سارای خاکو خول
 تاگو نهکهی به خاکی سلیمانیا عبوور(۴)

(۱) وهك ناههكم دهوان به ههتا خاکی کوی یار
 وهك نهشکهكم رهوان به ههتا ناوی شیوهسور

وهك ناههكم دهوان به ههتا خاکی کوی یار
 وهك نهشکهكم رهوان به ههتا شیوی شیوهسور

(۲) یا عهکسی ناسمانه له نیوی نهودا کهوا
 نهستیرهکانی رادهکش و هك شهایی نوور

(۳) یا چشمه ساری خاتیری پر فهیز و عاتیره
 بهنبووعی نووری داپژینتی له کیوی توور

(۴) داخل مهبه به عهنبهری سارای خاکو خول
 تاگو نهکهی به شاری سلیمانیا عبوور

یہ معنی ریازی رھوزہ کہ تئی نایہ چہند دەمی
موشکین دەبن بہ کاکوآی غیلان و زوافی حرور

شاریکہ پر لہ عدل و لہ جینگیکی خرش و نهم
بۆ دەفعی چاوهزاره دەتین شاری شاره زور

خاکی میزاجی عنبەر و داری رھواجی عرود
بەردی خەراجی گھوہەر و جریباری عەینی نور

شاهی هەموو نەهار و فوسوولی هەموو بەهار
تۆزی هەموو عەبیر و بوخاری هەموو بخوور (۱)

ئەهلئیکی وای هەیە کہ هەموو ئەهلی دانشن
هەم نازیعی عرقوودن و هەم نازییری نورزور

سەیری بکە لہ دار و لہ بەردی مەحەللەکان
دەوری بەدە بە پرسش و تەفتیشی خوار و ژور

داخۆ دەروونی شەق نەبووہ بەردی سەر شەقام ؟
بیر و فتادە تەن نەبووہ داری پیرمەسور ؟

ئێستەش بە بەرگ و بارە ، عەلمدارە شیخە باس ؟
یا بچ نەوا و بەرگە گەراوہ بە شەخسی عوور (۲)

نایا بە جەمەع و دائیرە دەوری کانی با ؟
یاخۆ بووہ بە تەفرەقەیی شەڕشی نورزور ؟

سەیان نەزیری گەیانە سەوز و ساف
یاخۆ بووہ بە دائیرە ئەنجومی قوور (۳)

---

(۱) شامی هەموو نەهار و فوسوولی هەموو بەهار
خاکی هەموو عەبیر و بوخاری هەموو بخوور

(۲) ئێستەش بە بەرگ و بارە ، عەلمدارە شیخە باس ؟
یا بچ نەوا و بەرگە گەراوہ بە شەخسی عوور ؟

(۳) سەیان نەزیری گەیانە قەبرە کە
یاخۆ بووہ بە دائیرە ئەنجومی قوور ؟

چاویٰ بخه به سهوزهی سیرابی دائیره
 جی جیلوه گاهی چاوه که مه نهرمه یا نه زوور (۱) ؟
 داخوا فهزای دهشتی فهقیکان نهویسته کهش
 مهحشر میساله یا بووه ته چوئی سهلم و توور ؟
 واسیل بکه عبیری سهلامم به حوجره کهم
 چی ماوه چی نهماوه له هه یوان و تاق و ژوور ؟
 نهو غاری یاره ئیسته پر نهغیاره یا نه خو
 ههر غاری یاره یا بووه ته غاری مار و موور ؟
 زارم وهکو خیلال و نهحیفم وهکو خه یال
 نایا ده کهومه زار و به دلدا ده کهم خوتوور ؟
 لهم شهرحی دهردی غوربه ته لهم سوژی هیجره ته
 دل وهخته بئ به ناو و به چاوما بکا عبوور (۲)
 نایا مه قامی روخسه ته لهم بهینه بئمه وه
 یا مه سله حهت ته وه ققوفه تایهومی نه فخی سوور (۳)
 حالی بکه به خوفیه که نهی یاری سهنگ دل
 (نالی) له شهوقی توپه ده نیری سهلامی دوور

-
- (۱) چاویٰ بخه به سهوزهی سیرابی دائیره
 جی جیلوه گاهی چاویٰ منه نهرمه یا نه زوور ؟
 (۲) لهم شهرحی دهردی غوربه ته لهم سوژی هیجره ته
 دل پهنگه بئ به ناو و به چاوما بکا عبوور
 (۳) نایا مه جالی هاتنه لهم بهینه بئمه وه
 یا مه سله حهت ته وه ققوفه تایهومی نه فخی سوور

(9)

(5)

وهك قهفمس ئەم حوجره كون تېبه كه وا گرتووميه ناو
تار و پوودی عنكبوتی زۆره لىجى كرددوم به داو
دوودی سەر ميچى گولينگى لهت لهتى دهراره كون
بان و ديوارى به مىسلى لانكى نهجزا شكاو
هەر له سهربان دار به دارى رايهلى بژميره وهك
لاپراسووى بارگيرىكى كه زيندوو بى به ناو(۱)
پوژ و شهو خوش خوش له باتى كا گهلاى پيوهر دهكن
وهك گهلا ريزانى پاييز يهك يهكى دهريژته ناو
هەر له ئيستاوه وهما سهرماوو باى تيدا دهبي
چاكه ناوى لى بنى چوار تاقي سهرما تى خزاو
ناسمان هورين دهبي ئيمهش به غهگيى دهليين
ئەى خودا چى بكهين له دەس ئەم كاوولهى كهس تيا نهماو(۲)
پوژى هاوینی وهما مىسقاله زهره پر دهبي
نيوه زهرهيكى نيره سپهر تيدا غهبرى ههتاو
فهللى هاوینی جههنهم فهللى زستان زهمههري
زهمههري كهى وا به تهئسیره و جههنهم وا به تاو
نهبرى نهعزهم وهما تاوى دها وهك مهجھنيق
بو دهوامى پوژ پهروستى جنسى حهرباى ديته ناو
دار و بهرد و پهنجهرهى وهك نهسجى بهيتى عنكبوت
مهنى هيچ ناكا ههتا ميشى كه خوى لىدا به تاو

-
- (1) هەر له سهربان داربه دارى رايهلى بژميره وهك
لاپراسووى كونه نهسپىكى كه زيندوو بى به ناو
(2) ناسمان هورين دهبي ئيمهش به دل تهنگى دهليين
ئەى خودا چى بكهين له دەس ئەم كاوولهى كهس تيا نهماو

پوژی تهرزه چهنده مینای دل شکینه و نهرشکینه . . . . .
پوژی باران چهنده شره و بی عیسمهته و نابروو نکاو

پوژی بهفر و با وهکر ناش ، پوژی باران قرفنهیه
ساحیچی لازم که بیبی سمول و کاسهیکی شکاو

کاسه بویه لازمه دا ناردهلووکی دهریدا
سهول بویه لازمه نهک جوگهله بیبا به تاو(۱)

ودزعی نشی گهر نهیج برّ چی دهیج پر ناردهلروک
تهبی قرفنهیه گهر نهیج برّ چی دهنیشیته سهر ناو

کاسهوو کهوچک ، حسیر و بهر له ناودا ههر وهکر
کیسهل و ماسی و جابه ، دین و دهچن بهرش و بلاو

روژ پره تومان له بهر نهیج و جوگه و هاژههاژ
شهو نییه خهرمان له بهر قرضال و بوق و ژاوهژاو

ناو دهلاقهی تجدهخا چشت و مهکی پییدا دهبا
من لهوی خهرمان دهیم وهک مال برارو مال برارو

خزجرهمان ناووس بزوه ودهدی بههاری برو بزئی
ودزعی خهرمانی کهوته پاییز نا بهکام و نا تهواو

خزرتائی نیشترته نهرز و ههر نهزا هیشتا وهکو
نوتفهکهی ناو برو بهری ناویت له تاو ههرز و ههلاو

ناسمان تهرزهیکی لیجا و بهرده بارانمان دهکا
سوختهکانمان یادهنه پتروو شکاوو قرون دیاو

یادهکن برّ جانیبی دیکسانی جهرراج و تهیب
چاکی دامین ههسکراوو سهر شکاوو تهنگهتاو

لوتشی بانکرت برو که وا لهم خوجرهیه زانانمان
گهر بهنی نادم بخنکینج سهراره نهک به ناو

چونکه نهکرد قور به سهریا (نالی) تا تهسکینی چی سکرایی کرتر
مهیدمره بهر پتلهقه تو خردا بیلا بگری تهواو

سکری سکرایی سکرایی سکرایی
(۱) کاسه بویه لازمه تا ناردهلووکی دهریدا
سؤلی بویه لازمه نهک جوگهله بیبا به تاو

(۴)

(۶)

نهى ساکینی ریازی مه‌دینه‌ی مونه‌ووهره
لوتفج بکه بفرموو : مه‌دینه‌ی منه وهره
عهرشی به‌رین که دائیره‌یه ره‌وزه مهرکهزه
فهرشی زهمین که عهرسه‌یه ، ته‌یه موجه‌وههره
ته‌یه که یعنی عه‌کسی به‌قیصی هه‌موو عه‌بیر
ته‌یه که یعنی مایه‌یی نه‌و موشکی نه‌زفهره
ته‌یه که یعنی پوژ و شه‌وی تیبی عالمه
پوژی که ووشکه شه‌و ته‌ره کافروری عه‌نبهره
لبووم له پوژی ره‌وشه‌نی کافروری ووشکی ووشک
چاووم له شه‌ونمی شه‌وی وک عه‌نبهری ته‌ره
ته‌یه که یعنی ته‌یب و تاهیر به‌ره‌وحی پووح
فهرقی ده‌لین تلی له گول ، ناوی له که‌وسهره
یعنی گولای قورده‌سه گولای ده‌فع ده‌کا
نه‌و خاکه چاکه پاکه نه‌و ناوه مه‌ته‌ره
(نالی) که‌وا سه‌ته ، سه‌گی نه‌و مهرز و بوومه‌یه
نه‌ما سه‌گی موعه‌اللهی بی‌ده‌نگ و بی‌وه‌ره
فهرشی به‌لاسه دوشه‌گی خاکه سه‌رینی به‌رد
بی تووک و پروت و قروت و فقیر و قه‌له‌نده‌ره
بی تووک و جیفه خوراری بو‌گه‌رگینی بی‌وو‌جرود
له‌م ناوو خاکه زاهیر و باتین موکه‌دده‌ره
گه‌ردن که‌چی قه‌لاده‌ی رستی وه‌فاته دی
بو‌راوی بی‌نی نه‌و دهر و ده‌شته موعه‌ته‌ره

دا کووچه کووچه خوټی به سردا بکا به چنگ
 لهو خاکی فهخره دا که هه مووی تاج و نهفسره (۱)
 که هفولنه نام هیجره تی نه سحابی بی رو قوود
 بیکه به خاکی خادیمی قیتمیری نهو دهره
 به لکو له فهری ته بیه که تیبی په به مبهره
 ساکین بیج له غم دلی نه م بهنده بی فهره (۲)
 به یغامبهری حه بیبی خودا خاتیمی روسول
 رهوزه له نهرز و سایه له سهر چهرخی نه خزه ره
 قهت سیبهری ده بیج له سهر نه م نهرزه فانی به
 نهو تاقه نه خلی عهرشه که تووبایی سیبهره
 نهو سیبهره که قوبیه بی فیرهوسی باقی به
 نهو سیبهره که خیهوتی سهجرائی مه حشه ره
 نهو سیبهره که عالمی عولوی له نووری به
 شهس و نوجووم و ههر چی لهواندا موقه رره ره
 نهو سیبهره ی که مهزه ری حویبی خودایه وا
 که نزی موته لسه می نه زه ری حه بی نه کبه ره (۳)
 جی بازی مه قده می شهوی قه دری مه عاریجی
 سهربانی عهرش و کورسی و جبریلی شه هپه ره (۴)

-
- (۱) تا کووچه کووچه خوټی به سردا بکا به چنگ
 لهو خاکی فهخره دا که هه مووی تاج و نهفسره
 (۲) به لکو له فهری ته بیه که تیبی په به مبهره
 ساکین بیج له غم دلی نه م که لبه بیج فهیره
 (۳) نهو سیبهره ی که مهزه ری سرری خودایی به نهو
 که نزی موته لسه می نه زه ری حه بی نه کبه ره
 (۴) جی بازی مه قده می که له شهوق و معاریجی
 سهربانی عهرش و کورسی و جبریلی شه هپه ره

دونيای چلۆن دهوئى كه به قهد هييمه تي نه كرد
 ئەم خيلمه ته كه نه تله سي نوو چه رخي نه خزهره
 ته شيبه ي حوسني فايقي ناخبر به چي بكه م
 نووري سونووحى ته تله تي سهد له وحى نه نوهره
 معلوومه چونكه جهمعي رسول موقته بهس لهوون
 يوسف يه كئ له وانه كه سهر له وحى ده فته ره
 گوفتاري نووشى شاهيدي سهد شه هدى فايقه
 روخساري خووشى نه زههر و مين شه مسى نه نوهره
 ئەو شاهه ماهى ميسره نه هالى له رئى سو جود
 قورئان ده كئ كه بنده ي ئەم بنده بهر وهره
 ئەو دئى ده با به كشمه كمش ، ئەم دئى ده با به لوتف
 ئەو شاهى دل بهر نه شه هنشاهى دل بهر
 ئەفرادى مورسلين هموو يهك راز و هم كه لام
 ئەم چي گدا بزانه موقه دده م مونه خخه ره
 شوبه ي نئى به كه شه مس و قه مهر سي بهرى نهوون
 نيسبت به ههردوو وه جه وه كو نوور و سي بهره
 بوره انه سوورته ي به شهرى چونكه نووره نوور
 بئى زيلله ماسيو اي به دوو نيسبت موعه بهره
 واقيف به هه ر چي كه تمى خه با يايى مازى به
 عالم به هه ر چي دئت و ده بيت و موقه دده ره (۱)
 ئەو رووى له كه به ، كه به به رووى ئەو مو شه ره فه
 يعنى جه بينى قيبله وو مي حراب و مين بهره
 با بيتنه سهر وه جاههت و قودرهت له كن خودا
 بئو عاسي يان له مه غه رهت و سهرفى مه غه ره

---

(۱) واقيف به هه ر چي كه تمى جينا ياتى مازى به
 عالم به هه ر چي دئت و ده بيت و موقه ره ره

په حمت به حوسنی سپره تی ئینسان زوهوری کرد
 خه یرولبه شهر که وا به شه فاعهت موخه ییره (۱)
 موژده له عاسی بان که نه ئیقبالی په حمته
 نیسه په حیم و غوسه ، شه فیج و مرخه ییره
 نهی شه می مایه په وهری نه کسیری قه لپی خاک
 بنواریه حالی هالیکی نه م خاکه نه حقه ره
 حیفت شووان و نیمه په ، نهو له عینه گورگه
 نه م نه فسه گورگه میسه له گهل نهو بهد نه ختیره
 دائیم له جهنپی خواری که مین دایه روژ و شه
 بهو فرسه ته له ریگهی ئیمانی نه م مه یه
 نیمه به قیسی غیره تی تو مان هزیره
 نه م نه فسه گورگه میسه شه یاتینی عه سکه ره
 خوئی کردوه به گوردوو قهراتی مولکی تن
 پشتی وه زیری نهو سه گه ده ججالی نه عوره
 قوربان ده خیالی حه لقه بی شه بباکی په وزه تم
 سی ئیلتیجام هیه له گهل نهو دووم شه یه
 نهو ول رجای دلم نهو یه نهی غه یووری دین
 حازر بی له که شمه کشتی شور و غمر غه ره
 گوچانی غیره تن له م لم دا میعو ز بی
 تا موژده دی که نووری به قینم موزه ففهره
 فایز دهن به نووری نه جاتی حه بیبی حه ق
 لهو جیگه دا به کوری نهو خه سمه نه بتیره
 روو زهر و ووشک و خایب و خاسیر بی عه دوو
 واسیل بیم به په حمتی یارانی مه غه ره

(۱) په حمت به حوسنی سووره تی ئینسان زوهوری کرد
 خه یرولبه شهر که وا به شه فاعهت موبه ششهره

دووهم رچای دلّم نهوویه نهو دهههئ دههئ
 نهسواحی نهلجهدم به زهناپیل موعهتهره
 تهنگانه وا دههئ که لهو چینگه تهنگدا
 سائیل نهگیری عاریف و معرووف مونکهره
 نیمدای بابی فهتجی زمانم به فهزای تو
 زرو که به نهووهلین گوزهری بردی مهعبهره
 سهیهم رچای دلّم نهوویه غهوسی عاسی یان
 هاواری بگره بهردهی ناشووبی مهحشهره
 نهو پوژه ناخیره که چ پوژی له دوو نییه
 پوو ترش و قهتهریر و عبووس و غهزهنفهره
 نهم فهرشه خاکی به دهتهکینن له توژ و گهرد
 نهم عهرشه نو سهجیفهیه دهیکن به یهک پهره
 دهنگی فیضان و جوش و خرۆشی جهمیعی خهلق
 توژی لیره دهبهیه که لهوئی توژی هههرو گهره
 پوژی قیامهتی فهبزاههمه قیامر شهخسین
 قایم چهقیروه کپاله له سهر خاکی مهقبهره
 غایا قهد و قیافتهی خوئی برو به کپالی خوئی
 یا ساقی عبههره که دوو چاوی له سهر سهره
 دویا بروه به تاوه و سهحرا به ژیلهمر
 دهریا دهروونی ننگره ماری سهههناهره
 دیرانی گهری باری خردایه به باری عام
 نیسفای خهلقه ، ساعهتیکی عهرزی مهحزهره
 لاییک زهبانییه له سهر و کاری ناره نار
 ههل مین مهزید هم زمانه وهگو ماری نهژدهر
 لاییکی کهش له جهننهتی ریزوان تهدارکه
 خوئی نهوا به مونتسهزیری دینه مهنزهه

ئەشخاسی خاسسە (تَشْخَصُ ابْنَارْهُمُ) هەموو
 (وانەفسی !) یانە ھەر بەکە بۆ خۆی موحەییەرە
 زێر و زەبەر دەبن بە دوو فێرقە لە فێرقەتەین
 وا وەیل و ئیعتیازە کە کێ سینە کێ سەرە
 ئەکسەر کە سینە تاییعی بەرد و جەرارەتە
 بەعنی ووقوودی ناره بوخاری موسەییەرە
 باقی لە روویی کەففەیی میزانە بەکسەرە
 ھەر چەند سەرە موتاییعی معیاری دوو سەرە
 لەو کیشەکیشەدایە کەوا رەش سەپی دەبێ
 لەو کیشەکیشەدایە کەوا ئەجمەر ئەسفەرە
 ئەعمالان لە گەل ھەموو ئەوزاعی حاتمان
 مەغشووش و جەمع و حازیرە گەر خێرە گەر شەرە
 مەخزوونی روقعە جەبە بە جەبە لە کەففەدا
 خالیس دیارە عەینی کە مس مس زەر ھەر زەرە
 زەرە لە چاوی بۆتەیی سەررافی کەففەدا
 مەخفی نییە دیارە وەکو رۆژی نیمەرە
 گریان ھەموو رەشاوہ لە بەر ناھی دوود رەنگ
 موژگان بووہ بە خامە و دیدە بە مەجمەرە
 میزماری شەھسووارە ی تۆبە کە سەف سەفە
 کوگای حاسیلاتتە بەیسانی بەیسنەرە
 رۆژی جەزا رجا بکە بۆ (نالی) دەر بەدەر
 چونکە لە رووی جیھان گوناھی گەلی زۆر و ئەکسەرە

چ ریڼگه یکی سپی و اشه نهووندهی که هککشان دووره
 چ سه حرایبکی شین پهنگه به قعد نو ناسمان پانه
 مه گمر ریئی حاجی پانه وا تیا سه ییارد سه ییاره
 مه جهره ناله تی جهری جهری ساره بانانه
 فهزای به حری موحیته و ووشتی تپید؛ سه فینهی بهر
 سهرابی میسالی نیل و دیجله وو جهیرون و عرممانه
 له سه د جی کلکی ووشتی گه ییه نه رزی مه هله که و هیشتا
 یه می فه جچی عه میقی نالی هر بن قه عر و پانانه
 له نبیو ریگی په وان دا قوم نو قوم بوو ووشتی ش بوو ترم
 نه ما گوی بیستی قوم قوم چ جای نیمکانی هه ستانه
 ته نی حاجی له سه ر چوار چپوه یی ناچی ده لئی نه عشه
 لوعابی خور له سه ر نیجرامی وهك کافووری نه کفانه
 مه لئی ده شته ، بلئی دونیا هه موو خانیکه نهو جهوشه
 چ جهوشیکه که نافی حسار نه فلاکی سه ربانه
 مه لئی ریڼگه ی که شهنده یا کوشنده ی نه ژدوره یا خو
 که مه نده یا نه نافی خپوه تی گمردیونی گمردانه
 عربوونی گمرم و سور ، ناوی میسانی چاوی تریانه
 پوعرونی شاخی سورتاوی شه بیزی جه رتی بریانه
 له بن خاکی مه غاکی نانه شینی له عالی له ب تیشنه
 له سه ر نابی سه رابی سه روی سه رابی موغیلانه
 سماقی نه حمیره یا قووتی روح و ناگری نه فسه
 هه ساتی نه بیزه یا شوهبی نه جمی ره جمی شهیتانه (۱)
 به زاهر گمز به گمز داره ، به باتین سه د چه مه زاره
 به سوورپهت یهك به یهك خاره ، به مه عنا سه د گولستانه

---

(۱) سماقی نه حمیره یا قووتی روح و ناگری نه فسه
 هه ساتی نه بیزه یا شوهبی نه جم و ره جمی شهیتانه

چ نووریکه له ناو فانوسی بهرگی کهعبدا زاهر
دهکیشی خهلقو باتین نیمتیسالی نهفری یکهزده

چ جهزبه و جوزوهی زهونه له قهنديلی هرهدا وا
دهبچ نینسان له تهوری دا بسووتی میسلی بهروانه

چ نووریکه له حوجره ی رهوزهدا وا قایمه قوبه ی
قهوامی عورش و قورش و قهلبی نینس و قهلبی جانه

چ حوجره حوجره یی عولیا کهوا نهعلهینی خوددامی
دوری تاجی سهری قوتب و وهلی یو شاه و سولتانه

چ حوجره و دهر له خاکی میلههتی دهولت پنهاهی دا
کهینه خادیمی سولتان و شاهنشاهی دهرانه

چ قوبه سیلسیله ی قهنديلی شه مع و باب و میجرابی
شوعای نووری دیده ی کهوکه بی نهیوانی کهیوانه

مهکانی واسینه ی نیمان ، مهکانت بهخشی نینس و جان
مهکینی لا مهکان سهیران تیا تهشرفی میوانه

چ میوانیکی ساحیب چی و جاه و عیززت و عزمه
که دوو عالم توفهیلی دهعهتی و نهو ساحیبی خوانه

موحهمهد نهحمهدی مورسل ، مونری مینبر و مهحفهل
بهشیری ناخیر و نهووهل ، نهزیری خویش و بیگانه

سیراجی نهنیسا ، خهتمی روسول ، نووری موینی حهق
که عالی کهعب و قهدر و دهست و سهدر و خاتمی شانسه

له سهر نهو زولمهت نابادی شهوی کوفره که تابع بوو
سهلا ههستا له نینس و جان که ریژی نوور و نیمانه

له نهفخی سوور و نهشری بیعهتی دینی حهق نیجیا بوو
له قهبری جاهیلی بهت هاته دهر هر چی موسولمانا

له سایه ی نهمر و نههیبی حهقق و باتیل بوو به دوو فیرقه
به میسلی فهرقی ریژ و شهو که فاریق نووری نیمانا

شهادت بوو به نووری ساعید و زوروی هیدایهت بوو
علامهت نووری نیمانه ، بیلال و وهیس و سهلامانه

شقاوت بوو به دووکهل داخلی کوورهی زهلالهت بوو
نمارهت خوسری خوسرهو، کهسری کیسرا ، شهقی نهیوانه(۱)

له جوملهی موعجیز نهندهر موعجیزی نه حکامی قورنانه
که میعراجی بلندی نهووهلی نایاتی سوبخانه

له نووری موعجیزهی تیغی نهما قهت زولمهتی شوبهت
که پرووناکمی شهوی میعراج و پوژی بهدری بورهانه

شهو نهما شهو چراغی جمدی یو سهور و مهترهعی شامی
دوو سهد فهرقی غزاله قوچی سوبعی عیدی قوربانه

له خوف و خهجلهتی بهدری شههی نه نجوم سوپههر نیستهش
که ههلدی زهردی یو سووری له تهلمهتیا نومایانه

شهو نهما کهوکهبهی ههر کهوکهبی نیلی فهلهک دهتگوت
له میسری پوژی زینمت دهستی مووسای نیینی عیمرانه

شهو نهما غیبهی نووری سووهیلایی دل و دیده
شهو نهما خور تیا گویا له شمری نووری پهنهانه

شهو نهما پوژی رهوشن نه یگه ییشتی ههر چی نیستاکه
له دووی شهو کهوتووه دهروا به سهرگهرمی یو چهیرانه

له هیجری یوسفی میعراجی یه عقووبی فهلهک چاوی
نوجوومی بوو سپی هیشتاکو ههر چهیران و دامانه(۲)

فهلهک بهردهی شهب نهندهر پوژی سهر فانوسی نافاقی
زهمین و ناسمان لهم بانه تا نهو بانه تابانه

---

(۱) شهقاوت (نالی) وهک دووکهل به کوورهی گومرههی دا چوو
نمارهت خوسری خوسرهو ، کهسری کیسرا ، شهقی نهیوانه

(۲) له هیجری یوسفی میعراجی یه عقووبی فهلهک چاوی
نوجوومی بوو سپی هیشتاکو ههر چهیران و سههرانه

شهو نهما سوځی بیداری تراروی برو که چیرای
 نهین بۆ خمه تی تاها تینا مه نه روزی قورئانه
 به فهرمودی خردا فهرمودی بهر مهر و هسته مهر نیسته
 له جی بهری دوجاوو میهری به کتا و دوری به کدانه
 نهین ده هدی ژندی هادی شهوی ته جراید و ته قریبه
 له بهر که خیاه تی قورئان و نه ته شریفی ریزوانه
 که مدعووی لا مه تانی لا زه مانی قوربی بی چوروی
 سرواز به له بوراقه باریقه لهم په خشه په خشانه
 ودها دهستا به بائی جازیبهی قوردهت له نیروی ری
 به جی ما نه سپی په یکی په قوهف و نه چیرخی ده ورانه
 مرشهردهف برو به تهختی عهرش و تاجی قوربی عینده لالا
 به مهرچی دورچی نهو نه دنا ودها نه وحایی قورئانه
 به مهرچی چاوی دینی عیشتی تپنا شاییدی سیدقه
 به مهرچی دیدی عه قالی تپنا شهو توژ و دهیرانه
 مرخه سسوس بوو مرده خخهس بوو به نه سراری که ته قیری
 نه جهال و نه عزم و نه علا له نه عبیری سرخندانه
 په یاهوی داتوه بهر چیرگی بهی گهری له گهل توخته ی
 سهلات و هم سهلام بی لهو خه بی بی پاکی سورجانه
 له گهل نال و له گهل سه جی خوسروسه ن چار یاری دین
 نه برو به کر و عومر ، عوسمان و ده بهر شیری بهزدانه
 به قوربانی عراووی نه ووه لاین و نه خیربخت بم
 له گهل نه سراری قورئانت کهوا نیلتاشی په حمانه
 مورادم زیادت و پارانه ووی خوره نه وه که نه عته
 به چند به بیکی کوردانه که قورئانت سهنا خوانه (۱)

---

(۱) مورادم زیادت و پارانه ووی حاله نه وه که نه عته
 به چند به بیکی کوردانه که قورئانت سهنا خوانه

ٺه ٿو چي ڪوردي دهوري شاره زوري قهسو هتم ٺه ما
 وه سيلهم تيبه يي خيلمي شه فيج و فه زلي مه نانه
 به سهر هاتوومه ٺهو خاڪه كه ههر ميسقاله زهر ريكي
 به ميزاني شه فاعهت ڪيوي خيلم و به حري غوفرانه
 نه بوو ڀووم پيمه خاڪي چاڪي پاڪي ته بيهه تا بيستم
 به سه ڪڙ نابين موله ووهس ٺاوي زهرقا به حري ٺي حسانه
 چ زهرقا بو سياهي ده فتهري ههر ناسي به ماحي
 چ ته بيهه بو ته بابي ده ري ههر ده زمانده ده زمانه

ڪٺل دهري ره حمت ڪهوا به حري موحيتي عاسي به (نالي)
 تيدا جان ڪن ٺو فادهي شه ٻولي سهيلي عيسيانه ٻيئي ڀرو
 لافاو

(ٻي)

(٨)

قهري من چهنده له لاي ده وٺه تي دوني ياي دهني
 قهري ٺهو ڪه متر و ههر دوو له غه مي به ڪدي غهني
 تاغي يو باغي يو ياغي گولو نه بيهنگ و فنهني
 شاد و شادابه به گولو ٺاهشي يو ناره ووهني
 هيئده دل خوشه له بهر سه بزي يو دار و ده ووهني
 كه ده ره قسن وه ڪو شاخ و فنهمن و ٺه سته رهني
 له خهزان بي خه بهره بهر جي به هار و چه مني
 بي به قايي گولو و سهرو و سه من و ياسه مني
 فهله ڪي ميهرو مهني ، وه خته تهواو بي زه مني
 ڪه و ڪه بهي ٺه نجوم يي دائره يي ٺه نجوم مني
 خواني ٺه لوان يي زمين و سه في سيني و سه مني
 ته شست و تاس و ته بق و لهنگر و شه مع و له گهني
 من وه ڪو ره عدم و تو وه ڪو گولو و سه بزه يي ديمهني
 من ده گريتم و ده نالينم و تو پي ده ڪه مني

ٻي ٺه ٺه !!

ئەي دەراتوو لە دوو مەجرایی دوو میزابی منبەل
مەبە بادی وەگو خەرزێه بە هەوای کێسەر و مەنی

تەنی یازی بە خەشین پۆشیی وەك شیبەر و شوتور
بەئ نیبازە لە بربیشم تەنی یو پیلەتەنی

گۆتم : ئەي قیبلە فوزه ! بۆچی بە تەحریری حەریر
راغیبی لیسی عەجەم تاریکی بەرگی یەمەنی

گۆتی : تاجی عەرەب و ئالی عەبا فەرموویمان :
عەبە تەن پەرورە یو نەرمی یو ناسك بەدەنی

ئیمە مەردین و هەموو شیبیری خەشین پۆشی مەساف
کرمی قەز هەر چی تەنی ، بۆ تەنی نێسوانی تەنی

قەز ، بربیشم کە حەرامە لە رەجول نەك نێسوان
سۆننەتی شەرعه ، ئەگەر تابیعی ئەهلی سۆنەنی

تەرکی ئارایشی تەن نەقەدی رەوانی عەرەبە
تۆ عەجەم ، مەردی موزەخرف تەنی یو قەلبەزەنی

میللەتی کورد و عەرەب هەر دوو بەکە تەفریقه بوون
لە جەفا وو میحەنی مولکی سەبا وو یەمەنی

وەکو ئەو کرمە لە نێو قوببەیی ئەبریشمدا
عاقیبەت مەردەیی یەئسی عەمەل و بێ کەفەنی

چونکە (نالی) لە سەر ئەم ئەرزه غەریبی وەتەنی

هەستە باری مەدەنی بە ، مەدەنی بە ، مەدەنی

(٩)

نەفەس بگرە لە هات و چوونی خۆرایي هەتا ماوی
کە ئەم بایە هەتا ئیستاکە هەر عومری بە با داوی

حەیاتت نەقەدی تەحسیلی بەقاوو ریبیحی ریزوانە
ئەتۆ دەیکە ی بە مایە دەخل و خەرجی کەسبی بەد ناوی ،

عجهب ماووم له جهرگت ئه‌ی دله‌ی غافیل که موددیکه
له سهر ئه‌م ناگره‌م دانای هیشتا هر نه‌برژاوی (۱)

زه‌مانه چهرخه چهرخی ، ناسمانیشی فه‌له‌ک فولکه
سه‌ری ریشته‌ی سروشتی چه‌نده باداوی‌یو هر خاوی

مه‌سه‌ل دونیا ژنه و چهرخیش خه‌ره‌ک ده‌مده‌م به دووخی غه‌م
یه‌گی تاری ووجودت با ده‌دا هیشتاکو هر خاوی (۲)

مه‌گر مه‌بخانه‌یه دونیا که‌وا کاسی له به‌ر که‌ئسی
به نه‌غه‌ی عوودی سووتاوی به نه‌شه‌ی تاسی تاساوی

ئه‌مه‌یستمش گهر چی عه‌یش و عوشه‌ت هر تال و تالاوه
به مه‌رگی تو له پاشانیش ده‌خوی تالاوو تالاوی

هه‌وای سه‌یری به‌ر و به‌حر ناگری به‌رداوه‌ته عومرت
که توژی مونه‌فید خاکی دل‌ویه‌ی مونجه‌مید ناوی

که خاکی خاکی دامنه‌ن به‌ وه گهر نه توژی به‌ر بادی
که ناوی ناوی گه‌وه‌ر به‌ وه گهر نه بلقی سهر ناوی

هه‌تا شه‌ققی فه‌له‌ک نه‌بووه به کافووری که‌فنه‌ن هه‌سته
که ئه‌مشه‌و فرسه‌ته هیشتا فه‌له‌ک ماوه ، ئه‌توش ماوی

نه‌واله‌ی نه‌وبه‌ ده‌ریینه هه‌تا تن نه‌بووه‌ته سفره
پیااله‌ی ته‌وبه مه‌شکینه هه‌تا وه‌ک کووپه نه‌شکاوی

به می‌عراجی سولووکی سالیکان‌دا تا نه‌چی یوژی
له نییو جه‌لی موره‌که‌به‌دا ده‌مینی هر وه‌کو ماوی

گه‌دا ئینسانه دونیا غوربه‌ته مین چه‌یسو لا ته‌شعور
به هی‌مه‌ت تالیبی چشتیکی نازانی بل‌ئی ناوی (۳)

---

(۱) عجهب ماووم له جهرگت ئه‌ی دله‌ی ناسک که موددیکه
له سهر ئه‌م ناگره‌م دانای هیشتا هر نه‌برژاوی

عجهب ماووم له جهرگت ئه‌ی دله‌ی به‌د خوو که موددیکه
له سهر ئه‌م ناگره‌م دانای هیشتا هر نه‌برژاوی

(۲) مه‌سه‌ل دونیا ژنه و چهرخیش خه‌ره‌ک ده‌مده‌م به دووخی غه‌م
یه‌گه‌ و تاری ووجودت با ده‌دا هیشتاکو هر خاوی

(۳) که تو ئینسانی ، دونیا غوربه‌ته مین چه‌یسو لا ته‌شعور
به هی‌مه‌ت تالیبی چشتیکی نازانی بل‌ئی ناوی

شتیکه بن شهیه و جینس و فسل و دوور له تهقریره
 موبهرايه له تهقریر و حدیسی حدیس و راوی (۱)
 نهزاینه له بهر عیجزه نهوهك جهله كه نه چشته
 قهدیمه نایینه تهقریری قهولی حاگیو راوی
 له قورئاندا موبهیهن بوو به نووری قوردهتلهعیون
 نه وازیح بوو به كهششاف و نه رهوشن بوو به بهیزاوی (۲)
 كه مهیات بو عیادهت بن چ فموقانی چ تهختانی
 كه حیوبت بو سیادهت بن چ بهرزنجی چ باراوی
 وهره نه نوكتیه من پیت بلیم (نالی) نهگهز فهزهن

هموو دونیات بین هیشتاكو هر چهیران و داماوی نه و نه سهیه
 له کری و یهنگه دره
 كه و تبهی
 (ن) دام و
 سه رگه رداز

(۱۰)

مهستوره كه ههساوو نهدیبه به حیسابن
 هاته خهووم نهمشهو به چ نازیك و عینابن
 هات و گوتی : عوقدهم ههیه قهت مومکینه وایی
 هر تو مهگهز نه موشکیله حمل که ی به جهوابن
 هر مهسهله بکری که به تو شهرحی کرا بن
 لایق نییه کهس دهخلی بکا چین و خهتا بن
 ناوینه بهم ناوینه دهبن رهنگی نهما بن
 مهستوره بهم نهستوره دهبن موهره گوشابن (۳)

---

(۱) شتیکی بن شهیه و جینس و فسل و دوور له تهقریره
 موبهرايه له تهقریر و حدیسی حدیس و راوی
 (۲) له قورئاندا بیما نهخفا لههوم مهکتووم و مهختوومه
 بهیان نابی به تهقریری دوو سهد كهششاف و بهیزاوی
 (۳) نایینه به مایینه دهبن رهنگی نهما بن
 مهستوره بهم نهستوره دهبن مۆری شکا بن

نوڪته پيڪي زهر يفه به نه سڀي زوزه فا بي
نه عريفي ده كه م به لكو له بو دهردي شي فا بي

* ● *

نه م سره چي به وا كه سوا بي نه سوا بي
دور ريڪي وه كو دهور ي سه ما بي نه سما بي
دوڪڪاني توحه ف كاني حيا كاني به فا بي
قويهي له قيباسي نوقه با بي ، نه قويا بي

وهك خهيمه به په رده پيڪي دوو نه ستووني به پا بي
سهر ته پله كي نه ختي به نه زاکه ت قه ليشا بي

* ● *

يا كومه ته زيوي بوخه لا دور له سه خا بي
موغلهق به به خيلي به مهسه ل مشتي مه لا بي
وهك هي ممه تي سو في كه له نيو خه لوه خزا بي
مهستور و عه زيزي شهرف و په فعت و جا بي

كاسه يڪي بلوورين و نوخووني له سهرا بي
نه ختيڪي له بهر مهوجي له تافه ت قه ليشا بي

* ● *

ياخو په لاه به فر يڪي كه نه سلا نه شكا بي
قهنديلي مونيري گوزهري ناب و ههوا بي
كام ناب و ههوا موغهنديلي نه شو نه ما بي
به معني له وهسه ت كاني بي گرميڪي تي زا بي (۱)

لهو كاني سه دا چووزهره ريواس يووا بي
بهو چووزهره ريواسه كه ميڪي قه ليشا بي

* ● *

---

(۱) كام ناب و ههوا موغهنديلي نه شو نه ما بي
به معني له وهسه ت كاني يڪي گرمي تي دا بي

يا قهسرى موعه‌للا كه له ئاوينه كرا بن
يا غونچه‌يى نه‌شكوفته كه ئاوى نه درا بن
يا گونبه‌دى نه‌زه‌نگه‌ه‌يى نيو باخچه سه‌را بن
ئه‌لوانى گول ئامبىزى شه‌كه‌ر بىزى تىدا بن
يا قورسى نهمه‌ك هه‌ر وه‌كو مه‌رمه‌ر به‌ زيا بن
چى قه‌تره‌يى ئاويكى له نيو‌دا قه‌لش‌ا بن

* ● *

يا هه‌ر وه‌كو گرديكى كه تازه هه‌مى دا بن
گردي نهمه‌كين به‌معنى گىاى لى نه رووا بن
دامبىنى به‌ ئنواعى گول و مول خه‌ملا بن
گه‌نجىكى تىدا بن كه ته‌لىسى نه شك‌ا بن
حوققه‌يكى زه‌رى سافى له سه‌ر بانى نرا بن
نه‌ختىكى به‌ سه‌د سه‌نه‌ته‌يى مانى قه‌لش‌ا بن

* ● *

يا ره‌ئسى هه‌تئويكى كه بن به‌رگه‌ و نه‌وا بن
حه‌يران و سه‌راسيمه نه داكىك و نه بابى
فيسبىكى سپى توندى له كه‌لله‌يى كه‌لى نابى
هيشتاكو له حه‌ق چىگه‌يى خاسى نه‌درا بن
چه‌سپيده‌وو خر هه‌ر وه‌كو به‌ر قالى بن
نه‌ختىكى له به‌ر سه‌فتى‌يو توندى قه‌لش‌ا بن

* ● *

دورچىكى موجه‌وه‌ر كه هه‌موو حوسن و به‌ها بن
دورپىكى مونه‌ووهر كه هه‌موو ئاوى سه‌فا بن
به‌يزىكى شوتورمورغ كه‌وا تازه كرا بن
وه‌ك به‌يزه‌يى به‌يزا به‌ زياوو به‌ سه‌نا بن
خرچه‌يكى موده‌ووهر به‌ عه‌سه‌ل ئاوى درا بن
نه‌ختىكى له به‌ر حوسن و جه‌لاوه‌ت قه‌لش‌ا بن

* ● *

ياخو وهكو خوئی شاهیده بو وهسفی وهها بی
سیمین مهمکیکی تهز و تازهی هملی دا بی

یا لزه همناریکی که ناری گولی ما بی

بی درز و قهلیش میسلی شهمامیکی تهلا بی

بو تهجریبه تا لهززهتی شیرینی نهدا بی

نهختیکی وهکو ددهبی دهرزی قهلیشا بی

* ● *

ياخو مهسهلا میسلی نهوا بیت و نهوا بی

مهشووور و خهفی ههر وهکو عنقاوو وهفا بی

ساحیب زهر و زیوی که فریبی عوقهلا بی

نهکسیری تهلای نهحمهری چند قهتره له لا بی

دهعوای نومرا چندی له سهر تهختی کرا بی

چند خوئی پزا بیت و چ خوئی نه پزا بی

کن بی له جیهاندا چ گهدا بیت و چ شا بی

سمتیکی وهها ناسکو پر لهززهتی گا بی (۱)

تهعبیری خهباللی خهو نهگهر بیتنه خیسابن

دهرویش و گهدا شاهه ، دهبن شاه گهدا بی

* ● *

دیوانه که زانی که دهبن عوقده گوشا بی

ههستا و گوتی : نهشکی رهوانم به فیدا بی

نهم ساحیبی تهشریحه دهبن ههینهتی چا بی

ههم شاریح و ههم جاریح و موزیحه گوشا بی

بو توند و رهقی مهنتی مهتینی حوکهما بی

تهدقیقی نهمایش سرره دهبن خوفیه نهدا بی

---

(۱) تورفتیکی وهها ناسکو پر لهززهتی گا بی

یا

تورفتیکی وهها ناسکو پر لهززهتی گا بی

نرمو خوش(۱) و مونتیج ، وهکو بهستی ئودهبا بن
توولانیو بهر جهسته وهکو دهستی دوعا بن

شهو نایم و قائم عهلهمی بابی رهزا بن(۲)
بن دیده ههتستی به مهسل عهینی عهسا بن

مهجزووبی توروک مورتهعیشی لهزهوو تا بن
سالیك رهووشی مهسلهکی ریگهی سولهحا بن

چاوئیکی ههبن غهرقهیی فرمبیسکی بوکا بن
فرقیکی ههبن داخیلی میجرابی دوعا بن(۳)

پئی حورمهت و بن حورمهتی ههراگیز نهگوتا بن
چهند ئاوی پزایبت و چ ئاوی نهپزا بن

لهم ریگا سهیشی که بچی بهمنی کوژا بن
گهردهن کهچی بهر پیتته قهدهم رههجه کهسا بن

تا گهرم رهوی قهترهیی زولماتی بهقا بن
مائولخیزی قهتره له سر قهتره فیدا بن

کئ بن وهکو تو بهم شهوه رهحمی به منا بن
مهجزووبه سیفهد بهمنی سیلهی رهحمی تینا بن

ههم جازبسهوو قابیلهیی نهخز و عهتا بن
مهستورهیی مهخفی شهبههی بادی سهبا بن

مهستانه ههتستیت و به کوری روقهبا بن
ئهم باب زهنه گهرمه بهری گوانی که با بن

---

(۱) بۆ دروستی کیشی ئهم نیوه دیره شیعره پتویسته ووشهی «خوش»
زۆر سووک له دهم بیتته دهرهوه به وینهی «خوش = خنس» .

(۲) شهو قائم و دائیم عهلهمی بابی رهزا بن

(۳) فرقیکی ههبن داخیلی میجرابی رهجا بن

(نالی) و مره ههزلیکی که عاری شوعهرا بئ
پوو رمش مه که بئی سه فحه بئ هیج لهوح و کیتابئ
وا چاکه خه یالت له گهل ئه سراری هودا بئ
نهک به حسی سوروور و عه له می بادی ههوا بئ (۱)

---

(۱) وا چاکه خه بالی خه ووت ئه سراری هودا بئ
نهک به حسی سوروور و عه له می بادی ههوا بئ

موسته زاد

نهی تازه جهوان پیرم و نوفتادهوو کهوتوووم
 تا ماوه جهیاتم
 دهستی بدمره دهستی شکستم که له دهس چووم
 قوربانی وه فاتم
 تو یووسفی نهوحوسنی له سهر میسری جینانی
 من پیرم و فانی
 لهم کولبهیی نهحزانه نه زیندووم و نه مردووم
 ههر وا به تهماتم (۱)
 فهرقیکی نهکرد نهفسی نهفیسیم به عینایهت
 وهحشی له ویلایهت
 لهم گۆشهیه ویرانهیه ههر مامهوه وهک بووم
 وهی شوومی وولاتم
 نهی قوبهیی تهپه که دهلیی حوققهیی تیسی
 مهئوایی حهییبی
 مسکینم و بهو خاکه عهتر ناکهوه هاتووم
 بهو بۆنهوه هاتم
 ههر چهنده که من عهبدم و روو زهردم و عاسیم
 قوربانی بیلالم که هیلالانه ههلاتووم
 ههر عهفوه خهلاتم
 موددهیکه که ههم گهردشی دهورانی سوپههرم
 موغبر بووه میهرم
 تاینهیی دل شاهیده ههر چهنده سیهه رووم
 میرناتی جهلاتم
 نهی مهسجید و میجرابکههت قیلهیی حاجات
 بو نههلی موناجات
 مهحجوبی هوام ، واسیتهیی مهشهدی معلووم
 بو راهی نهجاتم
 نهی مهتلمعی نهنواری ههموو قاسی بو دانی
 شهسی سههمهدانی

(۱) لهم کولبهیی ویرانه نه زیندووم و نه مردووم
 ههر وا به تهماتم

و هك زمره یی بن جیلوه نه مهوچوود و نه مهعدووم .
 چووبانی بهراتم
 لهم خاکی دهری رهحمهتی بن زهحمهته (نالی)
 فیدهوسه مهئالی
 حاشاکه له مهی دا بیمه سائیلی مهحرووم
 ههر چند له عوساتم

چووارین = روباعی

سوی مصرست مرا راه ازین لجهء غم
 تاکه در نیل کشم جامه ز بیداد و ستم
 میرود (نالی) ازینجا چو حریص از دنیا
 با لب خشک و کف خالی و چشم پرتم

تاک = فہرد

سهوتی نغمه ی بلبه یا چهچهه ی خرخالی به
 دهنکی سوّله یا له ژیر یی ناله نالی (نالی) به

فرهنگی دیوانی نالی

ث = ...

ثاب : (۱) پروانه (ثاوا) .
(۲) پروون ، پروونی ، ساف .
(۳) ناپروو .

ثابادی : پروانه (ثاوهدان) .

ثابو تاب : پروانه (تاب) .

ثابو هموا : ناو و هموا .

ثاپروو : ناوو ناوبانگی باش ،
شهرهف .

ثاپروو تکان : ثاپروو پژان ، ناوو-
ناوبانگی بهد ، نهمانی شهرهفی
ثادهمزاد له ناو کومهلدا .

ثابشار : تافکه ، سولاوکه‌ی ناو
که له جیگه‌ی بیکه بلند به خور بینه
خوارئ ، جۆکه‌له یارووبار له جیگه‌ی
یلند بینه خوارئ .

ثابنوس : Ebenos

ووشه‌ی بیکه گریکی به (۱) دره‌ختیکه
له هیندستان و حبه‌شه شین ده‌بج ،
به‌ری وه‌کو ترئ‌به‌و ره‌نگی زهرده ،
گه‌لای وه‌کو گه‌لای سنۆبه‌رو گولیشی
وه‌کو گولی خنه وایه ، داری
قورسو سفتو بچ‌گرئ‌به ، په‌له‌ی
په‌شی پیوه‌به ، له پاش برینه‌وه
ده‌خرئته ناو ناوو له دووای ماوه‌ییک
په‌ش ده‌بج ، ئنجا له دارتاشی‌دا
به‌کار ده‌هینرئ ، به‌کوردی
(عه‌به‌نوس) ی پچ‌ده‌لئین .
(۲) کینابه‌ته بۆ په‌شی .

ثامش : ناگر .

ثامشی توور : پروانه (توور) .

ثامشین : ناگرین ، وه‌کو ناگر ،

ئه‌له ره‌نگی ناگر .

ثامش به‌گه‌ف : ناگر به‌ده‌ست .

ثاحاد (آحاد) : کوی (ئه‌حد =

احد) ه ، به‌ک ، له زانستی ژماره‌دا

تاقمی به‌که‌می ژماره‌به‌که له (۱) تا

(۹) به‌وه له (۱۰) تا (۹۰) (عه‌شهرات

= عشرات) و له (۱۰۰) تا (۹۰۰)

(میثات = مئات) و له هه‌زار زیاتر

(ئولووف = الوف) ی پچ‌ده‌لئین .

ثاخ : ووشه‌ی داخو ئه‌فسووسه له

کاتی هه‌ست کردن به‌ده‌ردو

په‌نجه‌پۆبی له هه‌ناسه‌ی بیکه قوول له

ناو دل و ده‌روون و قورگ له ده‌م دئته

ده‌رئ .

ثاخیر (آخیر) : (۱) دوایی .

(۲) جیهانی دووهم ، دونیای تر .

(۳) دیاره ، بچ‌گومان ، په‌نگه ،

له‌وانه‌به ، ئه‌ی ، ئه‌دی ، ئیتر .

ثاخیرت (آخیرت) : رۆژی قیامت ،

گیتی‌ی تر ، جیهانی دووهم .

ثاخیرین : هه‌ره‌ دووایی ، ئه‌وانه‌ی

دووایی ، کوتابی ، دزی به‌که‌مین .

ثاخور : جینگای ئالیکه چوار

پچ‌بان ، قوولایی بیکه له ناو دیوار یا

له قه‌راخی‌دا دروست ده‌کریئ و

ئالیکه ده‌خرئته ناوه‌وه .

ثاخز : پروانه (ثاخیر) .

ثادهم : ئینسانی به‌که‌م ، باوکی

نه‌وه‌ی مرۆقه ، به‌پچی بیرو رای

ئابین خودا له سه‌ر شیوه‌ی خۆی

دروستی کرد ، وه‌له‌ به‌هه‌شتی

عه‌ده‌نی دانا ، چه‌ووای له په‌راسووی

ئادهم ده‌ره‌یناو کردی به‌ژنی ، به‌لام

هه‌ردووکیان فه‌رمانی خودایان به‌جچ

نه‌هینا له‌به‌ر ئه‌وه له‌به‌هه‌شت

ده‌رکران ، له ئەده‌بیاتی جیهانی‌دا
 جوانترین کۆر ئاده‌م و جوانترین
 کچ‌ه‌وایه . (٢) مرۆف ، ئینسان ،
 که‌س ، نه‌وه‌ی ئاده‌م .
ئاده‌می : نێسه‌ته‌ بۆ ئاده‌م ،
 ئاده‌م‌زاد ، ئاده‌م‌یزاد ، نه‌وه‌ی ئاده‌م ،
 که‌س .
ئاده‌می خوار : ئاده‌م‌زاد خۆر ،
 ئینسان خۆر .
ئارا (اراستن) : ئارایش ، پێک
 خستن ، جوان کردن و زینت‌دان .
ئارام : ئۆقره ، ئاسوده ، ژبانی
 خۆش .
ئارایش : پازاندنه‌وه ، پیکوپیک
 کردن ، جوان کردن ، په‌وه‌نق
 ده‌ره‌یتان .
ئاری ئاری : (١) ووشه‌ی وه‌لامه ،
 به‌لێ به‌لێ ، دژی نا . (٢) دلۆپ
 دلۆپ ، دلۆپ دوای دلۆپ ،
 ئاره‌زووی ئاوکردن ، به‌ ئاو ووتن .
 به‌لێ به‌لێ وه‌ره !
ئارده‌لووک (ئارده‌لووکه) :
 وورده‌ی به‌فر ، به‌فری وورد ،
 زه‌رراتی به‌فر .
ئازا : نه‌ترس ، نه‌وه‌ی کاروباری
 خێرایه‌و سستی تیدا نی‌یه .
ئازاد : سه‌ربه‌خۆ ، سه‌ربه‌ست ،
 درد ، په‌نج .
ئازار : ئیش ، ژان ، نه‌خۆشی ،
 دهرد ، په‌نج .
ئازانه : ئازایانه ، به‌ ئازایی .
ئاسان : سانا ، ئاسوده ، سه‌هل ،
 شتیکی قورس و دژوار نه‌بج .
ئاسه‌ف (اصف) : کوری
 به‌رخیا به ، به‌کێ له‌ زانایانی

ئیسرایلی به‌کان و وه‌زیری سلیمان
 بووه ، ده‌لێن زانستی به‌ ئه‌فسانه‌یی به
 سه‌یره‌کان و سه‌یما له‌ داهیتانی
 نه‌وون .
ئاسوده : ژبانی پر له‌ ئاسایش و
 هیتنی ، ژبانی خۆش و پر له‌ ئارام .
ئاسک : مامز .
ئاسمان : گه‌ردوون ، فه‌له‌ک ،
 چه‌رخ ، چه‌رخ و فه‌له‌ک ، بۆشایی
 شینی بێ پایان و ئه‌ستیره‌ی تیدا
 ده‌بێنرێ .
ئاسن : مه‌عه‌ده‌نێکه‌ په‌نگی
 خۆله‌میشی به ، له‌ ته‌بیعه‌ت‌دا زۆره‌و
 له‌ پشه‌سازی‌دا به‌ کار ده‌هێنرێ ،
 په‌مزی په‌قی و قورسی و به‌هیزی به .
ئاشی : ده‌ستگاییکه‌ بۆ هارینی
 دانه‌وێکه‌و کردنی به‌ ئارد به‌ کار
 ده‌هێنرێ . له‌ دوو تاشه‌ به‌ردی
 پان و خه‌ر پیک هاتووه ، به‌ردی
 سه‌ره‌وه‌یان به‌ هۆی هیزی ئاو
 ده‌سوورێ ، ئاشی ئاگرو ئاشی
 هیزی مۆتوریش هه‌یه .
ئاشوفته : به‌ریشان ، خه‌مگین ،
 ژبانی تال و سه‌خت .
ئاشووب : ئاژاوه ، ناکۆکی ،
 فیتنه ، غه‌وغا ، تیک چوون و ترازانی
 شیرازه‌ی کۆمه‌ل .
ئاشکار : ئاشکرا ، دیار ، دژی
 نه‌یتنی .
ئاشنا : (١) یارو دۆست ، دژی
 بێگانه . (٢) ئاگادار ، شاره‌زا ،
 پسپۆر .
ئاشیان (ئاشپانه) : بڕوانه
 (هیتلانه) .
ئاغا : سه‌رۆکی هۆزو عه‌شره‌ت ،

به ناوی گوره بی و بۆ پیز لی نان .
له پاش ناودا وه کو له قهه به کار
دههینری .

ئاغاز : سهههتا ، دهست پئ
کردن ، پیچه وانهی دووایی و
نهجامه .

ئاغوش : (۱) باوهش ، باغل ،
کهنار ، لا . (۲) بهنده ، دیل .
(۳) ناوی بهنده و غولامیکی تورک
بووه .

ئاغات : کۆی (ئافهت)ه ، بروانه
(ئافهت) .

ئاغاق : (۱) ئاسۆ ، قهراخی ههموو
شتیک . (۲) مهمله کهت ، وولات .
ئاغهت : بهلا ، زیان ، کاره سات ،
ههموو شتیکی که له ناو بچن .

ئاگر : ئه و شته به که له
سووتاندنی دارو دهوهن یا شتی تر
بهیدا دهبن ، رووناکمی و گهرمایی .
ئاگره سووره : بشکو ، بهنگر ،
پولوو ، ئه و ئاگره که مهی که
دهخواستری بۆ ئه وهی ئاگری تری
پن بکریته وه .

ئاگر بهردان : سووتاندنی شت به
ئاگر ، ئاگر بهردانه مال ، ئاگر
بهردانه جۆخین .

ئال : نهوه ، خاوو خیزان ،
خانه دان ، خانه واده .

ئالی ههبا : مه بهس که سو کارو
نه وه ئالی پیغه مبه ره .

ئالمت : (۱) هه موو شتیکی که به

ئالا (ئالان) : پیچان ، دهوره دان .

ئالمت : (۱) هه موو شتیکی که به

هۆی ئه به وه کار پک بگاته نه انجام .
(۲) هه موو ده رمانیکی تیژو بۆن
خۆش که له خوواره مه نی دا به کار
دههینری .

ئالو والا : سوورو بلند ، سه وزو
سوور ، رهنگاو پهنگ .

ئالووده : (۱) ته رکردن ، شتیکی
له شتیکی تر وه ربه درئی ، وه کو
ئه وهی مرۆفیک له خۆنی خۆی
وه ربه درئی ، تیکه لاو . (۲) پیس .

ئالۆز : ترازانی هه موو شتیکی و
له دۆخ دهرچوونی ، ده زووی
ئالۆز ، رۆژی ئالۆز .

ئالۆزاو : شتی ئالۆز ، بروانه
(ئالۆز) .

ئاو : شتیکی شله له ته بیعهت دا
هه به ، له ئوکسجین و هیدرۆجین
پیک هاتووه ، له پلهی سه دی
گهرمایی ده کو ئی و له پلهی سفری
ساردی ده بیه ستی .

ئاوا : (۱) ئاوه دان ، ئاوه دانی .
(۲) بهم جۆره ، بهم پهنگه ، بهم
چه شنه . (۳) وون بوونی پۆژو
مانگ و ئه ستیره ، وون بوونی هه موو
شتیک له بهر دووری یا که وتنی به
دیویکی تر .

ئاوات : ئامانج ، هیوا .

ئاواژه : (۱) ئاواز ، دهنگ ،
بانگ ، نهغه . (۲) ناوبانگ ،
شوههت .

ئاوه دان (ئاوه دانی) : (۱) ئاوه دان
کردنه وه ، ئاوه دان کردنه وهی شارو
گوند . (۲) گوند ، دئی ، هه ر

جیگه ییکی ناوو کشتوکالو سهوزی و
ژیانی لیج بی .

ناوی : نیسه ته بو ناو ، هموو
شتیکی سر به ناو ، هموو گیاندارو
بیج گیان و گیاییکی که له ناو ناودا
بژی .

ناوی به قا : ناوی ژبان ، ناوی
حهیات ، پروانه (خدر) .

ناوی چاو : فرمیسک ، نسرین .

ناوی هیا : ناپروو .

ناوی هه یات : ناوی ژبان ، پروانه
(خدر) .

ناوی سسور : (۱) شسوراو .
(۲) فرمیسک ، نسرین .

ناوی قودس : ناوی پیروز .

ناوینن : هاویشتن ، فریج دان .

ناویزه : گوواره ، هموو شتیک

یا خشتیکی له بلوور یا شتی تر

دروست بکری ، شتیک به شتیکی

ترهوه به ستری و شور بیتتهوه .

ناوینه : نهینۆک ، پارچه

شووشه ییکه پشته که یه جیوه

سوواق دراوه ، رهنکی هموو

شتیک ده داتهوه .

ناووس : (۱) زگ پری هموو

گیانداریکی چوهار پیج . (۲) په نمان و

ناوسان و ناستور بوونی هموو

شتیک .

ناودار : تهر ، به ناو .

ناه : پروانه (ناخ) .

ناهنگ : (۱) ناواز ، گورانی .

(۲) مهبس ، ویست .

ناهوو : (۱) مامز ، ناسک .

(۲) کهمی ، کهموکوری ، نهقس ،

هله .

ناهووسهف : رینزی مامز ،
میگه لی مامز .

ناهووشگم : زگی وهک مامز ،

نهو زگی له زگی مامز دهکا ، پروانه

(ناهووی چین) .

ناهووی بهر : مامزه کیوی ،

مامزی کیوی ، مامزی وهحشی ،

مامزی دهشتی .

ناهووی ته تازی : مامزی وولاتی

تاتارستان ، مامزی ناسیای

ناوه راست .

ناهووی چین : مامزی وولاتی

چین .

نایا : ووشه ی پرسه «؟» ناخو ،

داخو ، ده بیج ، ده شیج .

نایات : کوی (نایهت = آبه ه) ،

پروانه (نایهت) .

نایهت : (۱) نیشان ، به لگه ،

عهلامهت . (۲) هر به کییک له

رسته کانی قورئان . (۳) پیاوی

گهوره . (۴) شتی سهیر .

نایین : (۱) ده ستور ، ره ووشت ،

ره سم و عادهت . (۲) دین ، مه زهه ب ،

یاوهر . (۳) نارایش و جوان کردن .

نایینه : پروانه (ناوینه) .

نایینه ی سکه ندهر : ناوینه ی

ئه سکه ندهری مه کدونی ، گویا

ناوینه که زور بهرزو گهوره بووه ،

ئه سکه ندهر هموو ذوئیای تیدا

دیوه ، پروانه (ئه سکه ندهر) .

نهبی له ههب (ابو لههب) : ناوی

عه بدولعوززای کوری عه بدولوتته لیبی

کوری هاشم بووه ، له (۲ هـ -

٦٢٤ز (دا مردووه ، له تیره ی قوره‌یشو مامی پیغه‌مبهر بوو ، په کیڅک بووه له سه‌روڼکو سووراچاکانی پیش ئیسلام ، رقی زوری له ئایینی موسولمانی بوو ، لای نه‌نگ بوو باوهر به ئایینیټک بکا برازای سه‌روڼکی بڼ ، به هه‌موو هیزو توانای نازاری ئایینه‌که‌ی‌دا ، له قورئان‌دا به خرابی ناوی هاتووه ، له پاش جه‌نگی به‌در به چه‌ند روژټیک کوچی دووایی کردووه .

نه‌وو به‌کر (ابوبکر الصديق) :
 عه‌بدوللای کوری نه‌بی قوحافه عوسمان کوری عامری کوری که‌عب (٥١هـ / ٧٣هـ - ١٣هـ / ٦٣٤ز) ، له تیره ی قوره‌یش بووه ، خه‌لیفه‌ی په‌که‌می راشیدین و په‌که‌مین که‌س بوو که باوهری به ئایینی موسولمانی هیتا ، له مه‌که‌که له دایک بووه و ده‌ولته‌م‌ند بوو ، له روژی مردنی پیغه‌مبهردا کرا به خه‌لیفه ، له سه‌رده‌می نه‌و بوو وولاتی شام و به‌شټیکی میژوټوټامیا داگیر کرا ، له مه‌دینه کوچی دووایی کردووه .

نه‌وو زه‌بندی سوزووجی :
 قاره‌مانی مه‌قاماتی حه‌ریری به .

نه‌بتمر (ابتر) : (١) بڼ کلک ، کلک براو . (٢) ناته‌وو ، نوقسان . (٣) بڼ مندال ، ئوچاغ کتور . (٤) له زانستی عه‌رووز به‌و ووشه‌به ده‌گین که (حه‌زف = حذف) و (قه‌تع = قطع) تیدا بڼ .

نه‌بدان (ابدان) : کوی (به‌دن = بدن) ه ، بروانه (به‌دن) .

نه‌برو : برؤ .
نه‌بنا (ابناء) : کوران ، مندالان ، کوی (ئین = ابن) ه ، کوی .
نه‌بیهز (ابيض) : سپی ، پیست سپی .

نه‌تو : تو ، توو ، نه‌تو ، نه‌توو .

نه‌تباع (اتباع) : پیره‌وی‌که‌ر ، ده‌ست و پیوه‌ند ، نه‌و که‌سانه‌ن که به دووی په‌کیڅک ده‌که‌وون له رووی برو باوهر یا هه‌ر شټیکی تره‌وه .

نه‌تلهس Atlas : ووشه‌پټکی گریکی به ، (١) نه‌خسه‌ی جوگرافی ، هه‌موو کټیټیټکی که باس له نه‌خسه‌ی جوگرافی‌ی جیبا جیبا بکا . (٢) قوماشټیکی ئاوریشمی به . (٣) په‌نگی تیرو توخ و تاریک ، خو‌له‌میټسی .

نه‌تلهسی نه‌خزه : (١) پارچه قوماشی سه‌وز . (٢) زه‌وی‌ی سه‌وز ، زه‌وی‌ی‌شین . (٣) ئاسمانی شین .

نه‌توار (اطوار) : کوی (ته‌ور = طور) ه (١) جتور ، چه‌شن . (٢) په‌ووشت ، خو و په‌ووشت .

نه‌جه‌لل (اجل) : مزنتر ، که‌وره‌تر ، به شان و شکوتتر .

نه‌جزا (اجزاء) : کوی (جوزئ = جزء) ه ، بروانه (جوزئ) .

نه‌جناس (اجناس) : کوی (جنس) ه ، (بروانه (جنس) .

نه‌جیال (اجیال) : کوی (جیل) ه (١) تیره‌پټک له ئاده‌مزاد . (٢) خه‌لکی

سهردهميتك ، نهوهی دهورو زهمانیتك .
(۳) سهده ، چهرخ .

نه حرام (احرام) : كوی (حهرهه
= حرم)ه ، بروانه (حهرهه) .

نه حرامی نهدهب : بارهگای
نهدهب ، پیویسته نهو شته یا نهو
جیتگه بهی بهرهمی نهدهبی له سهر
یا لئی دهنووسریتنهوه پیرۆزو
پاریزراو بی .

نه حزان (احزان) : كوی (حوزن
= حزن)ه ، خهمو پهزاره ،
دلتهنگی ، دلگیری ، دژی خوژی .

نه حقیقر (احقر) : بچووكر ،
نزمتر ، خووارتر ، زه بوونتر .

نه حکام (احکام) : كوی (حوکم
= حکم)ه ، فرمان ، همموو
فرمانیتکی که له دادگا دهرده کړئ
بۆ رووداویتك .

نه حمهدی موختار : (۱) به کیتکه له
ناوه کانی محمهد کوری عهدوللای
پیغمبهری موسولمانان ، موختار به
واتای ههلبژیرراو هاتووه ، واته
خودا له ناو همموو نهدهمزاددا نهوی
ههلبژاردووه بۆ پیغمبهری ، نهسه
ناوه روکی نهوهی تیدایه که باشتیرین
نادهمزادی سهر رووی زهوی به ،
بروانه (موحمهد) . (۲) ئیشاره ته
بۆ نهحمهد پاشای سهررداری
میرنشینی سلیمانی له نیوهی به کهمی
سهدهی نوژدهمدا . (۳) له
کوردهواری دا ناو نهحمهد به
نهحمهدی موختار ناو دهربرئ .

نه حمهدی مورسهل : به کیتکه له

ناوه کانی محمهد کوری عهدوللای
پیغمبهری موسولمانان . مورسهل
به مانای نیرراو هاتووه ، واته له
لایهن خوداوه نیرراوه بۆ نهوهی
کاروباری نهدهمزاد چاک بکا ، بروانه
(موحمهد) .

نه حمهر (احمر) : سوور ، پهنگی
سوور ، سوورپهنگ .

نه حمهل (احق) : بی فام ، کم
هۆش ، سادهو ساکار ، کهودهن ،
گیل ، ترن ، دهبهنگ ، همموو
که سیتکی که قسهو کردهوهی له
جیتگهی خوژی دا نه بی .

نه حوهل (احول) : خیتل ، نهو
که سه به که گلینهی چاوی له جیی
خوژی نه بی و له قهراخ چاوی دا بی ،
له نهدهبیات دا خیتلی مایهی
جوونتی به .

نه ختسر : (۱) نه سیتیره .
(۲) بهخت ، چاره نووس . (۳) نالا ،
به بداخ . (۴) ناوی گیاییتکه گولی
سوورو زهردی هه به .

نه خز (اخذ) : وهرگرتن ،
سهندن ، ستاندن .

نه خزهر (اخضر) : کهسک ،
سهوز ، پهنگی سهوز ، سهوز
پهنگ .

نه دا بوون : به جی هاتن ، دووایی
هاتن ، به نه انجام که بشتن .

نه دات (اداة) : نالته ، تیب .

نه دا کردن : (۱) به جی هیتان ،
دووایی بی هیتان ، به نه انجام هیتان .
(۲) قهرزدا نهوه .

ئەدەب : (۱) شەرم ، ئەخلاق ، خۆ و پەروەشت - ئەدەب کردن : شەرم کردن ، خۆ لادان له کاری نابەجێ ، پەروەشتی چاک . (۲) زانستی ، زانین ، زانستی ئەدەب ، بەرهەمی ھونەری بە نووسین له شیعرو پەخشان .

ئەدیپ : زانا ، شاعیر ، نووسەر ، ئەو کەسەى شارەزایی له زانستی ئەدەبدا ھەبە .

ئەدنا (آدنی) : نزمتر ، زەبوونتر ، کەساتر ، بەستەر ، نزیکتر .

ئەدوار (ادوار) : کۆی (دەور = دور) ، (۱) گەران ، گەردش ، بزووتنەووە گەرانى شتیك له دووای شتیكى تر . (۲) گەرانى سالو رۆژگارو زەمانو سەردەم .

ئەر : کورتکراوەى (ئەگەر) .
ئەراک : درەختیکە له دار ھەنار دەکا ، گەلای گەورەو ھەمیشە سەوزە ، لقەکانى ناسک و دیکدارە ، گۆلى پەنگ سوورە ، بەرى سوور یا بنەوشەییە ، تامى ھەندى تالە ، بەلام بۆ خوواردن بەکار دئ ، له لقو پەگەکانى میسواک دروست دەکرئ ، له ناوچەى گەرمدا دەبێ .

ئەرباب : (۱) خاوەن . (۲) چاوتیر ، جووامتیر ، خاوەن پارەو دەولەمەند .
ئەرچوو : تسکا ، تکاکردن ، پچاگردن .

ئەرز (أرض) : زەوى ، رووى زەوى ، عەرز ، عەرد ، خاك ، خۆل .

ئەرزى مەھلەكە : جێگەى له ناو چوون ، جێگەى بێردن ، مەیدانى جەنگ و شەرو شۆر .

ئەرقەم (ارقم) : ماری پەشو و سبى ، ماری پەش كە خالى سبى تیدا بێ ، جۆرە ماریكە له بەدترین و كوشندەترینى نەوہى مارە .

ئەركان (ارکان) : كۆی (روكن = ركن) ، (۱) گەورەترین و بەھێزترین پارچەو بەش له ھەموو شتیك ، ئەندامى بنچینەیی . (۲) كۆلەگە ، ستوون ، پایە . (۳) شتى زۆر گەورە ، سەردارو سەرۆكى قەوم و نەتەوہ . (۴) جێگەى فەرماندەى لەشكر ، ئەو بارەگایەبە كە نەخشەو پرۆگرام و پیلانى جەنگى لێ دادەنرئ .

ئەرواح (ارواح) : كۆی (رووح = روح) ، بروانە (رووح) .
ئەز : من ، ئەمن ، مو .

ئەز (از) : (ووشەییكى فارسی) یە ، له .

ئەزەل (ازل) : ھەمیشەیی ، ئەوہى سەرەتاو دووایی نی بە ، ھەر بوو ھەر دەبێ .

ئەزەق (اذق) : شین ، نیلى ، ئاوى ، پەنگى ئاو ، ماوى .

ئەزفەر (اذفر) : بۆنى یەكجار تیژی خۆش یا ناخۆش .

ئەزھار (ازھار) : كۆی (زھەر = زھر) ، گۆل .

ئەزھەر مین شەسسى (اظھر من شمس) : لە رۆژ دیارتر .

ٺڙدهر : (۱) له ٺه فسانه ي کون دا

ناوي ماريکي به کجار به وړه به ٺاگر

له دهمي دټه دهري ، (ٺڙدها) و

(ٺڙدهرها) شيان پڼ ووتووه .

(۲) ناوي چه کيکي چهنگي به بريتي به

له بومبايک بڙ شکاندن و نوقوم کردني

که شتي له زهريادا به کار دهه نري .

ٺڙدها : بروانه (ٺڙدهر) .

ٺهسر (اثر) : نيشان ، شون ،

شوني پڼ ، هه موو شتيکي که وينهي

مايپته وه ، گيرانه وه .

ٺهسف (اسف) : داخي گران ،

به ڙاره ، نه فسووس ، دريغ .

ٺهساب (اسباب) : کسوي

(سه بهب = سبب) ه ، بروانه

(سه بهب) .

ٺهسپ : گيانداريکي چووار پڼ به ،

بڙ سوواري و هه ندي جارپش بڙ بار

به کار دهه نري ، له بهر خوڅ

په وي بڙ گه شتو ته راتپن و ياري

پولځ به کار دهه نري .

ٺهستپر : گولي دهستکرد ، نه و

گوماوه ي که ٺاده مزاد دروستي ده کا ،

ٺهستپرگ ، ٺهستيلک .

ٺهستپره : هر يه که له و نوحته

دروه شه دارانه ي که شه و له

ٺاسمان دا دهه نرين .

ٺهستور : (۱) قبه ، دڙي

دروه شه دارانه ي که شه و له

ٺهستوون : کوله گه ، دينگه ،

دپره گه ، نه و داره دريڙو ٺهستوره به

که له نيوان بن ميچو زه وي داده نري

بڙ ٺه وي باني پڼ رابگيري ، ٺه مه له

بهرد يا خشت يا هر که ره بسته يتيکي

تريش دروست ده کري .

ٺهستوونه : بروانه (ٺهستوون) .

ٺهستووني جهننان : کوله گه يتيکي

دار بووه پينه بهر له کاتي خوبه و

و معزدان دا پالي له سر داوه ته وه .

ٺهستو : مل .

ٺهسحاب (اصحاب) : کوي (صاحب

= صاحب) ه ، بروانه (صاحب) ،

ٺهسحابي گهف (اصحاب الکهف) :

حهوت که سي بت بهرست بوون ، له

پاشانا باوه ريان به عيسا کردو هاتنه

بهر ٺاييني مه سيحي ، له بهر زولم و

زوري داقيووسي ٺيمپراتوري

پروماني (سه ده ي سي بهم) له

ٺه شکه و ٺيک دا خو يان شاره وه و

نووستن و له پاش سي سه د سال

له خه و هه لسان ، سه گيکيان

له گه لدا بوو ناوي قيتير بوو ، ٺه م

پرووداوه له قورٺان دا باس کراوه .

ٺهسداف (اصداف) : کوي

(سه دهف = صدف) ه ، بروانه

(سه دهف) .

ٺهسرار (اسرار) : کوي (سر =

سر) ه ، بروانه (سر) .

ٺهسعار (اسعار) : کوي (سيعر

= سعار) ه ، نرخ ، قيمت .

ٺهسفهر (اصفر) : بچو وکتر ،

ووردتر .

ٺهسفهران (اصفران) : دل و

زمان .

ٺهسفار (اصفار) : کوي (سفير

چ صفر) ه ، (۱) به تال ، پڼ ناووک .

نيوچ ، هيچ . (۲) له زراوهي .
ژماره دا نيشانيکه له شپوهي
نوخته دايه « . » .

نمسهگندهر : له ووشه ي
نوروپايي (نيلیکساندر) هوه
وهرگراوه ، کورې فيليپوسسي
نيمپراتوري مهکدونيا بووه ، به
له شکرکي چل هزار کوسي به وه
هترشي برده سهر دهولته تي دارا له
۳۳۱ي پيش زابين له جهنگي گوگاميل
له نزيک ههولتر سهرکهوتو دهولته تي
تيراني رووخاندو ناگري له نهسته خر
بهردا ، به سهر هموو روژه لاتني
کوندا زال بوو تا گه بشته رووباري
سهند له هيندستان ، نهرستو
ماموستاي بووه ، عالم گيرو
زولقمرنه نيشي پچ دهلتن .

نمسل (ائل) : شوپره گز ، ناوي
دره ختيکه له دارگهز دهکاو بهلام
له وگوره تره ، داري گه ليک رهقو
سهخته .

نمسل (اصل) : رهگ ، ريشه ،
نهژاد ، بنياد ، بنج ، بنچينه .

نمسم (اسماء) : کوي (نيسم)
= اسم) ه ، بروانه (نيسم) .

نمسم (اسم) : گرفتار ، بهندي ،
تهو کسه به که له نهنجامي جهنگدا
دهکه وپته دهست دوژمن .

نمشخاس (اشخاص) : کوي
(شخس = شخص) ه ، بروانه
(شخس) .

نمشرهف (اشرف) : گوره تر ،
مهزتر ، شهريفتر .

نمشمبار (اشعار) : کوي (شيعر)
شعر) ه ، بروانه (شيعر) .

نمشک : بروانه (فرميسک) .
نمشگه نجه : رهنجو نازار ،
عهزاب .

نمشگه نجه يي غم : نازاري غم ،
تهعبيرکي له نهده بياني روژه لاتني
ناوه راستدا هاتووه .

نمشگي رهوان : فرميسکي زور
به خوړ .

نمشگي گهرم : فرميسکي گهرم ،
کينايه ته بو دل سووتاموي گرياني
به کول .

نمشگريژ : نهو کسه به که
دهگري ، نهو کسه به که فرميسک
دهريژي .

نمشواق (اشواق) : کوي
(شوق = شوق) ه ، بروانه
(شوق) . .

نمعدا (اعداء) : کوي (ععدو)
عدو) ه ، بروانه (ععدو) .

نمعضا (اعضاء) : کوي (عوزو)
عضو) ه ، (۱) نهندام ، پارچه بيک يا
به شيک له لهش ، وهکو ، دهست ،
پي ، سهر ، (۲) تاکيک له خهک ،
به کيک له کومهل يا دهسکا يا
ريکخراويک .

نمعهزم (اعظم) : گوره تر ،
مهزتر .

نمعل (اعلى) : بلنتر ، بهرتر ،
بالتر .

نمعمال (اعمال) : کوي (عمهل)

= عمل) ه ، پروانه (عمل) .

ٺه موهر (اعور) : بهڪ چاو ، ٺهو
که سهيه که تهنيا چاوتيکی ساغ بي .

ٺه غيار (اغيار) : بيگانه ، خه لکی
دوور .

ٺه فراد (افراد) : کوی (فرد) =
فرد) ه ، پروانه (فرد) .

ٺه فرادی مورسولين : که سانج که
له لايه خوداوه نيرراوون بۆ چاڪ
کردنی باری ژبانی ٺاده مزاد ،
پتغهمبرانج که له لايه خوداوه
نيرراوون .

ٺه فراح (افراح) : کوی (فرهح)
= فرح) ه ، پروانه (فرهح) .

ٺه فسهر : (۱) تاج ، تانج ،
کلاوی پادشا . (۲) هموو تاکيکی
سوپا که پلهی تايهتی هه بي .

ٺه فشان : پڙاندن ، بلاوکردنه وه ،
بهراگنده کردن ، ٺاشکراکردن .

ٺه فغان : فهرياد ، زاری ، ٺاه ،
ٺاخ ، ٺاله ، بانگ .

ٺه فگار : نه خوش ، دهرده دار ،
خاوهن ٺازار ، پهنجوور ، بريندار .

ٺه فلاك (افلاك) : کوی (فهلهك)
فلك) ه ، پروانه (فهلهك) .

ٺه قباح (اقباح) : کوی (قدهح) =
قدح) ه ، پروانه (قدهح) .

ٺه کبهر (اکبر) : گهوره سر ،
گهوره ترين ، زور گهوره ، مهزن .

ٺه کسهر (اکثر) : زورتر ، زياتر .

ٺه کسهر : (۱) زاراوه پيکی
زانستی کيميايه ، بهتايهتی له

لايهن کيمياگه رانی کون به کار
دههينرا ، ٺهو جهوههريه که بنيادو
نهژادی شت ده گوري ، بۆ به لکه
جيوه دهکا به زيوو ميش دهکا به
زير ، بهلام دياره تا ئيستاش ٺهو
جهوههريه نه دوزراوه ته وه . (۲) شتی
يه کجار به که لک و سوود . (۳) بيري
حه کيم و فهيله سووفتيکی گه وه يا
زاناييکی مهزن ٺه وهی بۆی ههيه
بنچينهی بيري خه لکی بگوري .

ٺه کفان (اکفان) : کوی (که فهن)
= کفن) ه ، پروانه (که فهن) .

ٺه کهر : ووشه پيکه له دهستوري
زمان دا بۆ مه رج به کار دههينري ، به
شيوهی (گهر) و (ٺهر) يش هاتووه .

ٺه گريجه : زولف ، بسک ، کهزی ،
مووی سهری ژن که به سهر و
روومه تي دا شورده پيته وه له نيوان
چاوو گوچکهی .

ٺه لا : ووشه پيکه بۆ هوشيار
کردنه وه به کار دههينري ، هوشيار
به ره وه ! ٺاگادار به !

ٺه لات : لات ، لای تو ، کن تو ،
کنت .

ٺه لام (الم) : نيش ، ٺازار ،
ژان ، دهر ، پهنج .

ٺه لاييف : (۱) مالی ، کهوی ،
ٺولفت گرتوو ، يارو دؤست ، هاوادم
(۲) پروانه (ٺه لف « ا ») .

ٺه لهبت : هه لهبت ، بچ گومان ،
ووشه پيکه بۆ ته تکيد به کار
دههينري .

نهو شته به که له ډوواي ده گړيښ .
نهمه گڼه : په نڅ ، پياوړتې ، کاري
چاک له پيناوي به کيکي تر .

نهمهل (امل) : نوميد ، ناروژوو ،
هيو ، نامانج .

نهمين (امين) : جڼي باوهر کردن ،
هر که سيک که باوهری پڼ بکړي و
شتي پڼ بسپيري .
نهميستا : نيتا .

نهمجا : نجا ، نينجا ، نهوجا .
نهمر (امر) : (۱) فرمان ، پريار .
(۲) شتي بهرز ، رووداوي گوره .

نهمرو : روژي نيتا ، نهو
روژهي تييدا دهژين ، هم روژه ،
هم سردهمه ، هم روژگار ، هم
زهمانه .

نهمسال : هم ساله ، نهو ساله
تييدا دهژين ، سالي نيتا .

نهمشهو : هم شهوه ، نهو
شهوهي که تييدا دهژين ، شهوي
نيتا .

نهمما (امتا) : بهلام .

نهمن : بروانه (من) .

نهميس (انيس) : هادوهم ،
نهوهي دل ده دانهوه ، نهوهي ده پيته
مايهي خوشي بو به کيکي تهنياو
گوشه گير .

نهمبار : عهبار ، عمار ، جڼي
کوکردنهوهو پاراستني دانهويله يا
هر شتيکي تر ، جڼي کوکردنهوهو
پاراستني هممو مالتيکي بازرگاني .

نهنيا (انبيا) : کوي (نهي) =

نهلته (البتة) : بروانه .
(نهليهت) .

نهلحمد (الحد) : (۱) گوړ ، قهر .
(۲) نهو جڼي به به که له گوړدا سوري
مردووي له سهر داده نين .
نهل : تپي « ۱ » .

نهلغاز (الفاظ) : کوي (له فز =
لفظ ه قسه ، ووتنه ، دهنگي تپ که
له زمان دڼته دهري .

نهلواح (الواح) : کوي (له ووح =
لوح ه) ، بروانه (له ووح) .

نهلواحي نهلحد : بهردی
نهلحد ، بهردی قهر ، نهو بهرده به
که سوري مردووي له سهر
داده نري له گوړدا .

نهلوان (الوان) : کوي (له ون =
لون ه) ، (۱) پهنگ . (۲) جوړ ،
چهن ، نهوع .

نهللا (الله الله) : بو نرخ
پڼ دانو ههست به جواني کردنه .

نهم : ووشه نيشارهت و دباري
کردنه بو نزيک بو گياندارو پڼ گيان
به کار دهه نيري .

نهمارهت : (۱) ميرنشين ، وولات ،
همه له کهت . (۲) نيشان ، نيشانه ،
دروشم ، شون ، علامهت .

نهمانهت : (۱) دنيا بوون ،
راستي و دروستي ، هيمني ،
پڼ ترس ، نه ترسان . (۲) شتيک به
که سيک رابسپيري بو پاراستي .

نهمه : بروانه (هم) .

نهمهته : همه خوږه تي ، همه

ئەو : ئاۋەلناۋەي كەسى سېيەمى
تاكە بۇ نېرۈ مېن بەكار دەھىنرئ .
ئەۋيستا : ئىستاكە .

ئەۋيستا : بىروانە (ئەۋيستا) .

ئەۋبار (اوبار) : (۱) كۆي (ۋەبەر
= ۋېرا) ، خورىي ۋوشتەر ، ھەموو
قوماشېكى لە خورىي ۋوشتەر
دروست بىكرئ . (۲) خوۋاردن ،
خوۋاردن و بىردنى زۆر ، قووت
دان .

ئەۋج (اوج) : (۱) بلىندى ، بالا ،
بلىندترىن جېكە ، بەرزترىن پلە .
(۲) لە زاراۋەي ھەيئەتدا بلىندترىن
پلەي ئەستېرەيە ، دۇي (ھەزىز =
حضىض) .

ئەۋخوارە : ئەۋجىيەي لەۋ
نرىكەۋەيە ، جىيىكى نرىكى ۋا ئەگەر
ئادەمزاد بىھوئى سەرى بدا زۆرى
پىن ناچىۋ دىتەۋە .

ئەۋراق (اوراق) : كۆي (ۋەرەق
= ۋرَق) ، بىروانە (ۋەرەق) .

ئەۋراقى خەزان : گەلای پايز ،
بۇ زەردى ۋ سىسى ۋاكاۋى ۋ بەرەۋ
مىردن چوون بەكار دەھىنرئ .

ئەۋزاع : كۆمەلى خەلك ، تىرە .

ئەۋلاد (اولاد) : كۆي (ۋەلەد =
ۋولَد) ، كۆر ، نەۋە ، مىندال .

ئەۋۋەل (اول) : سەرەتا ،
يەكەم ، يەكەمىن ، دۇنيای يەكەم .

ئەۋۋەلېن (اولېن) : (۱) پىشىنان .
(۲) يەكەمىن ، ئەۋانەي كۆن ،
كۆنەكان .

ئەۋە ، پىغەمبەر ، نىرراۋى خودا
بۇ چاك كىردنى بازى ژيانى خەلكى .

ئەنجام : دوۋايى ، كۆتايى ،
ئاخىر ، پىچەۋانەي سەرەتا .

ئەنجوم (انجم) : كۆي (نەجم
= نجم) ، بىروانە (نجم) .

ئەنجومى قوبور : ئەستېرەي
كۆرستان ، ئەستېرەي مىردوۋان ،
ئەفسانەي ناۋ كوردەۋارى دەلېن
ھەموو كەسك ئەستېرەيىكى ھەيە ،
كە ئەۋ كەسە بىمىرئ ئەستېرەكەي
دەپۇئى ، لىرەدا ۋەكو ئەستېرەكان
ھەموۋيان لە كۆرستانىكدا كۆر
بوۋىنەۋە ۋابە .

ئەندەر : لە ناۋ ، دەروون ،
مەيان ، ناۋەرەست ، ناۋەۋە .

ئەنگوتن : (۱) شەنە ، شەنە با .
(۲) پىكاندن ، نىشان كە لە جىي
خۆي بىردى .

ئەنۋار (انوار) : كۆي (نور) =
نور) ، بىروانە (نور) .

ئەنۋاع (انواع) : كۆي (نەۋع =
نوع) ، بىروانە (نەۋع) .

ئەنۋەر (انور) : پىۋوناكتىر ،
دەرەۋشاۋەتر ، پۆشتىر .

ئەنھار (انهار) : كۆي (نەھر =
نهر) ، پىۋوبار ، زى .

ئەھالى (اهالى) : كۆي (ئەھل =
اهل) ، بىروانە (ئەھل) .

ئەھلى ئەدەب : (۱) ئەۋ كەسانەي
خەرىكى ئەدەبن ، نوۋسەران ،
شاعىران ، زانايان (۲) ئەۋ كەسانەي
خوۋ و پەۋۋىشتى چاكىيان ھەيە .

نههل (اهل) : (۱) شایان ،
خاوهن ، پسپۆر . (۲) خیزان ،
خانهواده ، بنهماله .

نههلی تهریق : سوڤی ، دهرویش ،
مورید ، شیخی تهریقته ، پیترهوی
کهری تهریقتهی سوڤی .

نهی : ووشه‌ی بانگ‌کردنه .

نه‌ی خودا : خودایا ، خودایه !

نه‌یمن (ایمن) : (۱) لای راست ،
پراست . (۲) پیروژ ، چاک و به‌فهر .

نه‌یوان : (۱) هه‌یوان ، تاق ،
ده‌روازه . (۲) تاقی کیسرا له مه‌دائین
له نزیك به‌غداوه‌یه ، پروانه (شەققی
نه‌یوان) .

نه‌یوانی که‌یوان : تاقی زوحهل ،
پروانه (که‌یوان) .

نه‌یام (ایام) : کۆی (یهوم =
یوم) ، پروانه (یهوم) .

نه‌یتیا (ابتداء) : سه‌ره‌تا ،
ده‌ست پین‌کردن .

نه‌ینول‌حاجیب (ابن‌الحاجب) :
(۱۱۷۴ز- ۱۲۴۹ز) عوسمان کوری
عومەر کوری نه‌بو به‌کر کوری یونس ،
له نه‌ژاددا کورده ، له (نه‌سنا) ی
سه‌عیدی میسر له دایک بووه ، له
قاهره و شام ژباوه ، له
ئه‌سکه‌نده‌ری به‌مردووه ، به‌کیکه له
زانا هه‌ره گه‌وره‌کانی زانستی به‌کانی
ئیسلام ، له نووسینه هه‌ره گرنگه‌کانی
(کافیه) له نه‌حوو ، (شافیه) له
سهرف ، (موخته‌سهر) له فیهه ،
ئه‌مانه له شه‌ست به‌رگدا
خووسراونه‌ته‌وه ، جگه له ده‌به‌ها

کتیبی تر به جۆری زانستی نه‌بووه
نه‌چیتته ناوی و به سه‌رکه‌وتوویی لپی
نه‌یتته ده‌ری .

نه‌ینوموقله (ابن‌مقلاه) : (۸۶۶ز
- ۹۴۰ز) ، محمهد کوری عه‌لی ی
کوری حوسین کوری موقله‌یه ،
وه‌زیرو شاعیر و نووسهر بووه ، خمت
خۆشیتی پین هاوتا بووه ، له به‌غدا
له‌دایک بووه ، ماوه‌یتیک موقته‌دیر
کردی به وه‌زیری خۆی ، به‌لام له
دووابی‌دا شار به‌ده‌ری وولانی ئیترانی
کرد ، له پاشانا قاهره بیللا هینایه‌وه
وه‌زارهت ، به‌م جۆره چهند جارێک
له نیوان به‌ندیخانه و وه‌زارهت
پوژگاری بسرده سهر ،
ده‌ستی راستیان بری به‌وه ، قه‌له‌می
به قۆلی به‌وه ده‌به‌ست و پستی
ده‌نووسی ، له پاشانا زمانیان بری ،
له به‌ندیخانه کۆچی دووابی کرد .

نه‌یحتیاج (احتیاج) : پتیوستی ،
ئاچ ، نیازمهند بوون ، نیارمهند .

نه‌یحرام (احرام) : (۱) دوو پارچه
قوماشی سپی نه‌دوو‌راوه
حاجیان له حج‌دا به‌کیکیان له
که‌مه‌ر ده‌نالتینن و نه‌ویتریان به
خۆیان‌دا ده‌دن . (۲) له هه‌ره‌م
هاتنه ده‌روهه . (۳) حه‌رام کردنی
شتیک ، نه‌خواردنی شتیک .
(۴) حه‌رام کردنی هه‌ندی شتی
حه‌لال له پتیش زیاره‌تی که‌عبه به
چهند پوژتیک .

نه‌یحسان (احسان) : چاکه‌کردن ،
به‌خشین ، پیاوه‌تی نوواندن به‌رامبه‌ر
که‌ستیک .

ئىچيا (احياء) : كۆي (حى) =
حى) ، (۱) زىندوو ، زىندوو
کردنەو ، دۆزى مردن . (۲) ئاودەدانى ،
گوندى ، گەرەك ، ھەوار .

ئىخلاف (اخلاف) : بەلتىنى بە
درۆ ، بەلتىن نەھىتەنە دى ، جىن بەجى
نەکردنى پەيمان ، وەعدى بە درۆ .

ئىخوانوسسەفا (اخوانالصفا) :
كۆمەلەيتكى سىياسى - ئاينى بوو بە
بيرو باوهرى ئىسماعىلى خۆي
دەردەخست ، لە دەرو بەرى
(۱۹۸۳) لە بەسەرە دروست بوو .
بيرو راي فەلسەفەيان زۆر ئاشكراو
پوون نى بە ، بەلام بىرى پۆنانى و
ئىترانى و ھىندى تىپدا ئاشكرا بە .
بيرو راي خۆيان لە (۵۲) كىتەپدا
تۆمار كىردوو ، نويشكى ئەو بە كە :
جىهان لە خوداوە پەيدا بوو ، خودا
ھۆي . ھەموو پووداوتىكە ، بە رىز
ئەمانەي لى پەيدا بوو : بىر ، گيان ،
ماددەي بەكەم ، تەبىئەت ، جىسم ،
چەرخ و فەلەك ، جەوھەر . زانىبارى
لە بابەت بىرو پراو تەئسىرى
سىياسىيان ھىشتا ھەر كەمە .

ئىدى : ئىتر .

ئىدىعا (ادعاء) : داوا كردن ،
ويستنى شتىك ، شكات كردن لە
دادگادا .

ئىرەم : (۱) ناوى باخ يا شارىكە
گۆيا شەدداد دروستى كرد بە ناوى
ئەوھى بىتتە بەھەشتى سەر پووي
زەوى ، لەبەر ئەوھ « بەھەشتى
شەدداد » ىشى پىن دەلتىن . (۲) نارى
عەشىرەتىكە لە ھۆزى عاد خودا

غەزەبى لىج گرتن لە بەر گوناهى
زۆريان ، ئەم پووداوانە لە قورئاندا
باس كراوھ . (۳) ئەو بەردەبە كە
لەسەر رىتكە و شەقامەكاندا
دادەنرى پۆ رابەرى ھات و
چۆكەران .

ئىزھار (اظهار) : دەرختىن ،
ئاشكرا كردن ، بەيان كردن ، پوون
کردنەوھ .

ئىسبات (اثبات) : دەرختىنى
راستى ، پوون كردنەوھى شتىك كە
گومانى تىپدا نەمىنى .

ئىستىئاعە (استطاعه) : تووانايى ،
قابىيەت ، سەرمايە .

ئىستىلا (استعلاء) : بلكند پوون .

ئىسلام (اسلام) : (۱) ئاينى
موسولمانان لە دەورو بەرى سالى
(۶۱۱) بە ھۆي محەمەدى كورى
عەبدوللا بلاو بووھوھ ، لە پىشاننا لە
ناو عەرەب ، ئىجا لەناو ھەندى
نەتەوھى تىرىش . (۲) خۆدان بە
دەستەوھ ، پۆرۇنە ناو ئاشتى بەوھ ،
پوون بە موسولمان .

ئىسىم (اسم) : ناو .

ئىسناد (اسناد) : نەژاددان ،
گەراندنەوھى شتىك پۆسەر شتىكى تر
گەراندنەوھى قسە پۆ ئەو كەسەي
كە كىردىتتى ، گەراندنەوھى ھەدىس
پۆ پىفەمبەر .

ئىش : كار .

ئىشارات (اشارات) كۆي
(ئىشارەت = اشارە) بە ، بروانە
(ئىشارە) .

ئیشاره (اشاره) : (۱) پیشان دانی شتیک به هۆی بزووتنهوهی چاو یا نهنگوست ، قسه کردن به پهمز ، قسه کردن به کینایهت .
 (۲) له زاراوهی زانستی بهدیعدا ئهوه به که شاعیر به ووشه وینهی زۆر دروست بکا .

ئیشارهت (اشارت) : پروانسه (ئیشاره) .

ئیشاللا (ان شاء الله) : ئهگهر خودا ههز بکا ، ئهگهر خودا بیهوئ .

ئیشتیباھ (اشتباه) : گومان ، ههله ، بهکیک له جێی بهکیکی تر دابنرئ به ههله ، بهکیک له باتی بهکیکی تر بگيرئ ، کارێک به ههله به ئهنجام بگه پینرئ .

ئیشتیاق (اشتیاق) : ئارهزوو کردن ، ویستن ، شهوق کردن .

ئیشراب (اشراب) : (۱) ئاودان ، دهرخوارددانی ئاو . (۲) پیشان دان ، ئیشارهت کردن ، پیشان دان به قسه کردهوه .

ئیشراق (اشراق) : پرووناک بوون ، رووشن بوون ، بریقهدان ، بریسکه دانهوه ، روژهه لائن ، ئیلهام وهرگرتن .

ئیهتیبار (اعتبار) : (۱) په نهد وهرگرتن له هه موو هه له پیک ، به چاوێکی بهرز ته ماشای شت کردن .
 (۲) باوهر کردن ، راستی و دروستی ، ئابروو و نرخ و پلهی کۆمه لایهتی .

ئیمجاز (اعجاز) : نه تووانین له هینانه دی کار ، هینانه دی کارێک

که زۆربهی هه ره زۆری خه لکی بۆیان نه کرئ .

ئیفیتخار (افتخار) : شانازی کردن ، ناز کردن .

ئیفترأ (افتراء) : به درۆ تاوان بۆ که سیک دروست بکرئ .

ئیفک (الافک) : درۆ ، گوناھ ، خه تا ، بوختان ، خراپه ، خستن ، زال بوون .

ئیفقال (اقبال) : (۱) پیشوازی کردن ، روودان . (۲) بهخت ، چاره نووس ، تالغ .

ئیفقیزا (الفضا) : پیوست ، خواستن ، شتیک پیوستی به شتیکی تر بئ .

ئیکمال (اكمال) : ته واو کردن ، که یاندن به ئامانج .

ئیلاه (اله) : خودا ، ئه وهی ده بهرسترئ .

ئیلاهی (۱) خودایا! ئه ی خودا ! .
 (۲) خودایی .

ئیلتاف (الطاف) : نه رمی نوواندن ، چاکه کردن .

ئیلتافی سوبحانی : چاکه ی خودا ، ره حه تی خودا .

ئیلتیجا (التجاء) : په نابردن ، داوای یاریده کردن ، خۆ هاویشتنه بهخت بۆ یزگار بوون له کاره ساتیک .

ئیلتیقا (التقاء) : به به کتری گه بشتن ، به کتری بینین ، به دیداری به کتری شاد بوون .

ئیلحاح (الحاح) : زیاده له

پتویست داوئی شتیک کردن ،
هولدانی زور بۆ گه‌یشتن به
نامانجیک ، داوین به‌رنه‌دان .

ئیللا (الا) : تهنیا ، مه‌گهر ،
جگه .

ئیمام (امام) : پیش نۆز ،
پیشه‌وا ، پیشره‌و .

ئیمان (ایمان) : باوه‌ر ، عه‌قیده ،
دزی کوفر .

ئیمتیاز (امتیاز) : (۱) جودا
بوون ، بوونی شتیک یا جیکه‌یتیک که
خه‌لکی تر نه‌یئ . (۲) ریکه‌دانی
ده‌وله‌ت بۆ دروست کردنی کارخانه‌و
فابریقه ، ده‌رکردنی رۆژنامه‌و گۆفاره
شتی تر .

ئیمتیحان (امتحان) : تاقی
کردنه‌وه .

ئیمتیسال (امتثال) :
سهردانه‌واندن ، به‌سه‌کردن ،
ئیتاعت کردن .

ئیمناد (امداد) : یاریده‌دان ،
یارمه‌تی دان ، به‌هانا گه‌یشتن .

ئیمکان (امکان) : (۱) تووانایی
به‌رامبه‌ر به‌کاریک ، ریکه‌خۆش

کردن . (۲) له‌زاراوه‌ی زانستی
فهلسه‌فه‌دا ، نه‌و شته‌یه‌که

« بوون » و « نه‌بوون » ی‌وه‌کو به‌که‌و
پتویست نی‌یه‌وه‌کو ئینسان ،

جانه‌وه‌ر ، کشتوکال ، بی‌گیان ،
به‌رامبه‌ر نه‌وه « ووجوب » هه‌یه

که « بوون » ی‌پتویسته ، وه‌کو
(واجب الوجود) نه‌مه‌کومه‌لی

ئینسان و جانه‌وه‌رو کشتوکال و
بی‌گیانه .

ئینتیباه (انتباه) : ئاگاداری ،
ووشیاری ، بیداری .

ئینتیخاب (انتخاب) : هه‌لبژاردن ،
هه‌لبژاردنی شتیک له‌ناو شتیک‌تر ،
هه‌لبژاردنی به‌کیک له‌ناو کومه‌لیک
بۆ کاریکی تایه‌نی .

ئینتیزار (انتظار) : چاوه‌نواری
کردن ، چاوه‌رووانی کردن ، چاو له
ری ئی بوون .

ئینجاح (انجاح) : سه‌رخستنی
هه‌موو شتیک له‌کارو باریک ،
گه‌یاندنی هه‌موو کاریک به‌ئینجام ،
پیرۆز بوون .

ئینس (انس) : ئاده‌مزاد ،
ئینسان ، خه‌لک سه‌به‌شه‌ر .

ئینسان (انسان) : (۱) ئاده‌مزاد ،
خه‌لک ، به‌شه‌ر ، مرۆ . (۲) بیله‌ی
چاو ، بیله‌ی چاو .

ئینسانی هه‌رزه : که‌سی بی
هووده ، که‌سی بی‌کاره ، که‌ستیک

به‌قوولی ته‌ماشای ژبان نه‌کا و بیر نه‌
گوزه‌ران نه‌کاته‌وه .

ئینشا (انشاء) : دروست کردن ،
داهینان ، ووتنی قسه‌ی جوان ،

نووینه‌وه‌ی قسه‌ی جوان ، له
خۆوه‌شت داهینان .

ئییسته : له‌م سه‌رده‌مه ، له‌م
کاته ، له‌وکاته‌ی قسه‌ی لی ده‌کری .

ئییستر : گیانداریکی چووار بی‌یه
بۆ بار کیشان به‌کار ده‌هینری ، له

په‌رینی تیره‌که‌ر به‌سه‌ر مایین‌دا
په‌یدا ده‌بی ، وه‌خۆی نه‌زۆکه‌و

پهوهی نړیبه ، هیستر ، قاتر ،
قاتر .

تیسقان : مادده ییکی په قه ده بیته
بنج و بنیاد بڼو دروست بوونی
په بیکه ری هم موو گیانداریک
(تینسانو چو وارپښ) ، تیسک ،
هیسک .

تیشس : تازار ، ژان .

تیشسان : پروانه (تیش) .

تیمه : ناوه لخوای که سی په که می
کویه ، کوی « من » .

تودهبا (ادباء) : کوی (نه دب) =
ادیب ه ، نووسر ، شاعر ، زانا .

توسوول (اصول) : کوی (نه سل) =
اصل ه ، بنج ، بناغه ، بنیاد ،
دهستور ، قانون .

توفتاده (۱) هاتنه خوواره وه له
سهره وه به رهو زهوی ، له زهوی
نزیک بوونه وه . (۲) زه بوون ،
په که و توو بڼو پیری بڼو توونا به کار
دی .

تولف (التفت) : (۱) خو و
په ووشت گرتن ، فیر بوون ،
پاهاتن . (۲) دوستانه تی ، هاو ده می .

تومرا (امراء) : کوی (نه میر) =
امیر ه ، فرمانده ، فرمانره وا ،
میر .

تومید : هیوا ، نامانج ، نارزه وو .

تومید : پروانه (تومید) .

توموور (امور) : کوی (نه مر) =

امر ه ، پروانه (نه مر) .

توخه ی : ووشه بیته که له کاتی
که یشتن به نامانج به کار ده هیترئ
یا بیستنی خه به ریکی خوش .

توخه ی : پروانه (توخه ی) .

B - ب

با : (۱) هوا ، هوای بزوو توو .
(۲) به ، خاوه ن ، له گه ل ، وه کو :
با که مال . (۳) ووشه ی دو عایه له
مه سده ری « بوون » ، وه کو : با
بژی ، با بمری .

باب : (۱) باوک . (۲) دهر ، دهرگا ،
دهرگه ، دهرکه ، دهر وازه .
(۳) به شیک له کتیب .

بابایی عه بیار : په کتیکه له
نه فسانه ی ناو کورده واری دا په نگي
داو ده توه ، پروانه (عه بیار) .

بابی رهزا : خانه ی پازی بوون ،
نه و شته ی ده بیته هوی پازی بوون و
دان پتدا هتنان .

بابی گوشایش : دهرگای فراوان ،
خانه ی فراوانی ، ژیان ی پر له
ناسووده و خوشی ، گه شایی .

باب زهن : شیشی که باب ،
شیشی ناسن یا دار نه وه ی گوشتی
پتوه ده کړئ و له سهر ناگر
ده برژنری .

باطیل (باطل) : ناهق ، ناراست ،
بڼو هووده ، بووچ ، دژی هق .

باتین (باطن) : (۱) نه پنی ،
شارراوه ، په نهان ، له ناو ه وه ، له

ژووره وه . (۲) دهروونی هموو شتیک ، ناوه وهی هموو شتیک .

باخه : کیسهل ، په قه .

باد : پروانه (با) .

بادام : باوی ، بایوو ، دره ختیکه گه لای دریژو باریکه ، گولده کاو بهری خرو دریژکوله و سه وزو ناسک و ترشه ، نمه چه قاله یا چوواله ی پین ده لین ، له پاشانا قاووغه کی ووشک ده بیته وه و ده بیته دارو ناوکه که شی دمه پین ، تامی خوشه ، له نه ده بیات دا له گمل چاودا بهرلوورد ده کری .

بادامی چاو : چاوی وه که بادام .

بادان : لولدان ، سووردان .

بادی : (۱) بایی ، له خۆ بایی .

(۲) هموو شتیکی سهر به « با » .

(۳) سهره تا ، ده ست پین کهر .

بادی هموا : پین نه انجام ، پین سوود ، پین نرخ ، به لاش ، پین ده رامهت ، مفت .

بار : (۱) هموو شتیکی که کوبکر یته وه و له سهر پستی چوار پین یا سهر شتیکی تر دابنری و بو گوواسته وه ناماده پین . (۲) زور ، قورس . (۳) نه و په له ووشکی به به که ده نیشیته سهر لیتو ، باری لیتو ، لیتو به بار کینایه ته بو ره نجه ریژو هه ناسه ساردو به مرز نه گه یشتوو . (۴) جار ، که رته .

باران : دلۆپی ناوه که له نه انجامی سارد بوونی هه لم له هه وادا په پیدا

ده بی و بو سهر زهوی دیته خواری .

باراوی : نیسه ته بو (باراو) ، گوندیکه له گونده کانی ناوچه ی سرووچک (بهرزنجه) ، له پنج دا بنه ماله بیکی سه ییدانی بهرزنجه یی بووه و له وان بوونه ته وه و نه م نه م ناوه یان وه رگرتووه .

باره وهر : به بهر ، بهر دار ، هه موو شتیکی بهر و مایه ی هه پین .

باری (باریء) : خودا ، بهر وهر دگار ، (باری تهعلا = باری تعالی) : خودای گه وره .

بارید (بارد) : سارد ، فینک .

باری عام : وه زعی گشتی .

باریق (بارق) : به شوق ، پرووناک ، بریقهدار ، دره ووشان ، نه وه ی ریژشایی و پرووناکی ده دا ، هه وری پرووسکه دار .

باریک : له ، ناسک ، ته نک ، دژی نه ستور .

بارین : هاتنه خوواره وه ی باران ، هاتنه خوواره وه ی بهر .

بارش : هاتنه خوواره وه ی بهر یا باران له ناسمانه وه ، باران ، پروانه (بارین) .

بارغیر : پروانه (نیستر) .

باز : (۱) هه نکاوی دریژو بهرین ، به به که هه نکاوی په رینه وه له ناویک یا به سهر شتیک دا . (۲) یاری ، گه مه ، وازی ، وهرزین . (۳) سی بازو به که

باز ناوی وهرزینیکه له کورده واری دا به تابه تی له ناو فه قن یان له سهرده می به هاردا له سهیران دا ده کری .
(۴) یه کیکه له بالنده گوشت خوره راوکه ره کان ، خاوه نی دهنو وکیکی که وانی و نینوکی تیژو به هیزه ، به زوری له شاخ دا دهژی ، بالنده و گیاندار ی بچووک راو ده کا ، له کون دا بۆ راوکردن به ختیوان ده کرد ، له پیش راوکه ردا ده تیررا بۆ دوزینه وهی نیچیر .

بازار : باژیر ، جیکه ی کرین و فروشتنی هه موو شتیکی پتیوست ، جیکه ی کوبورنه وهی کریارو فروشیار ، له پیشانا شتومه کیان له سهر سه کو داده نا ، له پاشانا دوکان په بیدا بوو .

بازاری : (۱) جه له بی ، چرووک ، خراپ . (۲) خه لکی بازار ، فروشیار .

بازاری ریسوایی : شۆنی ئابروو چوون ، جیکه ی که وتن و نرم بوون و ناو زرنگاندن .

بازانه : وه کو بالنده ی باز ، نازایانه ، چاپوکانه ، چالاکانه ، زرنگانه .

بازی : یاری ، گمه ، وازی ، وهرزین .

بازوو : قۆل ، باهوو .

بازن : دلچ ، خشل یا شتیکه له زیرو زیوو مه عده نی ترو شووشه دروست ده کری ژنان بۆ جووانی له دهست و مه چه کیان ده کن .

باس (بحث = باس) :

(۱) لیدووان ، گیرانه وهی رووداو تیک که پیوه ندی به که سیک یا شتیکه وه هه ب . (۲) نیکو کینه وه .

باسیره (باصیره) : چاو ، دیده ، نه ندای بینین .

باسک : نه ندای نیوان مه چه کی دهست و ئانیشک .

باعیس (باعیش) : هۆ ، سه به ب ، عیله ت .

باغ : بیستان ، نهو زه وی به یه که بهرژین بکری و هه موو جوژه دارو دره ختیکی لیدوویتری .

باغات : کۆی (باغه) ، سروانه (باغ) .

باغهوان : پاسه وانی باغ ، نهو که سه یه که پیشه ی پهروه رده کردنی گۆل و دارو دره ختی باغه .

باغی سیوان : کینایه ته بۆ سینگ و مه مک- سینگ باغه و داری سیوش تیدا سیوی گرتوو که مه مکه کانی دلبره .

باغچه سهرا : باغی کۆشک و باله خانه .

باغی : له خۆدا نه ترس ، زۆردار ، سه رکیش ، گهرده ن کهش .

باقی : (۱) نه مر ، جاوید ، پایه دار ، نه وهی ماوه ، نه وهی له جیکه ی به کیکی تر ده میتنه وه . (۲) ماوه ی شتیکی که له شتیکی تر درده هینری .

باقیه (باقیه) : مئی (باقی) به ،

(باقی یاتی سالیحات = باقیات
الصالحات) : کردهوهی چاک ، کاری
باش ، پروانه (باقی) .

بال : نهدامی فرین و پهرهواز
کردنه له لهشی بالنده. (۲) دهست و
بازووی ئادهمزاد لهسر شانوه تا
سهر نهنگوست .

بالا : (۱) سهر ، سهرهوه ،
بلندی ، بهرزی ، دزی ژیرو
خوارهوه . (۲) قه دو قامهت .

بام : بهیانی ، بهیانی زوو ، نزدیکی
روژهلات ، سپیده .

بامیناد (بامناد) : پروانه (بام) .

بان : (۱) سهربان . (۲) داریکه
سهوزو ناسک و خۆش بۆ ، بهری له
فستق دهکا ، روژنیکي بۆن خۆشی
لئدهردههینرئ ، به دهنگهکانی دهلین
(حه بیولیان = حب البان) ، له بهر
بلندی و ریکی و لووسی له شیعدا
له گهل قه دو بالای خۆشهویست
بهراورد دهکری .

بانات : کۆی (بان)ه ، پروانه
(بان) .

بانگوت : بانگوش ، پارچه
داریکه له شتیهی خاکهناز دروست
دهکری بهلام کلکهکی کورت و
دهمهکی پانه ، بۆ کوتانهوهی
گۆسهبانه به کار دههینرئ .

بانگ : (۱) هاوار ، دهنگ .
(۲) دوعاو دهنگیکه لهسهر منارهوه به
ئاواز دهخۆندریتهوه بۆ ئاگادارکردنی
خه لکی بۆ نوژکردن .

بانگه بانگ : دهنگه دهنگ ، هاوار
بردن ، هانبا بردن ، داوای
یاریدهکردن .

بانگ کردن : گازکردن ، هاوار
کردن ، ئاگادار کردنی کهسیک بۆ
ئهوهی بینه پیشهوه یا کاریک بکا .

باوهی : نیمان ، عه قیده ، ئیعتقاد
کردن به شتیک ، قسهیتیک یا شتیک
بچینه دلوه .

باوهشین : شتیکي پان و تهنگه
له گهلای داری خورما یا شتی تر
دروست دهکری ، به راوهشاندن و
بزواندن و سووراندنهوهی بای فیتک
دروست دهکا .

باولف : باب .

به : بههی ، بهی ، بچ درهختیکه
له داری سیو دهکا ، بهری زهردو
ئاودارو درشت تره له سیو ، بوژنیکي
خۆشو تامیکي تایهتی هی هیه ، له
پاییزاندا دهکا .

بهبار : (۱) زۆر ، (۲) بهبهر ،
بهردار .

به بلندی : هیندهی بلندی ، به
قهدهر بلندی .

بهت (بط) : (۱) مبرای .
(۲) سوراچی مهی .

به تمابوون : چاوهروان بوونی
شتیک ، بریاردان بۆکردنی شتیک .

به چاوی سوولک : بایهخ نهدان به
شت ، کهم کردنی نرخی راستهقینهی

شت ، شتيك له خۆي كه مترو
بچو و كتر بيئري .
به حهق : به راستي .

به حيساب : به راستي ، به
به ووردي .

به حر : (۱) زهريا ، دهريا ، دهليا .
(۲) كيشي شيعر ، ژماره ي به حري
شيعر نۆزدهيه : تهويل ، مهديد ،
به سبت ، واقير ، كاميل ، ههزهج ،
په جهز ، په مهل ، مونسهرج ،
موزاريج ، موقتهزهب ، موجتهس ،
سه ريج ، جهديد ، قهريب ، خه قيف ،
موشاكيل ، موته قاريب ، موته داريك ؛
جگه له مه زانا ياني عمرووز يازده
به حري تر يشيان دۆز يوه ته وه :
عه ريز ، عميق ، حهريم ، كه بير ،
موززه يه ل ، قهليب ، حه ميد ،
سه غير ، نه سه م ، سه ليم ، حه ميم .

به حرهين : دوو به حر ، دوو
دهريا ، كينا به ته بو دوو چاوو
فرميسكه كاني نه وه نده زۆرن دوو
به حر دروست ده كهن .

به حري فه رعون : يو وباري نيل ،
بروانه (نيل) .

به حري مو حيت : بروانه
(مو حيت) .

به حسي (به حث) : بروانه (باس) .
به خيل (به خيل) : چاو برسي ،
چاو تهنگ ، قرچۆك ، په زيل .

به خۆرايي : بين نرخ ، به لاش ،
شتيك به بين به رامبه ر چنگ بكه وي .
به خشا (به خش) : (۱) بهش ،
په هره ، نه سيب . (۲) به خشين ،

لج بووردن ، عه فوو كردن .
(۳) ديار ي دان ، نيشان كردن ، به
بالا برين .

به خشان : بروانه (به خشا) .
به د : خراب ، بين فه ر ، ناپه سند ،
دژي چاك .

به داو : داودار ، شتيك داوي زۆر
تيدا بين ، داوي يارو ، زولفي به داو ،
نالۆز .

به دد (بدا) : ديار كه و تن ،
په يدا بوون ، ده ست بين كردن ،
سه رتا .

به د نه ختم : به د به خت ،
به خت په ش .

به ده خشان : ناوي ناوچه يتيكه له
توركستاني نه فغانستان دا كه به له عمل
به ناوبانگه ؛ هه روه ها به ماناي
له عليش هاتوه .

به دهو : جگه ، بي جگه ، شتيك
له ناو شتيكي تر بچيته ده روه .

به دهل : (۱) چي گر ، له باتي ،
نرخ ، شتيكه جيگه ي شتيكي تر
بگريته وه . (۲) چاو تير ، پله به رز .
به دن : لهش ، تن ، جه سه .

به د خوو : به د په ووشت ،
سه سه ري ، بين نه ده ب ، بين
نه خلاق .

به ددر (بدر) : مانگي چو وارده ،
مانگي ته واو .

به ددي دوجا (بدر الدجي) : مانگي
چو وارده شه وي زۆر يو وناك -
دوجا : تاريخي ، كه مانگي چو وارده

له ناو تاریکی دا بڼ دیاره خۆی زۆر
پووناکو بریقه دار ده بڼ .

بهد ناو : بڼ ئابروو ، ریسوا ،
کهستیکی ناوو ناوبانگی خراپی هه بڼ .

بهد ناوی : بڼ ئابرووی ،
ریسواپی ، ناوو ناوبانگی خراپ .

بهو : (۱) بڼ ، ژیر ، پیش ،
له بهر ، بهرامبهر . (۲) بهرهمی
هموو کشتوکالیک به تاییه تی دارو
درهخت . (۳) تووکی دهووبهری
ئه ندامی مڼ پینهی ژنو ئه ندامی
نیرینهی پیاو .

بهرا بهر : بهرامبهر ، وهك يهك .

بهرات : مووچه و یارمه تی دانیکی
سالانه به دهوله مه ند بۆ هه ژاری
~~په هه ژاری~~ ده بریته وه - شهوی
بهرات : شهوی بازدهی مانگی
شهعبانه به پڼی سالنامهی
هیجری .

بهری (بریء) : بڼ تاوان ، بڼ
گوناه ، پاك ، دژی تاوانبار .

بهزین : پان ، فراوان .

بهزجهسته : بلند ، بهرز ، کهسی
گه ووه به ناوبانگ .

بهرد (بسد) : (۱) سهرما ،
ساردی ، دژی گه رما . (۲) شتیکی
په قو سفتو قورسو به هیزه ، له
سهر پووی زهوی و ناو زهوی دا
زۆره ، هموو پهنگی هه به .

بهرده باران : بهرد تی گرتن ، به
بهرد له کهستیک یا شتیکی بدری .

بهردهباز : ئه و بهرده به که له ناو
جۆگه له دادهنری بۆ په پینه وه .

بهرده پهش : (۱) بهردی پهش .
(۲) (حجر الأسود) ی عه ره بی به
کوردی .

بهردی عه جووز (برد العجوز) :
سه رمای پسر یژن ، به پڼی
سالنامه ی مه سیحی پوژناوا له
(۱۰) ی مانگی مارت دهست پڼ ده کا .

بهردوله جووز (برد العجوز) :
پروانه (بهردی عه جووز) .

بهرداق (براق) : بریقه دار ،
شه و قدار ، تیشکدار ، زۆر پووناکو .
بهرز : بلند ، گه ووه ، شکو .

بهرزنجی : مه بهس سه بیدو
شیخانی گوندی « بهرزنجه » به له
ناوچه ی سلیمانی ، وا ده گیر نه وه که
له ناوه راستی سه ده ی بازده مینی
زاین شیخ موساو شیخ عیسا دوو
برا بوون هاتنه ئه و ناوچه به و له
بهرزنجه چڼ نشین بوون ، به ناوی
نه وه ی پتغه مبهرو شیخابه تی و
ته ریه تی ده رویشی قادری ناوو
ناوبانگ و ده سه لاتیان په یادکرد ، به
ناوبانگترین کهستیکی ئه م بڼه ماله به
شیخ مه محمودی شو پشگینر بووه ،
له پیناوی مافی کوردو کوردستان دا
خهباتی کردووه .

بهریقه له سهر (برق البصر) :
نیگا ، تیشکی چاو ، نووارین ،
پووانین ، بزووتنه وه ی چاو .

بهرق : برووسک ، پوونانگی .

بهروگ : (۱) په ره ی گول ، گه لای
گول ، په لکی گول . (۲) په ره ی
کاغزه ، کتیبکی جزوو به ند کراو ،

به شتيك له كتيبيكي زور گهوره .
(۳) جل ، جلك ، هموو شتيكي كه
ئاده مزاد بو له بهر كردن و پۆشين به
كاري بهيني .

به رگي مهرگنو ماته م : جلي
رهش ، جلي شين ، نهو جل ه ي بو
پرسه و تازيه له بهرده كړي .

به رگنو بار : (۱) پۆشته ،
گوشاد . (۲) نهو پارچه قوماشي
پهنگاو په رگنو شتومه گانه يه كه به
ئالاي سر گوري پياو چاكاندا
ده كهن .

به رگنو تووك : (۱) جل . (۲)
په ري بالنده كه وه كو جل وايه
بو .

به ر هاويشتن : (۱) مندال له
بارچوون ، مندال بوون له
ناوه ختدا به مردووي .
(۲) سوو بوونه وه ، خه فته
خواردن .

به ر (بو) : بيابان ، سارا ،
زه وي ووشك ، چۆل ، ووشكايي .

به ره - به ر : جوره رايه ختيكي
ناو ماله له خوري دروست ده كړي و
له كوردستاندا پيشه سازي يتيكي
نابابه .

به ر : چه وري ، نهو چه وري به ي
ناوه وه ي مهرو ماله كه له ده ورو
به ري وورگ و ريخوله كاني به تي .

به زله (بئله) : قسه ي خو ش ،
قسه يتك كه دل بكانه وه .

به زله گو (بئله گو) : نهو كه سه ي
قسه ي خو ش ده كا .

به زم : جه زنو ناهنگ ،
كو بوونه وه ي خو ش رباوردن ، كوري
خواردنه وه و سرخوشي .

به زمي ته ماشا : ناهنگي بيني
له نجه ولار ، بيني سرده مي
خوشي و رباوردني به ختياري .

به زمي په ندان : ناهنگ و خو شي
كه سي زي ره كو چاوكو فيلبازو
بي باكو نهو كه سه ي بو ئي ستاي
ده زي و بير له سبه يني ناكاته وه ،
پروانه (په ند) .

به زمي هزار : ناهنگ و
زه زمه ي بلبل .

به س : (۱) زور ، گه ليتك .
(۲) وه ستان ، ده ست له كار
هه لگرتن . (۳) به لام .

به سه ري گام : سونديكه
به تايه تي كچو كيژوله به سه ري برا
كه و ره يان ده خون .

به سه هاتن : (۱) رو يشتن له
سه سه ر ، رو يشتن به سه ر .
(۲) پروداو ، قه وماو .

به سه ر (به ر) : چاو ، بينايي ،
بينين ، هه ست كردن به بينين .

به سه يت (به سي ط) : (۱) ئاسان ،
فراوان ، ساده ، ساكار . (۲) له
زاراوه ي زانستي شيما هموو
شتيكي كه مور ه ككب نه ينج و به شي
تيدا نه ينج ، هموو شتيكي جو زئي
وه كو كولل واينج : زي ر ، زيو ، مس .
(۳) له زاراوه ي زانستي عمرو ز
ناوي به حري كه كيشي (مستفعلن
فاعل مستفعلن فاعلن) .

بهست (بسط) : فراوان کردن ،
پان‌کردنه‌وه .

بهسته : (۱) دهسته ، دهسك .
(۲) بهند کردن ، سفت کردن ، له
به‌كتری نزیك كردنه‌وه .

بهسته‌ی گمه‌ند : به‌كه‌وان
به‌ستراو .

بهسته‌یی هه‌ودا : دهسته‌ی ئاوریشم ،
کینایه‌ته بۆ زولف .

بهسته زمان : زمان به‌ستراو ،
بب دهسه‌لات ، کۆله‌واز ، هیچ
نەزان ، گیانداري بب دهسه‌لات .

بهستن : (۱) گری‌دان ، پیچان ، به
به‌كتری‌به‌وه قایم کردن . (۲) بوونی
ئاو یا هەر شله‌ی‌تکی تر به سه‌هۆل .
(۳) دانان ، دامه‌زراندن ، کونگره
به‌ستن ، کۆرپه‌ستن ، حه‌لقه به‌ستن ،
کۆبوونه‌وه‌ی ده‌رویشان بۆ زی‌کرو
ته‌هلیله . (۴) مووی سه‌ر یا زولفی
ژن که به گوریزه ده‌بب له سه‌ر
پروومەت یا شان و مل به ئالۆزی و
خوارو ختیچی خۆی ده‌نوینتی .

به‌شاره‌ت (بشارت) : موژده ،
هه‌والی خۆش ، خه‌به‌ری شادی .
به‌شه‌ر : ئاده‌م‌زاد ، مرۆ ،
مه‌ردوم .

به‌شه‌ره‌اتن : له به‌كتری دان ،
به گز به‌كدا چوون .

به‌شیر : (۱) ئه‌وه‌ی موژده دیتنی ،
موژده‌ده‌ر ، ئه‌وه‌ی هه‌وال و خه‌به‌ری
خۆش دیتنی ، به‌کیکه له ناوه‌کانی
محهم‌ه‌د پیتهم‌به‌ری موسولمانان .

(۲) شیردار ، ئه‌وه‌ی شیري هه‌یه ،
ئه‌وه‌ی شیري زۆره .

به‌شووش (بشوش) : روو خۆش ،
دل خۆش ، دهم به‌خه‌نده ، دهم به
بزه ، دهم به پتیکه‌نین .

به‌عز (بعض) : هه‌ندی ، پارچه‌یتک
له شتیك .

به‌غدا (بغداد) : ناوی شاریکه
ئه‌بوو جه‌غه‌ری مه‌نسووری
خه‌لیفه‌ی عه‌باسی له (۷۶۲ز) دا له
سه‌ر رووباری دجله له وولاتی
میتۆبۆتامبا دروستی کرد ، هیتشی
مه‌نگۆله‌کان له سالی (۱۲۵۸ز)
ویرانی کرد ، ته‌یمووری له‌نگ له
سالی (۱۴۰۰ز) تالانی کرد ، له
سالی (۱۶۳۸ز) تورکه عوسمانی به‌کان
داگیران کرد ، له ده‌ورو به‌ری
جه‌نگی جه‌هانی به‌که‌م که‌وته ژیر
ده‌سه‌لاتی ئینگلیز ، له پاش جه‌نگ
بوو به پایته‌ختی ده‌ولته‌تی عیراق .
ووشه‌ی (به‌غدا) ووشه‌یتکی
ئیرانی به « به‌گداد » واته (خودداد)
یا (خواده) .

به‌فر : ده‌نگی سپی شه‌ش به‌ر
یا شه‌ش لقی به ، له لۆکه ده‌کا ، له
زستان‌دا له ئاسمان ده‌باری ، له
کاته‌ی که پله‌ی گه‌رمایی له ئاسمان‌دا
که‌متر له سفر ده‌بب ، هه‌لمی
ئاسمان ده‌بیه‌ست و دیتته خواری .

به‌قا (بقاء) : مانه‌وه ، هه‌میشه‌یی ،
تیک نه‌چوون ، نه‌مردن .

به‌قه‌د : به قه‌ده‌ر ، هیتنده‌ی .
به‌قه‌م : داریکه بلند و گه‌وره ،

گه لای له گه لای دار باوی (بادام)
ده کا ، گولی وورد و بهری خړ و
سووره ، لقه کانیسی په نگیان
سووره ، په نگی سووری لیج دروست
ده کړی بۆ په ننگ کردنی خوری و
ناورېشم و هه موو جوړه قوماش .

به قیيع (بقیيع) : (۱) ناوی
گوږستانیکه له مەدینه ، په کیکه له
شونه پیروزانهی که حاجی یان
زیاره تی ده کەن . (۲) چینگه ییکی که
دارو درهختی زۆرو په نکاو په نگی
لیج یخ .

به قییه (بقییه) : ماوه ، پاشماوه ،
نوهی له مهی و شهراب
ده میتینه وه .

به گهم گرتن : به سووکی ته ماشا
کردن ، بایه خ نه دان ، به نزمی
ته ماشا کردن .

به گره جو : کیکه ییکه به ده کیلو
مه تره ییک له شاری سلیمانیه وه
دووره و که وتوته لای پوژئاوای له
سه ریگه ی که رکوک ، به شیک له
ناوی سه رچناری بۆ ده چی ،
پووبارو کیکه که به کسه جو
پن ده لین .

به لقیس : ناوی شازنی ممله که تی
سه بایه ، به جووانی و شکو
زیره کی و عه بیاری ناوی دهر کردوه ،
گو یا چوته لای سلیمان پتعمه بهر بۆ
نوهی هونه ری خوی بۆ پنوینتی و
حیکمه تی لیج وه رگری ، ئنجا شووی
پن بکا ، له قورئان دا باسی
لیتوه کراوه . پروانه (سلیمان) .

به لا (بلاء) : په نج ، گرفتاری ،
ناسیب ، کاره سات ، موسیبهت .

به لا گوردانی بالا : له ده ور
که پان ، به قوربان بوون ، گه پاندنی
قوچی قوربانی به ده وری نه و
که سه ی که بوی ده کړی به قوربانی
له پیش سه برینی .

به لئج : ووشه ی وه لآمه ، به
مانای (نا) ، دژی (نا) .

به لکو : به لام .

به م : به نه م ، به نه مه .

به مهرگی تو : سوند به ژبانی
تو .

به مهرگی تو قه سه م : به روانه
(به مهرگی تو) .

به م و زیر : به م – ناوازی پرو
درشت و نه ستوره که له تارو عودو
ناله تی تری موسیقا دهرده چی ، نه و
ته له ی نه م جوړه ناوازه دهرده هینج ؛
زیر – ناوازی خاوو ووردو باریک ،
دژی (به م) ه ، پیکه وه به شپوه ی
(به م و زیر) یا (زیر و به م) به کار
ده هینری .

به م په ننگه : به م جوړه ، به م
شپوه یه ، ناوا .

به مند : (۱) چه پس ، نه و زنجیرو
کوته یه که له ده ست و پنی تاوانبار
ده کړی له به ندیخانه ، زنجیرو
پتوه ندی نازال . (۲) به شیک له
کتیب یا ده ستوورو قانون .
(۳) جومگه ، چیکه ی به یه ک
که یشتنی دوو ئیسقان له له شدا .
(۴) به نداو ، سه دده ، دیواریک له

بەرد يا دار دروست بکړي بۆ گرتنی
بهري ئاو . (۵) دهسته پیک کاغز له
قابریقه ژمیررابی و به سترابن .

بهنده : نۆکه ، عهد ، غولام ،
بهند ، ئه و که سه ی به پاره بکړي ،
دزی نازاد . (۲) بۆ ریزگرتن له باتی
(من) به کار دهیترئ نه گهر
قه که له گهل په کیکي گه ووه
بدوی .

بهني : مندلان ، نه وه .

بهني ئادهم : ئاده مزاد ، ئاده میزاد ،
نه وه ی ئادهم ، خه لک ، ئینسان ،
مرو .

بهها : نرخ ، قیمت .

بههار : به کیکه له جووار
که ژه کانی سال ، به پښی سالنامه ی
پوژناوایی ئه م که ژه ده که وپته
مانکه کانی مارت و نیسان و مایس ،
له م که ژه دا گیاو گول ده پووی و دارو
دره خت چرو ده داو سهوز ده پښ .

به ههشت : جهنمت ، فیده وس ،
باختیک که له خوښی و ته پری و
سهوزی وینه ی نه پښ ، ئه و جیکه به به
که ئیمانداران له پیش مردن دا
هه میسه بیری لښ ده که نه وه که له
پاش مردن بیته مه لبه ندی بان ، دزی
دوژه خه که جیکه ی گونا هکارانه به
پښی بیرو باوه پری نایین .

بهلولوی (بالوولی) : (۱) نیسه ته
بۆ (به هلول) ، بالوولی دانا ، ناوی
که سیکی پوو خوښو شیتوکه و زور
زان و زیرمک پوه ، له سرده می

هاروونی په شیددا ژیاوه .
(۲) شیتواو ، به شیتو ، دیتوانه -
زولف به هلولوی : زولفی شیتواو .

بهو : به ، به ئه و ، به هو ی ئه و ،
له ریگه ی نه وه وه .

بهو پښیه : به و جوژه .

بهی : به هڼ ، پروانه (به) .

به یاز (بیاض) : (۱) سپی ،
سپیی به تی . (۲) ده فتهر ، ده فتهری
باغهل ، ده فتهری شیعر .

به یازی ده فتهر : کاغزی ده فتهر ،
ئه و پره کاغه زانه ی له کون دا
شیعریان له سر ده نووسرا ،
ده فتهری شیعر که به دریژی
ده کړیته وه .

به بیان : (۱) قسه ی پوهانو
جووانو پښ گړی ، قسه ی پوونو
ناشکرا . (۲) پوون کړنه وه ،
ناشکرا کړدن . (۳) کوتایی شهو
سهره تایی پوژ ، پووناکیی پیش
پوژ هلات .

به بیانان (بیانات) : کوی (به بیان)
بیان (ه) ، پروانه (به بیان) .

به بیت (بیت) : (۱) مال ، خانوو ،
خانه ، جیکه ی ژبانو حه سانه وه .
(۲) مالی خودا ، کابه ، که عبه .
(۳) دتیری شیعر که له دوو نیوه دتیر
شیعر یا (میسراع = مصراع) پیک
هاتوه .

بهیتی باوی : مالی خودا ،
که عبه .

بهیتی عهتیق (البیت العتیق) :
مالی خودا ، کهعبه .

بهیتی عهنگه بووت (بیت المنکبوت) :
مالی جالجالۆکه ، داوی جالجالۆکه .

بهیتی مهعموور (البیت المعمور) :
بالآخانه یا مزگهوتیکه له ئاسمان له سهرووی کهعبه وهیه .

بهیتوللا (بیت الله) : مالی خودا ، کهعبه .

بهیتولحهزن (بیت الحزن) :
(۱) مهلبندی خه مو ناسۆر ، هموو چیگه بیکی که خه مو ناله باری لی بی .
(۲) ئه و ژووره به که به عقووب تیبدا ده ژیا و له دووری ی یوسفی کوری ده تلایه وه و له شین و ناسۆر و واوه یلادا بوو . (بیت الاجزان) و (کولهبی ئه حزان) یشی بی ده لئین .
بهیدا (بیداء) : بیابان ، چۆل ، سارا .

بهیدهر : خهرمان ، خهرمه ن ، خهرمانی چۆ یا گه نم .

بهیدهقی : (۱) رابهری سه فەر ، رێگه پیشاندهری سه فەر .
(۲) ناوی به کتیک له بهرده کانی شه تره نجه . (۳) سه ربازی پیاده ، عه سکر .

بهیز (بیض) : هیلکه .

بهیزا (بیضاء) : مزی (ئه بهیز = ابیض)ه ، سپی ، پیست سپی .

بهیزاوی (البیضاوی) : عه بدوللا ، کوری عومهری کوری محمه ده ،

کوری عه لی شیرازی ناسروددینی به یزاوی ، له شاری به یزا له نزیك شیراز له دایک بووه ، قازی و زاناو خاوه ن ته فسیری قورئان بووه ، له شیراز قازی بووه ، له ته ورپۆر ژیاوه و ههر له ویش مردووه ، له نووسینه ههره گرنگه کانی ده بیج ته فسیری (انوار التنزیل و اسرار التأویل) ده ست نیشان بکریچ که به ته فسیری به یزاوی ناوی ده رکردووه ، کتیب و نووسینی تریشی زۆره به عه ره بی و فارسی ، له (۱۲۸۶ز) کۆچی دووایی کردووه .

بهیزه (بیضه) : بروانه (به یز) .

بیئیز نیلا (بائز الله) : به یارمه تی ی خودا ، به خواهستی خودا ، ئه گه ر خودا بیهوی .

بیجاده : عه تیق ، کاره با ، جه واهیر ، چۆره یاقووتیکی سووره .
بیحه مدیلا (بمحمدالله) : رسته ییکه بۆ سوپاسی خودا به کار ده هینری .

بیید : (۱) بی ، دره ختیک ی بی بهره ، لقه کانی راست و بلندن ، له چیگه ی فینک و ئاوداردا ده پروی ، گه لای تاله و زوو ووشک ده بی ، به عه ره بی سه فسافی بی ده لئین .
(۲) کوی (بهیدا = بیداء)ه ، بیابان ، چۆل ، ده شتی کاک ی به کاک ی .

بییدی مهجنوون : (۱) شۆره بی ، شه نگه بی ، به کیکه له چۆره کانی دره ختی بی ، لقه کانی به ره و زهوی شۆر ده بنه وه . (۲) ناوی میشو و مه گه زیکه .

بیستن : گو لی بوون .

بیهیښی (بیهیښه) : خړی ،
وهكو خړی به بڼ دهسكاری .

بیهست (بعثت) : ناردن ،
په بام ، ناردنی كه سټك بڼ هینانه دی
كارټیكي كه وړه .

بیگر (بكي) : كچ ، ژنی نه سمر او ،
ژنی كون نه كراو . (۲) نۆبه ره ،
سهره تاو په كه می هه موو شتیک ،
په كه مین مندالی باوك یا دایك .

بیلال (بلال الحبشی) : بیلال
كوری په باحی حبه شی ، بانگدهری
نۆژو نه مینداری مالی پیغه مپه ر بوو ،
پهنگی په شوو به بالا درپژو به تن
لاواز بوو ، په كه مین كه سی وولاتی
حبه شستان بوو ، بوو به موسولمان ،
كه پیغه مپه ر كۆچی دووایی كرد
بیلال دووا بانگی داو لیر وازی له
بانگدان هینا ، له دووا سالانی
ژبانی دا چووه شامو له ووی له سالی
(۱۶۷۱ز) كۆچی دووایی كرد .

بیم : ترس ، دوو دلی ، واهیمه ،
وه سواسه .

بیمار : بړوانه (نه خۆش) .

بینایی : بینین ، بینا ، په كینكه له
پینج حاسه كه ، كاری بینینی شت
كه به چاو دپته دی .

بینین : بړوانه (بینایی) .

بس : (۱) وهره . (۲) نیریه ،
ووشه ی نه فی په .

بڼ باله : بڼ ترس ، بڼ په روا ،
په ره لالا .

بڼ به قا : نهو كه سه ی تا سهر له
سهر كار و قسه ی خړی نابڼ ، نهو

كه سه ی بهره وام نابڼ له قسه و
كرده وه ی ، نه وه ی به لین نایینتیه
چڼ .

بڼ په رده : ناشكرا ، دیار ،
بڼراو .

بڼ چاره : بڼ نه وا ، بڼ دهرمان ،
ناگزوور .

بڼ حال : نه خۆش ، نارپه حهت ،
په ژمرده ، سهره مهرگ ، بڼ
دهرامهت .

بڼ حورمهت : بڼ ریز ، بڼ قه درو
قیمهت ، بڼ چيگه و شون .

بڼ پستار : نه نووستوو ، خه و
لڼ نه كه وتوو ، كه سټیكي كه خه و
نه بڼ .

بڼ بیداری : نیسه ته بڼ (بیدار) ،
بړوانه ، (بیدار) .

بڼ دل : دلدار ، عاشق ، شهیدا .

بڼ بزار : نهو كه سه یه كه له شتی
به دو ناب هچڼ دوور ده كه وپته وه ،
پا كړدوو له كاری خراپ ، دوور
كه وتنه وه له هه موو كارو كړده وه پتیكي
كه نه چپته دله وه .

بڼ بزارای : نیسه ته بڼ (ببزار) ،
بړوانه (ببزار) .

بڼ بژون (ببژون) : گوتن ، ووتن .

بڼ ستوون : (۱) بڼ كوله كه ،
ناسمان ، چهرخو فله كه .

(۲) ببستون : ناوی شاخیکه به
(۲۴ كم) له كرماشانه وه دووره له
سهر ریگه ی كرماشان هه مه دان ، په

فرمانی دارای سی به مین شاهنشای

ههخامهنشی (۸۶-۵۳۲ پیش ز)
بهسهرهانی پیشووی له سهر
هه لکه ندراره ، ئهم شاخه پیوهندی
به رووداره کانی دلداری « شیرین و
خوسرهو » و « شیرین و فههاد » هوه
ههیه ، پروانه (شیرین) .

پیش : زۆر ، گه لیک .

بن شوبهه : بن گومان ، بن شک .

بن شک : بن گومان .

بن فهو : ناشیرین ، تاریک ،
درشت ، بن که لک .

پینگانه : نهاس ، غه ریب ، خه لکی
دهروه ، که سیک خه لکی وولاتیکی
تر بن ، دزی ناشنا .

پیل : پیمه ره .

پین : بۆن ، عبیر .

بن فهوا : بن چاره ، بن سهرو
سامان ، بن تووانا ، بهدبهخت .

بن وهفا : بن به لاین ، بن پهیمان ،
ئهو که سهی پهیمان ناهیتیتته دی ،
ئهو که سهی چاکه له گه ل دوست
ناکا ، ئهو که سهی خرابه له گه ل
ئهو که سهدا دهگا که چاکه ی له گه لدا
کردووه .

بن هووده : (۱) بن سوود ، بن
که لک ، رهنج به خه سار . (۲) ناراست .
ناهق .

بوت - بت : سهنم ، په بیکه ریکه
له بهرد یا دار یا مهعدن یا هه
شتیکی تر له شیوه ی ئینسان یا
شتی تر دروست ده کړی بۆ
په رستن . (۲) دل بهرو خوشه و بست .

بوتخانه : (۱) چیکه ی بوت ، ئهو

چیکه ی بوتی لی داده نرئی .

په رستشگای بوتان ، بوتستان .

(۲) هه رهم ، چیکه ی ژبانی ژنانی

پادشایان .

بوخار (بخار) : هه لم .

بوخهلا (بخلاء) : کۆی (به خیل =

بخیل)ه ، پروانه (به خیل) .

بوختسی : جۆره ووشتریکی

به هیزی بالا بهرزو دوو کوهانه به به

زۆری رهنگی سووره له هه ندی

شۆنی خوراسان و ئاسیای

ناوه راستدا دهزی .

بوواق (بواق) : ئهو ئه سپه به

که پتغه بهر له شهوی میعراجدا

سوواری بوو و پهی چووه ئاسمان

بۆ باره گای خودا .

بورووج (بروج) : کۆی (بورج =

بورج)ه ، پروانه (بورج) .

بووج : (۱) هه ر به کیک له دووازده

بهشی فه لک که زهوی له دهوری بان

ده سوورپتسه وه ، هه ر کاتیک که

زهوی به کیکیان ده بری مانگیکی

خورشیدی تهواو ده بن ، به م پهی به

بورجه کان دووازده ن بهرام بهر

دووازده مانگ : به رخ ، گا ، دوو

په بیکه ر ، قرژال ، شیر ، گو له گه نم ،

ترازوو ، دوو پشک ، که وان ، کار ،

دهولک ، نههنگ . (۲) کۆشک ،

قهلا ، بینای بلندی خر ، یا چووار

گۆشه یی که بۆ پاسه وانی به کار
دههینرئی . (۳) هیتلابه کۆتر .

بورجی سهما : بورجی ناسمان ،
بروانه (بورج) .

بورد : (۱) سوود ، قازانچ ،
کهلك ، نهوهی ناده مزاد له قومار
ده بیاته وه . (۲) نهو ماوه یه یه که تیر
یا گولله ده بیرئو ئیتر سارد
ده بیته وهو ده که وئ . (۳) جۆره
قوماشیکی میل میله له که تان
دروست ده کړئ .

بوردی به مهن : قوماشیکی
که تانی به له چاکترین جۆری بورد
ده زمیترئو له وولاتی به مهن
دروست ده کړئ .

بورد بار : که سی نارام گرتوو ،
که سی به سه برو ته حممول .

بورهان : پروون کردن ، به لکه ،
ده لیل ، حوججهت .

بوزورگ : کهوره ، مهزن ، که سی
به پرتزو پایه دار .

بوعد (بهد) : دووری ، دوور
بوونه وه ، دوور که وتنه وه .

بوغز (بغض) : کین ، قین ،
رق ، دوژمنابه تی .

بوکا (بکاء) : گریس ، گریان ،
گریه .

بوله وهوس (بتهوس بوالهوس) :
دپوانه ، شیتوکه ، پر هه وهس .

بووته : بووه به .

بوهتان : درو ، یفتیرا ، بوختان ،
به درو هه لبه ستنی قسه به زمانی
به کیکی تره وه .

بووریا (بوریا) : حه سیر ،
هه موو رایه ختیکی له قامیش و لقی
دار خورما دروست کرابن .

بوو عملی سینا : ئین سینا ،
نه بوو عملی حوسین کوری
عه بدولایه ، ناری دایکی « ستاره »
بووه ، له سالی (۱۸۰ز) له دایک
بووهو له سالی (۱۰۳۶ز) له
هه مه دان کوچی دووایی کردوه .
ئین سینا به کیکه له کهوره ترین
زانایانی نه توه موسولمانه کان و
پژوهلات و هه موو جیهان خه ریکی
هه موو زانستی به کلاسیکی به کانی
کون بووه به تایه تی قانون و
فله فله و پزشکی .

بووقه لموون : عملی شیش ،
بووقه لموون ، قه لموون .

بوولک : نهو کچه به که تازه شووی
کردوه .

بووگی : بووی به شپوهی
سنه یی زمانی کوردی له چاووگی
(بون) ه - بووگی به سرگه له :
بووی به سرگه له .

بووم : (۱) کونده بوو . (۲) جیکه ،
مال ، شار ، وولات ، سه رزه مین .

بووم ناسا : وه کو کونده بوو ،
کینایه ته بو ره شینی و ماته می و
کاره سات و تاریکی و ژبانی ناو
خه رابه و ویرانه .

بو : بون ، عبیر .

بوته : (۱) قاپیکی بچووی قووله
بو تواننده وهی زیر یا زیو یا هر

کوپتیکی تر له باوکو دایکتیک بن ،
نهو کوپه برای کوپه که به یا که که به .

برهو : هه پمین ، په واج .

برین : زه خم ، زام .

بریندار : زامدار ، نهو که سهی
برینی هه به .

پرو : خه تیکی که وانی به له موو له
خوارووی نیوچه وان و سهرووی
چاو شین ده بی .

بردن : وه رگرتن ، گواستنه وهی
شت له جیکه ییک بو جیکه ییکی تر .

برژان : سووتان ، لیتانی گوشت
به ناگر .

برسی : نهو که سهی ناتاجی
خواردنه .

بریان - بریانی : برژاو ، به
که باب بوون ، سووتانی گوشت .

بریشم تمی : ته نیسی پارچهی
ناوریشم ، چینیسی پارچهی
ناوریشم .

برین : (۱) کهرت کردن ، پارچه
کردن . (۲) وهستان ، وهستاندن .
پوشت : برین .

بریاو : براو .

بژ : تووکی زوری زبرو به هیز .

بژانگ : برژانگ .

بفرما : بفرموو ، فرموو .

بگره بهره : بگره بهره ،
کیشمه کیش ، گرو گرفت .

بلوور : به لـوور ، چـوـره

مهعهه نیکي تر به کار دههینری .
(۲) گیاییکی به لقو بهرگه زوریش

کهوره و بهرز نی به . (۳) چوره
نه خشو نیگاریکه له سهه پارچه
قوماش یا جل یا هه شتیکی تر
ده کیشری . (۴) زولف ، گیسوو .

بوچ : بو ، له بهر چی ، ووشه
پرساره .

بوژ : بوژ ، خوله میشی ، پهنگی
په شو سپی تیکه ل .

بوس : ماچ .

بوسه : بروانه (بوس) .

بوسو گمنار : ماچ و موچ ،
که سیک له پرو له لاهه بگیری و
ماچ بکری .

بوستان : گولستان ، گولزار ،
باغ ، باغ .

بوستانی ئیره م : بروانه (ئیره م) .

بوئق : گیانداریکی بچو و که ،
تهرو لنجه ، چوار پنی هه به ، له
سهه زهوی و له ناودا دهژی ، به
هه لیه زین و قونه دهروا .

بوژمن : بوژمن .

بوژن : عهتر ، گولاو .

بوژه : له بهر نهوه .

بچووک : گچکه ، وورد .

بخوور : شتیکی وه کو سه مغو
که تیره وابه دهخریته ناگره وهو بوژنی
خوش دهدا ، بخورد .

بیرا : کوپتیک له گهل کچیک یا

شووشه ییکی پوونو بن گرده ،
کرستال .

بلوورین : وه کو بلوور ،

بلبل - بولبول : بالئنده ییکی
بچووکو دهنک خوشه له به هارو
هاوینان دا له سهر دارو درهخت و
گول دهنیشیتته وه ، عیشقی بلبل و
گول له نه ده بیاتی جهان دا مایه ی
به ره می نه ده بی بووه ، هزار .

بلئند : بهرز ، بالا .

بلئندی : بهرزی .

بلا : با ، بام ، دهبا .

بلاو : بهراگه نده ، شتیک له
به کتری دوور بکه ویتته وه .

بلیسه : گلپه ، هالو ، هه لالو .

بلاق : بو شایی بیکه له با له ناو
شنتی شلی وه ک ناو .

بن : بزر .

بنسازم : شانازی بکهم ،
شانازی کردن ، شانازی پیوه
کردن .

بنه فشه : بنه وشه ، وه نه وشه
گیاییکی کورته ، لقی باریک و گولی
ووردی بچووکی هه یه ، رهنگی شین
یا زهرده ، له باخچه دا ده چترئو
له به هارانش دا له پیش هه موو
گولتیکی تر به پیدا ده بئج ، بئنی
خوشه .

بنواره : بروانه ، برژنه ، بنژره ،
ته ماشابکه ، سه برکه .

بنیاد : بنیات ، بنج ، بناوان ،

بناغه ، نه ژاد ، نه سل ، پایه ،
جه وه هر ، بن ، نه ساس .

بونیان (بنیان) : بنیاد ، بنج ،
بنج و بناوان ، بناغه ، پایه ، کوله گه .

بیسا : وه ره ، پرسته ییکی
فارسی به .

بیابان : دهشت ، سارا ، زهوی
راست و بن گریئو و بن ناوو شینایی .
(۳) شق لیدان به بن ، پامالین ،
دامالین ، جنیودان .

پ = P

پا : پن .

پاتهخت : پاتهخت ، نهو شاره به
که جن نشینی مه لیک یا سه ره ک
کومارو دهسته و دایره ی ده ولته ته .

پاچ : شتیکه بو کیتلانی زهوی به
کار ده هینرئو ، ناسنیکسی سی
سهوچی لووت تیژه به دار قایم
کراوه .

پادشاه : فرمان ره وای به هیزو
تواناو خاوهن تهخت و تاج ،
سولتان ، مه لیک ، شه هریار ،
خدئوی ، خوسره و ، قه یسه ر ،
قهرال ، پاشا .

پار : سالی و ابردوو .

پاراو : (۱) تیر ناو ، هه موو شتیکی
تهرو تیر ناو . (۲) سافو بن گهرد .

پاره : (۱) پارچه ، بهش ، هه ندی
له شتیک . (۲) پوول ، فلس ،
دینار ، درهم کاغز بن یا مه عدن .

پارچه : (۱) قوماش ، بهش له

قوماش . (۲) بهش ، هندی له شتیک ، کهرتی شت .

پارچه لوک : بچوکی پارچه ، پارچه ی بچووک ، کینایه ته بچو په له هور ، پروانه (پارچه) .

پارانهوه : هانابردن ، داوین گرتن ، تکا کردنی که سیتی بڼی ده سلات له که سیتی به ده سلات بچو شتیک .

پاسار : (۱) گوسه وانه ، تارمه . (۲) تهخته پتیکی نه ستورو گوره یه دارتاشان له سهره وه خوواره وه و ناوهر است به شتیه پتیکی پان تهخته پتیکی تنک و ناسک له ناوهر استه وه لسی قایم ده کهن . (۳) شق لیدان به پڼ ، پامالین ، جنیودان .

پاساری : جوره چوله که پتیکه . **پاش :** (۱) پژانندن ، بژین ، بلاوکردنه وه ، پژانندن ، پروانه (نهمه ک پاش) . (۲) پشت ، دووا ، شتیک له دووای شتیکې تردا بڼی ، دزی پتیش .

پاک : پڼ گورد ، پڼ غهش ، پڼ خوش ، پاکیزه ، داوین پاک ، پاک داوین .

پالان : پروانه (کورتان) . **پالانی :** نه سپی بارکیش ، نهو نه سپه یه که کورتانی له سهر پشت داده نین . ناوی عه شیره پتیکی کورده .

پالوو : (۱) که له که ، نهو به شه ی زین و کورتانه که ده که ویتنه بن کلکی وولاخه وه . (۲) بالووکه .

پان : فراوان ، بهرین . **پاوانه :** خر خالی مندال ، خل خالی

مندال ، خشلیکی زهنگوله داره له زپری یا له زیو دروست ده کړی بچو مندالان به کار ده پتیرئ ، خر خالی زپری یا زیوی ژنان .

پایان : دووایی ، نه نجام ، کوتایی ، بن .

پایه : (۱) هموو شتیکې له پڼ بچئ ، پایه ی میزو کورسی . (۲) بنیاد ، بنج ، بناغه . (۳) پیز ، روتبه ، پله ی کومه لایه تی بهرز .

پاییز : به کتیکه له چووار که ژی سال ، سچ مانگی پتیش زستانه ، به پڼی سالنامه ی مه سبجی نه وروپا مانگه کانی نه یلوولو تشرینی به که م و تشرینی دووهم ده گرتنه وه ، که ژی که لاریژان ، خهزان .

په تک : گوریس ، پت .

په راسوو : ریزه ئیسقانیکی که وانه بی به له راست و چه پی ئینسان و گیانداردایه ، له پتیشه وه به ئیسقانی سینگو له پشته وه به مورغی پشت به ستر اوون .

په ری : که سیتی نه فسانه بی به له شتیه ی ژنیکی به کجار جوان دایه ، وه کو فریشته بالی هیه ، له جوانی دا دزی دیوه ، ژنی جوان له گهل نه ودا به رامبرو به راوورد ده کړی .

په ریشان : په راگنده ، بلاوو بووه وه ، نالوز ، بهرشو بلاو ، ده ست تنگ ، پڼ نهوا ، له نه ده بیات دا بچو زولفی نالوزو شتیاو به کار ده پتیرئ .

پهريشانى: پهراگنده يې ، ده ست
تهنگى ، بڼ نه وايي .

په رچم: (۱) قژى سهر نيو
چه وان ، کاکوړل . (۲) دروشم ،
نه و قوماشه يه که به داره وه ده کړئ و
دروشم و نيشانه ي وولاتيک يا
له شکرنيک يا تپنيک يا ريکخراويکه .
(۳) نه و جي به يه له گول دا که تووي
لڼ به .

په رچم په شتيوان: نه وانه ي
په رچم بيان په شتيواوه ، جووانان ،
نازداران ، کچان و ژنانى جووان .

په رده: روو پوښ ، سهر پوښ ،
شارراوه ، پارچه بيکه له پنجره يا
دهرگا يا هر شتيكى تر ده گيرينه وه ،
يا هر پارچه بيك که له ژووړنيک دا
بگيرينه وه بڼ نه وه ي بيا که دوو لا .

په رده و گينا بهت: قسه بيك که
ماناي روو که شو ديارى مبهس نه بڼ
به لکو بڼ ماناي تر به کار بهيترئ ،
به لاغت له قسه کردن دا .

په رځين: ديوارنيکه له قاميش يا
داروده ون يا هر شتيكى تر به
ده وري باخ دا دروست ده کړئ بڼ
پاراستنى .

په رستن: ستايش کردن ،
به نده يې کردن ، خزمهت کردن .

په رش: بړوانه (په رش و بلاو) .

په رش و بلاو: پهراگنده .

په روانه: (۱) په بولسه ، دوو
چژه ، به که ميان په نگاو په نگه له
ده وري گول ده سوورپينه وه له سهر

په ره کاني دا دنيشي ته وه ؛ دوو ميان
له به که ميان بچو وکتره به شو له
ده وري مژمو چرا ده سوورپينه وه تا
ده سووتئ ، په بوله ي شه ويشي
بڼ ده لڼين . (۲) به هموو ناله تيكي
په ردار ده ووترئ که له ده وري خو ي
بسوورپينه وه ، وه کو په روانه ي
يارى مندالان يا په روانه ي فرۆکه .

په روين: پيـرو ترازوو ،
سوره بيا ، کومه له نه ستيره بيكي
بچو وک له ناسمان دا له جيگه بيك
کو برونه ته وه وه وه کو ريزه
نه ستيره بيك ديارن .

په رويزه ن: بيژنگ ، بيژنيگ .

په ر: (۱) تووک ، تووکی بالنده ،
نه و بهرگه ي له شي بالنده
داده پوښج . (۲) بهرگی کاغز ،
ته به قه ي کاغز .

په ره: بړوانه (په ر) .

په شيمان: پاشگه ز بوو ، نه و
که سه به که کارنيک بکاو له پاشانا
ناره زابي خو ي تييدا پيشان بداو
نه به وئ جارنيكى تر نه و کاره دوو باره
بييته وه .

په شيو: شيو او ، سهر لڼ شيو او ،
شپرزه .

په ششه - په شه: ميشووله ،
پيشکه ، مه گه زيكي بچو وکی بالداره ،
چزوويكي بارنيک و تيزي هه يه به
هؤي نه وه وه به ناده مزاده وه ده دا .

په شم: (۱) خورى ، مووى له شي
مه رو بزن و ووشره که بڼ دروست
کردنى قوماش به کار ده هيترئ .

(۲) قسهی بچ مانا ، قسهی بچ نرخ ،
قسهی هیچ .

پهشمین : قوماشی خوری ،
قوماشی له خوری دروست کراو ،
شتی له خوری دروست کراو .

پهل : (۱) دهست ، قوَل و باسکی
هموو گیاندارتیک . (۲) لُق .
(۳) پارچه ، کهرت . (۴) نهو پارچه
خاکهیه که بۆ کشتوکال ناماده
کراوه و دهوری هندی به خوَل بهرز
کراوه .

پهلاس : (۱) جلوهبرگی خوری
درشت و قهبه نهوهی دهرویشان له
بهری دهکن . (۲) جوړه رایهختیکه
له خوری دروست دهکری .

پهله : پارچه پیک له هور ،
پارچه پیک له دهغل ، پارچه پیک له
هرشتیک بچ ، هموو خال و پهنگو
شتیکی تری که بکه و پته سر
شتیکی ترو پهنگی له و نه کاو بچ بهوه
دیار بچ .

پهناگرتن : خو شاردنهوه ، خو له
چاو وون کردن ، گهراو به شون
جیکه ی ژبانی ناسووده بی .

پهناھ : جچی نادیار ، جچی
ناسووده ، نهو جچی بهی که ناده مزاد
له تهنکوچه له مهو کاره سات یزگار
دهکا .

پهنجه : پینج نهنگوستی دهست
یا پچی ناده مزاد ، نینوکی درندهو
بالنده ، هموو شتیکی له پینج
نهنگوستی ناده مزاد بکا .

پهنجه بلوور : نهنگوستی وهك
بلوور ، پروانه (بلوور) .

پهنجهره : گولانکھی شیش دازه
که له ناسن یا دار دروست کراوه له
ژوردا .

په نهان : شارراوه ، نادیار .
په یا بهی : بهك له دووای بهك ،
بهی دهر بهی .

په یام : نامه ، ههوال ، دهنگو
باستیک له لایهن که سیتیکه وه بۆ
که سیتیکی تر بنیتری .

په یه مبر : پروانه (پیفه مبر) .
په یین : زبل ، پیسایی نژالو
چه یوانی گوشت نه خوړ .

په یلدا بوون : دهر که و تن ،
دیار بوون ، ناشکر ، بوون ، نوواندن .
په یغامبر : پروانه (پیفه مبر) .
په یك : نامه بهر ، چه بهر ، ته تهر ،
قاسید ، بوسته چی .

په یکی ره فرهنگ : نامه بهری
خوش رهو ، نهو مافووره به که له
نه فسانه دا ده لچ ناده مزاد له بهری
داده نیشو و ده فری ، بهرمالی
هزره تی سلیمان .

په یگهر : هه بیکل ، لهش .
په ی گهر کردن : ره گکو و پشه و
دهمار برین .

په ی گردن : کهرت کردن ،
شکاندن ، برین .

په یوهسته : پتوهند ، به بهك
گه یستن ، به به کتری بهستن ؛
همیشه .

په یوه نند: (۱) دوو شت به
به کتری به به سترابن .
(۲) مو ترو به کردن .

پیر: (۱) به تمهن گه وره ، سر
سپی ، ریش سپی . (۲) مورشیدو
رابه ری ده رویشی - پیری موغان :
پیشه وای تریقه ت .

پیرانه سر: سرده می پیری ،
پروژگاری پیری .

پیری: نیسه ته بو (پیر) ، پروانه
پروانه (پیر) .

پیروزه: به کیکه له به رده
به نرخه کان ، رهنکی شینی ناسمانی به
له معده ن دروست ده کړی ، به
زوری بو نه موس تیله به کار
ده هینرئ ، معده نی پیروزه له
نیشابورو کرمانو فارسی وولاتی
ئیران چنگ ده که وئ .

پیرمه سوور: ناوی چاکیکه له
سلیمانی له ته که گه ره کی مه لکه نندی ،
هه ندئ له خانوبه ره کانی ده ورو به ری
چاکه که به ناوی نه ووه تراوه ، وانا
گه ره کی پیرمه سوور ، له سرده می
خوی دا گورستانی کی بچووک له
ده وری چاکه که دا بووه ، به لام
ئیتا که ته نیا قسنه بچووک که به
په ربووتی ماوه ته وه .

پیشانی: (۱) نیوچسه وان ،
په رچهم . (۲) شوخی ، بن شهرمی
چاو قایمی .

پیشان دان: بهر چاو خستنی
شتیک ، شتیک خستنه بهر چاوی
که سیک .

پيله تمن: فیله تمن ، له شی گه وره و
به هیزی وه کو فیل ، پاله وان ،
قاره مان .

پین: نه ندامتی کی له شی ناده مزادو
نازه که که به هوی نه ووه ده توانن
به ریوه برؤن .

پینج: خواری ، خووارو خینچی ،
چه ماوه ، جهلقه ، لولی .

پینچه: په چه ، رووبه ند ، روو
پوش .

پینچیده: خووار ، خووارو خینچ ،
چه ماو ، لولدر او .

پینچش: پینچ خواردوو ، شتی
چه ماوه ، شتی خووارو خینچ .

پینها تن: به سه ری دا رویشتن .

پیرار: سالی پیش پار ، دوو
سال له مه و بهر ، دوو سال
له مه و پیش .

پیش خزمه ت: خزمه تکار ، نه و
که سه به له مال یا هر ده ستگاییک
به فرمانی به کیکی تر هموو کارو
باریک ده باته سر .

پینگان: (۱) تیر ، سه ری نيزه ،
هموو ناسنیکی نووک تیژ .

(۲) لیدان ، نیشانه که له جنی
خوی بدرئ . (۳) به مه به س
گه یشتن ، گه یشتنه نه نجام له
لیکولینه و هیتی کی قول دا .

پین گهنین: که نین ، خنده ، بزه ،
کرانه و هی لیو له کاتی شادی دا ،
دژی گریان .

پیکهوه : دوو کس به په کوه ،
دوو شت له گڼل په کدا بن ، ویکړا .

پیلهقه : به پښ له شتیک دان ،
له قه وه شانندن به پښ .

پښ مهله : جوړه مهله پیکه به قیتی
له ناو ناودا به جوولاندنی هر دوو
پښ ده کړئ ، جوولاندنی هر دوو
پښ .

پیم ده لښ : به من ده لښ .

پیانو : نه اندازه گرتن ، زانینی
پانیو دريژي و قورسی و قهواره ی
شت .

پيوهر گردن : شتی وورد به سر
شتیکي تر دا گردن .

پوخته : (۱) خوواره مه نیی
پښ گه یو ، دزی خاو . (۲) که سی
کارم ندو زانو خاوه ن تانی
کردنه وه .

پوخته گی : ریکوپتیکی ، ته وای ،
بروانه (پوخته) .

پوود : نهو تاله ده زووه په که له
چنین دا به بانایی به کار ده هیترئ
واته نهوه ی له مه کووک دیته ده کړئ ،
به رامبه به « تار » ه که به دريژي
به کار ده هیترئ ، بروانه (تار) .

پووس : بروانه (لوس) .

پووش : گیای ووشک .

پووشوو : شتیکي نهرم ووشکه و
زوو ناگر ده گړئ له هندی دارو
ده ون په بیا ده پښ بۆ بهر ده ستښ به
کار ده هیترئ .

پووک : نهو گۆشته په که ددانی
لښ پروواوه له ناو ده مدا .

پوول : (۱) پاره ، پاره ی له
مه مده ن دروست کړاو . (۲) شتیکي
چاپکړای وینه داره ، نرخی پاره ی
هه په له پوسته دا به کار ده هیترئ
بۆ نارذنی نامه و شتی تر .

پوست : پیست ، چهرم
جلوبه رگی ده روپشان .

پوست نشین : شتیخو مریدو
ده روپش نه وه ی زینده گانی له
ته کیه و خانه قاکان ده باته سه رو
ژیانیکي درشت ده ژی .

پوشین : داپوشین ، له بهر کردن ،
نواوندن .

پولاد : بولا .

پدور : باوک ، باب .

پرتهو : روشنایی ، روشنایی و
تیشک .

پرتهو به خش : نهوه ی رو شایی و
یووناکي ده دا .

پرد : شتیکه له دار یا بهرد یا
ناسن له سر پروبار یا هر ناویکی
که بر او دروست ده کړئ بۆ
به پرینه وه - پردی سرات : به پښی
نه فسانه یی ثابین نهو پرده په که
ژیری دوزه خو نه و دیوی به هه شته ،
له مو باریکترو له شیر تیژ تره ،
گونا هبار ناتووانچ به سهری دا
تیپه پښی و ده که ویتنه دوزه خو وه ،
نیمانداریش به سهری دا تیده پښی و
ده چیتنه نه و دیو که به هه شته .

برده سوور : ده بچ ناوی پردیک
بوو بچ له سهر ناوی شیوه سوور ،
بروانه (شیوه سوور) .

پرسین : پسیار کردن ، داوا
کردنی زاینی هه وایک .

پرسشی : بروانه (پرسین) .

پر : شتیک ناوی به تال نه بچ ،
شتیک له شتیکی تر بکری و بگاته
لیوی .

پساندن : کهرت بوونی داو یا هر
شتیکی تر .

پشت : (۱) دیوی دووه می هه موو
شتیک ، به شج له له شی ناده مزاد له
شانی به وه تاکمهری لای پیچه وانهی
سینگ ، به شی سهرووی چووار بچ
له ملی به وه تا کلکی . (۲) یارو
یاور ، پشت و په نا ، یارمه تی دهر .

پشتان : قژی تهوقی سهرو
پشتی سهر که له پشته وه شور
ده بیته وه ، کهزی .

پشتو کهمهره : نار قهد ،
پشتیند .

پشکووتن : کرانه وهی غونچهی
گول ، چرۆ دهر کردنی دارو درهخت
له به هاردا .

پشکو : بهنگر ، کلۆی ناگری
گهش .

پلنگ : جانه وه ریکی گه لچ به
هیزه ، له شی وه کو شترو به بر وایه ،
درنده و چاپوکه ، پیستی سپی به و
خالی ره شی پتویه له شاخه کانی
ناسیابو نه هه ریقادا دهژی .

پیاله : جام ، باده ، نه و قابه به
که شهراب و مهی تیدا ده خوریتنه وه .

پیاو : (۱) نیرینه ، ناده مزادی نیر ،
به رامهر ژنه . (۲) نازاو دلیر .

T = ت

تا : (۱) ووشه ی گری دانو
نیزافه به بو کوتایی و دووایی : له
هه ولیره وه تا کهرکوک هه شتا کیلۆ
مه تره به . (۲) نیوه ی بار ، لبار ،
لای ترازوو . (۳) کهل ، تال ، تهلی
لوول دراو .

تاب : (۱) فراوانی و پوژشایی ،
گهرمی ، گهرم و گوری ، هه موو
شتیکی رووناک هه موو شتیکی پر
تیشک وه کو هه تاو و مؤم و چراو
شتی تر . (۲) هیزو تووانا . (۳)
پیچ و خه می زولف . (۴) رهنج و
میحنهت ، مه شه ققهت .

تابان : دره وشه دهر ، نه وهی
رووناکی ده دا .

تابه کهی : تاکه ی ، هه تاکه ی .

تابع (تابع) : پترو ، نه و که سه به
که سهر به که سیتی تره وه به ، نه و
شته به که سهر به شتیکی تره وه به ،
سه رشوری به کیکی تر .

تابووت : داره مهیت ، سندووقی
له دار دروست کراوه مردووی له
ناو ده نین بو ناشتن ، یا مردووی
بچ ده گو یزنه وه بو گورستان .

تابور (طابور) : ریز ، تپ ،
فیرقه .

تابش : (۱) درهوشخانهوه ،
پرتهدان ، روشنایی و گهرمایی
پوژو ههتاو و ناگر . (۲) سوور
کردنهوهی ناسن به ناگر .

تاتا : کهل کهل ، داد داو .

تاج : تانج ، کلای گوههربهندی
شاهنشاهان (مهلیک و قهیسرو
نیمپراتور و سولتان و کسی تر ۰۰) .
تاجی عهرب : سرداری عهرب ،
محهمه د پتفه مبه .

تار : (۱) تاریک ، رهش . (۲) داو ،
تهل ، تال ، تالی موو ، داوی موو .
(۳) دهمار ، رهگه . (۴) ناله تیکی
مؤسیقی به . (۵) داریکه په کجار
بلنده له هیندستاندا زوره له لقی
پابه خو له بهری شهراب دروست
ده کری .

تارا : قوماشیکی ئاوریشمی
تهنک و ناسکه دهموچاری بووکی پین
داده پوشری له کاتی گوواسته وهدا ؛
هموو قوماشو پورده بیکی تهنک و
ناسک .

تاریخ : میژوو ، دیار کردنی کاتی
ههر شتیک ، دیاری کردنی نهو
سهردهمی که پروودای گه وره ی
تیدا بووه ، لیکدانه وهی پرووداو و
به سهرهاتی پیشینان .

تاریخی جهم : تاریخ جم (۱۲۵۴)
به حیسابی نه بجهد رسته ی (تاریخ
جم) به ئیملائی کونی فارسی نامیز
ده کاته سالی ۱۲۵۴ ی هجری ، نه مه

سالی مردنی سلیمان پاشاو بوونی
نه حمه د پاشایه به میری سلیمانی :
ت ۴۰۰ + ۱۱ + ر ۲۰۰ + ی ۱۰ +
خ ۶۰۰ + ج ۲ + م ۴۰ = ۱۲۵۴ ،
نه م ساله هجری به بهرامبه ر (۱۸۳۸
- ۱۸۳۹ ز) به .

تاریکی : دزی پووناکی ، دزی
پوشنایی .

تارو پوود : همسوو شتیکی
چنراو ، بروانه (تار) ، (پوود) .
تارو مار : په راگنده ، زیرو
زه بهر ، نابووت ، دار له سر بهرد
نهمان .

تاز : ناکهس ، خهسیس ،
نادان ، به دخوو ، داوین پیس .

تازه : (۱) نرو ، دزی کون
(۲) تهرو ناسک . (۳) ئیسته .

تازه جهوان : لای تاز
هه لکه وتوو ، نه ونه مام .

تازه ساو : بروانه (ساو) .

تازه هه لدان : تازه دروست بوو .
تاژی : تانجی ، تازی ، جوره
سه گیتی راووشکاره .

تاس (طاس) : کاسه ی مس ،
جوره جامیکه .

تاسات (طاسات) : کوی (تاس) ه ،
بروانه (تاس) .

تاسان : هه ناسه بران ، کاس
بوون ، سر کاس بوون ، گیز
بوون .

تاغی (طاغی) : زوردار ، سته مگر ،
زالم .

طاق (طاق) : بانیکه به شیوهی کهوان له خشت بۆ سهرووی دهرگا یا هه یوان دروست ده کری .
 (۲) ده لاقه ، دهرجه ، بۆشایی بیکه له ناودیوار به جیج ده هیترینه وه بۆ شتومهك . (۳) تاكل ، ته نیا ، به کیک .
تاقانه : مندا لیکه باولكو دابکی ته نیا نه ویان هه بچ ، هه موو شتیکی تاكلو ته نیا .

تاقه : جیسۆره قوماشیکی رهنگاوپهنگ بوو له ناو ریشمو سورمه دروست ده کرا کهواو سوخمهی ژنو پیاوو دهر پچی ژنو چاکه تی مندالانی لچ دروست ده کرا .
تاقهت (طاقت) : تووانایی ، تاو .
تاقی ئافاق : ئاسمان ، گهر دوون ، چهرخو فهلهك .

تاقی نه برۆ : برۆی کهوانی .
تاقی خهزرا (طاق خضراء) : ئاسمان .

تاقی کيسرهوی : تاقی کيسرا ، نه یوانی کيسرا ، مه داین ، سه لمان پاك ، به ناویانگترین کوشك و باله خانه بیکه شاهنشاهانی ساسانی دروستیان کردووه ، له پيشانا ئاوه دنو به کیک بوو له خۆشترینی قه سرو باله خانه کانی جیهان ، ئیستاکه کهلاوه به هندی له تاقو دیواره کانی ماوه . به پچی نه فسانه ی ئایینی ناو کورده واری گویا تاقه که له جهژمهت پهیدا بوونی ئایینی موسولمان درزی بردووه چونکه پهزمی سهردهمی گاووری و

بوت په رستی بووه ، به یتی ناو خه لکی کورد ده لچ :

تاقی کيسرهوی شهق بوو

جچی به کافران لهق بوو

تاقی نهزارهت (طاق نظارت) :

(۱) جچی چاوه پرووانی ، جچی بینین . (۲) برۆ تاقیکه ده که ویتته سر چاو .

تاقی هه یوان : پروانه (نه یوان) .
تاقم : دهسته ، کومه له شتیکی ، بۆل .

تاکو : هه تاکو ، هه تاوه کو .
تالیب (طالب) : (۱) داوا کهر ، نهو که سه ی داوای شتیکی ده کات . (۲) قوتایی .

تال : (۱) تفت ، دژی شیرین .
 (۲) که سه ی توو په ، به دخوو .
 (۳) کهل ، تا ، ته لی لوول دراو .
تالو : زه هراو ، ئاوی تال .

تالی : تفتی ، دژی شیرینی .
تالع : (۱) بهخت ، چاره نووس .
 (۲) دهر که وتن ، دیار بوون ، هه لاتی بۆ رۆژو مانگ و نه ستیره و دل بهر .

تالی شاری : دهرمانیکه بۆ ده باغ کردن و خۆش کردنی پیسته به کار ده هیترۆ .

تام : چۆنیه تی خوواردن یا خوواردنه وه که زمان ههستی پچ ده کات ، خۆش و ناخۆش ، تال ، شیرین ، ترش ، سۆر .. هتد ..

تانجهرۆ : رووباریکه له ناوی سهرچناری باکووری پوژئاوای شاری سلیمانی ده‌پیتته‌وهو به‌رهو خووارووی شار ده‌پروا ، ئنجا لا ده‌دا به‌رهو شاره‌زورر تا ده‌گاته دوواوان ، له لای کانی گۆمه‌دا ناوی ئالیشه‌ی تین‌ده‌کا ، له پاشانا ناوی ته‌فته‌قیش ، ناوی رووباره‌که به پچی ئه‌و ناوچانه‌ی پیتیدا تین‌ده‌په‌رئ ده‌گورئ .

تاو : (۱) هیز ، کول ، بۆ غاری وولاخو خیرا پویشتنی ئاده‌مزاد .
(۲) ده‌م ، ماوه‌پیتکی که‌م .
(۳) هه‌تاو ، پوژ . (۴) بارانی به لیزمه ، بروانه (تاب) .

تاوه : (۱) قاپیکی په‌له‌شتی خوواردنی تیدا سوور ده‌کریتته‌وه .
(۲) به‌ردیکی پانه ئاشه‌وانان کولتیره ناشی له سه‌ر ده‌برژین .

تاوه‌باران : بارانی به تاو ، بارانی زۆر ئاودار ، بارانی سه‌ر به کلاوه ، ئه‌و بارانه‌یه که زۆر ئاوداره به‌لام زوو ته‌واو ده‌بێ .

تاووس : بالنده‌پیتکی جووانه ، نیرینه‌ی توولکو په‌ری په‌نگاوپه‌نگی هه‌یه ، تووکی له سه‌ره‌تای هاوین‌دا فرئ ده‌داو دووباره هه‌ی تازه ده‌پویتته‌وه ، به زۆری له خووارووی ئاسیاو هیندستان‌دا ده‌ژی . له سه‌ده‌کانی نساوه‌پاستدا ده‌ولکه‌مهندانی ئه‌وروپا گۆشتی تاووسیان بۆ ریز گرتن له پیتش میوان داده‌نا ، له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی وه‌نه‌بێ

گۆشتیشی خووش بێ . به زۆری له کۆشک و باله‌خانه‌و باخو باخاتی ده‌ولکه‌مهندانی بۆ جووانی به‌خێو ده‌کرئ ، لای هه‌ندئ که‌س په‌مزی ناله‌باری به ، ده‌لێن تاووس بووه هۆی ده‌ربه‌ده‌ری ئاده‌م و هه‌وا له به‌هه‌شت . پویشتنی به نازو خانو خه‌رمانی کچی جووان له ناو کورده‌واری‌دا له‌گه‌ل په‌وتی تاووس به‌راووردو به‌رامبه‌ر ده‌کرئ .

تاودان : تیژ کردنی شتی که له پویشتن و پاک‌کردن‌دا ، غارکردن به وولاخ .

تاها (طه) : به‌کیتکه له نساوه‌کانی محمه‌د پتخه‌مبه‌ری موسولمانان .

تاھی (طاهری) : پاک .

ته‌نه‌ممول (تامل) : بیرکردنه‌وه ، خه‌یال کردن ، ئه‌ندیشه .

ته‌نسیر (تائی) : کارتێ کردن ، کار لێ کردن ، ده‌سه‌لات به سه‌ردا سه‌پاندن .

ته‌باب : زیان کردن ، له‌ناو چوون ، که‌موکووری ، نابووتی .

ته‌باهی (تباھی) : (۱) شانازی ، فه‌خر ، خۆهه‌لکیتشان . (۲) نابووت ، بۆگه‌ن ، زه‌بوون ، سه‌رگز .

ته‌به‌سسور (تب‌سور) : به قوولی بینین ، وورد بوونه‌وه له شت ، پوون کردنه‌وه‌ی شتی که .

ته‌به‌سسوم (تب‌سوم) : بزه ، خه‌نده ، پیتکه‌نینی ووردو نه‌رم .

تهبوق (طبق) : قابیگی خړ و په له له دار دروست ده کړئ ، په کیکه له قاپ و قاجاگی ناو مال .

تهیبپ (طیبپ) : پزیشک ،
نښه وې خړیکې زانستی پزیشکی به .

تهپیهت : (۱) سروشت ، خو و په ووشت . (۲) پووی زهوی ، جیهان ، دنیا ، هه موو گوړپړان و دروست کړدنیکی که دهستی نادمزادی تیدا نه بچ .

تهبع (طبع) : خو و په ووشت ، سروشت .

تهتار : نه و ناو به که له کوندا له پوژناوا به میلیله تی مهنکولیان ده ووت؛ ناوی میلیله تیکه له وولاتی پووسیه ده ژوی ؛ ناوی ناوچه تیکه له ناسیای ناوهرپاست موشکی باشی لچ بووه .

تهجهللا (تجلی) : پوون بوون ، پوونناک بوون ، دیار بوون ، تیشک؛ کینایه ته بسو چوونی پووحی خودا بو ناو دلئی سوئی و ده رویش نه وې ده گاته پایه ی (فناء فی الله) ؛ هه روه ها کینایه تیشه بو دیار بوونی نووری خودا له کتوی توور نه وې مووسای بچ هوش و مهدهوش کرد .

تهجربه (تجربه) : تاقی کړدنه وه .
تهجرید (تجرید) : (۱) پووت کړدنه وه ، جیا کړدنه وې شتیک له هه موو شتیکې که له بنجدا له نهژادی نه و نه بچ ، پیسته له دار کړدنه وه . (۲) شیرو خه نجره له

کالان هینانه دهر . (۳) ته نیایی ، گوشه گیری .

تهحصول (تحمل) : خوړاگرتن له بهر هه موو ناخووشی یتک ، نارام گرتن ، هیزو تووانا نوواندن .

تهحتانی (تحتانی) : ژیری ، ژیرین ، نه وې ژیره وه .

تهحدیس (تحدیث) : باس کردن ، قسه کردن ، خه بهردان .

تهحریر : (۱) حازر کردن ، هینانه دی ، ناماده کردن . (۲) نازاد کردن ، سه به به ست بوون . (۳) نووسین ، نووسینه وه .

تهحصیل (تحصیل) : وده به ست خستن ، په یدا کردن ، وهرگرتنی زانستی .

تهحقیر (تحقیر) : بچووک کردن ، نزم کردن ، شتیک له نرخی خوئی که متری بسو دابنرئ ، که سیک له پله ی خوئی نه ویتر ته ماشا بکری .

تهخت : (۱) شتیکه له سهری داده نیشن ، له داز یا مه عدن دروست ده کړئ ، چووار پئی هیه ، له کاتی فرمانزه وایی دا پادشاهان له سهری داده نیشن ، کورسی . (۲) پووی شت ، شتی بان و لووسو بچ گری ، پارچه داری بان و لووس .

تهخته : پروانه (تهخت) .

تهخته بهند : شتیک که به تهخته و به تی خوری یا ناویشم به ستری ، نه ندامتیکې شکاوی له ش به تهخته بهند بکری .

تهختی ئابنوووس : ئەو کورسی و تهختهیه که له داری ئابنوووس دروست دهکری ، بـروانه (ئابنوووس) .

تهختی ئاخیرهت : ئەو کورسی و تهختهیه که له رۆژی قیامتدا خودا له سەری دادهنیش و دادگا بۆ ئەم خەڵکە دادەنێ بۆ جیاکردنەوهی گوناھکار له ئیماندار ؛ تهختی فەرمانرەوایی دونیای دووهم .

تهختی سلیمان : تهخت و کورسی سلیمان ، بروانه (سلیمان) .

تهختی عەرش : ئەو کورسی و تهختهیه که خودا له بارهگای خۆی دا له سەری دادهنیش .

تهخفیف (تخفیف) : سووک کردن ، ئاسان کردن ، کورت کردنهوه .

تهدارک : ئاماده کردن ، شتیک له باتی شتیکی تر دابنری ؛ ههله دۆزینهوه و راست کردنهوهی .

تهدبیر (تدبیر) : کاریک به بیر کردنهوهی قوول بپریته سەر ، کاریک به ریکوپتیکی بپریته سەر .

تهدقیق (تدقیق) : لیکۆلینهوه ، بشکینهوه ، به چاویکی تیزو ووردبین تماشای شت کردن .

تهرا (تری) : دهبینی ، تۆ دهبینی (رستهیتکی عهـرهـبیـه) .

تهرازوو : (۱) ترازوو ، ئالهتیکه له معەدن یا دارو پەت و چەرم دروست دهکری بۆ کیشانی شت . (۲) کۆمهـلهـ ئهـستـیرهـیتکه له ئاسمان ، پهروین ، بروانه (پهروین) ،

پێرو ترازوو ، گۆ و ترازوو . (۳) ناوی بورجیکه ، بروانه (بورج) .
تهرهپ (طرب) : شادبوون ، سهـماـو ههـلپهـرین له ئهـنجامی شادی دا ، شادمانی ، شادی ، ئاههنگ و رابواردن .

تهرهح (ترح) : خەم ، ئەندۆه ، بێخێری .

تهرهف (طرف) : لا جیکه ، کن ، کهنار ، دووایی شت .

تهرهققی (ترقی) : بهرز بوون ، بلندبوون ، پیشکەوتن ، گهـشـتهـن پلهـیتکی بهرز .

تهرهننوم (ترنم) : ئاواز دهرخستن ، گۆرانی ووتن .

تهریق (طریق) : (۱) ریکه ، ری ، شه قام . (۲) شهرمهزار بوون .

تهربیت (تریت) : پهـسـرهـرده کردن ، بـهـیـهـیـانـدن ، خو و ریه ووشتی چاک فیر کردن .

تهرز (طرز) : جۆر ، چهشن ، شێوه ، پوخسار ، شکل ، ریکه و شۆن .

تهززه : تهززه ، دلۆپی بارانی مهیو .

تهرك (ترك) : دهست له هه لگرتن ، واز له هینان .

تهر : ئاودار ، تیر ئاو .

تهردهست : چوست و چاپوک ، پـسـپـۆر ، ئەو کەسەیه که شتیک به ئاسانی و چاکی بگهـیـنـیتـه ئهـنجام ، زۆرزان .

تەزەروو (تەزرو) : چور ، ناوی
بآلنده پیکه گوشتی دەخوړی ،
نیرینهی پهرو بالی جوانی ههیه ،
له قراغ زه ربای قهزوبن ده بیزړی
له ناو جهنگه ل و کیکه کان دا ده زی .
تەزین (تزین) : جوان کردن ،
ئارایش کردن ، په ونه ق دان به
شتیک .

تەسه‌ببور (تصَبُّر) : سه‌بر
کردن ، په له نه کردن ، ئارام گرتن .
تەسه‌وور (تصَوُّر) : وینه‌ی
که سیک یا شتیک به خه‌یال دروست
بکړی ، بیرکردنه وه ، هینانه وه یاد ،
خه‌یال کردن .

تەسه‌بیج (تسبیح) : (۱) ئه‌و
که سه‌ی ده لڅ «سبحان الله» ، به
پاکي یادکردنی خودا . (۲) ئه‌و رسته
وورده شته به که له مووروو ده کاو
له کاتی ته سبجات دا له ده‌ست
ده‌گیرئ .

تەسه‌بیجی مورغان : ته‌سه‌بیجی
له هیلکه‌ی مریشک دروست کراو ،
کینایه ته بو ته‌سه‌بیجی ده‌نگ درشت .
تەسه‌جیح (تصحیح) : راست
کردنه وه ، دروست کردن هه‌له‌ی
نووسین یا کتیب .

تەسه‌خیر (تسخیر) : خستنه ژیر
ده‌ست ، ژیر ده‌ست کردن ، بیگاری
پښ کردن .

تەسه‌گین (تسکین) : ئارام پښ
گرتن ، پښ ده‌نگ کردن .

تەسه‌لیم (تسلیم) : سپاردن ، دانی
شتیک به که سیک .

تەسوید (تسوید) : نووسین ،
په‌ش‌کردنه وه .

تەسویر (تصویر) : دروست
کردنی وینه‌ی که سیک یا شتیک ،
گرتنی وینه‌ی که سیک یا شتیک ،
نه‌خش کردن شتیه‌ی که سیک یا
شتیک ، وینه‌گرتن .

تەشپیه (تشبیه) : (۱) شتیک
به شتیک بچوینزئ ، شتیک له‌گه‌ل
شتیکی تر به‌رامبه‌رو به‌راوورد
بکړئ . (۲) زاراوه پیکي زانستی
به‌دیهه .

تەشت (طشت) : قاپیکی خرو
فراوانه له مه‌عدنه دروست
ده‌کړئ .

تەشریح (تشریح) : پارچه پارچه
کردن ، برینسی ئه‌ندامی له‌ش .
(۲) پروون کردنه وه .

تەشریف (تشریف) : گه‌وره
خو‌پیشان‌دان ، خو‌ده‌رخستن وه‌کو
پایه به‌رزو ماقوول .

تەشویر (تشویر) : شه‌رم‌زاری ،
شه‌رم کردن ، شه‌رم دروست
کردن ، پشان‌دن ، ئیشاره‌ت کردن
بو شتیک .

تەشویش (تشویش) : ئا‌زاوه
نا‌ه‌وه ، تیک‌دان ، بښ ئارامی
بلاوه‌یی ، تیکه‌ل و پیکه‌ل کردن .

تەعال (تعال) : وه‌ره (رسته‌ی تیکی
عه‌ره‌بی‌به) .

تەعبیر (تعبیر) : (۱) مه‌به‌سیک
بخ‌رپته‌ی روو ، ده‌رخستنی بیرو یا
به‌رامبه‌ر شتیک ، ده‌رخستنی

قسهی سووك به يه كيتك ووتن ،
پروانه (تهعن) .

تهغنيه (تغنيه) : ناوازه رخستن ،
گورانی ووتن .

تهفتيش (تفتيش) : بشکينه وه ،
گهړان له دووای شتیک .

تهفسير (تفسیر) : (۱) پروون
کردنه وهی ماناو مه بهسی قسه ییک ،
ناشکرا کردنی ماناو مه بهسی
رسته ییک ، (۲) پروون کردنه وهی
مانای نایه تی قورنان .

تهفریقه (تفریقه) : جودا
کردنه وه ، پراگنده کردن ،
پراگنده بی ، پهریشان کردن .

تهفریقه نووس : نهو کهسهی
پهریشان دهنووسج ، نهو کهسهی
بایه خ به نووسین نادات ، نهو
کهسهی به تنگ نووسینه وهی خوی
نی به .

تهقدیر (تقدیر) : (۱) قالب گرتن ،
(۲) خواهیشتی خودا ، نهو به شهی
خودا بۆ بندهی داده نی .
(۳) زارواهیته که له زانستی نه حوی
عه ره بی دا به کار دهیترئ .

تهقبیل (تقبیل) : ماچ کردن .

تهقریب (تقریب) : نزیک کردن ،
نزیک بوون .

تهقریر (تقریر) : خستنه پروو ،
دهرختن ، ناشکرا کردن ، پریار
دان ، به بیان کردن .

تهقسیر (تقسیر) : کورتی کردن ،
کورتی هیئان ، دست له کار

نهوهی له دهروونو ناوه وه دایه به
قسه ، مه بهسی به قسه ورسته به
نووسین یان نه زبهر بخریته پیش
چاو . (۲) لیکدانه وهی خهون
(خهو) .

تهعبیه (تعبه) : دروست کردن ،
ناماده کردن ، ناماده کردنی له شکر بۆ
جهنگ .

تهعداد : ژماردن ، ژمار کردن ،
حساب کردن .

تهعریف (تعریف) : (۱) ناساندن ،
دهرختنی راستی شتیک یا
پرووداویک بۆ که سیتی تر .
(۲) وه سف . (۳) ناسراو ،
زاراوه ییکی زانستی نه حوی
عه ره بی به .

تهعزیم (تعظیم) : گه وره کردن ،
ریز گرتن ، به چاویکی بهرز ته ماشا
کردن ، کرنووش بردن ، سهر
دانواندن بهرام بهر شتیکی بهرز .

تهعمیر (تعمیر) : ناوا کردن ،
ناوه دان کردن ، چاک کردنه وهی
خانوی پروخواو ، چاک کردنه وهی
هموو شتیکی کونو که که مو
کووری هه بی .

تهعمیق (تعمیق) : قوول کردن ،
قوولی .

تهعن (طمع) : نیتزه لیدان ،
دهرختنی که مو کووری که سیک ،
سهرزه نشت کردن .

تهعنه (طمعنه) : یه ک جار نیتزه
لیدان ، شونی نیتزه له له شدا ،

هه لگرتن پیش ته و او بوونی ،
که مته رخه می کردن له کاردا .

تقلید (تقلید) : لاسایی کردنه وه ،
کار کردن وه کو به کیکی تر .

ته قویهت (تقویت) : به مهیز کردن ،
به قه وهت کردن .

ته کالیف (تکالیف) : کاری قورس ،
کاریک له تووانای ئاده مزاد نه بچ .

ته گاندن : شتیك له جچی خۆی دا
ببزوئیرئ بۆ مه به سی پاك کردنه وه
له مافوورو پایه خو هه موو شتیك
تۆزی لی بنیشی .

ته که لوم (تکلم) : قسه ،
قسه کردن .

ته کلیف (تکلیف) : کاری قورس و
دژواری به که ستيك بسپیرئ ، هه
کاریکی به که ستيك بسپیرئ و
پتویست بچ بیگه یینیتته نه انجام .

ته کلیفی لا یوتاق (تکلیف لایطاق) :
کاری قورس که له ووزهی ئاده مزاد
نه بچ بیگه یینیتته نه انجام .

ته گیه : (۱) جچی کۆبوونه وه و
حه لقه به ستنی ده رویش و مریدو
شیخی ته ریه ته ، به زۆری له
کوردستان دا جچی ده رویشانی
ته ریه تهی قادری به . (۲) حوسینی به ،
جچی ره وزه خوونی و تازی به گرتنی
عاشوورابه له لای مه زه بهی شیعی
موسولمانان .

ته لار : ژووری گه و ره ، سالۆن ،
کۆشک و سه را .

ته له تلووث (تلاؤ) : دره و شان وه ،
بریه قه دن ، دره خشان ، بریسکه .

ته له ف (تلف) : له ناو چون ، له
ناو بردن ، نهمان ، فه وتان .

ته لیسیم (طلسم) : پارچه کاغه ز
یان مه عده نیکه جادوو گه رو فالچی یان
جه دوه لی له سه ر ده کیشن و
نووسینی له سه ر ده نووسن ،
باوه ریان له سه ر نه وه به که نه مه
پاریزگاری ی خه لکی ده کاو ئازارو
خراپه یان لی دوور ده خاته وه .

ته لیس (تلبیس) : شار دنه وه ،
داپۆشین ، شار دنه وه ی راستی ،
شار دنه وه ی که م و کووری له خه لکی ،
فیل کردن و فریودانی خه لک .

ته لیهت (تلبیت) : وه لام دانه وه ،
جچ به جچ کردنی کاریکی داوا کراو ،
ووتنی (لَبَّيْكَ) له وه لامی که ستيك ،
ووتنی (لَبَّيْكَ) له حه جا .

ته لا : زیتر ، به کیکه له مه عده نه
به نرخه کان ، رهنگی زه رده .

ته لای نه حه مر : زیتری
سوور کراوی چاک .

ته لاق (طلاق) : جودا بوونه وه ی
ژن له میرد ، ئازاد بوون له به ندی
نیکاح .

ته له ب (طلب) : خوواستن ،
داوا کردن ، زاراوه ییکه له
ده رویشی دا به کار ده هینرئ .

ته له مت (طلمت) : دیدار ، بینین ،
هه لاتن ، شتیك که ده رکه وئ ، دیار
بوون .

تهم : (۱) پەردەبیتکه له چاوپیدا
دهبچو دهبیتته هۆی کهم بینایی .
(۲) تاریکی ، رهشی . (۳) ههلم .
(۴) تهمو مز .

تهماش : (۱) بینین ، نووایین ،
رووانین ، پۆنین . (۲) پێگا گرتن ،
گهشتو گهوان ، به کۆمهڵ پێگا
گرتن .

تهمام (تمام) : تهواو ، ههموو ،
گشت ، دروست .

تهمع (طمع) : ئارهزوو ،
ویستنی زۆر .

تهمننا (تمنی) : ئارهزوو
کردن ، خواهش کردن ، ویستن .
تهمکین (تمکین) : هیزو تووانادان ،
پێگه خۆش کردن .

تهن : (۱) لهش ، بهدهن ،
جهسته . (۲) رهشی مهنجهل .

تهناف : پهت ، پرسته ، ههموو
پهت یا تهلیکی که شتی له سه
ههلبخری .

تهنین : چنن ، تیک ههلبکیشان
بۆ بهره ، مافوو ، قوماش ، تۆرو
شتی تریش .

تهنوور : جیکه‌ی نان برژاندن ،
تهندوو – له زمانی کوردی و
عههه‌ی و فارسی و تورکی دا به کار
دههینری .

تهن‌به‌روه‌ری : (۱) به‌ته‌نگه‌وه
بوون بۆ لهش ، خۆش‌گوزه‌ران .
(۲) ته‌مه‌ل ، ته‌نبه‌ل .

ته‌ندوو‌ره – ته‌ندوو‌ر (تندور) :

(۱) هه‌وره‌ تریشقه ، گۆله‌ گۆلی
هه‌ور . (۲) بلبل .

ته‌نگیر (تنگی) : نه‌ ناس‌کردن ،
ناویک‌بکری به‌ نه‌ناسراو له‌ زانستی
نه‌هوودا .

ته‌نگ : جیکه‌بیک که‌ که‌سیک یا
شتیک به‌ زه‌حمه‌ت به‌توانی له‌ ناوی
بچ ، باریک و ته‌سک ، دژی فراوان .

ته‌نگانه : سه‌ه‌رده‌می
ته‌نگوچه‌له‌مه‌ی ، ده‌ست کورتی .

ته‌نگی : ته‌سک و ترووسکی ، بچ
ده‌ره‌تانی .

ته‌نگه‌تاو کردن : که‌سیک به‌خریته
حالیکه‌وه که‌ پێگه‌ی پزگار بوونی
نه‌بێ .

ته‌نها : تاک ، به‌ک ، به‌کی ، ته‌نیا ،
ئه‌و که‌سه‌ی هاویری و هاوده‌می
نه‌بێ .

ته‌واف (طواف) : گه‌وان به‌
ده‌وری شتی‌دا ، گه‌رانی شت ،
سووپانه‌وه به‌ ده‌وری که‌عه‌دا .
ته‌واو : پروانه (ته‌مام) .

ته‌وه‌قفوف (توقف) : وه‌ستان ،
پاوه‌ستان ، پاگرتن ، مانه‌وه له‌ سه‌ر
شتیک و به‌ر کردنه‌وه‌ی قوول و
نه‌گۆران .

ته‌ویل (طویل) : درێژ .

ته‌وبه (توبه) : تۆبه ، به‌کیک
گوناه‌ی زۆری کردبچ و پریار بد
ئیتیر گونا‌ه نه‌کا .

ته‌ور : ته‌ورداس ، ئاله‌تیکه

سهري ئاسنيكى تيژو دهسكى داره و
دارى پى دهشكينيژى .

تهوف (طوف) : سووران له
دهورى شتدا ، پروانه (تهواف) .

تهوق (طوق) : توق ، گهردهن
بهند ، چهنبه ، ههر شتيك شتيكى
ترى پى بهستريتهوه يان پى بهوه
بهند بكرى ، نهوهى له شت دهئالى .

تهوقى تهليسم : پهريسنو
چهنبهري شتيكى سيحراوى و
نهفساناوى ، كهوتنه ژير كارى
نهليسمهوه ، پروانه (تهليسم) -
توق و تهليسم : خشليكه له زير
دروست دهكرى .

تهوور (طهور) : پاك كرهوه ،
شتيك به شتيكى تر بشورى و پاك
بكريتهوه وهكو ئاو .

تهى (طى) : (۱) پيجانهوه ،
نوشتانهوه ، قهد كردن ، ريگا
برين . (۲) له زاراوهى زانستى
ههرووزدا كهوتنى تىپى چوارهمى
ساكينه له (مستغلن) كه (مستغلن)
دهمينيتهوهو دهبيته (مفتعلن) ، وه
(مفعولات) (مفعولات) دهبيته (فاعلات) .

تهيه (طيه) : ناوى شارى
مهدينه به وله وولاتى چهچدا .

تهيب (طيب) : پاك ، پاكيزه ،
چاك ، حالال .

تهى گهر : نهوهى شت دهبرى .
ريگه بر ، نهوهى ريگه دهبرى ،
نهوهى شت دهپيچيتهوه .

تيب (طيب) : (۱) عهتر ، بۆنى

خوش . (۲) خو و پرهووشتى چاك .

تيب : (۱) دسته بيكى ريك و بيك
له خهلك ، بهشيك له خهلكى ،
بهشيكي له شكر له زاراوهى
زانستى سوپايدا ، ريز .
(۲) حهرف ، دهنگ .

تيبى زولفى تارو مار : كومهلى
زولفى ئالوز .

تيبى سرشك : دلۆپى فرميسك
كه يهك له دوواى بهكدا ديتيه
خوارى .

تيبى شكوفه : كومهلى خونچه .
تير : داريكه سهريكى ئاسنى
نووك تيژى پتوه به به هوى كه وانهوه
دههاويزرى چهكيكى جهنگى گهلى
كونه له نهدهبياتدا له گهلى برژانگدا
بهراورد دهكرى .

تيرى موژگان : برژانگى وهكو تير .
تيز : تيز ، پروانه (تيز) .

تيز : (۱) ههموو شتيكى كه نووكى
يا دهى زور ناسك و تهك پى و شت
ببرى يا كونى بكا وهكو : چه قو ،
خهنجهر ، شير ، سوورن و شتى تر .
(۲) به هيزو جوستو چالاك .
(۳) ههموو شتيكى توند پى و دم
بسووتيني وهكو : بيهرو بههارات و
شتى تر .

تيژاو : تيزاب .

تيشنه : تينوو ، ههموو
ئاده مزادو حهيوانيكى پتويستى به
ئاوو خواردنهوه هه پى .

تيغ : (۱) شير ، شمشير ، ههموو

ئالەتتىكى تىزۈشتە ، ئو ئالەتەي
مووى سەرۈ پىشى پىن دە تراشرى
(۲) بلندى ، بەرزى . (۳) تىشكى
پوژ . (۴) دىك .

تيفل (طفل) : مندال ، بچووكى
ئادەمزاد .

تيمساح : كرۆكۆدىل ،
جانەوهرىتەكە لە خىزۆكەكانە ، لە
مارمىلك دەكا ، بەلام بەكجار
گەورەيە ، پىنى كورتى پەردارى
هەبە ، دەمى فراوانو گەورەبە ،
نۇرىكەي نەوهد ددانى هەبە ، لە ئاودا
مەلە دەكاو لە ووشكايى لە قەراخ
زەريا هىلكە دەكا ، تيمساحى
ئەفەرىقى بەكجار گەورە سامدارە .

تىنوۋ : گياندارىك ئارەزووى
ئاو بكا .

تېمپىرېن : رابردن بە سەر
شتىكدا ، لە قەراخ شتىكدا
پۇشتن ، بە سەر چوونى سەردەمى
شتىك .

تىخزان : چوونە ناو شتىكى
تەنگو بەزۆر جىنى خۆ كوردنەو .

تىندا : لە ناوىدا .

تېراۋ : ھەموو شىنايتىكى تەرو
پاراۋ پىن ، ھەموو شتىكى ئاوى
تەۋاۋى پىن پىن پىن پىن پىن پىن
پىن .

تېرى : ئارەزوو نەكردنى
خوۋاردن ، دۇى برسىيەتى ؛
دەۋلەمەندى و ژىبانى خۆشى و
بەختىارى .

تىزان : سەر ھەلدانەو .

تىغ : پروانە (تىغ) .

تىفكرىن : ووردبۈنەو لە شت ،
بىر كوردنەو قوۋل لە رووداۋ .

تىكەل : دوۋشت يا زياتر بچنە
ئاو بەكترى بەو ، چوونە ناو بەك .

تىك شكاندن : داپلۆسىنى شت ،
ووردكردنى شت .

تىگەيشتن : زانىنى شتىك كە
لەو ھوپش نەزانراپىن يا بە راستى
جەۋھەرى نەزانراپىن .

تىدا : لە ناوىدا ، پروانە
(تىدا) .

توھفە (توھفە) : كىسى
(توھفە) ، پروانە (توھفە) .

توھفە (توھفە) : دىبارى ،
ئەرمەغان ، سەۋقات ، ھەموو
شتىكى بچوۋكو بە نرخ ، ھەموو
شتىكى بە نرخ .

توھفەيى توففاھى : دىبارى پىك
سىۋو پىن ، سىۋو بە دىبارى .

توخم : تۆۋ ، دان ، دانە ، ھىلكە ،
شەھەت .

توخودا : ووشەيتەكە تىكاي تىدايە
كەسىك بە كارى دەھىنى كە
پىۋىستى بە يارمەتى ھەپىن .

تورۇق (طریق) : كۆى (تەرىق) =
طریقە ، پروانە (تەرىق) .

توربەت (تربت) : خاك ، كۆپ ،
كۆپرستان ، قەبىر ، قەپرستان ،
شتىكى پان و خىرە لە خاكى كەربەلاۋ
نەجەف دروست دەكرى ، پىرەۋانى

مزهه بی شیمه‌ی موسولمان له کاتی
نوژ کردندا نیوچه وانیان ده‌خه‌نه
سری .

تورره (طره): (۱) نیو چهوان ،
ناوچه وان . (۲) قهراخی هه‌موو
شتیک . (۳) نهو ده‌سته مووه‌یه که
به سهر نیوچه وان‌دا دیته خووارئ .
(۴) چهند خه‌تیک هونه‌ری تیکشکاو
چۆته ناو په‌که‌وه بریتی به له ئایهت
یا ناو یا شتی تر له سهر مؤر یا پاره
هه‌لکه‌ندراوه .

تورف - تورفه (طرف - طرفه):
(۱) هه‌موو شتیکی تازه و نوو
جووان و خۆش . (۲) سهر ،
بین‌وینه ، نایاب .

تورک: (۱) نه‌ته‌وه‌ی تورک .
(۲) کچی جووان .

توشه: خووزدنی کهم ،
خوواردنی ریگه و سه‌فه‌ر .

توغرا (طغرا): بروانه (تورره) .
توفه‌یلی (طفیلی): نیسبه‌ته به
که‌ستیک ناوی (توفه‌یل = طفیل)
بووه که به بین بانگ کردن به میوانی
چۆته سهر خه‌لکی ، میوانی بانگ
نه‌کراو .

توففاح (تفاح): سیو .

تولووع (طلوع): دهرکه‌وتن ،
دیار بوون ، هه‌لاتنی رۆژو مانگ و
ئه‌ستیره .

تومه‌ز: ووشه‌ییکه له کاتیک‌دا به
کار ده‌هینرئ که به ته‌مای شتیکی بین
که‌چی رووداو به پیچه‌وانه‌ی نه‌وه‌وه
ده‌بین .

توند: قایم : په‌یت ، ته‌نگ ،
ته‌بعت توند ، تووره ، خیرا .

تونداو: (۱) ئاودان ، ههر
ئاسنیک یا مه‌ده‌نیک سوور
بکریته‌وه ئنجا بکریته ئاوه‌وه بۆ
نه‌وه‌ی به هیز بین به‌تایه‌تی نه‌و
مه‌ده‌نه‌ی شیرو خه‌نجه‌ری لئ
دروست ده‌کرئ . (۲) ئاوی به‌خویر ،
ئاوی تیزره‌و .

تونگ: گۆزه ، گۆزه‌ی ئاو یا
شه‌راب نه‌وه‌ی له قور یا فه‌غفوری
یا به‌للوور دروست ده‌کرئ .

تووانه‌وه: شل‌بوونی هه‌موو
شتیکی توند ، بوونی به‌فرو سه‌هۆل
به ئاو مه‌ده‌نی ره‌ق به شل .

توهه‌مت (ته‌مت): گومانی به‌د .
که‌ستیک به شتیکی تاوانبار بکرئ ،
تاوان بۆ به‌کینک دروست بکرئ .

تووبا (طوبی): (۱) مچی (ئه‌تیه‌ب
= اطیه‌ه) ، زۆرپاک ، پاکتر ، خیرو
خۆشی و به‌ختیاری . (۲) ناوی
داریکه له به‌هه‌شت .

تووتی (طوطی): بالنده‌ییکه
هینده‌ی کۆتریک ده‌بین ، په‌ری
سه‌وزو ده‌ندووکی که‌وانی سوور یا
زه‌رده ، بالنده‌ییکی به هۆشه
زمانیکی نه‌رمی هه‌یه ، تووانای
نه‌وه‌ی هه‌یه لاسایی هه‌ندئ ده‌نگ و
ووشه بکاله‌وه ، بیسی مه‌تۆ .

تووتن: گیاییکی به‌ک ساله‌یه ،
به‌رگی پان و گه‌وره‌به گولی سوور یا
سه‌وزه ، به‌رگی ووشک ده‌کریته‌وه

به جيگهه يا هر شيوه يتيکي تر له
ريگه ي سووتانه ده کيشري ،
ماده ي نيکوتيني تيدايه ، له بنجدا
له نهمه ريکاهه که وتوته وولاتانه وه .

توور (طور) : پروانه (سهلم و
توور) .

توور (طور) : ناوي شاخیکه له
سنووري ميسر له سینا ، جيگه ي
موناچات و رازو نياري موسا بووه
له گهل خودادا . نه فسانه ي ناو
کورده واري نه وه ده گيرينه وه که
شاخي توور له بهر جيلوه ي خودا
ناگري گرتو بوو به کل .

توول (طول) : دريژي ، دريژايي ،
دژي کورتی .

توولاني (طولاني) : دريژايي ، به
دريژي .

تووله : (۱) لقي تازه پشکووتووي
ناسک . (۲) به چکه سه گک ، جوره
سه گيکي بچووکه .

تووله نهمام : لقي تازه
پشکووتوو .

توولک : بهر ، موو .
تو : نه تو ، تو ، توو ، نه توو .
توبه : پروانه (تهوبه) .

توران : دلگير بوون . عاجز
بوون .

توز : (۱) گهرد ، غوبار ، وورده
خول . (۲) شتي زور کهم .

توزو گهرد : پروانه (توز) .

توفان : لافاوي گوره ، شوړشي
زهريا ، هروا هوورياو خوم
شيوان .

توقو تهليسم : جوره خشايکي
کورده واري به له مل ده کري و له
سر سنگو مهمک خوي ده نوينج .

تومار (طومار) : نامه ، ده فنه ر ،
کاغز ، هموو شتيکي نووسراو ،
قسه خستنه سر کاغز ، خمت .

توي : ميوه يتيکي ناسک و شيرينه ،
به نيشو له لقي دارميو دروست
دهين ، جوري زوره .

ترس : گوريانتيکي سايکولوجي به
به سر گيانداردا دي له نهنجامي
پرووداويکي که کار ده کاته سر
گياني و مترسي له ژباني خوي
دهکا .

ترسان : پروانه (ترس) .

ترسو لهرد : پروانه (ترس) .
ترش : هر شتيکي تامي سرکه ي
ههين .

ترشي : هموو شتيکي ترش ؛
ميوه و سه وزه ي که ده خريته
سرکه وه تامي ترش دهين ، پروانه
(ترش) .

تف : ناوي دم فری بدرينه
دهري - **تف گردن :** بو نرم کردن و
کهم کردنه وي پله ي کومه لايه تي
که سيک ناوي دم فری دهمدرينه
سر دهمو چاوي .

توي گردن : پارچه کردن ، تو
کردن .

تيا : تيدا ، تي يدا ، له ناو .

ج = 0

جا : جینگه ، جینگه بفرز ، مه لبه ند ، مه قام ، هه موو . جینگه پیک یا گۆشه پیک . که که سیک یا شتیک تیدا . بزی یا ئوقره ی تیدا بگری . جادوو : نه فسانه ، نه فسوون ، سحر .

جار : که رت ، نوره ، نوبه . جازبه (جاذبه) : هیزی راکیشان وه کو هیزی راکیشانی مگناتیز یا کاره با .

جاریج (جارج) : (۱) نه وه ی له ش بریندار ده گات . (۲) تانه لیدان ، قسه ی ره ق و ناره وا .

جاری به (جاریه) : مسی (جاری) نه . (۱) ره وان و تیژ له رویشتن دا . (۲) کچی تازه بین گه یشتوو ، که نیز .

جاری (جاریک) : پروانه (جار) .

جاسوس : نه و که سه ی ده نگ و باسو هه وال ده که پینن ، نه و که سه یه که هه والی نه پنی که سنج یا وولاییک کو ده کاته وه و ده بدا به لاییکی تر .

جام : (۱) پیناله ، باده ، نه و قاپه به که شه راب و مه ی تیدا ده خورپته وه . (۲) پارچه ی شووشه که بو به نجه ره و شتی تر به کار ده هینری .

جامی جهم : پروانه (جانی جهمشید) .

جامی جهمشید : به پینجی داستانی کونی تیرانی یان جهمشید جامیکی بووه نه خسه ی هه موو جیهانی تیدا بووه ، یا خود هه موو جیهانی له ناو نه و جامه دا دیوه ، له بهر نه وه به « جامی جیهان نوما » و « جامی جیهان بین » یشیان پین ووتوو .

جامیع (جامع) : (۱) کوکراوه ، گرد بوون . (۲) هه موو شتیکی ته واو پین و که مو کووی نی . (۳) مزگه وتی گه وره ، نه و مزگه وتی نوژی جومعه ی لی ده کری .

جامیع لهوروو (جامع) : له زاروه ی زانستی به دیع دا نه وه به که هه موو تپه کانی نه لقب له به که شیعر دا کو بگریته وه ، به مهرجی تپیکی که م نه پین و دوو تاره شی تیدا نه پین .

جان (۱) گیان ، ره وان ، رووح ، رووح . (۲) جنۆکه ، جن ، نه جنده .

جانان (جانانه) : دلبره ی زووز جوان و دلسووز ، عاشتیک که خوشه ویسته که بی وه کو جان (گیان) ی خوی خوش بوئی .

جانی جانان : گیانی گیانان ، پروانه (جانان) .

جانیب (جانب) : لا ، نریک ، گن .

جانباز : (۱) له گیان دفرچوون ، قیلباز . (۲) ئالویزچی ، ده لال .

ټو کسهی شت ده کړئ و
ده فرۆشیتته وه .

جانگ : پروانه (جاو) .

جاو : جانگ ، ته راویکه رپسی
نه ستوروهو به خپره ک ده پیرئ
ننجا جولا دروستی ده کا .

جاه : پایه و بله ، شان و شکو ،
به رزی ، فدر و قیمت و شمره ف .

جاهلیت (جاهلیت) :
(۱) نه خوڼده واری ، دوواکه و تووی .
(۲) سهرده می پیش نیسلام له
عهره بستان داو وه زعی عهره ب له و
کاته دا ، سهرده می پوت په رستی .

جابهل : چیا ، کتو ، شاخ .

جهین (جبین) : نیوچه وان .

جهبر (جبر) : (۱) به سستی
نیسقانی شکاو ، نه ندامتیکی که
نیسقانی شکابو له که ج گرابن یا به
ته خته به سترابن . (۲) ناوی
کومه له ییکی فه لسه فی به (جهبری به
= جبریه) بان پین ووتوهه بیرو رایان
نه وه بووه که ته واوی کرده وه
ناده مزاد به فرمانی خودایه ، بنده
هیچ جوړه نیختیاریکی نی به ، دژي
(اختیار و تفویض) . (۳) جهبرو
موقابه له زانستی ییکی ماتیماتیکی به
که تیدا تپ له باتی ژماره به کار
ده هینری .

جهبه (جهه) : نیوچه وان ،
سهرووی بروو خووارووی مووی
پیش سهر .

جهبهت (جهت) : پروانیه
(جهبه)

جهدل (جبل) : گفتوگوي تیز ،
دوژمنایه تی .

جهدی : (۱) نه ستیره ی قوتب ،
ناوی نه ستیره ییکه له لای قوتبی
باکووری به وه به . (۲) کاربزن ، ناوی
بورجی دهیمه ، پروانه (بورج) .

جهدول (جدول) : (۱) چنند
خه تی له راسته وه بو چه پ و له
سره وه بو خوواره وه له سهر کاغیز
بکشرئ . (۲) جوگه له ، روویاری
بچروک .

جهر (جر) : (۱) تپپی ژیردار له
زمانی عهره بی دا نیشانه ی «س» به ،
(۲) راکیشان ، دريژ کردن ، فراوان
کردن .

جهرو (جررو) : گونا ، تاوان ،
جینایهت .

جهرگ : جیکر ، به کیکه له
نه ندامانی ناوه وه ی ناده مزادو نازال
رهنگی سووری توخه ، سه فرا
له وه وه دروست ده بی .

جهرگی بریان : جیکری سووتاو ،
جیکری برزاو .

جهرداح (جراح) : نه و که سه به
که برین تیمار ده کا ، نه و بزیشکه به
که تیماری برین ده کا وه ندی پارچه
له له ش ده پری که له نه نجامی
نه خوښي خراپ ده بی .

جهرداد (جراد) : (۱) زورکیشان

سوورانوه له دهوری خو ، له شکری
زۆرو بههیز . (۲) جۆره دوو پشکیکی
گه ووه زه زهده ، زه هری دژواره ،
زولفی دولبر له گه لکی بهراوورد
ده کری .

جهړه : سه بوو ، گۆزه ی
گه وهی قولپدار .

جها (جها) : سزا ، مه زد ،
پاداش ، چاکی یا خرابی .

جهزه (جذه) : (۱) راکیشان ،
بروانه (جازیه) . (۲) ماوهی دوور ،
رېگه ی دوور ، ماوه ی نیوان دوو
جیکه .

جزل (جزل) : (۱) گموره یی ،
نه ستوری ، زۆری ، فراوانی .
(۲) قسه ی خو شو و په وانو بههیز .

جهزم (جزم) : (۱) تپیی زه نه دار
له زمانی عمره یی دا نیشانه ی « : » به .
(۲) برین ، گه رت کردن ، رېک
خستن .

جهسد (جسد) : لهش ،
به دهن ، جهسته .

جهسته : لهش ، به دهن ،
جهسد .

جهعبه (جعبه) : (۱) سندووقی
بچووک ، قوتوو ، هموو شتیکی
وهک قوتوو له مقهبا یا همرشتیکی تر
دروست کرابی . (۲) تیردان ، کالانی
تیر .

جهعبه نشین : له ناو کالان ، نهو
چه که ی له کالان نه هاتوته ده ری .

جهفا (جفاء) : (۱) بچ هووده ،
بچ نرخ ، به تال ، همر شتیکی
که لک و سوودی نه بچ . (۲) دړک .
(۳) خاشاک . (۴) غهش .

جهفیر (جفی) : (۱) کالان ، کالانی
شمشپرو خه نجهر ، تیردان .
(۲) سندووقی بچووک ، قوتوو .

جهلا (جلاه) : (۱) روونو دیار ،
ناشکرا بوونی همر شتیکی .
(۲) مشتومال کردنی شیرو خه نجهرو
ناوینه و شتی تر له ژهنگه و
گه راندنه وهی بریقه ی . (۳) دوور
که و تنه وه له نیشتمان و مال .

جهلال (جلال) : گه و ره یی ، بلندی ،
به رزی ، شکو .

جهلب (جلب) : راکیشان ، هینان ،
راکیشانی شتیکی له جیکه ییک بچ
جیکه ییک تر .

جهم (جهمشید) : کسوری
ته هموورسه ، به کیکه له شاهه
نه فسانه یی به کان ، چوارهمین
شاهنشاهی پیشدادی یانه ، به بچی
شانامه هه وسه د سال فرمانه وایی
کردوو ، جهژنی نه ورژ له لابه ن
نه وه وه بنیاد نراوه ، جامیکی
نه فسانه یی بووه ، بروانه (جامی
جهمشید) ، (جهمشاسب) یشی بچ
ده لپن .

جماعت (جماعة) : کومه آتیک له
خه لک .

جمال - **جهمال** (جمال) :
جووانی ، جووانی ی روخسار .

جمع (جمع) : هموو ، تهو،و ،
کومه لیک له خه لک .

جمجا : جیکه ی وهک جهم ،
پایه بلندی وهک جهم ، پروانه
(جهم) ، (جا) .

جهمشید (جهم) : پروانه (جهم) .

جمع (جمع) : (۱) هموو شتیکی
بلاوو پهراگنده کو بکریته وه ،
زاراوه ییکی زانستی به دیمه ،
تهو به که شاعر دوو سیفیت یا
زیاتر له بهک حالت دا کو بکاته وه .
(۲) کومه لیک ، تاقمیک ، کومه لیک
ئاده مزاد .

جمعی یست (جمعیت) :
(۱) کو بوونه وه ، به ککرتن ، ته بایی له ناو
به کدا . (۲) کومه له که سیک ،
خه لکیکی زور له شونیک دا
کو بینه وه .

جمعو دائیره : کوربه ستنی
کومه له که سیک بو رابووردن ،
کو بوونه وهی کومه له که سیک و
دانشتن به شتیوهی دائیره بو
رابووردن .

جهمازه (جهتزه) : هه وه
تریشقه ، تهو دهنگه ی له ناسمانه وه
دی .

جهناب (جناب) : (۱) ووشه ی
گه وره کردنه له پیش ناوی که سی
گه وره دهینیری . (۲) هریم ،
ناوچه ، جیکه ، دهرگا .

جهنان (جنان) : (۱) دل ، قلب ،

کاری نهینسی ، تهوه ی له
دهروون دابه . (۲) شهوو تاریکی
شو .

جهنوب (جنوب) : قبیله ،
نیوه ریو ، به کیکه له چووار لاکان
بهرامبر باکووره ، لای پاستی
که سیکه یوو به یوو یوژهلان
بوه ستی ، تهو بایه ی له ولاره دی .

جهنب (جنب) : نزیک ، له کن ،
له ته نیشته ، له لا .

جهنگ : شهر ، کوشتار له
نیوان چند که سیک یا له شکرو
سو پای دوو دهولت .

جهنمت (جنّة) : باخ ، به ههشت ،
فیردهوس .

جهننه تی : خاوه ن ایمان و
باوهر ، تهو که سهی ده چیتنه
به ههشت ، تهوه ی جیکه ی
به ههشته .

جهننه توله نوا (جنّة الماوی) :
به ههشتی حوته م ، خوشتربنی
هموو به ههشته کان .

جهو : (۱) ته تمؤ سفیر ، بو شایی
نیوان زهوی و ناسمان ، تهو هه وایه به
که زهوی گرتوته خو ی . (۲) جو .

جهواب (جواب) : وه لام ،
وهرام .

جهوان (جوان) : ئاده مزاد یا
نازال یا دارو درهخت له ناوه پاستی
ته مهنی خو ی پین ، دزی پیری ،
لاو ، گنج بو ئاده مزاد .

جهوت : جهفت ، کلکوی یه پروو
بیخو خۆش کردنی پیسته به کار
دههتیری .

جهور (جۆن) : (۱) زولم کردن ،
ستم کردن ، زۆرداری کردن ، له
پیتگی راست لادان . (۲) خهتی
لیتری جام - پیااهی جهور : بلدهی
پر له مهی .

جهوههر (جوهی) : (۱) نهزاد ،
بنیاد ، سه به خۆ ، بنج و بنلوان و
نویشکی شت . (۲) هموو بهردیکی
به نرخی وه کو نه لمانس ، یاقووت ،
پروژه ، مرواری و شتی تر له
بنجدا « گهوههر » وه لای عه ره ب
بووه به (جهوههر = جوههر) .

جهوههری : (۱) ره سمن ،
جهوههر دار ، شیرو خه بنجهری
ناودار . (۲) جهواهری فووشن .

جهوههری فهد : هموو شتیکی
نه پارچه (تجزئة) و نه دابهش
(تقسیم) بکری .

جههول (جهول) : (۱) نادان ،
بیخو هۆش ، نهزان ، خۆپهسند ،
خۆهه لکیش .

جههل (جهل) : بیخو هۆشی ،
نهخۆنده واری ، نهزانین ، نژی
زانستی .

جههلی موره ککهب (جهل مرگه) :
ئهو نهزانین و نادانی بهیه که ناده مزاد
خۆی ههستی پخ ناکاو خۆی به
زاناو چه کیم داده نپ ، بهم جیوره
نهزانینی دووباره و موره ککهب دهه
له پرووی نهوهی له لایتیک خۆی

نهزان و بیخه به ره له زانستی و
له لایتیک تریشه وه بیخه به ره له
نهزانی و جههاله تی خۆی .

جهههون : ناوی پرووباریکه
دریژی (۲۵۴۰ کم) ، له شاخی
پامیر له هیندستان هه لده قولن و به
ناو ئاسیای ناوه راستی و ولاتی
یه کیتی سه قیهت تیده په ری و
دهه رۆژینه ناو زه ربای ئورال ، ئیستا
« نه موده ریا » ی پخ ده لین .

جیفه : که لاک ، لاشه ، مردار ،
له شی مردوو که خراپ دهه بی و بزگن
ده کا .

جیفه خوار : که لاک خۆر .

جیگهر : پروانه (جهرگه) .

جیگهر گۆش : پروانه (جیگهر
گۆشه) .

جیگهر گۆشه : گۆشه ی جیگهر ،
پارچه پیک له جیگهر ، کینایه ته بۆ
مندالی خۆشه و یست .

جیلوه (جلوه) : (۱) پیشان دان ،
دهرخستن ، ئاشکرا کردن ،
نواندن . (۲) نازو عیشوه ، خۆ
پیشان دان به شیوه پیتی جوان .
(۳) نهو دباری بهیه که زاوا له کاتی
بهیه که گه یشتن دا پیشکشی بووکی
ده کا .

جیلوهت : پروانه (جیلوه) .

جیلوه دهر : پیشاندهر ، نهوهی
شتیک دهرده خا ، نهوهی شتیک
ئاشکرا ده کا .

جیلوه گاه : جیگه ی خۆپیشان دان ،

جیتکەى خۆدەرخستن ، جیتکەى
خۆناشکراکردن .

جینان (جینان) : کۆى (جەننەت)ە ،
بەهەشت ، فێردەوس . . .

جینایات (جینایات) : کۆى
(جینایەت)ە ، تاوان ، گوناهى
گەورە . . .

جیوار (جیوار) : (۱) نزىكى ،
هاوسىڤەتى . (۲) پەیمان و ئاسایش
پەناو دالدا .

جیهان : گیتی ، دنیا ، عالەم .
جى : جیتکەى ، شۆن ، جیتکەى
نوستن ، نوێنى نوستن . . .

جى باز : جى یارى ، جى
يارى سى باز .
جیتکە : بروانە (جى) . . .

جودا : دوور لە بەکترى ، تەنیا
جیا . . .

جوزئ (جزء) : بەش ، پارچە
شتیک ، بەشتیک لە شتیک .

جوزوہ (جذوة) : ئاگر ، بەشتیک
لە ئاگر ، بەشتیک لە هالوى ئاگر . . .

جوعمل (جعل) : قالدچە ،
قالتۆنچە ، مسورووژە ،
میشرو مەگەزیتکە رەننگى
رەشو بالدارە ، بە زۆرى لە ناو
سەرگین و شیاکەدا دەژى . . .

جوتەلى : جوتەهە
ئەوێ جوتە دەکا ، ئەوێ جوتە
دەهاوئ . . .

جومله (جملة) : (۱) هەموو ،
گشت ، باکى . (۲) قسە ، رىستە . . .

جۆنووون (جنون) : شىتى ،
دېوانەبى ، نەخۆشى مېشک ،
نەبوونى عەقل .

جۆنبوش : جۆرلانەبەو
جموچۆلى .

جوت : (۱) دووان ، دوو ، دوو
شتى پیکەووە وەکو ژن و مێرد ، یێکە
تاک . (۲) جوت کردن : کيلانى
زەوى ، دوو شت بخریتە پال بەک .
جود : بەخشین ، چاوتیرى ،
کەرەم .

جويا : ئازادى ، رزگارى ،
قورقار بوون .

جۆ : دانەوێلە پیکە لە گەنم
دەکا ، زياتر بۆ خۆراکى چىوار
پىيان بە کار دەهینزى ، نایشى
دروست دەکرى . . .

جۆبار : جۆگە ، جۆگەلە ،
رۆوبارى بچوک .

جۆش : گەرمى ، شۆرش ،
کولانى ئاو یا هەر شلە پیکى تر .
بروانە (جۆش) .

جۆشو خرواش : جموچۆلى و
بانگ و فەریاد .

جۆشش : کولان ، کولانى ئاو یا
هەر شلە پیکى تر بە هۆى ئاگرەووە ؛
هەلقولانى ئاو لە ژىر زەوى یا
سەرچاووە کانى بۆ سەر زەوى .

جۆگە : رۆوبارى بچوک .
جۆگەلە : بروانە (جۆگە) . . .

جۆلانە : شتیکە لە دارو تەختە
دروستە دەکرى و بە گوريس

ده به سترى بۆ نوواندى منداڭ به كار دههينرى ، له سهردهمى جهژناندا گورهش به كارى دههينن .

جۆيا : بروانه (جوويا) .

جۆ بوونهوه : جودا بوونهوه ، له به كترى دوور كهوتنهوه .

جۆن : جنيو .

جبريل : جبرائيل ، به كيكه له سهروكى فرشتهكان ، له لاي مهسيحى يان فرشتهى موژدهى زه كه ريار مريمه ، له لاي موسولمانان به كيكه له فرشته نزيكه كه كانى خوداو په يامى بۆ محمهد پيغمبر هيتاوه .

جبريلى شههپو : جبرائيلي ، بالدار ، جبرائيلي خاوهن شابال ، جبرائيلي خاوهن بالى گهوره .

جدمو : (1) هاتنه خووارهوهى شان و باهووى وولاخ له نهنجامى كار كردنى زۆر ، له كهلك كهوتنى وولاخ . (2) برينيكه له سهر شانى وولاخ دهردى له نهنجامى سووان و گرتنى زين و كورتان .

جڭ : (1) بهرگى ئاده مزاد ، چلك ، نهو شتهى ئاده مزاد خۆى پى . داده پۆش . (2) نهو پارچه به به كه دهردى به سهر وولاخدا .

جڭه : ناوى گيانداريكه له ناو ئاودا دهژى .

جڭهو : دهسته په شهمه ، دانه لڭاو ، جهلهو .

جڭهوكيش : كاروانچسى ، سهروكى كاروان ، جڭه ودار ،

نهوهى جڭهو ده گريو و ريگا به كاروان پيشان دهدا .

جنس : (1) نهو شته به كه له چهند جۆره شتيك پيك هاتين ، وهكو جنسى گياندار كه برينى به له ئاده مزادو ههموو خاوهن گيانتيك .

(2) له زاراوهى زانستى مهنتيقدا جنس نهويه كه له (نهوواع = انواع) پيك هاتوه ، وه نوع له (نهو سناف = اصناف) پيك هاتوه ، وه سناف له (نهو فراد = افراد) پيك هاتوه .

(3) كهل وپهل ، كلا ، ناومال .

جوين : بروانه (جۆن) .

چ = ج

چ : چى ، ووشهى پرسياړه ، چ دهكهى ؟ چ بو ؟ چ رووى دا ؟

چا : (1) چاك ، باش . (2) چابه ، چاى .

چاپلووس : (1) زمان لووس ، كوزكيش ، چلكاوخۆر . (2) نهو كهسه به كه به زمانى لووسى و قسهى خۆشى فريوى خهلكى دهدا .

چاوينه : كلاوى چوار ئاوينه .

چاره : دهرمان ، تهدير ، تهگير .

چار ياد : چوار يار ، چوار خهليفهى راشيدين : نهبووبه كرو عومرو عوسمان و عهلى .

چاك : (1) باش ، پهسند .

(2) ژنى به ئابرو ، مهستور ،

مهستوره . (3) داووين پاك .

(4) شهخس ، پياو چاك .

چاڭ چاڭ : پارچه پارچه .

چاڭي دامپين : نئو جڭيه
قهلشيويه كه وايه له داوښني دا .

چالاڅي : جوستي ، چاپوكي ،
زرنگي .

چال : قوولايي ، بير ، جڭيه
نوي و نرم ، ژير خاك .

چلو : ديدنه ، نهندي بښنه له
لهشي ناده مزادو گيانداري تر دا .

چاوه : سرچاوه ، نئو جڭيه
كه ناو له ژير زهوي يه وه لږي
هه لده قو لږي و جڭه ده به ستي .

چاوه چاو : چاوه پرواني كردني
شتيڅك يا كه ستيك .

چاوه زار : (1) نيشو نازارو
زيانتيكه كه له نهنجامي چاوي
پسه وه تووشي كه ستيك بښي ، به
چاو بردن . (2) نوشته يا هر
شتيڅكي تر دڙي چاوي پس .

چاوه كه م ! : بډ خوښه ويستي به
كه ستيك ده ووترږي كه پياو هښنده
چاوي خوښي بوږي .

چاوي ناهوو : چاوي مامز ،
كښايه ته بډ جواني .

چاو سپي بوون : كور بوون .
چاه : بير ، چال .

چاپهر : (1) له وهږي . (2) نئو
جڭيه به كه كاروان له سرده مي
به هاردا هه لي ده بډ ژيري بډ پشورودان ،
باري وولاخ داده گيري بډ نئوهي
وولاخسه كان بله وه رښنو
كاروانچپه كانش چاي لږ دهنږي و
خواردن ده خون و ده هښنه وه .

چاپ : (1) به رامبر راسته ،
ناراست . (2) نئو كه سهي به ده ستي
چاپ كار بكا .

چاپگن : جوره جلو به رڭيڅي
مهردانه به .

چا تر : (1) سه يون ، شتيكه له
پارچه دروست ده كړي و له كاتي
به فرو باران يا گهرمادا له سر سر
هه لده كړي . (2) ناسمان .

چا خرڅ (1) ناسمان ، فهلك .
(2) هموو شتيڅكي كه واني له
دهوري خوږي بزوږي و بسو وږي ته وه .

چا خرڅي نه خرڅ : ناسمان
چا خرڅي چاپ : روژگاري چوت و
ناراست .

چا خرڅي دهوران : روژگار ،
چا خرڅو فهلك .

چا سپاني : چا سپ ، سفت ،
پتو ، شتيك به شتيكه وه
ببه سترږي كه جيا بوونه وه ي قورس
بښي .

چا سپينه : چا سپاو ، چا سپو ،
شتيڅك به شتيڅكي تره وه
ببه سترږي ته وه .

چا شمه : سرچاوه .

چا شمه سار : نئو جڭيه به كه
سرچاوه ي ناوي زوري لږي بښي .

چا قين : وه ستان له جڭيه بيڅك و
نه بزوروتنه وه .

چا قنولوك : نئو برنجهي سپي
نه كرابي ، نئو برنجهي له پيستي
نه هښنر ابيته ده رږي .

چممن : سه وزایی ، میرغوزلر ،
چممن و زهوی سهوزو ته پر .

چمه نزار : جیگه بیگ چیمه ن
نژورو فراوانی لایین .

چمبیره : دهوری دائیره ،
حلقه ، هموو شتیکی حلقه بی .

چهند : (۱) ژماره بیکی دیار نه کراو
له سوره تا نو . (۲) پرسین له
ژماره بیگ یا نرخ شتیکی .

چهنده : بروانه (چهند) .

چهنگ : (۱) چنگ ، مست .
مشت ، بهنجهی ناده مزاد ، بهنجهو
نینۆکی دیندهو بالداران . (۲)
قولاو و هموو شتیکی چهماوه و
خوار . (۳) هارپ ، ناوی ناله تیکی
موسیقی به .

چهچه : ناوازی بلبلو هموو
بالنده دهنگ خوشه کان ، کینابه ته
یو دهنگی خرخال .

چی : بروانه (ج) .

چیت : قوماشیتیکی گولداری
یه نگاوریهنگه له لۆکه دروست
ده کری .

چیلله (چله) : چله ، چل پۆژه ،
پۆژی چله مینی مردنی که سیک ،
چل پۆژی که ده رویشو عابید له
خانهای ریازهت و عبادت دا گوشه گیر
ده بن ، چله ی زیستان .

چیلله گوزین : چله گز ، نهو
که سهی گوشه گیری ده کاو بو ماوهی
چل پۆژ خهریکی ریازهت و عبادت
ده بی .

چیم : تیپی «ج» .

چیمهن : بروانه (چمهن) .

چین (۱) ریز ، ریزیک له
شتیک . (۲) ناوی شار یا وولایتیکی
به ناوبانگه له پۆژه لات دا ،
چینستان بریتی به له وولایتیانی
تورکستان و تبتی کون .

چین و خهتا : چین ، بروانه
(چین) - (۱) خهتا : شاریکه له
وولایتی چین ، ناوچه کانی باکووری
چین که بریتی به له مانشیوریا و
منگولستان و تورکستانی
پۆژه لات و به شتیکی سیبیریا ،
ناوی تیره بیکی منگوله کانه ، ناوی
هموو ناوچه کانی ناسهای
پۆژه لات و ناوهراست بیوو .
(۲) زولفو خمت و خالی یار .

چین و ماچین : بروانه (چین و
خهتا) .

چینی : جۆره قاپتیکی قووله له
قورپیکی تابه تی دروست ده کری ،
وه له بهر نه وهی خۆلی نه م قوره له
سهر ده می کوندا له وولایتی چین
دهست ده که زت به ناوی نه وه وه ناو
نراوه .

چینی ماچین : بروانه (چین و
خهتا) .

چین چین : ریز ریز ، ریز له سهر
ریز .

چیره : بروانه (ج) .

چیر : تام ، خواردن .

چیژقن : تام کردن ، خواردن ،
خواردنه وه .

چوړووك : قهلب ، بېن سووډ ، ناتهار ، ناساز ، چهورت ، لومپه ، موم ، قوتيله ، فانوس .

نادرست ، پوچ ، بې نرخ .

چوزاني : چۆن دهزاني ؟ كوه دهزاني ؟

چوست : چالاک ، چاپوك ، توندو بهيتز ، سفت و جوان .

چون : (۱) وهكو ، وهك . (۲) چونكه ، له بهر نه وهی .

چونكه : له بهر نه وهی .

چواري - **چوار** : ژماره « ۴ » پاش سئو پيش پينج ، چار .

چووار چپوه : چووار گوشه ، شتيكه له چووار دار دروست كراوه و چووار سووچي هه به دهرگاډ

په نجهرو ټاوتپه و ټينه و شتي تری تيدا د هپايزی .

چووزره : لاسکی ناسکی ، لاسکی ناسکی ریواس .

چوون : روښتن ، وون بوون .

چوونهوه : (۱) سپی بوونهوه ، كال بوونهوه ، نهماني رهنیک .

(۲) گهړانهوه بۆ شونتیک .

چوبی : جـۆره شمایی و هه لپه ریښیکه .

چۆل : بیابان ، سارا ، چیکه یتیک ټاوه دانی تیدا نه یی .

چۆلی سلهو توور : بروانه (سلهم توور) .

چرا : ټالهیکه روونلکی د هداو بۆ ناریکی به کله دههیتیری وه کو لامپا ،

چزوو : ټهو نووکه تیژه به له کلکی دوو پشک و ههنگوه جانوهه ری تردا

هه به بۆ پیوه دان و زهر تی کردن به کار دههیتیری .

چزوودار : خاوهن چزوو ، ټهو جانوهه ری چزووی هه به .

چشت : شت .

چشتومهك : شتومهك ټه شیا .

چټون : چۆن .

چنار : دره ختیکی یی میوه به به کجار بلنده ، به رزی ده گاته سی متر به رگی پانه و قه دی زور ریکه .

چنور : گیایکی بۆن خو شه له شویت ده کاو به زوری له کوسستانان دی

شین ده یی .

چیا : شاخ ټ کیو .

ح = ه

حاجات : کوی (حاجه ت) ه .

پتویستی ، ټاناجی ، مو حناجی ، نیاز ، شتیک که پتویست یی .

حاجی : ټه وهی جه جی کردوه ، ټه وهی چۆته حج ، ټه وهی مه ککه ی دیوه و پتویستی به کانی حناجی

هیتاوه ته دی .

حادی : (۱) ووشره وان ، ټهو

که سه‌یه که ووشر لئ ده خوری به
گورانی سه‌وه . (۲) ناوی
نه‌ستیره‌یتکه .

حادیس (حادث) : (۱) تازه ،
نو ، نمام ، نه‌وه‌ی تازه په‌یدا بووه .
(۲) رووداو ، کاره‌سات ، ناشووب .
حاریس (حاریس) : پاسه‌وان ،
ده‌رگاوان .

حازیر (حاضیر) : ناماده ، له
ناوه‌وه بوو .

حاسیل (حاصل) : (۱) بهره‌م ،
بهر . (۲) نه‌وه‌ی ده‌مینتته‌وه ،
نه‌نجامی شت .

حاسیلات (حاصلات) : کۆی
(حاسیل) ه ، پروانه (حاسیل) .

حاشا : بئ ، جگه ، بیتجگه ،
وو‌ش‌ه‌ی جیا‌گردنه‌وه‌یه له کاریکی
خراب . **حاشا‌گردن** : ئینکار
کردن ، بئ به‌ری بوون .

حاکم : دادوهر ، قازی ،
فهرمانده ، فرماندار ، فرمانه‌وا .

حاکم : نه‌وه‌ی سه‌ده‌کا ،
نه‌وه‌ی حیکایه‌ت ده‌گیریتته‌وه ،
نه‌وه‌ی سه‌بربرده‌و رووداو‌ی رابردوو
ده‌گیریتته‌وه .

حال : (۱) سیفته‌و بوونی
شتیک ، چۆنیته‌ی شتیک .
(۲) ئیستا ، هم‌سهرده‌مه .

حالات : کۆی (حال) ه ، پروانه
(حال) .

حالی‌زار : زمانی حال ، زمانی

دل ، هستی ناوه‌وه‌ی ناده‌مزاد که
ده‌بیتته سه‌وه دیتته ده‌ری .

حالی‌گردن : تیج‌که‌یاندن ، روون
کردنه‌وه .

حامیل (حامل) (۱) زگ پر .
(۲) که‌سیک بار‌ه‌لبگریج به‌ده‌ست
یا له سه‌ر پشت .

حبه‌ش : (۱) میله‌تیک‌ی پیست
ره‌شه له نه‌فهریقادا ده‌زی ، که‌سی
پیست ره‌ش . - **حبه‌شی** : به‌کیکی
به‌نه‌وه‌ه حبه‌ش بئ ، که‌سیکی
پیست ره‌ش ، که‌سیکی خه‌لکی
حبه‌شه (ئه‌ئووویا) بئ .
(۲) کینایه‌ته بو ره‌نگی ره‌ش .
(۳) وولائی زه‌نگ یا زه‌نگبار که
خه‌لکی نه‌وئ ره‌نگیان ره‌شه ، له
شیردا له‌شکری حبه‌ش یا غولامی
حبه‌ش کینایه‌ته بو شه‌و ، وه
له‌شکری رۆم یا غولامی رۆم کینایه‌ته
بو رۆژ .

حهبیب (حبیب) : یار ، دوست ،
مه‌عشوق ، مه‌ج‌ووب ،
خۆشه‌ویست ، دلدار .

حهبیبه (حبیبه) : (۱) دوستو
دولبه‌رو خۆشه‌ویستو ده‌سگیران
یا ژنی نالی بسووه ، شیعره
دلدار‌ی‌به‌کانی بو نه‌و ووتوووه .
(۲) مئ‌ی (حهبیب) ه ، پروانه
(حهبیب) .

حهبیبی‌پاکی‌سو‌یحانی :
خۆشه‌ویستی خاویینی خودا ،
محمد پتفه‌به‌ری موسولمانان .

حهیبی حلق : خۆشه‌ویستی
خودا ، محهمهد پیغه‌مبهری
موسولمانان .

حهیبه (حهیته) : یه‌کی (حهیب)ه‌یه ،
دانه ، دانه‌ی گهنم ، دانه‌ی نۆکو
دانه‌ویله‌و شتی تر .

حهیبه به حهیبه : دانه به دانه .

حهبس (حهبسی) : گرتن ، به‌ند
کردن ، گرتنی که‌سو خستنی‌به‌ناو
به‌ندیخانه ، نازادی له‌سر
هه‌لگرتن .

حه‌تتا : تا .

حه‌ج : (۱) زیاره‌ت کردنی که‌عبه ،
زیاره‌ت کردنی مالی خودا .
(۲) مه‌بسی ؛ به‌به‌لگه‌سه‌رکه‌وتن به
سه‌ر که‌سیتک‌دا .

حه‌جله (حه‌جّله) : ژووری
پازاوه‌ی بووکو زاویه ، نه‌و
ژووره‌ی که‌بووکو زاوا شه‌وی
یه‌که‌میان تیتدا ده‌بهنه‌سه‌ر ، به
عه‌ره‌بی (حه‌جّله) له‌کووردیو
فارسی‌دا به‌شیه‌ی (حه‌جله) له
شیعری کلاسیکی‌دا هاتوه .

حه‌داسه‌ت (حه‌داسه‌ت) : تازه‌بوون ،
سه‌ره‌تای هموو شتیک ، سه‌ره‌تای
جووانی .

حه‌دیس (حه‌دیس) : (۱) قسه ،
هه‌وال ؛ قسه‌کانی پیغه‌مبهر .
زانستی‌ی هه‌دیس : زانستی‌یتکه
خه‌ریکی هه‌والو قسه‌و کرده‌وه‌کانی
پیغه‌مبهری موسولمانانه . (۲) تازه ،
نۆ ، شتی تازه .

حه‌دد (حه‌د) : (۱) شتیک بکه‌ویته
نیوان دوو شتو له‌یه‌کتری
جیایان بکاته‌وه ، قه‌راخی هموو
شتیک ، دووایی و کو‌تایی هموو
شتیک ، سنوور . (۲) تیژی و
توندی ، تیژی‌ی شیرو خه‌نجر ،
تالی‌ی شه‌راب و مه‌ی . (۳) جه‌زای
گوناهکارو تاوانبار له‌جهدده‌لج‌دان .

حه‌ددی چی‌یه : تووانای نی‌به .
حه‌راره‌ت (حه‌راره‌ت) : گهرمی ،
گهرما .

حه‌راره‌ت نوما : پیشانده‌ری
گهرمایی ، ره‌مزی گهرمایی ، گهرمایی
نۆین .

حه‌رام (حه‌رام) : ناره‌وا ، کارتیکی
که‌گونه‌ه‌ین ، نه‌و شته‌ی نابین
بخوری .

حه‌ره‌کات : کۆی (حه‌ره‌کات =
حرکه‌ه ، بروانه (حه‌ره‌کات) .

حه‌ره‌کات (حه‌رکه‌ه) : بزووتنه‌وه .

حه‌ره‌م (حه‌رم) : (۱) ناوه‌وه‌ی
خانوو و ژوور . (۲) همر جیتکه‌یتکی
که‌پیاو ده‌بج بیپاریژی ، نه‌و ژوورو
جیتکه‌یه‌ی که‌ژن و مندالی لجه‌ده‌ژی له
مال‌دا . (۳) ناو که‌عبه ، ده‌ورو
به‌ری که‌عبه . — **حه‌ره‌مه‌ین** : مه‌ککه‌و
مه‌دینه .

حه‌ریو (حه‌ریو) : ناوری‌شیم ،
قوماشی ناوری‌شیمین ، جلو به‌رگی
ناوری‌شمی .

حه‌زیره (حه‌ظیره) : به‌چه ، مۆلکه ،
چووار دیواری ، نه‌و جی‌یه‌ی

تهويلته ، جينگهئى ژيانئى چنوار-
پهريان .

خورماي لىج ووشك ده كرى ،

حەريف (حريف) : هناوكار ،
هاوييشه ، لايتك لهو دوو كەسهئى
بارى ده كەن يا زورانبازى ده كەن .

حەريق (حريق) : سووتاو ، نهو
كەسهئى به ناگر ده سووتئى ؛ ناگر
سووتاندىن ، هالار ، گلپه .

حەريا (حرياء) : جانەهرتكه له
مارمىلكه ده كات ، له بهر تيشكى
هەتاودا پهنگى بنچينهئى ده گورئى
به پهنگى ترى جياواز خۆئى ده نوئينئى
له بهر نهويه بهووه به پهمزى نهو
كەسهئى زوو زوو بىزو راي خۆئى
ده گورئى .

حەرف (حرف) : (۱) تيبا ،
په كيك له تيبه كاني تهلبا .
(۲) ووشه ، ريخته ، قسه .

حەزەر (حذر) : (۱) دانيشنتئىكى
كه بزووتنه وهئى تيدا نهين .
(۲) ترسان ، ناگا له خۆئىوون ،
زيرهك .

حەزين (حزين) : خەبىار ،
دلتهنگ ، گرژ .

حەزرهت (حضرت) : (۱) نزىكى ،
دهربار . (۲) ووشه يتكه بو ريزگرتن
پيش ناوى كەسى گورهو مهزن
دهووترئىو ده نووسئى .

حەزرتى مووسا : پروانه
(مووسا) .

حەزۇ (حظ) : بهخت ، نه سيب ،

به هره ، كامهزائى .

حەسات (حصاة) : (۱) لم ، زىخ ،
خيز ، ووردهئى بهرد . (۲) هۆش ،
بيرويا .

حەسار (حصار) : ديوار ، ديوارى
قهلا ، قهلا ، كۆمهله خانوويك
ديوارئىكى گورهو بهرز ده وورى
هەمووى داين .

حەسانهوه : ماندوو دەرھاتن ،
نەمانئى ماندووين ، ئاسايش بوون ،
ئاسووده بوون ، ئاسوودهئى .

حەسەن (حسن) : چاك ، باش ،
جوان .

حەسەر (حصى) : (۱) رايەختكه
له قاميش يا بهرگوو گەلاي دار
خورما دروست ده كرى . (۲) جينگهئى
تەنگ ، بەنديخانه ، زبندان .

حەسوود (حسود) : نهو كەسهئە
كه نه تووانئى دهوله مەندئىو
بهختيارئى خەلكئى تر بينئىو
ئارەزووى له ناوچوونئى بكا .

حەسرهت (حسرت) : تهفسووس ،
داخ كيشان ، ئاخ و داخ كيشان ،
درينغ .

حەسنا (حسنا) : مەئى (حەسەن
= حسنه) ، ژنى جوان .

حەشيش (حشيش) : گيا ، گياي
ووشك .

حەفەر (حفيره) : چال ،
كەند ، پيچال ، گور ، قەبر ، بير ،
قوولايى .

حَق (حق) : (۱) راست ، دروست ، کارِیک که پروو بدا . (۲) به کسانى . (۳) بهش له سامان و پاشماوه و میرات . (۴) خودا .

حَقَق : پروانه (حق) .
حَقِيقَه (حقیقت) : نهژادى شت ، پنج و بناوانى شت ، راستى و دروستى .

حَقِيقِی (حقیقی) : راست و دروست ، په سَن ، نهژاد پاک .

حَمَل (حل) : (۱) کردنه وه ، نژاد کردن ، بهره لالا کردن . (۲) گه یشتنه نه جام . (۳) تیکه ل کردنى شتیک له گهل تاودا .

حَمَلَوَت (حالات) : شیرین بوون ، شیرین کردن ، شیرینی .

حَمَلَق (حلق) : گه روو ، نهو نه ندامه به که خواردنى پيدا ده پروا له دمه وه تا وورگه .

حَمَلَقَه (حلقه) : (۱) چه مبر ، هموو شتیکی خووارى کهوانى ، شتی خرو کهوانى وه کو حلقه ی نه گوست یا حلقه ریزی دهرگا یا حلقه ی کو . (۲) کوږ ، کو بوونه وه ، نه نجومه ن .

حَمَلَقَه حَمَلَقَه : زولفى گزى به گوریزه ، نهو زولفه ی چه ماوه ته وه و خووارو خچی تیدابه .

حَمَلَقَه دهر گوش : حلقه له گو ، کینابه ته بچ بنده و عهبدو غولامو پیش خدمت و خزمه تکار .

حَمَلَقَه یی زبکر : ریزی دهر ویشان بچ زبکرو ته هلیله .

حَمَلَل (حلال) : رهوا ، به پسی شهرع ، دزی خه رام .

حَمَمَات (حمامات) : کوی (حمام = حمام) ، کوتر ، قومری .

حَمَمَائِل (حمایل) : برتیبه له کیفیکی چه زمین نوشته ی ده خریده ناو و رسته یکی چه رمی پیوه به و راست و چه پ له مل ده کرى .

حَمَمُولِیلا (حمیله) : ستایش بچ خودا ، سوپاس بچ خودا .

حَمَرَا (حمره) : منی (نه حمیر = احمره) ، (۱) ژنی پروو سوورى جوان . (۲) سالی سهخت و قات و بچ بهرهم و گهریا .

حَمَل (حمل) : (۱) زگه پری . (۲) بار . (۳) بهری دارو درهخت .

حَمَنَا (حنا) : خنه ، داریکی بچوو که بلندی تا دوو مه تره به ، گه لای وه کو گه لای دار هه ناره ، گولی سپی و بون خوش و له شپوه ی هیشوو دابه ، گه لای خوش ده کرى و ژنان مووی سهرو ده ست و بچ بیان بچ پهنگ ده کهن . - **گولی خنه :** جوره گولیکه له باخ شین ده بچ .

حَمَنَیى : خنه یی ، پهنگی خنه ، سوورى خنه یی .

حَمَنَان (حندان) : (۱) به کجار دلسوز ، به کجار میهره بان . (۲) به کینکه له ناوه کانی خودا .

حَمَوَادِیْس (حوادث) : کوی (حادیس = حادثه) ، پروانه (حادیس) .

حهوز (حوض) : چالو ، نهو
جڙيهي ناوي لي کڙ ده پيٽه وه .

حهوزي پھري : پھنگه ناوي
حهوزيک بوو پڻ له ومدره سهيهي که
شاعير يادي ده گنه وو .

حهوش : دهوري خانوو ، ناوه وهي
مالو خانوو بيچکه له ژوور .

حهوشه : پروانه (حهوش) .

حهووا (حوآ) : زني ناده مه ،
پروانه (ناده م) .

حهي (حي) : (۱) زيندوو ،
گياندار ، نمر ، خدا . (۲) مار .
(۳) گوند ، ناوايي ، ناوه داني ،
گهرک ، قهيم ، عه شرت .

حهيا (حيا) : شرم ،
خوباراستن له تانه .

حهيات (حيا) : ژيان ، زينده گاني ،
زيندوويي .

حهيي نه گهر : زيندوويي
گه وره تر ، خدا .

حهيدر (حيدر) : (۱) به کيکه له
ناوه گاني خه ليفه ي چوارهمي
پاشيدن علمي کسوري نه بوو
تاليب ، پروانه (علمي) . (۲) شير ،
شيري قهد باريک .

حهيران : سر گهردان ، ناواره ،
دهر به دهر .

حهيف (حيف) : زورداري ،
ستم ، ناخو داخ .

حهيفه : پروانه (حهيف) .

حهيي - هه يه (حيت) : مار .

حيجاب (حجاب) : پهمده ، روو
پوش ، روو به ند .

حيجاز (حجاز) : (۱) ناوي
ناوچه پيٽه له عه ره بستان ، مه ککه و
مه دينه و جيکه پيروزه گاني ناييني
موسولماني لي به ، يوژگاريکي دريژ
که وتبووه ژير ده سه لاتي ده وله تي
عوسماني ، له سالي ۱۹۱۹ له ژير
باري ده وله تي عوسماني يزگاري
بوو و له پاش شورشو نازاوه
مه مله که تي عه ره بي سوعوودي
لي دروست بوو ، پايته ختي شاري
(رياز = رياضه) . (۲) ناوي
ناهه نيکي موسيقايه .

حيددت (حيدت) : تيژي ،
توندي ، توو په يي ، نوواندني زه برو
زهنگي .

حهرت (حرة) : سر گهرداني ،
تاواره ، دهر به دهر .

حهرت زدهه : سر گهردان ،
تاواره يي ، دهر به دهر يي .

حهرس (حرس) : نارمزووي به
هيز ، ويستني به هيز ، مهيلي زور
بو شتيک ، تماع ، چاو پرسيه تي .
حيز : نامهرد ، چاو شور ،
قووندر ، قهجه .

حيساب (حساب) : ژماردن ،
ژماره کردن ، ژماره ، نه ندازه .

حيفز (حفظ) : (۱) باراستن ،
پاسهواني ، ناگابوون له شتيک تا
تيک نه چچ . (۲) نه زبه رکردن ، له
بهرکردني شير يا هر نووسين و
قسه ييکي تر .

که سیک دا بوون . (۲) ووشه ی ریز
گرتنه له پیش ناوی که سی گوره
ده ووتری و دنووسری .

حوسن (حسَن): چاکی ، باشی ،
جووانی .

حوققه (حَقَّة): قوتسوو ،
سندووقی بچووقی جووان که
جواهری له ناو ده پاریزری .

حوکما (حکماء): کوی (حکیم)
= حکیمه ، زانا ، دانا ، خاوهن
حیکمهت .

حور: بروانه (حوری) .

حوری عین: بروانه (حوری) .

حوری (حوروی): (۱) چاو
پهش ، چاو جووان ، زنی به کجار
جووان . (۲) ژنانی جووانی
به هشت ، (حوروی عین = حور
العین) یشیان پنده لاین .

X = خ

خائیب (خائب): ناومیید ،
دلشکاو ، پنده هره ، مه نیووس .

خاتمی شان: موری شان ،
نیشانه ی شان ، گویا محمهد
پیغمبری موسولمانان نیشانه ییک
له ناو شانی دا بووه ، نه وه نیشانه ی
پیغمبری بووه .

خاتیر (خاطر): نهنده شه ، دل ،
دهروون ، خه یال .

خاتیم (خاتم): (۱) دووایی ،

حیکایات (حکایات): کوی
(حیکایهت = حیکایه) ، داستان ،
سر گوزه شته ، سر و سر
گوزه شته ، سر و سر برده ی
پیشیان ، گیرانه وه ی هوال له
بابهت هر شتیکه وه بی .

حیکم (حکَم): کوی (حیکمهت
= حکمه) ، بروانه (حیکمهت) .

حیکم پروهی: خوشویستی
حیکمهت ، بروانه (حیکمهت) .

حیکمهت: فله فله ، قسه ی
به چن ، راستی و دروستی له هموو
شتیک ، داد پروهی ، زانستی ،
ژیری و دوربینی .

حیلیم (حیلم): له سرخوی ،
هیمنی ، دزی توندو تیژی .

حوب (حُبّ): دوستی ، عیشق ،
دلداری .

حوججهت (حُجَّة): به لکه ،
دهلیل ، بورهان .

حوجره (حجره): (۱) دوکانی
بهزاز ، جیکه ی قوماش فروشتن .
(۲) ژوور . (۳) حوجره ی مزگهوت و
دهرز خوندن ، ژوورو دوکانی دهرز
خوندن . (۴) که به .

حوجره ی رهوزه: نارامگای
محمهد پیغمبری موسولمانان له
شاری مه دینه .

حورمهت (حرمت): نابروو ،
ریز ، نه رجومندی .

حوزوور (حضور): (۱) ناماده
بوون ، ناماده کردن ، له نیک

پایان ، کوتایی ، دووایی هر شتیک .
(۲) نهوستیله . (۳) مؤز .

خاتیمه (خاتمه) : منی (خاتیمه) ،
بروانه (خاتیم) .

خاتیمی یوسول (خاتم الرئسل) :
دووا پیغمبهر ، نهو پیغمبهره
پیغمبهری تری له دوواذا نی نه ،
مخمه د پیغمبهری موسولمانان .

خادیم (خادم) : خزمتکار ،
نوکور .

خار : دیک ، تیغی دارو دوهون .

خارا : (۱) گراتیت ، جوره
بهردیکتی به کجار ره قو لووسه .
(۲) جوره قوماشیکتی ئاوریشمی به .

خاریج (خارج) : دهره وه ، دیوی
دهره وهی هموو شتیک ، پووکهشی
هموو شتیک ، نهوهی دیاره له
هموو شتیک .

خاریق (خارق) : پارچه کهر ،
نهوهی شت دهرینج ، نهوهی له ناو
شت ده چیتته دهره وه ، نهوهی خو و
په ووشتی کومه لایه تی له به کتری
دهدا .

خاس (خاص) : تایه تی ، ته نیا ،
هه لبریرارو .

خاسیر (خاسیر) : زیان کردن ،
دوراندن ، له ده ست چون .

خاسی بهت (خاصیت) : خو و
په ووشت ، ته بیغه تی که شتیک یا
شتیک ، سوودی شت .

خاسسه (خاصة) : هیزو

تووانای تایه تی ناوه وهی که له
شت دا هه به ، دژی گشتی .

خاقان : شاه ، له کوندا له قه بی
باشایانی چین و تورکستان بووه .

خاقانی : (۱) نه فزه لوددین به دیل
کوری عه لئی خاقانی له نیوان
سالانی (۱۱۰۶ - ۱۱۹۸ز) د ژباوه ،
له گه وره ترین شاعرانی سده ی
دووا زده سی ئیرانه . شاعری
دهرباری خاقانی نه کبهر مه نو وچه هر
کوری فهره ی دوون شتروانشا بوو ،
ناز ناوی له م شایه وهر گرتووه ،
په کیکه له ماموستایانی غزه لی
فازستی . (۲) شاهی ، سهر به شا .

خاله : (۱) خۆل ، پووی زهوی ،
نهو به شه دیاره ی زهوی به که دارو
درهخت و گیای لی شین ده بی .
(۲) نیشتمان ، وولات .

خاکی : (۱) ده بی نازناوی
شاعریکی کورد بی ، به لام میژووی
نه ده بی کوردی ناوی وای ده ور
نه کردووه له سهرده می ژبانی نالی دا ،
ههروه ها شیعریشی له ناوه وه نی به ،
زۆز سه بریش نی به شاعریکی
مغزنی وه کو تالی شانازی به
شاعریکی نه ناسراوی وه کو خاکی
کند بی ، چونکه له پیش نه ودا
شاعریکی ناسراو گه زه ی وه کو
حافزی شیرازی شانازی به خواجوی
کرمانی (۱۲۹۰ - ۱۳۵۲ز) کردووه .
(۲) نیسه ته به خاک ، سهر به
خاک ، نهوهی له خاک دروست بووه
یا نهنگی وه کو نهنگی خاک وابه ،

کینابه ته بۆ کهسی خوآرو زه لیل و
سر شۆر .

خاکو خۆل : گوندیکه له ناو
جهرگه ی شاره زوور نزیکه ی رووباری
تانجه روپه ، ماوه ی ۲۵ کیلۆ
مه تره پیک که ووتته لای خوآرووی
پۆژه لاتی شاری سلیمانی به وه ،
ئهمه مه لبه ندی تیره ی مکایلی
هۆزی گوران بووه ، نالی که سیتی
ئهم تیره و هۆزه بووه و لهم « خاکو
خۆل » هشد له دایک بووه ، ئهم
خاکو خۆل و شاره زووره به م فرزه نده
بلیعه ته سه ربلندو به ختیاره ، له
پۆژه ی بووه پۆله ی وای ته بووه تا
ئهمرۆ .

خاکستهر : خۆله پیش ، مشکي ،
ئهو خاکه به که له ئه نجامی سووتانی
دارو ده وه ن دروست ده بێ و پێنگی
بۆره .

خالیس (خالص) : پاک و خاوین ،
بێ گهرد ، بێ غه ش .

خال - خال : (۱) نوخته پیتیکی
په شه له سه ر پیتدا ده بێ ،
په له پیتیکی بچووکه یا نوخته پیتیکی
په شه له سه ر رووی شت په بیدا
ده بێ . (۲) برای دایک .

خالی - خالی : (۱) به تال ، بێ
ناووک . (۲) ته نیا ، میردی بێ ژن .

خام : (۱) خاو ، نه که یشتوو ،
نه که یبو ، ههر شتیکی که ده ستکاری
نه کرا بێ و له سه ر ته بعه تی خۆی
ماپیتته وه . (۲) پیتستی ده باغ نه کرا و
(۳) که مه ند .

خامه : (۱) قه لهم ، بێ نووس ،
هه موو شتیکی که بێ بنووسێ ،
ئهو قامیشه به که ده کړی به قه لهم .
(۲) ناو ریشمی خاو . (۳) نویشک ،
که ره ، چه وری ی رووی شیر .

خامه ک : قوماشیتیکی نه رم و ناسکی
ناو ریشمی به جیل و به رگی ژنانی
لێ دروست ده کرا ، وه به زۆری له
کوردستان دا ده کرا به کۆبه ی
ناوه وه ی که وای ژنان .

خامۆش : بێ بزوتنه وه ، بێ
ده نک ، ئارام ، که سیتی لیتی
نه جوولیتنه وه و قه نه کا ، چرا
یا ههر ناگریکی که گلپه و گهرمی
نه ما بێ و به ره و نه مان پۆشیتن .

خان : (۱) مال ، خانوو .
(۲) کاروانسه را . (۳) دوکان .
(۴) جینگه ی حه سانه وه ی میوانان .
(۵) سه رۆک ، میر ، سه رۆکی خیتل .

(۶) بۆ ریز گرتن له پیش یا له پاش
ناو ده ووتری و ده نووسری ، له ناو
کورده واری دا هه به .

خاته : خانوو ، ژوور ، سه را ،
جینگه ، مال ، چووار دیواری که بێ
میچی هه بێ ، ئهو جی به ی که
ئاده مزاد تیندا ده ژێ .

خانهدان : ئه سل زاده ، ئوچاغ
زاده ، خانه واده ی پاک نه ژاد ، کوری
ماله گه وره .

خانقاه : جێی کۆبوونه وه ی
ده رویش و مریدو شیخی ته رقه ته ،
به زۆری له کوردستان دا جێی
ده رویشانی ته رقه ته ی نه قشی به .

خانومان: (۱) خیزان ، خانه‌واده ، بنه‌ماله ، مال ، خه‌لکی ناو مال ، ژنو مندال ، هم‌وو شتیکی زینده‌گانی . (۲) شوخ‌وشه‌نگ ، چه‌له‌نگ ، جوان ، له بار .

خاتم: خاتوون ، بانوو ، ژنی گه‌وره ، ووشه‌ی ریز گرتنه بو ژنان به کار ده‌هینری .

خاو: (۱) پروانه (خام) . (۲) گیایکی به‌رزو زور نه‌رمه له کوستانان‌دا شین ده‌ین .

خاوهر (خاور): روزه‌لآت .

خه‌بایا (خه‌بایا): کوی (خه‌بینه = خه‌بینه) به ، داپوشراو ، شارراوه ، نادیار ، په‌نهان ، نه‌ینی .

خه‌مهر (خه‌بی): ناگاداری ناگا ، قسه ، نه‌وه‌ی له بابه‌ت قسه‌و کرداری که‌سپیک بووتری ، هر شتیکی له بابه‌ت روودار بووتری یا بنووسری .

خه‌ت (خه‌ت): (۱) نووسین ، شونی قه‌لم له سر رووی کاغز یا شتیکی تر ، دیری نووسین ، دیری شیعر . (۲) پیگه‌ی راست . (۳) ماوه‌ی نیوان دوو نوخته . (۴) تال ، تل ، تالی روونگی ، ته‌لی روونگی .

خه‌تا: ناوی کونی ناوچه‌کانی باکووری چینه که موشکی نه‌و ناوه به ناوبانگ بووه ، پروانه (چین و خه‌تا) .

خه‌تا (خه‌تا): تاوان ، سوچ ،

سادروست ، ناراست ، تاوان و گونا‌هیکی به ناقه‌ست نه‌کراین .

خه‌تمو (خه‌طی): (۱) نریک بوونه‌وه له کاره‌سات ، نه‌وه‌ی ده‌بیته مایه‌ی له ناو چوونی که‌سپیک یا شتیکی . (۲) گه‌وره‌یی و جیگه‌ی بلند ، پله‌ی به‌ریزی کومه‌لایه‌تی .

خه‌تی به‌یاق: هم‌وو خه‌تیکی ره‌ش به سر سپی‌دا هابنج ، نووسینی ده‌فته‌ری شیعر ، دیری شیعر له به‌یازدا .

خه‌تیر (خه‌طی): گه‌وره ، معزن ، پله‌ی بلند ، خاوه‌ن قه‌درو قیمت ، شریف .

خه‌تی سه‌یز: (۱) نه‌و خه‌ته‌به که تازه له روخساری می‌رد مندال و لاو و گه‌نج ده‌ردی ، (۲) نه‌و نووسینه‌به که له عالمی غه‌بیه‌وه دی ، واته که‌س نازانج له کووه هاتووه یا کج نووسیویه‌تی .

خه‌تی شگسته: جوړه خه‌تیکه به زوری له نووسینی کونی فارسی و کوردی‌دا به کار ده‌هینرا .

خه‌تو خال: کینه‌به‌ته بو برژانگ و چاو و برۆ .

خه‌ت به خه‌ت: خه‌ت له دووای خه‌ت ، په‌نگ له دووای په‌نگ ، دیر له دووای دیر .

خه‌تت (خه‌ت): پروانه (خه‌ت) .

خه‌ت زه‌نگی: خه‌تی ره‌ش ، خه‌ت و خالی ره‌ش .

خه‌تی (خه‌طی): هیسرو ،

ختمه ، ناوی گیاییکه
قهدی نهستور و بلند ، گه لای
پان و گولی درشتی سپی و سووری
هه به ، گول و ده ماری بۆ دهرمان به
کار دههینری ، به کیکه له گوله
به نکا و پرهنگه مالی به جوانه کانی که
له باخچه دا ده پوینری .

ختمی روسول : بروانه (خاتیمی
روسول) .

خه جالمهت : شهرم ، شهرمنی ،
شهرمزاری ، جه یا .

خه جلمهت : شهرم کردن ،
شهرمنی .

خه دمنگ : (۱) داریکی سهخت و
قورسو پنهوه ، تیرو نیزه و زینی
ته سپی لیج دروست ده کهن .
(۲) دارگهز ، درهختی گهز (۳) تیری
راست و دریژر .

خه دد (خدم) : روومهت ، گونا ،
پروخسار ، چه ره .

خه رابات : مهیخانه ، شهرابخانه ،
قومارخانه ، له بنج دا به عمره بی
(خرببات) ه ، کوی (خه ریه =
خربه) به به مانای ویرانه و کاوولگه
هاتووه .

خه رابه : بروانه (خه راپ) .

خه راپ : ویران ، زه بوون ،
بوگن ، وون بوو ، بن که لک و مانا
بۆ کارو کرده و هه قسه ، دژی چاک .

خه راج (خراج) : باج ، نه و
ماله به که له بائی به کار هیتانی
زه وی له به ره می کشتو کال و شتی
تر و مرده گیری .

خه راجات : کوی (خه راج =
خراج) ه ، بروانه (خه راج) .

خه رامیدن (خه رامیدن) : به نازو
له خۆ بائی له پیکا پویشتن .

خه رف (خرف) : که ودهن ،
ده به نگ ، خه له فاو ، خرفاو ، که سی
که م عه قل ، تیک چوونی عه قل له
نه نجامی به سال دا چوون و پیری .

خه رله : (۱) ناله تیکه بۆ پرستنی
خوری یا لۆکه به کار دههینری .
(۲) شتیکه چوار پیری هه به له دارو
چهرم دروست ده کوی به شپوهی
هه بیکه لی که له وه زین دا به کار
دههینری بۆ بازدان له سهری .

خه ریک : که سیکه به کاریکه وه
نالاین و مبه سی جی به جی کردن
ین .

خه رج (خسرج) : باج ، دژی
ده سکوت ، بروانه (خه راج) .

خه ریه : کیر ، کیر ، نه ندامی
پیاو .

خه رله : تیله ، پارچه ی جل ،
پارچه ییکی بچووک له قوماش ،
جلیک له پارچه ی بچووک بچووک
جۆراو جۆر دروست کرابین ، جلیک
پینه ی زۆری پتوه ین ، جل و بهرگی
ده رویشان .

خه رله می نه زه ق : به پوکی
شین ، کینابه ته بۆ فیل ، فیل بازی ،
ساخنه چی به تی ، فرودان .

خه رله پویش : ده رویش .

خه رکوویه : جاش ، جاشوولگه ،
جاشک .

خەرتگور - گۆرخەر : كەرى كىوى .

خەرمەن : بەرو بىومى شت ، بەرھەمى گەنم يا چۆ كه له جۆخين دا كۆ دەكړيتهوه ، بەرھەمى دانەوتله نەوى نەكوتراوهو له كا جودا نەكراوتهوه .

خەرمەنە : ھالە ، ئەو ھيلە كەوانەبى پەبە كه له دەورى مانگدا خۆى دەنوئين .

خەرمەن : بروانە (خەرمەن) .
خەز : (۱) ئاوريشم ، پارچەى ئاوريشمى ، پارچەى له ئاوريشم دروست كراو . (۲) نئاوى جانەوھريكى بچووكو كولكنە له سمۆرە دەكات ، پىستى فادەبى يا خۆلكميشى بە، گەلچ گران و بەنرخەو جلى لىچ دروست دەكړئ .

خەزان (۱) بروانە (باييز) .
(۲) كۆى (خەزە) ، بروانە (خەز) .
خەزىنە : گەنج ، گەنجينە ، خەزنە .

خەزرا (خضراء) : مەنى (نەخزەر = اخضر) ، سەوز ، رەنگى سەوز ، كەسك ، گىباى سەوز ، سەوزە .
خەس : (۱) دىك ، كا ، ئالىك .
(۲) ناكەس ، كەسى پەست .

خەسارات : كۆى (خەسارەت) = خسارە) ، زيان ، له دەست چوون ، وون بوون ، دۆرانندن .

خەسەكزار : دىكەلان ، ئەو جىزبەى دىكى نۆرى لىچ بى .

خەستە : نەخۆش ، دەردەدار ، بىمار ، زامدار ، ماندوو لە ئەنجامى كارى زۆر .

خەسەف (خسيف) : خستن ، ھيئانە خووارەوه ، قووت دان ، شاردنەوه ، گوم كردن .

خەسەفەلەمەر (خسيف القمير) : مانگ گىرا .

خەسەم (خضم) : دوژمن .

خەشەن : (۱) زىر ، درھت .
(۲) ھەموو شتتەى رەنگ نىلى ، رەنگى تۆخ ، رەنگى سپى .

خەشەن پۆش : پۆشىنى جلوبەرگى زىر .

خەفى (خفي) : شاراوہ ، ناديار ، پەنھان .

خەلات (خَلَمَت - خَلَمَت) : جل يا ھەر شتتەى تر كه لہ لايەن كەستىكى گەورەوه بە ناوى پاداش و ديارى پيشكەشى كەستىك پكرئ .

خەلاسى (خلاصى) : رزگار بوون ، قورتار بوون ، ئازاد بوون .

خەلاسى (خلاصى) : رزگازى ، ئازادى .

خەلەف (خلف) : نەومە نەوى چاك ، بەدەل ، داھاتوو ، كەستىكە لە دوواى كەستىكى ترەوه بىچ ، جى نشين .

خەليفە (خليفة) : (۱) جى نشينى پىفەمبەر يا ئىمام . (۲) جى نشين ، ئەو كەسەبە كه لە جىى كەستىكى تر

داده‌نیشیج . (۳) تاوی سه‌رۆکتی ده‌ولکه‌ته ئیسلامی به‌کان بوو له پاشن محهمه‌ده‌وه تا یووخانی ده‌ولکه‌تی عوسمانی .

خه‌لووز : ره‌ژوو ، پشکۆی ناگری کوژاوه .

خه‌لمه‌ت - **خه‌لمه‌ت** : پوشین ، بیروانه (خه‌لات) .

خه‌لق (خه‌لق) (۱) داهینان ، دروست کردن . (۲) خه‌لك ، مه‌ردوم ، کەس .

خه‌لقی : بیروانه (خه‌لق) .

خه‌لوه : بیروانه (خه‌لوه‌ت) .

خه‌لوه‌ت (خه‌لوه‌ت) : ته‌نیایی ، جچی به‌تال .

خه‌لوه‌ت نشین : ده‌رویش ، گۆشه‌گیر ، نه‌وه‌ی ده‌ستی له دنیا هه‌لگرتوو .

خه‌لوه‌نشین : بیروانه (خه‌لوه‌ت نشین) .

خه‌م : خووار ، که‌ج ، پیچ ، دزی پراپست ، بۆ زولفو گیتوو و که‌وانو په‌پکه‌کردنی مارو خواری مانگۆ تاقی هه‌یوانو ده‌رگاو خانوو به‌کار ده‌هینری .

خه‌می هه‌لال : پیچی مانگی تازه ، که‌واته‌ی مانگی به‌ک شه‌وه ، خواری مانگی تو .

خه‌مۆش : بیروانه (خامۆش) .

خه‌ملاندن : جووان کردن ، ئارایش کردن .

خه‌ملین : بیروانه (خه‌ملاندن) .

خه‌مه : بیروانه (خه‌مه) .

خه‌مه‌ه : بزه ، پیکه‌نین ، کرانه‌وه‌ی لێو له نه‌نجامی شادی و گۆشادی دا .

خه‌و : (۱) نوستن . (۲) خه‌ون ، خه‌وینین .

خه‌وف (خوف) : ترس .

خه‌وفناک : ترسناک .

خه‌یال - **خه‌یال (خیال)** :

نه‌ندیشه ، گومان ، وه‌هم .

خه‌یالات : کۆی (خه‌یال = خیال)ه ، بیروانه (خه‌یال) .

خه‌یرولبه‌شهر (خه‌یالبشهر) :

چاکترینی خه‌لك ، پاکترین ئاده‌مزاد ، محهمه‌د پینهمبهری موسولمانان .

خه‌یه‌مه (خه‌یمه) : (۱) ره‌شمال ، چادر ، ده‌وار . (۲) ئاسمان .

خه‌یتاب (خه‌یتاب) : قسه‌ی یوو به یوو ، نه‌و قسه‌به‌ی یوو به یوو به که‌سێک ده‌ووتری ، نه‌و قسه‌به‌ی که‌سێک به‌به‌کیکی تر بلێو نه‌و وه‌لامی بڤاته‌وه .

خه‌یته (خه‌یته) : (۱) پارچه‌یێک

ئه‌رز ، نه‌و زه‌وی به‌یه‌که‌ خه‌تی کیشراوه‌و بۆ خانوو دروست کردن ئاماده‌ کراوه ، زه‌وی خه‌ت کیشراو . (۲) شاری گه‌وره .

خه‌ه‌وون : سه‌رکیش ، بێج شه‌رم ، بێج په‌روا ، نزم ، هه‌رزه .

خه‌ه‌مه‌ند : زانا ، دانا ، هوشیار ، به‌هۆش ، عاقل .

خیرس (خیرس) : وورچ ، هرس .

خیلال : چیلکه‌ی ددان نازنین ، نهو گیایه‌یه که له به‌هاردنا ده‌روئ و ووشک ده‌کریته‌وه و بو ددان پاک کردنه‌وه به کار ده‌هینری ، به کوردی له ناوچه‌ی هه‌ولیر (خلتانه) و له ناوچه‌ی سلیمانی (خه‌لیله‌ی) یخ ده‌لین .

خیلمهت : پوشین ، پروانه (خه‌لات) .

خیر (خیر) : چاکی ، باشی .

خیل : نهو که‌سه‌یه که چاوی خوار یخ ، نهو که‌سه‌یه ره‌شی‌ی چاوی له جوی خۆی نه‌یخ ، نهو که‌سه‌یه کرازووی چلوی تیک چو‌بین .

خیرهت : پروانه (خه‌یمه) .

خوتهن : ناوی کونی به‌شیک له تورکستانی رۆژه‌لات یا تورکستانی چینه که مامزی موشکی نه‌ویج به ناو بانگ بووه ، پروانه (موشک) .

خوتوت (ختلوت) : کۆی (خهت) = خطه ، پروانه (خهت) .

خوتور (ختلور) : هاته‌وه بیر ، یاد ، شتیک له بیر کرابین و بیته‌وه بیر .

خود : خۆ ، کس ، نفس .

خودا : (۱) خووا ، نه‌للا ، په‌روه‌ردگاری یخ هاوتا ، خوداوه‌ند ، یه‌زدان . (۲) خاوه‌ن ، خاوه‌ند .

خوداگرتن : نازار دان له لایهن

خوداوه ، که‌وته به‌ر دادگای خودا ، سه‌ندنی تۆله له به‌نده‌یتکی گونا‌هکار .

خودایا ! : نه‌ی خودا ! .

خودایه ! : پروانه (خودایا) ! .

خوداوه‌ند : پروانه (خودا) .

خود به خود : خۆ به خۆ .

خودبین : خۆبین ، نهو که‌سه‌یه که ته‌نیا خۆی ببینن و بایه‌خ به خه‌لکی تر نه‌دا ، له خۆبایی ، لووت به‌رز .

خود په‌سند : خۆ هه‌لکیش ، نهو که‌سه‌ی که کرده‌وه و ره‌فتار و قسه‌ی خۆی په‌سند ده‌کا .

خوددام (خدم) : کۆی (خادیم) = خادمه ، پروانه (خادیم) .

خود نه‌ما : خۆ نوین ، نه‌وه‌ی خۆی ده‌نوینن ، نه‌وه‌ی خۆی پیشان ده‌دا ، نهو که‌سه‌یه که خۆی و کاری خۆی به باشی ده‌نوینن و چاکی خۆی ده‌گه‌یتنینه خه‌لکی تر .

خورافات (خرافات) : کۆی (خورافه = خرافه) به ، قسه‌ی بین ماتا ، قسه‌ی پوچ و بین‌که‌لک ، نه‌فسانه .

خوروچ (خروج) : (۱) ده‌رچوون ، چو‌نه‌ ده‌روهه ، ده‌رپه‌رین . (۲) له قافییه‌ی شیعردا تپیک‌ی نهرمه له پاش « هج » ی وه‌سل‌دا دئ . (۳) سفریکه له سفره‌کانی ته‌ورات . (۴) رۆژی قیامت . (۵) رۆژی جه‌زن .

خورووس : که له شیر، که له باب .
خورده سال : منداډ ، به تمه من
بچووک .

خورسه نند : شاد ، گوشاد ،
شادمان ، دلخوش .

خورشید : رۆژ ، خۆر .
خورشیدی تابان : رۆژی پرووناک .
خور : دهنگی ناو ، رۆشینی ناو .
خورپه م (خرم) : (۱) شاد ،
گوشاد ، شادمان ، دلخوش .
(۲) تهرو تازه و ناودار .

خوسووسه من (خصوصا) : به
تابه تی .

خوسووسی (خصوصی) :
تابه تی ، بهرادان دان ، شتیك به
راسپاردن دروست بکړئ .

خوست : (۱) هست ، دهنگ .
(۲) دورگه ، جزیره ، پارچه
زهوی پیکي ووشك له ناو زهویا .
(۳) ریگه ی خرابو پروخواو .

خوسر (خسی) : زیان ، زیان
کردن ، دۆراندن ، له دست چوون .

خوسرهو : خوسرهوی دووهم یا
خوسرهوی پهرویز ، نهوهی
نهوشیروانی دادپهروهه ، له
سه رده می نه ودا پیغه مبهری
موسولمانان محمهد پیدا بوو ،
خوسرهو پادشاییکي خاوه ن شکو
بوو ، دهولمه ندی و گه نجینه کانی
بوون به نه فسانه ، دگداری ی له گمل
شیرین بووه به سه رچاوه ی چیرۆکی
شیرعی له نه ده بیات دا .

خوسرهوی خاوه : رۆژ ، خۆر .
خوشا : نهی خوځشی ! ، چسی
خوځشه ! به عمره بی (طوبی) .

خوشك : هموو میښه پیکي که
له دایک و باوکت بچ ، نه گهر له
به کیکیان بچ به تابه تی دایکت « زی
خوشك » ی بچ ده لاین .

خوفته : نووستوو ، خو لای
که وتوو .

خوفیه (خفیه) : شاردنه وه ،
داپوشین ، په نهان کردن ، له چاو
وون کردن ، به دزی .

خولاسه (خلاصه) : نویشکی
هموو شتیك ، جهوهری هموو
شتیک .

خولق : (خلق) : خوو ،
په ووشت ، خووپه ووشت ،
تهبمات .

خولقی باتین : خوو و په ووشتی
ناوه وه ، خوو و په ووشتی
شارراوه .

خوم : (۱) کوپه ، کوپه له ،
سه بوو ، شتیکه له قور دروست
ده کړئ و سوور ده کړیته وه ، سرکه
یا شه رای له ناو ده گیریته وه .
(۲) خم ، ههش ، ههژ ، په نیکي
شیني تیره به نو قوماش و شتی تری
پچ په نگ ده کړئ و هه ر له ناو نه و
کوپانه ش ده گیریته وه ، په نگی خومی
نیلی له ناو کورده واری دا په مزی
مردن و ته عزیزه و کاره ساته .

خونگار : خونریژ ، نهوه ی خوځ
ده ریژئ ، نهوه ی که سیک ده کوژئ .

خوار - خوار : (۱) لای
خوارهوه ، جنووب ، نیوه پۆ .
(۲) بن ، ژیر ، دژی راست .

خواری - خواری : (۱) خەم ،
کەچ ، دژی راستی . (۲) سووکی ،
سووکایەتی .

خواردن : (۱) خۆراک ، ئەو
شەهە دەخوێ ، تەمام . (۲)
مەسدەری : دەخۆم ، دەخۆی . . .

خوواستە : هیوا ، نامانج ،
ئاوات ، ئەوهی دل دەبخوایی ،
ئەوهی دل دەبەوی .

خوان - خوان : سفرە ، ئەو
شەهە نانی لە سەر دەخوێ .

خواهش : خوواستن ، وێستین ،
داوا کردن .

خووبان : کۆی (خووب) ه ،
(۱) چاک ، باش ، پەسند .
(۲) جوان ، پەنگین .

خۆ : (۱) بێروانە (خود) .
(۲) ووشەبێکە بۆ سەر سوپمان و
سەرزەنشت کردن بە کار دەهێنێ
لە کاتیگدا تو چاوه‌پووانی شتیگ یا
پووداویگ دەبی کەچی نامانج
نایتنە دی : خۆ تو نهاتی ! . خۆ
من کفرم نه کرد ! .

خۆر : پۆژ .

خۆرای : بەلاش ، شتی بێبارە ،
شتی بێ بەدەل .

خۆزگی : بریا ، خۆزگی ، خۆزگلا .

خۆش : (۱) چاک ، باش .
(۲) شیرین ، بە تام . (۳) سووک ،
زوو . (۴) جوان بۆ خەت و
پووسین و خەت و خال .

خۆشە چینی : وولانی چینی
خۆشە .

خۆش بی : بژی ، تو بژی .

خۆش خۆش : زوو زوو ، خێرا
خێرا ، بەک لە دووای بەک ، بە بێ
پرانەوه ، بە بێ پسانەوه .

خۆش رەقیس : چلکاوخۆر ،
قوزکیش ، ماستاو سارکەرەوه ،
ئەو کەسە مەرای بۆ بەکتیکی تر
دەکا .

خۆش رەو : رەوان ، رەهوەن ،
وولاخێ خێرا .

خۆش مورووور : خۆش رەو ،
رەوان .

خۆکردی : جەلەبی ، شتیکی لە
لایەن ناشارەزاییکەوه بروسشەت
کراپی .

خۆل : گل ، خاک ، قور .

خۆ : کلۆریدی سوادیوم ، شتیکی
سپی بەلووری بە ، تامی سۆرە ،
بۆ خوواردن بە کار دەهێنێ .

خۆن : شتیکی شلە رەنگی سوورە
لە ناو هەموو رەگدو دەماردا هەبە ،
تامی هەندێ سۆرە و مایەیی زیانە .

خۆناو : خۆن و ئاو ،
خۆنی تێکەل بە ئاو ، فرمیکی
خۆنین .

خونی خو : نهوهی ده کوژرئو
خونی وهرده گیری .

خونین : خو ناوی ، له خون
وهردراو ، پهنگی خون .

خونندن : موتالا کردنی کتیب یا
پوژنامه یا هر شتیکی نو سراو .

خون پوان : پواندنی خون ،
کوشتن .

خدر (خضر) : (۱) ناوی نالی به
(۱۸۰۰-۱۸۵۶ز) خندری کوری

نه حمید شاورهسه خه لکی گوندي
جاکو خوئی ناوچهی شپاره زووره ،

خاوهنی نه م دیوانو فهرهنگه به .
(۲) ناوی به کیکه له پیغه مهران ،

گویا له سردهمی موسا پیغه مبردا
ژیاوه و هاوړئوی بووه ، له نه فسانهئی

سامی یان دا ناوی ژبانی خواردو ته وه
هتا هتا به نامرئ ، له کورده واری دا

« خلری زینده » تی پنه لاین ، ناوی
تالیا یا ئیلیا . یوه سن بووه ، وه له

بهر نهوهی هه میسه له چپکه ی ته پرو
سه وزی دا دانیشتووه « خضر » یان

پنه ووتووه ، هر وه ها ده لاین له گهل
نه سکه ندهری گه ووه له ناوی ژبان دا

گه را له خاکی زولمات دا سرچاوهی
ئیه و ناوهی دوزی به وه و لینی

خوارده وه به مه گه یشته ژبانی
نهمری له هه موو دهورو زمانیکه دا

له بیابان دا به هانای وون بوو و
تینوان ده گاو یارمه تی یان ده دات .

له لای موسولمانان دا پیغه مبریکه
هاوړئوی موسا بووه ، قورئان

پاسی کردووه ، له کن دهر ویشو
سرفی یان دا پابه ییکی بلندی هه به ،

هه موو وه سفه کانی له گهل ئیلیا
پیغه مبر پیک ده که وئ .

خبری زینده : خدر پیغه مبر ،
بروانه (خدر) .

خدمت (خدمت) : کار کردن بو
که سیتی تر ، نو که ری ، خزمه تکاری .

خریدار : کریار .
خروش : بروانه (جوشو

خروش) .
خرچه : کاله ک ، گندوره ، جوړه

کاله کیتی شیرینه .
خرخال : خلخال ، خشایکه له

زیر یا له زیو دروست ده کړئ ژبان
له پنی ده کهن .

خر : (۱) گرد ، هه موو شتیکی له
شپوهی توپ دا پنه . (۲) دؤل ،

دهر به ند ، شیو ، دهره .
خرین : چونه ناو شتیکی

ته سک ، له سهر زگه پویشتن ،
پویشتنی جانه وهری پنی پنه .

خزمت : بروانه (خدمت) .
خستن : (۱) بهردانه خواره وه ،

هینانه خواره وه . (۲) سووک
کردن ، سهر کز کردن ، شکاندن .

خنکان : مردنی گیاندر به هوئی
کپ بوونی هه ناسه ی .

خویش : خوئی ، خو ، کوی
(نه وان) .

خوین : بروانه (خون) .
خیابان : شه قام ، جادده ، پئی

پئی

خۆش و راست و فراوان له ناو شار
یا باخدا .

کردنی تهنووو گهراو . (٤) پتوه دانی
کتیب و دهفتهر .

داخوا : ئایا ؟ دهشی ؟ دهبن ؟
ئاخۆ ؟

D = د

دا : تا ، هتا ، تاكو .

دائره (دائرة) : چهنبهر ، حهلقه ،
چوارچیتوه ، ههموو خهتیکی گرد
که دهوری شتیکی دایین ، خهتیکی
گرد که به برگال بکیشری ههردوو
سهری بگاتهوه یهك .

داد رهس : قازی ، حاکم ، نهو
که سهیه که به فریای لیقه و ماو
ده که وئی ، نهو که سهیه له
دادپهروهی ده که وئی و له زۆرو
سته می جودا ده کاتهوه .

دائره ی پهروین : بروانه
(پهروین) .

دائیم (دائم) : هه میسه ، ههردهم
نهر ، پایه دار .

دار : (١) درهخت ، پارچه ییکی
راست و دریز له درهخت ، کلرتهو
ئالیدارو بهر چیخ نهوهی یۆ بن میچی
خانوو یا شتی تر به کار دههینری .
(٢) قهنازه ، سنج داره . (٣) مال ،
خانوو ، سهرا ، جیکه ی ژیان .
(٤) گوند ، عهشیرت ، شار ،
وولات ، نیشتمان .

دائیمه : بروانه (دائیم) .

دایوشین : شاردنهوه ، گوم
کردن ، شتیک به شتیک دابدیری
یۆ نهوهی نهییری .

دارا : (١) ناوی پادشایتیکی به
ناوبانگی ئیرانی کۆنه به دارای گهوره
یاداریۆشی گهوره ناوی دهه کردووه ،
له سهردهمی نهسکه ندهری گهورهی
مه کدۆنی دا کۆژراوه ، دارای بچووک
کوری نهوه . (٢) خاوهن ،
دهوله مه ند .

داخ : خهفت ، خهم ، بروانه
(ناخ) .

داخیل (داخل) : نیتو ، له نیتو ،
ناو ، له ناو ، ناوهوه ، ژوورهوه ،
دژی دهروهوه .

داری زهره - داره زهره : کانی و
ئاویکی ساردو فینکه له ناوچهی
قۆبی قهردهاخ له وولاتی سلیمانی
له نزیك بهرز ترین لووتکه ییکی
شاخه وهیه ، به کیکه له دیمه نه
جووانه کانی ته بیعه تی کوردستان .

داخیل بوون : چوونه ناو ، چوونه
ناوهوه ، چوونه ژوورهوه .

داخۆ : بروانه (داخوا) .

داری هیند : درهختی عوود ،
داری عوود ، عوودی هیندیشی پین
دهلین ، بروانه (عوود) .

داخستن : (١) راخستن .
(٢) قایم کردنی دهه رگای ههه شتیک
به قفل و کلیل ، پتوه دان . (٣) گهرم

دارو بار : (۱) پروانه (دارو دهون) . (۲) قهواره و قیافهت .

دارو دهون : درهخت و بنه دار به پروو و مازوو که بۆ سووتاندن یا به کار هینانی تر بررا بچو دووباره ههلی دایتهوه .

دارولعیلم (دار العلم) : جیگهی زانستی ، نامۆزگا .

دار به دار : درهخت له دووای درهخت ، دار له دووای دار .

داغ : (۱) زۆر گهرم ، سووتان ، ههموو شتیکی که زۆر گهرم بئو و دهست بسووتینئ . (۲) نیشانه ، لهککه ، ئه و جیبهیه که له ئهنجامی پتوهنانی ئاسنتیکی داغ کراو به لهشی ئادهمزاد دیار ده بچ .

داغات : داغ کراو ، سوور بوو ، سوورهوه بوو ، سوور کراو .

داک : پروانه (دایک) .

دایکی مهسیح : دایکی عیسا ، مریهم ، کچی یهواکیم و ههنایه له نهوهی یههودای بنه ماله ی داووده ، له ناسیره زیاوه ، جبرائیلی بۆ هات و مژدهی زگ پری به کچینی بۆ هینا ، به پچی باوه پری گاووری به گیان و لهش چوو ه ئاسمان .

داگرتن : (۱) بلاو بوونهوه له ههموو لایتیک ، گرتنی ههموو جیکه پیک . (۲) ههموو شتیکی له جهوالو گوونیه و بار کردن .

دال : (۱) پروانه (دیرکو دال) .

(۲) بالنده ییکی گهورهی گۆشت خۆره .

دام : (۱) داو ، کهمهند ، تهله ، بهند ، ههه ئاله تیکی تری که بۆ راوو شکار به کار بهینرئ . (۲) چه یوانی مالی وه کو مهرو گاو ئه سپو هی تر . (۳) بنج ، دامو دهستگا .

داماد : زاوا ، پروانه (زاوا) .

دامان : پروانه (دامهن) .

داماو : ئه و کهسه یه که کاری بۆ نه کرسی و پهکی له سهه شتیکی کهوتبئ ، ئهوهی نه زانئ چۆن سهری له کاریک دهر بکا .

دامهن : داوین ، دامین ، قهراخی جل ، بناری شاخو چیاو گورد . - **داوین گرتن :** داوای یارمهتی کردن ، بچ گرتن .

دامهنی پاک : داوین پاک ، ئه و کهسه یه که سووکایهتی نه کرد بچ و لئحی نه وه شیتتهوه .

دامهنگیر : ئه و کهسه یه که گرفتاری کاره ساتیک یا کاریکی گهوره ده بچ و پروو ده کاته که سیک و هانای ده باته بهر بۆ ئهوهی له و تهنگ و چه له مه یه رزگاری بکات .

دامین : پروانه (دامهن) .

دامینگیر : پروانه (دامهنگیر) .

دانان : جیگیر کردنی شتیکی له جیکه پیک دا .

دانایی : هوشیاری ، دانا بوون .

دانه : دهنگ ، دانهی دانه ویتکه .

دانه ویتله .

نه وهتی بو بالنده داده نری ، دهنکی

دانهی گهنم : دهنگه گهنم .

دانه بفرشهقی : شق تی هه لدان ،
شق لی دان .

دانی : نریك ، نیزیك ، نریك ،
بۆر ، دژی (قاسی = قاسی) .

دانیشستن : روونیشستن ،
قنگدانه وه ، قوون دانه وه .

دانیش : زانین ، ناگاداری ، زانینی
کارێك یا شتیك ، زانستی و هونه ر .

دانگ : (۱) بهش ، بهش ، پارچه
له شتیك ، ههندی له شتیك .
(۲) شەش بهکی شت ، به شتیك له
تاقم كه له شەش پارچه پێك هاتوه .
داو : بروانه (دام) .

داوا - دهعوا (دهوی) : ناکوکی ،
شەڕ ، له به کتری دان ، داد خوایی .
داوا کردن : ویستن .

داوین : بروانه (دامهن) .

دایه : (۱) دایك . (۲) نه و ژنه به
شیر بداته مندالی تر ، نه و ژنه به
هندالی تر پهروه دهو بهختیو بکا .
(۳) به عه ره بی ته مامان ده لێن .

دایك : نه و ژنه به كه مندالی
هه بێ .

دهئب (داب) : خو و په ووشت ،
عادهت ، ئوسوول ، زه سم .

دهئبی زیارهت : ئوسوولی
پرسین ، ئوسوولی چونه لای
كه سێك بو زانینی هه والی .

دهبێ : پتویسته .

دهبوور (دبۆر) : بائیکه له لای
پوژئاوادا هه له ده کا ، بهرامبه ر
شمال و سه بابه .

دهستان (دییستان) : حوچهی
خوندن بو مندالی بچووک ،
قوتابخانهی نه و مندالی نهی تازه
دهست به خوندن ده کهن ،
قوتابخانهی سه ره تایی .

دهججال (دجال) : (۱) كه سێکی
نه فسانه بی درۆژنه ، ده لێن له پێش
به بدا بوونی محمه دی ته هدی واته
پێش دوایی جیهان ده رده که وێ به
سوواری که ره وه ، که لێ که س
باوهزی پێ ده کاو به دووایی ده که وێ .
(۲) درۆژی که وه ره و فیلانزو
ئاژوه چی .

دهججالی نهعومر : دهججالی
به ک چاو ، دهججالی کور ، بروانه
(دهججال) .

دهخل (دخَل) : (۱) سوود ،
قازانج له کشتوکال یا بازرگانی یا
مال و خانوو و شتی تر دا ، دژی
خه رج . (۲) چوونه ناو هه موو
شتیک ، دهست تی وه ردان له هه موو
شتیک .

دهخیل (دخیل) : (۱) په نا بردن ،
داوای یارمه تی کردن ، داوا کردن
له گونا ه و تاوان خو ش سوون .
(۲) چوونه ناوه وه ، بێگانه پیک بچینه
ناو کومه لیک و ئاشنا به تی بان له گه ل دا
به بدا بکات . (۳) نه و که شهی که
دهست له ئیش و کاری خه لکی تر
ده دا .

دەدەمینی : گەش دەکاتەوه ،
دەگەشتیتهوه ، فرمایێ تاکێ
شەخسی سەیمە لە مەسدەری
(دەماندن) : گەش کردنەوهی ئاگر بە
موشە دەمە .

دەر : (١) جێگە ، دەشت ،
دەرەوه . (٢) دەرگا ، دەرگە ،
دەرکە . (٣) دەررون .

دەرآتوو : دەرھاتوو ، دەرچوو .
دەرەقس : سەما دەکا .

دەرەک : دووایی و بن و ناخی
ھەموو شتێک ، ناخی دۆزەخ ، بنی
زەریا .

دەری رەحەت : دەرگای سۆزو
مێزەبانی ، بروانە (رەحەت) .
دەرۆ دەشت : ناوێوەو دەرەوه ،
تەبەعت ، ناوێدانێ .

دەررون : ناوێوەو ، ژووروو ،
ناخ ، ناوێندی شت ، دژی
دەرەوه .

دەریان : دەروان ، دەرگەوان ،
دەرگاوان ، پاسەوان ، ئێو
گەسەبە لە دەرگای سەراو
بالەخانەدا دەوێستێ .

دەریدەر : ئاوارە ، بێ مأل و
خانوو ، ئەو گەسەبە کە لە مأل و
خانووی خۆی دوور خرابێ و ئاوارە
کرایێ .

دەرچ (دۆچ) : (١) پێچینی
شتێک بخرتە ناو شتێکی ترەوهو
پێی پێچری . (٢) نووسینی
شتێک لە کتێب یا رۆژنامە .

دەرچاق : لە بابەت ، لە لایەن ،
لە بارە .

دەرخستن : ناشیکرا کێردن ،
پەردە ھەلگرتن لە سەر شتێک ،
پیشان دان .

دەرد : نەخۆشی ، برینداری ،
بیماری ، زامداری ، رەنج .

دەردان : دەرخیستنی ھەموو
شتێکی شل لە شۆنی خۆی ، وەکو :
ئاو ، پسابی ، کیمی برین . . . .

دەردی سەر : تەنگۆچەلمە ،
گیرو گرفت ، سەرئێشە ، ژبانی
ناھەمووار ، ھەموو ئاگاو
پووداویکی دەرد بۆ سەر پەیدا
بکا .

دەردی سەری : نیشەتە پێر
(دەردی سەر) ، بروانە (دەردی
سەر) .

دەردی غوربەت : ئیبازاری
ئاوارەیی ، ئازاری دووری .

دەرزێ : شتێکی مەعەدەنی
بچووکی باریکی نووک تیزە ،
سەرەکە ی تری کونێکی بچووکی
تێدایە ، داوی پتوێ دەکری و بۆ
دروومان بە کار دەھێنێ . کونی
دەرزێ رەمزی کونی ھەرە بچووکی
کونی لەو بچووکتەری .

دەریس (دۆس) : (١) ئێو
زاتیاری بەبە کە مامۆستا لە پووی
کتێبەوه دەیدا بە قوتابێ ، ھەموو
بەشتیکی کتێب کە بە یەک چار فێری
قوتابێ بکری . (٢) رێی نەینی .

دەرک : دەرگا ، دەرکە .

دهرگهوتن : (۱) ناشکراو دیار
بوون . (۲) چوونه دهرهوه .

دهرگراو : نهو کهسهیه که له
جینگه بیک دوور دهکرینهوه ، نهو
کهسهی کاریکی لښ دهسندرینهوه .

دهرگا : دهی هموو شتیک ،
نهو شتهی دهی هموو شتیکې پښ
دادهخرئ ، وهکو : دهرگای مال ،
دهرگای خانوو ، دهرگای سندووق .

دهرگوش (دوگوش) : له گتو ،
رسته بیکې فارسییه .

دهرمان : چاره ، تیمار ، هموو
شتیکې نهخوشی پښ چاک بکرینهوه
یا برینی پښ تیمار بکرئ .

دهرمانده : پښ چاره ، پښ توواناو
هیز ، کز ، عاجیز .

دهرویش : (۱) نهو کهسهیه که
پیرهوی بیروپای تهریقتهنی سۆفی
(سۆفیزم) دهکا . (۲) دهست
کورت ، پښ پوولو پاره ، پښ مال ،
بسی چاره ، ههزار ، فهقیر ،
قهله ندر ، گوشه نشین ، گوشه گیر .

دهرهاتن : هاتنه دهرهوه .

دهرههه : پهریشان ، خه مگین ،
ناله بار .

دهریا : زهریا ، بهر ، ناویکی
زۆری وهستاو که کهشتیو پاپوړ
بتوانی ملهی تیدا بکا ، گهلښ
سۆرو تاله .

دهریای عوممان : خه لیجی
عوممان ، خه لیجی بهسره ، نهو

خه لیجی که ده که وپته نیوان
جزیره ی عره بو وولاتی نیران .

دهس : پروانه (دهست) .

دهسبازی : دهست کراوه بی ،
چاو تیسری ، بهخشنده بی ،
سه خاوت ، نهو کهسهیه هر
شتیکې هه بیی خه رچی ده کاو
ده بیه خشیته خه لکی تر .

دهس بهند : (۱) بسازن .
(۲) که له بچه .

دهست : (۱) نه ندامتیکې له شه له
شانه وه تا سهری نه نگوست ، یا له
سهری نه نگوسته وه تا مه چک .
(۲) دهستور ، قانون ، تووانا
دهسهلات . (۳) شتیکې ته واو ،
تاقمی ته واو ، وهکو : دهستی جل ،
یا دهستی فهخووری . (۴) نوبت .
که رت له قوماردا .

دهستار : (۱) سه ریچ ، پیچی
سهر ، شده ، مه ندیل ، عممامه ،
هموو شتیکې له سهر بیچرئ .
(۲) دوو بهردی پانی خری گرده بو
هارینی دانه وپکه به کار ده هینرئ .

دهستان : (۱) کۆی (دهسته) ،
پروانه (دهست) . (۲) مه کرو
فروفتل و ته زوبر .

دهسته : (۱) دهسک ، نهو
شته به وهکو یا هیندهی دهسته .
(۲) شتیکه شتیکې تر ته واو ده کا
یا کومه لیکې لښ کۆ ده کاته زه :
دهسته ی شیر ، دهسته ی گوزه ،
دهسته ی گول ، دهسته ی گیا ،

دهستهی کاغمز . (۳) تپ ،
کومه لیک خه لک پیکه وه برۆن ،
کومه لیک یاری کەر ، کومه لیک
مۆسیقاژهن .

دهسته مۆ : کهوی ، کهیی ،
پام ، نهو گیانداره به که مالی بووه
پاهاتووه هر دهستی بۆ بیرئ
ده گیرئ . (۲) ژیر دهست ، بچ
دهسه لات ، زهعیف .

دهستو برد : به کسر ، به کجار ،
به په له ، زوو .

دهست پهس : شتیک به ئاسانی
دهست بکهوئ ، شتیک دهستی
بگاتئ .

دهستکوژی : کوژراوه ، نهوهی
کوژراوه تهوه ، سەر برپاو ، نهوهی
سەری برپاوه تهوه .

دهستگرویی : دهست گرتن ،
یارمهتی دان ، یاریده دان .

دهستیار : دهست گرتن ،
یاریده دان ، به هانا گه یشتن ،
کومه لکدان ، یاریده دەر .

دهسرازه : به تیکی هۆنراوه به به
زۆری له خوری دروست ده کړئ و
مندالی بچ ده پتچرئ له ناو لاند دا .

دهسروکه : (۱) پارچه قوماشیکی
ئاوریشمی چوار سووچی ته نکه
ژنان له سەری ده پتچن و له چه کی
ده کهن . (۲) ده سه سەر ،
ده سه سر ، ده سمال .

دهسروکهیی ههوری : پروانه
(دهسروکه) .

دهسیسه : فیل ، حیل ، کاری که
به نهینی و دزی ریک بخری له پرووی
فیلبازی به وه بۆ لیدان و زیان و نازار
که باندن به که سیک .

دهسمال : (۱) کوله وان ، چۆره
قوماشیکی سچ سووچی به ژنان
ده بکه نه کولیان . (۲) ده سه سر ،
ده سه سر .

دهشت : چۆل ، بیابان ، سارا ،
زهوی بان و به رین و راست .

دهشتی فه قیکان : جیکه بیک بووه
له یۆزه ه لاتی شکاری
سلیمانی له بهر گردی
سه یوان ، پردیکی بچوکی لئ بووه
که له شیوه که ده به رینه وه ده چوویه
نهو شۆنه . فه قی یانی سلیمانی
ئیوارانی هه بنی و سچ شه مووان
که یۆزانی هسانه وه بان بووه ،
به تایه تی له به هاران دا له و
جیکه به یاری و سه برانیان کردووه ،
ئیتساکه ده شته که بووه به خانوو و
به ره و تیکه لی شار بووه .

دهعوا (دهوی) : شهر ، جهنگ ،
شهر و شۆر ، وهستان به رام بهر .

دهعوت (دهعوت) : داوا ، بانگ
کردن ، بانگ کردنی که سیک بۆ
میوانی یا بۆ کاریک .

دهف (دَف) : ناله تیکی مؤسیقی به
بریتی به له چه به ریکی دار به
چه مپکی ته نک و ناسک دا پۆشراوه ،
له ناوه وه ده وری چه به ره که
هه مووی به حه لقه ی ئاسنی بچووک
پابه ل کراوه بۆ نه وه ی له کاتی
بزووتنه وه دهنگی لیه بچ ، به سەری

نهنگوست له چهرمه که دهدرئ و دهنگ و ناوژی لڼ دهدرئ .

دهفتور : دهسته يتيك كاغهزی سپی به جزو به بند کراوه شتوهی کتیبی وهرگرتوه ، بۆ نووسینی شیعر یا حساب یا هر شتیکی تر به کار دههینرئ .

دهفتوری ئعمال : له ئایین دا ئه و دهفته ره ئه فسانه یی به به که گویا کرده وه و چاره نووسی چاک و خرابی ئاده مزادی تیدا تو مار کراوه .

دهفع (دفع) : (۱) دوور کردن ، دووختن ، رت کردنه وه ، دوور خستنه وه له خۆ . (۲) لابردن ، له سر هه لکرتن .

دهقیق (دقیق) : (۱) باریک ، نهرم ، وورد . (۲) ئارد . (۳) کارتيك پیاو سهری لڼ دهرنه کا .

دهقیقی : باریکی ، نهرمی ، ووردی .

دهلاقه : بهنجهره ، تهره جه ، کونی گه وره له دیواردا ، بۆشایی له دیواردا بۆ دانانی شتومه ک .

دهلیل (دلیل) : رابهر ، به لکه ، هه موو حوجه تیک بۆ روون کردنه وهی شت .

دهل : سهگی مڼ ، ده له سهگ ، دپله سهگ .

دهلهک : جانه وه ریکی گوشت خۆره ، له سمۆره ده کاو هیندهی پشيله یا توژی گه وره تره ، پڼی کورته پیتستی به کجار نهرمه ، رهنگی زهردم قاوه یی هه به ، ژیر گهردهن و

سنگی سپی به ، پیتستی به نرخه له کوردستان دا پهیدا ده پڼ .

دهم : (۱) زار ، دهو ، قهراخی هه موو شتیک . (۲) سهردهم ، کاتیکی کهم ، وهختیکی کهم . (۳) نووک ، هی چه قۆو خه نجه رو دهدرزی و شتی تر . (۴) خۆن ، هه ناسه ، ژبان .

دهم دواو : زۆر بلج ، چه نه باز ، ده م شپ ، ئه و که سهی قسه له ده می دا نه وه ستڅ .

دهما ده م : ده مده م ، ده م به ده م ، له حزه به له حزه ، په ی دهر په ی ، هر ده م ، به ک له دووای به ک .

دهماغ : میتشک ، شتیکی نهرمو رهنگ بۆری کاله له ناو قاپی سهر « جومومه » دایه .

دهمپکه : ماوه پیکه ، به پیتکه .
دهمدهم : پروانه (دهما ده م) .

دهم نووش : نه وهی ماچ ده کا ، نه وهی ده م ده مزئئ .

دهندان : ددان ، پروانه (ددان) .

دهندووک : ده نووک ، ده می بالنده ، دوو ئیتسقانی باریک و دریزو راست و هه ندئ جار خوواره له بالنده دا خو واردنی پڼ ده خوا .

دهنگ : ئه و ئاوازه به که له ئه نجامی له به ک دانی دوو شت دروست ده پڼ .

دهنی (دنیء) : سووک ، ناکهس ، پڼ نه ژاد ، زه عیف ، په ست .

دهوات : مهره کلهبدان ، شووشه‌ی مهره‌کەب .

دهوان : خۆشپهرو ، پهوان ، نهوه‌ی به تیژی له رێگه‌دا ده‌پوا .

دهور : (١) گه‌ران ، گه‌ردش ، بزووتنه‌وه ، شتیك له دووای شتیکی تر بچ ، گه‌رانی سال و پۆژگار . (٢) لا ، قه‌راخ ، ناو .

دهوران : پۆژگار ، زه‌مان ، چه‌رخ و فه‌له‌ك .

دهورانی : سه‌ر به (دهوران) ، پروهانه (دهوران) .

دهوره : سووران ، سووراندن ، پۆژگار .

دهوردان : سوورانه‌وه ، گه‌ران .

دهولت (دولت) :

(١) ده‌وله‌مهن‌دی ، سامان ، مال ، نه‌و شته‌یه که له پاش به‌کێك به‌جێ بمێنێ و بۆ به‌کێکی تر بمێنێته‌وه ، سوورانه‌وه‌ی کار به‌ پێی ئاره‌زووی که‌سیك . (٢) له‌ زه‌راوه‌ی سیاسی‌دا سه‌لته‌نه‌ت، خو‌کوومه‌ت، سه‌ره‌ك وه‌زیر ، وه‌زیر .

دهوام (دوام) : پایسه‌ دار ، هه‌میشه ، هه‌میشه‌یی ، مانه‌وه .

دههمن - **دههان** : ده‌م ، زار .

دههر (دهر) : پۆژگار ، زه‌مان ، زه‌مانه ، پۆژگاری بچ پابان .

دهه‌ری : خو‌دا نه‌ناس ، کافر ، مولحید ، نه‌و که‌سه‌یه که باوه‌ری به‌ بوونی خو‌دا نی‌یه‌و وا ده‌زانێ که دونه‌یا هه‌میشه‌یی‌یه‌و بووه‌و هه‌ر

ده‌بچ و دروست‌که‌رو ده‌ینه‌ری نی‌یه .

ده‌ی : (١) مانگی ده‌یه‌می سالی خورشیدی ئێرانی‌یه ، یه‌که‌م مانگی زستانه که سه‌رده‌می به‌فرو باران و سه‌رماو سه‌ختی‌یه ، ناوی پۆژی هه‌شته‌می هه‌موو مانگیکی ئێرانی‌یه ، ناوی پۆزانی هه‌شته‌م و پا‌زده‌م و بیست و سه‌یه‌می مانگی ده‌ی یه‌که جه‌ژنیکی تایه‌ته‌ی مه‌جووسی‌بانه . (٢) ووشه‌یتکه بۆ هاندانی که‌سیك به‌ کار ده‌ی که زوو کارێک بکا .

ده‌یه‌یه : ده‌بیستی ، تو ده‌بیستی ، گو‌ت لێی ده‌بچ ، له مه‌سه‌ده‌ری (بیستن - بیسه) ده‌یه .

دوم‌نیش : نه‌و چه‌زووه‌ی ئازار ده‌دا .

دی : تر ، بێگانه ، جار ، سه‌ر ، سه‌ر له‌ تو ، بێجگه .

دیبا : جو‌ره قوماشیکی ئاوریشمی‌یه ، قوماشی ئاوریشمی په‌نگاو په‌نگ ، له‌ عه‌ره‌بی‌دا بووه به « دیباچ » .

دیتن : بینین ، ته‌ماشای کردن ، چاو بچ که‌وتن ، پروهانین ، نو‌ا‌رین .

دیج‌له (دجلة) : ناوی پرووباریکه له شاخه‌کانی کوردستانی تورکیای ئیستا هه‌له‌ده‌قولج به‌ دیاربه‌که‌رو مووسل و به‌غداد؛ ته‌ده‌په‌یچ ، له‌ قورنه له‌ خو‌ارووی عیراق‌دا له‌گه‌ل پرووباری فورات‌دا تیکه‌ل ده‌بچ ، پرووباره‌کانی زێی گه‌وره‌و زێی

بچوړوكو سړوانو خازرو عزيم له
ديجله دهكهن .

ديدار : (۱) بينين ، ديتن ،
ړوو ديار بوون ، ړووی ديار .
(۲) ړوو ، ړوخسار . (۳) چاو ،
بينايي .

ديده : (۱) چاو ، ټينساني چاو ،
ديار . (۲) درهختی بلند ، شاخی
بلند .

ديدهباز : چاو باز ، چاو بزپو .
ديدهجو : چاو ټازاد ، سروانه
(ديدهباز) .

ديدهبي بيدار : چاوی نهونستوو ،
نهو چاوهی نهچپته خو ، چاوی
بي خو .

ديدهبي دهرزی : کونی دهرزی ،
کينايهته بڼ بچوړوکی .

ديسان : جاریکي تر ، دووباره .

ديققهت (دږقت) : باریکي ،
نهرمی ، ووردی ، وورد بينی .

دين : ټايين ، باوهړ ، مزههب .

ديوار : نهو شتهيه که له خشتو
گل يا بهرد يا کمربوچ يا شتی تر
له دهوری زهوی دروست دهکړئ بڼ
ژيان يا هر شتيکی تر به کار
دههينرئ .

ديوان : (۱) دادگا ، بارهگا ،
بارهگای خودا ، بارهگای شاهنشا ،
سهرای دهولت ، دپوهخانه .
(۲) دهفتهری شيعر ، نهو کتیبهي
که بهرهمی شيعری تيدا چاپ
کرايځ . (۳) دهفتهری حساب .

ديسر : دوور ، درهنگ ، له
سهرخو ، ماوهيکی زور ، دزی
زوو .

ديسر سولج (دير صلج) : درهنگ
ناشت بوونهوه ، نهو کهسهی ماوهی
ټورانی دريژه دهکيشيځ ، دزی زوود
جهنگ .

ديهي : نهو کشتوکالهی که بهبي
ټاودان بي بگا ، نهو کشتوکالهی تهنيا
له سر ټاوی باران بڼی ، کينايهته
بڼ ووشکی .

ديوانه : (۱) نيسبهته بڼ ديو ،
وهکو ديو ، ديو ټاسا ، بي هوش ،
شيت ، نهوهی هوشی وون کردووه .
(۲) نهندامی نيرينهیی پياو .
(۳) ناوی ړووباريکه له ناوچهی
قهرمداخ له وولایي سلیماني .

دو - دوو : ژماره « ۲ » ،
ژمارهی باش يهك .

دوو تا : دووكل ، دوو تال ،
دوو لا .

دوچندان : دوو نهوهنده .

دوخوول (دخول) : چورنه
ناوهوه ، نزيك بوونهوه له شتيك
يا کهسيك .

دوختر : کچ ، کيز ، مندالی
مخينهی ټادهمزاد .

دورهر (دور) : کسوی
(دور=دوره) ، پروانه (دور) .

دوروچ (دورچ) : کوی (دورچ) =
دورچ ه پروانه (دورچ) .

دورچ (دورچ) : سندووقی
بچوړوك ، نهو قوتووهی بڼ پاراستنی

جهواهيرو خشل و گولاو و شتومه گي
تايه تي نارايش كردني ژنان به كار
دههينري .

دور - دور (دزم) : مرواري
درشت .

دوري به حرهين : كينايه ته بـ
فرميسكي دوو چاو .

دوري به كدانه : مرواري بي
هاوتا ، مرواري به كتا ، مرواري
بي وينه .

دوردانه : دانه ي مرواري ، دهنكي
مرواري ، مرواري به كتا ،
مرواري بي هاوتا .

دوردانه يي ناسوفته : دانه
مرواري كون نه كراوه ، كينايه ته بـ
نه ندامي مينه ي كچ ، نه ندامي
مينه ي كون نه كراوو ده ست لي
نه دراو .

دوژمني خون : نهو دوژمنه به كه
له نه نجامي كوشتني كه سيك په يدا
ده بـ و نه م دوژمنايه تي به به خون
نه بـ كو تايي نايـ .

دوعا (دعاء) : نياز ، خواستن ،
نياز كردن له خودا ، خواستن له
خودا .

دوكان (دكان) : دوكان ، سه كو ،
چيگه بيگه له ژووري خانوو ده كا ،
له كولا ن يا شه قام يا بازار دروست
ده كړي و شتي لي ده فرو شري .

دوگمه : گري بيگه له ناو ريشم
دروست ده كړي له با تي قو بچه بـ
داختني سوخه ي ژنان .

دوگمهي سينه : گري ي سوخه ،
دوگمهي سوخه ، دوگمهي سنگ ،
دوگمهي سوخه بكر يته وه سنگ و
مه م ك ديار ده بـ .

دولبر - دلبر : نه وه ي دل
ده با ، كه سيك به جواني و نازو
عيشوه ي فريوي كه سيكي تر بداو
دلي داگر بكا ، مه جوبوب ،
مه عشوق .

دولبري : وه كو دولبر ،
نيسه ته بـ (دولبر) پروانه
(دولبر) .

دونيا (دتيا) : جيهان ، گيتي ،
عالم ، ژياني نيسا ، دژي
ناخيره ت .

دووه م : نيسه ته بـ (دوو) ،
نه وه ي كه ده كه ويته پله ي دوو ،
دووه مين .

دوو : پروانه (دو) .

دووياد : به خوړه ، سيك سراو ،
وولاخي قه لوهو به هير .

دووياره : دوو جار ، جاري
دووه م ، جاريكي تر ، كاريك كه بـ
جاري دووه م بگاته سهر .

دووهر : (۱) دوو لا ، قوماشي
به رين . (۲) دره ختي دوو جار بهر
يدا .

دووخ : (۱) نهو شيشه
مه عده ني به به كه به خه ره كه وه به و
ري سراوي له سهر هه لده كړي ته وه .
(۲) گيا بيگه له قاميش ده كا ، لقي
ووشكي هه سيرو په رده ي لي
دروست ده كړي .

دوود : (۱) دووکهل . (۲) گرم .
دوود پهنگ : پهنگی وه کو پهنگی دووکهل ، پهش .

دوور : شتیکی له ژیر دهستاندا نه بیو ماوه پیتی زور له نیوانماندا هه بی ، ریگه پیک که ماوه پیتی زوری بوئ بو برینی ، دژی نزیک .

دووری : نیسبه ته بؤ (دوور) ، پروانه (دوور) .

دوور خستن : لابر دنی شت له خوت که ماوه پیتی زور له نیوانتاندا پهیدا ده بی .

دوو پوو : دوو پهنگ ، نهو کهسهی له گهلتدا جوړیکو له پاش مله جوړیکی تر بی .

دوو زمان : دوو پوو ، پروانه (دوو پوو) .

دوو سهد : ژماره « ۲۰۰ » .

دووگهل : شتیکی پهش و تاریکه له ههلم دهکا ، له نهنجامی سووتانی شتیکی لسی جودا ده بیته وهو له هه وادا بلاو ده بیته وه .

دووگهلی قانگ : کهسی نه گهر کوی بیسی یا هه جیگه پیتی له شی په نما بی یا نازاری هه بی دووکهل له دهوری نهو جی به دروست ده کوی ، نه مه دووکهلی قانگی بی ده لین ، پروانه (قانگ) .

دوو لانه : دوو لایه ، نهو شتهی له دوو لایه پیک هات بی .

دوون : (۱) خوواره وه ، نزم ،

دژی سه ره وه . (۲) خوری ، سه سه ری ، نزم و خه سیس .

دوزهخی : نیسبه ته بؤ (دوزهخ) ، نهو کهسهی جی دوزهخه ، گونا هبار ، جهه نه می دوزهخ : جی زور گهرم ، جی گونا هکاران له قیامه تدا ، جهه نه م ، سه قهر .

دوست : یار ، هاو ده م ، هاو پی ، دژی دوژمن .

دوشهک : رایه خیکه له پارچه دروست ده کوی ناواخنی لۆکه یا خوری یا په رویه بؤ له سهر نوستن به کار ده پیتری .

دوشیزه : کچ ، کیژ ، کچی گهنجی شوو نه کردوو ، می بینهی نه سمر او .

دوشیزه گان : کوی (دوشیزه) به ، پروانه (دوشیزه) .

دوینی : پوژی یا بردوو ، دووا پوژی پیس نه مرو .

ددان : هه یه که له و نیسقانانهی که به ریز له ناو ده می ئاده مزادو چه یوان پوو اوون بؤ جویی خو واردن به کار ده پیتری .

دراو : دره م ، پاره ، پوول ، نه قد .

درهخت : دار .

دریژ : پان ، بلند ، دژی کورت .

دریغ : نه فسووس ، مخابن ، په شیمانی ، حه سه رت ، داخ ، داخی گران .

درو : قسه‌ی ناراست ، ووتەيتك
که راستی تیدا نه‌بێ ، دژی راستی .
درو : قەلێش ، قەلێش .

دروهم : پاره‌ی زیو ، پوول ، له
ووشە‌ی « دراخم » ه‌ی گریکی به‌وه
وه‌رگراوه ، سەککە‌یێکی کۆنه له
پێشان‌دا به‌ک قران بووه .
دیوانن : دیرین .

دیرک : تیغی دارو ده‌وه‌ن .
دیرکو دال : بروانه (دیرک) .

دز : که‌سیک مالی خەلکی به
په‌نهانی و بێ ئەوه‌ی ئاگادار بن بۆ
خۆی بیا ، ئەو که‌سه‌ی شتی خەلکی
تر بۆ خۆی بیا .
دزین : دزی کردن .

دل : قەلب ، ئەندامێکی ناوه‌وه‌ی
له‌شه جیگه‌ی سوورانه‌وه‌ی خۆنه ،
ناوه‌راستی هه‌موو شتیك ،
ده‌روون .

دل‌اوێژ : دل‌په‌سند ، دل‌خوا ،
دل‌خواز ، که‌سیك یا شتیك که دل
مه‌یلی بکا .

دل‌ارام : دل ئارام : ئەوه‌ی ئارام
ده‌داته دل ، معشوق ، مه‌جبوب ،
دل‌په‌ر .

دلی خونین : دل بریندار ، دلی
ده‌رده‌دار ، دلی نه‌خۆش ، دلی
خۆناوی .

دلی زار : دلی ئازار دراو ، دلی
شکاو ، دلی بێ توانا .

دل‌تۆبه : قه‌تره ، دانه‌یێکی باران ،
ده‌نکیکی فرمێسک .

دل‌ته‌نگی : خه‌مناکی ، مه‌ل‌وولی ،
په‌ژمرده‌یی ، دل‌گیری .

دل‌تۆ : دل‌خوا ، دل‌خواز ، ئەوه‌ی
دل په‌سندی ده‌کات .

دل‌خواه : ئەوه‌ی دل ده‌به‌وێ ،
ئەوه‌ی به‌ ئاره‌زوو و خواهشتی دل
ده‌بێ .

دل‌دار : (۱) به‌ دل ، خاوه‌ن دل ،
دل‌اوه‌ر ، ئازا . (۲) دل‌په‌ر .
مه‌عشوق ، خۆشه‌ویست .

دل‌ده‌ر : عاشق ، ئەوه‌ی دل ده‌دا .
دل په‌وشه‌نی : دل رووناک .

دل‌په‌ین : ئەوه‌ی دل ده‌با ،
ئەوه‌ی دل ده‌په‌ینێ ، که‌سیك یا
شتیک به‌ ه‌ۆی جوانی‌ی خۆی دلی
که‌سیکی تر ده‌په‌ینێ وای لێ ده‌کا
خۆشی بوێ .

دل شکانه‌ن : ناوتمید کردن ،
عاجز کردن ، ئازار دانه‌ خه‌لک .

دل شکین : ئەوه‌ی دل ده‌شکینێ ،
ئەوه‌ی خه‌لکی ناوتمید ده‌کا ،
ئەوه‌ی ئازاری خه‌لک ده‌دا .

دل شکسته : دل شکاو ، ناوتمید ،
ئازار دراو ، بێ هیوا .

دل‌فریب : ئەوه‌ی فریبی دل
ده‌دا ، ئەوه‌ی دل ده‌با ، ئەوه‌ی
دل ده‌په‌ینێ .

دل‌گه‌ش : بروانه (دل‌کێش) .

دل‌کێش : ئەوه‌ی دل پاده‌کێشی ،

زاج : (۱) منہی ، شہراب .
(۲) شادمانی ، سہر خوشی ، ہیزو
تہندروستی . (۳) دست .

راحہت (راحت) : ٹاسایش ،
ٹاسوودہیی ، دڑی ماندوویی .

راحی ریحانی : مہی و شہرابی
ریحانی ، شہراپیک بہ ریحان
بہروردہ کرابی یا بؤن خوش بی ،
پروانہ (عمار) .

راژ : نہینی ، قسہی نہینی ،
ٹامانجی داپوشراوو بہنہان ،
ٹارہزووی ناوہوہی دل .

رازانہوہ : خؤ جوان کردن ،
ٹارایش کردن ، جلی جوان لہبہر
کردن .

رازی (راضی) : شاد ، شادمان ،
دلشاد .

رازو نیاز : دہرختنی ٹہوہی لہ
دلداہیہ ، دہرختنی ٹہو نہینی و
ٹامانجہی لہدلداہیہ .

راست : (۱) لای راست ، ٹہوہی
لہ لای راست دہبی ، دڑی چہپ .
(۲) قسہی دروست و بی درؤ ،
دڑی درؤ . (۳) ریک ، بی پیچو
بہنا ، دڑی خووار . **راست ٹاویتن** :
لہ نشان دان .

راستی : نیسبہتہ بؤ (راست) .

راغ : میسرغوزار ، زہوی
راست ، بناری شاخ ، ٹہرزی
داوینی شاخ .

راغیب (راغب) : ٹارہزوومہند ،
مایل .

ٹہوہی دل دہبا ، ٹہوہی فریوی
دل دہدا .

دلنہواز : دلآرام ، ٹہوہی خوشی
دہگہ بینتہ دل .

دلنشین : ٹہوہی لہ ناو دل
دادہنیشی ، دلپہسند ،
خؤشہویست .

دہم : دہبی ناوی کانی و گوماویک
بی .

دن (دن) : کوپہی گہورہ ،
سہوو .

دیار : (۱) کوی (دز)ہ ، خانوو ،
مال ، جیکہی ژبان ، شار ،
عشرہت ، وولات ، نیشتمان .
(۲) بینراو ، ٹاشکرا ، ٹہوہی
دہبیری .

دیارہ : (۱) رہنگہ ، بہ راستی ،
لہوانہ بہ . (۲) دہبیری .

R = P

رایت (رایط) (۱) پتہوہند ،
پتہوندی نیوان دوو شت یا دوو
کس . (۲) رہبن ، زاہید ،
سؤفی .

رابردن : تپہرین ، تپہرپوون .

راجیع (راجع) : (۱) ٹہوہی
گہراوہتہوہ ، دووبارہ ہاتنہوہ ،
سہر بہ کسٹیک یا شتیک .
(۲) ٹہو ژنہی میردی دہمری و
دہگہریتہوہ مالی باوکی .

راچنین : راجلہکین ، مووچرک
بہ لہشدا ہاتن .

پاکیشان : له خو نزيك كردنه وهی شتيك به زۆری .

پاکردن : پوښتنی به تاو ، هه لاتن .

پاو : شکار ، نيچير .

پاوهستان : نه بزورتنه وه له جی خۆ .

پاوی : حيكايهت خوڻ ، كۆينده ، ئه وهی پووداو ده كۆيتنه وه ، ئه وهی ئاگاو پووداو له به كيكه وه بۆ به كيكی تر ده با .

پاوی به (راويه) : (۱) پروانه (پاوی) . (۲) ئه وهی ئاو به مهشكه يا ده ولك ده كيشی ، سه يوانی ئاو كيش . (۳) ئه وهی ئاو ده داته خه لكی ، ئه وهی ئاو ده داته تينوو .

پاووشكار : پروانه (پاو) .

پاه : پي ، پروانه (پي) .

پايال : پروانه (پايال) .

پايال : كومه له تاله ريسيكه له ته نيشت په كتری كو كراوه ته وه بۆ ئه وهی راستو چه پ تاله ريسي تری بچيته سه رو بته نری .

پايچ (رائج) : په وان ، په وا ، به و ، هه ر شتيكي كړياری زۆر بچ .

په نيس (رئيس) : سه روه ر ، سه ردار ، سه رده سته ، پيشه وا ، كه وره ی ميلهت .

په نس (راس) : سه ر .

په ئوله مين (رای العين) : نه و شته ی كه به چاو ده بينری ، شتی پووداوی كه به چاو ده بينری .

— شاهیدی ره ئوله مين : ئه و شاهیده یه كه پووداو به چاوی خۆی ده بينی و له خه لكی نه بيستوه .

په بيع (بيع) : به هار ، كه زی به هار .

په جا (رجاء) : تكا كردن ، ئومید كردن .

په جم (وجم) : به رد هاويشتن ، به رده باران كردن ، سه نكه سار كردن ، نه فرهت لښ كردن ، له عنهت لښ دان ، به سووكی ته ماشا كردن ، له خو دوور خسته وه . به زۆری بۆ شه يتان به كار ده بينری .

په جول (وجل) : پياو ، مي رد .

په حيق (رحيق) : (۱) نويشك ، خولاسه . (۲) شه راوی بچ غهش .

په حيم (رحيم) : ميه ره بان ، دكسۆز ، دكسهرم ، ئه وهی له خراپه ی خه لك خوش ده بچ ، ئه وهی په حم به خه لكی ده كا .

په حراح (حراح) : (۱) فراوان ، ژيانی فراوان . (۲) ئه وهی نه گاته ئه نجامی شت ، خوگرتن له قسه و شاردنه وهی .

په حم (رحم) (۱) ميه ره بانی ، دكسۆزی ، دكسهرمی . (۲) مندال دان ، چيگه ی مندال له ناو زگی دايکی دا . (۳) كه سوكار .

په حمهت (رحمت) : سۆز ، ميه ره بانی ، لښ بوردن ، چاكه كردن ، به خشين ، دل نهرمی ، شه فه قهت .

په حمهتی فه تاح : ميه ره بانی

خودا ، په حمتی خودا ، بروانه
(په حمت) و (فہتاج) .

په خش : (۱) ناوی نه سپی
پوستانه ، نه سپی په سہنو
خوشرو . (۲) پووناکی ، پووشنی
پرتو .

په خشان : دره خشان ،
دره وشانہوہ ، پووشن ، پووناک .

په ديف : (۱) نهو کہ سہی له
پشت کہ سیتی ترهوه سوواری
وولاخ بی . (۲) نهو سہربازہ یا
یاری کہ رہیہ کہ نیحتیانہو ہیشتا
نہ چوتہ جنگ یا یاری بہوہ .
(۳) زاروہ پیتی زانستی عہرووزہ ،
نهو تپہ یا ووشہ بہیہ کہ له دووایی
شیردا تیکرار دہیتتہوہ .

په زاء (رضاء) : شادی ، شادمانی ،
دلشادی .

په زيع (رضيع) : مندالی ساوای
شیرہ خور .

په سوول (رسول) : نیرراو ، نهو
کہ سہ بہ کہ له لایہن کہ سیتی ترهوه
بنیرری بۆ گہ یاندنی پہ یامیک یا
هہوالیک ، پیغہ مہر ، قاسید ،
پہیک ، نیرراو له لایہن خوداوه ،
محہمد پیغہ مہری موسولمانان .

په سمی ٹولفت : ٹوسوولی
هۆگری .

په شاش : کوی (په شش =
رش) ہ ، بروانہ (په شش) .

په شاو : ناوی رہش ، ناویکی
په شہ پیاو کور دہکا ، ناویکہ له

خہ ٹووزی ہا پراؤ دروست دہ کریو
دارتاش خہنی پی دہ کیشی .

په شبہ لک : نهو شایو
ہہ لپہ رکی بہیہ کہ ژنو پیاو پیکہوہ
دہیکن ، شایو په شبہ لک ، میگہلی
په شبہ لک .

په شش (رش) : پشاندن ، نار
پیدا کردن ، نممہی باران ، بارانی
کہم .

په شک : غیرت ، حسادہت ،
چاو له بار .

په شمار : ماری رہش ، جؤرہ
ماریکہ رہنگی رہشہ .

په وعد (رعد) : ہہورہ تریشقہ ،
گولہ گول ، دہنگی ہہور .

په فبق (رفیق) : یار ، دوست ،
ہاوری ، ہہوال .

په فرہف (رفرف) : (۱) جلو
بہرگوو پایہخی نہرمو ناسکو
جووان . (۲) داوینی سہرا بہرہو
پہ شمالی گہورہو جووان .
(۳) پایہخ ، مافوور ، فہرش ،
ہہموو شتیکی بۆ راخستن بہ کار
بہتری .

په رفع (رفع) : (۱) تپپی بۆردار له
زمانی عہرہ بی دا نیشانہی «^۱» بہ .
(۲) ہہلگرتن ، بلند کردن .

په رفعت (رفعت) : بلندی جیکہ ،
بلہی بلند ، گہورہ بی ، مہزنی .

په رق : شتی توندی سہخت ، نہو

شتمی نامادهی شکان بڼ ، دژی نهرم .

پهقی : نښه ته بۆ (پهق) ، دژی نهرمی ، پروانه (پهق) .

پهقیب (رقیب) : (۱) دوو کس مه یلیان بۆ شتیک یا که سیک هه بڼ و عاشقی بڼ هه ر په که یان په قیبی ئه ویتیریا نه . (۲) پاسه وان ، ده رگاوان ، ئه وهی قسه و کرده وه و بزووتنه وهی خه لکی هه لده گری یا تو مار ده کا .

په قس (رقص) : سه ما ، بزووتنه وهی ریک ویتیک له سه ر ناوازی موسیقا .

په گه : ده مار ، لوله ییکی باریکه له له شی ئاده مزادو جه یوان دا خون له ناوی دا ده بزووتنه وه .

په گنو تار : پروانه (په گه) .

په م (رَم) : (۱) پاکردن ، هه لاتن ، دوور که وتنه وه ، پاکردن له ترسان ، په و ، په وینه وه . (۲) په لامار ، هیرش ، به سه ردادان .

په می نا هوو : پاکردن و په وینه وهی مامز .

په مهق (رمق) : (۱) ماوهی گیان . (۲) خواردنی که م ، نه مرو نه زی له خو واردن دا . (۳) میگهل .

په مز (رَمز) : ئیشاره ت ، رازی نه یئسی د پو شراو ، ئه و بزووتنه وه یه یه که له ئه نجامی دا ئاده مزاد ده رکی مه بهس ده کا ،

هه موو شتیک کی که یوونو ئاشکرا نه بڼ و پتویستی به بیریک هه بڼ یوونی بکاته وه .

په نچ (رنج) : ئازار : ده رد ، ئازار داری ، ئازار بینین .

په ند : زیره ک ، چاپووک ، فیتباز ، بڼ باک ، زووزان ، ئه و که سه ی بۆ ئیستای بژی و بیر له سه بڼ نه کاته وه .

په ندان : پروانه (په ند) .

په ندی : نښه ته بۆ (په ند) ، پروانه (په ند) .

په نگ : (۱) ئه وه یه که به یووکه ش دیته بهر چاو و ده بینری له سه وزی و سووری و زه ردی و سپی و هی تر . (۲) فیتل ، که له که . (۳) په نچ و میحنه ت . (۴) پارچه په رۆ . (۵) بزنه کیوی . (۶) وو شتریک بۆ زاوژی دانرا بڼ .

په نگه : له وانیه ، ده شی ، ده بڼ .

په نگین : په نکدار ، په نکاو په نگ .

په نگ په ز : پروانه (په نگ په ز) .

په نگ په ز (رنگرز) : په نکریژ ،

ئه و که سه یه که پیشه ی په نگ کردنی داو و پارچه قوماشو جل و شتی تره .

په واج (رواج) : به ره ، بازاری گهرم ، دژی که سادو بڼ بازاری ، پروانه (پا بڼ) .

په وای (روای) : پیشخانه ، پیشمال ، هه یوان ، په رده ، ئه و په رده یه که له مال ده گیریتنه وه بۆ

(۲) بههشت . (۳) دهرگهوانی
بههشت .

ریسوا (رسوا) : بچ نابروو ، بهد
ناو ، ، فیتلباز ، ، ساخته کار ،
بچ شرم .

ریش : (۱) ردین ، مووی
روومهت و چهناگهی بیاو . (۲) برین ،
جهراحت .

ریشوت (ریشوت) : شتیک به
که سیک بدری لهپاره و مال بۆ نهوهی
کاریکی وا بکا که دزی دهستوررو
قانون بچ بهلام چاکهی نهو کهسهی
تیدا بچ که شتهکهی داوه .

ریققت (ریققت) : ناسکی ،
نهرمی ، تهنک .

ریققتی دل : ناسکی و نهرمی
دل .

ریققتی بهت (ریققت) : له (ریققت) =
ریق (هوهیه ، عهبدایهتی ، بندهیی ،
کویلهیی .

ریققتی بهتی تهن : بندهیی لهش ،
نهو لهشهی بندهو کویلهیه .

ریگ : زینخ ، خیز ، لم ، قوم .

ریگی رهوان : لمی بیابان ، نهو
لهیه که با لچی دهدات و دهبزیوی و
وهکو ئاو شهپۆل دهداو گردۆلکه
دروست دهکا .

ری : ریکه ، ریکا .

ریز : (۱) ریز ، چین . (۲) تاقم ،
کومهل ، بهش . (۳) حورمهت .

ری کوتان : ریکه گرتن ، به ریکه دا
پۆبشتن .

ریگه : شهقام ، جادده ، کولان ،
جینگهی پهپینهوه ، هموو جیتیکی
سر پرووی زهوی که خه لکی هات و
چۆی به سردا بکا .

ریگهو سهفهو : پروانه (ریگه) .

ریگهی عهدهم : ریکهی مردن .

ریواس : گیاییکی گهلا پانه ، له
کۆستانان و ناوچه شاخاوی بهکانی
کوردستان دا زۆره ، نیرکیکی خرو
ناسک و تام مزری خوژی هیه ،
چوزوره .

ریوی : گیانداریکی چووز بچ بهه ،
کیوی بهو مالی ناکری ، تووکن و کلک
فش و گو قوته ، پهزمی فیتلبازی به
له پیستی رایهخی بچووک دروست
ده کری .

ریی حاجی بان : (۱) نسهو
ریی بهیه که حاجی بان ده بیرن به رهو
مه ککهو مه دینه بۆ حج .
(۲) که هکه شان کومه له نهستیره ییکی
بچ ژماره به له نریک به که وه خه تیکی
سپی له ئاسمان دا دروست ده کهن و
به شهو دیاره ، له شه قامیک ده کا که
کای پیوه کرابن ، له بهر نهو به
ریی کافرۆشانی بچ ده لیتن .

روتاب (رطب) : خورمای تازه ،
فهریکه خورما .

روتبه (رتبه) : پایه ، بله ، جینگه ،
نیشانه .

روخ : (۱) روو ، چههره ،
پروومهت ، کولم ، گونا . (۲) جلهوی
نهسپ .

پوو : دهمو چار ، پوومت
پوخسار .

پووبار : زى ، چهى گوره .

پووپاكي : گونا نه كردن ، داوین
پاكي ، پوو سپبه تي ، كرده وهى
چاك .

پووت : بې بهرگه .

پووتو قووت : شتى يه كجار
پووتو بې بهرگه .

پوو ترش : پوو گرژ ، ناده مزادى
مژن و بې بزه ، دژى پوو خوژش .

پووح : (۱) گيان ، جان ،
پهوان . (۲) فرمانى خدا ، وهى
خودا ، فرېشته .

پووحى پووح : گيانى گيان ،
ناخى دل .

پوودبار : (۱) پووبار ، زى ،
چهى گوره . (۲) ناوى شارېكه
له ناوچهى مازهندهران له ئيران دا ،
ههندي شون و ئاوه دانى ترېش
هه به بهم ناوه وه . (۳) ناوى گونديكه
له ههورامانى ديوى ئيران ، له وئ
(پووارى بې ده لېن .

پوو پېش : كينايه ته بؤ كهسى
تاوانبارو گونا هكارو به دو بې ئابروو .

پوو پېشى : تاوانبارى و
گونا هكارى و به دى و بې ئابرووى .

پوو پېش كردن : تاوان بار
كردن ، ئابروو بردن .

پووزهرد : (۱) شه رمه زار ؛

پوخسار : چه ره ، سيما ،
شكل ، وینه .

پوخساره : بروانه (پوخسار) .

پوخسهت (رخصت) :
(۱) ده ستور ، ئيجازه ، ريگه دان .

(۲) هه زانى و سووكى و ئاسانى .
پوسول (وسل) : كۆى (په سوول)
= (رسول)ه ، بروانه (په سوول) .

پوعوون : بروانه (پوعوونهت) .

پوعوونهت (رغونت) : نادانى ،
ستى ، بې عه قلى ، كه ربه تي ،
ترن .

پوقمبا (رقباه) : كۆى (په قيب =
رقيب)ه ، بروانه (په قيب) .

پوقوود (رقوود) : نوستن ،
خه و تن ، پال كه و تن ، دريژ بوون .

پوقمه (رقمه) : (۱) نامه ،

نوسين ، نووسراو ، پارچه

كاغه زيک بؤ نووسين ئاماده بې .

(۲) جؤره خه تيكي نووسينه .

(۳) پينه ي جل و بهرگه . (۴) پارچه ي

هه موو شتيك .

پوممان (رمان) : هه نار ، دار

هه نار .

پوممانى : هه نارى ، سوورى

وهك هه نار .

پومووز (رموز) : كۆى (په مز =

رمزه)ه ، بروانه (په مز) .

پووان : شين بوون ، سهوز

بوون .

خه جالمت بوو ، ترساو . (۲) له پرو
لاواز ، خه مگین .

پووژگار : پوژگار ، گیتی ،
دونیا ، جیهان ، چهرخ ، زه مان ،
سهردهم ، کات ، که ژ .

پووسیا : پروانه (پووپرهش) .

پووسیاھ : پروانه (پوو هس) .

پووسیه : پروانه (پوو پهش) .

پووسپی : کینایه ته بۆ ژنی بڼ
نابروو ، به دکار ، فاحیسه ، قه حبه ،
- **پوو سپی زاده** : حهرامزاده ،
زۆل ، بیژوو ، بیژی . - **پوو سپی**
بار : میتاز ، ژنباز ، پیاوی زیناکار .

پوو گهنم : پووی وه کو گهنم ،
گهنم پهنگ ، نه سمهر ، سهوزه .

پووم : ناوی ممله که تیکی
به ناوبانگه له سهر سنووری شام ،
له بنجدا ناوی شاریکه (Rōma)

که له سالی (۷۵۳-۷۵۴) پیش
زاین دروست کراوه ، به ناوی ئەم
شارهوه ئیمپراتۆری به تیکی فراوان
دامهزرا ، شاری ناوبراو پایتهختی
بوو ، ئەم ئیمپراتۆری به ته له سالی
۳۹۵ز به ولاره بوو به دوو بهش ،
پوومی پوژهلات یا دهولتهتی
بیزانس (پایتهختی قوسته نته نیه) و
پوومی پوژناوا (پایتهختی شاری
پووسای کون) ، له کورده واری دا
پووم یا پووم به وولات و نه ته وهی
تورکی عوسمانی ده لیتن .

پوون : پوون ، پووناک ، شتی بڼ
گردد ، ساف .

پوونای : پووشنایی ، پووناهی ،
تیشک .

پوونه بوون : پوو نه هاتن ،
ئه وهی شهرمه زار بڼ و نه توانی
داوای شتی که یا کاریک بکا .

پوونه ما : شاباش ، پاره یا ههر
دیاری تیکی تر له کاتی بینینی بووک
یا ساوای تازه له دایک بوو
پیشکەش بکری .

پوژ : له کاتی پوژ هه لاته وه تا
پوژ ناوا ، خوژ ، دژی شهو .

پوژی بهدر : جهنگی بهدر ، بهدر
ناوی گوندیکه که وتوته خوارووی
پوژناوای مه دینه له نیوان مه ککه و
مه دینه ، جهنگی موسولمانان له ژیر
فه رماندهی محمهد له گهل گاووران
له مانگی په مه زانی سالی (۵۲/۶۲۴ز)
له و چیکه به پووی دا ، له نه انجام دا
موسولمانان سهرکه وتنو ده سلهاتی
محمهد به هیز بوو .

پوژی جهزا : پروانه (پوژی
قیامت) .

پوژی قیامت : پوژی
هه لسانه وه ، به پڼی نه فسانه ی
ناین که دونیا کوتایی دئی و ناده مزاد
له سهر پووی زهوی نامینسج ،
هموو مردووان هه لده ستنه وه و
ده خرینه پیش دادگا ، له نه انجام دا
گونا هکار بۆ دۆزه خو ئیماندار بۆ
به ههشت ده چن ، ژبانی ههر دوو
لایان هه تا هه تابه .

پوژی ویسال : پوژی سپی ،

پۆژی خۆشی ، پۆژی رووناك ،
پۆژی به به كتری گه یشتن .

پۆژووو : خۆگرتن له خواردن و
خواردنهوه له پیتش پۆژه لاتهوه تا
پاش پۆژ ناوا ، لای موسو لمانان
مانکی په مزان مانگی پۆژوووه ،
پۆژی .

پۆژبه مرست : ئه وهی پۆژ
ده به مرستی .

پۆسته ماسا : وه کو پۆسته م ،
پۆسته مانه .

پۆشه ن : پروانه (په وشه ن) .

پۆم : پروانه (پرووم) .

پۆیشتن : چوون ، کوچ کردن ،
دژی هاتن .

پجا (رَجاء) : ئومیده وار بوون ،
ئومیده واری ، تگا ، ویستن .

پدین : پيش .

پدینی ماشو برنج : پيشیکی
مووه کانی په شو سپی یخ .

پژان : بلاو بوونه وهی شتی شل
یا دانه و دانه ویتله .

پژانن : بلاو کردنه وهی شتی
شل یا دانه و دانه ویتله .

پوسووم (دَسووم) : (۱) کۆی
(په سم = رسم) ه ، وینه ، شکل ،
نیشان ، شۆن ، علامه ت ، شۆنچ
له سه ر پووی زه وی یا شتی تر
بمیتنی . (۲) ئایین ، مه زه ب ،
خوو و په ووشت .

پست : پسته ، داو ، تال ،

پیزیک شتی هۆنراوه ی وه کو
مرواری ، ته ناف .

پشانه وه : هینانه وهی
خوارده مه نی پیتش هه ل بوونی له
مه عیده ، بۆ گیاو گولیش به کار دئ .
پشته : پروانه (پست) .

پشته ی عومر : درێژایی عومر ،
ماوه ی ته مه ن ، ئه و ماوه به ی که
ئاده مزاد تیتدا ده زی له له دایک
بوونه وه تا مردن .

پشتن : پروانه (پژانن) .

پشانن : قه پانن ، شتی که به زۆر
وه ربگیری .

پق : پک ، کین .

پوانین - پووانین : ته ماشا
کردن ، پۆنن ، نواریین .

پویج (ویج) : قازانج ، سوود ،
ده ست که وت .

پیش به لم : پیش سپی .

پیا (پیا) : به درۆ خۆ پیشان دان
به که سیتی باشو داوین پاک ، خۆ
پیشان دان به خیرخواو له
پاستیش دا وا نه یخ .

پیاژ (پیاژ) : کۆی (په وزه =
روضه) به ، پروانه (په وزه) .

پیاژه ت (پیاژه ت) : وه زینس ،
هه لگرتنی ئیشو ئازار له پیناوی
به رزکردنه وهی گیانو وه رگرتنی
خوو و په ووشتی چاک ، گوشه گیری

پۆل بىر كوردنەو و عىبادەت و باوەر بە
هەيز كردن .

Z = ز

زائىقه (ذائقه) : چىژ ، تام
بەكەكە لە پىنج حاسەكە و زمان
ئالەتەتە .

زايىته (ضابطه) : دەستور ،
قاعىدە ، حوكمى كولى كە لە سەر
جوزىيات تەبىق دەكرى .

زات (ذات) : خاوەن ، خۆ ،
تەفس ، جەوهەرى ھەموو شتەك .

زادە : نەو ، مندال ، لە دايك
بوو .

زار : (۱) بىچ تووانا ، لەر ،
بارىك ، خووار ، رەنجوور ، زەعەف .
(۲) دەم ، دەو .

زارى : نالە ، گريان ، خووارى ،
پارپانەو .

زالىم (ظالم) : نۆردار ،
ستەمكار ، دلرەق ، بىچ رەحم .

زانانەن : (۱) مەسدەرى تىپەرى
فرمانى تىنەبەرى (زانىن) .
ئەم دوو سىغەبە دروست كراوون .

زانىن : مەسدەرى زانابى و
ئاگابى و دانابى .

زاوا : (۱) ئەو پياوہى تازە ژنى
ھىنابىن . (۲) مێردى كچ يا خوشك
يا ھەر ژنىكى نزيك .

زاهىند (زاهد) : تۆبەكار ،
تۆبەكەر ، ئەو كەسەى وازى لە دونيا
ھىنابىن و خەرىكى عىبادەت بىچ .

زاهىر (ظاهر) : ديار ، ئاشكرا ،
بەيدا ، نوپىنراو .

زايىن : مندال بوون ، مندال
بوونى ئازال و حەيوانات .

زايىع (ضايع) : بىچ كار ، بىچ سوود ،
واز لىچ ھىنراو ، وون بوو ، بزر بوو .

زەبەنىيە (الزبانية) : دەمراوانى
دۆزەخ ، ئەو مەلاىكەتانەن كە
گوناهكاران دەخەنە ئاگرى
دۆزەخەو .

زەبوون : خووار ، ژىردەست ،
بىچ چارە ، بىچ تووانا .

زەجر (زجر) : دەمكردن ،
راكردن ، وەستاندن ، جنىو
بىچدان ، تووپە بوون .

زەحەكە (ضحك) : ئەژدەھاك ،
ئەم ناوہ لە ئاوپستادا بەشىپوہى
ئەژى دەھاك ھاتووہ ، لە دوو وووہ
پىك ھاتووہ « ئەژى » بە ماناى مار ،
« دەھاك » مەخلووقىكى ئەھرىمەنى
ناپاك و خوو و رەووشتى دىپوى
بووہ . ئەژدەھاك بەكەكە لە
شاھنشاهە ئەفسانەبى بە ھىزو
توواناكان ، سامى ئەژادو خەلكى
بابل بووہ ، گۆيا دوو مار لە سەر
شانى پرواوون و خۆراكىان مېشكى
ئادەمزاد بووہ ، ھەموو پوژ دوو
كەس سەر پراوون و مېشكىان كراوہ
بە خۆراكى مارەكان . لە ئاوپستادا

باسی شهرو شوری نازرو نهژده هاک
کراوه ، شانامه هندی نه فسانه‌ی
تر له م بابته‌وه ده‌گیریتنه‌وه .

زه‌حه‌مت : ره‌نج ، قورس ، هیزو
توانای زور خه‌رج کردن له ریگه‌ی
شتیک .

زه‌خیره (ذخیره) : هموو شتیکی
هه‌لبگیرتی و له کاتی پیوست‌دا به
کار بهینرتی .

زه‌خم : برین .

زه‌ده : شکان ، برینداربوون ،
دز تی که‌وتن .

زه‌وب (ضرب) : (۱) لیدان .
(۲) سککه ، پاره لیدان ، پاره
دروست کردن .

زه‌رتار : پارچه‌ی سیمدار ،
پارچه‌ییک داوی زیر له چینی‌دا به
کار هینرابن .

زه‌رد : هموو شتیکی که له ره‌نگی
زیر یا ره‌نگی زه‌مه‌ران بن .

زه‌ردی : نیسه‌ته بو زه‌رد ،
کینایه‌ته بو خه‌م و په‌ژاره ، پیری و
دوایی ژبانی ناده‌م‌زادو ته‌بیعت .

زه‌رق (زرق) : (۱) لیدان به
نیزه ، چاو هه‌لته‌کاندن . (۲) ده‌رزی
لیدان ، بردنی ده‌رمانی شل بو ناو
خون به هوی ده‌رزی به‌وه . (۳) دوو
پوویی ، فیلبازی ، ریکااری ،
ته‌زوبر . (۴) شین ره‌نگ .

زه‌رقا (زرقاء) : (۱) مسی
(نه‌زه‌رق = ازرق) ، پروانه

(نه‌زه‌رق) . (۲) ژنی چاو شین .
(۳) ناسمان . (۴) شه‌راب . مه‌ی .

زه‌ریف (ظریف) : زیسه‌ره‌ک ،
جووان ، خو و ره‌ووشتی پاک .

زه‌ر : (۱) زیر ، مه‌عه‌دنیکی
زه‌ردی به نرخه خشل و پاره و شتی
هونه‌ری نابابی لی دروست ده‌کرتی .
(۲) پیر ، پیری که‌وتوو .

زه‌ریات : کسوی (ذرة) =
زه‌ریه) به ، پروانه (زه‌ریه) .

زه‌ریالی (زریالی) : دوو روو ،
ریاکار . شین ره‌نگ

زه‌ریه (ذرة) : (۱) شتی به‌کجار
بچووک . (۲) هه‌ر به‌کیک له و شته
بچووکانه‌ی له هه‌وادا بلاوون و له به‌ر
تیشکی روژ دیار ده‌بن .

زه‌ریین : زیرین ، شتی وه‌کو
زیر ، یا له زیر دروست کراو .

زه‌عیف (ضعیف) : (۱) له‌ر ،
لاواز ، سست ، بی‌توانا . (۲) بو
نه‌و حه‌دیسانه‌ی پیغه‌مه‌ر به‌کار
دین که گومانیان تیندا هه‌بن .

زه‌فاه‌تگاه : ژووری بووک ، نه‌و
چی‌به‌ی که بووکی لی ده‌رازیننه‌وه .

زه‌مه‌ر (ظفر) : به‌مراز که‌یشتن ،
هیواو نامانج هاتنه‌دی ، سه‌رکه‌وتن .

زه‌قووم (زقوم) : (۱) گیاییکه له
بیابانان شین ده‌بن ، قه‌د بلندو گه‌لای
وه‌کو گه‌لای دار هه‌ناره ، گولی وه‌کو
یاسه‌مین و ره‌نگی زه‌ردو به‌ری
ره‌شه . (۲) به‌پس‌چی نه‌فسانه‌ی
ناییتی ناوی دره‌ختیکه له دۆزه‌خ‌ندا ،
به‌ری به‌کجار تاله گونا‌ه‌کارانی نه‌وئی .

دهیخون . (۳) هه‌موو خواردنیکی
تفت و تال و ژه‌هراوی و کوشنده‌یین .

زه‌لالت (ضلالت) : له‌ریگه‌ی
ریاست لادان ، ریگه‌ی وون کردن ،
گوم بوون ، بزر بوون .

زه‌لزله (زلزله) : بوومه‌له‌رزه ،
نه‌رز له‌رزین .

زه‌م (ژم) : به‌د گۆیی ، خه‌وش ،
عه‌یب ، دژی ستایش و مه‌دح .

زه‌مان (زمان) : کات ، دهم ،
سه‌رده‌م ، پۆژگار .

زه‌مانه : بروانه (زه‌مان) .

زه‌مه‌م (زمزم) : (۱) ناوی
بیریگه‌ی له‌مه‌ککه‌ی له‌نزیگ‌ه‌ی که‌عبه‌وه‌یه ،
قوولایی (۲۴) بۆ پیرۆزی جه‌جاج
لئی ده‌خۆنه‌وه ، گۆیا جبرائیل نه‌م
بیره‌ی کردۆته‌وه بۆ نه‌وه‌ی هاجه‌رو
ئیسماعیلی کوری لئی بخۆنه‌وه ،
له‌به‌ر نه‌وه‌یه‌ی بیری ئیسماعیلی
پینه‌دە‌لین ، له‌سه‌رده‌می کۆن‌دا
شۆنی وون بوو بوو به‌لام
عه‌بدولوتته‌لیبی با‌بیری پیغمبه‌ر
دۆزی‌به‌وه . (۲) ناوی زۆر .

زه‌مه‌مه : (۱) ناوازی خۆندن ،
دۆعا خۆندن به‌ده‌نگ ، قسه‌کردن و
خۆندن به‌لیو بزواندن . (۲) هه‌وره
تریشقه ، نه‌ره‌ی شێر . (۳) دوعاو
نوژی زه‌رده‌شتی به‌ئاگر په‌رسته‌کان
له‌کاتی موناجات و په‌رستنی ئاگرو
غوسل ده‌رکردن و نان خواردن‌دا .

زه‌مه‌مه‌ی میزاب : ده‌نگی
سولاوکه .

زه‌میر (ضمیر) : (۱) ناوه‌وه‌ی

ئاده‌مزاد ، ناخی دل ، نه‌ندی‌شه‌و
یازی ناو دل . (۲) له‌ده‌ستووری
زمان‌دا نه‌و وو‌شه‌یه‌یه‌که‌ی جی‌گری
ناوه‌و شه‌خس ده‌گه‌یێتی وه‌کو : من ،
تۆ ، نه‌و ، ئیمه ، ئیوه ، نه‌وان .

زه‌مین : بروانه (نه‌رز) .

زه‌مه‌هیر (زمه‌هیر) : زۆر سارد ،
سه‌رمای سه‌خت ، جیگه‌ی به‌کجار
سارد .

زه‌ن (ظن) : گومان ، شك . - **زن
بردن :** گومان کردن ، شك کردن .

زه‌ناییل (زناییل) : کۆی
(زه‌نبیل = زنبیل)ه ، (۱) سه‌به‌ته ،
سه‌به‌ت ، هه‌ر قاپتیکی له‌قامیش یا
له‌دار خورما دروست کرابی .
(۲) هه‌گبه ، تووره‌که ، خورج .

زه‌نه‌خنان : چه‌ناگه ، ژیر
چه‌ناگه .

زه‌نبور (زنبور) : (۱) زه‌رده‌وه‌له .
(۲) له‌نه‌حوی عه‌ره‌بی‌دا « المآلة
الزنبورية » هه‌یه‌ئمه‌له‌وتته‌ی
(قد كنت اظن ان المقرّب اشده
لسعة من الزنبور فإذا هو هي)
خۆی ده‌رده‌خا ، هه‌ر وه‌ها
ووتوو‌یانه (فإذا هو إياها) ئمه‌له
نیوان سیه‌وه‌یه‌ی (۷۶۵ - ۷۹۶ز) و
کیسانی (۸۰۵ له‌مردووه‌) دا بووه ،
بیرو رای سیه‌وه‌یه‌ی له‌سه‌ر نه‌وه
بووه که (فإذا هو هي) راسته‌و
نه‌سب (نصب) جایز نی‌یه ، به‌لام
کیسانی لای وابوو که په‌فج‌و نه‌سب
هه‌ردووکیان هه‌ن ، له‌باش گه‌توگۆ
کیشمه‌کیشیکی دوورو درێژ قسه‌ی

کيسائی دهرچو ، نهمه بوو به هۆی
نهوهی سيبه وهیبهی له داخانا به سره
به جین بهیلین .

زهند و زهنده : دوو دارن به
له یهك خشاندينان ناگر پهيدا دهیښ ،
بروانه (عهفار) و (مهرخ) .

زهنگ : (۱) بروانه (زهنگوله) .

(۲) زهنگ ، نهو شته یه كه له نهنجامی
ههواو تهراپی له سر ناسن پهيدا
دهیښ ، كارکردنی ئوكسجين له
ناسن . (۳) تيشكى مانگ و پوژ .

(۴) كهسى خهلكى زهنگبار كه ناوی
وولایتیکه له نهفهریقا دانیشتوانی
نهوچ پیستیان په شه ، هه موو
پیست په شتیك ، زهنگی ، زهنج .

زهنگی : نیسه ته بو (زهنگ) ،
په شی .

زهنگوله : قاپتیکی معده نی
بچووكی قووله له ناوه وهی دا پارچه
معده نیکی دریزی سر خر هه یه ،
به سره و ژیری له ملی چووارپښیان
ده كړی ، كه له پتگه ده پوژ دهنگی
لیوه دی .

زهوڼ (ضوء) : روښنایی ،
روښنی ، پروونایی .

زهوق (ذوق) : (۱) چهژ ، چیژ ،
تام . (۲) خوو و په ووشت .
(۳) خوښی ، دونیایی ، زه مینی .
زهوی : بروانه (نهرز) .

زههر (زهرا) : (۱) دهرمانی
كوشنده ، همر دهرمانیکی گیاندار
بكوژی ، شتیكه له مارو دوویشك و
زهرده واله و شتی تردا هه یه .

(۲) بروانه (گول) .
زههرا (زهرا) : (۱) مسی

(نزههر = ازهره) ، بریقه دار ،
بریسكه ی پوو ، پووی سپی و
بچ گهردو جوان . (۲) له قه بی
فاتیمه ی كچی محمهد پیغه مبرو
ژنی عهلی خهلیغه ی چوواره می
راشیدینه .

زیب : جوانی ، ناسرایش ،
پازانه وه ، زینه ت و خو جوان
کردن .

زیبا : جوان ، چاك ، باش ، پوو
جوان .

زیره : هاوار ، قیره ، دهنگی
توندو تیژ . زی رووح (ذیرووح) :
گیاندار ، جاندار .

زی شان (ذیشان) : پایه بلند ،
پایه بهرز ، خاوه ن پایه .

زیق (ضیق) : تهنگ بوون ،
تهنگی ، تهسك ، تهسكو ترووسك .
زیکر (ذکر) : (۱) هاتنه وه یاد .
(۲) ناوهیتنان . (۳) ستایش ، دوعا ،
نوژ ، و یرد .

زیل (ظل) : سیبه ، سایه ،
ناسایش ، بهختیاری .

زیلعت (ذلت) : خووار بوون ،
نزم بوون ، كهوتن ، سهركزی ،
سهرشوژی ، زه لیلی .

زیلی گودروون : سیبه ری شاخی
پیره مه گروون ، بروانه (گودروون) .

زین : نهو شته یه له چه رم و دار
دروست ده كړی و له سر پشتی
نه سپو ماین داده نری بو نه وهی
سووار له سهری دابنیش .

زینعت : نرایش ، جوان کردن ،

هر شتیکی که شتیکی تری پین :
جووان بکری .

زینده : (۱) بروانه (زیندوو) .
(۲) گهوره ، مهزن .

زینسوو : زینده ، گیاندار ،
ناده مزاد یا گیانداریک که رووح له
له شی دا پین ، دژی مردوو .

زیو : مهده نیکی سپی به نرخه
خشل و پاره و شتی هونهری
نایابی لئ دروست ده کری ، به بهها
له زیر هرزاتره .

زین (ژهن) : هوش ، فام ،
هیزی ناوه وهی که شت دیتته وه
یاد .

ژیرو زهبر : سهر او ژیر ،
کینایه ته بژ ناواوه کاره سات و
کوشتن و تالان و ویران کردن .

ژیوول (ژبول) : بهژمرده بوون ،
ژاکان ، سیس بوون .

ژیورفا (ظرفاه) : کوی (زهریف)
= ظرف (ه) ، بروانه (زهریف) .

ژیرووف (ظروف) : کوی
(زهرف = ظرف) ه . (۱) له زانستی
(سرف = صرف) دا هموو شتیکی
که شتیکی تری تیدا پین ، نه وهی
مانای « له » ی تیدا به ، دوو به شه :
جیگه و کات . (۲) بلیمه تی به تی ،
پسپوری . (۳) قاپ ، هموو
شتیکی که شتیکی تری بخریته
ناوه وه . (۴) حال ، وهزع .

ژیروه (ژیروه) : بلندی ، لووتکه ،
کل ، جیوی بلند .

ژیولمیا : زلیخا ، له نه فسانه .

نایینی دا ناوی ژنی پووتیغاری .
عهیزی میسر بوو نه وهی پووسنی
به پاره کری ، زلیخا عاشقی
پووسف بوو به لام پووسف مهیلی
بژی نه بوو له بهر نه وه لای میتردی
بوختانی پین کرد تا خستی به
زیندانه وه ، به لام له نه انجام دا
پووسف له زیندان رزگاری

بوو له و کاتهی زلیخا پیر بوو بو ،
پوژی له سهر ریوی پووسف

دانیشتنو به فرمیتسک و پارانه وه .
داوای لئ کرد که لئی خوش پین و
نیمانیشی به پیغمبرایه تی هیتا ،

ئیر پووسف دعای بژ کردو گهنج
بووه وه و شوویان به به کتری کرد ،
له قورئان دا باسی ئم رووداوانه
کراوه .

ژیولف : گیسوو ، کهزی ،
بسک ، مووی سهر ، مووی بن گو ،
مووی نیوانی گوو کولم .

ژیولفهین : حلقه پیزی ده رگا ،
ووشه که له «ژیورفهین» وه به ،
شاعران پیچ و خمی مووی سهری
ژنابیان له گهل نه ودا بهرامبر
کردووه ، ژولف ، گیسوو ، مووی
بناگو ، لاجانگ ، برج ، نه گریجه .

ژیولفی موشکین : ژولفی بژن
خوشی وه ک موشک ، بروانه
(موشک) .

ژیولال - ژولال (ژلال) : (۱) ناوی
روون ، ناوی سازگار . (۲) کرمی

بەفر ئەوھى ناو زگى برىتىيە لە
ئاوى پوون و پاك .

زولم (ظلم) : زۆردارى ، ستم
كردن .

زولمات (ظلمات) : كۆى (زولمەت
= ظلمت) ، پروانە (زولمەت) .

زولماتى گوناھ : تارىكى گوناھ ،
گوناهى خراب ، گوناهى تاريك .

زولمەت (ظلمت) : تارىكى ،
دوواكەوتووبى ، نەخۆندەوارى .

زۆھرە (زهره) : ناھىد ، فينۆس ،
نزىكترينى ئەستىرە گەرۆكەكانە لە
زەوى ئىمە ، لە پىش پۆژھەلات و
لە پاش پۆژ ئاوا لە ئاسماندا
دەبينئى ، ماوھى بزووتنەوھى لە
دەورى پۆژدا (۲۲۵) پۆژە ، دوو
ئەوھندەى عەتارىدو ھەندئى لە
زەوى ئىمە بچووكتەرە ، گورائى
فيكرو سەماكەرى چەرخ و فەلەكى
پىچ دەلئىن .

زۆھوور (ظهور) : ئاشكرا
بوون ، بە دەرکەوتن ، دياربوون .

زۆھوورات (ظهورات) : كۆى
(زۆھوور = ظهور) ، نوواندن ،
ئاشكرا بوون ، ديار .

زۆھھاد (زهد) : كۆى (زاهيد =
زاهيد) ، پروانە (زاهيد) .

زۆود : زوو ، تىز ، دۆى
دەرەنگ .

زۆود جەنگ : زوو تووپە بوون ،
زوو شەر كردن ، زوو تۆران ، دۆى
(دۆرسولج) .

زۆود : (۱) زېر ، درشت ، دۆى
نەرم . (۲) ساخته و فرو و فيل و درۆ
ھەلبەستن .

زۆوگردن : دەست و برد كردن .

زۆو : گەليك ، گەلەك ، فراوان ،
زياد ، زىدە ، دۆى كەم .

زۆى : جلى جەنگ ، برىتىيە لەو
كراسەى كە لە حەلقەى پۆلا دروست
دەكۆئ لە سەردەمى كۆندا لە سەر
جلو بەرگە لەبەريان دەكرد بۆ ئەوھى
تير و پم و شير و خەنجەر و چەكى تىرى
ئەو كاتە جەنگاوەر بريندار نەكا .

زۆستان : بەكچ لە چووار
كەژەكانى سالە ، سەرماو سۆلە ،
لە كوردستاندا بەفرو باران دەبارئى ،
ژيان سەختە ، پۆژ كورته و شو
دریژە ، بە پىچى سالنامەى
پۆژئاواى برىتىيە لە مانگەكانى
كانوونى يەكەم و كانوونى دووھەم و
شوبات .

زۆگ : سك ، بەشى ناوھياستى
لەشى ئادەمزادو حەيوانە ، ئەو
چىيەى ھەموو پۆرىيەكانى لەشى
تيدايە .

زۆمان : زەبان ، زوبان ، زووان ،
ئەندامىكى لەشە لە ناودەمدايە ، بە
ھۆى ئەوھو تەمى شت دەزانئى و
ئادەمزاد قسەى پىچ دەكا ، شىپوھى
قسە كردنى ھەموو مىللەت و
نەتوھەيتىك .

زۆمانى ھال : ئەو وەزەيە كە
ئادەمزاد پاز و نيازى ناوھوھى خوئ
تيدا دەرەخا ، زۆمانى دل .

زمان گرتن : (۱) بچ دهنګ بوون ،
که م قسه کردن . (۲) هاتنه زمان ،
مندال که تازه فیری قسه کردن
ده بچ . (۳) نه هاتنه دهره وهی هموو
دهنګ و ووشه یتک به ریکی له
قسه کردن دا ، نیوه لال .

زمان لووسی : قسه زمان ، نهو
که سیه که به زمانی خه لکی
هه لده خه له تینچ .

زنجیر : کومه له حه لقه یتکی
مه عده نی بچووک یا درشته له به کتری
به ستراوه وه کو رسته ی لئ هاتووه .

زنجیری سهودا : کینایه ته بۆ
زولف .

زنجیر کردن : به ندر کردن ، خه پس
کردن ، کوت و پیوه ندر کردن .

زیا (ضیاء) : رو شنایی ، پرووناکی .

زیاتر : زۆرتر ، فراوانتر .

زیارهت (زیارت) : چوونه لای
که سیک بۆ پرسینی هه والی ، چوونه
لای که سی گه وره و پایه بلنند ،
چوونه لای نه خۆش و پرسینی ،
چوونه سه ر گۆری مردوو .

ژ = ڙ

ژار : زههر .

ژاره مار : زههری مار .

ژاله : (۱) شهونم ، ناوونګ ،
تاورنګ ، خوناو ، دلکۆپی شهونم

نه وهی له سه ر به رگی گول یا گیادا
ده بچ . (۲) بارانی به هیترو سه ر به
کلاوه . (۳) که له کو قایه غ نه وهی
بۆ به رینه وهی ناو به کار ده هیترو .

ژاله : دره ختی که هه همیشه
سهوز ، گه لای تاله وه ک بی وایه ،
گولی زهردو سوورو سپی هه به .

ژاوژاو : دهنګه دهنګ ، دهنګه
دهنګی هه مه جۆری تیکه ل به ک بوو .
- **ژاو :** نویشک ، نویشکی هه موو
شتیک .

ژهمژهم : ژهم ، جهم ، جارنک
خواردن و تیر بوون .

ژهنګ : بروانه (زهنګ) .

ژهنګین : ژهنګدار ، ژهنګاوی ،
به ژهنګ .

ژیلهمۆ : ژیل ، زیلمۆ ، ناگرتک
که به ره و کزی برواو بووین به
خۆله میتشو بشکۆکانی بچووک
بووینه وه .

ژین : بروانه (ژبان) .

ژیر : بن ، بنه وه ، دژی سه ر .

ژوور : (۱) سه روو ، باکوور ،
شیمال ، سه ره وه . (۲) حوجره ،
هۆده .

ژوولینه : به ریشان ، خه مګین ،
لئ قه وماو ، سه راو ژیر .

ژماردن : حساب کردن ، به
سه رکردنی شتی زۆر دانه دانه .

ژن : ناده مزادی مځ ، نافرته ،
نافرته تی خاوهن مځرد .

ژيان : زیندووی ، زینده گی ،
زیندو بوون ، حیات ، دژی
مردن .

ژيانه وه : گهړانه وهی ژيان پاش
مردن ، زیندو بوونه وه ، تازه
بوونه وهی شت له پاش سیس بوون و
کز بوونی .

س = S

سا : دهی ، ووشه ی هاندانه بو
هیتانه دی فمرمانتیک یا کردنی
شتیک : سایینه ، ساوهره ،
سابرژ .

سایب (صائب) : (۱) راست و
دروست . (۲) محمدهد علیی
سایب کوری میرزا عه بدورره حیمه
له سالی (۱۶۰۱ز) له ئیسفه هان
له دایک بووه له سالی (۱۶۷۰ز)
هر له وئ کچی دووایی کردووه ،
په کیکه له غزه لخوانه بهرزه کانی
شيعری فارسی . بیری ووردو
خه یالی بهرزه تعبیری سفتو
وینه ی زیندو سهرانسهری
دیوانه که ی شاعریان داگیر کردووه .
به سایی ته بریزیش ناوبانگی
دهر کردووه چونکه له بنه ماله ییکی
نه وریزی بووه .

سائل (سائل) : (۱) هزار ،
دهرزه کهر ، سواکهر . (۲) نه وهی

پرس دهکا ، نه وهی پرسیار
دهکا ، نه وهی ده پرسئ .

سائیم (صائم) : به رۆژوو ، به
رۆژی ، نهو که سهی به رۆژووه ،
رۆژووگرتوو .

سائیمو ددهر (صائم الدهر) :
نهو که سهی هه میشه به رۆژووه ،
نهو که سهی خوواردن ناخووا .

سایت (ثابت) : قایم ، راست و
دروست ، پایهدار ، بئی له جئی
خۆی بئو نه بزوی .

سایق (سایق) : پیشین ،
پیشینان ، پیشره و ، نه وهی پیش .

سابون : (صابون) : شتیکه له
کلۆریدی پوتاس (تعلیه) و رۆنی
شینایی یا چه وری داری تر
دروست ده کړئ ، بو شوشتن و پاک
کردنه وهی جلو و بهرگه و له شو
هه موو شتی تریش به کار
ده هینرئ .

سات : ساعت ، کات ، دم ،
ده میکی کم .

ساحب (صاحب) : (۱) خاوهن ،
(۲) یار ، دوست ، برادر .

**ساحبی عیلمو لکیتاب (صاحب
علم الکتاب)** : مه بس ئاسه فی
وه زیری سلیمان پیغه مبه ره .

ساده : بئ نارایش ، بئ نه قشو
نیکار ، ساکار .

سارا (صحراء) : بیابان ، چۆل ،
جیکه ی بئ ئاو و سه وزی .

سارهبان : ووشرهوان ، خاوهن
ووشر ، شوواني ووشر .

ساري به (ساريه) : مسي
(ساري) به : (۱) نهوهی به شهو
دهروا ، شهو پهو ، سهيرانو
گهردش به شهو . (۲) دوو به
دهرکردن ، دهرچوون لهو ديو .
(۳) کارکردن له شتيك به جورتيك
که به هموو لاييک بلاو بيتهوه .

ساعت (ساعت) : (۱) کات ،
وهخت ، پتيوانهی کات ، بهشتيك له
بيستو چووار بهشی شهوو ريوژ
که بريتي به له شهست دهقيقه .
(۲) نالهنی پتيوانهی کات ،
کاتژميتر .

ساعيد (ساعيد) : دهست ،
دهستی نادمزاد ، بازوو ، باسک ،
نهندامی نيوان مچهکی دهستو
نانيشک .

ساعيد (صاعيد) : سهرکهوتوو ،
نهوهی سهردهکوي ، نهوهی له
خوارهوه دهچيته سهرهوه .

ساعيقه (صاعقه) : نهو ناگره به که
له نهنجامی هوره تريشقهو
برووسک پهيدا دهين ، هوره
تريشقهو برووسک که دهپيته هوی
سووتاندنی شتيك .

ساغ (صاغ) : (۱) شتی دروست ،
شتی بين خهوشو کهلو کوم .
(۲) نادمزادی يا نازالنج که نهخوش
نهين . (۳) کهسی راست گوی بين
فروپيل .

ساف (صاف) : باک ، روخن ،
ريوون ، زوالال ، بين گهرد .

سافي (صافي) : نيسبهته بو
(ساف) ، پروانه (ساف) .

ساق : (۱) لاق ، نيوان نهونو و
مهچهکی بين . (۲) قمدی دارو
درهخت ، کهلی گيا .

ساقه سهمن : کهلی ياسهمن ،
پروانه (ياسهمن) .

ساقی : (۱) نهوهی ناو دها ،
نهوهی ناو يا شراب دهنده به يکي
تر . (۲) له زاراهوی سوزمدا
(پابهري راستهينه = المرشد
الحقيقي) به که نهمه خودا خويتهی
وهکوله قورئاندا هاتووه :
« وسقاهم ربهم شراباً طهوراً » .

ساقی به (ساقیه) : مسي
(ساقی) به ، پروانه (ساقی) ، جوگه
جوگه له .

ساکين (ساکين) : بين بزوتنهوه ،
نارام گرتوو .

سالار : سهردار ، سهروک ،
سهروکی ميللهت ، گهورهوه
پيشرهوی کاروان يا لهشکر .

ساليك (سالک) : پيسرهو ،
پهفتار ، نهوهی له گوناھ دورو
دهکهويتهوهو کاتی به عيبادهت
دهباته سهر ، زاهيد ، سوفي ،
دهروپيش ، ريبوار .

سالووس : (۱) فیل باز ، حیل باز ،
ریاکار ، سالوز . (۲) ناوی ناوازو
مه قامیکه .

سالج (صالح) : چناک ،
کرده وهی چاک ، باش .

سامان : (۱) مال و ده ولت ،
نه سبابی ده ولکه مهندی . (۲) ریک و
پتکی ، جوانی . (۳) نیشانه و
نه اندازه . (۴) هیمنی و نارام و
له سرخوی . (۵) وولات ، شار ،
نیشتمان . (۶) هموو به ره میکی
نده بی و هونه ری . (۷) پاکمی .
(۸) هیزو توانا . (۹) ناوی
که سیک بوو که بنه ماله ی پاشایانی
سامانی دروست کرد .

سانی به : (۱) ووشتری ناو کیش .
(۲) جزگه و پروبار . (۳) ناهوور .

ساو : (۱) هسان ، سوین و تیژ
کردنی داس یا هر شتیکی تری
تیژ . (۲) باج ، خهراج .
(۳) سامال ، ناسمانی شینی بچ
هور .

سایه : سیهر .

سایق (ساق) : (۱) نه وهی
نازال لچ ده خوری ، نهو که سهی
خه ریکی ناژوتنی حه یواناته ، نهو
که سهی خه ریکی لچ خورینی هموو
شتیکه که ده پروا . (۲) له وو شهی
(سهوق = سوق) ی عره بی به وهیه ،
قه دو لقی دره ختی نه ستوورو ریک و
پیک و جوان .

سهب (سب) : جیتیودان ،
نه فرهت لچ کردن ، له عنهت لچ دان .

سهبا (صبا) : (۱) بای شمال ،
بایک که له روزه لاته وه شنه ی دئ ،
بایک که له باکووری روزه لاته وه
شنه ی دئ . ناوی گوندیکه له
ده و روبه ری شنوی کوردستانی
نیران .

سهبا (سبا) : وولاتیک بوو له لای
خوارووی روزه لاته وای جزیره ی
عهرب (بهمن) ، له ته و پرات و
کتیبه کلاسیکی به کانی عهرب و
گریک و رومان باسی لته و کراوه ،
شارستانی به تیکی گه و ره ی هه بوو ،
بازرگانی ی زپرو زیوو به ردی به نرخ
له و وولاته دا له بره ودا بوو ، گویا
به لقیس قهرالجه ی نه م مهمله که ته
بووه ، بروانه (به لقیس) .

سهبات (ثبات) : قایمی ، راست و
دروستی ، نه گورین ، بیرویا
نه گورین .

سهباحهت (صباحهت) : جوانی ،
پرو جوان ، شنگ ، شوخ و
شنگی .

سهبهب (سبب) : (۱) هسو ،
به لکه ، عیلهت ، وه سیله ، ریکه .
(۲) پتوه نندی تریکی و خزمایه تی .
(۳) زاراهه ییکی زانستی عهرووزه ،
سج جوره : به که میان سه به بی
سووک (خه فیف = خفیف) بریتی به
له تیپتکی بچ دهنگ و تیپتکی دهنگدار ،
دوه میان سه به بی ناوه نجی
(موته وه سیت = متوسط) بریتی به له
تیپتکی دهنگدار و دوو تیپی بچ دهنگ ؛

سهوو (صحو): (۱) هوشیاری،
نهمانی سه رخوشی . (۲) سامال ،
روژی بن ههور .

سهجب (صحب): کسوی
(سهجایی = صحابی) به ، (۱) یار ،
هاوړی . (۲) یازانی محمدهد
پیغه مبهری موسولمانان .

سهحرا (صحراء): پروانه
(سارا) .

سهحرای مخشمر: نهو
گوره پانهی حشری لب ده کړی .

سهحن (صحن): (۱) ناوه پراستی
چووار دیوار ، ناو سهراو باله خانه ،
خه وشو سهراو باله خانه .
(۲) قاپو قاجاخ .

سهخا (سخاء): بهخشین ،
جووانمردی ، چاوتیری .

سهخت (سخت): دژوار ،
قورس ، سفت ، دژی نهرم .

سهد: ژماره « ۱۰۰ » ، ده کهرت
ده .

سهدا (صدا): (۱) ناواز ، بانگ .
(۲) دهنگدانه وه .

سهدارت (صدارت): جیکگی
بهرز ، بالانشین ، پلهی سهروکی
وهزیران ، سهدری نهزهوم .

سهداق (صداق): ماره بی ژن .

سهدهف (صدف): جانوهوړیکی

سج به میان سه به بی (سه قیل =
ثقیل) بریتی به له دوو تپیی دهنگدار .

سهبهنگار: نهوهی ده بیتنه هوی
نهوهی کاریک رووبدا .

سهبوکیار: نهو که سهیه که باری
سووک بچ ، نهو چه یوانه بار کیشیه
که باری سووک بچ ؛ که سی به تالو
ناسوودهو بچ خه یال ، که سی
بچ خه م .

سهبوور (صبور): نهوهی
به ره آستی نیشو نازارو
کاره سات دهکا ، نهوهی نارام
ده کړی .

سهبت (ثبت): (۱) قایم بوون ،
پراستو دروست بوون ، قهرار
گرتن ، توقره گرتن . (۲) نووسین ،
شتیک له ده فته ردا بنووسری .

سهبر (صبر): نارام گرتن ،
خوړا گرتن له نیشو نازارو
کاره سات .

سهبز: پروانه (سهوز) .

سهبغ (صبغ): رهنگ کردن ،
رهنگ کردنی جل یا ههر شتیکی تر .

سهبغه توللا (صیفة الله): نایینی
خودا ، دینی خودا ، نایینی نسیلام .

سهحمر (سحر): نزدیکی به یانی ،
سپیدهی به یانی .

بچوکه له ناو ئاودا دهژی ، لهشی له چند پارچه پیک پیک هاتوه ، هم پارچانه سده فیان پخ ده لاین ؛ چاکترین سده ف نهو په که سده فی مرواری پخ ده لاین ، نهمه بریتی به له وهی که جانوه ره که له ناو زگی دا ماده پیک په ادا ده کا ، نهمه به دریزایی رۆزگار دهمه پخ و رقی ده پخ ، قوچه ی لپ دروست ده کری .

سدر (صن) : سنگ ، سینک ، پیشه وا ، سرووی هموو شتیک ، به کسمی هموو شتیک .

سدر ږنگ : ږنگاو ږنگ ، شتیک هموو ږنگیکي تیدا پخ .

سدر ساله : پیر ، کون ، تمهن دریز ، به سالا چوو ، نهو هی زور دهژی .

سدر هزار : ژماره « ۱۰۰۰۰ » ، سدر جار هزار .

سدر : (۱) نه ندامی لهشی ئادمزادو حیوانه له گهردهن به ره و ژور که میتشک و چاوو گرو دهمی تیدابه . (۲) سدره تاو به کسمی شتیک . (۳) سرووی شت . (۴) نووکی شت . (۵) کسمی گوره ، سروور .

سدراب : (۱) بانخو زهوی پیکي که نریک ئاوو سدرچاوه و رووبار پخ . (۲) وینه ی ئاو که له بیاباناندا دیاره له نه جامی ږنگدانه وهی تیشکی رۆز له گهل ئاوی راسته قینه ، کینابه ته بؤ شتی نادیارو نه بوو .

سدراپا : (۱) له سدره وه تا خواړه وه ، قه دو بالا ، نه ندام . (۲) ته واو ، هموو ، گشت .

سدراسر : سر تا سر ، له و سر تا نه و سر ، هموو ، گشت ، ته واو .

سدراسیمه : سرگردان ، په شوو کاو ، همراسان ، پهریشان . **سدره نجام** : دوایی ، پایان .

سدری تو خوش : تو بڑی ، تو خوش بی ، تو بمینی ، تو دوور بی له کاره سات .

سدری خوش : (۱) نه و سدری که خوش ده پخ ، سر خوشی که له نه جامی شهراب خواړدنه وه ده پخ . (۲) نهمانی سر ، مردن . (۳) نهمانی سدریک بیتنه هوی ژبان و خوشی بؤ سدریکي تر .

سدریر (صریر) : (۱) بانگ کردن ، هاوارو فوریاد بردن . (۲) دهنگی قه لکم له کاتی نووسیندا ، جیره . **سدریج (سریج)** : ږهوان ، زوو خیرا .

سدری مانگ : سدره تایی مانگ . **سدرین** : (۱) نیسه ته بؤ سر . لای سر ، دژی لای پسخ . (۲) بالیف ، هموو شتیکي له ژیر سر دابنریج به تابه تی له کاتی نوستن دا .

سدر و : بروانه (سروو) . **سدر و دهمال** : سدر پتچو جلو بهرگی شان و ملو سنگی ژان ، شتیه ی نه ته وه یی جوړه جلو

به رنگیکی ژنی کوردی ناوچهی
سلیمانی به .

سەرو زولف : قز ، پـرچ ،
سەریچ .

سەرو سامان : ناومال ، هەموو
شتیکی پتویستی زیندەگانی ، پارهو
مال و سەرۆت .

سەروستان : باخی سەرو ، ئەو
جێگەیهی که درەختی سەرووی
ذۆره .

سەرو قەد : قەدی وەك سەرو ،
جووان ، ریك .

سەرو مێزەر : سەریچ و
شێوهی پۆشینی سەر له لابەن
شێخ و مەلاکانی کوردستان .

سەروو - سەرو : درەختیکە
گەلای باربک و تیزه وەکو دەرزی
وایه ، هەمیشە سەوزه ، بێندی تا
بێست مەتره به .

سەربان : سەری ژوورو
خانوو ، بان .

سەر به سەر : (۱) سەراسەر ،
سەر تا سەر ، لەو سەر تا ئەو
سەر . (۲) شت به شت ،
گۆڕینهوه . (۳) دوو نیرینه هەر
به که یان سواری ئەویتر بێ و
ئارەزووی جنسی دامرکێنێ .

سەر تاپا : پروانه (سەرپا) .

سەر تەپلەك : (۱) جۆره کلاویکی
خری ژنانه به ، سەری به لیره
ژێر دەرازیترینهوه « ناخچه » ی بێ

دەلێن ، یا به پارچه زێریکی خرو
تەنکی نەخشکراو « تاس » ی بێ
دەلێن . (۲) ئەو سەبه ته به که له
پێستی حیوان گیرا بێ ، کینایه ته
بۆ سەری پێسو پۆخل و خراپ .

سەر پەنجە : سەر ئەنگوست ،
کینایه ته بۆ هێزو توانایی و
قودرهت .

سەرچاوه : (۱) سەره تایی
هەلقولانی ئاو له ژێر زهوی به وه بۆ
سەر زهوی ، سەره تایی جۆگه له و
کارێزو کانی ، ئاو جێگه بهی که ئاو
له ژێر زهوی به وه دینه سەر پرووی
زهوی . (۲) نای گه ره کیکه له
گه ره که کانی زهردیابوای قه ره داخ له
ناوچهی سلیمانی دا .

سەرچوون : مردن ، کوژدان .

سەرچنار : سەرچاوه و کانی و
ئاوو باخیکه به چەند کیلۆمەتره بێک
که و تۆته لای رۆژئاوای شاری
سلیمانی به وه ، جێگه و هەوارگه و
سەیرانگاییکی به کجار خوشه ، تا
پیش جهنگی جیهانی دووم به
خۆپسکی مابوو هوه ، به لام لهم
دوایی به دا دهستکاری کانی و
ئاوه که کراوه و ناوچه کهش بووه به
شار به تاییه تی به هۆی دروست
کردنی کارگهی چیمهنتۆی
سەرچناره وه .

سەرخۆش : که سیکه له ئەنجامی
خواردنه وهی ئارهق و مهی له حالی
رهووشتی بچیتته دهره وه یا بێ هۆش
بێ .

سەرد: ئاو يا ھەوا يا ھەر شتتېكى تر بلەي گەرمایی گەم بېن ، فېتك .

سەردار: فەرماندەي لەشکر ، سالار ، سەرۆلەر گەورەي دەستەيتىك يا عەشرەيتىك يا مىللەيتىك .

سەراف (صراف): (۱) ئەو كەسەي كە پارەي ساغ لە پارەي فەلب جيا دەكاتەو ، زېر ناس . (۲) ئەو كەسەيە كە پارە دەگۆرپتەو ، ئەو كەسەيە كە بازارگانی و ئالووئیری بە پارە دەكا .

سەر رووت: ئەو كەسەي ھېچي لە سەر نەبېن ، ئەو كەسەي كلوو سەرىتچو دەسروۆكى لە سەر نەبېن ، سەر قوت ، سەر كوت .

سەر وشته: (۱) رېكەي كار ، سەرگەوتن و زانینسی كار . (۲) دەفتەري حساب .

سەرۆدە: لە پر ، ناگەھانی و بېن ئاگاداری ، كەستىك لە پر و بېن ئەوەي برانرئ پیتتە جېگایىك ، بېن خەبەردان چوون بو جېگایىك .

سەرسەري: دەربەدەر ، قەسەي سەربېن بې و بېن سەرو پا ، كارپكى بېن ووردببونەو بەرئ .

سەرسەري باز: ھەتیبو باز ، مندال باز ، قوون گئ ، ئەوانەي ھەتیبو دەبەنە كەلاو و خەرابەو سوواریان دەبن .

سەرشار: پر ، پرى ، تالتيوان .

سەر شان: (۱) لووتكە و كەلو بەرزایی شاخ . (۲) ھەندىكە لە شت كە بخړیتە سەر شان و ھەلبگيرئ .

سەرشەقام: گەرەكیتكە لە گەرەكەكانی شاری سلیمانی كەوتوتە لای خووارووی شارهو ، لە كانی خۆي دا چەند پردىكى لې بوو ، بە درپژایی رۆزگار ھەندىكى رووخاوون ، ئەوەي نالی باسی لیتو دەكا ئەوەيە كە ئیستا لای مزگەوتی مەلا حوسیتنەو بەو بە شتوەي تاق دروست كراو .

سەرشكین: ئەوەي سەر دەشكینئ .

سەرف (صرف): (۱) زانستی يتكە لە بابەت ئیشتیقاتی وو شەي عەرەبی بەوەيە . (۲) بلاو كۆرندەو ، خەرچ كۆرند ، خەرچ كۆرندى مالو پارە . (۳) دەرهیتانی شتتیک یا كەستىك لە جیتكەيتىك .

سەر قەتار: سەرۆكى كاروان ، سەر قافلە ، مەكارەچى .

سەر كەش: (۱) سە ربلند ، كەردەنكەش . (۲) زۆردار ، بە ھیزو تووانا . (۳) باخی ، یاغى .

سەرگەشى: نېسبەتە بئو (سەرگەش) ، بروانە (سەرگەش) .

سەرگەردە: فەرماندە ، فەرمانبەر ، ھوا ،

سەرگۆرند: (۱) سەربېن ، (۲) دەست بېن كۆرند .

سهره بگرتن : له جيگه بيٽڪ
دهرچوونو نه گهراڻه وه بڻي .

سه عادت : به ختياڙي ، خوش
بهختي ، دڙي بهدبهختي .

سهعي (سهي) : (۱) ٽيڪوشان ،
ڪار ڪردن . (۲) چوون ، پڙيستن .
(۳) ٺهو پاڪرڏنه به له کاتي جهجڏا
له نيتوان (سهفاو مهروه) .

سهف (صف) : ريز ، تاقم ،
پڙل ، قه تار .

سهفا : بروانه (سهفاو مهروا) .

سهفا (صفاء) : پڙشني ، پووني ،
پاڪي ، په ونهق ، تهرو ٺاوداري .

سهفاسهف : ريز ريز ، ريز له
سهر ريز .

سهفاناه : جيگه ي سهيرانو
خوشي و گوشادي .

سهفاو مهروا (الصفا والروه) :
دوو گرڙلڪه يا بهردي گهوره به له
مهڪه حاجي پان به نيتوانياندا
ده گهريڻ به يادي هاجري دا يڪي
ٿيسماعيل که پڙ ٺاو گهراوه له نيتوان
هر دوو بهرددا ، سهفاو مهروا
جيگه ي عبيادته و پهرستن بووه له
پيش ٿيسلامدا .

سهفاو مهروه : بروانه (سهفاو
مهروا) .

سهفهر (سفر) : له شارتيڪ پڙ
شارتيڪ چوون ، بريني ريگه .

سهفيل (سفيل) : نرم ، خوري ،
بهست ، ناکهس ، زه بوون ،
سهرکز ، ٺهوه ي له ڙيره وه پڙ ،
ٺهوه ي له خواره وه پڙ .

سهسرهگردان : ٺاواره ،
دهر بهدهر ، سهسرهگشته ، سهيران .

سهسرهگرمي : (۱) ٺيشرو ڪاري
زور ، هموو ههست لاي ڪارتيڪ پان
شتيڪ پڙ . (۲) سهسرخوشي ،
سهسرهستي .

سهسرهگمل : سهروڪي تاقميڪ ،
سهروڪي پوليڪ ، سهروڪي جهند
کهسيڪ .

سهسرهگوشه : ٺهو کهسه به که له
بناگزي خه لڪي به نرمي و سهسپس
قه بکا .

سهسرهگران : سهسرهقورس ، لووت
بهرز ، مهغروور ، مهست ، تووره .

سهسرهلوح : (۱) ناوي ووتار ،
پيشهڪي ، ووتاري به کهم .
(۲) سهرووي لاپهري به کهمي کتيب
ٺهوه ي نه قشو نيگاري لڀ ڪيشراوه .

سهسرهما : ساردي ههوا ، ههواي
سارد ، دڙي گهوما .

سهسرهمايه : پارهو پوول و مالي
بازرگاني ٺهوه ي ٺالو ٽيري پڙ ده ڪري .

سهسرههست : سهسرخوشي ،
مهست ، لووت بهرز .

سهسرهنگوون : (۱) دا پوشر او ، پڙ
سهرو شون ، سهراو ڙير . (۲) وون
پو ، سورگوم .

سهسرهروي پهوان : سهسروي ريڪو
بلند .

سهسرهروي قهد : قهدو بالا ي ريڪو
بهرز .

سهسرهروي مهوزوون : بروانه
(سهسروي پهوان) .

ناو کورددهواری دا سهگک زه مزى
گلاوى و نزمى به .

سهگک سیفت : گلاو ، خوو و
یه ووشتی وهك سهگک .

سهگک مهگهس : مهگهسیکه پئی
دریژه له لهشى سهگکو نهسپو
حه یوانی تر په بیدا ده پئو خونیان
دهمژئ .

سهلام : (۱) پاکى و دوورى له
خه وشو کاره سات . (۲) گهردهن
نازادکردن ، سلاو .

سهلم (سهلم) : پروانه (سهلم و
تورا) .

سهلا (سهلمی) : (۱) ناوی ژنه ،
بووکی شیعه له ئه ده بیاتی
پۆژه هلات و ئاسیای ناوه راست و
نه ته وه موسولمانه كان دا .
(۲) مارمیلکی سپى . (۳) ناوی
گیاییکه .

سهلمان : به کیکه له یارانى
محمد پیغمبهرى موسولمانان ،
به خۆى دهووت سهلمانى موسولمان ،
له بنچدا له ناگر
پهرسته گانی ئیسفه هان بوو ، زۆر
ژیاوه ، له شام و مووسل و نیسپین
زینده گانی کردوه ، کتیبه کۆنه گانی
عهجه م و پۆم و جولسه کهى
خۆندوه ، به پاره کراوه و
هینراوه ته شارى مه دینه ، که به
ئایینى ئیسلامى زانى هاته لای
پیغمبهر و بوو به موسولمان ،
کابراییکى به هیزویه کجار زیره کپووه ،

سهفینه (سفینه) : که شتى .
پاپۆر .

سهفینه ی بهر : که شتى
بیابان ، ووشر .

سهفیه (سفیه) : نادان ، پئ
هۆش ، سهرسهرى .

سهفچه (صفحه) : (۱) یوو ،
سهرى هموو شتیک . (۲) لاپه ره ی
کتیب .

سهف سهف (صف صف) : پیز
پیز .

سهفف (صف) : پروانه (سهف) .
سهففى برۆ : ریزی مووی برۆ .

سهفمت (سقط) : (۱) بهرپوونه وه ،
که وتن ، که وتنه سهر . (۲) هموو
شتیکى پئ سوود . (۳) جلی کورت .
(۴) ناو زیانو ریسوایی ، که وتن .
(۵) هه له له قسه کردن یا نووسین دا .

سهفمر (سقر) : دۆزهخ .

سهفیم (سقیم) : نه خوش ،
دهرده دار .

سهگهفات (سکنات) : کۆى
(سه کینه = سکنه) به . (۱) حال و
وهز ، نهو حاله ی پیاو له سهزیه تی
(۲) دامراوو ، پئ جووله .

سهگک : چوارپئ ییکی مالى به له
گوشت خۆره کانه ، بۆ پاسه وانى به
کار ده هینرئ ، یارمه تی راوکه ران
ده دا . له گه ل گورگدا ده پهرنه
سهر به کترى و سه گى گورگینیان لئ
په بیدا ده بئج ، ئه مه چاکترین و
به هۆشترین سه گى پاسه وانى به ، له

سهور (تور) : گاب ، پروانسه
(بورج) .

سهوز : كهسك ، هموو شتیکی
كه پهنگی له پهنگی گیای تازه بڼ .

سهوزه : (۱) گیای تازه .
(۲) کینابه ته بۆ مووی ریش و سمیل .

سهوزه درهخت : درهختی .
سهوز ، دارو درهختی كهسك ، دارو
درهختی شین ، درهختی تازه و
ناسك .

سهوزه گیا : گیای سهوز ، گیای
تهپرو ناسك و تازه .

سهوزهی سیراب : میترگی تیر
ناو ، شینایی تیر ناو ، چیمه نی تیر
ناو .

سهول : (۱) دوو داری ریگی
سهرپانه بۆ لڼ خورینی به له مو كه له ك
له ناو ناودا به كار ده هیترئ .
(۲) دوه نیکی بلندی گه لا پانه
گولتیکی سووری وه كو پۆنه ی
كه له شیر ده گری .

سهولت (صولت) : هیرش ،
سهرکه وتن ، تووانایی ، هیزو
تووانایی .

سهوم (صوم) : پوژوو ، خو
گرتن له خواردن و خواردنه وه له
پیش پوژه لانه وه تا پاش پوژناوا .

سههو (سهو) : هه له ، له بیر
کردن ، فهرامووش کردن ، له بیر
چوونه وه .

سههران : نه نوستوو ، بیدار

سهنا (سناه) : پروناسکی ،
پوژنایی ؛ به رزی ، بلندی .

سهناخوان : نه وهی مهدح ده كا ،
نه وهی شیمری مهدح ده لڼ .

سهندن : وهرگرتن .

سهنمت (صنعت) : كار ، پیشه ،
هونه ر ، پیشه سازی .

سهنگ : (۱) بهرد . (۲) قورسایی ،
کیش ؛ ریز ، قه درو قیمت .

سهنگل : دل پهق ، دلی پهقی
وهك بهرد ، بی پهجم ، سته مكار ،
زوردز .

سهواد : (۱) پهشی ، دژی سپی .
(۲) تارمایی . (۳) شهو ، په شایی
شهو . (۴) په شکینه ی چاو ،
په شینه ی چاو . (۵) خوئنده واری ،
پوژشیری . (۶) زوربه ، بهشی زور
له خه لك .

سهوت (صوت) : بانگ ، ناواز ،
دهنگ .

سهودا : (۱) کرین و فروشتن ،
دان و وهرگرتن ، نالویری ،
موعامله سه . (۲) مئی
(نه سوهد = اسوده) ، پهشی ،
تارمایی . (۳) خوئنده وار ، تووانایی
خوئندن و نووسین . (۴) نه خووشی
ماخولیا . (۵) عیشق و شهیدایی و
هه واو هه وهس .

سهودا زده : عاشق ، شهیدای
عیشق ، ماخولیایی .

سهوداسهر : پروانسه
(سهودازدهه) .

سههم (سههم) : (۱) تیر ،
(۲) بهش ، بهخت ، بههره ،
نهسیب . (۳) ترس ، هرهس ،
سام .

سهید (صید) : راو ، شکار ،
دراو و شکار ، نیچیر .

سهیدی حهرهه : راوی
کوترهکانی که عبه ، به پچی نایینی
موسولمانی راوی نهو کوترانه
حهرامه ، له مائی دۆستیک دا کاریکی
خراپ بکری یا که سیک بکوژی
وهکو راوکردنی کوترهکانی حهرهه
وایه .

سهیر : (۱) سهیران ، گهیران ،
گهشت و گوزار . (۲) تهماشا
کردن . (۳) له یی پویشتن ،
دپویشتن .

سهیران : سهیرو گهیران ،
گهشت .

سهیری بههاران : گهشت و
سهیرانی بههاران .

سهیرانی : نیسبهته بۆ (سهیران) ،
بپروانه (سهیران) .

سهیرو ههیر : له سهه شپوهی
«کوری موی» ، «دهفتهرو مهفتهر»
سهیران ، گهیران ، پروانه (سهیر) .

سهیرگردن : (۱) تهماشاکردن ،
پرووانین ، نووارین . (۲) سهیران
کردن .

سهیقل (صیقل) : مشتومال
کردنی شیرو خهنجهر ، پاککردنهوهو

تیژ کزدن و بریقهدان به شیرو
خهنجهر .

سهیقلی : نیسبهته بۆ (سهیقل) ،
پروانه (سهیقل) .

سهیل (سَیل) : لافاو ، ناوی
زۆر له نهنجامی بارانی به خوێ یا
تووانهوهی به فری زۆر .

سهیوان : (۱) ناوی گردیکه
کهوتۆته پۆژههلاتی شاری
سلیمانی بهوه له گهل بنیادنانی شار
نهو گرده کراوه به گۆرستان .

(۲) چهتر . (۳) ناسمان .

(۴) سهیوانو که یوان ناوی جووته
قارهمانیک بوون ، دهلین دلیرانه
جهنگاوون دژی هیرشی تورکه
عوسمانی بهکان بۆ سهه شاری
سلیمانی ، له گردی سهیوان
نیژراوونو گردهکه به ناوی
بهکیامه نهوه نراوه .

سهییاد (صیاد) : راوکهه ،
پاوچی .

سهییاره (سیاره) : (۱) مئی
(سهییار = سیاره) ، کاروان ،
قافله . (۲) نهستیره گهروکهکانی
ناسمان .

سیحعت (صِحْت) : راستی ،
دروستی ، تهن دروستی .

سیحر (سحر) : جادوو ،
نهفسوون ، نهفسانه .

سیدق (صِدْق) : راستی ،
پراستی و دروستی ، دژی درۆ .

سیراب : پر ناو ، ناودار .

سیراج (سراج) : چرا .

سیراجی نهنیا : (سراج الانبیاء) :
چرای پیغمبران ، پرووناکای
پیغمبران ، محمدهد پیغمبهری
موسولمانان .

سیرهت (سیرت) : ریگه ،
تهریقه ، مهزهب ، سونهت ،
ههینهت ، پهووشت .

سیفات (صیفات) : کوی (سیفیت
= صفت) ، پروانه (سیفیت) .

سیفیت (صیفت) : چۆنیتهی ،
نهو شتهبه که چۆنیتهی شتیک یا
کهستیک دیاری بکا .

سیلاح (سلاح) : چهک ، ههموو
نالتهتیک که له جهنگدا به کار
بهینری .

سیله (صیله) : (۱) پاداش ،
چاکه ، بهخشین ، چاکه کردن .
(۲) پیوهندی ، دوستی .

سیلهی رهجم : پیوهندی و
یهکیتی نیوان خزمو کهسو کار ،
چاکه و یارمهتی بهرامبهر خزمو
کهسو کار .

سیلسیله (سلسیله) : زنجیر ،
حلقهی مهعدنی که له یهکتری
قایم کراوه .
سیم : زیو .

سیم سورین : سمت و کهفلی
لووسو سپی ، سمتی سپی وهک
زیو .

سیمار (ثمار) : کوی (سهمر =
ثمره) ، پروانه (سهمر) .

سیمین : زیوین ، ههموو شتیکی
سپیی له پهنگی زیو بی ، ههموو
شتیکی له زیو دروست کراو .

سیمین بهدن : لهشی سپیی
زیوین ، لهشی سپیی وهک زیو .
سینه : سنگ ، سینگ .

سینهیی نهفگار : سنگی بریندارو
ددردهدارو پر نازار له عیشقو
دلدری .

سینهیی چاک : کینایهته بو
ئادهمزادی پهنجدهر ، خاوهن نازار ،
عاشق ، نهوهی کارهساتی به سهر
هاتوره .

سینی : قاپتیکی په پای فراوانه ،
له مهعدن دروست دهکری ، بو
نان له سهر خوواردن به کار
دههینری ، یا شتی تری خوواردن و
خوواردنهوهی له سهر دادهنری .

سین : ژماره « ۳ » ، نهو
ژمارهیهی له پاش دوو و له پیش .
چواره .

سینبهر : (۱) سایه . (۲) نهوهی
سین جار بهر دهدا .

سین بو : تمهن سین سال ،
نهوهی تمهنی سین سالان بی .

سینو : میوهییکی بۆن خووشو
به تامه ، له کوردهواری دا سینو لا
سوورو پاییزی و زستانی ههیه .

سین بهم : نیسهته بو (سین) ،

نهوینه که له پلهی سیندایه ،
سینهمین .

سو بووت (ثبوت) : پښ له جی
بوون ، نه بزووتن ، قایم ،
پایه داری .

سویح (صیح) : بهیان ، بهیانی ،
سهره تایی پوژ .

سویحان (سبحان) : خودا ،
به پاکي یاد کردنی خودا .

سویحی کازیب (صیح کاذب) :
به بیانی ی به کم ، به کمین پووناکئی
به بیانی . - **سویحی سادیق (صیح
صادق) :** به بیانی ی دوووم ، نهو
کانهی که پووناکئی به چاکئی
دهرده کوهی .

سویحدهم : کاتی به بیانی ، به بیانی ،
سهردهمی به بیانی .

سویاه : سویا ، له شکر .

سویاهر : (۱) ناسمان ، فهلهک .
(۲) ته بیعت .

سوتوور (ستور) : حه بیوانی
چووار پا ، هموو حه بیوانیکی که بۆ
سوار بوون یا بارکیشان به کار
بهیترئی وه کو نه سپو ئیستر .

سو جوود (سجود) : بسروانه ،
(سو جده) .

سو جده (سجده) : نیو چه وان
که یاندنه سهر زهوی بۆ مه به سی
عبادهت و خۆ به بچوولک و نزم
پیشان دان . به عهره بی و تورکی
هوسمانی « سجده » و به فارسی
« سجده » به .

سسو حبت (صنحبت) :
(۱) هاوده می ، هاوړی به تی .
(۲) گفتوگۆ ، دمه ته قتی .

سوخته : نهو که سه به که قو ناغی
باش قوتابی به تی بردو ته سهر ، واته
له حو جره وه تا کتیبی جامی ته واو
کردوه ، له باش نه مه ده بیته
موسته عید .

سو خه نمان : نووسهر ، نه دیب ،
شاعیر ، نهو که سه به که قسه ی
راست و جووان بلئی یا بنووسن .

سو رووچ (سروچ) : کوی (سهرج
= سروچ) ه ، پروانه (زین) .

سو رین (سرین) : پان ، که فله ،
سمت .

سو روور (سروور) : شادی ،
شادمانی ، گوشادی .

سو رده ییا (ثریا) : (۱) چلچرا ،
نهو چرایه به که چند که لی پتوه به و
له بن میچی ژوور شوړ ده کړینه وه .
(۲) نه ستیره ی په روین ، پیرو
ترازوو .

سو رمه : کل ، چه شنه خو لیتی
نهرم و ره شو وورده بۆ رهش کردنی
برژانگ و رشتنی چاو به کار
ده هیترئی .

سو فیل (سفیل) : بچوولک
کراوه ی (سه فیل = سفیل) و
(السفل ، السفل) ه ، نزم ،
خوری ، نهوه ی له ژیره وه بی ،
نهوه ی له خوواره وه بی .
سو قاق : کولان .

سوله‌جا (صلحاء) : کۆی
(سلیح = صلیح)ه ، نهو کهسهی
که کاری چاک ده کا .

سولووک (ستلوك) : گرتسی
پیکه‌یتک و له سه‌ری رویشتن ،
په‌فتار ، پیره‌و ، په‌ووشت ، بۆ
ته‌ریقه‌ت به کار ده‌هینری .

سوئتان : (۱) فه‌رمان په‌وا ،
پادشا ، مه‌لیک ، شا ، شاهنشا .
(۲) به‌لکه ، تووانا ، هیز .

سوئخ (صلح) : ناشتی ، ناشت
پوونه‌وه ، ناشت کردنه‌وه .

سوئهن (سنن) : کۆی (سوئنه‌ت
= سنت)ه ، بروانه (سوئنه‌ت) .

سونووح (سنوح) : ده‌برینسی
بیروا به‌ شیوه‌یتکی جووان ، ههموو
شتیککی به‌ دل و خووش بچ .

سونووف (صنوف) : کۆی (سنف
= صنّف)ه ، جوور ، چه‌شن ،
ته‌وع .

سونبول : (۱) لاسک و قه‌دی گوله
گه‌نم ، گوله‌جو . (۲) ناوی گولیکه
له‌ سه‌ره‌تای به‌هاردادا ده‌بچ ، به‌تایه‌تی
له‌ جه‌ژنی نه‌وورژدا ده‌یکه‌نه
گولدانه‌وه ، کینایه‌ته‌ بۆ زولفی
دلبر .

سونبولی : نیسه‌به‌ته‌ بۆ
(سونبول) ، بروانه (سونبول) .

سونع (صنّع) : (۱) دروست
کردن ، خه‌لق کردن ، داهینان .
(۲) چاکه کردن ، چاککی .

سوئنه‌ت (سنت) : (۱) په‌ووشت،

خوزو و په‌ووشت ، ته‌بیعه‌ت ،
شه‌ریعه‌ت . (۲) له‌ زاراوه‌ی
زانستی فیقه‌ دا نه‌و قسه‌و
کرده‌وه‌و په‌فتارانیه‌ که‌ پیغه‌مبه‌رو
ئه‌سحابه‌ کردووایانه‌و له‌ سه‌ری
رویشتون .

سووار - سوار : (۱) چه‌سپه‌و ،
په‌وان ، ریک ، ده‌ست به‌ سه‌ردا
گرتن . (۲) نه‌و که‌سه‌به‌ که‌ له‌ سه‌ر
ئه‌سپ یا شتیکی تر دابنیشی و له
جیکه‌یتک بۆ جیکه‌یتکی تر پروا ،
دژی پیاده .

سووار بوون : (۱) له‌ سه‌ر وولاخ
یا سه‌ر شتیکی تر دانیشتن بۆ
مه‌به‌سی رویشتن له‌ جیکه‌یتک بۆ
جیکه‌یتکی تر . (۲) جووت بوونی
پیاو له‌ گه‌ل ژندا ، له‌م کاره‌دا پیاو
ده‌که‌ویته‌ سه‌ره‌وه .

سووان - سووین : (۱) چوونه‌وه ،
چوونه‌وه‌ی په‌نگ ، سپی بوونه‌وه .
(۲) شتیکی ده‌ستی لی بدری و له
خۆرسکی خۆی بچینه‌ ده‌ره‌وه ، لی
خشینراو ، کون کراو ، شکینراو .

سووه‌یدا (سوئداء) : نوخته‌ی
په‌شی دل ، ناخی دل ، دانه‌ی دل ،
ناوه‌راستی دل .

سوها (سها) : ناوی نه‌ستیره‌یتکی
بچووکو و پووناکی‌ی که‌مه .

سوهیل (سھیل) : نه‌ستیره‌یتکه
نزیکی قوتبی خووارووه له‌ دووا
روژانی هاوین دیار ده‌بچ .

سووتان : ناگر گرتن ، ئازار

دیتنی لەش لە ناگر یا ناوی کولاو
یا ھەر شتیکی تری داغ .

سووتانن : ناگر تێ بەردان .

سووتاو : ناگر گرتوو .

سووت : سووتان .

سووتن : سووتان .

سووچ : (۱) گوناھ ، تاوان ،
کاری خراپ کردن . (۲) قوژبین ،
کونج .

سوود : (۱) قازنج ، کەلک ،
فائیدە ، دژی زیان . (۲) کۆی
(ئەسوود = آسود) ، رەش .

سوور : (۱) ئال ، ھەموو شتیکی
لە رەنگی خۆن بێ . (۲) شایو
زەماوەند ، کەیفو خۆشی ،
گوشادی و کامەرانی . دژی (شین) .

سووری : نەسبەتە بۆ رەنگی
سوور .

سووپ (صور) : شاخیتکە یا
ئالەتیکە مەعدەنی یەو لەو دەکا ،
بە فوو تێ کردن دەنگیکە بەرز
لێ ھەلدەستێ . - **سووپی**
ئیسرافیل : شەپووری ئیسرافیل ،
بە پێی ئەفسانەی ئایینی ئیسرافیل
یە کێکە لە سەرۆکی فریشتەکان ،
لە شتیکی یە کجار گەرەو لەندەھۆرو
چووار بالی ھەبە . لە لەوحدا
ھەموو ئیرادەیتکی خودا دەخۆنیتەو ،
لە پۆژی قیامتدا شەپوور لێ
دەدو . مردووان ھەموو
ھەلدەستنەو ، سێ ساڵ پەیا مێتری
نیوان محەمەدو خودا بوو و ھەجی

بۆ ھیناوە ، ئینجا جبرائیل ھاتۆتە
جێگە .

سوورەت (صورت) : وێنە ،
شکل ، نەقش ، پوخسار ، بەیکەر .

سووسەن (سوسن) : گیاییکە لە
تیرە ی زەنبەق ، گەلای باریک و
درێژو گۆلی جوان و بۆن خۆشە ،
رەنگی زەردو شین و سپی ھەبە ،
سپییەکە ی سووسەنی ئازادی
بێ دەلێن .

سووف پۆش : خوری پۆش ،
ئەو ی جلی بووزوو دەپۆشی ،
دەرۆش ، سۆفی .

سووک : (۱) شتیک قورسای
نەبێ ، دژی گران و قورس . (۲) بێ
نرخ ، سووک و پيسوا .

سۆز : بڕوانە (سۆزش) .

سۆزان : بڕوانە (سۆزش) .

سۆزی ھیجرەت : ناگری
دوووری ، دەردو ئازاری دووری .

سۆزش : (۱) سووتان ، ناگر
گرتن ، بریندار بوونی لەش بە ھۆی
ناگرەو ، ھەموو شتیکی گەرم و
داغ . (۲) دەردی دل ، ئازاری
لەش .

سۆفی (صوفی) : دەرۆش ،
مرید ، شیخ ، ئەو کەسە یە کە
پێرەوی تەریقەتی سۆفی (سۆفیزم)
دەکا .

سۆل : جۆرە پیتلۆتیکە .

سۆر : شۆر ، بە خۆ ، سوور ،

شتیکی خۆی زۆر تیدا بڤ .
سپهند : گیاییکی کیوی به ،
دهنکی رهشی هه به بۆ چاوئیشه
دهبخه نه ناگروهه ، بۆنی تایه تی
هه به .

سپی : هه موو شتیکی رهنگی
به فر یا شیری هه بڤ .

سپیده : (۱) سسپی به تی و
پرووناکی به یانی . (۲) سپی یینه ی
هیلکه .

ستاره : پروانه (نه ستیره) .

ستاندن : وه رگرتن .

سته م : زۆرداری ، نازاد ، زولم ،
جهور .

سددیقه یی مه عسوومه (صدیقه
معصومه) : له قه بی فاتیمه ی کچی
مه مه دو ژنی عه لی به .

سددیقی عه زیز : سددیقی
خۆشه ویست ، مه به س نه بوو به کره ،
پروانه (نه بوو به کر) .

سروشک : فرمیشک ، نه سرین ،
دلۆبه ، دلۆبه ی ناوی چاو که له
کاتی گریان دا دیته خواری .

سروشت : خو و ره ووشت ،
ته بیعه تی ئینسان .

سرف (صرف) : (۱) نویشکی
هه موو شتیکی ، نویشک ، بڤ گهرد ،
(۲) شه رابی بڤ غه ش .

سرر (سیرم) : نهیسی ، شتی
داپۆشراو نه بئیراو .

سرکه : (۱) شتیکی شلی ترشه
له تری و خورماو میوه ی ناوداری

تر دروست ده کری ، سرکه ی تری
له هه موویان باشته ره ، کینایه ته بۆ
گرژی و توو په بی . (۲) هه وری ،
جۆره قوماشیکی ناو ریشمی به ژنان
سه ری بڤ ده به ستن ، سه ریچی
ژنان .

سروه : شنه ی با ، دهنگی با ی
شه مال .

سر : سر بوون ، ته زینی ده ست و
بڤ .

سسنت : بڤ تووانا ، له ی ، لاواز ،
بڤ ده وام ، ته مه ل ، دژی سه خت .

سسستی : بڤ تووانایی ، لاوازی ،
ته مه لئی ، نه رمی و له سه رخۆیی .

سفت : سه خت ، توند ، پته و ،
نه ستور .

سفر (صفر) : (۱) له زاراوه ی
زانستی ژماره دا دروشمیکه وه کو
نوخته « . » . (۲) به تال ، پوچ ،
هیچ .

سفره : پروانه (خووان) .

سفتو سووی : ده ست تی وه ردان ،
نازاردان ، ژاکاندن .

سلیمان (سلتیمان) : به بڤی
نه فسانه ی نایینی کوپی داووده ،
مه لیکه هه ره به توواناو شان و
شکۆی نه وه ی ئیسرائیله ، له
سه ده ی ده به می پیش زابین پله ی
پیغه به ری بووه ، گویا خودا با ی
خستبوه ژیر فه رمانی نه و ، زمانی
هه موو نازال و بالنده ییکی ده زانی
سامانیکی گران و بڤ ژماره ی بووه ،

نەموسستیلەبیتکی ھەبوو « ئیسمی نەعزەم » ی لە سەردا نەقش کرابوو بە ھۆی ئەو ھەوێ ئادەمزادو پەریو فریشتەو ئازالو بالندەو ھەموو گیانداریک لە ژێر فەرمانی ئەودا بوون . کە ھەوالی بەلقیسی قەرالیچەیی سەبای بیست برباری جەنگی لەگەڵدا ، بەلقیسی وستی سلیمان بپینچ بۆ ئەو ھێ لە لایێک جادووھەکانی خۆی بۆ بنوینچو لە لایێکی تریشەو ھیکمەتی سلیمان وەر بگرت . سلیمان فەرمانی بۆ با ھەر کرد کە بەلقیسی بۆ پینچ بە تەخت و تاراجی بەو ، کە گەیشتە دەرگای سلیمان شووی پین کرد ، بپروانە (بەلقیس) .

سلیمانان : کۆی (سلیمان) ھ ، مەبەس سلیمان پاشایە ئەو ھێ لە پاش خەبات و شەرو شۆریکی بنەمالەیی دوورو درێژ تووانی دەسلاتی خۆی بە سەر مینشین سلیمانی دا بگرت ، دووا سالانی ژبانی ئاسوودە بوو لە سالی (۱۲۵۴ھ/ ۱۸۳۸م) دا کۆچی دوایی کردو ئەحمەد پاشای کۆری لە جێی دانیش .

سلیمانی : شاری سلیمانی بەکیکە لە شارە ھەرە تازەکانی کوردستان لە سالی (۱۱۹۹ھ/ ۱۷۸۴م) لە لایەن برام پاشاوە بنیاد نراوە ، بەلام ناوچەکەیی بەکیکە لە ناوچە ھەرە کۆنەکانی شارستانی بەتی ئادەمزاد ، تا ناوھەراستی سەدەیی نۆزدەم شاری سلیمانی پایتەختی

میرنشینێکی کوردی سەر بەخۆ بوو ، ئنجا عوسمانی بەکان داگیریان کرد تا دەورو بەری جەنگی جیھانی ی بەکەم و پاش جەنگ لە لایەن ئینگلیزەو داگیر کرا ، دەمیکش حوکومەتی کوردستانی خووارووی لپ دامەزرا لە پاشانا کەوتە دەولەتی عیراقو ھ ، لە کوردەواری دا شاری ھەلمەت و قوربانی پین دەلین ، مەلبەندی ناوھەندی سامانی نەتەوا بەتی کوردە .

سەم : ماددەبیتکی شاخی بە لەباتی سەر بەنجەو نینۆکە بۆ ئەسپو وولاخ و ئیستر .

سماق : ترش ، بە شتیو ھێ دانه بە ، ھەر بەکەیی ھیندەیی دەنکە نیسکیکە وەکو ھیشوو بە دارەو ھ دەپ ، رەنگی سووری بەمەیی و تامی ترشە ، درەختی ھیندەیی دار ھەنارە لە کۆستانان دا دەپوئ ، لە کوردستان دا زۆرە .

سەمین : کون کردن ، دوز تپ خستن ، - نەسەر او : کون نە کراو . - نەسەلج : کون نە کراپ .

سەمت : ران و کەفەل ، سەر ووی ران ، گەل و قوزی ژن ، جیکە شارراوھەکانی ژن .

سەنەبەر (سەنوبر) : دارێکی گەورە بە لە چنار دەکا ، گەلای درشت و سەوزی تۆخە ، بەری لە شتیو ھێ دلی بەرخ دەکا ، جۆرە قەترانیک لەم دارە دەردین .

شاداب : شاداو ، شاد بوون به
ئاو ، تپرو تپراو ، تپرو تازه .

شادی : خوځشی ، بهختیاری ،
شادمانی ، گوشادی .

شادمانی : پړوانه (شادی) .

شار : ناوایی گهورهی که شه قامو
کولانو مالو دوکانی زورو کومه له
خه لکی زوری لږ پی .

شارهزا : سپږر ، کهسی ناگادار
له شتیک .

شارهزور : ناوچه یتکی فراوانه
له کوردستانی خوواروودا ،
سهره تاي له بناری شاخه کانی
هورامانه وهیه ، خاکیکی به پیتی
هه یه ، مه لهندي شارستانیه یتکی
گه لږ کونه له بهر نه وه به شونه واری
نهرکیؤلوجی زوره . له پاش
جهنگی جیهانی دووه م دروست
کردنی به نداوی دهر به نندی خان
گه لیکي هم ده شته که وته زیر
ناوه وه ، کوردی نه و ناوچه یه به
شپوهی گورانی زمانی کوردی
ده دوین ، به لام له پاش بنیاد نانی
شاری سلیمانی و پیدا بوونی
نهده بی نالی شپوهی گورانی له و
ناوچه یه دا به ره و کزی رږښت و له
چوارچپوهی تهریقه تی نه قشبه ندی
مایه وه و به ره و نه مان دپروا .
دیاره تهریقه ته که ش رزیوه و له
گیان دان دایه چونکه له گه ل گورپانی
میژرو و نایدیؤلوجی به تی ناده مزادی
نهم سهرده مه ناگونجی .

سندوق (صندوق) قوتووی
گهوره له دار یا مه عدن دروست
کراو .

سیا : رهش ، تیرو تاریک .

سیادهت (سیاده) : (۱) گهوره بی ،
سهره وری . (۲) سه پیدی ،
پتفه مبهرو نه وهی پتفه مبهر .

سیاه : پړوانه (سیا) .

سیهه : پړوانه (سیا) .

سیهه یوو : یوو رهش .

سیهه سنگ : (۱) بهردی رهش ،
به رده رهش . (۲) بهردی رهشی
که مبه (حجر الأسود) .

سیهه مار : ره شمار ، ماری
رهش .

ش = §

شا : (۱) سولتان ، خاوه نی
تهخت و تراج ، خاوه نی تانج ،
سهرۆکی مه مله کهت ، شه هریار .
(۲) شای شه ترهنج ، مه لیکي
شه ترهنج . (۳) هه موو شتیکي له
جنسی خوئی گهوره و چالکو به لکه
پښ ، وه کو : شابهیت ، شاپهر ،
شاکار .

شاخ : (۱) شتیکه له ئیسقان
ده کا له سهری هندی حیوانات
ده پروی ، قوچ . (۲) کیو ، چیا .
(۳) پیاله ی شهراب . (۴) لق .

شاد : خوځش ، بهختیار ،
شادمان ، گوشاد .

شاریح (شارح) : نهوهی شت
روون ده کاتهوه ، نهوهی له شت
ده کولیتتهوهو ناشکرای ده کا .

شاعیر (شاعیر) : نهوهی شیعر
ده لښ ، نهوهی شیعر دنووسی ،
غزه لخوان .

شام : (۱) ټیواره ، سهره تاي
شهو ، هم کاتهی که تازه تاریکی
دهست پڼ ده کا ، کینایه ته بڼ
په شیو تاریکی . (۲) خووردنی
ټیواره شهو . (۳) وولاتی سووربه ،
شاری دیمه شق .

شامات : کوی (شام)ه ، (۱) پروانه
(شام) . (۲) کوی (شامه) به ، خال .
(۳) شامرد ، مردنی شا ، زاراوه یتکه
له یاری شه تره نج به کار
دهیتنږی .

شان (شان) : گه وره بی ، مه زنی ،
کار ، پله ی کومه لایه تی ی بهرز .

شان : چی ی به یه ک گه یشتنی
دهست له گه ل له ش ، ټیسقانی لای
راستو چه پی خووار مل .

شانامه (شاهنامه) : ناوای
کتیبه که ی نه بولقاسم حه سن کوری
ټیسحاق شهرف شای فیردهوسی
تووسی (۹۶۰ز - ۱۰۲۰ز) به ، باس
له داستانی نه فسانه بی شاهنشاهان و
پاله وانانی ټیران ده کا ، چیرۆکیکی
شیعری درټژه ده وره بهری شهست
هه زار دټره شیعره ، زمانی فارسی
تازه له وه وه دهست پڼ ده کا یا به
هژی نه وه زیندوو بووه وه .

شانه : (۱) شه ، شتیکی ددان
داره مووی سه ری پڼ داده هینن و
پیکی ده خن . (۲) شان ، شان و
مل ، نهو چی به ی دهست و قوّل و
باسک به له شه وه نووسینراوه .
(۳) مالی ههنگ .

شانه بهرز : شان بلند .

شاه : پروانه (شا) .

شاهی : (۱) نیسبه ته بڼ (شاه) ،
پروانه (شا) . (۲) ناوی پاره یتکی
ټیرانه . (۳) ناوی سه وزه یتکی
خوواردنه وه . (۴) ناوی شاعیر یتکی
عجمه .

**شاهی ناسه فی سانی (شاه آصفه
ثانی) :** سلیمان پاشای میری سلیمانی
له نیوه ی یه که می سده ی نوژدهم ،
پروانه (سلیمانان) . - **ناسه فی یه که م
یا ناسه ف :** وه زیری سلیمان
پتغه مبهر بووه ، پروانه (ناسه ف) ،
که شاهی ناسه ف سلیمان پتغه مبهر
بڼ شاهی ناسه فی دووم سلیمان
پاشایه .

شاهی توپره نووس : شاهنشا ،
شای گه وره ی که توپره و دروشم و
سککه و پاره ی هه بڼ .

شاهید (شاهد) : (۱) بسوک ،
کچی جوان ، دلبر ، معشوق .
(۲) گه واه ، نهوه ی پرووداوتک به
چاوی خوی ده بینج .

شاهیدی بیگر : دلبر ،
خۆشه ویست ، مه حبووبه .

شاهین : (۱) زمانی ترازوو ،
نهو شته یا ناله ته درېزه به که هر
دوو تای ترازوو به هر دوو
سهری به وه ده کړئ . (۲) به کیکه له
بالنده شکاری به کان له عقیاب
ده کا ، نینځو چنگی به هیزی
هه به .

شاهینى شاهی : شاهینى چاکو
په سن ، شاهینیک شایانی شای .

شاهنشاه : شاهی شاهان ،
گه وړه ، مه زن ، خاوه ن شکو .

شاهنشاهی : نيسبته به بڼو
(شاهنشاه) ، پروانه (شاهنشاه) .

شایهد : (۱) پروانه (شاهید) .
(۲) به شکو ، نه گهر ، مه گهر ، په نگه ،
دیاره .

شایی : سماو هه لپه رین ،
هه لپه رکی ، ناهنگ .

شایی گهر : نهو که سه به که
هه لده په ری ، نهو که سه به که له
هه لپه رکی دا به شدار ده بی .

شایسته : شایان ، وه شانوه ،
لایق .

شهن (شان) : کار ، حال ،
وه زع ، کاری گه وړه .

شهب : شو ، پروانه (شو) .

شهبه (شبه) : (۱) وه کو .
(۲) شوه ، جوره مووروویکی
په شه ، به ردیکی په شی بریقه داره .
(۳) داریکی درکداره ، که لای زهردو
گولی سووری هه به .

شهبه (شبه) : وه کو .
شهبناک (شباک) : نکوی (شبه که
= شبکه) به ، هموو شتیکی کون
کون ، توری ماسی گرتن ؛ په نجره .
شهبستان : جی بی نوستن ،
حیره مسرا .

شمت (شط) : پروبار ، زئ ،
ناوی زورو گه وړه که ده پږینه ناو
زه ریا .

شمتت (شط) : پروانه (شمت) .

شهجر (شجر) : درخت ، دار .

شخص (شخص) : تارمایی ،
ناده مزاد له دووره وه ، له شی
ناده مزاد ، له ش ، که س . (۲) چاک .
پیاوچاک ، گوری پیاوچاک .

شهراب (شراب) : مهی ، هموو
شتیکی شلی که ده خورینه وه
ناده مزاد سه رخوش ده کا .

شهرار (شرار) : پرووشکه ،
قرچه ، نه وهی له ناگره وه بڼو هه وا
ده په ری .

شهره (شرون) : پروانه
(شهرار) .

شهرهف (شرف) : گه وړه بی ،
نابروو ، بلندی ، پله ی کومه لایه تی
به رز .

شهرهت (شربت) : (۱) نهو به شه
خوارنده وه به که به جاریک
ده خورینه وه . (۲) ناو یا خو شاو یا
شه کړئ که له ناودا ده توینرینه وه .

شهرت (شرط) : مه رج ، په یمان ،

قهار ، نرهار ، پيوهندی شتيك
به شتيكي ترهوه .

شمرح (شرح) : ناشكرا كردن ،
پوون كردنهوهی شتيكي قورس ،
كردنهوه ، بهيان كردن ، فراوان
كردن .

شمرزه : تووپه ، پهست ،
زوردار ، بههتزو تووانا .

شمرع (شرع) : نابين و مزههب ،
تريفهت و رهووشتي نابيني كه خودا
بو بندهی داناهه .

شمرم (شرم) : ناموس ، حهيا .
شمرمنده : شمرمن ،
شمرمهزار ، نهو كهسهی شمرم
دهكا ، نهو كهسهی شمرم
گرتوويهتی .

شمو : بهدی ، خراپه ، خهراپه ،
دهعوا ، دزی خير .

شمش : ژماره « ۶ » ، ژمارهی
پاش پينچ و پيش حهوت .
شمش جانيب : شمش لا ،
پراست) و (چپ) و (ژوروو) و
(خواروو) و (سرو) و (بن) .

شمش دانگ : تهواو ، كامل ،
بيج كهمو كوورپی ، تاقي تهواو كه
بريتی به له شمش پارچه .

شمشدهو : شمش خان ،
زاراوهيتكه له ياری نهد (تاوله) دا
به كار دههتيرج ، بریتي به لهوهی كه
يهكج له دوو ياری كه ره كه شمش
خانی لای خوی بگرئ بمه
چهرامبه كهی دههستتهوهو

ناتسووانج پوزنهكانی خوی
بزوینتتهوه ، پروانه (نهد) .

شمعائير (شعائر) : كوی (شمعيره
= شعيره) به ، نهو كردهوهو نابينان
كه له حج دا دهكرين ، هممو
كردهوهيكي نابيني يا مزههبي يا
نهتهوايهتی .

شمعر (شعر) : موو ، مووی
ئادهمزا ، تووكو مووی ئازال .

شفاعت (شفاعت) : تكا
كردن ، پارانهوه ، تكا كردن له يهكج
بو نهوهی له يهكيجي تر ببورئ يا
ياریدهی بدا .

شفيح (شفيح) : (۱) جیگه
دهرچوونی برژانگ له سهر قهپيلكي
چاو . (۲) پوخ و قهراخ و لای
هممو شتيك .

شفيح (شفيح) : تكاكر ، نهو
كهسهی دهپارینهوه ، نهو كهسهی
تكا له يهكج دهكا بو نهوهی له
يهكيجي تر ببورئ يا ياریدهی
بدا .

شوق (شق) : (۱) درز بردن ،
دوو پارچه بوون ، كهرت بوون ؛
پارچه ، نيوهی شتيك ، لاييكي بار .
(۲) شوق تبههآدان : دانه بهر
شوق ، ليدان له شتيك به پچ .

شقاوهت (شقاوت) : بهدبهخت
بوون ، بهدبهختی ، دزی
بهختیاری .

شفاقيق - شفاقيق (شفاقيق) :
گولاله سووره ، لاله ، گوليكي

کټیوی و مالی به له خه شخاش ده کا به لام هندی بچو و کتره ، چند جوریکی هه به به کیکیان پینج بهری هه به ، هندیکی تری له پینج بهری زیاتره جوړه کټیوی به که ی رهنگی سووری نالی ناته شی به له سر به ره کانی دا له ککه یټکی رهش هه به .
شەقی (شقی) : به دبهخت ، دزی بهختیار .

شەقی ئەیوان : درز تی که وتنی تاقی کيسرا له مه دائین (سهلمان پاک) له نزيك شاری به غداوه .

شەقی فەلەک : دوو کهرت بوونی فەلەک ، یوو خانی چهرخو فەلەک ، کینایه ته بو روژی قیامت .

شەگەر (شگر) : نهو شیرینی بهی که له چه وه ندهر یا قامیش دروست ده کری ، شکر ، قهند .

شەگەر پیژ : وورده شه کر ، شه کری له پیژنگ دراو ، شه کر دابیتز ، شه کر پژین .

شەگەر خەند : بزه ی شیرین ، پیکه زینی شیرینی وه که شه کر .
شەگەر : پروانه (شه کر) .

شەگەر بار : شه کر بار ، شه کراوی ، شیرین ، زور شیرین .

شەل : نهو که سه به که که موکووری یتک له پچی هه بی و رویشتی ته بیعی نه بی ، وو شه که له (شلل) هه به .

شەلتە : نهو شته به که سه رگین و زبل و په بین و شتی تری تی ده کری و

له سه ریشتی و ولاغ داده نری بو گوزانه وه ، له خه وال و ره شبکه ی کا ده کا .

شەم : (۱) شمع ، موم ، مووم .
(۲) سه ره نهجه ی ناسکی ده ست و پی .

شەمال : بای نهرم ، بای فینک .
شەمامه : جوړه کاله کټکی بچو وک و نهرم و توکلی لووسه ، خه تی سوورو ره شو سه وزی تیدایه ، له گهل مهمکی کچو ژندا به رام بهرو به راوورد ده کری .

شەمەت (شمط) : ریش و سه ری ماش و برنج ، مووی ره شو سپی یتکه ل .

شەمیم (شمیم) : (۱) بوئی خوش ، بوخوشی . (۲) بلند ، بهرز .

شەمس : روژ ، خور .
شەمع (شمع) : موم ، مووم .

شەناوەر (شناور) : مه لوان ، نهو که سه ی له ناودا مه له وانی ده کا ، شتی که ده که ویتنه سه رووی ناو .

شەو : له روژ ناواوه تا روژ هه لات ، سه رده می تاریکی .

شەواره : (۱) هه موو بالنده یټکی که به شه بگری . (۲) شه و کردن به روژ له ناههنگدا ، شه و نه وستن .

شەوه : (۱) به ریکی ره شی به

ترخه ، له خشلی ژاندا به کار
دههینری . (۲) نه خوځشی بیکه
مندالی ساوا تووشی ده بی و
ده بکوژی ، له نه فسانه ی
کورد ه واری دا گویا جنوکه بیکه هم
ده رده بو مند آبی بچووک ده هینری و
ده بکوژی ، هر وه کو « نال » دایکی
ساوا و ننی زه یستان ده کوژی .

شهو ی قهر : شهوی عبادت و
مانگی قه مری ، سچ شهوی دووایی
مانگی قه مری که مانگ دیار نابج .
پارانه وه به ، شهوانی ۲۱ ، ۲۳ ،
۲۷ ی مانگی په مهزانه .

شهو ی گپراوه به فردا : شهوی
کردوه به یوژ .

شهو ی مه حاج : شهوی دووایی
مانگی قه مری ، سچ شهوی دووایی
مانگی قه مری که مانگ دیار نابج .

شهو ی میراج : نهو شهوه به که
محمد پیغه مبری موسولمانان نه
فرمانی خودا چووه ناسمان و
که بشته باره گای خودا ، هیچ
که سیک و شتی که نه گه بشتوته نهو
چی به .

شهو یو : گولیکی بون خوځه ،
په نگی زهردی کال و سووری تیری
هه به ، قه دی گیکه ی تا نیو مه تر
به رز ده بچ ، له به هاران دا گول
ده کا ، به شهو بونی له یوژ
زیاتره له بهر نه وه به شهو بوی پچ
ده لین :

شهو چرا : (۱) هه موو شتیکی که
له شهودا تیشک و رووناکمی هه بچ .

(۲) کره میکی بچووک له ناو تاریکی
شهودا وه کو فسفور ده بریسکینه وه .

شهو چراغ : بروانه (شهو چرا) .
شهو ق (شوق) : (۱) نار هزوو ،
مه یل ، په غبه ت ، ئیشتیق ،
بیر کردن ، یاد ، نیاز . (۲) رووناکمی
تیشک .

شهو قی : نیسه ته بو (شهو ق) ،
بروانه (شهو ق) .
شهو که : تاکی (شهو ک = شوک) ه ،
دیک ، خار .

شهو که ت (شوگت) : (۱) چه کو
سیلاح و تیژی ی چه کو سیلاح ،
تیژی ی هه موو شتیکی . (۲) هیزو
تووانا ، شکو و پله ی بهرز ، خاوه ن
جیگه و شان .

شهو گهرد - شهو گهردان :
(۱) پاسه وان ، نهو که سه به که به
شهو ده گهری ، عه سه س . (۲) دز .
شهو نم : خوناو ، ناوونگ ، نهو
ته رای بی به که شهو له سهر گیا یا
شتی تر دروست ده بیج ، نهو
دلۆپه به که له دلۆپی باران ده کاو
به شهو له سهر گول ده نیسچ .

شه ه : بروانه (شا) .
شه هاب (شهاب) : (۱) گلپه ،
گلپه ی ناگر . (۲) نه ستیره ،
نه ستیره ی رووناکو تیشک دار .

شه هادت (شهادت) : (۱) گه واه ،
باوه رنامه . (۲) کوژران له ریگه ی
چاکه .

شهید (شهید) : (۱) ناماده ،
گه‌واہ ، شاہید ، (۲) ئو کہ‌سہی
لہ ریگہی چاکہ دہ کوڑری .

شہیدی گہرہ‌لا : حوسینی
کوری عہلی کوری ئہبی تالیب
(۶۲۵ - ۶۸۰ز) کوری فاتیمہی کچی
محہمدی پیغمبہری موسولمانانہ ،
لہ سہر خیلافہت لہ گہل یہزیدی
کوری موعاوی یہ تیک چوون ، لہ
ئہنجامی جہنگیک کہ لہ شاری
گہرہ‌لا رووی دا حوسین کوڑراو
یہزید بہ خلیفہ مایہوہ ، بہم
ہوہوہ حوسین بو بہ شہیدی
گہرہ‌لا .

شہہپر : شاپہر ، شاپال ،
پہری گہورہی بالندہ ، گہورہ‌ترین
پہر لہ بالی بالندہ‌دا .

شہد (شہد) : ہہنگوین .

شہد لہب : لئوی شیرینی وہک
ہہنگوین .

شہسووار : شاسووار ،
سواری نازاو دلاوہرو چالاک .

شہہلا (شہلاء) : مئی (ئہشہل =
ئشہل)ہ ، زنی چاو پہشی مایل بہ
شین کہ نمونہی جووانی بہ .

شہہنشا : شاہنشا ، شامی
شاہان ، پادشای گہورہ ، مہلیک .
شہہنشاہ : بروانہ (شہہنشا) .

شہیاتین : کوی (شہیتان =
شیطان)ہ ، بروانہ (شہیتان) .

شہیئہ (شہی) : شت ، چشت .

شہیب (شہیب) : موسینی بوون ،
مووی سپی ، پیری .

شہیپوور : نہ‌فیر ، بووق ، جوڑہ
ئالہ‌تیکی موسیقاہ بہ شیوہ لہ زورنا
دہکا .

شہیپووری شاپوور : نہ‌فیری
شاپوور . - شاپوور : یہ‌کیکہ لہ
عہیارہ‌کان لہ ئہسکندہ‌نامہ‌دا ناوی
ہاتوہ ، بروانہ (عہیار) .

شہیتان (شیطان) : دئو ،
ئہہریمہن ، ئیبلیس ، باخی بوو ،
ئو کہ‌سہی فرمان ناگہ‌پینتتہ جی ،
لہ خودا عاسی .

شہینا : شیتی دل‌داری ،
بہریشان ، عاشق .

شیر : (۱) شمشیر ، چہ‌قویکی
پولایی دریزہ ، دہم نووکی تیزہ .
(۲) شتیکی شلی سپی بہ لہ پاش
مندال بوونی زن یا زاینی حہوان
لہ مہمکی دایک دیتہ دہری .

شیرہ : ئو ئاوہ تیرہ بہ کہ لہ
میوہ دہردہ‌ہینری ، ئاوی تری یا
توو بکوئینری تا پہیت و خہست
دہبج ، شہ‌کراوی تیری کوئینراو .

شیرین : (۱) دلہہری خوسرہوی
پہرویز بوو ، لہ جووانی دا بن ہاوتا
بووہ ، ہہندی لہ میژوو نووسان بہ
گریکی دہزان ، ہہندیکی تریش بہ
خہلکی خوڑستانی دادہ‌نین ، ئہم
ژنہ عاشقیکی تریشی ہہبوژہ تاوی
فہراد بوو دہلین خوسرہو فہرمانی
بو فہراد دہر کرد کہ شاخی

بیستون ههلبکهنی و کونی بکا ،
بهسهرهاتی عیشقی « فهرهادو
شیرین » و « خوسره و شیرین » له
ئهده بیات دا رهنگی داوه تهوه .
(۲) هه موو شتیکی تامی شه کری
هه بئ ، دزی تال .

شیرینی : (۱) نیسبه ته بۆ
(شیرین) ، بروانه (شیرین) .
(۲) خوارده مه نی بیکه له شه کری یا
ههنگوین و رۆن و ئاردو شتی تر
دروست ده کری ، چه شنی زۆره و
شیهوی دروست کردنی شی رهنگاو
رهنگه .

شیرینی خوسرهو : بروانه
(شیرین) .

شیرین قه لهم : نه و که سه به که
جووان ده نووسئ ، خواهن
ئوسلووب له نووسین دا ، نه و
شاعیر و نووسه ره ی به ره می
شیعرو نووسینی نایابی هه به .

شیشه : بروانه (شووشه) .

شیعار (شعار) : دروشم ،
په سم ، وینه ، علامه ت .

شیهه : مه زه هب و تیره ییکی
ئابینی ئیسلامه باوه ریان به وه به که
خیلافه ت له پاش مردنی پیغه مبه ر بۆ
عه لی کوری نه بی تالیبه له پاش
نه و بۆ مندا له کانیه تی .

شیهه (شیر) : قسه ی به کیش و
قافیه و هۆنراوه ، نه و قسه به ی
کیش و قافیه و خه یالی تیدایه .

شیفا (شفاء) : (۱) چاک بوونه وه

له نه خۆشی . (۲) دفرمان ، داوو
دهرمان .

شیفا (شفاه) : کۆی (شه فه =
شفه) به ، لئو .

شیفته : عاشق ، سه رگهردان ،
ئاواره ، چه ران .

شیفته (شفتة) : نیوه ی هه موو
شتیک ، پارچه ی هه موو شتیک ،
شتیک بشکی و ببئ به دوو پارچه ،
درز .

شین : (۱) رهنگی نیلی ، رهنگی
بنه وشه ، رهنگی ئاسمان ، سه وزی
درهخت . (۲) شیوه ن ، ماته م ،
کاره سات ، ناخۆشی .

شین رهنگ : رهنگی شین ، رهنگی
ماته م .

شین گردن : (۱) شیوه ن کردن .
(۲) رهنگ کردنی شتیک به رهنگی
شین ، له خوم دانی جلو بهرگه یا
هه ر پارچه ییک .

شیو : (۱) چه م ، نه و جئ به ی
پروبارو زئی پئدا ده روا ، به ست .
(۲) چیش ت .

شیوه سوور : به ستیکه له
خوارووی چه م جه مالی دیوی
که رکوو که وه به ، هه ندئ جار ناوی
پئدا ده روا ، ده بی له بهر نه وه
شیوه سوور یان پئو و تبئ چونکه
خۆله که ی سووره یا ناوی سووری
قورای پئدا رۆبشتوه .

شیوی ئاودار : ناوی شیویکه

که وتبووه لای پوژناوای شاری
سلیمانی بهوه ، له به هاران دا ناوی
پیدا دههات ، ئیستا که وتوته ناو
شارهوه .

شپیت : شهیدا ، نهو که سهی
عقل و میثکی نه بچ ، دزی عاقل .
شپخ : (۱) پیای گوره و زنا ،
سروکی ته ریکه تی دهر ویشی ،
مورشید . (۲) پیای پیر ، که سی
به سالچوو .

شپخه بلس (شپخ عه بلس) : پیاو
چاکیک بووه شونه کی له لای
خوارووی شاری سلیمانی بهوه به ،
نزیکی گوندی قهره توغان و بهرامبر
ماله گانی و لووبه به . دیاره به پچی
نهربتی کورده واری مهر قهده کی
به پارچه سی سهوز رازاوه ته وه و
عه له مه که پیوشته و پرداخ بووه .
گه پره کی جووله گانی سلیمانی له پاش
کوچیان له سالی ۱۹۴۹-۱۹۵۰ به
ناوی ئه م چاکه وه ناو نراوه .

شپیر : ناژالیک کی گه لیک به
تووانایه ، خاوه نی بازوو و چرنووی
به هیزو تیزه ، گوی گه لیک سووکه ،
به زوری له نه فهریقو ئاسیا دهژی ،
سولتانی ناژلو جانه وهرانه .

شپیرانی شکار : (۱) نهوانه سی
پاوی شپیر دهکن ، پاوکه ری
شپیر . (۲) که سی نازاو دلیر .

شپیری شهرزه : (۱) شپیری
تووره . (۲) کینایه ته پو علی
کوری نه بی تالیب ، بروانه (علی) .

شپیری نهو : شپیری نپیر ، نه پیره
شپیر .
شپیری یهزدان (اسدالله) : شپیری
خودا ، کینایه ته پو علی کوری
نه بی تالیب ، بروانه (علی) .

شپو : (۱) سه رده می ئیواره .
(۲) خواردنی ئیواره ، بروانه
(شیو) .

شپوه : ری و په ووشت ،
دهستور ، قانون ، شکل ،
پوخسار ، وینه ، رسم

شوبه (شبه) : له یه ک چون ،
وه کو .

شوبه (شبه) : گومان ، شک ،
کارپکی شارراهو و داپوشراو ،
کارپکی نه توانری راست و چه وتی
دیاری بکری .

شوبهت (شبهت) : بروانه
(شوبه) .

شوتور : ووشر ، حوشر .

شوتوربان : ووشره وان ،
شووانی ووشر .

شوتوربانان! : نهی ووشره وان !

شوتورمورغ : ووشر مورغ ،
بالنده بیکی له ش گوره و پچ دریزو
بال بچوکه ، ناتوانی بفری به لام
له سه عاتیک دا ماوهی (۴۰) کیلومه تر
دهروا ، له بیابانانی نه فریقادا
دهژی .

شوستوشو : حمام کردن ،

وهېډه گریځ ، ته نیا به نه لاس
ده بری و برینداز ده کری .

شوځ : دل زیندو ، خو شحال ،
سیما جوان ، جوونو و ړیک .

شور : (۱) ناشووبو کاره سات ،
فهر یادو خوم شیوان ، تیکچوونی
شیرازه ی ژبانی کومل . (۲) سور ،
هموو شتیکی خوی زور تیدا بی ،
تامی خو .

شوراو : سور ، ناوی سور ،
کینایه ته بۆ فرمیسک .

شوره شمت : پروباری سور ،
کینایه ته بۆ فرمیسکی زور .
شوروغرغره : سهره مرگ ،
سهرده می گیان دان ، پروانه (شور) .

شوروش : سهر او ژیر کردنی
ده ستوری ژبانی کومل ، پروانه
(شور) .

شسر : (۱) به دی ، خرابی ،
خه رابی ، تیک چوون . (۲) شتیکی له
که لک که وتبی ، شتی کونی بی
سوود .

شکار : راو ، نیچیر .

شکاف : پارچه ، سوراخ ،
ده لاقه .

شکان : (۱) وورد بوون ، پارچه
پارچه بوون . (۲) که وتنی سوپا ،
دوراندن له جنگ دا . (۳) هاتنه
خواروه ی نرخ .

شکاندن : (۱) وورد کردن ،
پارچه پارچه کردن . (۲) زال بوون
به سهر سوپادا .

خاوین کردنه وه ، خوشوشتن ،
شوشتن ، شتن .

شوشتن : پاک کردنه وه ی شت به
ناو .

شوعاع (شعاع) : پرووناکی ی
روژ ، تیشکی خور .

شوعه را (شعراء) : کوی (شاعیر)
= شاعیر ، پروانه (شاعیر) .

شوعله (شعلنه) : گلپه ، گر ،
زمانه ی ناگر .

شوعله ریژ : نه وه ی پرووناکی
ده دا .

شوگور (شگر) : سوپاس کردن ،
سوپاس کردن یه کیک به رامبه ر
چاکه بیک .

شوان : نهو که سیه که نازال
ده له وه ریځی .

شوهوود (شهود) : کوی (شاهید)
= شاهد ، پروانه (شاهید) .

شوهوب (شهب) : کوی (شهاب)
= شهابه . (۱) گلپه ، گلپه ی

ناگر ، تیشک . (۲) نه ستیره ،
نه ستیره ی پرووناکو تیشک دار .

(۳) تیشکیکه له ناسمان دا به شوان
وه کو تیر ده کش له جیکه بیکه وه بۆ

جیکه بیکي تر ده روا ، نه مه هندی
شتی ناسمانی بچو وکه له

نه ستیره کان جیا ده پینه وه ، پروانه
(شهاب) .

شووشه : شتیکی پروونه له
تواندنه وه ی هندی مه وادی
کیمیای له نه نجای گهرم کردن و
خستیه ناو قالب شتیه ی تایه تی

شکاو : نهو شتهی که وورد بووه ، نهو شتهی پارچه پارچه بووه ، نهو سوپایه‌ی ژیر که وتووه .

شکهست : پروانه (شکاو) .

شکهستی : نیسبته به سو (شکهست) ، پروانه (شکاو) .

شکهک : زگ ، سک ، نهو نه‌ندامه‌یه له ناوه‌راستی له‌شی نادمه‌مزاد یا ناژال که بووری و نه‌ندامانی ژبانی تیدا کوده‌بیته‌وه .

شکهکن : خووارو ختیچی ، پیچو خهمی زولف ، خواری .

شکهکنج : (۱) پروانه (شکهکن) . (۲) فیل .

شکهکنجه : ره‌نجو نازار .

شکه‌وفه : (۱) خونجه ، گولی دره‌ختی میوه‌دار که هیشتا نه‌کراوه‌ته‌وه . (۲) رشانه‌وه .

شکهسته : شکاو ، ووردبوو ، تیک چوو ، دژی ریک‌وپیتیکی .

شکهکل : وینه ، وه‌کو ، شتیه ، روخسار ، ره‌سم .

شکه‌مشاد : دره‌ختیکه گه‌لای خرو بچووکو نه‌ستووری هه‌به ، هه‌میشه سه‌وزه ، داری سفتو سه‌خته ، بۆ دارتاشی گه‌لج نایابه .

شکه‌شمیر : پروانه (شیر) .

شکه‌شمیری ساو : (۱) شمیری تیژی له هه‌سان دراو . (۲) شمیری

باجو خه‌راج ، له کونددا پاشای به‌هتیز به‌زه‌بری شیرو به زۆر باجو خه‌راجی له پاشای بی‌هتیز وهرده‌گرت .

شکه‌یاکه : (۱) پیسایی گاو مانگا .

(۲) ته‌رس ، سه‌رگین . سه‌نیر .

ع = ' ع

عاطیر (عاطیر) : بۆن خووش ، عه‌تر پۆزین ، نهو که‌سه‌ی عه‌تری خووش ده‌وی .

عاطیل (عاطیل) : بی‌کار ، بی‌سوود ، بی‌هووده ، بی‌شت .

عاجیز (عاجیز) : سستو بی‌توونا ، نه‌خۆش که‌وتوو .

عاده‌ت (عادت) : خو و ره‌ووشت ، کاریک که نادمه‌مزاد خووی پیوه بگری .

عادیل (عادیل) : داد‌گه‌ر ، نهو که‌سه‌ی که فرمان‌ره‌وایی به‌یه‌کسانی بکاو جیاوازی له نیوان خه‌لک‌دا نه‌کا .

عار : نه‌نگ ، شه‌رم ، عه‌یب .

عاره‌بی : زمانی عه‌ره‌بی .

عاره‌ق (عرق) : (۱) شتیکی شله له ژیر پیستی له‌ش دینه‌ده‌ری ، تامی سۆره‌و ته‌رکیبی کیمیاوی خۆی هه‌به . (۲) هه‌موو شتیکی شلی که له ریکه‌ی عه‌ره‌ق کردنه‌وه‌ی کولاندنی شتی تر دینه‌کایه‌وه ،

ده کو عېره قى مېووز يا هې شتيكى
تر ، خواردنه وه يتيكه ناده مزاد
سه رخوش ده كا .

عاري : پرووت ، بېن جلو بهرگه .

عارين (عاريض) : (۱) پيشان دان ،
دهر خستن ، پيدا بـوون .
(۲) چه هره ، روو ، روومـهت ،
پروخسار ، گونا ، دهموچاو .

عاريـف (عاريـف) : (۱) دانا ، زانا ،
پسپور . (۲) خوداناس .

عاسي (عاصي) : سهركيش ،
گوناهكار ، ريگر ، نهو كه سهيه كه
فرمان ناهيتيته جين .

عاشق : دوستي زور نزيك ،
دلدار ، خوشه ويست ، يه كيـك
يه كيكي تـري زور خوش بوئ ،
گير زدهو گرفتاري كه سيك .

عاشقان : كوي (عاشق) ه ، پروانه
(عاشق) .

عاشقي : نيسبه ته بو (عاشق) ،
پروانه (عاشق) .

عاشقي زار : (۱) نهو كه سهي
عاشقي دمه ، نهو كه سهي
ناره زووي ماچي دم ده كا .
(۲) عاشقي بېن توانا ، عاشقي
زه عيف ، عاشقي په نجور ، عاشقيك
پيشه ناله و زار بېن .

عاقبـهت : دووايي كار ، نه نجام .

عاقلي (عاقلي) : دانا ، هوشيار ،
يه هوش ، هوشدار .

عالم (عالم) : (۱) جيهان ،

گيتي ، دنيا ، خـلق . (۲) فهـلك ،
روژگار .

عالم مـعول (عالمـي بالا) : (۱) جيهاني سهروه ،

ناسمان . (۲) باره گاي خودا ،
عالمـي مهله كووت .

عالمـمگير : نهوهي هموو جيهان
داگر ده كا ، نهو كه سهيه كه
فرمانزه وايي هموو جيهان ده كا .

عالي : بلند ، بهرز ، گهـوره ،
مهزن ، نرجومهـند .

عالي جا : چيگه بهرز ، چيگه
بلند ، پابه دار .

عام : (۱) گشتي ، هموو كهس ،
شتيك هموو بگريته وه . (۲) خـلك ،
كومـل ، مردم .

عامـري (عامـري) : له قـهـبي
قهيسي كوري ملووحه ، بروانه
(مهجنوون) .

عامـيل (عامـيل) : (۱) زار او ه يتيكه له
زانستـي نه حورودا به كار ده هينري ،
نهويه كه ده بېن تيبـي دووايي ووشه
نـيعرابيكي تايبه تي ي بيـن .
(۲) كارگر ، كـريكار ، هموو
كه سيكي به دهـست پيشه سازي يتيك
بكا . (۳) حاكم ، والـي ،
فرمانزه وا ، نهوهي سهـروكابه تي
خهلكي ده كا .

عـهـبـس (عـبـنـت) : كاري بېن سوود ،
كاري بېن هووده ، كاري بېن فائـيده ،
كردني شتيك كه سوودي تيـدا
نه بېن .

عـمـير (عـمـي) : شتي بون خوش ،

قیرو قیژه ، نابهجیبی کردن له
تهنجامی سهرخوشی دا .

عهرد : نهرز ، زهوی .

عهرز (عَرَض) : (۱) پانایی ،
بهربینی ، دژی دریژی . (۲) پهیداو
ناشکرا کردن ، نهوهی که دیاره .

عهرسه (عَرَصَه) : حهوش ،
حهوشه ، گۆرهپانی ناو خانوو ،
گۆرهپانی پیش قهسرو بالهخانه ،
مهیدان .

عهرش (عَرَش) : تهخت ، بارهگا ،
قهسرو بالهخانه ، نهو جیبیهی شاو
سولتان لعی دندهنیشن .

عهرشو و قورش : بوون ، کهون ،
کائینات ، هموو ، ههرچی ههیه .

عهرشو و کورسی : بارهگای خودا ،
مهقامی خودا .

عهرعهر (عَرَعَر) : سهروی کتوی
درهختیکه له سهروو دهکا ، بهلام
ههندی له کوررترو بچووکتره ، له
تهدهبیاتدا لهگهله قه دو بالای دلبر
بهرامبهرو بهراورد دهکری .

عهرفهج (عَرَفَج) : گیاییکی
بیابانییه له قهراخ ناو شین دهبن ،
هیندهی درهختی سماقه ، له پینج
لق زیاتر نابن ، رهنکی مهبله و
سووره و گه لای وه کو گه لای کاژ وایه ،
گولی سپییه . (عهرفهج و
(که رفهج) یسی بئ ده لئین .

عهرقه (العَرَقَة) : (۱) رینگهی ناو

شاخ . (۲) پارچه گۆشتی لئینراوی
سارد .

عهازب (عَذَاب) : ئیش و نازار ،
رهنج و دهدرد ، ناسۆری ، نهشکه نهجه .
عهازات (عَضَات) : هموو دارو
درهختیکی گه وره ی درکدار .

عهازل (عَزَل) : خستنه لاره ، له
کار دهرکردن ، له کار خستن ، بئ
کار کردن ، جودا کردن .

عهازم (عَزَم) : مه بهس ، بریاردان
بۆ کردنی شتیک ، مانه وه له سر
بهک دۆخ ، کردنی نهو شته ی بریاری
له سر دهردی به ههر جۆرو
نرختیک بئ .

عهازیز (عَزِيز) : (۱) عهزیزی
میسر ناوی پووتیفار بووه ، وهزیری
فیرعهون و میتردی زلیخا بووه ،
پروانه (بووسف) ، (زوله یخا) .
(۲) بهرئیز ، شهریف ، پایه بهرز .

عهازیزان : کوی (عهازیز=عزیزه) ،
پروانه (عهازیز) .

عهازرا (عَضْرَاء) : (۱) ناوی
دلبر و خوشه ویستی (وامیق)ه ،
گویا کچتیک جیوان بووه و ههر به
کچتینی ماوه ته وه ، له ده و روبه ری
نهسکه نده ری گه وره دا بووه ،
شاعیری ئیرانی عونسوری (۱۱۶۱ز-
۱۰۳۹ز) به سه رهاتی دلداری
« وامیق و عهازرا » له داستانتیکی
چیرۆکی شیعری دا ده گتیرینه وه .
(۲) کچ ، کیژ ، ژنی کون نه کراو ،
ژنی نه سمراو . (۳) گه وه ری کون

نه کراوو بریندار نه کراو ، گه وهه ری
دهست لښ نه دراو .

عسا (عصا) : گوجان ، نښو
داره یه که له کاتی روښتن دا به
دهسته وه ده یگرنو یاریده ی روښتن
دهدا .

عسهس (عسس) : کښی
(عاسه) ، (۱) پاسه وانی شهو ،
شهو گهرد ، نه وهی به شهو ده گهری
بۆ مه به سی پاسه وانی . (۲) دز .

عسهل (عسل) : هه نگوین .

عسیبه (عسیبه) : ججی موو
ده رها تن له کلک ، وورده نیسقتانی
کلک .

عسر (عص) : (۱) کاتی دووای
نیوهیږو تا روژ ناوا . (۲) روژگار ،
سده ، ده هر . (۳) گوشینی شتیك
بۆ مه به سی نه وهی ناو یا شیرهی
دهر به یترئی .

عسگهر (عسگر) : (۱) له شکر ،
سوپا . (۲) سه رباز .

عفوو (عفو) : لښ خوښ بوون ،
لښ بووردن ، به خشین ، له گوناھی
یه کیک خوښ بوون .

عفهف (عفف) : عوه عوه ،
حه په حه پ ، وه رین ، دهنکی سه گک ،
لوورده ی سه گک .

عفار (عفار) : ناوی داریکه ناگر
ده کاته وه .

عقیق (عقیق) : کوارتنز ،
پارچه ییک له بهردی به لوری یه
رهنگی جیاوازی هه یه ، به نرخرینی
رهنگی سوور یا نالووبالوویی یه ،
جۆریکی تریشی هه یه عقیقی
یه مانی پښ ده لښن ، زیاتر بۆ
نموستیله به کار ده هیتړئی .

عقیقی : نیسه به ته بۆ عقیق ،
رهنگی عقیق ، پروانه (عقیق) .

عقیم (عقیم) : نه زوک ، ژنیک
مندالی نه پښ ، پیاویک مندالی نه پښ .

عقرب (عقرب) : (۱) دوو پشک .
(۲) ناوی بورجی هه شتمی فله که ،
پروانه (بورج) .

عقل (عقل) : هوش ، نهو هپزو
ههسته یه له ناده مزاددا که جووانی و
ناشیرینی ، کاری چاک و خراپ له
یه کتری جودا ده کاته وه .

عکس (عکس) : (۱) ره نگدانه وه ،
شوق دانه وه ، وینه ، شکل .
(۲) پیچه وانه کردن ، سه راوژیر
کردن ، وهر گتیران .

عکسی عسهل : (۱) پیچه وانه ی
هه نگوین ، تال . (۲) پیچه وانه ی
ووشه ی عه ربه ی (عسل) ووشه ی
(لعه) ، پیوه دانی مارو دوو پشک و
ههنگ ... هتد . واته ههنگ که
ههنگوین دهدا نهمه خوښی و
شیرینی یه ، که پیوهش دهدا
ناخوښی و تالی یه .

علاقه (علاقه) : هه موو شتیکی
پیوهندی به ناده مزاده وه هه پښ وه کو

حال و ژن و میترو متدال ، پتوهندی ،
دۆستایه تی ، خۆشهویستی ،
عیشق .

علامت (علامت) : نیشان ،
نیشانه ، شتیک بۆ ری پیشان دان له
جئیتیک دابئری .

علاوه (علاوه) : سه ربار ،
زیاده کردنی هه موو شتیک ، زۆر
کردنی شت .

علاق (علاق) : کوی (علاقه =
علاقه) به ، بروانه (علاقه) .

عله م (علم) : (۱) ئالا ، به یداغ ،
نیشانه . (۲) ناوی کهس ، نه و
ناوه به که ئاده مزاد ناوبانگی پین
دهرده کا ، گه و ره و سه روکی
میله ت .

عله مدار : خاوه ن عله م ، نه و
عله مه ی له سه ر گوپی شه خس و
پیاو چاک هه لده کرئ و به قوماش و
پارچه قوماش و تیل مه ی سه و زو
سپی ده رازینریت ه وه .

عله ن (عکن) : ناشکرا بوون ،
ناشکرا کردن ، دژی نهینی .

علقه م (علقم) : گوژالك ، هه موو
شتیکی تال .

عله ی (علی ابن ابی طالب) :
عله ی کوری نه بی تالیب کوری
عه بدولوت ته لیب له سالی (۶۰۰ز) له
مه ککه له دایک بووه ، ئامۆزاو زاوای
مه مه ده ، له پاش کوشتنی عوسمان
له سالی (۶۵۵ز) بوو به خه لیفه ی
چوواره م که خه لیفه ی دووایی

پاشیدینه ، له ده وری نه ودا کاری
موسسولمانان لیه رووی
فه رمانه وایی به وه کزبوو هه ر له بهر
نه وه ش بوو له پاش کوشتنی عله ی
شه رو شۆر له نیوان نه ندامانی
بنه ماله ی هاشمی و ئومه ی ده سته
پین کرد ، کاره ساتی گه و ره له
کوشتن و برین و تالان کردن رووی دا .
له سالی (۶۶۱ز) به ده سته ی
عه بدوره حمانی کوری مولجه م
کوژرا .

عه م (عم) : ناوی جزمیکه له سی
جزمه کانی قورئان .

عه مار (عمار) : (۱) جۆره
په یحانه ییک بوو له کوندا به ناوی
سلاو کردن له گه و ره پیاوان رایان
ده وه شاندا ، نه و په یحانه به که کوری
خواردنه وه و به زم و په زمی پین
ده رازینه وه . (۲) سلاو ، سه لام .
(۳) هه موو سه ری پچیک له عه مامه و
شتی تر .

عه ماری (عماری) : (۱) که زاوه .
(۲) نه و ته خته په وانه به که داره
مه یته له سه ر داده نین .

عه مه ل (عمل) : کار ، ئیش .

عه میق (عمیق) : قوول .

عه مه بر : بروانه (عه نه بر) .

عه مه دن (عمدا) : ئانقه ست ،
نه نجامی کار له رووی بریارو
ئاره زووه وه نه وه کو به ریگه ی
ته بیعی و چاره نووسی خۆبه وه .

عن (عن) : بیسی جهره له
عهره بی دا .

عنهبر (عنبس) : مادده ییکی بۆن
خۆشه رهنگی خۆله میتشی به ، له
مهعده و لووله کانی ناوه وهی ماسی
عنهبردا هه به ، له کاتی راو کردنی
ئهم ماسی به مادده که له ناو زگی
دیننه ده ری . ماسی عنهبر
سه ری گه وره و ددانی تیژی هه به ،
دریژی تا ده مه تره ده روا .

عنهبری بوویا : بۆنی عنهبر ،
شتیک بۆنی وه کو عنهبر خۆش بی .

عنهمنه (عنهه) : له ووشهی
(عن = عن) ی عهره بی یه وه به ،
به مانای « له » دووباره کراوه ته وه ،
بۆ بیستن : فلان له فلان له فلان ..
تا ده کاته سه رچاوه .

عنهقا (عنهقا) : (۱) سیمرغ ،
بالنده ییکی نه فسانه بی به گویا به کجار
گه وره بووه و له کتوی قافدا
هیلانه و جیکه ی بووه . (۲) مئی
(ئهنهق = اعنق) ه ، ژنی گه ردن
دریژ .

عنهکبوت (عنهکبوت) :
جالجالۆکه ، مه گه زیکی بچوکه
چووار جوت پی هه به ، له ژیر
زگی دا مادده ییکی شل دینه ده ری ،
له مه تاری ریکوپیک دروست ده کاو
هیلانه ده نه ن بۆ نه وه ی خۆی له
میش و مه گه زی تر پیاریژی . نه مه
رایه لی جالجالۆکه و ته نی
جالجالۆکه شی پی ده لین .

عن له تمهیی کوفه ملکفه (عن
لظمه کف الکف) : ده ست
هه لگرتن له زیله لیدانی ، ده ست
هه لگرتن له مست لیدانی .

عوامیل (عوامیل) : (۱) کاری
گران ، (۲) هۆ ، سه به ب .

عوسه ج (عوسه ج) : گیاییکی
دیرکاره گولی هه مه جۆری هه به .

عههد (عههد) : (۱) په یمان ،
سۆند ، وه فا ، نه مان . (۲) رۆژگار ،
سه رده م ، زه مان ، ده ورو زه مان .

عهیار (عیار) : (۱) به راوورد
کردن و به رامه بر کردنی شتیک له گه ل.
شتیکی تر بۆ نه وه ی ته واوی و
ناته واوی یا که می و زۆری دیار بکری .
(۲) نه ندازه و قه واره ی زیڕ یا زیو له
پاره و سککه و شتی تری که له زیرو
زیو دروست ده کری ، چونکه له بهر
نه رمی ئهم دوو مه عده نه ده بی .
مه عده نی ره قی تری تی بکری .
- گه م عه یار : نه و شته به که زیڕ یا
زیوی که می تیدا به .

عهیان (عیان) : (۱) بینین به چاو ،
گومان نه بوون له بینینی شتیک .
(۲) دیار ، ناشکرا .

عهیب (عیب) : خه وش ، به دی ،
که می .

عهیش (عیش) : زینده گانی ،
ژیان ، خوواره مه نی ، خۆراک ،
به ختیا ری ، خۆشی و شادمانی .

عهین (عین) : (۱) چاو .
(۲) سه رچاوه . (۳) کهس .

شەخس . (۴) ھەلبژێرراو و
خوێشکی ھەموو شتیك .
(۵) سەرۆکی میلەت .

عەبیبار (عیبار) : زۆرزان ،
گەرۆك ، تەردەست ، زمان لووس ،
زۆرنگ ، چالاک ، یوو قایم ، بێ
پەروا ؛ دەستەو تاقمێك بوو لە
ھەموو دەوروو پوژگارێكدا دەوریان
لە ژبانی كۆمەلایەتی و ئابووری
كۆمەلدا بوو .

عیبادەت (عبادت) : پەرستن ،
بەندەیی كردن ، بەندەیی .

عیتاب (عتاب) : سەرزەنشت
كردن ، گلەیی كردن ، لۆمە كردن .

عیجز (عجز) : بێ توانا بوون ،
سست بوون ، بێ ھێز بوون ، بێ
بوون .

عید : جەژن ، پوژی جەژن ، ھەر
پوژیکی كە دەبێتە مابەیی خۆشی و
شادی كۆمەلە كەستێك .

عیدی قوربان : جەژنی قوربان ،
جەژنی گەورەیی موسولمانانە
دەكەوێتە پوژی دەبەیی مانگی
زیلحەججە بە پێی سالنامەی
ھێجری قەمەری . ئەفسانەی ئایینی
ئەو دەگێرێتەووە كە ئیبراھیم
پێغەمبەری پێش موسای
ئیسرائیلیان دەبەوێ ئیسماعیلی
كۆری كە ناوی داھێكی ھاجەر بوو
بكا بە قوربانی ، بەلام خوداوەند
لە ئاسمانەووە بەرانیك دەنێرێ و لە
باتی ئیسماعیل دەكڕێ بە قوربانی ،

ئەم جەژنەنە یادێ ئەر ووداوەبە ،
بەلام جوولەكەكان ئیسحاقی كۆری
ئیبراھیم كە ناوی داھێكی سارە بوو
بە زەبیحوللا (ذبیح.الله) دادەنێن .

عیزز (عز) : سەربلندی ، پایە
بەرز ، بەنرخ ، بەرپیزی .

عیززەت (عزّة) : سەربلندبوون ،
پایە بەرز بوون ، بەنرخ ، بەرپیز .

عیسمەت (عصمت) : خۆپاراستن
لە گوناھ ، تاوان و گوناھ نەكردن ،
رێ گرتن لە خراپە .

عیسیان (عصیان) : سەر
دانەنوواندن ، بە قسە نەكردن ، یاخی
بوون ، فەرمان نەھێنانە جێ ،
غەزەری .

عیشق (عشق) : دلدارى ،
سەرگەردانی خۆشەویستی ،
ھەست كردن بە خۆشەویستی .

عیشقباز : مێباز ، ھەرزە ، چاو
لە دەر ، ئەو كەسەبە كە چاو بازی
لەگەڵ ژناندا دەكا .

عیشوہ (عشوہ) : (۱) كاری
داپۆشراو و نادیار ، شتی
شارراوہ . (۲) نازو كڕیشمە ،
لووت بەرزى و لە خۆبایی لە پرووی
جووانیەووە .

عقید (عقد) : (۱) ملوانسكە ،
گەردانە ، گەردەنلەغ ، قەلادە ،
قیلادە . (۲) گووارە .

عیللەت (علت) : (۱) ھسو ،

سه‌بب . (۲) نه‌خۆشی ، برینداری ،
ناساگی .

عیلم (علم) : زانست ، زانستی ،
زانین ، راستی .

عینان (عنان) : جلهو ، جه‌لهو ،
دهمی نه‌سپ ، نه‌و په‌ته‌یه که به
لغاوه‌ویه‌و سووار به دهستی
ده‌یگرئ .

عینایهت (عینایت) : بایه‌خ‌دان ، ریئ
پیشان‌دان ، پاراستن ، ده‌ست‌گرتنی
یه‌کیک له پیناوی نه‌وهی له کاری‌دا
سه‌ریکه‌وئ ، ووردی له کار
کردن‌دا .

عینب (عنب) : تریئ .

عینه (عینه) : چاکتس‌رین‌و
هه‌ل‌ب‌ژارده‌و نویشکی هه‌موو شتیک .

عینه‌للا (عندالله) : لای خودا ،
کن خودا .

عیهن : خوری‌ی ره‌نگ کراو ،
لۆکه‌ی ره‌نگ کراو .

عییادهت (عیادت) : پرسینی
نه‌خۆش ، به‌سه‌ر کردنه‌وه‌ی
نه‌خۆش ، له‌نه‌خۆش پرسین .

عو‌بوور (عبور) : په‌رینه‌وه ،
پیداهاستن ، ریویشتن به‌سه‌ر
جیکه‌یتیک یا ریکه‌یتیک‌دا .

عوتبه : پیچی‌گه‌لی‌و شیو له‌ناو
ناو شاخ‌دا .

عوجب (عجب) : خۆبینسی ،
خۆپه‌رست ، خۆپه‌سندی ، لووت
به‌رزی ، له‌خۆبایی بوون .

عو‌رووج (عروج) : چوون‌بو
ناسمان ، ریویشتن به‌ره‌و
بلندی‌و به‌رزی ، به‌ره‌و سه‌ره‌وه
ریویشتن ، بروانه (میراج) .

عو‌ریان (عریان) : ریوت ، ریوت‌و
قوت ، بین‌جل‌و به‌رگه .

عو‌زار (عذار) : مووی‌سه‌ر نیو
چه‌وان ، بن‌گو ، گۆنه ، روخسار ،
روومهت .

عو‌زر (عزیر) : به‌هانه ، پاکانه ،
حوججهت ، نه‌و پاکانه‌یه‌یه که ئادمزاد
ده‌یکای بۆ هه‌ل‌گرتنی گله‌یی له‌سه‌ر
خۆی .

عو‌سات (عصاة) : کۆی (عاسی) =
عاصی‌یه ، بروانه (عاسی) .

عو‌سه‌یله : (۱) شیره ، شیهله .
(۲) شه‌هوت ، ناوی‌پیاو .

عو‌سمان (عثمان بن عفان) :
عو‌سمان کورپی‌عه‌فغانی کورپی‌ته‌بی .
عاسی کورپی‌ئومه‌ی‌یه‌یه ، له‌سالی
(۷۷ه‌ز) له‌مه‌ککه‌له‌دایک‌بووه ،
سۆپه‌مین خه‌لیفه‌ی راشیدینه‌له
پاش‌عومه‌ر بووه به‌خه‌لیفه ، له
سه‌رده‌می عوسمان‌دا موسولمانه‌تی
له‌قه‌ف‌قاس‌و خوراسان‌و کرمان‌و
سه‌جستان‌و نه‌فه‌ریقا‌و قیبرس
بلا‌و بووه‌وه ، هه‌ر له‌وه‌سه‌رده‌مه‌دا
بوو قورئان به‌ته‌واوی کۆکرایه‌وه‌و-
دانه‌یتیکی لڤ بوو به‌بنج ، له‌لایهن
موسولمانانه‌وه له‌سالی (۶۵۶ه‌ز)‌دا
کوژراوه .

عو‌ش‌ره‌ت (عش‌رت) : دۆستایه‌تی ،

تیکه‌ل بوون ، ژبان له گه‌ل به کتری دا ،
ژبانی به ختیار ، ژبانی خوش .

عوششاق (عشاق) : کۆی
(عاشق)ه ، پروانه (عاشق) .

عوقلا (عقلاء) : کۆی (عاقل)ه ،
پروانه (عاقل) .

عوقده (عقدۀ) : گری .

عوقده گوشا : گری کراره .

عوقوود (عقود) : (۱) کۆی (عقد
= عقده) بهستن ، گری دان ، به هیز
کردنی عقده و پهیمان . (۲) کۆی
(عقد = عقده)ه ، ملوانکه ، گهردانه ،
گهردن به‌ند ، گهردنلغ ،
خه‌ناوکه .

عوکوس (عکوس) : کۆی (عکس
= عکس)ه ، پروانه (عکس) .

عولوی (علوی) : بلندی ،
به‌ری ، بالایی ، نسیبه‌ته بۆ بالا
به‌تابیه‌تی رۆژو مانگه‌و ئه‌ستیره .

عولیا (علیا) : مئیی (ئه‌علا =
أعلى)یه ، بلند تر ، به‌رز تر ،
جیگه‌ی هه‌ره بلند ، هه‌موو شتیکی
که به‌رز بی .

عومەر (عمر بن الخطاب) :
عومهری کوری خه‌تابی کوری
نوفیلی قوره‌بشی له سالی (۵۸۴ز)
له‌داک بووه ، ئه‌فسانه‌ی ناو
کورده‌واری ده‌لج تا عومهر نه‌بوو به
موسولمان بیلال له ناو کوله‌که‌دا
بانگی ده‌دا . عومهر خه‌لیفه‌ی دووه‌می
راشیدینه له پاش نه‌بوو به‌کر ، له

سه‌رده‌می نه‌ودا . ئایینی موسولمانی
گه‌بسته وولانی شامو عیراقو
قودسو میسر و ئیرانو کوردستان ،
له سالی (۶۴۴ز) به ده‌ستی
فه‌رووزی نه‌بوو لولئوئهی ئیرانی
کوژراوه .

عومر (عمر) : (۱) ماوه‌بیتکی
زۆر ، رۆژگارێکی درێژ . (۲) ته‌مه‌ن ،
ماوه‌ی ژبانی ئاده‌م‌زاد له دایک
بوونه‌وه تا مردن .

عومره (الغمره) : هیتانه‌دی
چوار پتویسته له جه‌جا ، جه‌جی
بچوکی بچ ده‌لین ، بریتی به له :
ئیحرامو ته‌وافو چوون بۆ سه‌فاو
مه‌روه‌و موو تاشین .

عومری خدر (عمر خضر) : ته‌مه‌ن
درێژی ، نه‌مری ، پروانه (خدر) .

عومری زایع (عمر ضایع) : ژبانی
بی سوود ، نه‌و ژبانه‌ی که بی سوود
ده‌جیته سه‌رو که‌لکی بۆ خاوه‌نیو
خه‌لکی تریش نی به .

عومر به‌بادان : پروانه (عومری
زایع) .

عوممان : پروانه (ده‌ریایی
عوممان) .

عوناب - عیناب (عنتاب) :
شیلان ، دره‌ختیکی دیک‌داره ،
بلندی تا شه‌ش مه‌تره ده‌روا ،
گه‌لای پانو به‌دانه ، گولی زه‌ردو
لقی سوورو به‌هیزه ، به‌ری خرو
بچولکو به‌تامه به‌شیوه له گیلان

ده‌کا ، له پاییزدا ده‌گا ، به تازه‌ییو ووشك كراوی ده‌خوری .

عووون (عیون) : كۆی (عهین = عین)ه ، پروانه (عهین) .

عووج (عوج) : عووجی عه‌نق له دستانو ئه‌فسانه‌ی كۆندا ناوی كابرایتك بووه زۆر دریژ بووه ، ده‌لێن له لایهن موسای پیغه‌مبهری جووله‌كان كوژراوه ، ههر كه‌سیكی دریژو بالا به‌رز بی له‌گه‌ل ئه‌ودا به‌رامبه‌رو به‌راوورد ده‌كری .

عوود (عود) : (۱) عوودی هیندی، دره‌ختیكه له هیندستاندا هه‌یه ، په‌نکی لقه‌كاني قاوه‌یی‌یه ، بۆنی خۆشه ، ده‌بخه‌نه ناو ئاگره‌وه له كاتی سووتاندا بۆنی خۆش بلاو ده‌كاتوه . - عوودی قوماری یا كوماری به ناوی شاری كومه‌اره‌وه‌یه له هیندستان . (۲) ئاله‌تیكی مۆسیقایه . (۳) لق ، چل ، دار .

عوور (عور) : (۱) كۆی (ئه‌عوور = اعوره) ، پروانه (ئه‌عوور) . (۲) رووت ، رووت و قووت ، رووت و په‌جال .

غ = $\bar{x}$

غار : (۱) ئه‌شكه‌وت . (۲) راكردن ، هه‌لاتن ، راكردنی وولاخ . (۳) دره‌ختیكی گه‌وره‌یه گه‌لای درشت و دریژه ، تامی تاله‌و به‌لام بۆنی خۆشه ، گۆلی ووردو

سپی‌یه ، به‌ری هینده‌ی فندقیه‌كه توكلێكی په‌شی ناسکی هه‌یه ، ده‌لێن تا هه‌زار سال ده‌ژی .

غارات : كۆی (غارته)ه ، پروانه (غارته) .

غارته (غارت) : تالان كردن ، به تالان چوون ، به‌سه‌ردادان ، تاراج كردن ، به‌غما .

غارته‌نگه‌ر : تالانكهر ، به‌غماكهر ، ئه‌و كه‌سه‌ی تالان ده‌كا .

غاری : نېسه‌به‌ته بۆ (غار)و (غارته) ، پروانه (غار) ، (غارته) .

غافیل (غافل) : بې‌ئ ناسا ، كه‌وه‌دن ، ناهوشیار ، له گۆی گادا نووستوو ، ئه‌وه‌ی زوو شتی له بیر ده‌چیته‌وه‌و ئاگای له خۆی نی‌یه .

غالیب (غالب) : (۱) سه‌رکه‌وتوو . (۲) پیرۆز . (۳) زۆر بوون ، زیاد كردن .

غالیه (غالیه) : ده‌رمانیكی گه‌لێ بۆن خۆشه له پزیشکی كۆندا به كار ده‌هینرا ده‌لێن له موشك و عه‌نبه‌رو حه‌سه‌ن له‌به (جۆره سه‌مفیکه بۆنی زۆر خۆشه ، په‌نکی سووری مه‌یله‌و په‌شه) دروست ده‌كرا ، بۆ به‌هێز كردنی میشك و دل‌و سه‌ریشه به كار ده‌هینرا .

غایب (غائب) : دوور له پێش چاو ، له جێگه‌ نه‌بوون ، ناپه‌یدا ، ئه‌و كه‌سه‌یه كه ئاماده‌نی‌یه‌و له جێیكی تره .

غمبرا (غبراء) : مڻي (ئەغبەر =
أغبر) ، (۱) پەنگى زەوى ، پەنگى
خۆل . (۲) خاك ، زەوى ، خۆل ،
ئەرز .

غەرامەت (غرامت) : (۱) ئەو پە
كە دانەوى بە مال پىويست بىن ،
پەكەك ئەگەر زيان لە پەكەكى تر
بگەيىنىڭ پىويستە ھىندەى زيانەكە
مالى بداتەوہ . (۲) زيان ، دۆراندن ،
پەنج بە خەسار .

غەرەق (غرق) : كەرتنە ناو ئاو ،
كەرتنە ژىر ئاو ، خىكان لە ناو
ئاودا .

غەرىب (غريب) : (۱) دوور ،
دوور بووہوہ ، دوور لە نىشتمان ،
بىگانە ، ئاوارە . (۲) ھەموو شتىكى
سەيرو بىويىنە ، ھەموو قسەيىكى
كە ماناى ئاشكرا نەبىو دوور بىن لە
تىگەشتن .

غەرىق (غریق) : خىكاو ، ھەموو
شتىك يا كەستىكى بگەويىتە ژىر
ئاوہوہ .

غەردا (غراء) : مڻي (ئەغەر =
أغرة) ، جوان ، باش ، ئەوہى
كارى چاك دەكا ، نەژاد پاك ،
گەورەو سەرۆكى مىللەت .

غەرغەرە (غرغرة) : (۱) گەريانى
ئاو لە ناو دەم گەروودا .
(۲) ترازانى شىرازەى كۆمەل و پەيدا
بوونى ئازاۋە ، ھەراو ھوورباو
تىكچوونى دەستوورى ژيانى
كۆمەلاپەتى . (۳) سەرەمەرك .

غەرق (غرق) : بىروانە (غەرق) .
غەرقە : بىروانە (غەرىق) .
غەزال : مامز ، ئاسك .

غەزالە : (۱) مڻي (غەزال) ،
بىروانە (غەزال) . (۲) پوژ ، خۆر .

غەزالە چاۋ : چاۋى وەك مامز ،
گەورەو پەش و جووانە .

غەزالەى بەر : مامزە كىيوى ،
مامزى كىيوى .

غەزەل (غزل) : (۱) جىۋرە
شىعەرىكە لە پووى پوخسارەوہ
ھەموو دىرەكانى لە سەر پەك
كېشى ھەرووزى و پەك قافىيە ،
ژمارەى دىرەكانى لە ھەوت كەمترو
لە پازدە زباتر نى پە ، بەلام لە پووى
ئاوەرۆكەوہ خەرىكى دلدارى و
عېشقىزى پە لەگەل ژناندا .
(۲) دەست تىكەل كەردن و بە خۆشى
پىبواردن لەگەل ژناندا ، مېبازى
كەردن ، ھەموو قسەيىكى جووانى
ئەدەبى كە پۆ وەسفو دلدارى لەگەل
ژناندا دادەنرى . (۳) قوماشىكى
نەرمى ئاورىشى پە .

غەزەنفەر غەزەنفەر : شىرى
دېندە ، شىرى نە ، ھەموو
كەستىكى بە لەش و بالا گەورەو
دريژو بەخوو و پەووشت درشت
بى .

غەزۇ (غز) : قەلەواپى ، چەورى .

غەلەت (غلط) : ھەلە ، سەھو ،
نەزانىنى راستى لە ھەموو شتىكدا ،

شورش یا جهنگدا که خه لکی به گز
به لکدا ده چن .

غهوواس (غواص) : ناوباز ،
ئو که سه یه که خۆی نو قوم ده کاو
ده چیتته ژیر ناو به مه به سی ئه وهی
سه ده فو مهر جان و شتی تری به
نرخ دهر به پینی .

غهب (غیب) : نادیار ، نه پینی ،
په نهان ، پشت پرده .

غهبهت (غیبت) : (۱) نادیار
بوون ، په نهان بوون ، شتیک بیج به
نه پینی ، له چاو وون بوون .
(۲) پاشمله قسه کردن ، له
پاشمله ی به کیکدا قسه ی خرابی پنی
بووتری .

غهبور (غیور) : به غیرهت ،
خاوهن ناموس ، به حیا .

غهبیر (غبی) : (۱) ته نیا ، جگه ،
له . (۲) بیگانه .

غهبیری : بروانه (غهبیر) .

غهبیته (غیطة) : شادمانی ،
خۆشحالی ، ئو که سه یه که چه ز به
به ختیار ی خه لکی تر ده کاو
ناره زووی به دبه ختی یان ناکا .

غهبهت (غبرت) : (۱) ناموس
په رستی . (۲) حه سوودی ، چاو
هه لته هاتن ، ئو که سه ی که تووشی
ناره حه تی ده بیج له نه نجامی ئه وهی
به کیک تر خۆی له خۆشه ویسته که ی
نزیک بکاته وه .

غیلان (غیلان) : کۆی (غولام) =

هه لته کردن له قسه یا له
نووسیندا .

غهلته تان : گلۆر بوونه وه ،
بزووتنه وه له سه ر یووی زه وی به لا
ته نیشته ، بزووتنه وه ی له ش یوو به
یووی له شتیک تر .

غهلته تان : بروانه (غهلته تان) .

غهم : خهم ، په ژاره ، ماتهم ،
دلگیری .

غهمخوار : (۱) خهمخۆر ،
خهمگین ، ئو که سه یه که خهم
ده خورا . (۲) که سی میهره بان و
دلخۆز بۆ به کیک تر ، ئه وهی
خهمگین ده بیج به خهمی هاویری و
دۆستی .

غهمزه (غمزه) : چاوه لته کاندن ،
قسه کردن به چاوو برۆ ، ناز .

غهمگین : خهمناک ، خهمبار ،
خهمخۆر ، ئو که سه ی خهمی
هه به .

غهنی (غنی) : ده وله مند ، خاوهن
مال و سامان ، مالدار ، ده ست
رۆشتوو .

غهوس (غوث) : یاری ده دان ،
هاریکاری کردن ، ده ست گرتن ، به
فریا گه یستن .

غهوغا (غوغاء) : (۱) خه لکیکی
زۆری تیک تر نجاو ، خه لکی
هه رزه ی ناژاوه چی . (۲) هه راو

هووریاو ده نگ و سه دا له کاتی

بوون ، گهردهن نازاد کردن ،
به‌خشین :

غولام (غلام) : (۱) کسور ،
کوپیکی هیتستا بلووغی نه‌بووین ،
میترد مندال . (۲) به‌نده ، کویله ،
خزمه‌تکار ، پیش خزمت .

غونچه : گولی نه‌پشکوتوو ، نهو
گول‌هی هیتستا نه‌پشکوتوووه
نه‌کراوه‌ته‌وه .

غونچه دهه : دهی وه‌ک غونچه ،
دهمی بچووکی نه‌کراوه‌ی وه‌ک
غونچه .

غونچه گوشا : غونچه‌ی کراوه ،
گول .

غونچه‌ی نه‌شکوفته : (۱) غونچه‌ی
نه‌پشکوتوو ، غونچه‌ی نه‌کراوه .
(۲) نه‌ندامی می‌بینی‌کی کچ ،
نه‌ندامی می‌بینی‌کی کون نه‌کراو .

F = ف

فائیده : (فایده) : سوود ،
بهره ، قازانجیک ئادمزاد له مال
یا زانستی‌دا دهستی بکه‌وی .

فاتیحه (فاتحه) : (۱) سهره‌تا ،
پیشه‌کی ، سهره‌تای هموو شتیک .
(۲) به‌که‌مین سووره‌تی قورئان ،
سووره‌تی « الحمد » .

فاحیشه (فاحشه) : (۱) می‌ی

غلام) ه . (۱) پروانه (غولام) .
(۲) کورانی جوانی به‌هشت .

غینا (غناء) : (۱) کورانی ، ناوازی
خۆش ، سروود . (۲) ده‌وله‌مه‌ندی ،
خواه‌نی مال و سامان و ده‌ولت .

غویار (غبار) : تۆز ، تۆزو گهرد ،
خۆلی نه‌رم و وورد .

غوروور (غورور) : (۱) فریودان ،
گوم کردن ، ناومید کردن ، خۆ
به‌ستنه‌وه به‌شتیکی بی سوود .
(۲) لووت به‌رزی ، خۆبینی ،
خۆپهرستی ، خۆپه‌سندی .

غوربه‌ت (غریب) : دووری ،
دووری له‌ نیشتمان ، دووری له
شارو مال و مه‌لبه‌ند .

غوربه‌ت گه‌ش : غوربه‌ت کیش ،
نه‌وه‌ی تووشی غوربه‌ت ده‌بی ، پروانه
(غریب) .

غورده (غره) : (۱) خالی سپی
سه‌ر نیوچه‌وانی نه‌سپ . (۲)
سه‌ره‌تای هموو شتیک .
(۳) ده‌مو چاو . (۴) پرووی مانگ .
(۵) گه‌وره‌ی قه‌وم و هۆز .
(۶) چاکی هموو شتیک . (۷)
هموو شتیک‌کی که له‌رووناک‌ی‌دا دیارین
که له‌ پرووناک‌ی‌دا دیار بیج .
(۸) بالنده‌ی‌کی ئاوی به‌ پی‌به‌کانی
دریژه .

غوفران (غفران) : له‌ گوناه
خۆش بوون ، له‌ تاوان خۆش

(فاحیش = فاحش)ه ، کاری
به کجبار بهد ، گوناھیک که خرابی له
هموو گوناھان زیاتر بی .
(۲) قهجه ، زنی داوین پیس .

فاخیر (فاخیر) : بهنرخ ، بهناز ،
هموو شتیکی چالکو بهنرخو گران
بیو له ناو هموو شتهکانی تری
وهک خۆی دیار بی .

فارغ (فارغ) : ناسوووده ،
نازاد ، نارام ، بیکار ، بهتال ، بی
ناووک ، بوش ، دهست هه لگرتن له
کاریک ، کهسیتک دهستی له کار
بکیشیتتهوهو خۆی نازاد بکا .

فاریق (فاریق) : جودا کردنهوه ،
نهوهی له راستی و ناپراستی جودا
بکریتهوه ، جیاوازی له نیوان دوو
شت .

فارس : (۱) نهتهوهی فارس ،
عهجهه . (۲) ئهسپ سووار ،
سوواری ئهسپ ، کهسی نازاو
دلپرو چوستو چالاک ، جهنگاوهر .

فارسی : (۱) زمانی فارسی .
(۲) نیسبهته بو نهتهوهی فارس .

فاسیله (فاصلة) : مچی (فاسیل
= فاصل)ه ، ماوهی نیوان دوو
شت ، نهوهی دهکهوپیته نیوان دوو
شتهوه .

فایق : (۱) پارچهی سهری قهلم .
(۲) سهری تیر . (۳) تهله . داوی
پاوکردنی بالندهی بچوووکو
زیندهوهی ناو مال . (۴) قهلیش .

فاقه : ههزاری ، تهنگ دهستی ،
دهست کورتی .

فاقی فاق : قهلیشی فاق ،
قهلیشی تهلهی دار .

فانی : (۱) نهبوون ، له ناوچوو ،
نابوود . (۲) پیری کهوتوو ، ئهوه
پیرهیه که له قهراخ گووردایه .

فانوسی : چراییکه له مهعهدنو
شووشه یا کاغزه یا شتی تر
دروست دهکری .

فایز (فایض) : (۱) ئاوی زۆری
ههستاو ، ئاوێک بگاته سهر لپو .
(۲) سهرکهوتوو ، پیروز .

فایق (فائق) : زۆر ، زیاد ،
ههلبژیراو ، ههلبژیراو و چاکی
هموو شتیکی .

فتهاوا (فتاوی) : کوی (فتهوا =
فتوی)یه ، بریاری قازی له بابته
شتیک یا رووداوێکی شهعییهوه .

فتههرات (فترات) : فتههرت ،
زهعیفو سست بوون ، له ناو
چوون .

فتهناح (فتاح) : نهوهی بهکجبار
کاری خهک ئاسان دهکا ، نهوهی
خهک سهردهخا ، بهکیکه له
ناوهکانی خودا .

فتهح (فتح) : کردنهوه ، رزگار
کردن .

فهجج (فج) : دۆل ، گهلی ،
دهربهههه ، دهره ، پیی فراوانی
نیوان دوو شاخ .

فهجر : (فجر) : به بیان ، سپیده‌ی به‌یانی .

فمخر (فخر) : شانازی ، نازکردن ، لووت بهرز کردن ، شانازی کردن به پابردوو و خو و په‌ووشت و مال و ده‌ولمت و سامان و کهسو کار .

فمراغ (فراغ) : ناسوده بوون ، نازادبوون ، نارام گرتن .

فمروح (فروح) : شادی ، شادمانی ، خوشی .

فمروق (فروق) : (۱) ترس . (۲) بلاو بوونه‌وه ، جودا کردنه‌وه . (۳) به‌یانی ، سپیده‌ی به‌یانی . (۴) کهلتنی فراوانی چووار ددانه‌کانی پیشه‌وه . (۵) ریگه له ناو شاخدا .

فمرد (فرد) : (۱) تاک ، بهک ، تنیا ، بچ‌وینه ، بچ‌هاوتا . (۲) له زاراوه‌ی نه‌ده‌بدا بریتی‌به له دیره شیعریک که له دوو نیوه دیر شیعر پیک هاتبیو به زوریش قافی‌هی هاردوو نیوه دیر شیعر بهک ده‌بچ .

فمردا (فردا) : (۱) سبه‌ینچ ، پوژی پاش نه‌مردو ، نه‌و پوژه‌ی که له پاش نه‌مردو دی . (۲) پوژ ، پروناکی .

فمروهن (فروضا) : (۱) کاری پتویست ، نه‌وه‌ی خودا دابناوه بو ناده‌مزادو ده‌بچ بیکا ، نه‌وه‌ی که ناده‌مزاد له خو‌یه‌وه ده‌بکا . (۲) به‌لکه ، گومان .

فمرش (فرش) : رایه‌خ ، مافوور ،

هموو شپیتیکی که ناده‌مزاد له سفری بنوی .

فمشری زهمین : گیاو گولمی نالو والای به‌هار که وه‌کو مافووریتیکی ته‌بیمی وایه .

فمرع (فرع) : (۱) نه‌و شته‌یه که له بنیادو نه‌ژادی شتیک جودا ده‌بیته‌وه . (۲) لقی دره‌خت .

فمریق (فریق) : (۱) جیاوازی ، جودایی ، جودا کردن ، ته‌فاووت . (۲) ته‌وقی سر ، نه‌و خه‌ته‌یه له سردا که له نیوان موودایه ، بلندترین جیکه له‌له‌شی ناده‌مزاددا .

فمرمانبر (فرمانبر) : نه‌و که‌سه‌یه که فرمانی له خوی گه‌وره تر جی‌به‌جی ده‌کایا فرمانی که‌سیتک به که‌سیتی تر ده‌گه‌بیتنچ .

فمرمووده : ووتراو ، نه‌و قه‌به‌ی که که‌سیتی گه‌وره ده‌بکا .

فمرموون : پروانه (فمرمووده) .

فمهاد : (۱) ناوی به‌ردتاشیک بووه له سردمی خوسره‌وی به‌رویزدا عاشقی شیرین بووه ، پروانه (شیرین) . (۲) ناوی چهند شاهنشاهیکی نه‌شکانی به‌کان بووه . (۳) هاوارو هانا بردن ، داوین گرتن ، داوای یارمته‌تی کردن .

فمهی : (۱) جوانی ، به‌رزوی شکوی ، په‌ونسق ، بریقه . (۲) که‌لک ، سوود .

فمزأ (فضاء) : (۱) کۆرپەپان ، زهوی قراوان ، زهوی پان و بهرین . (۲) جهوشه قه سرو باله‌خانه و خانوو . (۳) بۆشایی ئاسمان .

فمزل (فصل) : (۱) به‌خشین ، چاکه کردن ، یاریده‌دان . (۲) ماوهی هموو شتیك ، پاشماوهی شت . (۳) ته‌واو ، دژی کهم .

فمساحت (فصاحت) : زمانی تیز ، زمانی گهرم ، په‌وانبیزی ، له زانستی به‌دییدا مانای نه‌وه‌یه که قه له هموو کهم و کوری پیک دور بچ له پووی سفتی ووشه و به‌هیزی ته‌عبیره‌وه .

فمساد (فساد) : (۱) زاراوه‌پیکي زانستی مه‌نتیقه به مانای «نه‌بوون» به‌رامبه‌رو دژی «بوون = کۆن» . (۲) بچ که‌لکی ، گمه‌و گالته‌ی بچ سوود ، شتی نادروست .

فمسل (فصل) : (۱) جودا کردنه‌وه ، پارچه کردن ، برین . (۲) قه‌دهغه کردن له نیوان دوو شت ، به‌ند . (۳) نه‌و چچه‌یهی دوو ئیسقان تیدا ده‌گه‌نه به‌کتری . (۴) به‌شتیک یا پارچه‌پیکي سه‌ربه‌خۆ له کتیب . (۵) که‌ژ ، به‌کیک له چوار به‌شه‌که‌ی سال که به‌هارو هاوین و پایزو زستانه .

فمقی (فقی) : هه‌زار ، ده‌ست کورت ، موحتاج ، ده‌رویش ، قه‌له‌ندهر .

فمقی : نه‌و که‌سه‌یه که قۆناغیکي دریزی خۆندن له کوردستان‌دا ده‌باته سه‌ر له پاش قوتابی به‌تی‌به‌وه ده‌ست بچ ده‌کا واته له جوهره‌وه تا ئیجازه وه‌رگرنتی مه‌لایی .

فمقر (فقر) : هه‌زاری ، ده‌ست کورتی ، موحتاجی ، ده‌رویشی ، قه‌له‌ندهری .

فمقرو فاقه : هه‌زاری و ده‌ست کورتی ، پروانه (فه‌قر) ، (فاقه) .

فمهك (فتك) : چهرخ ، گه‌ردوون ، مه‌داری ئه‌ستیره‌کان ، ئاسمان .

فمه‌کولته‌تلس (فلك الاطلس) : ئاسمانی شین .

فمن (فن) : هونه‌ر ، سه‌نعت .

فمنا (فناء) : نه‌بوون ، نابوود بوون ، نه‌بوونی ، نابوودی ، دژی بوون .

فمنا فینوور (فنا في النور) : نه‌مان له نووری خودادا ، تووانه‌وه له ناو نووری خودادا ، زاراوه‌پیکه به‌زۆری له سۆفیزم‌دا به‌کار ده‌هینری .

فهنو : (۱) چرادان ، هموو قوتووییکي له کاغز یا دار یا مه‌عدن دروست بکری و چراو مۆمی له ناو دابنری . (۲) زه‌مه‌به‌ره‌ک .

فهنن (فنن) : لقی ریک و راستی . دره‌خت .

فهوت (فوت) : نهمان ، نه بوون ، مردن .

فهوتان : پروانه (فهوت) .

فهور (فون) : (۱) ههلقولان ، سهراوه پیک که ئاوی زوری لی دهریچ . (۲) کولانی ئاو . (۳) زور زوو ، دژی درهنگ .

فهوران : پروانه (فهور) .

فهوقانی (فوقانی) : لای سهروهه ، بالایی ، لای بهرزی ، دژی لای ژیرهوه ، وهکو زارواه پیک له سۆفیزمیش به کار دههینری .

فههیم (فهیم) : بهفام ، بههوش ، دانا ، ژیر .

فههد (فهد) : یووز ، پلنگ .

فهیز (فیض) : ئاوی زور ، لافاو ؛ شتی زور ، دیاریی زور .

فههلقووس : فیلیپ یا فیلیپۆسی دوومی مهکلۆنی (۲۸۲-۳۳۶ پێش زایین) باوکی ئەسکهندەری گهورهیه، کهستکی به توواناو پر سامان بووه ، ههسوو نهتهوهی گریکی کۆنی خسته ژیر دهسهلاتی خۆبهوه .

فههییاز (فهیاض) : (۱) ئاودار ، سهراوهی پر له ئاو . (۲) جوانمهرد ، کهسی چاو تیرو سهخی تهبعهت .

فهیرهت (فهطرت) : سهروشت ، تهبعهت ، خوو و پهووشتی تهبعی ئادهمزاد .

فهینه (فهینه) : بهلا ، کارهسات ، ئاژاوه ، ئاشووب ، شهر ، سهختی ، ریسوایی ، سهرگردانی .

فهیدا (فهیداه) : قوربانی ، شتیک له پێناوی شتیک بدری ، دانی سهرو گیان له باتی شتیکی تر .

فهیداکار : نهوهی خۆی دهکا به قوربانی ، نهوهی گیان له پێی بیرو باوهیری دهدا ؛ پێشمهزگه .

فهیراغ (فهیراغ) : (۱) فهیراق ، قاپو قاجاغی گهوره . (۲) بای سارد ، بای فهینکی هاوینان .

فهیراق (فهیراق) : جودا بوونهوه له بهکتری ، جودایی ، دووری . - **شهوی فهیراق :** شهوی له بهکتری . جیا بوونهوه ، نهو شهوهی دلدارو دلبر پیکهوه نهبن .

فهیرهوس : بهههشت ، باخ ، بیستان .

فهیرهون : (۱) فهیرهونی میسر (سهدهی سێزدهمی پێش زایین) ، به پێی ئەفسانهی ئایینی ئەم شاهنشاهه زولم و زوری پێکی بی ئەندازهی دهکرد له دژی بهنی ئیسرائیل به هۆی ههمانی وهزیری بهوه ، پروانه (موسا) . (۲) زۆردار ، سهرکیش ، لووت بهرز .

فهیفان (فهفان) : ئاه و ناله ، بانگ ، فهریاد ، سهرو غوغا ، شیهون ، شین و شهپۆر .

فوسوول (فضول) : کوی
(فسل = فصل) ه ، پروانه
(فسل) .

فولک (فلک) : کهشتی .

فوووز (فیوض) : کوی (فهیز =
فیض) ه ، پروانه (فهیز) .

فتاده : زه بوون ، که ساس ،
پیری که وتوو ، نزیک بووه وه له
زهوی ، نهو کوورهی لوتی گه یشتوته
زهوی ، پروانه (ئوفتاده) .

فریب : فیل ، مکر ، حیل ،
هه لئه تاندن ، فریو .

فرۆشتن : دانسی شتیکی به
به کیتیکی تر به رامبه ر پاره یا شتیکی .

فرزند (فرزند) : مندال ، کوی
یا کچی پیاو و ژنیکی که له م
لهو بی .

فرزندنی فهیله قووس : پروانه
(ئهسکه ندهر) .

فرسەت (فرصت) : نوبەت ،
مهجال ، ماوهی کار ، ماوهی بهجین
بۆ تهواو کردنی کار .

فرهتسک : دلۆپ ، دلۆپی ئاو ،
ئەشک ، ئەسرین ، ئەو ئاوهیه که له
ئەنجامی گریان له چاو دیتە
خوارایی .

فرین : بال گرتن ، چوون بۆ
ناسمان .

فریخان : وازهیتان له شت ،
دووور خستنه وهی شتو به کار
نههیتانی .

فرقه (فرقه) : پۆل ، تیپ ،
دهسته تیک له خهلك .

فرقت (فرقت) : دووری ،
جودایی .

فیکر (فیکر) : بیر ، نهندیشه .

فیکرەت (فیکرت) : پروانه
(فیکر) .

فینجان (فینجان) : قاپیکی بچووکه
له چینی یا به لاور دروست
دهکری ، بۆ خوواردنه وهی چای
یا قاوه به کار دههینری .

فیس : جۆره کلاویکه پهنگی
سووری تۆخه .

فیسسی سپی : کلاوی سپی
ههزارانه .

فوتوور (فتور) : سست بوون ،
سارد بوونه وه ، له جۆشو خرووش
کهوتن .

فوتووح (فتوح) : کوی (فتهح =
فتح) ه ، پروانه (فتهح) .

فوتووحات (فتوحات) : کۆی
(فتهح = فتح) ه ، پروانه (فتح) .

فورات (الفرات) : ناوی یوو باریکه
له شاخهکانی کوردستانی تورکیای
نیستا هه لده قوڵی ، لهوئ شاخهکانی
توروس دهبری ، ئنجا دیته خاکی
سووریه و عراق ، له خووارووی
عراقدا له قورنه له گه ل یوو باری
دیجله تیکه ل دهین .

فوروغ (فروغ) : پۆشنی ،
شەوق ، یوونامکی یۆژ با ناگر .

فلس : (۱) پاره ، پوول .
(۲) پوولهك . (۳) پوولى سهر
پيستی ماسی .

قازو قولینگ - قازو قورینگ :
جۆره پالنده ييکه به کومهل ده فرنو
له ئاسمان زۆر بهرز دهنهوه .

قاسی : دلرهق ، دلسهخت ،
بې به زه یی ، بې رحم .

قاسی (قاصی) : دوور ، دوور
بوو ، دوور بووهوه ، دزی دانی .

قاعیده (قاعیده) : مېی (قاعیده) ،
بنج ، بناوان ، بناغه ، بنیاد ، پایه ،
نهژد ، قانون ، دهستور .

قاف : ناوی شاخیکی
ئهفسانه یییه ، ئهم ناوه بۆ
شاخه کانی قهفقاسیش به کار
هینراوه . - **قافی زهوی** : لودتکه ی
زهوی ، نهرز .

قافله : کاروان ، کومه لیک
خه لک که به به که وه سه فهر بکن .

قافله سالار : سهر قافله ،
سهرۆکی کاروان .

قالب : شیکه سه عدنی توواوه یا
ههر شتیکی تری تی بگرتی بۆ ئه وه ی
وینه ی ئه و وه بگرتی ؛ پارچه داریکه
تراشراوه و خراوته شتیه ی بې ی
ئاده مزاد بۆ ئه ندازه گرتنی پیتلاو ؛
شتی له قالب دراو به مانای شتی
ریتک و پیتک و سفت هاتووه .

قامهت (قامت) : (۱) بالا ، قد ،
ئهندام ، بلندی له شی ئاده مزاد .
(۲) ته کبیرو شه هاده و هه موو ئه و
ووشه و ته عبیرانه ی که له پاش بانگی
نوژکردن و سه ره های نوژدا
دهووترین .

ق = Q

قائیم (قائم) : هه ستاو ، وه ستاو ،
پراوه ستاو ، له سهر پې وه ستاو .
قائیمولله یل (قائم الیل) : ئه وه ی
زوو له خه و هه لده ستی ، ئه وه ی
هیشتا شه وه له خه و هه لده ستی .

قابه قهوسه یین (قاب قوسین) :
کینایه ته بۆ نزیکي .

قایل (قایل) : شایان ، ئه وه ی
ئاماده یه قوبوولی شتیک یا کاریک
بکا .

قابع (قاطع) : (۱) ئه وه ی شت
ده بری ، ئه وه ی شت پارچه و
بریندار ده کا . (۲) ریتکه بر .
(۳) ئه وه ی له ریتکه دا ده روا .

قاروون : ناوی باباییکی به نی
ئیسرائیله ، له سه رده می مووسادا
ژیاوه ، ده لپن چل خانووی پر له
زپرو جه واهیری هه بوو ، مووسا
نه فره تی لپ کردو له عه تی لپدا ، له
ئه نجامی ئمه دا خو ی و خه زینه کانی له
ناخی زهوی چوونه خوواره وه ، له
ناو کورده واری دا « گهنجی قاروون »
رهمسزی سامانی زۆرو
ده و له مه ندی به .

قاز : پالنده ییکی سپی و گوره یه
له بنمه الهی مراوی به .

قامه‌تی عوج : بالای دریژی
وهك عوج ، پروانه (عوج) .

قامه‌ت شه‌جهر : بالای وهك
دره‌خت .

قانون : (۱) ده‌ستور .
(۲) نه‌ژادو قه‌واره‌ی شت .
(۳) ناله‌تییکی مؤسیقایه له سه‌نتوور
ده‌كا . (۴) ناوی کتیپیکه له
نووسراوه‌کانی نه‌بوو عه‌لی‌ی سینایه .

قانگ : نازاردان به دووکه‌ل ،
دووکه‌ل له بال شت کردن ، بۆ
تیماری گۆ ئیشه دووکه‌لی قانگ به
کار ده‌هینرئ ، پروانه (دووکه‌لی
قانگ) .

قاو : ناگردان ، ناه‌شخانه ،
ئاتوون ، زارکی بورکان .

قایم : چه‌سپو ، به‌هیز ، به‌تین ،
همسو شتیکی که جیگه‌ی خۆی
گرتبئ .

قه‌با (قباء) : جۆره جلیکی
پیاوانه‌یه .

قه‌بول (قبول) : وه‌رگرتنی
شتیک ، رازی بوون ، قسه‌ی
که‌ستیک به راستی و دروستی
وه‌رگیری .

قه‌بر (قبر) : گۆر ، ئه‌و
جی‌به‌ی مردووی لئ ده‌نیئرئ .

قه‌ت (قطه) : هیچ ، به هیچ
جۆری .

قه‌تاد : داریکی سه‌ختو ره‌قه ،
درکی تیژی وه‌ك ده‌ری‌ی هه‌به .

قه‌تار (قطار) : چه‌ند چه‌بوانیکی
بارکیش یه‌ك له دووای یه‌ك برۆن .

قه‌تره (قطره) : دلۆپه ، دلۆپ ،
دلۆپه‌ییکی باران .

قه‌تره‌ییکی ره‌حمه‌ت : دلۆپیک
ره‌حمه‌ت ، ره‌حمه‌تی کم .

قه‌تغ (قطع) : (۱) برین ، جودا
کردنه‌وه ، پچراندن ، لیک جودا
بوونه‌وه ، لیک دابرین . (۲) باوه‌ری
به‌هیز ، جه‌زم و یه‌قین .

قه‌د (قدم) : بالا ، قامه‌ت ،
نه‌ندازه ، نه‌ندازه‌ی له‌ش له رووی
به‌ری‌ی و بلندی‌به‌وه .

قه‌ده‌ج (قدح) : پیاله ، کاسه ،
همسو شتیکی که مه‌ی و شه‌رابی تی
بکری .

قه‌ده‌ج‌نۆش : شه‌راب‌خۆر ،
مه‌ی‌خۆر ، عه‌ره‌ق‌خۆر .

قه‌ده‌م (قدم) : (۱) پین ، نه‌ندازه ،
پین له سه‌ری نه‌نگوسته‌وه تا پاژنه
(۲) پیشکه‌وتن . (۳) هاتن .

قه‌ده‌مشووم : پین و قه‌ده‌می پین
خیر و نه‌حسو ناموباره‌ك .

قه‌دیفه : مه‌خمه‌ل .

قه‌دیفه‌ی سه‌وز : مه‌خمه‌لی
سه‌وز ، کینایه‌ته بۆ نه‌ری سه‌وزو
میرگۆ میتیرغوزار .

قه‌دیم (قدیم) : (۱) کۆن ،
پرا‌بردو . (۲) له زاراوه‌ی
فهلسه‌فدا هه‌میشه‌یی ، نه‌و
شته‌یه نه سه‌ره‌تای هه‌به‌و نه دووایی
هه‌ر بووه هه‌ر ده‌پین .

قەزىبولبان (قەسىب البان) : لىقى
درەختى بان ، كىنايەتە بۇ رېڭى و
راستى :

قەسەم (قەسەم) : سۆند .

قەسىر (قەسىر) : كورت ، دۇى
درېژ .

قەست (قەصد) : (۱) مەبەس .
(۲) لە رېڭە رېۋىشتن .

قەسد (قەصد) : بروانە (قەست) .

قەسر (قەسر) : كۆشك ، بالەخانە .

قەسرى موعەللا (قەسر مەلتى) :
كۆشك و بالەخانەى بىلندى ئاوتىنە
بەند .

قەسساب (قەصاب) : كۆشت
فرۆش ، ئەو كەسەى مەرو گا سەر
دەبرى و كۆشتيان دەفرۆشى .

قەسوت (قەسوت) : سەختى ،
رەقى ، دل رەق بوون ، بەزەبى
نەھاتنەوہ .

قەشقە : (۱) بەد فەرى ، پىچ فەرى ،
نەگرىس . (۲) ناوى گىياىكە گەنم
تال دەگا .

قەسر (قەسر) : بىن ، ژېر ،
ناوہوہ ، دووابى ھەموو شتىك .

قەف : گرىڭ ، ھەلقە .

قەف قەف : گرىڭ گرىڭ ، ھەلقە
ھەلقە .

قەفەسى (قەفەسى) : سىندووقىكى
كون كونە لە مەعدەن يا دار دروست

قەمد (قەد) : بروانە (قەد) .

قەدر (قەدر) : (۱) ئەندازە ،
قەوارە ، بەرامبەر . (۲) ھىنزو
تووانا ، بەرزى و بىلندى .

قەد قامەت (قەد قامەت) : « قەد
قامت الصلاة ... » .

قەراج (قەراج) : (۱) نوئىشك ،
ئاوى پاكو زولال . (۲) زەوى يىكى
كە ئاو و درەختى لىنەبى .

قەرار (قەرار) : (۱) بىرسار .
(۲) پەيمان ، بەلئىن . (۳) جىڭگرتن ،
دانان ، ئۆقرەگرتن ، سەبر كردن .

قەرادان : (۱) بىرساردان .
(۲) پەيماندان ، بەلئىندان .

قەرداغ : شاخى رەش ، ناوى
ناوچەبىتىكى شاخاوى و
مەلبەندەكەبەتى لە خووارووى
سلىمانى بەوہبە ، دەبىچ نالى دەورى
مىندالى و مىرد مىندالى واتە
قوتابى بەتى و فەقەبەتى لەو ناوہ
بردبىتە سەرو گەلچ بىرەوہرى
لەوئى بەجى ھىشتىبى .

قەرۋابە (قەرۋابە) : مەشكە ،
مەشكەى ئاو و شىر و شەراب .

قەرقەف (قەرقەف) : (۱) مەى ،
شەراب ، ئاوى سارد . (۲) كىتئىبى
دىنانان ، ئىنجىل .

قەروال : شای فەرەنگ ، مەلىكى
فەرەنگستان .

قەز : ئاورىشم ، ئاورىشمى خاۋ .

ده کړئ ، بالنده و نازالی تیدا به خپو ده کړئ .

قل : قه لمره شکه ، بالنده پیتی په ننگ ره شه ، له هاوینان ده چیتنه کوستانان ، په مزی شوومو به د به ختی به ، زاغ .

قه لاده (قلاده) : قه لیتنه ، گه رده ن به ند ، قه لیتنه ی که له ملی سه گدو تانجی ده کړئ .

قه لندر (قلندر) : د مرویش ، نه و که سه به که هیچی نی به و دلی به ژبان خوځ نی به .

قه لب : (۱) دل . (۲) ناو مریاستی هموو شتیک ، ناخی هموو شتیک .

قه لب مزه ن : بې سوود ، بې کاره .

قه لبی بوریان : دلی برژاو .

قه لعل (قلع) : هه لکه نندن له بېنجه وه ، دهره پتان له دهماره وه .

قه لعه (قلعه) : قه لا ، نه و په ناگایه ی له سه شاخ یا جچی بکند دروست ده کړئ .

قه ل فر : فرینی قه ل ، کینابه ته بڼو وون بوون و لاچوونی پیاوی خراب .

قه ل فری نغیار : وون بوونی دوژمن ، دوور که و تنه وه ی دوژمن .

قه لاب (قلاب) : نه و که سه به که پاره ی نه سل له هی قه لب جودا ده کاته وه ، شاره زای پاره و سککه .

قه لهم (قلم) : بخامه ، خونووس ، بې نووس ، نه و قامیشه به که بتراشری و بچی بنووسری .

قه لمو : پر گوشت ، چه ور .

قه لب : (۱) وه رگیران ، قه لب کردن ، سه ره ونخوون کردن . (۲) شتیک له سه شتیک تر دروست بکړئ به لام له نه زادی نه و نه بېچ . (۳) زیرو زیو و پاره ی بې نه زادو نا نه سل .

قه ممر (قمر) : مانگ ، پووی مانگ .

قه متمریر (قمریر) : سهخت ، به هیز ، زه بروزه ننگ ، دژوار .

قه مچی : قامچی ، تازیانه ، قوله داریکه سه ریکی چه رمیتی دریزی لولدرای پیوه کراوه بڼو نازوتنی وولاخ به کار ده پینرئ به تابه تی نه سپو ماین .

قه ممع (قمع) : سه رشو پ کردن ، خستن ، له ناو بردن .

قه منا (قنا) : (۱) هیشووی خورما . (۲) قامیش ، نه و قامیشه ی تیری لی دروست ده کړئ .

قه مناره (قناره) : (۱) داریکه قولابی پیوه به له دوکانی قه سابدا گوشتی پیوه ده کهن . (۲) سه داره ، نه و ده ستگایه به که ناده مزادی لی ده خنکینن .

قه مند (قند) : شه کر ، شتیک پی و شیرین و وو شکه له کارخانه

له چه‌وندهرو قامیسی شه‌کر .
دروست ده‌کری .

قندیل (قندیل) : چرادان .

قموام (قوام) : داد ، راستی ،
قامت ، ریک‌ویکی .

قموهت : بروانه (قموهت) .

قموس (قوس) : (۱) که‌وان .
(۲) برۆ . (۳) ناوی بورجی
نۆبمه ، بروانه (بورج) .

قهوی : به‌هیز ، به‌توانا ،
نۆردار .

قمول (قول) : ووتن ، قسه ،
ووتار .

قههر (قهنر) : که‌وتن ، له ناو
چوون ، له ناو بردن ، نمان .

قهید (قید) : پی‌وه‌ند ، به‌ند ،
گوریس یا هر شتیکی تری که
چوار بڼ‌یانی بڼ‌ده‌به‌ستریته‌وه .

قهیدی چیره : ده‌شج ، ده‌بڼ ،
هیچ هۆتیک نی‌به که نه‌بڼ .

قهیس (قیس) : بروانه
(مه‌جنوون) .

قهیسهر (قیسی) : له قسه‌بی
پیشووی نیمپراتورانی رۆما «رۆمان»
بوو .

قهی کردن : رشانه‌وه .

قبیله (قبیله) : که‌به ، مالی
خودا له مه‌ککه ، نه‌و لایه‌به که له
کاتی نۆزکردن‌دا رووی تی ده‌که‌ن .

قبیله قوزه : قوز به‌رست ،
می‌باز ، نه‌وهی قوز نه‌وه‌نده له لای
پروژه که‌بشتۆته پلهی به‌رستن .

قیتیمیر (قظمیر) : ناوی سه‌گی
(نه‌سحابی که‌هف) ، بروانه
(نه‌سحابی که‌هف) .

قیچ : نات‌ه‌واوی له چاودا ،
لاسه‌نگی له تر‌زووی چاودا .

قیر : زفت ، شتیکی په‌یت و تیرو
ره‌شه له نه‌وت ده‌رده‌هیتیری ،
ره‌مزی ره‌شی‌به .

قیروسیا : قیری سیا ، قیری
ره‌ش ، کینایه‌ته بۆ بایه‌خ نه‌دان .

قیسه (قصه) : ناگا ، ووته ،
قسه ، حکایه‌ت ، داستان ، چیرۆک .

قیسمت (قسمت) : به‌ش ،
به‌هره ، نه‌سیب .

قیمت (قیمت) : نرخ ، ئرج .

قین : رقو کین .

قویوور (قنور) : کۆی (قهبر) =
قبره ، بروانه (قهبر) .

قویبه (قبه) : گونبه‌د ،
بینایتیکی که بانی خرو گرد بڼ .

قوبله (قبیله) : (۱) ماسج .
(۲) نه‌و جادووه‌به که جادوو‌گهر
ده‌یکا بۆ نه‌وهی دلی که‌ستیک
به‌ستیتته‌وه به په‌کیکی تر ، واته
خۆشه‌وستی له نیتوانیان‌دا په‌بدا
بکا .

قوپان : له قوپاوه‌وه‌به ، هم‌وو

شتیکی شکایتنه وه لای خۆی ،
هموو شتیکی له دووخی خۆی
نه مابو و چوویتنه ژووره وه .

قوتب (قنطب) : (۱) وهلسی ،
شیخ ، پیر ، سهروکی میللهت .
(۲) له زاراوهی جوگرافیا دا هه
به کتیک له دوو لاکهی میحوهری
زهوی که قوتبی باکووری و قوتبی
جنووبی پچ ده لئین . (۳) ناوی
ئهستیره بیکه له نیوان جمدی و
فهرقه دان دابه و رابهری قیبله به .

قوتر (قنطر) : ئیقلم ، ناوچه ،
ههریم .

قوترو دائیره : زاراوه بیکه
زانستی ئه ندازه به بریتی به له
خته راستهی که له ناوهندی
دائیره تیده بهرئ و دائیره ده کا به دوو
کهرتی وهک بهک .

قودرهت (قدرت) : تووانایی ،
هیز .

قودس (قدس) : (۱) پیروز ، پاک .
پاکی ، باره گای خودا . (۲) له
زاراوهی دیانان دا ئه قنومی سچ به مه
له باش «باوک» و «کوری» . (۳) ناوی
ئیسلامی شاری ئورشه لیمه
- **رووحوقودس (روح القدس) :**
جبرائیل .

قورئان (قرآن) : کتیبی ئایینی
موسولمانانه ، بریتی به له سه دو
چوارده سوورته ، ههفتاو دوو
سوورتهی له مهککه بووه مهککی
پچ ده لئین و چلو دوو سوورتهی له
مه دینه بووه مه دهنی پچ ده لئین .

قورب (قرب) : نزیک ، نزیکی ،
دژی دوورو دووری .

قوربان : هموو شتیکی که به
هۆی ئه وه وه ئادمزاد له خودا نزیک
بیتنه وه ، ئه و شته به که ده کوی به
خیر له ریکهی خودا وه کو سه برینی
مهرو گاو دابهش کردنی گۆشته کهی
له ریکهی خودادا .

قوربانی : بریتی به له کوشتنه وهی
مهرو گا له جهزنی قوربان دا بو خیر
له ریکهی خودا ، ئه وه له ئه فسانه ی
به سه رهاتی ئیسماعیله وه په بدا
بووه ، بروانه (عیدی قوربان) .

قوربهت (قربت) : نزیکی ،
عبادهت و خوداناسی ، کاری چاک
ئه وهی ده بیتنه هۆی نزیک بوونه وه
له خودا .

قورده تلئعیون (قرت الاعین) :
چاو یوون بوون .

قورس (قرص) : (۱) سفت و
قایم . (۲) کولیره ، کولیچه .
(۳) یووی یوژ .

قورش : بروانه (عمرشو
قورش) .

قوری : خۆلی له گه ل ئاو تیکه ل
کراو ، گل .

قوربه سهو : کینابه ته بو ئه و
که سه ی کاره ساتیکی گه و ره ی به
سه ردا هاتوه .

قوسوور (قصور) : دووا هیتان
به کاریک پیش ئه وه ی ته واو بچ ،
که مته رخمی کردن ، که مو کووری ،

کارټک له ناوهر استدا بوه ستینرئو و ته و او نه کړئ ، ده ست له کار نه لگرتن له رووی ناته و او ی به وه .

قوش : باشق ، به تورکی به مانای بالنده هاتووه ، بالنده بیکی پراو کهره چاوی زهرده ، له باز بچوو کتره ، بهرې تیزو زور چالاکه .

قوفه (قفة) : (۱) دزری ووشک ، کوله که ی زهردی ووشک . (۲) زه نیلو سه به ته ی که له لقی دار خورما دروست ده کړئ . (۳) جوره به له میکی خړه بڼو پهرینه وه له ناو به کار ده هینرئ . (۴) کینا به ته بڼو شتی سووکی که ده که وینه سر ناو .

قولا ب (قلا ب) : چنگال ، ناله تیکی مه عدنی سر چماو به بڼو ماسی گرتن به کار ده هینرئ .

قولقول : دنکی ناو له کانی جوش هاتن و کولین دا .

قوللاب : بروانه (قولا ب) .

قوللابی : وهک قولا ب ، نیسه ته بڼو قولا ب ، بروانه (قولا ب) .

قوله (قلته) : لووتکه ، سهری شاخ ، بلندترین جیکه له همووو شتیکی .

قولینک : (۱) کولنگ . (۲) بروانه (قازو قولینک) .

قوم : (۱) زیخ ، لم . (۲) قوم = قم : هه لسه ، فرمانی نهمره له فیعلی عره بی (قام ، یقوم) .

قومری : بالنده بیکی له کوتر بچوو بکتره ، به جووته له گهل به کتری دا ده ژین ، گوشتی خوشه .

قوهت (قوة) : قوهت ، هیز ، تووانایی ، زوری ، تاقهت .

قوت : (۱) خواردن ، خوراک ، نهو شته ی که نادمزاد ده یخوا . (۲) تالک . (۳) بروانه (پووت و قوت) .

قوون دیوان : کارکردنی بی سود ، رهنج به با ، مایه پوچ .
قوچ : بهران .

قوری : (۱) زهنگی گوره ، زهنگی گولگی گوره ، نهو زهنگه به که له ملی پیشهنگی کاروان ده کړئ . (۲) ناوی بالنده بیکی بچوو که . (۳) چادان ، چای په ست (۴) گیشه .

قوزال : (۱) جانه وهریکه له ناو ناو و له ووشکاپیش دا ده ژی . (۲) ناوی بورجی دووا زده مینه ، بروانه (بورج) . (۳) له زاراه ی پزیشکی دا ناوی نه خوشی بیکیه .

قسه : ووته ، ووتار ، نهوه ی که ده ووترئ .

قلیش - **قلیش** : درز ، له بال بهک ده رچوونی شت ، کتون تی که وتن .

قلیشان - **قلیشان** : درز تی که وتن ، درز بردن ، شق بوون .
قیا : بروانه (قیامت) .

قیامت (قیامت) : پروانه (پوژی قیامت) .

K = ك

بله يتك دا بوه ستينري و هي تری
پتوبست نه بچ ، پتوبستی نه بوون
به هي تر .

کافور : دهرمانتيکی بۆن خۆش و
سپي به له درهختيک دهست
ده که ويچ له چين و ژاپون شين ده بچ ،
لقو دهماری نهو درهخته پارچه
ده کړي و ده خريته ناوه وه و
ده کوپتيري و عمره فی وهرده گيری ،
له مه پارچه ی به للووری دروست
ده بچ که کافووری پي ده ووتري ،
له بهر نه وه ی کافوور زوو خراپ
ده بچ بويه ده خريته ناو شووشه ی
داخراوه وه .

کافووری : سپي ، بۆنی خۆش ،
نيسبه ته بۆ کافوور ، پروانه
(کافوور) .

کافر : بن نايين ، بن دين .

کافرستاني : نه وه ی له وولاتی
کافران دا پروو دها ، کينايه ته بۆ
کرده وه ی خراپ و کوشتن و برين و
تالان کردن .

کاکه : برا ، برا گه وره .

کاکه سوور : (۱) ناوی کوره له
کوردی دا . (۲) به هموو کوپيکی
موو زهرديو چاوشين ده ووتري .
(۳) ناوی باباييکی خه لکی سلیمانی
بووه ، قز زهردي چاوشين بووه ،
له گه ره کی دهرگه زینسی شاری
سلیمانی ژياوه .

کاکول : مووی سر ، دهسته
موويکه له سر که به سر
نيوچه وان دا شوړده بيته وه .

کا : گیای ووشك ، نه وه ی له
گوله گهنم یا گوله جوی ووشك
ده مي پي ته وه له پاش جيا کردنه وه ی
ده نکه کانيان .

کاتيب (کاتب) : نووسر ،
نه ديب ، نه و که سه يه که پيشه ی
نووسين پي .

کادین : کادان ، جیگه ی کا ،
عمباری کا .

کار : نیش ، پيشه .

کازیب (کاذب) : دروزن .

کاس : گيژ ، وړي .

کاس (کاس) : باده ، جام ،
شهراب ، نه و قابيه که بۆ ناو یا
شهراب خوواردنه وه به کار
ده هينري .

کاسات : کوی (کاس = کاسه) ،
پروانه (کاس) .

کاسه : قاپيکی قوولسه
خووارده مهنی و خوواردنه وه ی پي
ده خوړي و ده خوړپته وه .

کاشانه : (۱) کۆخ ، خانووی
بچووک ، خانووی هژاران .
(۲) هیلانه .

کافی : بهس کردن ، شتيک له

کاکولی غیلمان : قژی کورانی
جووانی به هشت .

کال : (۱) کالک ، میوه‌ی
نه‌گه‌یشتوو ، نه‌و میوه‌به‌به که
نه‌گه‌یشتوو و ناخوری . (۲) ناچووغ و
کراوه بۆ ره‌نگ .

کالا : جلو به‌رگه ، کله‌وبهل ،
کوتالی بازرگانی ، سامان ، مال و
دوله‌ت .

کام ؟ : کامه ، کئی ، کیهه .

کامیاب : به‌ختیار ، به‌مراز
که‌یشتوو ، نه‌وه‌ی هیوا و نامانجی
هاتبیتته دی .

کانی : سه‌رچاوه ، کانی مه‌عدهن .
کانی ناسکان : ناوی جتی‌یک بووه
له‌ باکووری پوژئاوای شاری
سلیمانی ، نه‌و سه‌رده‌مه کانی و ناوی
لئی بووه و سه‌برنگای خه‌لکی شار
بووه ، له‌وانه‌به ههر له‌و پوژگارهدا
یا پیتشتر ره‌وه مامزیش پووی تین
کردین له‌به‌ر نه‌وه ناویان نابین
« کانی ناسکان » ، ئیستا نه‌و جتی‌به
که‌وتوته ناوه‌راستی شارو گه‌ره‌کی
« کانی ناسکان » .

کانی با : کانی و سه‌رچاوه‌یتکه
سه‌برانگای شاری سلیمانی‌به‌و
که‌وتوته لای پوژه‌لاتی و له‌ سه‌ر
پیکه‌ی هه‌له‌بجه له‌ودبو گردی
سه‌یوانه‌وه .

کانی دلم : ده‌بج کانی و ناویک
بج له‌و شۆنانه‌ی وولانی سلیمانی
که‌ نالی تین‌بان‌دا ژیاوه ، له‌وانه‌شه

(کانی دۆمان) بچ ، ئمه‌ کانی‌یتکه
له‌ شاری سلیمانی که‌وتوته سه‌ر
پچی قهره‌داخ له‌ به‌رده‌می گردی
شیخ قادر که‌ به‌شیکه له‌ گردی
سه‌یوان .

کاوول : وپیران ، خراب ،
خه‌رابه ، دزی ئاوه‌دان .

کهنس (کاس) : پروانه (کاس) =
کاس .

که‌باب : گوشتی قیبه‌ کرایی
برژاو ، گوشتی کوت کرایی برژاو .

که‌بک : که‌و ، بالنده‌یتکه هینده‌ی
کوئرتیکه ، ده‌نووی بچووک و پیری
خۆله‌میشی‌به ، بالی په‌له‌ی سوورو
ره‌شی پتوه‌به ، گوشتی به‌ تامه‌و
ده‌نگ و ئاوازی شی خۆشه ، به‌تابه‌تی
که‌ به‌ ره‌وه ده‌خۆن زۆرتتر له‌
ناوچه‌ی شاخاوی‌دا ده‌ژین ، له‌
کوردستان‌دا زۆرن .

که‌تم (کتیم) : شارده‌وه ، کاریک
به‌ نه‌ینی بگیری .

که‌ج : خوار ، لار ، چه‌ماو .

که‌چی : به‌لام ، له‌گه‌ل نه‌وه‌ش .

که‌دورات : (که‌ورات) : لیل ،
له‌ککه ، گهرد ، تۆزو خۆل ، دزی
ساف و پاک .

که‌ر : گو دریز ، وولاختیکی بار
کیشه .

که‌رامه‌ت (کرامت) : (۱) که‌وره‌بی ،
مه‌زنی . (۲) کردنی کاری ئه‌فسانه‌یی

نهوتو بیتجگه له پیغه مهران کەس
پێی نه کۆی .

که ره بۆز : کهری بۆر ، کهری
رهنگ خۆ له میشی ، کهری رهنگی
ره شو سپی تیکه ل .

که رهت : جار .

که ره م (کر م) : چاو تیری ،
جووانمردی ، که ره بی و مه زنی ،
ده ست بلاوی .

که ری : نیسه ته بۆ کهر ، پروانه
(که ر) .

که ره بلا (که ر بلا) : ناوی شار تیکه
له خووارووی وولاتی عراقی
نیستادا ، له (۱۰) ای موحه ره می
۵۶۱ = ۱۰ ی تشرینی به که می
۱۶۸۰) دا شه ره به ناو بانگه که ی نیوان
لایه نگرانی عه له وی و ئومه وی تیندا
پرووی دا ، له نه انجام دا حوسینی
کوپی عه لی و فاتیمه کوژراو هه
له ویش نیژرا ، که ره بلا به کیکه له
شونه پیروژه کانی شیعه .

که روو : ده وه نیکی درشته له
کنگره کهرانه ده کا .

که روو : ناوی نه ستیره بیکه .

که ره گهس : دال ، بالنده بیکه
پاو که ره رهنگی رهش یا قاوه بی
ده بچ ، بالنده ی بچووک پاو ده کاو
کوشتی که لاکیش ده خوا .

که ره م (کر م) : رهز ، میتو ، باخی
د ره ختی تری .

که ری : نه و که سه ی گۆی له دهنگ
نه بچ ، بچ گو . . . . .

که ژاوه : سندوو قیتی که ره به له
دارو ده وهن دروست ده کری و له
سه رپشتی ووشر داده نری و بۆ
سووار بوون به کار ده هینری .

که س : ئاده مزاد ، تاکی خه لک ،
بابا ، شه خس ، خۆ .

که سه ل (که سل) : ته مه لی ، بی
تووانایی ، سستی .

که سه ب (که سب) : وه ده ست
خستن ، هینانه ناو ده ست ، بوون
به خاوه نی شتیك .

که سه ر (که سیر) : شان ، شانگه ،
وورد کردن ، پارچه کردن .

که شه نه ده : نه و که سه ی شت
پاده کیشی ، نه و که سه ی شت
ده کیشی ، نه و که سه ی شت
ده سه نگیخی .

که شه یه : (۱) دریش ، بلند ،
کیشراو . (۲) سه رپیچی شیخ و
مه لاو پیاوی ئابین .

که شش : پراکیشان .

که ششاف (الکشاف عن حقائق
التنزیل) : کتیبیکه له ته فسیری
قورنان له دانانی مه محمودی کوپی
عومه ری کوپی محمه دی
خوارزه می زمه خسه ری به
(۱۰۷۵ از - ۱۱۴۴ از) .

که شف (که شف) : ناشکرا کردن ،
بهیدا کردن ، په رده لادان له سه ر

شتی نهیڼی ، یوون کردنهوهی شتی
قورس ، به بهلگه دهرخستنی
ریاستی شت .

گهشمه گمش : کیشه کیش ،
گیره و کیشه ، تهنکوچه لومه ، بگره و
بهرده ، شپروشور ، گفتوگو
نازاوه ، ناخوشی و دوژمنایه تی .

گهعب (گهب) : پاژنه ی پی ،
تیسقانی پاژنه ی پی .

گهعبه (گهبه) : کابه ، خانویکی
چووزگوشه یه له ناوه ریاستی شاری
مه ککه ، بهردی رهش «حجر الأسود»
له به کچ له سووچه کانی به تی ، له
سهرده می جاهیلی دا بوتخانه ی
بوته گه وره کانی عه رب : لاتو
عوززاو مه ناکت و هو بیل بوو ، بیری
زهمزم له نژیکی به و به ، محمه د
پتغمه بهر بوته کانی له ناو برودو کردی
به قبیله ی موسولمانان ، مالی
خوداشی پی ده لیتن ، نهم ناوه بو
سهرده می جاهیلی و پاش نیسلامیش
ده شی .

گهف : (۱) مادده ییکی سپی به
له نهنجامی شوشتنی قوماش یا
لهش به ناوو ساپون په پیدا ده پی ،
نهو مادده یه که له نهنجامی کولانی
ناو ده که ویتنه سهری به و به ، نهوه ی
له دهمی ئاده مزاد په پیدا ده پی له
نهنجامی زور قسه کردن یا ووشک
بوونی دهم ، که فی زار . (۲) نهو
رهنگه ره شه به که ژنان برویان پی
ده پیژن .

گهف (گف) : دهست ، لهپ ،
ناودهست ، ناو پی .

گهفارهت (گفارت) : نهوه یه که
به هوی نهوه وه گوناوه دا پوشری وه کو
پوژوو کرتن یا قوربانی و سده قه
کردن ، هه لگرتنی تاوان و گوناوه له
سهر خۆ به پوژوو کرتن و قوربانی و
سده قه کردن و شتی تر .

گهفهن (گفن) : جلی مردوو ،
پارچه قوماشیکی سپی به مردووی
تی وهرده پیچن و ده پیژن .

گهفنه (گف) : پروانه (کهف) .
گهفنه (گفته) : تا ، تای ترازوو ،
نهو به شه ی ترازوو که شتی له ناو
داده نری بو کیشان ، ترازوو دوو
تای هه به به کیکیان بو شت و
نهو تیریان بو سنگ «بهرد» .

گهل : (۱) که چهل ، نهو که سه به که
مووی سهری له نهنجامی برینی
تایه تی رووتاییتسه وه . (۲) ددان
که وتوو .

گهلام (کلام) : قسه ، ووتنه ،
رسته ییک مانای تیدا پی .

گهلب (کلب) : سه گک .

گهلبی ناوو گیم : تانجی ، تازی ،
نهو سه گه ی که مامز ده گری .

گهله : سهر ، جومجومه ،
کاسه ی سهر .

گهله ی گهل : سهری که چهل .

گهل : داو ، تا ، تال .

گهم : (۱) هندی ، چوری ، دزی

قۆز - (۲۱) بېش ، ئىمنازە ، قەوارە ،
پوخسار ، ژمارە ، بروتە (كەم و
كەيف) . (۲۱) (كەم) چەند ،
عەرەبىيە .

كەم و كەيف (الكمّ والكيف) :
ژمارە و جۆر ، قەوارە و ناووك ،
شىۋە و ناوهرۆك .

كەمال - كەمال (كمال) : تەواو
بوو ، كامل بوو ، بېج كەم و كوورى ،
خو و پەووشتى تەواو .

كەمان : (۱) كەوان ، دارىكى
خوار كراوۋە ھەر دوو سەرى بە
ژى بەستراوۋە ، چەكىكى جەنگى
كۆنە بۆ تىرەندازى بە كار ھىنراوۋە .
(۲) ھەموو شتىكى چەماوۋە خوار ،
وھكو برۆو شتى تر .

كەمەر : دەورى زگدو پىشت ،
ناوھراست ، پىشت ، كەمەربەند ،
ئەوھى لە پىشت دەبەستىرى .

كەمەرە : كەمەربەند ، ئەوھى لە
پىشت دەبەستىرى .

كەمەند : تەناف ، پەتتىكى درىژى
ئەستورە قولفەيتتىكى تىدا دەكرى
بۆ گرتنى ئادەمزاد يا ئاۋال يا
ھەلگەران بە سەر دىواردا ، لە
سەردەمى كۆندا وھكو چەكىكى
جەنگى بوو .

كەمىن : خۆشاردەنەو لەجىگەيتتىكى
ناديار بۆ ئەوھى لە پر بە سەر دوژمن
يا نىچىردا بدرى .

كەنار : قەراخ ، پۆخ ، دەم ، لاي
ھەموو شتىك ، دژى ناوھراست .

كەنارە : بىروانە (كەنار) .

كەندوو : (۱) شتىكە خرو گەورە
قوول لە گل دروست دەكرى ، لە
كوردەوارى دا بۆ پاراستنى دانەوتىلەو
ئاردو مېوھى ووشك كراووشتى
ترىش بە كار دەھىنرى . (۲) مالى
ھەنگ .

كەنز (كنز) : كەنجىنە ، خەزىنە ،
خەزە .

كەنزى مۇتەلسەم : خەزىنەسى
تەلىسماوى ، بە بېجى ئەفسانەسى
ناو كوردەوارى ھەموو خەزىنەيتىك
دوو شىر يا مارو ئەژدەھى
تەلىسماوى پاسەوانى دەكەن و
دەپيارىزن .

كەوا : (۱) كەوئى ، جۆرە جىتكە
لە كوردەوارى دا تايەتەتە بە
ئافرەت ، لە كۆندا پياوېش بەكارىان
دەھىنا ، بەلام ئىستاكە باوى
نەماو . (۲) كەواتا ، كەواتە ،
دىارە ، دەبېج .

كەوا تاقە : كەواى لە قوماشى
تاقە دروست كراو ، ئەو كەوايەسى
لە قوماشى تاقە دروست دەكرى .

كەوان : (۱) بىروانە (كەمان) .
(۲) كۆي (كەو) ، بالندەيتتىكى
جووانو دەنگ خۆشو بەناوى
كوردستانە ، بىروانە (كەبك) .
(۳) پەلكەزىرە ، قەوسو قەزەح ،
قۆز قەدەح .

كەوتن : رووخان ، ھاتنە

خواره وه ، هاتنه سهر زهوی ، نزم
بوونه وه .

كهوچك : ملاك ، شتتيكي
دهسكداري سهر خري قووله له
خواردن دا به كار دههينري
بهتايه تي له خواردني شتي شلدا .

كهوسهر (كوثر) : (۱) نساوي
رووبارتيكي نهفسانهيي به له
بههشتدا . (۲) كهسي گوره و
مهن ، كهسي گوره و خيترخووا .
(۳) هموو شتتيكي فراوانو نؤر .

كهوشهك : ياري يتيكي
كورده واري به بهتايه تي فهقنيان له
بههاران دا دهيكهن « بازو
كهوشهك » يسي پي دهلين ، پروانه
(باز) .

كهوكهب (كوكب) : (۱) نهستيره .
(۲) گولتيكه له باخچهدا شين دهبي
گوره و درشته ، پهنگي سوورو
زهردو سپو و بنهوشهيي و سووري
كالي هه به .

كهوكهبه (كوكبة) : (۱) پؤل ،
تيپ ، تپي سوواران .
(۲) نهستيره . (۳) گول .

كهون (گون) : بوون ، ووجود ،
مانه وه ، زاراهه يتيكي زانستي
مهنيقه دؤي فهساده .

كهفولتهنام (كهف الانام) :
نهشكهوتي ئاده مزاد ، نهشكهوتي
نهسحابي كهف ، پروانه (نهسحابي
كهف) .

كههكشان : كاكيشان ، خه يتيكي

سپي به له نهنجامي نهستيره يتيكي
زؤري بي ژماره ي له به كه وه نريك له
ئاسمان دا دروست بووه ، وه كو
شه قامتيكه كاي تيدا پڑاين ، ريئي
كاكيشانو ريئي حاجي يانو ريئي
شيريشي پي دهلين .

كهي : (۱) ووشه يتيكه له كاتي
پرسين له كاتو سهرده م دا به كار
دههينري : چ كات ؟ چ زهمان ؟
(۲) پاشاي هه ره گوره ،
شاهنشاه ، له قه بي گوره ترين
باشايانه .

كهيد (كيد) : فيل ، حيله .

كهيف (كيف) : (۱) خوڤسي ،
گوشادي ، بهختياري . (۲) جهوههر ،
ناوه رۆك ، نهژاد ، بنياد ، نهوع ،
پروانه (كهو كهيف) .

كهيل (كئيل) : (۱) پتوانه .
(۲) خسوار ، كهچ .
(۳) نهوه ي ئاره زوو دهكا ، نهوه ي
ئارمزووي هه به . (۴) گويز ،
گيووز ، ئالوبالووي كيوي .

كهيووان : (۱) زوحهل ،
ساتوورن ، بهكيكه له نهستيره
كه رۆكه كان له پاش مشتري له
هممويان گوره تره ، ههشت
مانگي هه به ، وه پشتينديك له
پروناكي دهوري داوه . (۲) پروانه
(سهيوان) .

كيبو (كبير) : خو به گوره
گرتن ، خو ده رخهر ، خو پيشاندهر ،
خو به رست .

کیتاب (کِتَاب) : (۱) کتیب ، نووسراو ، پهره‌ی چاپ کراو و جزو به‌ند کراو . (۲) قورئان .

کیزب (کِزْب) : درۆ .

کین : بروانه (قین) .

کینایهت (کِنَايَة) : ووشه‌ییکه له جته‌ی مانای راسته‌ی خۆی به کار ناهیتنری به‌لکو بۆ ماناو مه‌به‌سی تر به کار ده‌هیتنری .

کیسه : تۆر به ، هموو شتیکی له چه‌رمو قوماشو شتی تر دروست بکری و گه‌وره و بچوکی هه‌بئو شتی تری بخریته ناهوه ، پاره ، پوول .

کیسه‌ل : ره‌قه .

کیسرا : خوسرهو ، له‌قه‌بی شاهنشاهانی ساسانی‌یانه .

کج : ووشه‌ی پرسیاره له کس ، چ کس ؟ کامه کس ؟

کیشان : (۱) برۆ کیشان ، جوان کردن و ره‌ش کردنی برۆ . (۲) وینه گرتن ، په‌سم کردن به ده‌ست . (۳) هه‌لسه‌نگاندن ، دیاری کردنی قورسی شت به ترازوو . (۴) پاکیشان ، ده‌ره‌ینانی شت له جیگه‌ییک و بردنی بۆ جیگه‌ییکه‌ییک تر . (۵) تووتن کیشان ، سووتاندنی تووتن .

کیشسه‌کیش : بروانه (که‌شمه‌که‌ش) .

کپل : ئەو به‌رده پانو درێژه‌یه که لای سه‌روو و خووارووی کۆر

ده‌چه‌فینری .

کیو : شاخ ، چیا .

کیوی توور : بروانه (توور) .

کیوی نه‌جد : چیا‌ی نه‌جد ، بروانه (نه‌جد) .

کورت : بچووک ، ئەو که‌سه یا شته‌یه که بالاو درێژی له چه‌شنی خۆی که‌متر بئ ، دژی درێژ .

کورئان : پالان ، بۆ چه‌یواناتی بارکیش به کار ده‌هیتنری به‌تایه‌تی کەر ، به‌رامبه‌ر به «زین»‌ی ئەسپ و ماینه .

کوحل (کُحْل) : کل .

کوردد : (۱) نه‌ته‌وه‌ی کورد . (۲) ناده‌مزادیکی له نه‌ته‌وه‌ی کورد بئ .

کوردانه : کوردئاسا ، وه‌کو کورد ، نه‌وه‌ی خوو و په‌وووشتی کوردی هه‌بئ .

کورددی : (۱) زمانی کوردی . (۲) نیه‌به‌ته بۆ کورد ، بروانه (کورد) .

کورپ : نیرینه ، مندالی نیرینه ، به‌رامبه‌ر به کچه .

کوژان : کورت کراوه‌ی کوژرانه .
- کوژا بئ : کوژرا بئ .

کوژانه‌وه : خامۆش بوونی چراو ناگرو شتی تر .

کوژتن - کوشتن : مراندن ،

- گیانداریک بین گیان بکری ، گیان کیشان .
- گوشته : کوژداو ، نهو گیانداره یه که سه ری ده بری یا به هر جور یکی تر بین گیان ده کری .
- گوشت گیر : زوران باز .
- گوشنده : نهو که سه یا شته یه که گیانداریک بکوژی .
- گوفر (گفر) : ناسوپاس کردن ، خودا نه ناسین ، بی ایمان و باوه ری
- گول : نیشانی چاو .
- گولانه : کولانکه ، نهو کونهی بالنده ی لی ده نیشپته وه .
- گولاه : کلاو ، نهو شته یه که له قوماش یا چه رم دروست ده کری و له سر ده نری .
- گولبه (کتبه) : کوخ ، کوخ ، خانووی هه ژاران ، خانووی بچووک ، خانووی گوند .
- گولبه یی تاری : کوخی تاریک .
- گولی گریان : گریانی به سۆز ، گریانی گهرم .
- گولۆ : مه لۆتکه ی لۆکه ، پارچه ی لۆکه ، زهر رانی به فر .
- گولم : گۆنا ، سه ری روومت .
- گون (کن) : (۱) درزو به تالی له هه موو شتیکی دا ، شتیکی به و بو شایی له ناودا بی . (۲) بیه ، فرمانی نه مری تاک له فیعلی عه ره بی
- «کان» ، نیشاره ته بو نایه تی «کن فیکون» ، له قورئان دا .
- کونج (کنج) : (۱) گوشه ، سوچ ، (۲) چین و پیچ .
- کونجی راحت : گوشه ی ناسایش ، گوشه ی حه سانه وه .
- کونجی کاشان : گوشه ی خانووی زستانه ی بچووک ، ناو کوخ ، گوشه ی هیلانه .
- کونده بوو : بووم ، بالنده ییکی ره شه له ناو که لاهو و چیکه ی ویران و خه رابه دا ده زی ، ره مزی کاره سات و به دبه ختی و ناله باری به .
- گون کردن : سمین ، دوو به دهر کردنی شت ، بو شایی په ییدا کردن له ناو شتیکی دا .
- کوهنه (کنه) : کۆن ، دیرین ، دیرینه .
- کوپه : جه ربه ، سه بوو .
- کووتال : کوتال ، قوماشی بازارگانی ، پارچه .
- کووچه : کۆلان ، ریخی باریکی ناو شارو دیتات .
- کوودهک : مندال ، کور یا کچی به تمه ن بچووک .
- کووره : ناله شخانه ، نهو جی به ی ناگری لی ده کری ته وه ، جی تی تووانده وه ی مه مده ن ، جی تی برژاندنی خشت .
- کۆ : کۆلان ، کووچه ، گهرهک .

کۆتەھ : کورت .

کۆسار : ئەو جێبەجێ شاخو
کێوی زۆری لێبە ، جێی
شاخاوی .

کۆش : خووار باوەش ، ئەو
جێبەجێ بەشی سەر و خووارووی
لەشی ئادەمزاد بە بەکتری دەندن ؛
داوێنی هاوو جۆرە جل و
بەرگیك بەرز بکریتهوهو شتی تی
بکری .

کۆشە : کۆشش ، هەول و تەقەلا .

کۆگا : جێی کۆبوونەوه ،
مەجلیس ، جێی شتومەك
فرۆشتن .

کۆل : شان و مل ، پشت .

کۆمەل : جێی کۆبوونەوه ،
جێی گردبوونەوه ، جێی ژبانی
خەلك ، خەلك و ئادەمزادی زۆر لە
یەك جێگەدا بژین .

کۆن : (۱) دێرین ، دێرینە ،
پێشوو ، قەدیم . (۲) شتیکی زۆر
بە کار هاتبو و لە کەلك کەوتبێ .

کۆنە : بڕوانە (کۆن) .

کۆی نووره : (۱) تەقین و گەرمایی و
هێزو کەفو کۆلی نووره بە کە لە
ئەنجامی تەفاعولی نووره لەگەڵ ئاودا
پەیدا دەبێ ، کینایەتە بۆ سوولتان و
بوون بە زوخال ، بڕوانە (نووره) .
(۲) کۆگای نوور ، جێی کۆبوونەوهی
نوور .

کۆر : بێچاو ، بێ بینا ، ئەو
کەسە نابینێ .

کۆری : بێ چاوی ، بێ بینایی .

کۆچ : مندالی مێینە ، کێژ ،
کەناجە ، کەنێژك .

کۆرێژ : قریژ ، چلك .

کۆردن : مەسەدری ئیش و کار و
پیشەبە .

کۆردنەوه : (۱) ئاواڵە کردنی
شتی داخراو . (۲) یزگار کردن .

کۆرم : جانەوهرێکی بێ دەست و
پێ و خشۆکە ، ئێسقان لە لەشی دا
نیبە .

کۆرمی قەز : کۆرمی ئاوریشم .
کۆرین : هەموو شتیکی بکری بە
مال بەرامبەر دانی نرخی بە پارە .

کۆزە : شنەیی با .

کۆزە دەبوور : شنەیی بای
دەبوور ، بڕوانە (دەبوور) .

کۆشان : پۆشتن ، خزیسن ،
بزووتنەوه .

کۆل : سورمە ، تۆزیکی رەشە بۆ
چاو رێشتن بە کار دەهێنری .

کۆلیل : ئالەتییکی قفلی بێ
دەکرێتەوه .

کۆلك : ئەندامییکی درێژی لەشی

ناژالو بالتندیه له دوواوه بانهوه
ده بی .

کلك ئیستر : کلکی وه کو کلکی
ئیستر ، کلکی گه وره .

کلافه : کلۆله ، ده زوو یا په تی
هه لکراوه .

کلاو : نهو شته یه که له سه
ده نری .

کن : لا ، نزیك .

G = گ

گاه : کات ، دم ، سه رده م ،
زه مان .

گابین - گان کردن : جوت بوونی
ژنو و پیاو ، چوونی نه ندای نیرینه
پو ناو نه ندای می پینه و شه هوه ت
تی کردنی .

گهبر : گاوور ، زه رده شتی ،
پیره وی نایینی زه رده شتی ، ناگر
په رست .

گهپ : (۱) تیپ ، حه رف ،
ووشه ، رسته ، قسه . (۲) گالته ،
گه مه . - گهپ کردن : قسه کردن .

گهپو گویند : دمه ته تیو
کۆبوونه وی رابواردن ، گه مه و
گالته .

گهوا : هه زار ، بی نه وا ، نه و
که سه به که گوزه ران و ژبانی خۆی
له خه لکی داوا ده کا .

گهر : نه گهر ، نه بر .

گهروو : نه و به شه یه له له شی
ئاده مزاد که له دمه وه به ره و خووار
ده بیته وه .

گهرد : (۱) پروانه (توژ) .
(۲) بزوتنه وه ، شنه ، سوورانه وه ،
دوو که وتنه وه .

گهردان : (۱) نه وه ی
ده سووریتنه وه ، نه وه ی ده بزوتنه وه ،
نه وه ی له گه ران دایه . (۲) جوژه
که بابیکه له گوشتی بالتندیه یا مه
له پیشانا له ناودا ده کولیتیری ئنجا
ده کری به شیش دا ده برژیتری .

گهردهن : (۱) مل ، لای
پیشه وه ی مل . (۲) ملوانکه ،
گه ردانه ، گه رده نلغ ، خه ناوکه .

گهردهنلغ : ملوانکه ، گه ردانه ،
خه ناوکه .

گهردهن کهچ : مل کهچ ، ملخووار .

گهردی شمال : شنه ی بای شه مال .
گهردو باد : توژو با .

گهردوون : چه رخ ، ناسمان
هه موو شتیکی له ده وری خۆی
بسووریتنه وه .

گهردوونی گهردان : رۆژگارو
چه رخ و فه له کی که ده سووری ،
فه له کی سه بیار .

گهردش : گه ران ، بزوتنه وه ،
سوورانه وه ، گوپین ، بوون .

گهرگین (گرگین) : گروئی ، گروو ،

گهڻبت : سهيزان ، گهڻان ،
سه سفر ڪرڻ .

گهل (گئل - گيل) : وهره ، به
زمانی تورکی .

گهل : گومهل ، تيب ، تاقم ،
خهٽڪ .

گهلج : زور ، فره ، گهليڪ ،
دڙی گهم .

گهلوو : گهروو .

گهلووگير : گهرووگير ، نهوهی
گهروو ده گري .

گهلا : پهٽڪ ، بهرگی دارو
درهخت .

گهلاپيزان : سهردهمی وهرینی
گهلاي درهخت ، پاييز ، کينايه ته پو
دووا هاتنی ژبان ، کوچ ڪرڻ ،
مردن .

گهنج : خهزينه ی زيرو زيوو
موجه وهمرات و بهردي بهنرخي
شارراهه له جيگه يتيکي نهيني دا .

گهنجينه : نيسبه ته پو (گهنج)
پروانه (گهنج) ، جيی گهنج ، جيی
دانانی شتی گران .

گهنجي ويراڻه : خهزينه ی نيرو
کاولگه و خهرايه ، نه فسانه ی
کورده واری ده لئ خهزينه له جيی
کاولو خهرايه ده شاررپته وه پو
نهوهی کس هستی پنه کا .

گهنجسور : خهزنهدار ،
خهزينهدار ، خاوهنی خهزينه .

نهو کهسهی تووشی نهخوشی گهر
بوون دهين .

گهرم : دڙی سارد .

گهرما : گهرمی ههوا ، دڙی
سهرما .

گهرمابه : گهرماو ، حمام ، نهو
جنيهيه که ناوی گهرمی لييهو
لهشی لي ده شورئ .

گهرم رهو : (۱) چالاک ، چاپوک ،
نهو کهسهيه که به تيزی دهرؤ .
(۲) له زاراهوی دهرؤيشی دا نهو
ساليکهيه که به شوق تيده کوشی
پو گهيشتن به مهبس .

گهران : سوورانه وه ، بزووتنه وه
له جنيک پو جي يتيکی تر .

گهرانهوه : هاتنه وه ، له جنيک
بوون جاريکی تر گهرانه وه پو
نهوي .

گهراوه : بووه به .

گمز : (۱) نهاندازهی دريژی به
بريتی به له ۱۶ گري . (۲) درهختيکی
گهروه نهستوره گهلاي وه کو
گهلاي سهروه داری ده سووتينري .
(۳) جوړه شيرینی يتيکه له داری گمز
دروست ده گري .

گمزهند : نازار ، پهنج ، ناسيب ،
برين .

گمش : به شوق ، بريقدار ،
پووناک ، ناگری بههيز . - خونئی
گمش : خونئی تازه پڙاو .

شاخینکی بهرزو بلندی کوردستانه
کهوتۆته لای باکووری پۆژئاوای
شاری سلیمانی یهوه ، ناوی
چاکیکیشه هر له و شاخه دا
پتوهندی زۆری به میژووی کۆنی
ئهو ناوچه یهوه ههیه ، به تایه تی
ئاینی نه تهره ئاری به ههره کۆنه کانی
ئهو هه ریمه .

گورگه : جانهره ریکی کیوی
گۆشت خۆره له سه گه ده کا ، به لام
له و به هیز تره دژنده تره .

گورگی سه فه ره : کینابه ته بۆ
گورگی زۆر گه رۆک .

گورگه میش : سه گی غه یان ،
سه گی خاین ، سه گیک که یارمه تی
گورگه بدا ، کینابه ته بۆ پساوی
ده فهل و داوین پیسو خۆری .

گور : تاو ، دهنگ ، جموجۆلی ،
دهنگی ئاو .

گوزهر : (۱) په رینه وه ، پۆشتن .
(۲) گه رۆک ، ناوچه ی ههر سنفیک
له بازا ردا .

گوشه بوون : کرانه وه ، فراوان
بوون .

گوشایش : کراوه ، فراوانی .

گوفتار : ووتن ، قسه کردن ،
ووتار .

گول : (۱) خونه ی کراوه ،
خونه ی بشکو توو ، بهرگی په لگا و
پهنگ که له دارو درهخت و گیا
له دووایی و نووکی چلیک په یدا

گهوره : سه رۆک ، حاکم ،
مهزن .

گهوههر : پروانه (جهوههر) .

گهه : پروانه (گاها) .

گه یاندن : بردنی شتیک بۆ
که سیک .

گه یشتوو : گه ییو .

گه یشتن : دهست خستنی
ئامانج ، گرتنی هیوا .

گه ران : گرتن ، داخستن .

گه رودار : شه پو شوپۆر ، کومه له
خه لکیکی تیک ترنجاو ، فریاد و
بانگ و ههرا ، کاره سات ، ئاسیب .

گه رفان : بهرک ، جیب .

گه ژۆ : (۱) بایکی تیژو گه رم و
تۆزاوی به له لای خوارووه وه هه ل
ده کا . (۲) وور ، ئهو که سه ی
ئاگای له خۆی نی به . (۳) ناوی
عه شیره تیکی کورده .

گه ژۆی جهنوب : بای جهنوب ،
پروانه (گه ژۆ) .

گه ژۆ لوول : گه رده لوول ،
گه رده لووله .

گه ژۆ ویژ : پروانه (گه ژۆ) .

گه یسوو : کهزی ، مووی ته وق و
بشتی سه ری ژنان که ده هۆنرینه وه و
له بشته وه شوپۆر ده بیته وه .

گه وتن : قسه کردن ، وو شه و
پسته له دم هاتنه ده ره وه .

گه وروون : بیره مه گروون ، ناوی

گوتووک : شاگول ، گولی گوره و جوان و گمش .

گولبون : بنه گول ، بۆتهی گول ، داری گول .

گولچههره : جوان ، پوو ، جوان ، پوو و وهك گول ، زیاتر بۆ ژنان و مندالان به کار دئ . ووشه که له کوردی و تورکی عوسمانی دا بهم شیوه یه به بهلام له فارسی دا «گولچهره» به .

گولچین : نهو کهسهی گول دهچنئ ، نهو شته به که ههلبژیراوه .

گولخهن : ناته شخانه ، ناتۆن ، ناته شخانهی گهراو .

گول خهنهران : گیایه که له لاولاو دهکا ، گولی یاخود بهری له شیوهی هیلکه دایه بهلام رهنگی پرته قالی و کونجر کونجره ، له کانی گه یشتن دا دهته قن و وه کو دهمی کراوهی لئ دئ ، تۆوی سووری ته پری لینیج له ناوی دیار ده بئ .

گولزار : (۱) گولستان ، باخچه ، نهو جی بهی به کجار گولی زۆری لئ بئ . (۲) دهمی وهك گول .

گولستان : نهو جی بهی دارو درهخت و گولی زۆری لئ به ، گولزار ، گولشهن .

گولشهن : نهو جی بهی دارو درهخت و گولی زۆری لئ به ، گولزار ، گولستان .

گولگولی : رهنگی گول ، سوور ، بهمه بی .

ده بئ ، له پاش ماوه بیتک له جیکه ی نه م بهرگانه تۆو یا میوه دروست ده بئ . (۲) کولم ، پوومهت ، ده م و چاو .

گولاو : عاره قی گول ، ناوی گول ، عه تر .

گولاوی قودس : گولاوی پیروز ، گولاوی بهه شتی .

گول ناتهشی : گولی سوور ، گوله نار ، گوله هه نار .

گول نایب : تیکم له گه ل گول ، گولاوی .

گول نندام : لهش ناسک ، نهو کهسهی لهشی نهروم ناسک بئ وه کو به پهی گول ، بۆ ژنان به کار ده هینرئ .

گولی بهسته : دهسته گول ، باقه گول .

گولی پوو : کولم .

گولی ژاله : بروانه (ژاله) .

گولینگه : بروانه (گولینگه) .

گولینگه : دهسته داویکی ناو ریشم یا خوری یا ههر شتیکی تر وه کو گول دروست ده کرى له قهراخی مشکو وه وری سهر و دهسمال یا دهسرازه یا بهرمال و بهره و جاجم و شتی تر شۆر ده کرى ته وه .

گول و مول : (۱) گول و شراب . (۲) له سهر شیوهی « کچ و مچ » ، « رینگه و میگه » .

گولنار : گولی هه نار .

گوم بوون : وون بوون ، بزر بوون ، شنتیک له چاوی ئاده مزاد دوور بکه ویتنه وهو دیار نه بیج .

گومرهه : ئهو که سهی ری وون دهکا ، ئهو که سهیه که له ریگهی راست لای داوه .

گوم گهشته : گوم بوو ، بزر بوو ، وون بوو .

گون : ئهو ئه ندامهیه له ئاده مزادو گیاندارای تردا که ماددهی نیرینهیی تیدایه .

گوناه : تاوان ، کاری بهد ، ئیشی خراپ ، ناره وایی .

گوناهکار : تاوانبار ، ئهو که سهی که گوناه دهکا ، ئهو که سهی که کاری خراپ و ناره و دهکا .

گونی دیوانه : گونی شپیت ، کینایه ته بۆ رووت و قووتی و گهل و گون له دهره وهیی .

گونبهد : ئهو بانهیه که به شیوهی هیلکه دروست دهکری ، به زۆری بۆ مزگهوت و جیکه ی په رستن و گۆرو نارامکا به کار دههینری .

گونجایش : تووانایی ، قهواره .

گواره - گواره : خشلیکه ژنان له گویان دهکهن بۆ جوانی .

گوهر : بروانه (جهوهر) .

گوش : بروانه (گو) .

گوشواره : بروانه (گواره) .

گو : هه موو شنتیکی خرو گردو بچووک ، وهکو : گوی مهک ، گوی قاشوانی .

گوبه مند : (۱) ههراو هوریا ، کاره سات ، رووداو . (۲) کۆری رابوواردن .

گوچ : ئهو که سهیه که که موکووری بیک له دهستی هه بیج و کارکردنی ته بیعی نه بیج .

گوچان : گوپال ، داریکی راستو باریکه سهریکی چه ماوه ته وه بۆ یارمه تی دان له کاتی رویشتن به کار دههینری ، قاشو ، داریکی راستو باریکی سهر خره له گهل گو له یاری قاشوانی به کار دههینری .

گوشه : کونج ، که نار ، سوچ .
گوشه گیر : ئهو که سهیه که له مال داده نیشو له خه لکی دوور ده که ویتنه وه .

گۆل : گۆم ، ئاوی وه ستاو .
گۆلی مه رزه انه : گۆمی مه رزه ، گیای برنج ده بیج هه میسه ئاوی له ژیر بیج .

گۆم : بروانه (گۆل) .

گۆنه - گۆنا : (۱) چه مره ، روو ، کۆلم . (۲) په نگ . - گۆنا گۆن : په نگاو په نگ .

گۆیا : (۱) گوایا ، ده لئین ، دیاره ، (۲) ئه وهی قسه دهکا ، قسه کمر .

گۆیابوون : ووتن ، قسه کردن ، به قسه هاتن ، هاتنه ووتن .

گو: نهدامینکی لهسه ، نالهتی
بیستنه بههزی نهوهوه دهنگو
ناواز دهرک دهکری .

گودویژ: کهر .

گو کوروت: نادهمزاد ، مروّف ،
ئینسان .

گران: (۱) قورس ، دژی
سووک . (۲) به نرخ ، دژی همزان .

گرانبار: نادهمزاد یا چهوانیک
باری قورسی به سهر پشتهوه بیج ،
نهوهی ئهرکی بهکجار زوره .

گران ناز: نهو کهسه به که ئهرکی
ناز کردنی زوره .

گرین: بروانه (گریان) .

گری: پیچان ، شت به بهکوه
بیهستری ، بهند ، پیوهند .

گرتن: (۱) خستنه ناو دهست .
(۲) داگیر کردن . (۳) بهند کردن ،
چهپس کردن .

گرتنه ناو: له ناوی بوون ، له
ناو شت بوون .

گرد: (۱) خری ، همموو شتیکی
له شتیوهی گلژله دا بیج . (۲) دهورو
بهرو کهناری همموو شتیک .

گردی نهمه کین: گردی جوان .
گرژ: کشانهوه پال بهک ،
گوریزه ، زولفی به گوریزه .

گریان: گریه کردن ، فرمیتسک
ریژاندن .

گریه: گریان ، فرمیتسک ریشتن ،
ریشتنی فرمیتسکی زور له نهنجامی
بهستی و دل تهنگی دا .

گر: گلپه ، ههلاو ، هالاو .
زمانی ناگر .

گفتوگو: قسه کردن له گهل
بهکتری .

گله: گلپه بی ، دهرخستنی
دلتهنگی .

گل: خاک ، خۆل ، قور ، نهو
خۆلهی که له گهل ناودا تیکهل
دهکری .

گلاو: پیس بوون ، پیس بوون له
نهنجامی لهش به لهشی سهگ یا
بهراز بکهوی .

گلپه: ههلاو ، هالاو ، گری
ناگر .

گیا: همموو سهوزی بیکی که له
سهر پرووی زهوی دهرووی جگه له
دارو درهخت ، گیاو گول .

گیاه: بروانه (گیا) .

L = ل

لا: (۱) لامهلفه لا ، لام ئهلف لا
(بیسی لامو ئهلفه له ئهلفبای
عهره بی دا) . (۲) کن ، نزیک ، بهش ،
لاییک ، جیهمت . (۳) نا ، نه ،
ووشهی نهفی و نهخواستنو رت
کردنهوه به .

لا بهراسوو: لاییک له بهراسوو
ریاست یا چهپ ، بروانه (بهراسوو) .

لا جانگ: لاییکی روومت ، لا
روومت .

لا چوون : چوون ، دوور
کهوتنهوه .

لا دان : لا بردن ، خستنه لاهه .

لا رهیب (لاریب) : بئ گومان ، بئ
شک . **لازهمان (لازمان)** : نهبوونی
کات ، نهبوونی دهم ، نهبوونی زمان ،
زاراوه بیټکی زانستی فلهسه فیه بؤ
خودا به کار دههینرئ .

لازیب (اللازب) : کاری گهر ،
کوشنده .

لازمه : (۱) پتویسته ، زهرووری .
(۲) وهستاو له جئ ، پایه دار .

لاشه : (۱) لهشی حیوانی
مردوو ، مردار . (۲) لهږ ، پهست ،
زه بوون ، سمرکز .

لاعیب (لاعیب) : یاری گهر .

لاف : خڅ هه لکیشان ، ووتی
بئ مانا ، داوا کردنی زیاد له پاستی .

لاک : (۱) کهلاک ، لاشه ، لهشی
مردوو ، نهو له شه مردووهی
بؤگه نی کردووه . (۲) مادده بیټکی
سووره له هیندستان له درخت
دهردههینرئ و بؤ رهنگ کردن به کار
دههینرئ .

لاکین (لکن) : به لام .

لاله : (۱) گولاله سووره ،
کولیکی نیسان ، گیایټکی بچووکه به
زوری له جیگه ی تهر و ناو شاخ و
قمراخ ناو دهروئ ، کیوی و مالی
هه به ، ههروه ها له پووی رهنگ و
ژماره ی بهر هه وه جوری زوره ،

کیوی به که ی رهنگی سووره له ژیر
به به کانی دا له که بیټکی رهش هه به .
(۲) جوره چرادانیټکی به لورو ی به
مومی له ناو داده نرئ . (۳) بروانه
(لهعل) .

لال : نهو که سه به که قسه ی بؤ
نه کرئ ، نهو که سه ی زمانی بگریئ و
نه توانی به پاستی دهنگ له دهمی
بهینته دهرئ .

لام : تپسی لام (ل) له نه لغبای
زمان دا .

لام تلف (لا) : (لا) .

لامه کان (لامکان) : نه بوونی جئ ،
بؤ خودا به کار دههینرئ .
زاراوه بیټکی زانستی فلهسه فیه به .

لانک : نهو تهخته به که بؤ
نوداندنی مندالی ساوا به کار
دههینرئ و بؤ نه مبه سه
دهههینرئ .

لایق (لاقی) : شایان ، لئ وه شاهه .

له مالی (لهالی) : کوی (لؤلؤ) =
لؤلؤه ، بروانه (لؤلؤه) .

لهب : بروانه (لیو) .

له باتی : له جیاتی ، له جیگه ی ،
له برتی .

لهباله ب : پر ، هموو شتیک له
ناو یا ههر شله بیټکی تر پر بگریئ و
لئ بیته خواریئ ، هموو شتیک
زیاد له پیویست پر بئ و لئ
برئئ .

لهبان : کوی (لهب = لب) ه ،

بروانه (لهب) .
لهبهر : (۱) جل له بهر بوون ،
شيعر له بهر بوون ، قورئان له بهر
بوون . (۲) له پيش ، له بهر نهو .

لهبهر كردن : جل له بهر كردن ،
پوشين ، شيعر له بهر كردن ،
تهزبهه كردن .

لههيب (لهيب) : به هوش ، ژير ،
زمان پاراو ، عاقل .

لهب شهگهر : لیسوی شیرین ،
دهمی شیرین ، قسه خوش .

لهت : پارچه ، گهرت .

لهتالمت (لطالمت) : نهرمی و
ناسکی ، نه نامی جوان ، جوانی ،
قسه خوش .

له تاو : له حزمهت ، له تاو .

لهتيف (لطيف) : نهرم و ناسک ،
دلسۆز ، ميه ره بان ، خو و
په ووشتی چاک .

لهت لهت : پارچه پارچه .

لهتم (لطم) : زله ، شه پازله ،
به دهست له دهم و چاوی به کيتک
دان .

لهجوج (لجوج) : بزيسو ،
شهرانی ، سه رکيش ، همزه ، نهو
که سهی له داوی دا کۆل نهدا .

لهحزه (لحظه) : نيکاييتک ، کات ،
دهم ، نهو ماوه به به که جاريتک چاو
تيدا ده بزويتهوه .

لهحزه ژمير : چاوه بپواری ،
چاوه پروانی .

له دهس چوون : بزر کردن ،
وون کردن ، دۆراندن .

له دوو : له دووا ، به کيتک له
پشت به کيتکه وه پرواو وه کو سي بهر
وازی لي نههيني .

لهرزان : بزووتنهوه له جی
خو .

لهرز : له رزين ، بزووتنهوه له
جی خو له نه جامی سهرما يا
هه ندی نه خوشی يا له کاتی ترسد .

لهرزه وو تا : نه خوشی مه لاریا ،
لهرزو تا ، تاو لهرز .

لهرزین : بروانه (لهرز) .

لهرزات (لذات) : کوی (لهرزته
= لذت) ، بروانه (لهرزته) .

لهرزته (لذت) : خوشی ،
ههست کردن به خوشی ، مووچرکی
خوشی .

لهسردان : (۱) گيژ کردن ، گيژ
بوون له نه جامی سهوهی
بۆنيکی بههتيز ئاده مزاد وور دهکا .
(۲) خنکاندن ، له قه نارهدان .

لهسهران : له سهه کردن ،
پوشینی سهه به کللو يا ههرشتيکی
تر .

لهشکر : به شیک له سوپا ، تيبیک
له دووا زده هزار سهه باز
بيک هاتبج .

لهشگری قيروسيا : لهشگری

داگیر کمر ، نهو له شکره‌ی بایه‌خ به هیج شنتیک ناداو له هیج شنتیک نارپه‌وینه‌وه ، نهو له شکره‌ی پښپه‌روا هم‌ووشنتیک ده‌کا تا نه‌گهر له ناو چوونی خوښی تیداېن .

له‌شکری خه‌ت : تپیی خه‌ت و خال ، ریزی خه‌ت و خال .

له‌مین (تصین) : نه‌فره‌ت لڼ‌کراو ، له‌عنه‌ت لڼ‌دراو ، مه‌لغون .

له‌عب (تصب) : یاری ، گالته ، گالته‌وگپ ، شوخی .

له‌عل : (۱) لال ، په‌کیکه له‌بهره به‌نرخه‌کان و په‌نگی سووره وه‌کو یا‌قووت ، چه‌شنه ئوکسیدتیکي ئالوومینی په‌نگاوپه‌نگه له ته‌بعه‌ت په‌یدا ده‌بڼ ، جووانتربنی « له‌علی به‌ده‌خشان » . - **له‌علی موزاب (لعل ملاب)** : شه‌رایی سوور ، مه‌ی په‌نگ سوور . (۲) کینایه‌ته بڼ لڼو .

له‌علی روممان : له‌علی سووری په‌نگ همناری ، کینایه‌ته بڼ ده‌می خوښه‌ویست ، پروانه (له‌عل) .

له‌عنه‌ت (لعنت) : نه‌فره‌ت لڼ‌کردن .

له‌ففو نه‌شر (لفّ ونشر) : (۱) پېچانه‌وه و بلاو‌کردنه‌وه . (۲) له زاراه‌ی زانستی نه‌ده‌بدا نه‌وه‌یه که شاعر چه‌ند ووشه‌تیک یا چه‌ند ناوتیک له دپړه شیعریک‌دا به‌تڼی ، وه له دپړه شیعری داهاتوودا سیفعت بڼ نه‌و ووشانه به‌تڼی ، به‌و

ووشه‌و ناوانه‌ ده‌لڼن (له‌فف) ، وه به سیفعت و به‌راوورده‌کانیشی ده‌لڼن (نه‌شر) ، له‌ففو نه‌شر سڅ جوړه : (۱) له‌ففو نه‌شری موره‌ته‌ب : واته ووشه‌ی په‌که‌می نه‌شر پتوه‌ندی به ووشه‌ی په‌که‌می له‌ففه‌وه ده‌بڼ ، وه دووم به دووم و سڅ‌په‌م به سڅ‌په‌م تا دووایی . (۲) له‌ففو نه‌شری مه‌کووس : واته ووشه‌ی په‌که‌می نه‌شر پتوه‌ندی به ووشه‌ی دووایی له‌ففه‌وه ده‌بڼ . (۳) له‌ففو نه‌شری موشه‌ووه‌ش : نه‌وه‌یه که ته‌رتیب و ده‌ستوری تاییه‌تی و دیار‌کراوی نی‌یه .

له‌ قالب دان : کینایه‌ته بڼ شتی ریک‌وپیټیک و جووان و بڼ که‌و کووری .

له‌ککه (ککه) : داغ ، خال ، هم‌وو په‌نګیکي که بکه‌وینه سمر پارچه یا هر شتیکي ترو له په‌نگی شته‌که نه‌بڼ و پښ‌په‌وه دیار بڼ .

له‌کن : له لا ، له‌لای .

له‌گمل : به‌یه‌که‌وه ، پتیکه‌وه .

له‌گمن : قاپتیکي مه‌عده‌نی گه‌وره‌ی په‌له .

له‌م : له هم ، له ناو هم ، له .

له‌م بهینه : له‌م ماوه‌یه .

له‌محه (لمحه) : نه‌و ماوه‌یه‌یه که جاریک چاو تپید : ده‌بزویته‌وه ، نیکابیتک .

له‌مه‌ی‌دا : له‌مه‌ی‌دا ، له‌ نه‌وه‌ی‌دا ، له‌ ناو نه‌وه‌ی‌دا .

لهنجه : ناز ، رهوتيك له يووی
نازو له خو بای بهوه .

لهنجه تزهروو : رهوتی بالندهی
تزهروو ، پروانه (تزهروو) .

لهندههور (لندهور) : کهسی
بالا بهرزو لهش گورهو بههیز ،
لندههور .

لهنگر (لهنگری) : قاپتیکی
معهدهنی گورهو فراوانه له سینی
دهکا .

لهوان : لهو کهسانه .

لهوح (لوح) : هموو شتیکی که
پانو لووس بی له بهردو دارو
ئیسقان و معدهن ، پارچهی معدهن
یا ئیسقان که له سهری بنوسری .

لهولاو : لاولاو ، گیاییکه له
نیلوفر دهکا ، له درخت دهتالیو
به سر دیوار هه لده گه پئی ، گولی
له شیوهی بۆری و زارکی زورنادایه .

لهوم (لوم) : پروانه (لومه) .

لهون (لون) : (۱) رهنگ .
(۲) چشن ، جۆر .

لهوو (لهو) : یاری کردن ، گمه
کردن ، هموو کاریکی که ئاده مزاد
مهشغول بکاو خوشی بگه یینیتی .

لههیب (لهیب) : شوعله ، زمانی
ناگر ، گر ، گلپه ، گهرمی ناگر .

لههجه (لهجه) : زمان ، بهشیک
له زمان ، نهو زمانه ی که خه لکی
قهه ی پنده کهن ، شیوهی

قهه کردن و دهره پینانی دهنگی
تیپ .

لهیلا (لیلی) : کچی مه هدی
عامیری به ، ناوی ژنیکی عه رب
بووه ، خو شه ویستی مه جنوون
بووه ، به لام باوکی و ستوویه تی پیدا
به کابراییک ناوی ئیبن سه لام بووه ،
به لام له یلا شووی پینه کردووه له
داخی دلکاری مه جنوون مردووه
له پاش نهو مه جنوونیش کۆچی
دوایی کردووه ، نیزامی گهنجهوی
(سه دهی دووا زده می زاین) له
چیرۆکی شیمری « مه جنوون له یلا »
نهم رووداوانه ی کردووه به ئه ده بو
هونه ریکی به کجار نایابو بهرز ،
پروانه (مه جنوون) .

لیباس (لیاس) : جلوبه رگ ،
هموو شتیکی که لهش داده پۆشی .

لییس (لیس) : (۱) له بهر کردن .
(۲) جلوبه رگ .

لینک : لنگ ، لا ، بهک پئی
ئاده مزاد ، لاییکی بار ، تاکیکی
پیتلاو .

لیت : له تو .

لیدان : لیدانی دهفو ئاله تی
مۆسیقا .

لیره : له ئیره ، لهم جیگابه .

لیژ : هموو جتیکی سه بره ره
خوار یا سه بره ره و ژیر بی وه کو
قه دی شاخو کتوو گرد .

لی گهوان : (۱) وازهینان ، دست
هه لکرتن له شت . (۲) بشکینهوه
له شت ، ههولدان بۆ دۆزینهوهی
شتی وون بوو .

لییل : شیلوو .

لیلاو : ناوی شیلوو .

لییم : له من .

لییمان : له تیمه .

لییو : قهراخی هه موو شتیک ،
قهراخی دهم له سه ره وه خوواره وه
ئه وهی ددان داده پۆش .

لییوی غونچه : لییوی بچووک ،
لییوی بچووکى قوچاوهی وهك
خونچه .

لوگون (لؤلؤ) : دور ، مرواری .

لوگسوئی لالا : مرواری
دوره خشان ، مرواری ی پووناکو
بریسه دارو پوونو ساف .

لوبی لویاب (لب لباب) : لوبی
لوبابی مهسنهوی ، هه لباژردهی
مهسنهوی جه لاله ددینی پۆمی به له
دانانی مهلا حوسینی کاشیفی به له
سالی (۹۱۰ هـ - ۱۵۰۴ ز) له هیرات
کوچی دووایی کردوه .

لوتف (لطف) : نهرمی ، ناسکی ،
میهره بانی ، چاکی .

لوخت (لخت) : پووت ، پووتو
قووت ، بئجلو بهرگ .

لوعاب (لعاب) : ناوی ناو دهم ،
هه موو ناویکی په بیتو لنج .

لووره لووز : چه وه چهو ، دهنگی
سه گنو گورگنو چه قهلو ئازالی تر .

لووس : (۱) هه موو شتیکی بئ
گرئ ، چاپلووس . (۲) شیرین زمان ،
کوزکیش ، ئه و که سه یه که به زمانی
شیرین خۆی له خه لکی نزیك
ده کاته وه خۆی خۆشه ویست ده کا .
(۳) له زاراوهی هه تیوبازان دا ئه و
کوره جوانه به که چه زی لی ده که ن .

لووس و پووس : بروانه (لووس) .

لوول : (۱) گوریزه ، بادراو .
(۲) زیرهك ، بئ شهرم .

لوکه : په موو ، په مۆ ، کینابه ته
بۆ هه ور .

لومه : سه رزه نشت ، گله بی
لی کردن .

لسوق (اللسوق) : (۱) پتیه
نووسان . (۲) ئه و ده رمانه ی که له
سه ر برین داده نرئ بۆ تیمار کردن .
(۳) ئه و پارچه به ی برینئ پئ
ده به سترئ .

M = م

مائ (ماء) : ناو .

ما نهوچا (ما اوچی) : ئه وهی به
وه چی نیرراوه ، ئه و ووتانه ی له لایه ن
خوداوه بۆ پیغه مبه ران ده نیررئ ،
ئیشاره ته بۆ ئایه نه کانی قورئان که
به وه چی له لایه ن خوداوه بۆ محمهد
پیغه مبه ری موسولمانان نیرراوه .

مائیده (مائده) : خوان ، سفره ،
نهو شتهی خوواردهمهنی له سه
دهخوری ؛ خووانی یازاوه به
خوواردهمهنی ؛ خوواردهمهنی ،
خووردن ، تعام .

مائولخزد (ماء الخضر) : (۱) ناوی
خدری زینده ، ناوی ژیان . (۲) ناوی
خدر (نالی) ، شهوهتی خدر (نالی) ،
بروانه (خدر) .

مات : (۱) سهسام ، چهیران ،
سهرگردان ، داماو . (۲) له
زاراوهی شهترینجا به شا دهووتری
لهو کاتهی که تنگهتاو دهکریو
ریخی یزگاربوونی دهگیری .

ماتم (ماتم) : پرسه ، تازیه ،
تهغزیه .

ماتمی : نیسبهته بق (ماتم) ،
بروانه (ماتم) .

ماتو چهیران : بروانه (مات) ،
(چهیران) .

ماتو مبهووت : بروانه (مات) ،
(مبهووت) .

ماجره (ماجرا) : نهوهی پرووی
داوه ، نهوهی بسوه ، نهوهی
قهوماوه ، سهرگوزهشته ، میژووی
ژیان ، پرووداو ، بهسهراهات .

ماچ : بزووتنهوهی دوو لیتی
ئادهمزاده لهسه روومهت یا دم یا
هه جیکه بیکی تری ئادهمزاد یا
شتیکی تر .

ماچی : نهوهی دهکوژینیتتهوه ،
نهوهی شت لهناو دهبا .

مادام : تا کاتیک ، تا سهردهمیتک ،
که ، تا ههیه ، له بهر نهوهی .

مادهر : دایک ، بروانه (دایک) .

مار : جانهوهریکه له خشوکهکان ،
لهشی نهروم دریزه ، جۆری زۆره ،
زههرداری کوشندهیه .

ماری نهژدهر : بروانه (نهژدهر) .

ماری سههمندهر : جانهوهریکه له
مارمیلک دهکا ، له ناوو ووشکایی دا
دهژی ، نهگهر له ناگر نزیک بیتهوه .
ماددهیتک له لهشی دیتسهدهری .
ناگرهکه دهکوژینیتتهوه ، له بهر نهوه
بووه به رهیزی نهو جانهوهرهی که
ناگر کاری تهناکا .

ماری مهغزی ئادهمی خوار : نهو
مارهی که میتکی ئادهمزاد دهخووا ،
مه بهس مارهکانی سهرشانی
زهحاکه له نهفسانهی ناو
کوردهواری و ئیران دا .

مارو موور : مارو میرووله ،
زیندهوهر .

مارووت : بروانه (هارووت) .

ماژی (ماضی) : رابردوو ،
سهردهمی رابردوو ، رۆژگاری
به سهر چوو .

ماسی : چهیوانیکی خۆن سارده ،
هه میشه له ناو ئاودا دهژی ، جۆری
زۆره ، گوشتی دهخوری ، لهشی به
پوول داپوشراوه .

ماسیوا (ماسیوا) : جگه له ، بیجگه
له ، لهو بهدهر .

ماقوول (مَعقُول) : ئه‌وه‌ی عه‌قل به‌سندی ده‌کا ، ئه‌وه‌ی به‌هنۆی عه‌قله‌وه‌ ده‌رك ده‌كړی .

مال : (۱) خانوو ، هه‌موو شتیکی که‌ ئاده‌مزاد هه‌یه‌تی به‌ ژنو مندلیشه‌وه . (۲) ئه‌ندامی مڼ‌ینه‌ی ژن .

مالان‌گه‌ی : ئه‌و که‌سه‌ی سه‌ر به‌ هه‌موو مال‌تیکدا ده‌کا ، ئه‌و که‌سه‌ی خۆر ده‌گه‌رئ ، ئه‌و که‌سه‌ی له‌ هه‌موو جڼ‌یتیکدا دباره ، گه‌رۆک ، خۆری .

مالین : (۱) ماشتن ، پاک‌کردنه‌وه . (۲) له‌ مال‌نچ‌دان ، سو‌واق‌کردن . (۳) شیتلان . (۴) لیدان .

مال‌په‌رین : دزینی ناومال ، تالان‌کردن .

مال‌وێران : لڼ‌قه‌وماو ، خانه‌خراب ، که‌ساس .

مالیاوا : ناوی ئه‌و گونده‌به‌ که‌ حه‌بیه‌ی خۆشه‌ویستی نالی لڼ‌ له‌ دایک‌ بووه ، به‌ پینچ‌ شنه‌ش کیلۆ مه‌تره‌یتیک له‌ قه‌ره‌دخه‌وه‌ دوور بووه ، که‌وتبووه‌ نیوان گونده‌کانی وولیاوی باخان . هه‌ندئێ که‌س ده‌لڼ‌ ناوی گونده‌که‌ (نالیاوا) بووه ، هه‌ندیکی تریش ده‌لڼ‌ (سالیوا) بووه .

مان : ژبان ، له‌ ناو نه‌چوون .
مانه‌ند : وه‌کو .

مانه‌وه : به‌ند بوون له‌ جڼ‌یتیک ، مان له‌ جڼ‌یتیک زیاتر له‌و ماوه‌یه‌ی بۆی داترابوو .

مانی : (۲۱:۶ز - ۲۷۷ز) کوری پووتنه‌گه‌ کوری بابک‌ بووه ، ناوی دایکی مه‌ریه‌م بووه‌ له‌ سه‌رده‌می فه‌رمانه‌ه‌وایی ئه‌رده‌وانی شاهنشای ئه‌شکانی له‌ دایک‌ بووه ، وینه‌ کیشتیکی بلیمه‌ت و زاناو دانایتیکی گه‌وره‌و بڼ‌ هاوتاو ناشنایه‌تی له‌ گه‌ل پزیشکی‌ ی رووحانی‌ دا بووه ، داوای پیغه‌مبه‌ری‌ ی کردووه ، بیرو‌یاکانی له‌ کتیبی « ئه‌رژه‌نگ » دا تو‌مار کردووه ، له‌ به‌ر به‌ری ئازادو سه‌ربه‌خۆ مانی خرایه‌ زیندانه‌وه ، له‌ دووای ئازادانیکی‌ دیندانه‌و جانه‌وه‌رانه‌ له‌ پاش بیستو شه‌ش رۆژ کوچی‌ دووایی کرد ، له‌ پاش مردن سه‌ریان‌په‌ری‌ و پیستیان‌گروو و کایان‌تڼ‌کردو له‌ ده‌روازه‌ی شاری جندی‌شاپور هه‌لیانواسی . تا ده‌ورو به‌ری ئیسلامیش ده‌روازه‌که‌ به‌ ناوی مانی‌به‌وه‌ بوو ، ده‌لڼ‌ بڼ‌یتیکی له‌نگ‌بوو .

مانیع (مانع) : قه‌ده‌غه‌، به‌ربه‌ست‌کردن ، لڼ‌نه‌گه‌ران ، وه‌ستاندن له‌ کارتیک‌دا .

مانگه‌ شه‌و : ئه‌و شه‌وه‌یه‌ که‌ مانگ له‌ ئاسمان ده‌بڼ‌ ، ئه‌و شه‌وه‌ی رووناکی‌ مانگی‌ تیتدا ده‌بینرئ .

ماومرد : ناوی گول ، گولاو .

ماوی : ئاوی ، په‌نکی‌ ئاو ، شینی‌ کال ، په‌رژه‌بی .

ماه : مانگ ، کینایه‌ته‌ بۆ کچی‌ جوان .

که سه‌یه که فرمانی ذراوه‌تی که
کارتک چی‌به‌چی بکا .

مه‌ئوول (مامول) : نارزه‌زوو ،
خوواش ، مبه‌س .

مه‌ئوا (ماوی - ماوا) : چی‌گه ،
به‌ناگا ، مال ، هیلانه .

مه‌ئووس (مایوس) : ناومید ،
بی هیواو ئامانج ، ده‌ست شوشتن
له شتیک .

مه‌بال : میز کردن ، میزتن ،
چی‌گه‌ی میز کردن و پیشاو .

مه‌بجس (مبجس) : باس ، چی‌ی
لیکولینه‌وه و گه‌ران به دوای
شتیک‌دا .

مه‌بزوول (مبئول) : (۱) زور ،
فراوان ، گه‌لیک . (۲) بلاو بوو ،
به‌خش .

مه‌بهوت (مبهوت) : سه‌رسام ،
سه‌رسورماو ، سه‌رگردان .

مه‌تاع (متاع) : کالا ، سامان ،
هموو شتیکی سوودی هه‌بج، زیرو
زیو .

مه‌تین (متین) : به‌هیز ، به‌قه‌وه‌ت،
قایم ، سفت ، چه‌سپیو ، وه‌ستاو
له جج .

مه‌ته‌خ (مطبخ) : چی‌شتخانه ،
ججی‌ی لیتان و ئاماده‌کردنی
خوارده‌مه‌نی .

مه‌ترووک (متروک) : ده‌ست
لی‌هه‌لگیراو ، واز لی‌هینراو ،

ماهی تابان : مانگی دره‌وشه‌دار ،
مانگی تریفه‌دار ، مانگی رووناک .

ماهی میسر : مانگی میسر ،
کینایه‌ته بۆ یووسنی کوری
به‌عقوب ، پروانه (یووسف) .

ماهی نهو : مانگی یه‌ک شه‌وه ،
مانگی تازه ، هیلال ، مانگی شه‌وی
یه‌که‌سی مانگی قه‌مه‌ری .

مایه : به‌ش ، چند ، نه‌دازه ،
سامان ، بنیادی هم‌وو شتیک ،
دارو دره‌ختی جسن و هه‌لبژارده .

مایه‌به‌ین : نه‌ژادی تیکه‌لاو ، بنجیو
بناوانی له دوو شت یا زیاتر بیتک
هاتبج .

مایه‌په‌روه : نه‌ژاد په‌روه ،
نه‌سل‌زاده ، نه‌وه‌ی له سایه‌ی
ده‌ولت و سامانه‌وه په‌روه‌رده
بووه .

مایین : ئاودار ، له (الماء) هوه‌یه .

مایل (مائل) : لایه‌نگر ، نه‌وه‌ی
نارزه‌زووی شتیک ده‌کا ، نه‌وه‌ی له
دوای شتیک‌دا ده‌گه‌ری .

مه : تیمه .

مه‌ئال (مآل) : سه‌رچاوه ،
مه‌به‌س ، ججی‌ی مه‌به‌س ، نه‌نجام .

مه‌ئووف (مالوف) : ئاسایی ،
گونجاو ، نه‌وه‌ی خوو و په‌ووشتیک
ئاسایی‌یه له‌لای .

مه‌ئموور (مامور) : فرمان‌به‌ر ،
نه‌وه‌ی فرمانی بۆ ده‌رکراوه ، نه‌و

فری دراو ، نهو شتهی بچ کەلک و سوود بچ و دوور خرابیتتهوه .

مه تلهب (مطلب) : (۱) جچی داوا کردن ، مه بهس ، نارەزوو ، ویست . (۲) مه سه له پیک له زانستی دا ، تیوری .

مه تلهع (مطلع) : (۱) پیشه کی ، سه ره تای قسه ، به که مین دیری غزهل یا قه سیده . (۲) نهو جچی لایه ی که پۆژو مانگ و نه ستیره کانی لچ هه لدی .

مه تن (متن) : (۱) پشت . (۲) ناوه پۆکی هه موو شتیک . (۳) جچی بلند . (۴) نهوه ی له لایه ره ی کتیب نووسراوه ته وه ، به رامبه ر به راویزه .

مه تههر (مطهر) : (۱) جیکه ی پاک بوونه وه ی گیانی گونا هبار . (۲) به پچی باوه ری دینه کاتۆلیکه کان نهو جیکه به به که گیان تیدا پاک ده کریتته وه له پاش مردن به نازار دانیکی دیاری کراو له لایه ن خودا وه .

مه جاز (مجاز) : ووشه پیک له جچی راسته قینه ی خۆی به کار نه هینری و پۆ ماناییکی تر وه ربگری به مه رجیک پتیه ندی پیک به مانا بنچینه بی به که بیان به ستیتته وه .

مه جازی : نیسه ته پۆ (مه جاز) ، دژی راستی ، بروانه (مه جاز) .

مه جال (مجال) : ماوه ، جچی بزووتنه وه و گه یان .

مه جهره (مجره) : که هکه شان .

مه جووسی : ناگر په رست ، پۆژ به رست ، گماوور .

مه جبوور (مجبور) : ناچار ، بچ چاره ، نهو که سه ی کاری له ده ست خۆی نه بچ ، نهو که سه ی به زۆر کاریکی بچ بگری .

مه جرا (مجرى) : نهو جچی به ی ناوی پتدا ده روا .

مه جزووب (مجنوب) : پاکیشراو ، نهو که سه ی گرفتارو شه بیدای عیشق بووه .

مه جلیس (مجلس) : جچی دانیشن ، جچی کۆبوونه وه ی خه لک ، جچی کۆبوونه وه ی کومه له که سیک پۆ گفتوگۆ و ورد بوونه وه یا میوانداری و رابواردن .

مه جهمر (مجمر) : (۱) بخوردان ، (۲) ناته سخانه ، نهو شته ی ناگری تیدا ده کریتته وه .

مه جنوون (مجنون) : (۱) قه بیسی عامیری ، خه لکی نه جد بووه ، له راستی دا شیت نه بووه ، به لکو پله ی دل داری و خۆشه ویستی به رامبه ر له یلا وای لچ کردووه «مه جنوون» و «مه جنوون له یلا» ی بچ بلین ، له گه ل له یلا دا نامۆزا بوون گۆیا پتیکه وه ش گه وره بوون ، به لام که ویستی له یلا بخوازی باوکی نه بیدای ، سه ری خۆی هه لگرت و که وته شیعر ووتن ، له بیابانه کانی شام و نه جدو حیجاز له گه ل کیوی باندا ده بینرا ، تا پۆژیک به مردووی له ناو کومه له به ردیک دۆزرایه وه . نه سمعی ده لچ

مهجنوون نه بووه ، باجيزيش ده لئى
ههر شاعير يكي نه ناسراو شيعريكي
وو تبي و ناوي له يلاي تيدا بوو بئ
خراوه ته پال مهجنوون ، گويلا له
سالي (٦٨٨ز) مردووه ، پروانه
(له يلا) . (٢) شيت ، ديوانه ،
شهيدا .

مه حاق (محاق) : سئ شهوي
دووايي مانكي قه ميري كه مانگ
نابينري .

مه حال (مخال) : (١) نابوون ،
ناشي ، شتيك كه يووداني نه بئ .
(٢) قهي بئ سهر و پاو بئ مانا .
(٣) كو كردنه وهى دوو شستي
پيچه وانهي به كترى له شتيك داو
له كاتيكا دا . (٤) ناهق ، خووار .

مه حبهت (محبيت) : دوستي ،
خوشهويستي ، دلداري ، مهيل بو
شتيكي كه خوشي بگه بينيتيه
تاده مزاد .

مه حهك (محك) : بهرده زيئر ،
بهردى زيئر ، بهرديكه بو زانيني
عه ياري زيرو زبو به كار دههينري .

مه حهل (محل) : جئ ، جئگه .

مه حهله (محلّه) : گه رهك ،
كووچه ، زوقاق ، كولان ، به شتيك
له شار .

مه حوو (محو) : سرينه وه ،
نه هيشتن ، چوواندن ، قه لاجو
كردن ، له ناو بردن .

مه حبس (محبس) : زيندان ،
بهنديخانه ، گرتوو خانه ،
حه پخانه .

مه حبوب (محبوب) : دوست ،
خوشهويست ، دلدار ، مه عشوق .

مه حبوبه (محبويه) : مسئى
(مه حبوب)ه . پروانه (مه حبوب) .

مه حجوب (محبوب) : (١) له ناو
پهرده ، له پشت پهرده ، شارراوه ،
داپوشراو ، ناديار . (٢) شهرمن ،
به حيا .

مه حرهم (مخرّم) : كه سو كاري
زيك ، نه نداماني بنه ماله ، نه وانهي
نابئ شوو كردن له نيوانيان دا بيئ .

مه حرهمان : كوي (مه حرهم)ه ،
پروانه (مه حرهم) .

مه حرووم (محرّوم) : ناومييد ،
بئ بهش ، بئ بهره ، دور له هموو
خيرو خوشي بيك .

مه حزر (مخضر) : (١) ئه و
جئيهي كه سي لي ده بئ ، جئى
ناماده بووني كه سيك . (٢) ده رگا .
(٣) جئى نووسيني گفتوگوئى
كو بوونه وه و فرمان ، ده فته رى
تومار كردنى هموو فه تو او
باوه رنامه بيك .

مه حشهر (مخشى) : جئى
كو بوونه وهى هموو خه لك ، يوئى
حه شر ، يوئى قيامت .

مه حشهر ميسال (مخسر مثال) :
وه كو مه حشهر ، وه كو يوئى
حه شر ، به ويئهي مه حشهر .

مه حफल (مخفل) : كوئى ،
نه نجومه ن ، جئى كو بوونه وه ، جئى
كو بوونه وهى دوست و برادران .

مه حكه مه (محكمه) : دادگا ..

مه حمل (محمل) : (۱) كه ژاوه ،
عه ره بانه ، نهو شتهى كه ستيك يا
شتيك بار بكا . (۲) نهو ديارى و
خه لاتانه يه كه هه موو سالتيك له
سه رده مى جه جدا له قاهره و
نهسته موو كه وه ده نيتر رايه مه ككه .

مه حمود (محمود) : (۱) رهنگه
مه بس مه حمود پاشاى ميرى
سليمانى بچ له نيوهى يه كه مى
سه دهى نوزدهم دا واته سه رده مى
ژيانى نالى له سليمانى ، مه حمود
پاشا يه كيك بووه له ميره هه ره
به هيزه كانى نه م ناوچه يه ، له م
بابه ته وه كلؤ ديؤس ريچ ده لئج : قهت
به بيم دا نه هاتوه له رۆژه لات دا
پياوى وا بينم . (۲) سولتان
مه حمودى غه زنه وى گه وره ترين
پادشايانى زنجيره ي غه زنه وى يانى
نيترانه ، هيندستانى گرت و پوته كانى
سومنائى ته فروتوونا كرد ،
فريده وى شانامه ي بو نهو
نوسيوه ته وه ، له سالى (۱۰۳۰ز)
كوچى دووايى كرد وه . (۳) په سند ،
مه دح كراو ، پيدا هه لووتراو .

مه ختوم (مختوم) : (۱) مئور
كراو ، نه كراوه ، داخراو .
(۲) نه انجام ، به نه انجام گه يشتوو .

مه خزن (مخزن) : گه نجينه ،
عه مار ، جئى پاراستنى مال .

مه خزنى نه سرار (مخزن
الاسرار) : (۱) گه نجى راز ، خه زنه ي
نهينى . (۲) كينايه ته بو نه دماى
مى بينه ي زن . (۳) ناوى به ره مى

يه كه مى «خمسه ي نيزامى» يه كه
بريتنى يه له پينج شاكاره
نه ده بى يه كه ي رۆژه لات به زمانى
فارسى : ۱- «مخزن الاسرار» .
۲- شيرين و خوسره و . ۳- له يلاو
مه جنوون . ۴- ههفت په يكه ر
(به هرامنامه - ههفت گونبه د) .
۵- نه سكه نده رنامه (شهرنامه -
ثيقبالنامه) .

مه خزنى ته بچ : چاپخانه ،
جئكه ي چاپ ، شئونى چاپ .

مه خزوون (مخزون) : شتى
عه مار كراو ، شتى له گه نجينه
دانراو ، شتى كو كراوه و پاريزراو .
مه خسووس (مخصوص) :
تايه تى ، نويشك ، هه لئبژيراو .

مه خفى (مخفى) : داپوشراو ،
شارراوه ، ناديار ، په نهان .
مه خمه ر : بروانه (مه خمه ل) .

مه خمه ل (مخمل) : قوماشيكي
نه رمى لؤكه يى يا ناو ريشمى يه .

مه خمور (مخمور) : مه ست ،
سه رخؤش .

مه دار (مدار) : جئى سوورپانه وه و
بزووتنه وه ، نهو شته يه كه شتيك
له چوار دورى دا ده سوورپينه وه ،
نهو جئى يه يه كه شتيك ده وره ي
ده دا ؛ له زاراوه ي جوگرافيدا
بريتى يه لهو خه ته ي كه نه ستيره
گه رؤكه كان تپيدا به دورى رؤژدا
ده سوورپينه وه ؛ دئيره بيكي نادياره
له سه ر رووى زه وى مووازي خه تى
نيستيوابه .

مهدام - مودام (مدام) : (۱) مهی ،
شهراب . (۲) نهو بارانهی زور
دهخایین . (۳) هه‌میشه ، هه‌ردهم ،
هه‌رکات .

مهدد (مدد) : (۱) یاریده ،
یارمه‌تی ، کومه‌ک ، به‌هانا گه‌یشتن ،
به‌هاوار گه‌یشتن له کاتی ته‌نگانه‌دا .
(۲) دوست ، یاریده‌دهر ،
غهریادیره‌س .

مهددگار : پروانه (مه‌دهد) .
مه‌دهنی (مدنی) : (۱) خه‌لکی
شاری مه‌دینه . (۲) شارستانی .

مه‌دینه (المدینه) : (۱) شاریکه
له حیجاز له باکووری روژناوای
وولاتی عه‌ره‌بی سوعوودی ، له
خاکیکی پر له ناوو میوه‌دایه ، له
پیشانا ناوی (به‌سریب = یثرب)
بوو ، محهم‌د پیغه‌مبه‌ری
موسولمانان له (۶۲۲ز) پرووی
تی‌کردو بوو به مه‌لبندی به‌یامی
ئیسلام ، هه‌ر له‌ویش کوچی دووایی
کرد (۶۳۲ز) ، پایته‌ختی ده‌ولته‌تی
ئیسلام ، هه‌ر له‌ویش کوچی دووایی
خه‌لیفه‌کانی پیشووی راشیدین‌دا ،
مه‌دینه له‌وکاته‌وه باوی نه‌ما که
پایته‌خت چوو ه‌شام ، له سالی
(۱۵۱۷ز) که‌وته ژیر چنگی
عوسمانی‌به‌کان ، له سالی (۱۹۱۶ز)
له ژیره‌ستی عوسمانی‌به‌کان
ده‌رچوو ، له سالی (۱۹۲۴ز) که‌وته
ناو وولاتی عه‌ره‌بی سوعوودی ،
مه‌دینه دووه‌مین شاری پیرۆزی
موسولمانانه له پاش مه‌ککه ، مه‌زارو

مزگه‌وتی پیغه‌مبه‌رو گه‌ویری نه‌بوو
به‌کرو عومه‌ری لی‌به . (۲) شار .

**مه‌دینهی مونه‌ووهره (المدینه
النوره) :** پروانه (مه‌دینه) .

مه‌دح (مدح) : ستایش ، پیتدا
هه‌لووتن ، ده‌رخستنی ته‌نیا لایه‌نی
چاکه‌ی که‌سیک .

مه‌درسه (مدرسه) : ده‌بستان ،
قوتابخانه ، جی‌جی خۆندن ، جی‌جی
ده‌رس ووتنه‌وه ، نه‌و به‌شهی
مزگه‌وت که زانستی‌به‌کانی
موسولمانی تیتدا ده‌خۆنری .

مه‌دعوو (مدعو) : (۱)
بانگ‌کراو ، ده‌عووت کراو . (۲)
باس‌کراو .

مه‌دمع (مدمع) : چاو ، جیکه‌ی
فرمیتسک ، نه‌و جی‌به‌ی فرمیتسکی
لی‌هه‌لده‌قولی .
مه‌رهز (مرض) : نه‌خۆشسی ،
ناسافی .

مه‌رتهع (مرتهع) : له‌وه‌ر ،
سه‌وزایی ، نه‌و جی‌به‌ی سه‌وز بچ‌و
گیای لی‌بچ .

مه‌رجان : به‌ردی‌کی سووری
مه‌یله‌و به‌مه‌یی به‌نرخه له‌جۆره
جانه‌وه‌ریکی زه‌ریایی ده‌رده‌هینری ،
نه‌و جانه‌وه‌ره له‌گیا ده‌کا هه‌ر وه‌کو
نه‌ویش له‌زه‌وی بن‌زه‌ریا
چه‌سپاوه ، له‌کۆندا وایان ده‌زانی
که‌به‌کیتکه له‌گیاکانی زه‌ریا .
جۆریکی مه‌رجان له‌زه‌رنگری‌دا به
کار ده‌هینری بۆ دروست کردنی
خشل‌و شتی‌تری هونه‌ریی به
نرخ .

مەرچەع (مَرَجَع) : جینگەي گەرانەو، جینگەي هاتنەو، ٺەو جینگەيەي کە پتويستە بەسەري بکەيەو، بچيەو ناوي ؛ سەرچاو، بۆ ليتکولینەو، ئەدەب و هونەر و زانستی .

مەرھەمە (مَرَحْمَت) : مېھرەبانی، بەزەيي پێدا هاتن ، پەرحەمەت .

مەرڤ : درەختیکە دارەکەي زۆر زوو ناگر دەگرێ، لەبەر ئەو ناگر گیرەشي پێدەلێن .

مەردان : کۆي (مەرد) ، پیاو ، نیرینه ، کینایەتە بۆ ئازاو دلیر - **مەردی مەردان :** پیاوی بەکجار ئازاو دلیر ئەو، لە سەرروي پیاوانی ترەو، یە .

مەردوم (مَرْدُوم) : ئادەمزاو ، ئادەمزاو ، ئینسان ، خەلک .

مەردومی بینایی : بیلبلەي چاو ، ئینسانی چاو .

مەرز (مَرَز) : زەوی ، قەراخی زەوی ، کەناری باخ ، حەد ، سەر حەد ، سنوور .

مەرزو بووم : لە دوو ووشە پێکھاتوو، مەرز - بڕوانە (مەرز)؛ بووم - بڕوانە (بووم) .

مەركەز (مَرَكَز) : (١) ناو ، دائیرە، نوختە، ناوەراستی دائیرە ؛ ناوەند . (٢) جینگەي ژبانی کاربەدەستی گەرەي وولات .

مەركەز : مردن ، لە ناو چوون .

مەرھەم (مَرَهْم) : هەموو دەرمائیکی بۆ برین بە کار بھێنرێ .

مەر : حەوانیکی ئالیک خۆرە لە شیر و خوری و گوشت و پتستی سوود وەرەگیرێ .

مەرھەي (مَرَهَي) : جـۆرە بەردیکە لە ئەنجامی کۆبوونەو، پارچەي بەلووری دروست دەبێ ، لە بەر ئەو، شتی بیتگانی تی دەکەوێ، خەت و پەلەي پەنگاوپەنگی دەکەوێت، چاکترین مەرھەي ئەو، یە کە پەلەي سەي بێ ، لووسو مشتومال دەکری و شتی بە نرخي لێ دروست دەکری ، مەرھەي کینایەتە بۆ شتی بەکجار لووسو سفت ، لەگەل سنگ و مەمکی نازەنینان بەرامبەر و بەراوورد دەکری .

مەرۋا : بڕوانە (سەفاو مەرۋا) .

مەرۋە : بڕوانە (سەفاو مەرۋا) .

مەزار (مَزَار) : (١) زیارەتگا ، جێی زیارەت کردن . (٢) گۆپ ، قەبر ، ئارامگا .

مەزایا (مَزَايَا) : کـۆي (مەزی بەت = مزیت) ، زۆری و زیادە لە یووی زانستی یا هوش و بیر یا چاوتیتری یا ئازایی و دلیری یا شەرف ، ئەو، یە کە کەسێک یا شتیێک بە هۆی ئەو، بەرزتر و دیارتر بێ لە ناو کەسانی وەك خۆي .

مەزە (مَزَه) : (١) تام ، هەست

کردن به سۆرى و تالى و شیرینی و ترشی له کاتی خوواردن و خوواردنه و هدا (۲) ئه و خوواردنه به که له گهله عه ره قو شه راب و خوواردنه وهی تردا ده خوری .

مهزبه له (مَزْبَلَه) : گوفهك ، زبلخانه ، جی پشتنی زبل .

مهزدهع (مَزْرَع - مزرعه) : کێلگه ، جی کشتوكال .

مهزهههب (مَزْهَب) : رێ و ڕه و وشت ، باوهی .

مهزهههبی دهی : جهژنیکی مهجووسی یانه له مانگی دهی دا ده بن .

مهزههر (مَزْهَر) : جی دیار بوون ، جی ئاشکرا بوون .

مهساعی (مَسَاعِي) : کۆی (مهسما = مسعی) به ، تیکۆشان ، خهبات کردن ، ههولدان بۆ هینانهدی نامانجیک .

مهساف (مَصَاف) : کۆی «مهساف = مَصْفَء» جی ریز بوون و مهیدانی جهنگ ، جیگه یه ریز وهستانی سهرباز و ئهفسهران .

مهسهل (مَسْهَل) : (۱) وهکو ، سیفەت . (۲) قسه ، په‌ند ، په‌ندی پیشیان ، قسهی نه‌سه‌تق ، قسهی داهینراو .

مهسهلی حال : زمانی حال ، وهزە .

مهسیح : به لای دیانه‌کانه وه ئه‌قنومی دوومه له سچ کوچکە

پیرۆزو که لیمه‌ی خودایه : که له مریه‌می کێژدا خۆی نوواندوه بۆ پزگارکردنی خه‌لك ، له سه‌رده‌می ئوگوستۆسی قه‌یسه‌ر له بیت له‌حم له دایک بووه ، له ناسیره ژباوه تا ته‌مه‌نی سی سالی ، له به‌ر ئه‌وه ناسیری یان پچ ووتوه ، ئینجا ده‌ستی کردوه به بلاو کردنه‌وه‌ی بروباه‌ری هیزو توانای خودا ، بۆ ئه‌م مه‌به‌سه موعجیزاتی هیناوه‌ته‌وه ، له سیداره یاخود له چه‌لیپادرا ، به‌لام له پاش سچ رۆژ هه‌لسایه‌وه وه ده‌ستی کرده‌وه به بلاو کردنه‌وه‌ی په‌یامی پیغه‌مبه‌ری ، کلیسه‌ی دامه‌زراند ، هه‌والی ژبانی عیساو چه‌وه‌ری په‌یامی پیغه‌مبه‌ری له ئینجیلدا نووسراوه .

مهسیحایی زه‌مان : مه‌سیحی ئه‌م سه‌رده‌مه ، مه‌سیحی هه‌موو ده‌ورو زه‌مانیک ، ئه‌و که‌سه‌ی موعجیزاتی وه‌ك مه‌سیح دیتینه‌وه ، ب‌روانه (مه‌سیح) .

مه‌سه‌له (مَسْئَلَه) : پتویست ، حاجت ، ئه‌و شته‌ی ده‌خواری ، تیۆری .

مه‌سه‌ت (مَسْهَت) : ب‌روانه (سه‌رخۆش) .

مه‌سه‌تان : کۆی (مه‌سه‌ت)ه ، ب‌روانه (مه‌سه‌ت) .

مه‌سه‌تانه : وه‌کو مه‌سه‌ت ، ب‌روانه (مه‌سه‌ت) .

مه‌سه‌تی : نیه‌به‌ته بۆ (مه‌سه‌ت) ، ب‌روانه (مه‌سه‌ت) .

مهستوور : (۱) د:پوشراو ، له پشت په رده . (۲) داوین پاك ، به نامووس ، به حيا . (۳) نه ندامی مینینه ی ژن .

مهستووره : (۱) ناوی، ماه شهره ف خانمی :مه رده لانی کوردستانی به کچی نه بوولحه سه به گمی کوری محمهد ناغایه ، خیزانی خوسره و خانمی والسی کوردستانی ئیران بووه ، له سالی (۱۸۰۵ز) له شاری سنه له دایک بووه ، ژنیکی به کجار جوان و شوخ وشهنگ بووه ، شیعرى به کوردی و فارسی هه به ، زۆریه ی نه و شیعرانه له بابته دلدارى به وهن به تابه تی شیعره کوردی به کانی (به شیوه ی گۆرانی) به کجار به سۆزن . خۆنده وارو رووشنبیریکی چاک بووه ، شاره زایی له زانستی به کانی نایینی دا بووه و دهستیکی درژیژی له زانستی میژوودا بووه . شیعره فارسی به کانی له سالی ۱۹۲۵ له تاران له چاپ دراوه (دیون ماه شرفخام کوردستانی ، لناشره آقای حاجی شیخ یحیی معرفت ، تهران ، ۱۳۰۴ ه . ش) ، شیعره کوردی به کانی له ده سنوو سیک دایه له ده و روبه ری سالی ۱۹۰۰ دا نووسراوه ته وه ئیستا که له ئیرانه و هیتا چاپ نه کراوه ، له باره ی میژووی بنه مالیه ی نه رده لانه وه کتیبیکی داناوه له سالی ۱۹۴۷ له سنه له چاپ دراوه (تاریخ اردلان ، لناشره ناصر آزاد پور ، سنندج ، ۱۳۲۶ ه . ش) . مهستووره

هاوچه رخی سوکتان خانمی نه رده لانی بووه که خوشکی خوسره و خانمی والی به ، نه مهش شاعیر بووه و دهسته خوشکیکی نزیکى مهستووره بووه ، سالیکی پیش کۆچی دوایی مهستووره ها تووه بۆ سلیمانی له ۱۸۴۷ دا کۆچی دوایی کردووه و له گردی سه یوان نیژراوه ، ده بپ جۆره پتوهندی یتکی له گهل نالی دا بووی . (۲) مئی (مهستووره) ، پروانه (مهستوور) .

مهسجید (مسجد) : مزگوت ، جی جی سوجه ، جی جی عبادت .

مهسرهع (مصرع - مصراع) : (۱) لایکی ده رگا . (۲) نیوه دیری شیعر له دیریک دا .

مه سروور (سرو) : شاد ، شادمان ، گوشاد ، خوشحال ، که یف خوش .

مهسله حهت (مصالحهت) : نه وه ی ده پیتته هۆی چاکه و سوودو قازانج و ناسایشی ئاده مزاد .

مهسلهک (مسلك) : ری ، ریگه ، ره ووشت ، ته ربهت .

مهسلوول (مسول) : سیفه ته بو شیر ، نه و شیریه ی که برینی کوشنده دین . (۲) نه و که سه به که گرفتاری نه خوشی سیلو وهره م ئیسقا ده بپ .

مهسکن (مسكن) : خانوو ، مال ، جی جی ژبان ، مه لبه ند .

مهسمووع (مسموع) : گۆن

میو ، نهو شتهی ده بیستری .
مهسنمد (مَسَنَد) : نهو شتهی
یاآی له سهرد درتهوه ، پلهی
بهرز ، مهقام .

مهسنهوی (مثنوی) : (۱)
بهکیکه له بهرز ترینی بهره می
شیرعی عرفانی زمانی فارسی له
دانانی مهولهوی بهیخی که به
جهلاله ددینی رومی (۱۲۰۷ ز -
۱۲۷۳ ز) به ناو بانگه ، جگه له
مهسنهوی غزه لیشی ههیه به
ناوی مورشیدی گورهی خوی
شهسی تهبریزی بهوه دایناره .
(۲) نهو شعرهیه نیوه دپری بهکه مو
نیوه دپری دووه می هه موو دپره
شیریکی له سهر بهک قافیه بی ،
وهکو ششیره کانی شانامهی
فیردهوسی و خهسهی ینزومی و
مهسنهوی جهلاله ددینی رومی و
هه موو زینی نهحمه دی خانی ، شیرعی
(موزده وهج = مزده و ج ایشی بی
ده لکن .

مهشرب (مشرب) : (۱) زهوق
مهیل ، خه یال ، هه وای نهفس ،
شپوهی بیر کردنهوه ، ئوسلوب .
(۲) جچی ناو خوواردنهوه .

مهشغله (مشغله) :
چرادان ، قه ندیل ، شاپلیته .
مهشغله (مشغله) : کارو پیشه ،
کارو کاسی ، نهوهی ئاده مزاد
خهریک ده کا .

مهشغول (مشغول) : نهوهی
له کاردابه ، نهوهی سهرگرمی
کاره .

مهشق (مشق) : خوی
فیر کردنی یاری به کانی وهرزین
یا به کار هینانی چه کی جهنگی یا
ههر مهسه له یتکی زانستی و
شتی تریش ؛ نووسین ، تهمرین .

مهشکور (مشکور) : نهو
کهسهی سوپاس ده کری ، نهو
کهسهی کارو کردهوهی پهسند
ده کری ، سوپاس ووتن .

مهشهد (مشهد) : (۱) جچی
ئاماده بوون ، نهو جچی بهی
ئاده مزادی این ده بی ، جچی
شایه دی دان ، شایه دگا . (۲) مهزارو
ئارامگای کهسی وهلی و ئیمام
پیای خودا .

مهشهور (مشهور) : به ناو ،
به ناو بانگ ، ناودار ، ناسراو له
ناو خه لکی دا .

مهعاریج (معاریج - معارج) :
کوی (معراج = معنراج) ه ،
پروانه (معراج) .

مهعاریف (معارف) :
(۱) زانستی ، زانستی بهکان ،
زانباری . (۲) خه لکی ناسراو ، داناو
زانا . (۳) ناسیاوو نزیک .

مهعبر (معبر) : جچی بهرینه وه ،
جچی رۆیشتن ، هه موو شتیکی که
بههوی نهوه وه ئاده مزاد یا شتی تر له
ئاوو رووبار بهرینه وه .

معدن (معین) : (۱) کان ،
جعی فلزو بهرد له ژیر زهوی یا له
سهر زهوی . (۲) ناوهندی شت .
ناووکى شت ، ناخ . (۳) نهژاد ،
بنیاد ، نسل .

معدوم (معدوم) : گومبوون ،
گومبوو ، نهبوون ، نهبوو .

معرض (معرض) : پیشانگا ،
جعی پیشاندانی شتیک ، جعی
دهرچوونی شتیک ، جعی نوواندن .

معرووف (معروف) : (۱) ناسراو ،
بهناوبانگ . (۲) چاکه و کاری چاک ،
کردهوهی باش .

معزور (معنور) : بههانهدار ،
نهو کهسهیه که بهلگهیه به
دهستهویه به چاوپوشین له کاریکی
که دهبوو بیکاو نه بیکرد .

معلوم (معتوم) : دیار ،
ناشکرا ، زانراو ، دژی مهجهوول .

معمور (معنور) : ناوهدان ،
تعمیرکراو ، دژی کاوول و کهلاوه .

معنا (معنی) : مانا ، ناوهروک ،
ناوهروکی قسه ، مه بهس .

معنی نارا : قسهی جوان ،
مانای جوان ، ناوهروکی جوان ،

مغاک (مغاک) : قوول ، چال ،
جعی قوول .

مغروور (مغزور) : فریسو
خواردوو ، له خۆبایی ، نهو کهسهیه
که پستی به ناهق بهستوو .

مغز (مغز) : (۱) میشک ، نهو

مادده نرم و پهنگ خاکی بهیه که له
ناو جومجومه دایه . (۲) میشک ،
نهو مادده چهورهیه که له ناو
لوولاقو ئیسقان دایه . (۳) نهو
ماددهیهیه که له ناو ناووکى هندی
میوه و ناوهوهی هندی میوهی
تردایه .

مغشوش (مغشوش) : ناباک ،
غهدار ، شتیک شتیکی تری
تیکهل کرابی وهکو زیرو پارهی
قهلب ، ووتو ووتاری نانه دیانه .

مغفر (مغفر - مغفره) : کلای
ناسن نهوهی جهنگاوه له سهری
دهکا ، زریی که له ژیر کلای
ناسن له سهر دهکری .

مغفهرت (مغفرت) :
لین بووردن ، لین خۆش بوون ،
گهردهن نازاد کردن ، چاوپوشین له
گوناهی که سیک .

مقام (مقام) : (۱) جیگه ، جعی
ژیان ، جعی وهستان ، جعی پین ،
بازهگا . (۲) پلهی کومه لایهتی ، پایه ،
روته . (۳) ناهنگ ، گورانی ،
پهردهی موسیقا . (۴) نهو جیگه بهیه
له کهبه گۆیا ئیبراهیم نوژی
لین کردوو .

مقامات : کۆی (مقامه) =
مقامه به ، (۱) کۆر ، کۆبونوه ،
خوتبه ، گیتراوه ، حیکایهت کردن .
(۲) له زاراوهی سۆفیزم دا ، نهو
قوناغانه به که پیوسته (سالیک)
به تیکوشان و جهادو ریازت
بیانبری ، ههوت قوناغی ناسراوی

سولوك بریتی به له : توبه ،
وهرهع ، زوهده ، فهقر ، سهبر
(صبر) ، تهوهكول (توكل) ، رهزا
(رضا) .

مهقبره (مقبره) : گسور ،
گورستان ، قهبر ، قهبرستان .

مهقتول (مقتول) : كوزراو .

مهقدم (مقدم) : له سهفه
گهړانهوه ، كاتی هاتن ، كاتی
پنخستنه سه زهوی .

مهقسده (مقصد) : (۱) مهبهس ،
تهوهی دهخووازی ، تهوهی دل
نارهزوی دهكا . (۲) چی پیک که
نادهمزاد بیهوی بیچینج ، چی پیک
که نادهمزاد نارهزوی بکا .

مهقسود (مقصود) : مهبهس ،
پروانه (مهقسده) .

مهكان (مكان) : چیگه .

مهکین (مکین) : چیگر ، تهوهی
چی خوی گرتووه ، خاوهن پلهو
چیگهی بهرز .

مهکوک (مکوک) : ناله تیکی
بزوینه داوی له ناوه لکراوتهوه له
دهسکای چینو جولاپی و مهکینهی
درووماندا به کار دههینری .

مهکتوم (مکتوم) : تهوهی
شارراوتهوه ، تهوهی داپوشراوه ،
تهوهی په نهان و نهینی کراوه .

مهگر (مگر) : فریو ، فیل ،
حیله ، تهره ، جادوو ، سیحر ،
تهفسون .

مهکسور (مکسور) : شکار ،
تهوهی شکینراوه .

مهککه (مکه المكرمة) : شاریکی
پیروزی موسولمانانه له وولاتی
عهره بی سوعوودی دایه ، محهمده
لهوی له دایک بووه ، چیگه پیکی
بازرگانی گرنگ بوو له پیش .
نیسلامدا . له (۶۹۲ز) له دهست .
نومهوی بهکاندا بوو ، له (۹۳۰ز)
قرمیتی بهکان ویرانیان کردو بهردی
رهش (الحجر الاسود) یان تالان کرد ،
له (۵۱۷ز) عوسمانی بهکان داگیریان
کرد ، نجا وه هابی بهکان (۱۸۰۳ -

۱۸۱۳ ز) ، شریف حوسین له
(۹۱۶ز) دا جاری سهربه خوی دا ،
له سالی (۹۲۴ز) دا بوو به شاریک
له شاره کانی وولاتی عهره بی
سوعوودی ، حهره م که بریتی به له
که عبهو بهردی رهش لهوی به ،
همسوو سالتیک به هزاران
موسولمانانی همسوو زهوی رووی
تی دهکن بۆ حهج .

مهگمر (مگر) : تپی جودا
کردنه وه به مانای ، تهو نه بی ،
تهنیا ، جگه ؛ له کاتی گومانیش د:
مانای (ده بی) به .

مهلا (ملا) : خونده واری
سهردهمی کون له کورده واری دا ،
تهو که سه به که خهریکی
زانستی به کانی نایینی موسولمانی به ،
تهوهی زانستی به کانی نایینی
موسولمانی ده لیته وه ، تهوهی
پیوستی به گیانی به کانی نایینی
موسولمانی دینیتته دی .

مهلاحت (ملاحت) : پر خق
يوون ، جوانی .

مهلال (ملال) : مهلوول ،
مهلوولی ، دلتهنگی ، بیزاری ،
په نجه ریوی .

مهلايک (ملائک) : کوی (مهلهک
= ملک)ه ، فرشته ، سرووش .

مهله گولوت (ملک الموت) :
عیزرائیل ، ناوی فرشتهی مردن و
پرووح کیشانه له نایینی جووله که و
حوسوگماناندا .

مهلیح (ملیح) : (۱) جوان ، روو
جوان . (۲) سهوزه ، نهسمه ری
گه نم پهنگی کال .

مهلمبه (لمبه) : (۱) هموو
شتیکی که یاری پی بگری ، بووکه
شووشه و هموو شتیکی که
مندالان یاری پی ده کهن . (۲) نهو
کراسه پی قوله به که مندالان له کانی
یاری کردن دا له بهری ده کهن .

مهلفوف (ملفوف) : لولدراو ،
پیچراو ، شتیکی به شتیکی تر
پیچری .

مهه : پروانه (مههک) .

مههه : پروانه (مههک) .

مههک : نه ندامیکی جووته له
له شی ژنو حیوانی مندا ، جیکه ی
شیره ، له ناده مزاددا گهرمترین و
پی ههستترین و خوشترین نه ندامی
من پینه ی ژنانه له پاش ناوگه لو
سمت .

مهله کهت (مملکت) : تووانایی و

پله ی بهرزی پادشا ،
به ریوه به رایه تی وولات ، وولات ؛
نهو وولاته ی مهلیک و پادشا
فرمانه وایی تیدا ده کهن .

مهملوک (مملوک) : بهنده ،
غولام ، نهو که سه ی به پاره
ده کری ، که سه ی به پاره کریاو .

مه نیش (منیش) : (۱) خوو ،
خوو و په ووشت ، سروشت ،
ته بیعت . (۲) تووانایی ، کوشش ،
هول و ته قهلا .

مهنتیق (منطق) : (۱) قسه
کردن ، ووتار ، ترازوی قسه .
(۲) ناوی زانستی یکه به هوی
ده ستوری نه وه ناده مزاد
ده تووانی خوی له هه له پیاریزی له
بیر کردنه وه یا لیکدانه وه دا ، ده لاین
نه رستو ده ستوری نه م زانستی به ی
دویزه ته وه .

مه نجه نیق (منجنيق) : چه کیتی
جهنگی کون بووه بو هاوشتنی
بهرد یا گولوله ی ناگر به کار
هینراوه .

مه نده بوور : (۱) خه مبار ،
خه مناک ، سهرکز ، پی نه وا ، لپو به
بار ، بهد بهخت . (۲) چاوبرسی ،
چاوچنوک .

مه ندهل (منهل) : (۱) داری بون
خوش . (۲) نهو جفزه به که له سهر
نه رز ده کیشری و خه لکی له ناوی
داده نیشن بو بانگ کردنی رووح و
قسه کردن له گه لی دا .

مهنزوره (مَنْظَره) : چاونه‌نداز ،
دیمه‌ن ، نهو چی‌یهی چاو نیکاو
سرنج راده‌کیشیج .

مهنزورور (مَنْظُور) : نهوهی
ده‌که‌ویته به‌رچاو ، دیار ، بینراو ،
نهوهی ده‌بینری .

مهنزیل (مَنْزِل) : خانوو ، چی‌گیه
دابه‌زین و دانیشتن و ژیان ، سه‌را .

مهنشورور (مَنْشُور) : ناگاداری ،
فرمان ، فرمانی پادشا ، فرمانی
ده‌ولت ، نامه‌ی کراوه .

مهنج (مَنْج) : راگرتن ، وه‌ستاندن ،
وه‌ستاندنی که‌ستیک له کاریک یا
شتیک .

مهننان (مَنْنَان) : (۱) نهوهی چاکه
ده‌کا ، نهوهی چاکه‌ی به‌کجار زور
ده‌کا ، خدا .

مهنه‌ی (مَنْهَی) : نهودی وازی این
هینراوه ، نهوهی فری دراوه ،
نهوهی نه‌هی این کراوه .

مهنوت (مَنْوَت) : مردن ، مهرگ .

مهنوج (مَنْوَج) : شه‌پول ،
جموج‌گولی و بزووتنه‌وهی نا‌ناسایی
ناو .

مهنوجوود (مَنْوَجُود) : بوون ،
نهوهی هه‌ستی پنه‌ده‌کری ، داهینراو ،
خه‌لق کراو ، دژی نه‌بوو .

مهنودا (مَنْوَدَا) : (۱) هه‌ر به‌که له
دوو لای شیر یا خه‌نجه‌ر که دووخ
له نیوانیان‌دا هه‌یه . (۲) ماوهی
سارد بوونه‌وهی گولله یا شل

بوونه‌وهی تیز ؛ نهو چی‌یهی گولله و
تیرو شتی‌تر تیتیدا له جوولله
ده‌که‌وی و ده‌وه‌ستی .

مه‌وریس (مَنْوَرِیْس) : هـو ،
سه‌بب ، نهوهی ده‌بیته هوی نهوهی
شتیک رووبدا یا بین .

مه‌وزوون (مَنْوَزُون) : کیشراو ،
نهوهی قورسایی هه‌یه ، نهوهی
قالبو نه‌ندازه‌ی خوی گرتووه .

مه‌ه : کورت‌کراوه‌ی (ماه‌ه) ،
مانگ .

مه‌هار - ماهار (مَهَار) : داریکی
بچوکه گوریسی ووشتری این
ده‌به‌ستری ، جلهو .

مه‌هیب (مَهَیْب) : سامناک ، به
هه‌بیته ، که‌ستیک یا شتیک که
ناده‌مزاد اینی بترسی .

مه‌هدی (مَهْدَی) : نهوهی ری‌ی
راستی پنه‌پیشان‌دراوه ، ری‌ی
راست پنه‌پیشان‌دراو ، نهو
که‌سه‌ی که خودا هه‌قی این نزیک
کردوتهوه .

مه‌هر (مَهْر) : ماره‌بی .

مه‌هروو : جوانی وه‌که مانگ ،
چوار دیواری پنه‌داده‌پوشری .
مندالان یاری پنه‌ده‌که‌ن .

مه‌هله‌که (مَهْهَلْکَه) : چی‌ی له ناو
چوون ، چی‌ی قه‌لاچو‌بوون ،
مه‌یدانی جه‌نگ که خه‌لکی تیدا
ده‌کوژری .

مهه مهه : به به به ، بۆ سه
سورمان و خوشی به . .

مهى (مى) : شهراب ، شهراپى
ترى ؛ باده ، هه مو خوواردنه وه يتيكى
كه ئاده مزاد سه رخۆش بكا .

مه بخانه : جى مەى ، جى
شهراب ، جى گشتى كه مەى
لج ده خورپته وه .

مهيدان : گۆره بان ، زهوى يتيكى
بان و بچ گرى ، جى ته راتين ،
گۆره بانى ته راتينى نه سپ و رمبازى .
مهير : بروانه (سهيرو مهير) .

مهيكده (مىگده) : بروانه
(مه بخانه) .

مهيل (مىل) : ئاره زوى نريك
بوونه وه ، ئاره زوو كردن ، خووار
بوونه وهى ئاده مزاد بۆ نه وهى له
شتيك نريك بپته وه .

مهيل كردن : چوون بۆ ، نريك
بوونه وه ، بروانه (مهيل) .

مهيموون (مىمون) : جانه وه رتيكه
زۆر له ئاده مزاد ده كا ، له شى به
توو كه هه نديكيان كلكيان هه به وه
هه نديكى تر بچ كلكن ئه مانه له سه
دوو پيش ده رۆن وه كو ئاده مزاد ،
له جهنگه له كانى ئاسياو ئه فه ريقادا
ده ژين .

مهيموون قهدهم : بچى وه كو بچى
مهيموون .

مىئات : كۆى (مىئه = مائه) به ،
سه د ، ژماره « ۱۰۰ » ، سه دان ،
چهند سه ديك .

مىچ : (۱) ساپته ، بلندين
جى ناو ژوور و خانۆو كه له دار يا
ئاسن يا خشت دروست ده كرى و
چوور ديوارى بچ داده بۆ شرى .
(۲) جگ ، ئيسقانيتكى حه يوانه
مندالان يارى بچ ده كهن .

مىحه ففه (مىحه) : ته خته ره وان ،
ته ختيكه وه كو كه زاوه وايه بۆ
هه لگرتنى نه خۆش يا نه وهى
سه فه ر ده كا به كار ده هتيرى .

مىحراپ (مىحراپ) : (۱) لای
ژووروى مال و خانوو . (۲) جى
سه رۆكى كۆرو مه جليس . (۳) جى و
لانه شير . (۴) جى پيش نوژ
له مزگه وت دا . (۵) قيبله . (۶) تاقى
مزگه وت كه روو به رووى قيبله
ده بچ . (۷) كينايه ته بۆ تاقى بروى
جانانه .

مىحراپى : وهك مىحراپ ،
بروانه (مىحراپ) .

مىحراپى برۆ : تاقى برۆ ، بروى
كه وانه بى كه وه كو مىحراپ وايه بۆ
دلدار .

مىحراپى دوعا : مىحراپى نوژ
كردن ، مىحراپى پارانه وه ، مىحراپى
رازو نياز .

مىحراپگه : جى مىحراپ ،
بروانه (مىحراپ) .

مىحنت (مىحنت) : به لا ، نازر ،
ئاسيب ، كاره سات ، نه ندۆه ،
خه م .

مير : بچوك كراوهى (ئهميره) ،
فه رمانده ، فه رمانه وا .

میرات (میراث): نهو مال‌ه به که له مردوینک ده‌مینیتته‌وه بۆ نزیکه‌کانی .

میرنات (میرآة): ناوینسه ، نهینۆک ، بروانه (ناوینته) .

میران کۆی (میره): بروانه (میر) .

میری میران: فه‌رمانده‌ی فه‌رمان ده‌ران، فه‌رمانه‌ه‌وای فه‌رمانه‌ه‌وایان .
میری گه‌وره .

میزاب: سوولاکه ، ری‌ی ئه‌و ئاوه‌یه که له سه‌ربان کۆده‌بیتته‌وه‌و دیتنه‌ خووارتی ، پلووسک .

میزاج (مزاج): (۱) سردشت ، خوو و په‌ووشت ، ته‌یعمه‌ت ، وه‌زعی سایکۆلۆجی ئاده‌مزاد .
(۲) ئه‌وه‌یه که له تیکه‌ل‌بوونی شتیکی بیتکانه‌ بیتک‌دی وه‌کو شه‌رابیک ناوی تی‌بکری .

میزاج (مزاج): باری‌کردن له‌گه‌ل به‌ک ، گه‌مه‌و گالته‌کردن ، خو‌ش رابو‌واردن ، قسه‌و کرده‌وه‌یتک به‌ راستی نه‌بین .

میزان: (۱) ته‌رازوو ، ته‌رازوو ، نه‌ندازه . (۲) ناوی بو‌رجی هه‌فته‌مه ، بروانه (بو‌رج) .

میزمار (منضمار): جتی‌مه‌شق کردن به‌ نه‌سب ، کاتی‌مه‌شق کردن به‌ نه‌سب ، ئه‌و گۆره‌پانه‌ی مه‌شقی ئه‌سپی تیدا ده‌کری ، دووا نوخته‌ی که نه‌سب له ته‌راتین و غار کردن‌دا ده‌بگاتی .

میسباح (مصباح): (۱) چرا .

(۲) جام یا‌جاده‌ی که شه‌رابی به‌یانی تیدا ده‌خو‌ریتته‌وه .

میسر (مصر): وولاتیکه له باکووری ئه‌فه‌ریقا ، که‌وتوته‌سه‌ر زه‌ریای سپی ناوه‌راستو زه‌ریای سوور ، رووباری نیلی تیدا ده‌روا له لای خو‌وزوووه‌وه تا باکوورو ده‌رژیتنه‌ ناو زه‌ریای سپی ناوه‌راست ، مه‌لبه‌ندی شارستانی‌به‌تیکه‌ی گه‌لن کۆنه له پۆژه‌ه‌لاتی ناوه‌راست‌دا ، سه‌رده‌می فیرعه‌ونه‌کان پیشکه‌وتوو‌ترین ناوچه‌یتک بوو له سه‌ر رووی زه‌وی .

میسری: نسیبه‌ته‌ بۆ (میسر) ، که‌ستیکی به‌ نه‌ته‌وه‌ میسری بِن ، ئاده‌مزادیکی خه‌لکی میسر ، هه‌ر شتیکی له‌ بنج‌دا سه‌ر به‌ میسر بِن .

میسقال (مِثقال): بیتوانه‌یتکه بۆ زیرو زیوو به‌ردی به‌ نرخ به‌ کار ده‌هینری ، کیشیکه به‌رامبه‌ر ۲۴ ده‌نک .

میسقاله زه‌روه: شتی‌یه‌کجار ووردو که‌م .

میسل (مِثَل): وه‌کو ، وه‌ک ، وه‌کی ، به‌رامبه‌ر ، هاو‌تا .

میشکات (مِشکاة): ئه‌و جتی‌به‌ی که‌ چرای لِن داده‌نری ، هه‌ر جتی‌تیکه که‌ چرای له‌ سه‌ر یا له‌ ناو دابنری .

میراج (مِعراج): بیتلکانه ، قالدومه ، ئه‌و شته‌یه که به‌هۆی

نه‌وهه ئاده‌مزاد ده‌توانی به‌رز
بیته‌وه .

شهو میراج : نه‌و شه‌وه‌یه
که محمهد به فرماني خودا به‌رز
بو‌وهه بۆ لای باره‌گای خودو
گه‌یشته مه‌قامی نه‌و ، نه‌و جی‌یهی
که‌س نه‌یگه‌یشتوتی .

میعمار (معمار) : نه‌وهی خانوو
وباله‌خانه دروست ده‌کا ، وه‌ستاو
پسپور له دروست کردنی خانوو
به‌ره‌و کوشک‌و سه‌را ، کینابه‌ته بۆ
وه‌ستاو پسپور له دروست کردنی
هه‌موو شتیکی .

میعوز (مِعْوُذ) : نوشته ،
نوشتی ، نه‌و دوعایه‌یه که له سه‌ر
کاغزه‌ز ده‌نووسری و له قوماش
ده‌گیری و له‌مل ده‌کری بۆ پاراستن
له کاره‌سات و چاوه‌زار ، ووشه‌که له
رسته‌ی (اعوذ بالله من الشیطان
الرجیم) ه .

مییار (معیار) : نه‌ندازه ،
پتوانه ، ناله‌تیکی دریزی و به‌رینی
شت دیار بکا ؛ سه‌نگی مه‌که‌و
ته‌رازوو بۆ ناسینی زیرو زاینی
قورسای .

میفتاح (مِفْتَاح) : کلیل ، نه‌و
ناله‌ته‌یه که قفل و هه‌موو شتیکی
به‌ستراوو داخراوی یچ بکریته‌وه .

میله‌ت (مِلَّت) : (۱) کومه‌لیکی
خه‌لک ، خه‌لکی یه‌ک وولات ،
کومه‌لیکی خه‌لک نه‌ژادیان یه‌ک یچ .
(۲) ئابین ، دین ، مه‌زه‌ب ،
شه‌ریعت .

میم : تپسی « م » له نه‌لقبای
زمان‌دا .

مینا : (۱) شووشه ، به‌للوور ،
ئاوینه ، نه‌ینۆک . (۲) هه‌موو
شتیکی به لاجیوه‌ردو زیرو
به‌ردی به نرخ نه‌خش کرابی .
(۳) چۆره ره‌نگیکه بۆ نه‌خشانندی
قایی زیرو زیو به کار ده‌هینری .
(۴) مینیاتور ، وینه‌کیشانو
نه‌خش کردن به لاجیوه‌ردو زیرو
زیو ئاوو ره‌نگ له سه‌ر پووی
کاغزه‌ز یا مه‌لده‌ن . (۵) پیستی
سپی سه‌ر ددان . (۶) ناوی
بالنده‌ییکه . (۷) گولیکی جوانه
ناوه‌راستی خرو زه‌رده په‌ره‌ی سپی
یا شینی کالی لی‌بۆته‌وه .
(۷) جی‌تیکی له شاری مه‌که‌و ربانی
لی‌ده‌کری ، نه‌و قوربانیه‌ی له‌وی
ده‌کری (نه‌حری مینا) ی
یچ‌ده‌لین .

مینبه‌ر (مِنْبِر) : کورسی
بلند ، کورسی بلند که به پتیلکانه
به سه‌ری ده‌که‌وون ، خه‌تیبو
واعیز له سه‌ری داده‌نیشن و خوتبه‌و
وه‌عز ده‌ده‌ن و پووداوو به‌سه‌ره‌ات و
نه‌فسانه له باب‌ه‌ت ئابینه‌وه
ده‌گیرنه‌وه .

مینده‌ف (مِنْدَف) : که‌وانی
هه‌لاج ، کوتک و که‌وانی لۆکه شی
کردنه‌وه .

میوان : میوان ، نه‌و که‌سه‌یه که
ده‌چته‌ه مالی که‌سیکی ترو له‌وی
پیزی لی‌ده‌نری و حورمه‌تی
ده‌گیری .

میهر (مهر) : (۱) دلسوژی ،
خۆشه‌ویستی ، دوستی . (۲) پوژ .
خۆر ، خورشید ، هه‌تاو . (۳) له
پیش زه‌رده‌شتدا ناوی به‌کێک له
خوداکان بووه که له پوژدا خۆی
نوواندوه . (۴) مانگی هه‌وته‌می
سالی هه‌جری خورشیدی
ئێرانی به ، مانگی به‌که‌می پایزه .
(۵) ناوی پوژی سازده‌می هه‌موو
مانگیکی خورشیدی به . (۶) جه‌ژنیکه
له کۆندا له پوژی سازده‌می مانگی
میه‌ر بووه ، میه‌رگانیان پێ‌ووتوه .
(۷) ناوی کچه .

میه‌ره‌بان : دلسوژ ، که‌سی
خۆشه‌ویستو دوست .

میه‌ری به‌کنا : خورشیدی به‌کانه ،
پوژی تا‌کو ته‌نیاو بێ وینه .

مێژو (مێژو) : عه‌مامه ،
سه‌رپێچ ، که‌شیده ، نه‌و شته‌به که
مه‌لاو پیاوی ئایینی له سه‌ریان
ده‌پێچن .

میش : مه‌گه‌ز ، هه‌شه‌پێکه له
جێی گه‌رم په‌یدا ده‌بێ ، له سه‌ر
خوارده‌مه‌نی ده‌نیشته‌وه ، به
زۆری له زه‌لخانه‌و جێکه‌ی پێ‌سدا
ده‌ژی .

مێ گه‌ل : رانه‌مه‌ر ، پارچه‌پێک
مالاتی مێ ، ده‌سته‌پێک له ئاده‌مزادی
مێ ، کومه‌له ژنیک .

موئه‌خه‌ر (موؤخِر) : به‌شی
دووا‌یی هه‌موو شتیکی ، به‌شی
پشته‌وه‌ی هه‌موو شتیکی ، دووا
شت ، دژی (موقه‌ده‌م=مقدمه) .

موباره‌ک (مبارک) : پێ‌رۆز ، به
پیت .

موپالات (مپالات) : با‌یه‌خ‌دان به
شت ، بێ کردنه‌وه‌ی قوول له کارو
کرده‌وه‌پێک .

موپاهات (مپاهات) : شانازی
کردن ، ناز کردن به که‌سیکی یا
شتیک ، له خۆبایی بوون .

موبه‌را (مبهری) : نه‌و که‌سه‌ی
له تاوان پاکو به‌دووره ، نه‌و
که‌سه‌به که له دووا‌یی‌دا ئاشکرا
ده‌بێ که تاوانی نه‌کردوه .

موهه‌شه‌ر (مبشهر) : نه‌وه‌ی
موژده‌ی ده‌دریتێ .

موه‌یه‌ن (مبهن) : ئاشکرا‌بوو ،
دیار بوو .

موه‌ین (مبهین) : ئاشکرا‌کراو ،
پوون‌کراو .

موتابع (متابع) : پێ‌هه‌و ،
نه‌وه‌ی پێ‌هه‌وی شتیکی ده‌کا ،
نه‌وه‌ی کاری که‌سیکی ته‌واو ده‌کا .

موتالا (مطالمة) : خۆندنی کتێب ،
خۆندنی هه‌موو شتیکی نووسراو
تیگه‌به‌شتی ناوه‌روکی .

موتله‌سه‌م (مطلسم) : جادوو
لێ‌کراو ، ته‌لیسه‌ماوی ، بێ‌وانه
(ته‌لیسم) .

موتنه‌فه‌یس (متنفیس) : نه‌وه‌ی
نه‌فه‌س ده‌کێشێ ، نه‌فه‌سه‌دار ،
گیانه‌دار ، زینه‌دوو ، ئاده‌مزاد ،
ئێسه‌ن .

موتوه‌حه‌یش (متوَحش) :

(۱) جیی ویران ، ویرانه ، کهلاوه .
(۲) ترسان ، که سیک له شتیک
بترسی .

موتوهوق (مطوق) : تۆقدار ،
ئەوی تۆقی له مله ؛ گەردەن بەند ؛
ئەوی دەوری دراوه .

موتیع (مطیع) : ئەوی سەر
داده نوینن ، ئەوی ئیتاعت دەکا ،
ئەوی فەرمان دەهینیتە جیی ، ئەو
کەسە بچوو کەبە کە هەمیشە
فەرمانی گەورە دەهینیتە دی بئ
ئەوی خۆی بیرو پای هەبێ .

موتوربه : لقی دار گولیک یا
دره ختیک وەر دەگیرێ و ناوناخنی دار
گولیک یا دره ختیک تر دەکرێ ، له
ئەنجام دا بنه گولە کەر دره ختە کە
هەر یە کە یان دوو بەری دەبێ ، یا
بەریکی تازه له کۆبوونەوی هەردوو
شت دروست دەبێ .

موتەحید (متحد) : بە یە کتری
بە ستر او ، یە کیتی ، یە کگرتوو ،
بوون بە یە ک ، کە سیک یا شتیک
پتوهندی یە کیتی له نیوانیان دا
هەبێ .

موترب (متررب) : گۆرانی بیژ ،
مۆسیقاژەن ، سەماکەر .

موتلهق (مطلق) : (۱) ئازاد ،
رزگار . (۲) ئەلبەت ، هەلبەت ،
دیاره ، دەبێ ، بە هەموو جورێ .

موتەمین (مطمئن) : دلنیا ،
ئاسووده ، ئەوی تۆقرە ی گرتوو ،
ئەوی ئارامی گرتوو .

موچەرەب (مجرّب) : شارەزا ،
پسپۆز ، ئەو کەسە ی له کاری
خۆی دا پسپۆره ، ئەوی تاقی
کردنەوی زۆره .

موچەرەد (مجرّد) : (۱) پروت ،
بئ جلوبەرگ ، تالو تەنیا ، پایوی
بئ زن . (۲) له زاراوی زانستی ی
حیکمەت دا ئەو یە کە دوور بئ له
(مادده) وەکو بیرو گیان .

موچەززا (مجزّز) : پارچە پارچە
بوو ، کەرت بوو ، جودا بوو .

موچەهەر : جەوهەر دار ،
جەواھیر بەند .

موحابا (محاباة) : لایەن گرتن ،
یاریدەدان ، لایەن گرتنی یە کتیک بە
بئ هەق .

موحاسیب (محاسیب) : ژمێریار ،
حیسابدار ، ئەوی حیساب دەکا .

موحققق (محقق) : (۱) بە
راستی ، بە راستی پتووسته .
(۲) سفتو ریکوپتیک ، راستو
دروست .

موحەمەد - محەمەد (محمّد) :
(۵۳ پتیش - ه = ۱۱/ز ۵۷۱ =
۶۳۳ز) محەمەد کوری عەبدوللا
کوری عەبدولوتتەلیب کوری هاشم ،
پتفەمبەری موسولمانانە له مەککە
له باش مردنی باوکی له دایک بووه ،
هیشتا منداڵ بووه کە دایکیشی
مردوووه ، له تەمەنی چل سالی
پەيامی خودای بۆ هات ، خەلکی
مەککە بەرھەلستی ئایینی تازه یان
کرد ، له (۶۲۲ز) له مەککە وە کوچی

مه‌دینه‌ی کرد ، ئه‌و ساله بوو به سه‌ره‌تای سالنامه‌ی هیجری ، چهند جهنگ و شه‌روش‌پۆرکی له‌گه‌ڵ عه‌شیره‌تی خۆی و خه‌لکی ئه‌و ناوه کرد ، له شاری مه‌دینه کۆچی دووایی کردوه .

موحه‌وه‌هل (محوئل) : نیراو ، ئه‌وه‌ی درایته‌یه‌کیگ له‌ ژیر چاودێری ئه‌ودا بچ ، ئه‌وه‌ی درایته‌یه‌کیگ و چاره‌نووسی له‌ ده‌ست ئه‌ودا بچ .

موحه‌ییا (مھیئا) : پوو ، چه‌هره ، روخسار ، ده‌م‌و‌چاو .

موحه‌یه‌هر (مھیتر) : ئه‌وه‌ی سه‌رسام بووه ، ئه‌وه‌ی چه‌یران و سه‌رگه‌ردان بووه .

موحه‌یه‌هل (مھیئل) : فیتباز ، فیتلاوی .

موحیت (مھیط) : (۱) زه‌ریای فراوان ، زه‌ریای گه‌وره ، ئۆقیانووس . (۲) ده‌وردراو ، چوار ده‌ور گراو . (۳) خه‌تی چوار ده‌وری دائره . (۴) هه‌موو شتیکی ده‌وری شتیکی تر بگرێ . (۵) ئه‌و چه‌یه‌ی که ئاده‌مزاد زینده‌گانی تیدا ده‌کا له‌ وولات و شارو گوندو هه‌وارگه‌ی هۆزو بنه‌ماله .

موحتاج (مھیجاج) : ده‌ست‌کورت ، هه‌زار ، ئه‌وه‌ی پتویستی به‌ مال هه‌یه .

موحته‌رم (مھیترم) : ئه‌وه‌ی پۆزی لێ ده‌نرێ ، ئه‌وه‌ی پتویسته

پۆزی بگرێ ، پایه‌ بلند ، که‌سی گه‌وره .

موخته‌شه‌م (مھیشم) : (۱) موخته‌شه‌می کاشانی به‌ ناو بانگترین شاعیری سه‌رده‌می سه‌فه‌وی به‌ له‌ ئیران‌دا ، له‌ سالی (۵۸۷ز) کۆچی دووایی کردوه ، له‌ سه‌ره‌تای لاویه‌تی‌دا خه‌ریکی شیعری دل‌داری بووه به‌لام له‌ سه‌رده‌می پیردا خووی داوه‌ته‌ ئاین و ته‌رجیع به‌نده‌گانی له‌ بابته‌ کاره‌ساتی حوسین و که‌ربه‌لا به‌ ناو ناوبانگن . (۲) به‌ ئابروو ، به‌ چه‌یا .

موحریم (مھیرم) : ئه‌و که‌سه‌یه‌ که ئیجرامی چه‌جی به‌ستبێ ، ئه‌وه‌ی جلی ئیجرامی له‌به‌رکردوه ، سه‌ری پووت کردوه .

موخاته‌ب (مھیاطب) : ئه‌و که‌سه‌ی قه‌هی له‌گه‌ڵ‌دا ده‌کرێ ، لای دووهمی گه‌توگۆ ، ئه‌و که‌سه‌ی به‌تیکی‌تر قه‌هی بۆ ده‌کا .

موخالیف (مھیالف) : (۱) دژ ، ئه‌و که‌سه‌ی که‌ دان به‌ شت‌دا نه‌هێنێ ، ئه‌و که‌سه‌ی پیره‌وی فه‌رمان یا قه‌ه یا کارێک نه‌کا ، دژی مووافیق . (۲) ناوی ئاوازو مه‌قامیکه .

موخته‌ته‌ت (مھیطاط) : خه‌ت خه‌ت کراو ، خه‌ت‌دار ، ریکه‌ ریکه .

موخه‌سه‌سه‌س (مھیصه‌ص) : دیاری کراو ، دانراو ، ده‌ست نیشان‌کراو ، تابه‌تی ، هه‌لبژێرراو .

موخه‌لخه‌ل (مھیخل) :

(۱) جڙي خرخال له پڻ دا . (۲) کون
يوو ، درز تڻ کهوتوو .

موخه بيهر (مخيسر) : ٺهوهي
ٺارده زووي به دست خويه تي ، خاوه ني
ٺيختيار ، ٺهوهي ٺهوهي
ٺارده زووي خوي ده تروانڻ شت
هه گبڙيڙي يا پرياري له سر بدا .
موختلمت (مختلط) : تیکل بهک
يوون ، چوونه ناو بهک و تیکه لآو
يوون .

موودهعي (مدعي) : ٺو کهسه به
که داواي لاي په کيکي تر هه به ،
ٺو کهسه ي داواي هه تي خوي
دهکا .

موده وور (مدوون) : (۱) خري ،
گرد ، هه موو شتيکي خرو گردی
وهک دائيره . (۲) له زاراوه ي
زانستي به ديددا ٺو نيو ديره
شيعره به که به شيوه ي دائيره
ده نوو سري واته به هر ووشه پيک
ده تروانڙي ده ست به خوندنه وه ي
شيعره که بکري .

مودده (مددة) : ماوه ، کات و
سهرده مي دباري کراو ، به شتيک له
کات و دم زور پڻ يا کم .

موددهت (مدت) : بروانه
(مودده) .

موراد (مراد) : مراز ، مبهس ،
ٺاره زوو ، ٺامانج ، هيو ، ٺهوهي
دل ده يه وي .

موروور (مورور) : (۱) هاتسو
چوون ، پويشستن ، ريگه گرتن .
(۲) خوندنه وه ي کتيب .

مورغ (مورغ) : بالنده ، بالدار ،
فرنده ، هه موو گيانداريکي پيرو
بالي هه پڻ و بفرځي .

مورغان : هيلکه ي مريشک .

مورايي : چلکاوخور ، کوزکيش ،
ماستاو سارده که ره وه ، موته مه ليق .

موره تتهب (مورتيب) : (۱) پيک و
پيک ، هه موو شتيکي که جيگه ي
خوي گرتيځ . (۲) زاراوه پيک له
(له ففو نه شري شيعردا به کار
ده هينيڙي ، بروانه (له ففو نه شر) .

موره خهس (مورخص) : ٺهوهي
ريگه ي دراوه نازاد پڻ ، نازاد بوو ،
ٺهوهي ٺاسان کراو ، هه رزان
کراو ، ٺيجازه دراو .

مورته عيش (مورته عيش) : له رزان ،
له رزيو ، ٺو کهسه يا ٺو شته ي که
ده له رزي يا ده له ريته وه .

موره گگه ب (مورگب) : (۱) شتيک
له زياتر له جه وه ريک دروست
بوويڻ ، شتي تیکه لآو ، له زاراوه ي
زانستي کيميدا ٺو ماده به به که
له چند جه وه ريک پيک هاتووه
وه کو ٺاو که له ٺوکسجين و
هيدرؤجين دروست بووه .
(۲) موره گه ب ، حبير ، ٺو شته به
که پو نووسين يا چاپ کردن به کار
ده هينيڙي .

مورده (مرده) : مردوو .

موريد (موريد) : ٺهوهي پريار ده دا
له سر کردني شتيک ، ٺهوهي
ٺاره زووي شتيک دهکا ، خاوه
ٺيراده ، زاراوه پيک له سؤفيزمدا پو

لايه نكري تهريقه تي دهرويشي به كار دههينري .

مورسه لين (مورسلين) : كوي (مورسهل = مورسل)ه ، نيرراو ، نهو كهسه ي پيام ديني ، پيغمبر ، پروانه (په سوول) .

موزه خرفه : شتيكي بين نهسل و بنياد ، قسه ي بين هووده و درو ، خهريكي شتي هيچ و پوچ بوون .

موزه ففهر (منظف) : به مراز كهشتوو ، سهركه وتوو ، پيروز ، بهختيار ، نهو كهسه ي كه به ناره زووي دلي دهزي .

موزمه جيل (مسمجل) : نه بوون و نابووت ، له ناوچوو ، په راگنده ، تيك شكاوو له كهلك كهوتوو .

موزنيب (منذيب) : تاوانبار ، گوناهاكار .

موژه : بزاتك ، بزاتك ، مزول ، مووي پهلكي چاو .

موژده (مژده) : مزكيني ، هه والي خوش ، خه بهري خوش ، به شارهت .

موژگان : كوي (موژه) به ، پروانه (موژه) .

موژگاني ندي دووز : بزاتنگي له زري دروست كراو .

موساوي (مساوي) : به رامبر ، وهلك بهك ، دوو شتي وهكو بهك تري بن .

موسهلسهل (مسلسل) :

(۱) به زنجير بهستراو ، له بهك تري بهستراو ، به بهك تري قايم كراو ، بهك له بهك قايم كراو . (۲) قزي به گوريزه . (۳) جوړه توپو تفهنگيكه .

موسه ففا (مصفى) : پاك كراو ، سافو بين گهرد ، پاكو پروون .

موسه ماما (مسمى) : ناشكرا ، ناوبراو ، ديار ، ديارى كراو ، ناو لي نراو .

موسه يهر (مسيئر) : نهو كهسه ي بهكيكي تر ده پرويني و ريگه ي بين پيشان دهدا ، نهو كهسه ي ناره زووي به دهستي خوي ني بهو بهكيكي تر لي ي ده خوري .

موسيب (مصبب) : لسه نيشان دان ، نهو كهسه ي گارو كرده وهو قسه ي راست و دروسته ، نهو كهسه ي قسه و كارو كرده وهي راست دهكا .

موسولمان (مسلمان) : پيره وي كهري نايني ئيسلام ، نهو كهسه ي له سهر نايني ئيسلامه . پروانه (ئيسلام) .

موسبهت (مبتت) : نهو شته ي كه خوي گرتوه ، نارام و قهرار گرتوو ، وهستان له جي و قايم بوون .

موسسته حهقق (مستحق) : شايبان ، لايهق ، وه شاهه .

موسوهده (مسهوده) : له بنجدا ووشه كه (موسه وهده = مسوده) به

یەلام لە کوردی دا بووه بە
(موسۆدده) ، هه‌موو نووسینیکی
که ده‌نووسریته‌وه له پاش بژار کردن
پاک نووس ده‌کریته‌وه ، نمونه‌ی
چاپ‌کراو که چاپخانه ده‌یدا بۆ
راست کردنه‌وه‌ی هه‌له‌کانی .

موشابه (مشابه) : وه‌کو ، له
یه‌ك چوو ، شتیك له شتیکی تر
بچێ ، وه‌ك یه‌ك .

موشه‌خه‌س (مشخص) :
دیاری‌کراو ، ده‌ست نیشان‌کراو ،
دانراو .

موشه‌ره‌ف (مشرّف) : نه‌وه‌ی
شه‌ره‌فی ده‌دریج ، نه‌وه‌ی بڵند و
پایه‌به‌رز و گه‌وره‌ ده‌بج .

موشه‌وه‌ش (مشووش) : نارێك،
په‌راگه‌نده ، ئالۆزو تیک‌ترنجاو ،
په‌ریشان و بلاو ، زاراوه‌بیته‌که له
(له‌فغو نه‌شری)‌ی شیعردا به‌ کار
ده‌هێنرێ ، بڕوانه (له‌فغو نه‌شر) .

موشك : مادده‌ی‌کی بۆن خۆشه
له‌ ناوکی مامزی موشك دێته
ده‌ری . - مامزی موشك جۆره
مامزی‌که‌ دوو که‌لبی درێژی هه‌یه
وه‌کو نابی فیل ، زۆرتر له‌ شاخه‌کانی
هێملا‌یای هیندستان ده‌ژی ، له‌ ژیر
زگی کیسه‌ی‌کی بچووکی وه‌کو
دومه‌ل هه‌یه‌مادده‌ی‌کی به‌یتی تیدا
کو ده‌بیته‌وه ، هه‌ر کاتیکی که
کیسه‌که پڕ ده‌بج مامزه‌که هه‌ست به
ئازارو خارش ده‌کا ، ناچار له
به‌ردی ده‌خشینی تا دومه‌له‌که

ده‌ته‌قیو با‌زی پۆرگه‌که ده‌رژێته
سه‌ر یووی زه‌وی و ووشك
ده‌بیته‌وه ، نه‌مه‌ مادده‌ی موشکی
بۆن خۆشه . مامزی تاتارو مامزی
ته‌ته‌رو مامزی خوته‌ن و مامزی خه‌تاو
مامزی موشکینشی پین‌ده‌لین .

موشکی ته‌تار : بڕوانه (موشك) .
موشکی خه‌تا : بڕوانه (موشك) .
موشکین : نیسه‌ته‌ بۆ (موشك) .
(۱) نه‌وه‌ی بۆنی موشکی هه‌یه .
(۲) ره‌ش ، نه‌وه‌ی په‌نگی موشکی
هه‌یه .

موشه‌به‌ه‌ك (مشبک) : کون‌کون
وه‌کو په‌نجه‌ره ، وه‌کو تۆر .

موشتاق (مشتاق) : ئاره‌زوومه‌ند،
نه‌وه‌ی مه‌یلی بۆ شتیك هه‌یه ،
خاوه‌نی شه‌وق و ئاره‌زوو .

موشته‌ری (مشتیری) :
کریار ، نه‌و که‌سه‌یه که شتیك
ده‌کری . (۲) نه‌ستیره‌ی گه‌رۆکی
جۆبته‌ر ، نه‌ستیره‌ی هورمز ،
گه‌وره‌ترینی نه‌ستیره‌ گه‌رۆکه‌کانی
بنه‌ماله‌ی رۆژه ، له‌ یووی
یووناکیشه‌وه دووه‌مین نه‌ستیره‌یه
له‌ پاش زوهره .

موشکیل (مشکل - مشکله) :
کاری سه‌خت و قورسو دژوار ،
ئالۆزو دا‌پۆشراو .

موعامه‌له (معامله) : کری‌نو
فرۆشتن ، ئالوێری ، سه‌واد ،
پرسینی‌نرخ .

موعه‌به‌ر (مغبر) : لیکدراوه ،

شی‌کراوه ، یوون کردنه‌وه ، خه‌ونی
لیکدراوه .

موعه‌تتهر (مُعَطَّرِي) : بۆن خۆش ،
عه‌تراوی ، عه‌ترامیز ، گولای ،
ئه‌وه‌ی به‌ گولای ریشینرابن .

موعه‌للا (مُعَلَّي) : بلند بوو ،
به‌رز بوو ، پایه بلند .

معه‌للهق (مُعَلَّقِي) : (۱) پیوه‌ندی ،
هه‌لواسراو ، به‌ستراو ، شتیک به
شتیکی تره‌وه به‌ستراو ، شوپ
بووه‌وه . (۲) زاراوه‌پیکه له‌ زانستی
نه‌حوودا به‌ کار ده‌هینری .

موعه‌لهم (مُعَلَّم) : فیرکراو ،
به‌روه‌ده‌کراو ، دهرس‌کراو .

موعه‌یهن (مُعَيَّن) : دیاری‌کراو ،
دانراو ، بریار له‌ سه‌ری‌دراو .

موعه‌مدیل (مُعْتَدِل) : راست ،
دروست ، به‌رامبه‌ر ، ناوه‌ند .

موعه‌تریف (مُعْتَرَف) : ئه‌وه‌ی
دان به‌ شتدا ده‌هینن ، ئه‌وه‌ی
هه‌موو شتیکی که ده‌یزانن ده‌یلن .

موعه‌فید (مُعْتَفِد) : خاوه‌ن
باوه‌ی ، خاوه‌ن عه‌قیده ، خاوه‌ن
ئیمان ، ئیماندار .

موعجیز (مُعْجِز) : ئه‌و شته‌یه
که کردنی زۆر قورس بێ ، ئه‌و
شته‌ی که ئاده‌مزاد بۆی نه‌کری ،
کاری له‌ ئاسایی به‌ دهر ، کاری له
عه‌قل به‌ دهر ، هه‌موو شتیکی که له
خوو و په‌ووشتو ته‌بیه‌ت بچیتته
ده‌ری ، کاریک که پیفه‌مبه‌ران
ده‌یکه‌ن .

موعجیزه (مُعْجِزَه) : موعجی
(موعجیزه) ، پروانه (موعجیز) .

موعرب (مُعْرَب) : ئه‌و که‌سه‌ی
که وشه‌و رسته ئیعراب ده‌کا .

موغیلان (مُغِيلَان) : دره‌ختیکه
دپکی درشت و خووزی زۆره ، له
پیشاننا سه‌وزه‌و له‌ پاش ماوه‌پیکه
په‌ش یا سووری توخ ده‌بن ، به‌ری
وه‌کو باقله‌یه‌ له‌ هه‌ر قه‌پیلکیک‌دا
پینج تا نو ده‌نکی تیدایه ، سه‌مفی
ئه‌م داره سه‌مفی عه‌ره‌بی پچ ده‌لین ،
به‌ عه‌ره‌بی ناوی (ام غیلان)ه .

موغبه‌ر (مُغْبِر) : (۱) توژاوی ،
خۆلای ، خاکی ، په‌نگی وه‌کو په‌نگی
خالک . (۲) دل شکاو ، مونغه‌میل .

موغلهق (مُغْلِق) : دژوار ،
داخراو ، پر له‌ ته‌نگوچه‌له‌مه ، قسه‌و
ووته‌پیکه که تیگه‌یشتنی قورس بێ ،
قسه‌ی پیچراوی قورسی نا‌ناشکرا .

موفلیس (مُفْلِس) : بێ‌پاره ،
بێ‌مال و سامان ، بێ‌شت ، ده‌ست
کورت ، نابووت .

موقته‌بسه‌س (مُقْتَبَس) :
وه‌رگراو ، سوود وه‌رگرتن له
به‌کیکی‌تر ، دژی په‌سه‌ن .

موقتهدا (مُقْتَدِي) : پیشه‌وا ،
ئه‌و که‌سه‌ی خه‌لکی پیروه‌وی ده‌که‌ن ،
ئه‌و که‌سه‌ی ده‌پیتته‌ په‌مزو خه‌لکی
لاسابی ده‌که‌نه‌وه .

موقه‌دده‌ر (مُقْتَدِر) : به‌ش ،
به‌خت ، نه‌سیب ، چاره‌نوووس ،
ئه‌وه‌ی دانراوه‌ ده‌بێ بێ ، ئه‌وه‌ی

له یوژی په که مه وه بۆ ئاده مزاد
دانراوه ده بچ بچ .

موقه ددهم (مقدم) : پيشره و ،
پيشه نك ، نهوى له پيشه وه به .

موقه ددیمه (مقدمه) : پيشه كى ،
سهره تا ، پيشه كى و سهره تاى هموو
شتيك ، به شى په كه مى هموو
شتيك ، شتيكى له پيشدا بووترى
بۆ تيگه يشتنى شتى تر ، نه وهى
له سهره تاى كتيبدا دهنووسرى .

موقه رهر (مقرر) : بريار دراو ،
شتيك بريارى له سهر دراين .

موقير (مقرر) : دان پيدا هيتراو ،
ياوهر پچ كراو ، كه سيك دان به
شتيك دا بنى .

موكه ددهر (مكدر) : شيلوو بوو ،
دلته نك ، شتياو ، خه ميار ،
مه لولول .

مولازيم (ملازم) : هاوړى ،
كه سيك هميشه له گه ل كه سيكى تردا
پچ ، هموو شتيكى كه له گه ل
شتيكى تردا پچ .

ملاقات (ملاقات) : به په كترى
گه يشتن ، په كترى بينين ، يوو به
يوو بوون .

موله وووس (مكوش) : پس ،
پيس و پوخل ، له پيسايى وهردراو .

مولوك (مئوك) : كړى (مه ليك) =
مك (ه) ، بادشا ، شا ، سولتان .

مولفا (مئفا) : (۱) ده ست لى
هه لكراو ، سرراوه ، له ناو براو ،
نخسته ژماره وه . (۲) زاراوه بيكه

له زانستى نه حوودا به كار
ده هيتري .

موله م (مئهم) : كه سيك كه
ده بيته هوى ئيلهام بۆ په كيكى تر ،
هموو شتيكى كه هيزو توواناى
دا هيتان ده دانه ئاده مزاد .

مول - مول (مئل) : (۱) شراب ،
مهى . (۲) هه رمچ ، گولاوى .
(۳) پروانه اگول و مول) .

مولىك (مئلك) (۱) هه موو
شتيكى له ده ست ئاده مزاددا پچ له
زه وى و شتى تر كه هى خوئى پچ .
(۲) **مئلك** : گوره بى و سه لته نه ت و
پادشاهى .

مومتاز (مئتاز) : هه لېژيراو
جودا كراوه ، خاوه نى شه وق ،
چاكى و جوانى .

مومكين (مئكين) : ره وا ، ئاسان ،
نه وهى ده ست ده كه وئى ، نه وهى
ده شى يوو بدا .

مونا جات (مئنا جات) : رازو نياز
كردن ، رازى دل به په كيكى تر
بووترى ، پارانه وه نياز له ده رگاي
خودا .

مونه جيم (مئنجيم) : نه ستيره
ناس ، نه سترو نؤم ، كه سيك كه
زانستى نه ستيره ناسى بزاني .
مونه ووهر (مئووى) : رووناك ،
دره خشان ، نوورانى ، نه وهى
پرووناكه .

مونير (مئير) : نه وهى پرووناكى
ده دا ، پرووناكى دهر .

مونه زير (مئزير) : كه سيك

چاوه پرووانی شتیک یا که سیتی تر
بکا ، چاو گرتنه ری .

مونتفیع (منتفع) : که سیتک له
کاریک یا شتیک سوود وه بگری ،
نهو که سهی قازانج ده کا .

مونتیج (منتیج) : نهوهی نه انجام
دهدا به دهستهوه ، سوودو که لک ،
به بهر ، بهردار .

مونجهمید (منتجمید) : به ستور ،
سه هول بهند ، ناو یا هر شتیکی تری
به هژی ساردی به وه به ستی و ره قو
سفت بیج .

مونزه جیر (منتزجیر) : دهر کراو ،
ترستینراو ، دوور خراوه .

مونزه وی (منتزوی) : گوشه گیر ،
گوشه نشین ، نهو که سه یه که له
خه لکی دوور ده که ویتسه وهو
گوشه نشینی ده کا .

مونه قید (منعقد) : بهستن ،
به یمانیک که ده به ستی ، شله ییک
که سفت و ره ق ده بیج .

مونکمر (منکمر) : (۱) کاری
ناپه سند ، کاری نارهوا ، کاری
خراپ . (۲) زیرهک ، به هوش .
(۳) ناوی فریشته ییکه ، بروانه
(نه کیرو مونکمر) .

موهر (مهر) : (۱) مژ ، ناله تیکی
مه عده نی یا پلاستیکی یا عقیقی به
ناوی که سی له سر هه لده که ندری
له باتی نیمزا له نامو شتی تردا
چاپ ده کری ، یا شتیک داده خری
بژ نهوهی نه کریته وه مژری لی

دهدری . (۲) کیسهی سه برنه ستراوه ،
کیسهی نه کراوه .

موهره : گلۆلهی بچووی درز
داری چینی یا شووشه ، شتی خری
بچووی درزداری چینی یا
شووشه .

موهره گوشا : کیسهی کراوه ،
شتیکی سر مژر بیو بگریته وه ،
مژرکراو بشکینری ، نه سمر او کون
بگری ، کچ بگری به ژن .

موهه بیا (مهیا) : ناماده ، کاری
ناماده بو .

موو : تووک ، تهلی باریک و
ناسکه له سهرو له شی ناده مزاد ،
شتی زور باریک .

موو به موو : موو له دووای موو ،
موو له گهل موو ، موو و موو .

مووچه : بهش ، نهو مال و
پاره بهی له باتی کاریک دهدری .

موسایی نیینی عیهران : موسا
(سهدهی سیزدهمی پیش زابین)
گه وره ترین پیاوان و قارمانانی
ته وراته ، له میسر له دایک بووه ،
کچی فیرعون له خنکانی رووباری
نیل رزگاری کرد ، له قه سری
باوکی پهروه ردهی کردو پیی گه یاند ،
له تمه نی چل سالی دا په یامی
پیغه مبهری بژ هات ، گویا خودا
ناردی بژ رزگار کردنی بهنی
ئیسرائیل له زور داری فیرعون ،
رووی کرده سینا له گهل نه ته وه که یو
چل سال له وناوه مایه وه ، له سر

عمره بی‌بیه ، له کئوردی دا کورت
کراوه ته‌وهو بووه به « محه » .

مرده : مردوو ، بئ‌گیان بوون ،
له ناو چوون ، نه‌بوون .

مردوو : ئاده‌مزاد یا حه‌یونتیکی
که بئ‌گیان بئ ، دژی زیندوو .

مردن : بئ‌گیان بوون ، له ناو
چوون ، نه‌بوون ، نهمان .

مرواری : (۱) گه‌وه‌ریکی سپی و
دره‌وشه‌داره له ناووکي سده‌فی
مرواری په‌یدا ده‌بئ ، بروانه
(سده‌ف) . (۲) کینایه‌ته بئ
فرمیتسک .

مرووهت (مروعت) : پیاره‌تی ،
جووانمه‌ردی ، مه‌ردانه‌یی ، دل
ناسکی .

مس : مز ، مه‌عه‌دنیکی ره‌نگ
سووره ، زۆر سه‌خت و قابمه ،
ته‌به‌قه‌ی ناسک و ته‌نک و ته‌لی
لولدراوی لئ دروست ده‌کری .

مست : ده‌ست ، له‌پ ،
ناوله‌پ ، مشت .

مسگین : هه‌زار ، بئ‌نه‌وا ،
ده‌رویش ، بئ‌مال و سامان .

مشت : په‌نجه‌کانی ده‌ست که به
هۆی ئه‌وانه‌وه حساب ده‌کری و
شت ده‌پئوری ، ئه‌و به‌شه‌یه له
شتیک که له ده‌ستیک دا جئ‌ی
بئیته‌وه وه‌کو مشتئ گه‌نم .

مشک : جانه‌وه‌ریکی بچووکه ،
له ژیر زه‌وی و کونی ناو دیواران دا
ده‌ژی ، زاووژی کردنی فره‌یه .

شناخی حـۆریب « ده
ئامۆزگاری » په‌کانی له خودا
وه‌گرت و بۆ نه‌ته‌وه‌که‌ی گئیرابه‌وه ،
ده‌ستووری بۆ دانان ، له‌قه‌بی
« کلیم الله » به له قورئان دا باسی
کراوه .

موسیم (موسم) : (۱) کات و
سه‌رده‌می شت ، کاتی گه‌یشتنی
شتیک ، کاتی کۆبوونه‌وه‌ی خه‌لك بۆ
حه‌ج . (۲) که‌ژ ، فه‌سل .

موسیمی باران : که‌ژی باران ،
فه‌سلی باران ، زستان و به‌هار .

موسونبول : موری جووان و
بۆن خۆشی وه‌کو سونبول .

مووگار : زۆر تئیز ، نه‌وه‌ی موو
ده‌کا .

مووگمه‌ر : که‌مه‌ری باریکی وه‌کو
موو ، قه‌دی باریکی وه‌کو موو .

مووم : بروانه (مۆم) .

مووی میان : ناو قه‌دی باریکی
وه‌کو موو .

مۆدنه : دار جئگه‌ره .

مۆر : بروانه (موهر) .

مۆسیقار : (۱) ناوی بالنده‌بئیکه ،
ده‌نگ و ئاوازی زۆر خۆش و
جۆراوجۆره چونکه کونتیکی زۆر له
ده‌نووکي دا هه‌به ، که ده‌بئته هۆی
ره‌نگاوری نگی ئاوازه‌کانی . (۲) ناوی
ئاله‌تیکي مۆسیقایه له قامیش
دروست ده‌کری .

مۆم : شه‌من ، مووم .

محه (محي‌الدین) : ناوی کورانه ،
له بنجدا (محيه‌ددین = محي‌الدین) ی

مشكو مار: زبنده وار .

مفت (مفتت) : شستیک بدوزریتتهوه ، شتیک به بچ پهنجو بهلاش چنگ بکهوئی .

مل : نهستو ، گهردهن ، گهردن .

ملخوار : مل شوړ ، سرکز .

من : نهمن .

مندالانه : وهکو مندال ، به وینهی مندال ، مندال ناسا .

مننمت (مننت) : چاکه و یارمهتی، یاریده دان ، چاکه و پیاوهتی یتیک که کهسیتیک بهرامبهر کهسیتیک تر بیکاو به چاویدا بداتهوه .

میان : ناو قعد ، ناوهراست ، ناوهند ، لا .

N = ن

ناتی : دوور

نائیم (نائم) : نووستوو ، خه و لی کهوتوو ، کهسیکی چوویتته خهوهوه .

ناجی - ناجیه : (۱) یزگار یوو ، نازاد یوو ، قورتار یوو . (۲) ووشتری خوشرهوه ، نهو ووشتري نهوهنده خوشرهوه سووزرکهی له هه سوو تنگوچه لمه یتیک یزگار دهکا .

ناچار : بچ چاره ، بچ نهوا ، بچ تووانا ، ناعیلاج .

ناحقی : ناپراست ، نادروست .

ناحیه : لا ، قهراخ ، برۆخ ، بهشین له وولات ، ناوچه ، ههریم .

نادان : نهزان ، نهخونده وار ، بچ هوش ، بچ عه قیل .

نادانی : نهزانی ، نهخونده واری .

نادیده : نادیار ، نهو شتهیه که به چاو نه بینری ، کهسیتیک شتیک نهدیبی .

نار : (۱) ناگر . (۲) کورتکراوهی (هه نار)ه .

نارهسهر : سهری ناگر ، سهر ناگر .

ناره نار : ناگره و ناگر .

نارهوهر : بهری هه نار .

نار بهر : بهری هه نار .

ناروهر : ناگرین .

ناروهان (نارهون) :

بـووز ، درهختیکـی گهورهیه لقو گهلاو پۆبی زۆره ، گهلاهی له شتیهی هیلکه دایه و ددان داره ، له باخو قهراخ شهقامدا دهچینری .

ناز : شانازی ، لووت بهرزی ، عیشوه ، ناسکی ، قسه کردن به چاوو برۆ .

نازهین : نازدار ، خاوهن ناز ، ناسک ، ناسک نهندام ، نهرمونۆل .

نازیر (ناظیر) : نهوهی چاودیری دهکا ، نهوهی دهبینی ؛ سهرکار ، پاسهوان .

نال : قامیش ، نه و قامیشه ی بۆ نووسین به کار دههینرئ ، ناووکى قامیش ، قهلم .

نالی : (۱) نازناوی خدری کوری نهحمه د شاره یسی نالی بهگی مکایتلی شاره زووری به خاوه نی نه م دیوانه یه . (۲) نیسبه ته بۆ (نال) ، بروانه (نال) .

نالنه : ناوازی به سۆز ، نه و دهنگه یه که له دهردو نازارو سۆزی دلوه دهردئ .

نالین : ناله ، ناله نال ، ناله کردن ، گریان و زار .

نام : بروانه (ناو) .

نامه : نووسین ، نووسراوه ، کاغزه ، کتیب ، لاپه ره .

نامه سیاه : لاپه ره رهش ، کینابه ته بۆ کهسی تاوانبارو گوناهاکار .

نامووس : ووشه ییکی گریکی به ، (۱) ئابروو ، پایه ی بلند ، گه ره بی ، داوین پاکى ، نه گه ران به دوواى شهوه تدا ، دوور کهوتنه وه له گوناھ و تاوان . (۲) ئاگادار له کارى نهینى ، کهسى پسپۆرو به هۆش . (۳) نه و جی به ی که راوکه ر خۆی تیدا دهشاریتنه وه .

نانی نانی : چلیسی ، چاوا چنۆکی ، مالان گه ری ، نهوسنی ، نه و کهسه ی هه موو بپهروایی ییک بکا بۆ نان .

ناو : ووشه ییکه کهس یا شت به نه وه ده ناسرئ .

نازیم (ناظیم) : ریکخه ر ، نه وه ی شت ریک ده خا ، که سیک کاریک یا شتیک ریک بخاو جی به جی بکا .

ناس : خه لک ، ئاده مزاد ، ئاده مزاد ، نه هالی .

ناسیخ (ناسیخ) : (۱) نه وه ی شتیک ره ت ده کاته وه ، نه وه ی شتیک به درۆ ده خاته وه ، نه وه ی شتیک به تالو پووج ده کاته وه . (۲) نه و کهسه ی نووسینیک روو نووس ده کاته وه ، نه و کهسه ی له سه ر نووسینیک دا دانه ییکی تر ده گریته وه .

ناسی به (ناصیه) : ناوچه وان ، مووی پیش سه ر .

ناسوفته : ده ست لچ نه دراو ، کون نه کراو ، نه سمراو ، نه کراوه .
ناسک : نه رم ، نه رمونۆل ، باریک .

ناسک به دهن : له ش نه رمونۆل ، که سیک له شی نه رمونۆل بچ .

ناعیلاج : بچ چاره ، بچ داوو ده رمان .

ناف : (۱) ناووک . (۲) ناوه راستو ناوه ندی شت .

نافه : وه کو ناووک ، ناووک ئاسا ، ناووکى ئاسکی موشک ، بروانه (موشک) .

ناگام : بچ به ش ، بچ مرار ، نامراد ، نه و کهسه ی به هیواو ئامانجی نه گه یشتبچ .

ناوبراو : ناو تراو ، نهوهی ناوی هاتووه .

ناودان : سولاوکه ، پلووسک ، لووله ییکه له دار یا معدهن دروست ده کړئ و له قهراخ سهربانهوه شوړ ده بیتهوه خووارهوه بؤ نهوهی ناوی بارانی پې پرژیته سر زهوی .

نایب (نایب) : جې نشین ، جې گر ، که سیکه له باتی به کیکي تر کاروبار ده که بیته نه انجام .

نباات (نباات) : کوی (نباات) = نبا(ت)ه ، گیا ، هموو شتیکی که له سر رووی زهوی بروی ، وه کو ، گول و گیاو دارو درهخت .

نه پشکووتوو : (۱) نه کراوه ، دم نه کراوه ، له چرو دهرنه چوو . له قاووغو قه پیلک دهرنه چوو . (۲) سهرمور ، دست لې نه دراو ، کون نه کراو ، نه سمر او .

نه تیجه (نتیجه) : نه انجام ، زاده ، نهو شتهی له شتیکی تر دپته دهرئ .

نهجات (نجات) : رزگار ، رزگاری ، نازاد ، نازادی .

نه ججاشی - نه جاشی (نجاشی) : له قه بی پادشایانی حبه شه به ، کینایه ته بؤ ره شی .

نهجد (نجد) : (۱) ههریمیکي که وره به (۲۰۰۰۰۰۰۰۰۰) له جزیره ی عره ب ، کشتوکالی دار خورمایه ، مالایشی لې پروه ده ده کړئ . (۲) بیابانی که وره و فراوان و بلند .

نهجم (تجم) : نه ستیره .

نهجمی رهجمی شهیتان : کشانو و رژانی نه ستیره ، ده لپن تیره مه لایکه تان له شهیتانی ده گرن .

نهحیف (نحیف) : له ر ، لاواز ، ته نک .

نهحوو (نحو) : (۱) زانستی ییکه له بابت ثعرا ب و ده ستوری راست خوندن و دروست نووسینی زمانی عره بی به ویه . (۲) وه کو ، لا ، ریکه .

نهحر (تحر) : سهر برین ، کوشتنه وه ، قوربانی کردن ، سهر برینی ووشر .

نهحل (تحل) : ههنگ ، میشه نگون .

نهخیل (نخیل) : دارخورما .

نهخوش : دهرده دار ، ناساغ ، بریندار .

نهخت : کم ، بهش ، چور ، ههندی .

نهختی : پروانه (نهخت) .

نهخچیر : (۱) پاو ، پاوو شکار . (۲) نیچیر ، نهو حه یوانه ی که پاو ده کړئ . (۳) بز نه کتوی .

نهخل (نخل) : دارخورما .

نهدامت (ندامت) : په شیمانی ، دریغ ، حهسرت ، خم ، دلگیری .

نهدهم (تدم) : پروانه (نهدامت)

نمدب (نمدب) : رۆ رۆ و گریسان و له خۆدان و شین و شه پۆر بۆ مردوو .

نمرد : تاوله، یاری ییکه ناله ته که ی له شترهنج ده کا بریتسی به له تهخته ییک و سی پوولو دوو زار ، دوو کهس به جارێ یاری ده کهن .

نهرم : هه موو شتیکی ووردو لووسی وه کو ئارد ، دژی پهق ؛ پاستو لووس .

نهرمو زهوق : پهنگ ، نه لوان .
نهرمی : نیه به ته بۆ (نهرم) پروانه (نهرم) .

نهری : نیر ، هه موو ئاده مزادو چه یوانیکی خاوه نی ئه ندامی پیاوه تی ، بێ ، دژی مێ .

نهرهت (نظارت) : (1) بینین ، پروانین ، تهماشا کردن ، چاره پروانی ، چاو له ری بوون . (2) زیره کی ، فهراسهت .

نهراکهت : بێ گهردی ، خو و په ووشتی چاک ، ئه ده ب ، کرده وه ی په سند ، نازکی ، ناسکی .

نهره (نظری) : (1) پروانین ، نووارین ، نیگا کردن ، تهماشا کردن . (2) دوور بینی ، بیر ، خه یال ، لیکدانه وه .

نهره باژ : چاو باز ، نه و که سه ی تهماشای جوانان ده کا .

نهره کردن : تهماشا کردن ، پروانین .

نهره گه : جیگه ی پروانین ،

نه و جی به ی تیدا تهماشای جوانان ده کری ، نه و جی به ی جوانانی لی دیاره .

نهریز (نهریز) : ترسینه ر ، نه وه ی ترس ده دانه خه لکی ، نه وه ی خه لکی ده ترسینه ، نه وه ی ئاگاداری خه لکی ده کا و ترسیان ده دایج بۆ نه وه ی کاری خراپ نه کهن .

نهریز (نظری) : وهك ، وه كو ، وهك يهك ، به رامبه ر ، هاوتا .

نهرزیک : (1) نریك ، شتیك که له ژیر ده ستدا بێ ، ماوه ی کم ، دژی دوور . (2) پێش هه موو شتیك ، کن هه موو شتیك ، خۆیی و کهس و کار ، هاوسێ .

نهرزع (نزع) : هه لکه نندنی شتیك له جی خۆی ، گیان کیشان ، گیان دان .

نهرزم (نظم) : (1) شیعر ، قسه ی کیش و قافیه دار ، دژی په خشان . (2) ریکو ییک کردن ، جوان کردن ، به رسته وه کردنی مرواری .

نهرسیب (نصیب) : بهش ، به هره ، بهخت .

نهرسیم : پروانه (شمال) .

نهرسب (نصب) : (1) تپییی سهردار له زمانی عه ره بی دا نیشانه ی « _ » به . (2) دانان ، دامه زران ، ریک خستن .

نهرستهرن : گو لیتی بۆن خۆشه ، په رنگی سوور یا سه ی ده بچ ، له سه ر هه ر لقیك چه ند گو لیتیك ده بشکوێ ، داره که ی دیرکاو ی به .

نهمستقل : په ری و جی .

نهمسج (نسج) : چین ، چنراو ،
تهنن ، تهنراو .

نهمسر (نشر) : پراگنده کردن ،
پهخشان ، قسه و ووته پیک شيعر
نه بی .

نهمسرين : گولیکي سپی و بون
خوشه له کورستانان دهری .

نهمسس (نص) : قسه به جی ،
قسه دیارو ناشکرای که له ماناپیک
زیاتر هکنه گری ، تیکست .

نهمشات (نشاط) : شادی ،
شادمانی ، خوشی ، بهختیاری ؛
جموجولی ، گرمی و بهیزی له کار
کردن دا .

نهمشه (نشاء) : تازه پیدا بوو ،
په گیشتنو ، زیندو بووه .

نهمشه گاه : جی په پیدا بوونو
په گیشتن ، جی زبان ، جی
زینده گانی کردن ، جی نه شونما .

نهمشونما : پیدا بوونو
په گیشتن ، گوره بوون .

نهمشر (نشر) : (۱) بلاو
کردنوه ، پراگنده کردن ، بلاو
کردنوهی دهنگوباس .
(۲) ههختنی جلوبهرگو
پارچهی شووراو . (۳) زیندو
کردنوه ، زیندو کردنوهی
مردووان له ریوی قیامت دا .
(۴) دزی (لهفف) ، زارواپیکه له

شيعردا به کار ده پیری ، پروانه
(لهففو نهشر) .

نهمشگفته : نهکراوه ، نه پشکووتوو .
نهمعت (نعت) : (۱) پیدا هه لگوتن ،
وهسف کردنی به کیک به چاکي ،
دهرختنی چاکه ی که سیک ،
ستایش . (۲) نهو جوړه شيعره به که
بو وهسفو مه دجی پیغمبهری
موسولمانان داده نری .

نهمعی (نعی) : داره مهیت ،
تابووت ، جهنازه .

نهمعلمین (تعلیم) : جووتی
(نهمل = نعل) ، جووته پیلایک
پازنه ی نی بهو سهری دانه پشراوه ،
به زوری پیوانی نایینی له پی
دهکن ، سول .

نهمغمه (تغمه) : ناواز ، ناهنگ ،
سرود ، گورانی .

نهمفمس (تفمس) : با ، هوا ،
ههناسه ، نهو پایه به که له کاتی
ههناسه کیشان دا له نیوان سیو
دهمدا دیو ده چی .

نهمفی (تفی) : (۱) دوورختنه وه ،
نه بوون کردن . (۲) دهرکردن ،
ناواره کردن ، دوورختنه وهی
که سیک له شاریکه وه بوو شاریکی
تر .

نهمفیس (نفیس) : شتی نایابو
به نرخ ، شتی گرانو جوان ؛ مالو
سامانی زور .

نهمفخ (نفخ) : (۱) فوو تی کردن ،
با تی کردن ، پف کردن .
(۲) شانازی و لووت بهری .

نهفخی سووړ (نفخ صنور) :
لیدانی شه یوور له لایه ن ئی سرافیله وه
له پوژنی قیامت دا ، بروانه
(سووړ) .

نهفس (نفس) : گیان ، لهش ،
تهن ، جهسته ، خون ، جهوههری
هموو شتیک .

نهفسی ئه مواره (نفس امارة) :
گیانی شه پتانی که ناده مزاد فریو
ده داو هه لئ ده خه له تینج بئو کاری
ناپه سهندو خراپ .

نهفقد (تقد) : (۱) پاک کردنه وه ،
جودا کردنه وه ی پاره ی ساغ له
قلب ، درخستنی جوانی و
ناشیرینی قسو ووتارو شیعر .
(۲) پوول ، پاره ، نرخ .

نهفدی دل : زپیری دل ، دلی به
بره و .

نهفش (نقش) : پهنگ رشتن ،
کیشانی وینه و پوخساری که سیک
یا شتیک .

نهفشین : نهفش کراو ، بروانه
(نهفش) .

نهفشبه ند : (۱) وینه کیش ، نهو
که سه ی وینه ده کیشی و نهفش
ده کا . (۲) نهفشبه ند = نهفشبه ندی ،
ناوی تهریقه تیکی ده رویشی به گویا
شیخ به هانه ددین (۱۳۸۹ از مردوه)
دایه پناوه ، دووړا به رامبر له قبی
به هانه ددینه وه هه به که
نهفشبه ندی به ، به که میان ده لئج :
نهفشبه ند ناوی گوندیکه له

گونده کانی . شاری بوخارا مه لبه ندو
جیکه ی ژیلانی شیخ بووه ؛ دووه میان
ده لئج : له بهر نه وه ی شیخ هموو
کاتیکي به زیکرو ته هلیله بر دوته
سهر ناوی حق له دلی دا نه قشی
کیشاوه له بهر نه وه نه قشبه ندیان پچ
ووتوه . تهریقه تی نه قشبه ندی له
وولتانی چین و هندستان و
تورکستان و کوردستان دا بلاو
بووه وه ، دامه زرینه ری ئه م تهریقه ته
له کوردستان دا خالی دی
شاره زووری به (۱۷۷۹-۱۸۶۲ز) .

نهک : نه وه ک ، ته نیا .

نه کیر : (۱) بروانه (نه کیر و
مونکیر) . (۲) (نه کیره = تکیره) ،
نه ناسرو ، زارواو بیکی زانستی
نه حوی عه ره بی به .

نه کیر و مونکیر : ناوی دوو
فریشته به له نه فسانه ی ئایینی دا
ده لئج له پاش مردنی ناده مزادو
ناشتنی دینه ناو گوپره وه له کارو
کرده وه ی سهر دنیای ده برسن .

نه کس (نکس) : سه راو ژیر
کردن ، سه ره و خووار کردن ،
سه رنگون کردن ، سه ر کردنه
ژیره وه ، هینانه خوواره وه .

نه گه شتوو : نه گه بیو ، کامل
نه بوون .

نه م (نم) : (۱) نم ، ته ری ،
ته ری ای ، دل ژبه . (۲) بون .

نه ما : نوواندن ، پشان دان ،
ناشکرا ، دیار ،، پروناک .

نه مام : گیاو داری تازه

پتگه‌یشتوو ، هموو کهس و شتیکی تازه بین‌گه‌یشتوو .

نهمهت (تمط) : ریگه ، ریو شون ، شیوه ، جور ، خو و ره‌ووشت ، روخسار .

نهمد (تمد) : پینه‌و به‌ریو ، نهو پارچه درشت و بین‌که‌لکانه‌یه که له قوماش ده‌میننه‌وهو له به‌کتری ده‌دریو کلاو یا رایه‌خیان لئ دروست ده‌کری .

نهمد پۆش : نهو کهسه‌ی جلو به‌رگی پینه‌و به‌ریو ده‌رویشی ده‌پۆشی .

نهمک (تمک) : خو .

نهمه‌کین (نمکین) : نیسه‌ته بو (نهمک) . (۱) به‌خو ، پرخو ، به‌تام ، (۲) جوان ، ره‌نگین .

نهمه‌ک پاش : سوری پۆین ، خوراو بلاو که‌روه .

نهو : نو ، تازه ، هموو شتیکی تازه ، دزی کون .

نهوا : (۱) ناواز ، ناهنگ ، (۲) ناوی ناوازیکی تایه‌تی‌یه . (۳) مال و سامان ، هوی زینده‌گانی . (۴) خوارده‌مەنی .

نهواله (نواله) : (۱) گونکه‌ه‌ویر ، نه‌نگوتک ، مستیک له‌ه‌ویری ناردی گهنم . (۲) پاروو ، توشه ، نهو خوراکی به‌شی ژمیک ده‌کاو بو به‌کیک ده‌نیرری .

نهبه (توبت) : نوبت ، کات و سه‌رده‌می شتیک یا کاریک .

نهبهر : نوبه‌ره ، میوه‌ی تازه ، نهو میوه‌یه‌ی که تازه هاتوته بازاره‌وه ، مندالی به‌که‌می ناده‌مزاد ،

نهبه‌هار : (۱) سه‌ره‌تای به‌هار ، که‌زی به‌هار . (۲) ناوی ناته‌شگه‌ده‌پتک بووه له شاری به‌لخ ، هه‌ندی ده‌لین بوتخانه‌ی بوودی‌یان بووه . (۳) جیگه‌ی نوستن ، جیگه‌ی نوستنی ژن و میرد .

نهو‌خوسن : تازه جوان .

نهوره‌سته : تازه پرواو ، تازه شین بو ، نه‌ونمام ، نهو نیهال .

نهو شکوفته : تازه بشکووتوو ، گولیک تازه کرایته‌وه ، گولی تازه .

نهوشکوفه : خونجه‌ی تازه ، بروانه (غونچه) .

نهوع (توع) : (۱) چه‌شن ، جور ، تاقم ، پۆل . (۲) له زاراه‌ی زانستی مه‌نتیق‌دا نهوع له جنس تایه‌تی‌تره ، جنس له‌نهوع پتک دئی ، نهوع له‌سلف پتک دئی ، سلف له‌فهرد پتک دئی .

نهومیتد : ناومیتد ، نهو که‌سه‌یه که‌نومیتدی به‌گه‌یشتن به‌نامانج نه‌بی .

نهومیتدی : ناومیتدی .

نهونمام : نه‌مامی تازه پروانه (نمام) .

نهویژ : نه‌بیژ ، نه‌وه‌ی قسه‌ناکا ، نه‌وه‌ی نابیژی .

نههار (نهان) : پۆز ، دزی شهو .

نهہی (نہی) : ری لئ گرتن ، ری
نہدان ، منع کردن .

نہرہین (تہرین) : دوو رووبار ،
دوو زئ ، کیناہتہ بۆ دوو چاوی
فرمیسکاوئ .

نہرہینی دوو چاؤ : فرمیسکی
زۆری دوو چاؤ .

نہری : نیسبتہ بۆ (نہر) ،
رووبار ، زئ .

نہری کہوسەر : رووباری
کہوسەر ، ناوی کہوسەر ، بروانہ
(کہوسەر) .

نہی : (۱) قامیش ، قمیش .
(۲) نای ، نالہ تیکی موسیقایہ لہ
شمشالو بلویژ دہکا .

نہرہنگ : فیل ، فریو ، مہکر ،
حیلہ ، ئەفسوون ، سیحر .

نہی سووار : کیناہتہ بۆ بالوولئ
دانا ، بروانہ (بہلولول)
، نیزہدار .

نہیستان : قامیشلان ،
قمیشلان ، ئەو جہیہی قامیشی
زۆری لئ بروئ .

نہیشہگەر : قامیشی شہکر .

نہیر (تیر) : ئەوہی رووناکئ
دہدا ، ئەوہی رووشنایی دہدا ، زۆر
رووناکو درہوشاوہ .

نہیری ئەعزہم (تیر اعظم) :
پۆژ ، خۆر .

نیزاع (نزع) : شہرو شۆر
کردن ، دوژمنابہتی و سہرکیشج ،
جہنگ کردن ، کیشمہکیش .

نہینسار (نشان) : (۱) پہراگہندہیی ،
پہرشوبلاوی . (۲) ئەو شتانہیہ کہ
بہ سہر بووک یا ہەر کہ سیکی تردا
دہکریئ لہ سہردہمی خۆشی و
بہختیاری دا لہ شیرینی و پارہو
شتی تر .

نہسان : مانگی گولان ، مانگی
چوارہمی سالنامہی پۆژئاویہ ،
مانگی دووہمی بہہارہ .

نہسبت (نہسبت) : خۆیی ،
نزیکابہتی ، پتوہندی لہ نیوان دوو
شت یا دوو کہس ، لہ بہک چوون لہ
نیوان دوو شت .

نہسوان (نہسوان) : ژنان ، لہ
(النساء) ، وہیہ ، کۆی (المراة)
عہرہبیہ ، ژن ، نافرہت .

نہشان : (۱) نامانجی تیر ، ئەو
جہیہی خاوہن چہک دہیہوئ لئ
بدا . (۲) شۆن ، وپنہی بہجئ ماو .
(۳) مہدالیہ ، پارچہپتیکہ لہ زپر یا
زیو یا مہعدہنی تر دروست دہکریئ
بۆ ریز لئنان دہدریتہ کہسی
سہرکہوتوو یا گہورہ .

نہشافہ : نہشان گرتن ، ناراستہ
کردن ، ئەو جہیہی کہ خاوہن
چہک دہیہوئ لئ بدا .

نہشاندان : ناراستہ کردن ،
رابہری کردن .

نہشتن : (۱) لہ سہر رووی ناودا
وہستان . (۲) ہانتہ خووارہوی
بالتہمو وہستانی لہ سہر رووی
زہوی .

نیمم (نهم) : کوی
(نیمه = نیمه) به ، پروانه
(نیمهت) .

نیممت (نیمت) : چاکه ، چاکی ،
خویشی ، دهولمهندی ، مالو
سامان .

نیفاق (نیفاق) : دوو پروویسی
کردن ، دوو پرووی ، مهکرو ریا
کاری .

نیک : چاک ، باش ، جوان .

نیکاح (نیکاح) : ماره‌برین ، شور
کردن ، میزد کردن ، ژن هینان .

نیکاه (نیکاه) : چاو ، تماشا
کردن ، پروانین ، نووپاین ، پرو
تیج کردن .

نیکار (نیکار) : (۱) بسوت ،
خوشه‌ویست ، دلبر ، معشوق ،
مه‌حبوب . (۲) نه‌قش ، وینه ،
دیمن .

نیکارین : ره‌نگین ، هم‌وو
شتیکی ره‌نگاوپه‌نگ ، جوانو
نارایش بوو ؛ جوان ، معشوق ،
مه‌حبوب .

نیکارش (نیکارش) : نووسین ،
نه‌قشو نیکار کردن ، وینه کیشان .

نیکاه : پروانه (نیکا) .

نیکهه : پروانه (نیکا) .

نیکه‌هیان (نیکه‌هیان) : پاسه‌وان ،
دهرگاوان .

نیکه‌هیار (نیکه‌هیار) : پاریزه ،
نه‌وهی چاوی له شته و ده‌پاریزی .

نیلی : (۱) پرووباریکه له نه‌فریقا
(۶۵۰۰ کم)ه دریزترین پرووباره له

جیهان‌دا له زه‌ریاچه‌ی فیکتوریاوه
هه‌لده‌قولنج به‌ئوگه‌ندهو سؤدان‌دا
تیده‌په‌ری ، له‌گه‌ل زه‌ریای غه‌زال
تیکه‌ل ده‌یج ، نجا ده‌چینه وولاتی
نۆبه و میسرو ده‌رژینه ناو زه‌ریای
سپی ناوه‌پراست . (۲) مؤر ،
ره‌نگی نیلی ، ووشه‌ییکی
سانسکریتی به ، گیاییکه له وولاتانی
گه‌رمی وه‌کو هیندستان ده‌پروئ ،
بلندی ده‌گاته مه‌تره‌یک ، لقو
پۆپی ده‌چنه ناو یه‌ک ، گولی وه‌کو
هیشوو وایه ، سوورو یج‌پۆنه .
لقو پۆپی نیل له باش دوورینه‌وه له
ناو ناو داده‌نری دووای ۱۷ تا ۲۰
سه‌عات له ناو ده‌ردینری له بهر
هه‌تاو داده‌نری ، تا به ته‌واوی
ووشک ده‌بیته‌وه ، نه‌مه مادده‌ی
نیلی به‌که له نه‌قش کردن وینه
کیشانو ره‌نگ‌پیزی‌دا به‌کار
ده‌هینری .

نیلوفر : گیاییکی خشوکه له
لاولو ده‌کا ، له ده‌وری شتومه‌کی
نزیك خوئی ده‌نالی ، یا به‌سه‌ر
دیوردا هه‌لده‌گه‌ری ، شیوه‌ی
گولی شه‌پووری و ره‌نگی نیلی به .

نیم : (۱) نیو ، به‌شیک له دوو
به‌شی شت . (۲) ووشه‌ییکی
هیندی به ، دره‌ختیکی گه‌وره‌به ،
گه‌لای ووردو ناسکه ، گولی وه‌کو
هیشوو وایه و یۆن خوشه ، له
هیندستان‌دا ده‌پروئ .

نیمه : نیوه‌پرو ، ناوه‌پراستی
پروژ .

نیم نیکاه : نیوه تماشا ، له

تیلایی چاوه‌وه تماشا کردن ، به دزی تماشا کردن له رووی نازه‌وه .

فیوه : نیو ، به‌شیک له دوو به‌شی شت .

نیهال : (۱) دارو دره‌ختسی جوان و پیک ، دره‌ختیک که تازه رو‌اویج و بشکووتبج . (۲) نه‌وه داره‌یه که راو‌کهر به ده‌ستی‌به‌وه ده‌گری بۆ ترساندنی نیچر . (۳) راوو شکار .

فی‌به : نه‌بوون ، نادیار .

نییهت (نییت) : بریار ، هه‌ول و کوشش ، مه‌به‌س .

نییرگهل : کومه‌تیک پیاو ، تیپیک نییرنه ، دری میگهل .

نییرگس : گولیکی سپی بچووی بۆن خۆشه ، له نه‌ده‌بیات‌دا کینایه‌ته بۆ چاوی دل‌به‌ری خۆشه‌ویست .

نییرگس نیگهه : چاوی وه‌ك نییرگس .

نییرتن : ناشتن ، شاردنه‌وه .

نییش : (۱) نووکی تیژ ، وه‌کو دهرزی و خه‌نجه‌رو نه‌شته‌رو هی‌تر .

(۲) جزووی هه‌ندی زینده‌وه‌ری وه‌کو دوو‌پشک و زه‌رده‌واله‌و مار که زه‌ه‌ریان به‌ه‌زی نه‌وه‌وه دهر‌ژینه‌وه ناو له‌شی ئاده‌مزاد .

نییشان : کۆی (نییش)ه ، پروانه (نییش) .

نییو : ناو ، ناوه‌راست ، نیوان ، به‌ین .

نییو چه‌وان : پیشی سر له ژیر مووه‌وه تا بر‌ژیان .

نوتفه (نطفه) : (۱) ناوی سافو پاک ، ناوی زولال . (۲) نه‌وه ئاره که‌مه‌ی که له بنی ده‌ولک یا مه‌شکه ده‌میته‌وه . (۳) ناوی پیاو یازن ، تۆوی پیاو یا ژن . (۴) نه‌وه جان‌ه‌ومره بچووک‌یه که شه‌هوت پیک دینج .

نوتق (نطق) : گوتن ، قسه‌کردن ، به زمان هاتن .

نوجووم (نجوم) : کۆی (نه‌جم) = (نجم)ه ، پروانه (نه‌جم) .

نوخوون : سه‌راوژیر ، سه‌ره‌وه خووار .

نوزه‌تگهه : سه‌یرانگا ، جچی سه‌یرانو گه‌شت و راپو‌واردن .

نوشوور (تشنور) : زین‌دوو کردنه‌وه ، زین‌دوو بوونه‌وه‌ی مردوو‌ان له رۆژی قیامه‌ت‌دا .

نوفوور (تفوور) : راکردن ، دوور که‌وتنه‌وه ، لچ دوور که‌وتنه‌وه .

نوقه‌با (نقبا) : کۆی (نه‌قیب) = نقیب)ه ، سه‌رۆک ، پیای ماقوول ، گه‌وره‌ی خیل و قه‌وم .

نوقه‌ت (نقطه) : کۆی (نوقته) = نقطه)یه ، پروانه (نوقته) .

نوقووم بوون : گوم بوون ، وون بوون ، له پیش چاو بزر بوون وه‌کو نه‌وه‌ی ئاده‌مزاد بکه‌ویته ژیر ناو یا لمی بیابان یا ناو چال یا هه‌ر شتیکی تر .

نوقته (نقطه) : نيشانہ يتيكى بچووكو خپره له ژېړ يا له سهر هندی تیبی نووسین دا هه په ، وه کو نوقته ی ژېړ تیبی « ب » .

نوقته نوقته : نوقته له دوونای نوقته ، نوقته به نوقته .

نوقسان (تقصان) : که می ، که م بوون .

نوقل : (۱) نه وه ی ده بیته مه زه ی شهرابو تامی دهم ده گورپی وه کو فندقو فستقو بادام . (۲) جوره شرینی ییکه له شه کر دروست ده کرپی به شپوه ی فندق یا بادام .

نوکته : (۱) نوخته ی پرهش له پرووی شتیکی سپی ، یا نوخته ی سپی له پرووی شتیکی پرهش . (۲) مه سه له یتیکی وورد له نه نجامی بیر کردنه وه یتیکی قول پایوتپی بکا . (۳) قسه ی خوش که کار له پیار بکاو بیته هوی بزه و پیکه نین .

نوکته سهنج : که سی وورد بپینو زیره کو قسه خوش .

نوور : پوژشایی ، پرووناکي ، پروناهی ، پرووناکي چرا یا پوژ .

نووره : (۱) نوکسیدی کالیسیوم ، شتیکی سپی به له برژاندنی جوره به ردیک دروست ده بیج ، همر کاتج ناو بگریته سهری ده ته قن و گهرمای لیج په یادا ده بیج ، له کارخانه ی ساپوونو شه کرو ده باغی و شتی تردا به کار ده هینری . (۲) نوکسیدی

کالیسیوم و ژرنیخه بو کردنی مووی له شی ناده مزاد به کار ده هینری .

نووری : ده بیج ناوی کابراییک بوو بیج به پروودباری ناسراوه ، هاورپی نالی بووه ، پروانه (پروودبار) .

نووری عهلا نوور (نور علی نور) : نوور له سهر نوور ، پرووناکي زور ، نووری زور .

نوزه گردن - نووزین - نووزان : دهنگی ناله و گریان .
نوو سین : بیریک به قهلم بخریته سهر پرووی کاغز .

نووکه : پروانه (نووکه نووک) .

نووک : (۱) سهری تیژی هه موو شتیک ، وه کو ده رزی ، قهلم ، شیر ، خه نجر ، چه قو . . هند . . (۲) پروانه (نووکه نووک) .

نووکه نووک : گریان ، ناله ، ناله و گریان .

نوون : تیبی « ن » .

نو : ژماره « ۹ » ژماره ی پاش ههشت و پیش ده .

نو ناسمان : به پچی نه فسانه ی نایینی ناسمان ههوت یا نو چینه ، باره گای خودا له ناسمانی دووایی دایه .

نو چهرخی نه خزه : نو فه له کی سهوز ، نو فله کی شین ، پروانه (نو ناسمان) .

نو سه حیفه : نو پهره ، نو چین ، پروانه (نو ناسمان) .

نهزرتیک . که دهگیری بۆ به نامانج
 گه‌یشتن و ده‌درینه جی‌یتیک .
نیهت (نیئت) : مه‌به‌س ، بریار ،
 ناههنگ پروانه (نیهت) .

W = و

وا : (۱) تاوا ، به‌م جۆره ، به‌م
 چه‌شنه ، به‌م شیوه‌یه .
 (۲) کرانه‌وه ، کردنه‌وه ، فراوان
 کردن . (۳) له‌عه‌ره‌بی‌دا ووشه‌ی
 هاوارو دادو فه‌ریاده بۆ به‌هانا
 گه‌یشتن به‌کار ده‌هینری .

واجیب (واجب) : پتویست ،
 نه‌و شته‌ی کردنی پتویسته
 نه‌کردنی گونا‌ه و تاوانه .

وادی : گه‌لی ، دهر‌به‌ند ، دهره ،
 شیو ، بۆشایی ، نیوان دوو شاخ .

وادی‌یی نه‌یمن : خاکی پی‌روژ ،
 ناوچه‌ی که‌نمان ، نه‌و جی‌یه‌ی ده‌نگی
 حه‌ق به‌موسا پی‌غه‌مبهری
 جووله‌کان گه‌یشت .

وارس (وارث) : میرات گر ،
 نه‌وه‌ی میرات ده‌با ، نه‌و که‌سه‌ی
 میراتی بۆ ده‌می‌نیته‌وه له‌به‌کیکی
 تره‌وه .

وازیح (واضح) : ناشکرا ، دیار ،
 پرووناک .

واسیته (واسطه) : مـسـی
 (واسیت = واسطه) ، هۆ ، به
 هۆی ، نه‌وه‌ی له‌ناوه‌ی‌راست ده‌بی ،

نۆش : هه‌نگوین ، هه‌موو شتیکی
 شبرین ؛ هه‌موو خواردنه‌نی‌یتیکی
 خۆش‌و‌به‌تام ، خوواردنیک زوو هه‌زم
 بیی .

نۆگه‌ر : خزمه‌تکار ، پیش
 خزمه‌ت ، غولام .

نۆژ - نۆیژ : په‌رستن ، نیاز ،
 په‌نده‌یی نوواندن ، خۆ‌خووار
 کردنه‌وه بۆ پیشان‌دانی په‌نده‌یی ؛
 په‌رستنیکی تایه‌تی‌به‌له‌ئایینی
 ئیسلام‌دا رۆژی پی‌نج جار ده‌کری .

نۆژی شیبوان : نۆژی مه‌غریب ،
 نۆژی کاتی رۆژ تاوا بوون ؛ کاتی
 برۆژتاوا بوون ، سه‌رده‌می ده‌ست
 پی‌کردنی تاریکی .

نزانم - نه‌زانم : نازانم ، کورت
 کراوه‌ی « نازانم » ، له‌شیوه‌ی
 کرمانجی سه‌رووی زمانی کوردی
 به‌م‌جۆره له‌ده‌م دینه‌ ده‌ری .

نشینگا : جی‌ی دانیشتن ، جی‌ی
 نیشینه‌وه‌ی بالنده ، جی‌ی
 نیشینه‌وه‌ی بالنده .

نهوونه : (۱) وه‌کو ، وه‌ک ؛ په‌یداو
 ناشکرا . (۲) به‌شیک له‌شیتیک بۆ
 پیشان‌دان . (۳) ناته‌واو ، نه‌زان له
 کارو کرده‌وه .

نواړین : ته‌ماشاکردن ،
 پرووانین .

نواندن : پیشان‌دان ، دهر‌خستن .
نۆیژ : پروانه (نۆژ) .

نیاز : پتویست ، مه‌یلو
 ئاره‌زوو ، دیاری ده‌رویشان ،

به‌سشن به یه‌کتری به‌وه ، به یه‌کتری
گه‌یشتن .

وه‌سمه : په‌نکیکه له نیلی ده‌کا ،
ژنان له ناودا ده‌یتونه‌وهو برژو قژی
سه‌ریان پی‌ده‌پژژن یا په‌ش ده‌کن .

وه‌سمه‌کیشان : وه‌سمه پ‌شتن ،
وه‌سمه کردن ، په‌نگ کردنی برژو
قژی سر به وه‌سمه ، پروانه
(وه‌سمه) .

وه‌سواسه - وه‌سواس :
نه‌ندیشه‌ی به‌د که به دل‌دا
تیده‌په‌ری ، نه‌ندیشه‌ی شه‌یتانی و
نه‌هریمه‌نی ، دوو دلی .

وه‌سوهسه : وه‌سواسه په‌یدا
کردن ، نه‌ندیشه‌ی به‌د په‌یدا کردن ،
بزووتنه‌وه‌ی هه‌واو هه‌وه‌سی
شه‌یتانی له ناو دل‌دا .

وه‌عهده : (۱) به‌آین ، په‌یمان .
(۲) سه‌ردهم ، کات .

وه‌عهده‌ی بانگ : کاتی بانگ‌دان ،
کوتایی شه‌وو ده‌ست پی‌کردنی
پوژ .

وه‌عز (و‌عظ) : په‌نسدو
نامژژگاری‌دان ، نامژژگاری کردن ،
ناراسته کردن بۆ کاری چاک .

وه‌فا (وفاء) : به‌جی هیتانی
به‌آین ، په‌چاو‌کردنی په‌یمان ،
پاراستنی پی‌وه‌ندی دۆستی و
هاورچی‌به‌نی .

وه‌فات (وفات) : مردن ، مهرگ .
وه‌قت : پروانه (وه‌خت) .

وه‌رده سوورگه : گولی سووری
چچووک .

وه‌ردی : نیسبه‌ته بۆ (وه‌رد) ،
پرواته (وه‌رد) .

وه‌ر : پروانه (وه‌رین) .

وه‌رین : ده‌نگی سه‌گه ، چه‌په .

وه‌زاره‌ت (وزارت) : وه‌زیری ،
پایه‌ی وه‌زیری .

وه‌زان (وزان) : بزووتنه‌وه‌ی با ،
شنه‌ی شمال ، هاتنی با .

وه‌زیر (وزیر) : (۱) نه‌وه
که‌سه‌به که سه‌روکی وه‌زاره‌تیکه ،
په‌کیتک له نه‌ندامانی ده‌ولت .
(۲) ده‌ستوور ، ریگه‌دان ، ری
خۆش کردن .

وه‌زع (و‌ضع) : (۱) دانان ،
خستن . (۲) شپوه ، پوخسار ،
شکل . (۳) نه‌ژاد ، بنیاد .

وه‌سه‌ت (و‌سَظ) : ناوه‌راست ،
ناوه‌ندی هه‌موو شتیک ، هه‌موو
شتیکی نه باش پی‌وه نه خراب .

وه‌سیله (و‌سیله) : هۆ ، به‌هۆی ،
نه‌وه‌به که به‌هۆی نه‌وه‌وه که‌سیتک له
په‌کیتکی تر نریک ده‌پیتته‌وه .

وه‌ستان : له سه‌ر دوو پی
بوون ، قیت بوون ، دژی دانیشن .

وه‌سف (و‌صَف) : پیداهه‌لووتن ،
ده‌رخستنی شپوه‌ی شتیک یا
که‌سیتک ، ده‌رخستنی وه‌زعی شت .

وه‌سل (و‌صَل) : پی‌وه‌ندکردن ،

وهك : وهكو ، به ويڻهي .

وهگيل (وکیل) : نوڻهر ، چيگر ،
نهوکهسهی که باوهري پښده کړئ و
کاريکی پښ ده سپيږئ ، که سيک له
لايهن به کيکی ترهوه داده نري که
کاريک به نه انجام بگه يتي .

وهکو : وهک ، به ويڻهي .

وهگهر : نه گهر .

وهلي : (۱) خاوهن دوست ،
دوستدار ، يارو نهو کهسهی به
هانای خه لکی ده گاله کانی
ته نگانه دا ، نهوهی چاود پيري شت
ده کاو ياریدهی ددها ، نهوهی به ليتنی
چاک کردنی کاری که سيکی تر ددها .
(۲) بندهی نزيک له باره گای خودا .

وهلي : به لام ، مه گهر .

وهلوه (وتوله) : فهر يادو
هاوار کردن هانا بردن ، ناله و
شين و شه پور کردن ، جوش و
خروش ، هراوه ووريا .

وهللاه (والله) : به خودا ،
سوند خواردن به خودا .

وهنوشه : گيايیکی کورته ،
قهدی باريک و گولی بچووکي هه به ،
رهنگی شين يا زهره ده بچ ، له
باخچه دا ده ويڻسري ، له
ته بعه تيش دا به هاران له پيش
هه موو گولیک دا دهرده چي ، بونی
خوشه و گولای لي دهرده هيني .

وهها : بهم جوره ، بهم رهنگه ،
بهم شيوه به ، ناوا .

وهی ! : نهی ! .

وهی شووم : لي قهومان ، په ژاړه ،
کاره سات .

وهی کردووه : وای کردووه .

وهی وهی : ته عبرتکه بو سه يرو
سه رسورمان به کار ده هيني .

وهيس : (۱) وهیسی قهره نی ،
ماهیده شتی ، به نه توه کورد بووه ،
به کيکه له ناييندارو باوهري به هيزانی
سه ره تاي بلاو بوونه وهی نايینی
موسولماني ، گویا له چول و
بيا بانان دا ده ژيا ، ده ليتن له سه رده می
پتفه مبردا هيشتا مابوو به لام .
چاوی پښي نه کهوت ، عومهری ،
کوري خه تبابی دیوه ، ده ليتن له
شپري دا گير کردنی کوردستان له
سه رده می عومهری کوري خه تبابدا
کوژراوه (۳۷ هـ - ۱۶۵۷ م) ، له ناو
کورده واری دا وه کو وه لی يتي که
پايه يتي که به رزی هه به . (۲) هه ژاری ،
دهرويشی . (۳) خواستهی دل ،
نهوهی دل ده به وي .

ويصال (وصال) : پتسوه ندي ،
به به کتري که يشتن ، به بهک
که يشتن .

ويستن : خواستن ، داوا کردن .

ويقار وقان : له سه رخوي ،
هيمنی ، گه وره بی .

ويلايهت (ولایت) : (۱) به شتيک
له وولات که والي يتي که فرمانره وایي
تيدا ده کا ، به شتيک له وولات که
بريتی به له شاريک و ده وره بهری له
ديها ت و ناوه دانی . (۲) فرمانره وایي .

میرنشینی . (۳) نزیکیه تی ،
خانه خوبی .

ویلدان (ولتان) : کوی (وله د =
ولده) ، کوی ، مندالی نیرینه .

ویران : پروانه (ویرانه) .

ویرانه : خرابه ، خرابه ، جئی
خرابو ویران ، دزی ناوه دانی .

ویژ : پروانه (گیژ) .

ویلداش : هاووی ، هوال ،
ره فیق ، برادر ، دوست ، له
ووشه ی (بولدش) ی تورکی به ویه .

ووچوود (وجود) : (۱) بوون .
(۲) لهش ، جهسته .

وورد : ناسک ، بچووک ، باریک .
دزی درشت .

وورده خه یال : خه یالی ناسک .
ووریا : هوشیار ، به هوش ،
چالاک ، زرنک .

ووشک : (۱) بی ناوی ، هر
شتیکی ناو ته رایبی تیدا نه بی ،
دزی ته . (۲) گیای مردووی بی
به . (۳) ناده مزادی نرم .

ووشکه مهله : مهله کردن له
ووشکایی ، نهو بزووتنه وانه ی له
کاتی مهله کردن دا ده کوی له ناو
ناودا له دهره وهی ناودا بکوی ،
بزووتنه وهو شایی و سهمای
دهرویشان له کاتی هایو هوو
و ته لیله و زیکو حال دا .

ووشکی : نیسبه ته بۆ (ووشک) ،
پروانه (ووشک) .

وووقود (وقود) : گلپه دار بوون ،

بلیسه دار بوون ، هالو دار بوون ،
وولات : پروانه (مهمله کت) .

ه = H

هاتو نه مات : بوو و نه بوو ،
دووا پوژیک نه جامی ناشکرا نه بی ،
چوونه ناو شتیکه وه نه جامی ناشکرا
نه بی ، فهلسه فهی (ده بی یا نابج ؟) .

هاتن : گه یشتن ، ناماده بوون له
جئیتیک .

هاتنه وه : گه رانه وه ، یه کیک له
جئیتیک بووی و به جئی هیشتیج و
دووباره گه رایته وه .

هادی : پیشه وا ، ریگه ی راست .
پیشاندر ، نه وهی ریگه ی راست .
پیشان دها .

هادیم (هادم) : ویرانگر ،
نه وهی ویران ده کا ، نه وهی شت .
دهرووختیج و له ناوی دها .

هادیمی له ززات (هادم اللذات) :
له ناوبهزی خوشتی ، کینایه ته بۆ
مردن .

هارووت : ناوی به کیکه له دوو
فریشته ، نهو بتیریان ناوی .
(مارووت) ه ، نه مانه تووشی غزه بی .
خودا بوون له بهر نه وه له بیری بابل
سه رنگوونی کردن ، نه گه که سیک
بۆ مه بهسی فیربوونی جادوو بچپته
نه وی فیری ده کن ، له قورئان دا
باسیان کراوه .

هاژه (هائ) : سه رلج شیواو ،
زه بوون ، دهر به دهر .

وهزعی ترسو لهزدا . (۲) تنگ
پنهلچنین ، تووپه کردن .

ههرس : پرووخان ، قلیشانهوه ،
رمان .

ههرچهنده : لهگهل نهوهی .

ههرد : نهرز ، زهوی .

ههردوو : دوو شت پیکهوه ،
دوو کس پیکهوه .

ههرزه : پینباک ، پینکهکک ،
دوبهنگ ، پینکار ، پینسوود .

ههرزهگو : نهوهی قسهی پینماناو
پینسوود دهکا .

ههرزه مهرس : قرخه مهرمز ،
به تاژی پینک دهلین که بفرزئی و به
چاکی نه کیشری ، سهگی پینقلیتتهی
بهره لالا ، سهگی خوری بهره لالا .

ههرگیز : هیچ کات ، هیچدهم ،
همیشه بۆ نه فی به .

ههروا : بهم جۆره بهم چهشنه .

ههروهک : به وپنهی .

ههراکردن : راکردن ، غاردان .

ههزار : (۱) زۆر ، فره ، گهلیک ،
ژماره « ۱۰۰۰ » . (۲) بلبل ، جۆره
بلبلیکه .

ههزل (هۆزل) : گالته ، گالتهو
گهپ ، شوخی ، قسهی پینمانا .

ههست : بوون ، ووجود .

ههستان : ههلسان ، هاتنه
دهروهه ، دروست بوون .

ههستانهوه : راست بوونهوه له

ههژمههژ : دهنگی ئاو ، خوریهی
ئاو .

ههلیک (هالیک) : له ناوچوو ،
هیلاک بوو .

ههسوون : بیابان ، دهشت ،
پانایی ، دژی کیو .

ههوار : بانگ ، دهنگ ، فریاد ،
فهرهاد .

ههوین : به کین له چووار کهژهکانی
سهاله ، له پاش به هاردا دئی ، به
پینی سالنامهی رۆژئاوایی بریتی به
له مانگهکانی سهزیران و تهمووز و
ئاغستۆس .

ههوی به (هاوویه) : دۆزهخ ،
جهههنهم .

هه : ئهی ، ووشه پیکه بۆ
هاندان و وشیار کردنهوه به کار
دههینری .

ههتا : تا .

ههتاو : تیشکی رۆژ ، شوق .

ههتیو : (۱) مندالی پین باوک ،
مندالی باوک مردوو . (۲) تنیا ،
یهکتا . (۳) مندالی حیز ،
قووندهر .

ههتک (هتک) : (۱) پهردهدرین ،
پارچه کردنی پهرده ، راکیشانو
هه لکه نندنی پهرده له جیی خوی
(۲) ریسوا کردن ، ئاپروو بردن .

ههدیه (هدیه) : دیاری ،
پیشکش ، نهرمهغان ، سهوقات .

ههر : تنیا ، همیشه ، هموو .

ههراسان : (۱) ترسان ، له

ههلهپینان: کزډنه وهی چاو .
ههم: (۱) پروانه (ههم) .
 (۲) هاو ، وه کو . (۳) له گهل ووشه
 عهغه .

ههموو: گشت ، ته واو .
ههمتا (همتا): وه کو ، وهك ،
 وهك يهك ، بهرامبر ، هاوسهر .
ههمدم (همدم): هاودهم ،
 هاوپړی ، دوو کس پیکه وه بژین .
ههمرنگ: هاوتا ، وه کو ، دوو
 شتی له يهك يهنگ بن .

ههم ريكاب (هم ريكاب): دوو
 سوار رکیفیان راسته و راسته
 يهك يې ، کینایه ته بۆ دوو کس
 وهك يهك .

ههمسهر (همسهر): هاوسهر ،
 بهرامبر ، ژن یا میترد ، دوو کس
 به بالا وه کو يهك بن .

ههم عینان (هم عینان): دوو کس
 جله ویان وهك يهك يې ، پروانه (ههم)
 ريكاب .

ههم قهدهم (هم قدهم): دوو کس
 پړیان وهك يهك يې ، پروانه (ههم)
 ريكاب .

ههمم (همم): (۱) ههم ، غه م .
 (۲) بریار ، مبهس .

ههنار: میوه پیکي درشته توکلی
 سوور یا زهردي هه به پړ له دهنگی
 ناوداری سووره ، بۆ پاک کړنه وهی
 خون به که لکه ، له ئاوی پهنار
 دروست ده کړی ، دهنگه کانی ووشك

پاشن کهوتن ، فیت بوونه وه له پاش
 کهوتن .

ههل: فرسه ت ، بوونی ماوه .
ههل: فرسه ت ، بوونی ماوه ،
 بوونی کات ، بۆ هوشیار کړنه وه به .

ههلهله: نهو دهنگه به که له
 گروو دپته ده ری ، دهنگی هه راو
 هوریا ی خه لکی له کاتی ناههنگی
 جهژن و خوشی و شادمانی دا ، هه راو
 هوریا ی ده رویشان .

ههلتن: (۱) را کړدن ، مه یدان
 به چی هپشتن . (۲) ده رچوونی
 پوژو مانگ و نه ستیره .
 (۳) بزوونته وهی چاو ، کرانه وهی
 چاو .

ههلاو: هلاو ، کپه .

ههلدان: لیدان ، فیه دان ،
 هاویشتن .

ههلستان: پروانه (ههستان) .
ههلکندن: له ریشه ده هینان ،
 ترزاندن له چی خۆ .

ههلکړدن: (۱) بلند کړدن .
 (۲) داگیرساندن ، چرا داگیرساندن ،
 پړ کړدن .

ههلکړتن: (۱) بلند کړدن ،
 هینانه لای خۆ . - (۲) ده ست
ههلکړتن: وازهینان له کار ،
 راگرتنی کار .

ههلواسین: (۱) بهند کړدن
 شتیك به شتیکی تره وه . (۲) له
 قناره دان ، له سیداره دان .

ده کړیته وه (بورمنان) ی پڼ ده لټین ،
داری زور گه وره نی په ، گه لای
ووردی سهوزه گولی سوورو
جووانه .

همناسه : نه فوس ، بزووتنه وهی
هوا .

هنای : کورت کراوهی
(هینای) په .

ههنجیر : میوه ییکی شیرین و
به گوشسته ، توکلج زور
ناسکه له کاتی شکانندن دا ناویکی
وه کو شیری لټ دهردی ، ناوه وهی پره
له دنکی به کجار بچوک ، ووشک
ده کړیته وه ، گه لای دار ههنجیر
درشت و گوره په .

ههنگ : میشه نکوین .

ههنگوین : شیرهی ههنگ .

ههوا : (۱) با . (۲) نارزه وو ،
مهیل ، ههوهس . (۳) په ننگ ،
وه کو ، ههوا ی نهوی گرتووه : وه کو
نهوی لټ هاتووه .

ههواخواه : پاریزه ر ، لابه نگر ،
دوست ، یار ، که سچ لابه نگری
که سټیکی تر بکا .

ههوار : (۱) مه لټ بندو جیگی
ژبانی کومه له که سټیک ، نهو جټ په ی
که عه شیره ته کوچره کان له
هاوینان دا له زوزانان تپیدا ده ژین .
(۲) کولان ، گه په ک ، گوند ، لادی ،
شار .

ههوا : کلانه ی دمزوو .

ههور : هه لمټکی تیره له تاسمان
کوده پټه وه به فرو باران و تهرزه ی
لټ په یدا ده بڼ .

ههوراز : به ره وژوور ، بلن دایی .

ههوره تریشقه : دنکی ههور ،
کوله گولی ههور .

ههوری : قوماشټیکی نه رم و
ناسکی ناوړیشمی په ژنان له سهری
ده پټجن یا له چه کی ده کهن ، پروانه
(ده سر وکه) .

ههورین : سیفته به بۆ (ههور) ،
نهو جټ په ی ههوری لټ بڼ .

ههوهس : (۱) دټوانه یی ، شټی ،
شټی په تی ، که م عه قلی ، جوره
شټی یټکه . (۲) نارزه وو ، مهیل .

ههوسار : جله و .

ههول (هول) : ترس ، ترسو
له رز .

ههی : نهی ، ووشه یټکه بۆ
هانندان و ووشیار کردنه وه به کار
ده هینری ، پروانه (هه) .

ههیاسه : پشټیندیکه له
مه عده ن دروست ده کړی ژنان بۆ
جووانی له پشټیان ده به ستن .

ههیتمت (هیسنت) : (۱) روخسار ،
سپما ، حال ، شیوه ، نه دگار ،
روخسار و دزعی ههر شټیک .
(۲) بۆلټیک خه لک ، تا قمتیک خه لک .

ههیولا (هیولا) : ووشه یټکی
گریکی په ، (۱) ماده ، ماده ی
خاو ، نه ژادی هه موو شټیک ،

بنیادی هه موو شتیك ، ئه و وینه بهی
فیکر ههستی پنده گا ، ئه و
وینه بهی له بیرو ههستدایه .
(۲) وینه ، پوخسار ، ئه دگار ،
به بیکر .

هه بیعت (هه بیعت) : ترسناك
ترسو له رز . (۲) گه وره بی و
مه زنی ، شكوو پایه بلندی .

هه یوان : بروانه (ئه یوان) .

هه ی هه ی : ووشه بیته بۆ سه ر
سویرمان به کار ده هیتیری .

هه یجر (هه یجر) : دووری ، جودا
بوونه وه ، له یهك دوور كهوتنه وه .

هه یجران (هه یجران) : دووری له
دۆستو یاران ، جودایی .

هه یجرت (هه یجرت) : دوور
كهوتنه وه له نیشتمان ، كوچ كردن
له نیشتمان و چوون بۆ جێ یهكێ تر ،
به جێ هه یشتنی مه له بندی خۆ و له
جێ یهكێ تر ژبان .

هه یجرت گوزین : هه له بژاردنی
ئاواره بی له ژبان دا ، یازی بوون به
ئاواره بی و دوور كهوتنه وه له یارو
دیار .

هه یج : (۱) نه بوو . (۲) بئ
هووده . (۳) هه ندی .

هه یایهت (هه یایهت) : ری
پیشان دان ، ئاراسته ی ری ری راست
كردن .

هه یزه : (۱) پستی حه یوانیكه له
مه شكه ده كا رۆن و دۆشاوی تیدا
ده پارێزری . (۲) ووشه بیته بۆ
یارمهتی داوا كردن به کار ده هیتیری

وه كو ته عبیری : « له منت
نه كه وی ! » .

هه یزوم (هه یزوم) : دارو ده وه نی
ووشکی كه بۆ سووتاندن به کار
ده هیتیری .

هه یلال (هه یلال) : مانگی تازه ،
مانگی سه ره تایی مانگ تا سه ی شه و
كه به شتیوه ی كه وان له ئاسمان دا
خۆی ده نوینێ ، كینایه ته بۆ بروی
دل به رو له یولاوازی ی عاشق .

هه یلالانه : وهك مانگی یهك شه وه .

هه یلالی سه ری ماه : بروی سه ر
روو .

هه یلاك (هه یلاك) : له ناو چوون ،
نه بوون ، مردن له كاره ساتیك دا .

هه یمهت (هه یمهت) : بریارو
كو ششی به هیتیر ، مه بهس ، تووانا .

هه یندوو (هه یندوو) : هه یندی ،
خه لكی هه یندستان ، تیره بیته له
هه یندستان مه زه به بی تابه تی خۆی
هه یه وه هه یندوو سیشیان پێ ده لێن ،
موسولمانانی هه یندستان ، كینایه ته
بۆ زولفو خهت و خالی ره شی
مه عشووق .

هه یندوویی : خالی رهش .

هه یندووس : بروانه (هه یندوو) .

هه یندوویی خال : خالی رهش .

**هه یندوویی سه ححار (هه یندوی
سححار) :** (۱) كچی جادوو گه ر .
(۲) چاوی ره شی ته لیسمای .
(۳) كه سیتی هه یندی جادوو گه ر .

دهلین نه گهر سیتبری بگه ویتنه سر
 هر کسیتک بهختیارو کامهران
 ده بن ، له نه فسانه ی بهر گوی
 ناگردانی کورده واری وا ده گپرنه وه
 : که گویا له ریژگارانی کوندا نه گهر
 پادشایتک بمردایه خه لکی مهمله که ت
 هموویان له گویه بانی شار
 کو ده بونه وه و بالنده ی هومایان
 هه لده دا ، له سر هر کسیتک
 بنیشتایه وه ده کرا به پادشا .

هووهیدا : ناشکرا ، دیار ،
 پهیدا ، پروناک .

هۆردوو : جیی له شکر ،
 له شکرگا ، جیی سوپا .

هۆردوو هه لمان : نیشته جین
 بوونی سوپا ، دانانی خیتوه ت و
 دام و ده سگای له شکر .

هۆش : (۱) فام ، عه قل ، بیر ،
 هه ست ، زرنکی ، زیره کی .
 (۲) گیان ، ره وان . (۳) مهرک .
 له ناو چون .

ی = ی

یا : (۱) تیپی پتیه ندی و عه تفه ،
 یاخود . (۲) تیپی بانگ کردنه ،
 نه ی .

یاخۆ : بروانه (یا) .

یاد : بیر ، بیره وری ، هۆش .

یار : دلبر ، هاوری ، دۆست ،
 هاوده م ، مه جبووب ، معشوق ،
 یاریده دهر .

هپرو : ناوی گولتیکه ، پروانه
 (ختمی) .

هپشتا : جارئ ، تا ئیستا ، تا
 ئه م کاته .

هپشتاکو : بروانه (هپشتا) .

هپلانه : (۱) لانه ، مالی بالنده و
 خرنده . (۲) خانوو ، مال ، مه لبه ند .

هپله ک : ئاله تیکه وه کو بیژنگ
 رایه به لام کونه کانی له هی نه و زۆر
 بچوو کترن بۆ جودا کردنه وه ی به شی
 ووردی ئاردو شتی تر له به شی
 درشتی به کار ده هینری .

هپنان : نزیك کردنه وه ی شتیک ،
 هه لگرتنی شتیک و نزیك کردنه وه ی .

هپنده : هپنده ، به ش ، که میتک له
 شت .

هپنده : بروانه (هپنده) .

هودا (هندی) : خودا ، راستی ،
 ریئی راست ، رابهر ، ریئ
 پیشانده ر .

هوده سود : په پوو سلیمان ،
 په پوله سلیمانکه ، بالنده ییکه رهنگی
 خۆله میشی به خالی زهردو ره شو
 سپی هه به ، له کوتر بچوو کتره ،
 پۆپیه ییکی وه کو تانج له سر
 سه ری دا هه به ، ده لین چاوی گه لیک
 تیژو دوورینه .

هوشیار : ووشیار ، هۆشمه ند ،
 به هۆش ، چالاک ، زرنک .

هوما : بالنده ییکی نه فسانه یی به ،

ياران : كۆي (ياراھ) ، پروانە (بار) .

يارەب ! : ئەي خودايە ! .

يارەببى ! : ئەي خودايە ، ئەي خوداي من .

يارى : گەمە ، وازى ، گالتە ؛ وەرزىن ، رابوواردن ، قومار ، سەرگەرمى لە ھەموو شتەكدا .

ياسەمەن : گۆلچىكى بۆن خۆشە رەنگى زەرد يا شىن يا سېي دەبىن ، سەمەن و ياسەمىن و ياسىشى بىن دەلتىن .

ياغى : ووشەيتكى مەنگۆلى بە ، سەركىش ، لاسار ، ھەرزە ، بەرەللا ، لووت بەرز ، ئەوھى ھىچ فەرمانىك ناھىيتتە دى .

ياقووت : بەردىكى بەنرخە لە مەعدەن دروست دەكرى ، رەنگى سوورو زەردو شىن و سەوزو سېي ھەبە ، ياقووتى سوور لە پاش ئەلماس جوائترىن و چاكتىن بەردى بەنرخە ، ھەرچەندە گەورەترو رەنگ پوونىر بىن گرانتەرە .

ياقووتى رەوان : كىنايەتە بۆ فرمىسكى خۆنىن و شەرابى سوور . يەتيم (يتيم) : پروانە (ھەتبو) .

يەدوللا (يەالله) : دەستى خودا ، كىنايەتە بۆ يارمەتى خودا ئاگادارى كردنى خەلك .

يەزدان : خودا ، ئىزەد .

يەزدانى : نىسبەتە بۆ (يەزدان) . پروانە (يەزدان) .

يەسار (يسار) : (۱) چەپ ، لاي چەپ ، دژى لاي راست . (۲) شووم و ناپاك . (۳) فراوانى و ئاسانى ، بەختىارى لە ژياندا .

يەشم : بەردىكە لە عەقىقو زەبەرچەد دەكا ، رەنگى سېي و شىن و سەوزى تۆخى ھەبە ، بەشپىشى بىن دەلتىن .

يەمقووب : كورى ئىسحاقە ، بە ناوبانگىرىن و گەورەترىنى پىاو ماقوولانى عىسرائى بە ، لەقەبى ئىسرائىلە ، بەنى ئىسرائىلى بىردە مىسرو ماوھىتك لەوئى زىندەگانى بى کرد ، دووازەدە كورى ھەبوو بە ناوبانگىرىن يوسوف بوو ، دووازەدە تىرەگانى بەنى ئىسرائىل بە ناوى ئەوانەوھەبە ، لە قورئاندا باسى كراو .

يەمنى (يمنى) : واتا، واتە ، يانى ، سىفەى تاكى نىرى غايىسى فىعلى ئىستايە بە ماناي دەبەوئى ، وا دەزانى ، بۆ پوون كردنەوھى قە بە كار دەھىترى .

يەقىن (يقين) : بىن گومان ، بىن شك ، ھەر كارىكى كە پوون و ئاشكرا بىن .

يەك : ژمارە « ۱ » ، يەكەم . ژمارە لە زانستى ژمارەدا .

يەكبارە (يگبارە) : (۱) يەكجار ، جارىك . (۲) لە پىر ، لە نەكاو ، لە ناكاو ، يەكسەر .

يەك بەر : (۱) يەك لا ، قوماشىك يەك لابىن ، قوماشى تەسك . (۲) ئەو درەختەى جارىك بەر بدا .

یهومی نهفخی سوور : رۆزی
قیامت ، پروانه (سوور) .

یوسف : (سدهی ۱۳ ی پیش
زاین) کوری به عقوب و ناوی دایکی
راحیله ، باوکی منه شیخو ته فرایمه ،
ره مزی جوانی به له ناو پیاوان دا ،
به پئی ته ورات براکانی فرۆشتیانه
هندی بازارگانان ، له پاشانا بوو به
وهزیری فرعون میرو
به پیوه بهری نازووقه له
برسی به تی به که دا ، به پئی
قورئانیش براکانی خستیانه بیریکه وه
به هژی هندی کاروانچی بان
رزگاری بوو و بردیانه میرو
فرۆشتیانه پوتیفار واته عهزیری
میسر ، زلیخای ژنی عهزیز
گیرووده ی یوسف بوو ، به لام
یوسف دهستی له گه لدا تیکه ل
نه کرد ، له بفر نه وه لای میردی
بوختانی پئ کردو خرایه زیندانه وه ،
له نهجام دا له زیندان ده رچوو و
بوو به وهزیری فرعون و یازمه تی
به عقوب و به نی ئیراییلی دا که
سینا بکه ن به مه کبهندی
زینده گانی بان .

یهکتا (یکتا) : ته نیا ، یه کانه ،
تاق ، بن هاوتا ، پئوینه ، پئنه زیر .

یه کجاری : دوایی ، ته وای ،
هموو پیکه وه ، به جاریک .

یه گدی : یه کتری .

یه کسەر : یه ک جار ، هموو
پیکه وه .

یه ککه : تاک ، ته نیا ، بن هاوتا ،
پئنه زیر .

یه ککمناس : نه وه ی یه ک کس
ده ناسج ، نه و کهری ته نیا خاوه نی
ده ناسج یا نه وه ی ئالیکی ده داتی .

یه ک یفک : یه ک له دووای یه ک .

یه م : زه ریا ، ده ریا ، به حر .

یه مین (نمین) : (۱) ده سستی
راست ، لای راست ، دژی چه پ .
(۲) باوه ر ، ئیمان و باوه ر .
(۳) سۆند .

یه نبوع (نتبوع) : سه رچاوه ،
کانی ، جۆگه له .

یه نوم (یوم) : رۆژ .

ديوان الشاعر الكردي

نالي

١٨٥٦ - ١٨٠٠

و

معجم ديوان الشاعر

بحث ودراسة وتحقيق

الدكتور معروف خزندار

استاذ مساعد بكلية الآداب

جامعة بغداد

ان صاحب الديوان هو خضر بن احمد شاؤيسنس آلي بكى الميكائيلي
الشهرزورى الملقب بـ « نالي » ، ولد في قرية « خاكو خول » بشهرزور في اصقاع
السليمانية عام ١٨٠٠ م

درس المبادئ الاولية للقراءة والكتابة في مسقط رأسه ، وقضى فتوته
وقسما كبيرا من ايام شبابه في منطقة قره داغ حيث تلقى العلم في مدارسها
الدينية الشهيرة التي كانت تزخر بعلمائها الذين طبقت شهرتهم الآفاق ، واخيرا
استقر في مدينة السليمانية الحديثة التي لم يمض على تأسيسها من قبل ابراهيم
باشا عقد من الزمان .

من المرجح انه طاف اكثر المدن التي كانت تشتهر بعلمائها الاسلام
وبمدارسها الدينية . ففي ايام استيلاء العثمانيين على مدينة السليمانية
والقضاء على الاماره البابانية في منتصف القرن التاسع عشر ، هجر الشاعر
البلاد يائسا مهموما على مصير مدينته وابناء جلدته حيث حج البيت الحرام
وعاش فترة في دمشق الشام وقضى حياته الاخيرة في استانبول حيث وافاه
الاجل فيها عام ١٨٥٦ .

كان الشاعر نالي من رجال الدين المتعلمين الاذكياء ولو قدر له ان يستخدم
عبقريته الفذة لتطوير العلوم الاسلامية الدينية لاستطاع ان يأتي باضافات فيها
اشياء جديدة كثيرة . ولكنه حرك تلك الصبغية وذلك الذكاء لصالح الشعر
الكردي حيث لم تكن اللهجة الكرمانجية الجنوبية لغة الشعر الكلاسيكي قبل
الشاعر نالي ، انه هو الاول الذي اتى بابداع الصور واجمل المعاني وارفع
التشبيهات واجمل الاستعارات فأصبح شعره ليس من ارقى ما قيل باللغة
الكردية وانما دخل الادب الاسلامي الكلاسيكي من اوسع ابوابه . انه استمرار
لارقى ما قيل من الشعر (الغزل والقصيدة) الذي تكون نتيجة لالتقاء حضارات
الشعوب التي دخلت في الاسلام بعد انتشاره على يد الشعب العربي في الجزيرة
واطرافها ثم في عالم اوسع وارحب .

يتألف الكتاب الذي بين يدي القاريء من اقسام ثلاثة :

القسم الاول عرض وتحليل وتقييم لطبقات الديوان المختلفة والنسخ
المخطوطة التي توفرت لدينا ، وعلى ضوء هذه المصادر استطاع الباحث ان يحقق
الديوان وان يعثر على عدد من القطع الشعرية واييات منفردة لم تنشر سابقا .
يستعرض الباحث في هذا القسم تاريخ نشر قصائد الشاعر وما كتب عنه
منذ منتصف القرن التاسع عشر والى الوقت الحاضر سواء كان في الشرق من
قبل الباحثين الكرد انفسهم او في الغرب من قبل المستشرقين والمعنيين بالدراسات
الكردية .

كان المستشرق الروسي القنصل خودزكو اول من تطرق الى الشاعر في سنة ١٨٥٣ حيث كان الشاعر لا يزال في الحياة ، ثم ذكره المستشرق الانكليزي سون ونشر نماذج من شعره ، اما الاختصاصي الكبير في الدراسات الكردية مينورسكي فيقول ان الحركة الادبية الكردية قد انتقلت الى السليمانية في النصف الاول من القرن التاسع عشر حيث ظهر الشاعر الكبير نالي ، والمستشرق الآخر نيكيئين يعتبره من ابرز شعراء عصره ، وتطرق جميع المستشرقين الى حياته وشعره حيث وضعوه في ارفع مكان في تاريخ الادب .

يستعرض الباحث تاريخ نشر شعره وديوانه والدراسات التي انشئت للبحث في حياته وشعره ، فيقرر ان مجلة « روث كرد = شمس الكرد » كانت من اولى المصادر التي نشرت قسما من ديوان الشاعر عام ١٩١٣ ، وقد طبع ديوانه مرات عديدة في بغداد واربييل وسندج الا ان تلك الطبعات ليست علمية ولا تعكس الوجه الحقيقي للناصع لشعر الشاعر . ان منزلة الشاعر جعلت الصحف الكردية ان تكون متفقتة في اهمية نشر ديوانه ، ثم يذكر الباحث في هذا القسم من دراسته جميع الذين كتبوا عن نالي منذ اوائل القرن العشرين والى الوقت الحاضر .

يشير الباحث الى القصائد التي نشرت باسم الشاعر وهي في الحقيقة ليست من نتاجه ، ويثبت رايه في هذا الموضوع بدلائل علمية مقنعة ، ثم يتطرق الى القصيدة الشعرية باللغة التركية وهي مدونة في عدد من مخطوطات الديوان ، يستبعد ان تكون تلك القصيدة للشاعر ، ولا يأخذ بالرأي القائل للشاعر قصيدة واحدة ايضا باللغة الفارسية ، وان انتماء القصيدة الفارسية الوحيدة الى الشاعر لا يعني بالضرورة انتماء القصيدة التركية الوحيدة اليه ايضا .

اما القسم الثاني من الكتاب فهو ديوان الشاعر ، اعتمد الباحث في تقريره النهائي للنصوص الشعرية وثبيتها على مصادر كثيرة من طبقات الديوان والمخطوطات الفريدة التي دونت في اوقات مختلفة في النصف الثاني من القرن التاسع عشر واولئل القرن العشرين حيث يربو عدد تلك المخطوطات على العشرين ، وكذلك اعتمد على ما يحفظه المعجبون بالشاعر من شعره .

ان منهج الباحث في اختيار النص الصحيح هو اقرب تلك النصوص الى الجو الشعري للشاعر ، واما في حالة وجود اختلاف بين نص ونص آخر او نصوص اخرى فقد دون تلك النصوص في الحواشي ايضا ، وحين كان الباحث يقف عند معينين كلاهما في اسلوب الشاعر كان يقوم بتدوين الاول في المتن والاخر في الحاشية .

اما القسم الثالث والآخر فهو معجم لديوان الشاعر ، يتناول شرح وتفسير جميع الكلمات والمفردات والمصطلحات والتعابير الشعرية التي وردت في النصوص ، ان جانبا كبيرا من تلك المفردات هي مشتركة وردت في الشعر الكلاسيكي للشعوب الاسلامية ، فالمعجم هو ليس لديوان نالي فقط ، او لديوان الشعر الكلاسيكي الكردي وانما يمكن الافادة منه حتى لتفسير جوانب مهمة في الادب الكلاسيكي للشعوب الاسلامية المختلفة هذا بالاضافة الى كونه معجما لتفسير ديوان الشعر الكلاسيكي الكردي منذ بدايته والى نهايته التي تمتد الى ما بعد الحرب العالمية الاولى .

باشه‌کی

نهم کتیبه به‌شیکه^(۱) لهو به‌ره‌مه‌ی که له نه‌نجامی بیر‌کردنه‌وه و خو خهریک کردن به نالی‌به‌وه هاتۆته کابه‌وه ، نهمه له ده‌روه و ناوه‌وه‌ی وولات‌دا بووه له سالی ۱۹۶۳‌وه تا سالی ۱۹۷۰ . دیاره مه‌به‌سیشس زیان و وورد بوونه‌وه‌یه له دنیای نالی ، نه‌گینا ناسین و خو‌شه‌ویستی و گرفتار بوون به نالی ده‌گه‌پیتته‌وه سه‌رده‌می مندالیم و ناوی « نالی » م پیش چونه حوجره‌ی مه‌لا عه‌بدو‌ل‌لای مزگه‌وتی ناو باژیری هه‌ولیر و پیش قوتابخانه‌ی سه‌رده‌تایر به‌که‌می هه‌ولیر بیستوهه .

له سالی ۱۹۷۰ به‌دوو‌واوه کاتیک‌ی دیار کراووم بۆ هینانه‌دی نهم کتیبه تهرخان کرد ، به‌لام له به‌هاری سالی ۱۹۷۴‌وه تا به‌هاری ۱۹۷۵ هه‌موو ده‌م و کاتیکم هه‌ر بۆ نهمه تهرخان کرد و له به‌کی نیسانی سالی هه‌زار و نۆسه‌د و هه‌فتا و پینج له هه‌موو شتیکی بوومه‌وه .

بچ گومان ده‌رچوونی نهم کتیبه زۆر دووا که‌وت ، له‌گه‌ل نه‌وه‌ش‌دا ده‌بچ نه‌وه بزانیچ که چاپی هه‌موو به‌شه‌کانی نهم کتیبه کوتایی هاتبوو ، به تایه‌تی پیشه‌کی و تیکستی شیعه‌کان که چاپی « دیوانی نالی » ی مه‌لا عه‌بدو‌ل‌که‌ریمی موده‌ریس و فاتیح عه‌بدو‌ل‌که‌ریم و محهمه‌دی مه‌لا که‌ریم که‌وته ده‌ستی خو‌نده‌وارانه‌وه . نه‌وی راستی بچ نه‌وه‌یه نه‌گه‌ر تاقه وو‌شه‌بیکیشی چاپ نه‌کرایه و به‌ک دوو سالی تر نهم چاپه‌م دووا خستایه ، چاپه‌که‌ی نه‌وان نه‌ده‌بوو به سه‌رچاوه‌یک بۆ نهم چاپه ، چونکه مه‌به‌ستی ئیمه‌و نه‌وان له بلا‌و‌کردنه‌وه‌ی دیوانی نالی و نوسلوبی بۆ چوونمان بۆ مه‌سه‌له‌که له به‌کتری جیاوازه . لیره‌دا به کورتی هه‌ندیکی روون ده‌که‌مه‌وه :

۱ - من به ئیملا‌یک تیکستی شیعه‌کانم تۆمار کردوه ده‌توانم بلیم ترانسکرپتی شیعه‌کانی نالی‌به به ئه‌لباییکی زانستی له سه‌ر بنچینه‌ی تپی عه‌ره‌بی ، نه‌گه‌ر له دووا پۆژدا ئیملا‌ی ستانداردی ئیستای زمانی کوردیش بگورئ ، نهم ئیملا‌یه‌ی ئیمه‌وه‌کو ئیملا‌یکی زانستی له که‌لک ناکه‌وئ ، به‌لام نه‌وان جۆره ئیملا‌یکیان به‌کار هیناوه ، نه‌و ده‌سگایه‌ی دایناوه نه‌بچ که‌سی‌تر دانی پێدا نه‌هیناوه .

(۱) به‌شه‌که‌ی تر لیکۆلینه‌وه‌ییکی فراوان و دوور و درێژه له روخسار و ناوه‌رۆکی شیعی نالی ، هه‌روه‌ها دیار کردنی جیگه‌ی شاعیری مه‌زن له نه‌ده‌بی کوردی ، یتکه فراوانترین کتیبی کوردی بچ که له سه‌ر شاعریک نووسرایتته‌وه .

۲ - ئەوان دېر دېر شيعره كانيان ليكداره تەوہ و شى بان كردوہ ، لەمەدا بە لای ئيمەوہ دوو نەينى دنيای شيعرى نالى بان ئاشكرا كردوہ ، بەكەمیان دەست نیشان كردنى ئەو پەمز و ئيشارە تەى بۆ ئابە تى قورئان و حەدىسى پيغەمبەر لە شيعره كاندا هاتوون ، دووہمیان پيشان دانى ئەو موخەسەناتى لە فزى بە يە كە لە شيعره كاندا بەكار هيتراوون ، ديارە ئەم دوو لايەنەى شيعرى كلاسيكى بە مەلابانى شارەزا و دەرچوانى بەشى زمانى عەرەبى لە كۆليجەكانى ئەدەبىيات و پەرۆردە و هى تر بە پىچ ئەركىكى بە كجار زۆر و گران ديتە دى . بەلام بە لای ئيمەوہ لە هەموو شتىك گرنكتر ساغ كردنەوہى تىكتى شيعرى نالى بە ، ئەويش نەك دەست نیشان كردنى ئەو جياوازى يانەى لە تىكتى دەسنووس و ديوانە چاپ كراوہ كاندا هەبە ، چونكە زوربەى جياوازى بە كان هەلەى نووسينەوہى ئاشارەزايى يانەى ئەو خەلكە نيمچە خۆندەوارە بە كە دەسنووسە كانيان پوونووس كردوہ . ئەوجا پتويستە بايەخ بە فەرھەنگى نالى بدرى . بۆيە ئيمە ئەم پيگە بە مان گرتە بەر ، راستە ئەم فەرھەنگە بە تەواوى نالى پوون ناكاتەوہ ، بەلام ئەوئەندە هەبە هەموو ووشە پيكي تىكتى نالى پوون دەكاتەوہ ، نەك تەنيا ئەو مانايانەى نالى مەبەسيەتى بەلكو هەموو ماناكانى تريس ، ئيتير پتويستە خۆندەوار شارەزايى و زانايى خۆى بەكار بەينى بۆ تىگەيشتنى شيعره كە ، ئەمە پلە پيكي گرنكە و كەمتر تەنگو چەلەمە دروست دەكا و دەبى پيش ليكدانەوہ و شى كردنەوہ و شەرح كردن بكەوى .

۳ - بەراووردىك لە نيتوان سەرچاوہى ئيمەو ئەوان ئەوہ دەرەخا كە سەرچاوہ كانى ئيمە زۆرتر و دەولەمەندترن بە بەلكەى ئەوہى هەموو شيعره راستە قينەكانى نالى (۱) ئەوہى لە چاپى ئەواندا هەبە لە چاپى ئيمەش هەن (۲) ، سەرەراى ئەوانيش گەلى دېرە شيعرى وا لە چاپەكەى ئيمەدا هەبە ، لای ئەوان نى بە .

(۱) ئەو شيعر و دېرە شيعرانەى لە چاپى ئەواندا هەبە و لای ئيمە نى بە بە شيعرى نالى نازانين .

(۲) كەلكيكي زۆر لەو دوو دەسنوسە نايابەى كە لە ئەوروپا پاريزاوون وەرگيرا ، لەكاتى چاپ كردنى ئەم كتيبە كۆبەى دەسنوسەكان پيمان گەبشت ، سوپاسيش بۆ ئەو كەسەى نايەوى ناوى بەيتري .

ئەمەو دنیای نالی ئەوەندە فراوانە ، ئەوەندە قوولە ، ئەوەندە جوانە ،
ھەر « نالی ناسیتک » یا « نالی زانیتک » یا « نالی پەرسیتک » ، سەد قسە لە
نالی بەو بەکا و تەنیا قسەییکی راست بێ ، بەلای ئیمەو دەژینەو و داھیتان و
ئاشکرا کردنی نەینی بیکە لە دنیا بێ پایانەکە ی نالی .

پیش کوتایی ھیتان بەم « نالی » بەم ، پتویستە سوپاسی قوتایی ماوہ بیتک
لەمەو بەرم و کارگەری ئیستای دەسگای بلاو کردنەو و پۆشنبیری کوردی کاک
ئەکرەم مەحمود سەمین بکەم ، بۆ ھەموو ئەو ئەرکانە ی لە دلسوزی یەوہ
خەرجی کرد بۆ لە چاپدانی ئەم کتیبە .

مارف خەزەندار

ناوهرۆکی دیوانی نالی

به پینی قافیهای شیعر

نیوه دیری شیعر (غمزل)

لاپهیره

- ا -

- ۴۳ دریشه که ی بانو در پیره بووریا خزمهت دهکا
۴۴ تا تایی سهری توره یی پر پیچشی بادا
۴۵ نه سستیره هه موو مه حوه له نیو نووری قه مردا
۴۶ جۆششی تاوه له نیو دیده یی گریانم دا
۴۷ گهر بئی به ده ری سه روی ره وانی له ئیره دا
۴۷ ته به سسوم دهرده خا حوققه ی ده می جه وه هر له نیو نه ودا
۴۸ نه ی جیلوه ده ری حوسن و جله و کیشی ته ماشا
۴۹ یا بندز' غلنوا' و ضیاء' و کمالا
۵۰ حیرهت زه ده وا دیده وه کو حه لقه یی دهرما
۵۱ جه نانی وه ک جینان کردم به مه نوا
۵۱ پیچه یی به رچه می یو برچی سیبا
۵۲ ته به می شه ککه رباری من کوردی نه گهر ئینشا ده کا
۵۳ نه حوه لی ته فریقه نه زهر ته قوی به تی سه به ب ده کا
۵۴ پیتم ده لئین مه حبو به خیل و قیچه مه یلی شه رده کا
۵۴ چاره کت ناگر له سینهی عاشقی مسکین ده کا
۵۵ یلبلی ته به عم نه وا دیسان سه نا خوانی ده کا

- ب -

- ۵۶ بزولفه یی به خه م مارو به حه لقه ن زه کو عه قره ب

- ت -

- ۵۷ مووی سپی کردم به شوشتن ناوی عه یی شو ره شهت
۵۸ چاووت له برۆ به عنی له ژیر تاقی نه زارهت
۵۹ مه که ئیخلافی نه وه وه عده ی که فرموت
۶۰ نه ی سه روی بلند قه ددو برۆ تاق و مه مک جووت

- ج -

- ۶۰ ساقی وه ره په ننگن که به په نجه له بی نه قداح

- د -

۶۱ ابروان تو طیبیان دل افکارانند

- ذ -

۶۲ ئیلتیقای بۆلادو ناسن هر نیزاعه و گیرودار

- ز -

۶۳ خاو و بن خاوی دوو زولفی خاوروم نهز

- ژ -

۶۴ هه‌ی که‌ریکم بوو چ په‌یکه‌ر ته‌ی که‌ری هه‌ورازو لیژ

- س -

۶۵ که تو هاتی له نه‌ومیدی نه‌ما باس

۶۶ له کن ئه‌و جه‌وه‌ره فم‌رده له هه‌بوولا نی‌به باس

۶۷ عومری بی حاسیلی من چوو به‌عه‌به‌س

۶۷ سابوونی که‌فنی بیته که‌فی زاری چاپلووس

- ق -

۶۸ قوربان مه‌حاله بیتکه‌وه بن سه‌برو ئیشتیاق

۶۹ چی‌به‌گواره گونا‌هی وا به‌نه‌سته‌ق

- ک -

۷۰ نه‌ی شوخی بی نیازو گران نازو غمزه سووک

- م -

۷۱ به زستان دل شکسته‌ی به‌ردو سه‌رام

۷۲ (فاتحه !) ته‌سخیره شاری دل به‌تابووری نه‌له‌م

۷۲ دل ده‌لنج سه‌بری چه‌من خوشه‌ جه‌وابی ناده‌م

۷۳ وه‌ی که‌پروو زه‌ردی مه‌دینه‌و پروو سیاهی مه‌که‌که‌ خۆم

۷۴ گهر ده‌پرسی من له‌به‌ر چی که‌م ده‌خۆم

۷۵ له‌بت میم و قه‌دت نه‌لفو زولف چیم

۷۵ چه‌نایی کردووه په‌نجهی به‌خۆناوی دلی زام

نیوه دیری شیعر (غهزل)

لابیره

- ٧٦ دهورانی به وهك هیتله کی سهودا سهری گیتیم
 ٧٧ عومریکه به میزانی نهدهب توحفه فرۆشم
 ٧٧ شهو هات و نهمن مهستی خهبالاتی که سیتیم
 ٧٨ لایقی مهخزهنی تهبعه ههموو که نزی غهزهلم

- ن -

- ٧٩ که تو قبیلهی دهمت سا بیتنه قوربان
 ٧٩ له دوگهی سینه دۆنی نوژی شیوان
 ٨٠ نههلسی تهعدادو موحاسیب نووسیان
 ٨١ په قیبو موددهعی فیتنهو عهلاقهی چاوی جادووتن
 ٨٢ خهندهی دهمی مهحبوبه کهوا زۆر نهمهکین
 ٨٢ نهم سهرسهری بازانه که وا ههسهری بوومن
 ٨٣ دووری له من خستهوه ، بیج سهبهبی یاری من
 ٨٤ نهم تاقمه مومتازه کهوا خاسسهی شاهن
 ٨٥ شنکافیتی کلافی زولفی موشکین
 ٨٦ خهتات فهرموو که خوۆشه چین و ماچین

- وو -

- ٨٧ ههر چهنده که عومری خدرو جامی جهمت بوو
 ٨٨ تا فهلهك دهورهی نهدا سهد کهوکهبی ئارا نهبوو
 ٨٩ دل شیشهیی پڕ خوۆنه فیراتی فهرهقی بوو

- وۆ -

- ٨٩ زولفت که له سهه روو به خهمو تابشه نهمرۆ
 ٩٠ دهروونم پڕ کهبابو دهرده بیج تو
 ٩١ نه مردم من نه گهر نه مجاره بیج تو

- ه -

- ٩٢ ساقی به مهیی کوهنه له سهه عادهتی نهوبه
 ٩٢ خالی بهینی چاو و نهبرۆت ئینتیخایی کاتیبه
 ٩٣ دهستم له گهردنهنی خوۆت ههلمه گره نهی جهیبه
 ٩٤ له دل دا ئاتهشی عیشقت بلتسهی میسلی تهندووره
 ٩٥ وهسفی روۆخساری له فیکری بهنی ئادهم به دهره
 ٩٦ سارا پای گواره زهردی ترسو له رزه
 ٩٦ حهلقه دهر گووشی که فی پهنگینی تو به نهم دهفه

نیوه دپیری شیعر (غزل)

لاپسره

- ۹۷ کهوا زهرتاری به کتابی ده لڅی خورشیدی ثافه
 ۹۸ به مهرگی تو قه سم زاهید هموو عومرت عوبوریکه
 ۹۸ سهری هر مووی به دهنم تهرزه ته مه نناپیکه
 ۹۹ شاهیتنی دوو چاووت که نیگاو مه یلی به دانگه
 ۱۰۰ بنواره ووشکه سرفی و ره قسی به هه لهه له
 ۱۰۰ شکه نجی عرزو تولی پیچی زولفت بی سهره نجامه
 ۱۰۱ سهودا سهره کهی زولفت ، نه زهاری له کن په شمه
 ۱۰۲ بایج له تهره ف قیله مه وه دیت و وه زانه
 ۱۰۳ سریشکی من که لیتلوی غوباری کتو و هامونه
 ۱۰۳ دل سیه ه سته نگ نه بیج مایلی خاکی وه تهنه
 ۱۰۴ له وه خته وه بیستومه ، دیتن به قه دهر چاره
 ۱۰۴ زولفت به قه دت دا که په ریشان و بلاوه
 ۱۰۵ نهو سیسیله وا موشکی خه تا ناوی براوه
 ۱۰۶ تا له من نهو زولفه ریچی بوسو که ناری گرتووه
 ۱۰۸ گولبونی قه دت له قوبیهی سینه غونچهی کردووه
 ۱۰۸ گهرمی و تهری به هاره که پشکو کوژایه وه
 ۱۱۰ موشه خخهس له شکری خه تتی له سر ته سخیری بالا به
 ۱۱۱ سهر مایه بی سهودا که ده لڅین زولفی دووتایه
 ۱۱۲ بیستم له هموو لایه ، مه یلی شهرو دهعویه
 ۱۱۲ سهری زولفت که رستهی عومری خدری نیوه هه ودایه
 ۱۱۳ نه للا نه للا که چ عه قلو و چ که مالیکتی هه به
 ۱۱۴ عاشقی بی دل ده نالڅ مه یلی گریانی هه به
 ۱۱۵ بهرگی دنیا هینده کورت و کوته ه و بازای به
 ۱۱۶ بیدی مه جنونه و وجودم له هموو بهر بهری به
 ۱۱۷ لهو که سهی دینی نه تو نوری دل و نیمانی به
 ۱۱۷ ناخ له گه ل یتمه (حه بیه) سهری په یوه ندی نی به

- ی -

- ۱۱۸ نهی قه لعه بی ماهم که ده لڅی نهو جی بورو جی
 ۱۱۹ گهر بازی نه زهر بازی ، له م راو و شکاره ت چی
 ۱۲۰ نهی خهسته بی چاووت هموو نا هووی ته تاری
 ۱۲۱ ساقی وهره مه یخانه که تو کونه رفیقی
 ۱۲۱ بهریقه لبه سهر له بهر قی ته له تلونی له نالی

- بنواره نهو بههارو فوتووحاتی گولشه نی
 ۱۲۲. موساوی وهك بهكو لوولن له همدوو لاهه زولفهینی
 ۱۲۳. گول که یاغی و دم دیاو بوو کهوته لانی رهنک و بۆی
 ۱۲۴. وهره ساقی بهشینیی مهزهه بی دهی
 ۱۲۵. بیحهمدیللا دوو چاوی یارم توخخهی
 ۱۲۶. دهروونی لیداریلشاره زووری وه بهردیهی
 ۱۲۷.

- ئی -

- حهریقیی زیقی هیجرانم نه سیمی سو بدهم با بین
 ۱۲۹. خوشا رهندی له دونیا بین موبالات و موجه رهد بین
 ۱۳۰. له چاوی روو دبارم نووری دیتن وه قته جاری بین
 ۱۳۰. بو جۆی بوونه وه بو زهخم و نیشانهی نه سه ری
 ۱۳۱. ته شریفی نهو به هاره که عالم ده کا نوئ
 ۱۳۲. یار دلی خونین و چاوی پر له گریانی دهوئ
 ۱۳۳. خالی نی به ره شماری دوو زولفت له به لاین
 ۱۳۴.

(قهسیده)

- ماتم وه کو زولفهینی سیهه گرتی سهراپات
 ۱۳۵. عیشتت که مه جازی بین خواهش مه که ئیلا کچ
 ۱۳۷. شهوی به هاری جهوانی خهوی بوو پر ته شویر
 ۱۳۸. قوربانی تۆزی پیکه تم نهی بادی خووش مورور
 ۱۴۰. وهك قه فسه نه م حوجره کون تی به که وا گرتوومیه ناو
 ۱۴۵. نهی ساکینی ریازی مه دینهی مونه وهره
 ۱۴۷. نه لا نهی نه فسی بووم ناسا هتا کهی حیرسی ویرانه
 ۱۵۳. قه دری من چهنده له لای ده ولته تی دونیایی دهنی
 ۱۵۹. نه فسه بگره له هات و چوونی خو پایی هتا ماوی
 ۱۶۰. مه ستوره که حه سناو و نه دینه به حیسابین
 ۱۶۲.

(موستهزاد)

- نهی تازه جهوان پیرم و ئوفتاده وو که وتووم
 ۱۶۸.

ناوهرۆکی دیوانی نالی

به پښی دپیری به کممی شیعر

نیوه دپیری شیعر (غمزل)

لاپهړم

- ډ -

- ۱۱۷ ناخ له گهڼ ئیمه (حهیبه) سهړی په یوه ندی نی به
۶۱ ابروان تو طیبیان دل افکارانند
۵۳ نه حوه لی ته فریقه نه زهر ته قویه تی سه به ب ده کا
۴۵ نه ستیره هه موو مه حوه له نیو نوری قه مر دا
۱۱۳ نه للا نه للا که چه قل و چه مالیکي هه به
۸۴ ئم تا قمه مومتازه که وا خاسه ی شاهن
۸۲ ئم سه رسه ری بازانه که وا هه مسه ری بوومن
۱۰۵ نه و سیسیله وا موشکی خه تا ناوی براوه
۸۰ نه هلی ته عدادو مو حاسیب نووسیان
۴۸ ئی جیلوه ده ری حوسزو جله و کیشی ته ماشا
۱۲۰ ئی خه سته بی چاووت هه موو نا هووی ته تاری
۶۰ ئی سه روی بلند قعدد و برۆ تا قو مەمک جوت
۷۰ ئی شوخی یخ نیازو گران نازو غمزه سووک
۱۱۸ ئی قه له بی ماهم که ده لپی ئه وجی یورو جی
۶۲ ئیلتیقای بۆلادو ناسن هر نیزاعه و گرو دلو

- ب -

- ۱۰۲ بایخ له تهره ف قیبله مه وه دیت و وه زانه
۱۲۱ به ریکه لبه سه ر له به رقی ته له لونی له نالی
۱۱۵ به رگی دنیا هینده کورت کوته هو بازاری به
۷۱ به زستان دل شکسته ی به ردو سه رمم
۹۸ به مه رگی تو قه سه م زاهید هه موو عومرت عوبووریکه
۱۱۶ بیدی مه جنونه و وجودم له هه موو بهر به ری به
۱۱۲ بیستم له هه موو لایه ، مه یلی شه رو ده عوایه
۱۲۶ بیحه مدیلا دوو چاوی یارم تو خه ی
۱۳۱ بۆ جوئی بوونه وه بۆ زه خم و نیشانه ی ئه سه ری
۵۵ بللی ته بعم ئه وا دسان سه نا خوانی ده کا
۱۲۲ بنواړه نه و به هارو فوتو وحاتی گوئسه نی
۱۰۰ بنواړه ووشکه سو فی و ره قسی به هه له هه

- پ -

- پټچه یی په چه می یو پرچی سیا ۵۱
پټم ده لکین مه جووبه خیل و قیچه مه یلی شه د ده کا ۵۴

- ت -

- تاتایی ساری تورره یی پر پټچسی بادا ۴۴
تا فه له که دهوره ی نه دا سد که و که یی ناوا نه بوو ۸۸
تا له من نهو زولفه ریئی یوسو که ناری گرتووه ۱۰۶
ته به سسوم دهرده خا حوققه ی دهمی جه وهر له نیو نه ودا ۴۷
ته بی شه که کهر باری من کوردی نه گهر نینشا ده کا ۵۲
ته شریفی نهو به هاره که عالم ده کا نوی ۱۲۲

- ج -

- جه نانی وه که جینان کردم به مه نوا ۵۱
جو ششی تاوه له نیو دیده یی گریانم دا ۴۶

- چ -

- چاوه که ت ناگر له سینهی عاشقی مسکین ده کا ۵۴
چاووت له برۆ به عنی له ژیر تاقی نه زاروت ۵۸
چی به گواره گوناھی وا به نه ستق ۶۹

- ح -

- حهریقی زیقی هیجرانم نه سیمی سو بخدم با بئ ۱۲۹
حله فقه دهر گووشی که فی ره نگینی تو به نه م ده فقه ۹۶
حه نایی کردووه په نجه ی به خونای دلخ زارم ۷۵
حیره ت زده وا دیده وه کو حله فقه یی دهرما ۵۰

- خ -

- خالی به یی چاو و نه برۆت نینتیاخی کاتبه ۹۲
خالی نی به ره شماری دوو زولفت له به لایی ۱۲۴
خاو و بئ خاوی دوو زولفی خاووم نه ز ۶۳
خه تات فرموو که خوشه چین و ماچینی ۸۶

۸۲ خندهی دمی مه جووبه که وا زور نه مکین
۱۳۰ خوشا په ندی له دنیا بچ موبالات و موجه رده بچ

- د -

۱۲۷ دهرونی لیدار یلشار زووری وه بهردیهی
۹۰ دهروونم پې که باب و دهرده بچ تو
۹۳ دهستم له گهردهنی خوت هلمه گره نهی حه بیبه !
۷۶ دهورانی به وهک هیله کی سهودا سهری گیتیم
۸۳ دووری له من خسته وه بچ سه به بی یاری من
۷۲ دل ده لې سهری چه من خوشه جهوابی نادم
۱۰۳ دل سیهه سهنگ نه بچ مایلی خاکی وه تهنه
۸۹ دل شیشهیی پې خونه فیراقی فمره فی بو

- ږ -

۸۱ په قیبو موددهعی فیتنه و علاقهی چاوی جادووتن
۴۳ ریشه کهی پان ودریژه بووریا خزمهت دهکا

- ز -

۵۶ زولفهینی به خهم مار و به حلقهن وهکو عه قره ب
۱۰۴ زولفت به قهدت دا که په تیشان و بلاوه
۸۹ زولفت که له سهر روو به خهم و تابشه نه مرو

- س -

۶۷ سابوونی که فنی پیتته که فی زاری چاپلووس
۹۲ ساقی به مهیی کوهنه له سهر عاده تی نه و به
۶۰ ساقی وهره په ننگن که به په نجه له بی نه قداح
۱۲۱ ساقی وهره مه بخانه که تو کونه په فیقی
۹۶ سهراپای گواره زهردی ترسو له رزه
۱۱۲ سهری زولفت که رستهی عومری خدری نیوه هه و دابه
۹۸ سهری ههر مووی به دهنم ترزه ته مه نناپیکه
۱۱۱ سهرمایه بی سهودا که ده لیتن زولفی دووتایه
۱۰۱ سهودا سهره کهی زولفت ، نه زهاری له کن په شمه
۱۰۳ سریشکی من که لیتلوی غوباری کیتو و هامونه

۱۳۰	له چاوی روو دبارم نووری دیتن وه قته جاری بچ
۷۹	له دوگمهی سینه دتوئج توژی شیوان
۹۴	له دل دا ناته شی عیشتت بلیسهی میسلی تهن دووره
۱۱۷	له و کهسهی دینی نه تو نووری دل و ئیمانی به
۶۶	له کن نه و جه وه ره فدرده له هه یوولا نی به باس
۱۰۴	له وه خته وه بیستوومه ، دیتن به قهدهر چاوه

- م -

۵۹	مه که ئیخلافی نه و وه عدهی که فهر موت
۱۲۳	موساوی وه که یه کو لوولن له هه دوو لاهه زولفهینی
۱۱۰	موشه خخهس له شکری خهتتی له سهه ته سخیری بالابه
۵۷	مووی سپی کردم به شوشتن ئاوی عهینی شوره شهت

- ن -

۹۱	نه مردم من نه گهر نه مجاره بچ تو
----	----------------------------------

- و -

۱۲۵	وهه ساقی به شینی مهزه بهی دهی
۹۵	وه سفی رو خساری له فیکری بهنی ئادم بهدهره
۷۳	وهی که روو زهردی مه دینه و روو سیاهی مه که که خوم

- ه -

۸۷	ههه چهنده که عومری خدرو جامی جهمت بوو
۶۴	ههی که ریگم بوو چ په بکهه تهی کهری هه ورازو لیژ

- ی -

۴۹	یابندز ! علوآ و ضیاء و کمالا
۱۳۳	یار دلجی خونین و چاوی پر له گریانی دهوی (قهسیده)
۱۵۳	ئهلا ئهی نه نفسی بووم ئاسا هه تا کهی حیرسی ویرانه
۱۴۷	ئههی ساکینی ریازی مه دینهی مونه و وه ره
۱۳۸	شهوی به هاری جهوانی خهوی بوو پر ته شویر
۱۳۷	عیشتت که مه جازی بچ خواهش مه که ئیللا کج

نیوه دیری شیعر (قه سیده - موسته زاد)

لاپهیره

- ۱۵۹ قهدری من چهنده لهلای دهولهتی دونیایی دهنی
۱۴۰ قوربانی تۆزی ریگه تم نهی بادی خوش مورور
۱۳۵ ماتم وه کو زولفهینی سیهه گرتی سهراپات
۱۶۲ مهستوره که ههسناو و نه دیه به حیسابن
۱۶۰ نه فهس بگره له هات و چوونی خۆریایی ههتا ماوی
۱۴۵ وهك قه فهس نهه حوجره کون تییه که وا گرتوومیه ناو

(موسته زاد)

- ۱۶۸ نهی تازه جهوان بیرم و ئوفتا دهو و کهوتووم

ناوەرۆك

لاپسیره

۳	نالی ۱۸۰۰ - ۱۸۵۶ . . . . .
۴	پیتشەکی . . . . .
۵	میژووی بلاوکردنەوی شیعی نالی . . . . .
۹	نالی و شیعی له لای خۆمانو له رۆژھەلاتدا
۱۵	نالی و شیعی له رۆژئاوادا . . . . .
	دیوانی دەسنووسو بە یازو دەفتەری شیعی کۆن و
۱۹	دیوانی چاپ کراوی نالی بنجی ئەم چاپەن . . . . .
۲۱	ئەو شیعرانەیی هی نالی نین . . . . .
۲۲	شیعریکی تورکی بە ناوی نالی بەو تۆمارکراوە . . . . .
۲۴	بەرنامە بۆ تیکەبەستنی نالی . . . . .
۲۵	فەرھەنگی دیوانی نالی . . . . .
۲۷	دووا و وشە . . . . .
۲۹	دیوانی نالی . . . . .
۱۷۱	فەرھەنگی دیوانی نالی . . . . .
۴۱۱	ناوەرۆکی دیوانی نالی بە پێی قافیەیی شیعی . . . . .
۴۱۶	ناوەرۆکی دیوانی نالی بە پێی دێری بەکەمی شیعی . . . . .

رقم الابداع في المكتبة الوطنية ببغداد
 ۱۰۰۹ لسنة ۱۹۷۷

دار الفنون ، القاهرة الوطنية للترجمة

دار الحرية للطباعة